

ВЯРТАННЄ

6

Выяўленне,
сумеснае
выкарыстанне
і вяртанне
архіўных,
бібліятэчных
і музейных
каштоўнасцей,
якія захоўваюцца
ў замежных краінах

Мінск
«Беларускі фонд культуры»
1999

УДК 008 (=826) (100–87) (082)
ББК 71 (4 Бєи)
В 95

Серыя заснавана ў 1992 годзе

Рэдакцыйная калегія

доктар мастацтвазнаўства
Надзея Высоцкая,

Наталля Давыдзенка
(рэдактар),

доктар філалагічных навук
Адам Мальдзіс
(галоўны рэдактар),

кандыдат гістарычных навук
Аляксандр Міхальчанка,

Таццяна Рошчына,
Аркадзь Тоўсцік,

кандыдат філалагічных навук
Любоў Уладыкоўская-Канаплянік

Зборнік складзены з лепшых прац,
якія выкананы ў Цэнтры імя Ф. Скарыны па заказе
Дзяржаўнага камітэта па архівах і справаходству Рэспублікі Беларусь
дзякуючы фінансаванню Дзяржаўнага камітэта па навуцы Рэспублікі Беларусь.

Друкаванне ажыццёўлена на сродкі Асацыяцыі Грамадскага аб'яднання
“Беларуская канфедэрацыя творчых саюзаў і культурных фондаў”.

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ І АГУЛЬНЫЯ ПЫТАННІ

Міхаіл Шумейка (Мінск)

МЕТОДОЛОГИЯ ВЫЯВЛЕНИЯ И ОТБОРА УТРАЧЕННЫХ КУЛЬТУРНЫХ (АРХИВНЫХ, МУЗЕЙНЫХ, БИБЛИОТЕЧНЫХ) ЦЕННОСТЕЙ БЕЛАРУСИ

Причины и механизм “вымывания” культурных ценностей, созданных в течение многовековой истории Беларуси на ее территории, уже достаточно хорошо исследованы. Сложилась значительная литература библиографического археографического и пр. характера, указывающая на местонахождение архивных, музейных, библиотечных собраний, вывезенных в разное время из Беларуси. Отметим здесь “Описание рукописей Виленской Публичной библиотеки, церковно-славянских и русских” / Сост. Ф. Н. Добрянский. Вильна, 1882; “Описание рукописного отделения Виленской Публичной библиотеки”. Вильна, 1895–1904. Вып. 1–5; “Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов”. СПб., 1897, 1907. Т. 1–2; “Опись документов Виленского центрального архива древних актов книг”. Вильна, 1901–1913. Вып. 1–10; “Сводный каталог славяно-русских рукописных книг, хранящихся в СССР. XI–XIII вв.” // Археографическая комиссия. М., 1984; работы Л. А. Шлюбского — “Доля кнігасховаў і архіваў зямель крыўскіх і былога Вялікага княства Літоўскага”. Коўна, 1925; А. Калубовича — “Мова ў гісторыі беларускага пісьменства” // Крокі гісторыі: Даследаванні, артыкулы, успаміны. Беласток; Вільня; Менск, [б. д.] и др.

Как известно, работа по выявлению находившихся за пределами Беларуси отечественных архивных, музейных и книжных собраний наиболее активно велась в 1920-е гг. Именно тогда в белорусские архивы были возвращены многие документальные комплексы, находившиеся в российских хранилищах, а также обозначены места хранения архивных собраний, носивших спорный характер. Проблемы реституции культурных ценностей были едва ли не впервые в белорусской истории подняты на Первой Всебелорусской конференции архивных работников 12–14 мая 1924 г. и Первом съезде исследователей белорусской археологии и археографии 17–18 января 1926 г. И если на конференции речь шла о необходимости возвращения в Беларусь только архивных собраний, вывезенных в XIX – начале XX в. в Россию, то съезд принял резолюции о реституции белорусских архивных, музейных и книжных ценностей (См.: Працы Першага зьезду дасьледчыкаў беларускае архэолёгіі і архэографіі 17–18 студзеня 1926 г. Мн., 1926. С. 5–7. / Резолюции “Аб Літоўскай мэтрыцы”,

“Аб беларускіх архіўных фондах за межамі БССР”, “Аб музэйнай справе”, “Аб звароце бібліятэк”). К сожалению, лишь часть этих резолюций была реализована: так, по-прежнему архив великокняжеской канцелярии, хранившийся раньше преимущественно в Несвиже, находится в российском архивохранилище и вряд ли когда-либо будет передан в Беларусь (или Литву, на чем настаивают литовские архивисты), по-прежнему в Государственном историческом музее России хранится уникальная библиотека по истории Отечественной войны 1812 г., собранная и описанная в Борисове известным белорусским библиографом И. Х. Колодеевым, в Киеве — фамильная библиотека гр. Хрептовича-Бутенева, вывезенная из его родового имения в Щорсах, и др.

Вторая мировая война стала тем “девятым валом” для культурных ценностей Беларуси, о котором писал проф. В. Смолко (правда, в связи с событиями 1917–1919 гг.). Она создала зияющие лакуны в архивных, музейных и книжных собраниях республики, остающиеся до сих пор незаполненными, несмотря на значительные, порой носящие подвижнический характер, усилия белорусских архивистов, музейных, библиотечных работников.

С учетом всех указанных обстоятельств первоочередной задачей современных белорусских ученых, архивистов, работников библиотек, музеев становится формирование в соответствии со ст. 25 Закона Республики Беларусь “Аб ахове гісторыка-культурнай спадчыны” от 13 ноября 1992 г., ст. 12 Закона Республики Беларусь “О Национальном архивном фонде и архивах в Республике Беларусь” от 6 октября 1994 г. и др. базы данных о наличии за пределами республики рукописных, музейных, книжных собраний как белорусского происхождения, так и о Беларуси. Условно она может быть названа “Зарубежная архивная, музейная, библиотечная беларусика” (далее “Зарубежная беларусика”). Начало созданию базы уже положено изданием в 1990 г. справочника “Дакументы па гісторыі Беларусі, якія зберагаюцца ў цэнтральных дзяржаўных архівах СССР”, основанного на данных Центрального фондового каталога бывшего Главного архивного управления при Совете Министров СССР. Определенный вклад в формирование базы вносят и материалы научных конференций по проблемам реституции культурных ценностей, выявления зарубежных архивных собраний и т. п. (см.: Рэстытуцыя культурных каштоўнасцей: праблемы вяртання і сумеснага выкарыстання (юрыдычныя, навуковыя і маральныя аспекты) / Вяртанне-4. Мн., 1997; Замежная архіўная беларусіка. Мн., 1998).

“Зарубежная беларусика” должна иметь многоуровневый характер. Первый уровень могла бы представлять регулярно пополняемая база данных о наличии в отечественном законодательстве нормативных и методических документов, регламентирующих порядок и методику выявления, взятия на учет и использования зарубежной беларусики. Второй могут представить различные виды опубликованного научно-справочного аппарата архивов, му-

зеев, библиотек тех зарубежных стран (России, Польши, Литвы, Украины, Германии и др.), в которых могут находиться историко-культурные ценности как белорусского происхождения, так и о Беларуси. Среди важнейших общественно доступных архивно-библиотечных справочников укажем на следующие: Государственные архивы СССР: Справочник в 2-х ч. М., 1989; *Archiwa państwowe w Polsce: Przewodnik po zasobach / Opracowanie zbiorowe pod red. Andrzeja Biernata i Anny Laszuk*. Warszawa, 1998; *Przewodnik po zbiorach rękopisów w Wilnie / Oprac. Maria Kocojowa*. Kraków, 1993; Государственные архивы Украинской ССР. Киев, 1988, и др. Здесь же следует иметь в виду и другие справочники типа путеводителей, которые давали бы информацию если не о составе документов дела (для архивов), то хотя бы о составе фонда.

На данном уровне, на наш взгляд, следовало бы также накапливать информацию о зарубежной беларусике, полученную путем изучения специализированной архивно-музейной библиотечной периодики, повременных изданий, всевозможных “Трудов”, “Записок” и т. п., выходявших ранее и ныне издающихся как в интересующих нас странах, так и в Беларуси, — “Отечественные архивы”, “Советские архивы”, “Вопросы архивоведения”, “Архивное дело”, “Археографический ежегодник”, “Музейное дело”, “Труды ГИМ”, “Записки ОР ГБЛ” (Россия), “Archeion” (Польша), “Архіви України”, “Український археографічний щорічник”, “Архівна справа”, “Архів Радянської України”, “Памятки України”, “Archivmitteilung” (Германия) и др.

На третьем, основном уровне, должна накапливаться информация, полученная как традиционным путем (через знакомство *de visu* с архивными, музейными, библиотечными собраниями, через изучение внутреннего научно-справочного аппарата архивов, музеев, библиотек), так и с применением новейших информационных технологий (в том числе и с помощью Internet).

Для формирования базы данных указанного уровня большое значение приобретает проблема адекватной идентификации зарубежной беларусики, поскольку ее информационный массив формировался в течение очень значительного времени, что было обусловлено различными обстоятельствами как объективного, так и субъективного характера. К первым следует отнести, например, отсутствие в XIX – начале XX в. на территории Беларуси исторических архивов (за исключением имевшего сугубо региональный характер Витебского архива древних актовых книг, объединенного в начале 1900 гг. с аналогичным Виленским), крупных публичных библиотек и музеев с рукописными отделениями (создаваемые в конце XIX – начале XX в. в епархиальных городах церковные историко-археологические музеи с древлехранилищами, а также небольшие библиотеки, как, например, Витебской ученой архивной комиссии и пр., не могут приниматься в расчет, поскольку в них концентрировались небольшие собрания, не имевшие научной ценности). Отсюда — вывоз документов и материалов белорусского происхождения за пределы

Беларуси, концентрация их в архивохранилищах, библиотеках, музеях Москвы, Киева, Вильно (Вильнюса), Варшавы.

К обстоятельствам субъективного характера следует отнести “вымывание” ученых сил из Беларуси ввиду отсутствия здесь в этот же период высших учебных заведений. В связи с выездом, в университетские города вместе с людьми увозились и принадлежавшие им историко-культурные ценности, оседаая после смерти их владельцев в архивах, музеях, библиотеках или частных собраниях тех стран, где они жили.

Важнейшим условием при заполнении базы данных третьего уровня “Зарубежной беларусики” должно стать соблюдение единства методики описания выявленных историко-культурных ценностей (архивных, музейных, библиотечных). Учитывая, что имеются существенные различия в системах описания, учета, научно-справочного аппарата архивных документов, книжных собраний, музейных экспонатов, далее мы ограничимся только письменными источниками, независимо от мест их хранения (в архивах, рукописных отделах библиотек, отделах письменных источников музеев). К этому нас подталкивает изучение опыта украинских коллег, давно и успешно занимающихся разработкой аналогичных проблем. Так, известно, что 4 мая 1992 г. постановлением Государственного комитета по вопросам науки и технологий при Кабинете Министров Украины была утверждена как государственная и получила финансирование программа “Архивная и рукописная Украина: Национальная сводная система документальной информации”, одним из трех направлений которой является выявление, регистрация, учет документов на Украине и за ее пределами. В развитие этой программы в 1994 г. было подписано соглашение о совместной разработке специального международного проекта “Украинская археобиблиобаза” между Гарвардским Украинским научным институтом (США) и Национальной академией наук, Главархивом Украины и Министерством культуры Украины. Это соглашение предусматривает создание сводной базы данных на все украинские учреждения, имеющие архивные и рукописные фонды.

Используя опыт, накопленный украинскими архивистами в части выявления и учета историко-культурного наследия, находящегося за пределами республики, а также международный опыт в области создания информационных технологий, можно сделать следующее заключение: информация о местонахождении тех или иных документальных материалов зачастую имеет меньшее значение, нежели информация о современном состоянии их упорядочения. Отсюда то значение, которое должно быть придаваемо решению проблемы совместных баз данных, выхода на базы данных России, Литвы, Польши, Украины, других стран с целью объединения ресурсов беларусики в зарубежных архивах, библиотеках и музеях, создания материальных баз данных, обеспечения доступа до существующих баз данных и т. д. Исходя из это-

го, создаваемая в республике база данных “Зарубежная беларусика” должна соответствовать международным стандартам и быть совместимой с аналогичными базами других стран (прежде всего России, Польши, Литвы, Украины, Германии). А это в свою очередь может быть достигнуто путем применения разработанных Международным советом архивов структур автоматизированного описания архивных фондов.

Ниже приводится структура автоматизированного описания архивного фонда (личного архивного фонда). Образец его заполнения, равно как и образцы кодикологического описания восточнославянской рукописной книги и восточнославянской рукописной нотной книги приводятся в книге: “Архівна та рукописна Україніка: Матеріали розширеної міжвідомчої наради по обговоренню Державної програми “Архівна та рукописна Україніка”. Київ, 17 жовтня 1991 р. 2 вид., допов. Київ / Інститут української археографії. 1992. С. 74–115.

Приложение № 1

1. Государство, город или населенный пункт.
2. Архивохранилище.
Современное название / предыдущие названия / даты / адреса.
3. Ведомственная подчиненность.
Название ведомства и его статус.
4. Тип архивохранилища.
Государственное / кооперативное / церковное / частное и др.
5. Название фонда или группы материалов в комплексном фонде.
Современное название / предыдущие названия. Если описывается группа материалов, то дается обобщенное название.
6. Номер фонда или регистрационные данные.
Современный / предыдущий / старые номера или шифры. Для частных коллекций приводятся используемые формы учета и регистрации.
7. Тип фонда.
Комплексный / личный / фамильный / родовой / учреждения.
8. Общая численность единиц хранения или дел.
Неописанные материалы характеризуются в формах первичного или начального учета.
9. Фондообразователь.
Для личного фонда: фамилия / псевдоним / изменение фамилии / имя и отчество / даты рождения и смерти / титул / чин / должность / профессия / научные и почетные звания / характер деятельности.
Для учреждения или коллектива: полное название, под которым поступил фонд / предыдущее название / даты существования / местонахождение / профиль и т. д.
10. Хронологические рамки документов.
Указываются только даты оригиналов. Для рукописной книги указываются даты создания книги, а не литературных и исторических памятников, которые вошли в ее состав.

11. Характер документов.

Оригиналы / рукописные копии / машинописные копии.

12. Состав и содержание документов и материалов фонда или группы.

Для состава:

Официальные документы: *указы, постановления, распоряжения и т. д.;*

Биографические и личные документы: *свидетельства, справки;*

Научные труды;

Материалы общественной деятельности;

Творческие художественные материалы: *романы и т. д.;*

Творческие изобразительные материалы;

Публицистические материалы;

Мемуары: *дневники, воспоминания и т. д.;*

Переписка: *адресаты, адресанты;*

Картографические материалы;

Изобразительные материалы: *рисунки, гравюры и т. д.;*

Музыкальные произведения: *ноты, партитуры и т. д.;*

Киноматериалы;

Фотоматериалы;

Фономатериалы;

Нетрадиционные носители;

Материалы коллекции: *рукописные книги, гравюры, автографы деятелей и т. д.;*

Материалы из личных библиотек и собраний;

Материалы других лиц и учреждений;

Для содержания:

Время создания;

Кем создано;

Тема;

Предмет (понятие “тема” может входить в рубрику “предмет”);

Локализация (регион или историческая область);

Хронологические рамки событий.

13. Язык(и) документов.

Основной, используемые.

14. Физическое состояние.

Удовлетворительное / неудовлетворительное / плохое.

15. Ограничения на выдачу.

Ограничено / не ограничено / частично ограничено и т. д.

Причины: *депозитарное хранение / физическое состояние / ведомственная или служебная информация и т. д.*

16. История фонда.

Поступление в архивохранилище: *время поступления / источник поступления / условия поступления / объем и т. д.*

Владелец фонда. Информация дается в такой последовательности, как в п. 9;

Научно-техническая обработка: *время / исполнители;*

Наличие материалов фонда в других хранилищах: *местонахождение / хранилище / номер фонда или регистрационные данные / название / номера дел / общая характеристика;*

Дополнительные сведения.

17. Учетно-справочные документы.

Описи / картотечные каталоги / перечни и т. д.

18. Библиографические данные.

Научно-справочные издания: *каталог*, *указатели*, *обзоры*, *перечни*.
Неопубликованные материалы.

19. Дополнительная информация.

Мая Яніцкая (Мінск)

**ПЕРАЛІК (НЯПОЎНЫ) ТВОРАЎ ДЭКАРАТЫЎНА-ПРЫКЛАДНОГА
МАСТАЦТВА З КАШТОЎНЫХ МЕТАЛАЎ, ЯКІЯ ЗНІКЛІ
З БЕЛАРУСКІХ МУЗЕЯЎ У ЧАС ДРУГОЙ СУСВЕТНАЙ ВАЙНЫ**

Страты Магілёўскага дзяржаўнага гістарычнага музея

Назвы твораў	Датаванне	Матэрыялы і тэхніка апрацоўкі	Колькасць
1. Ключ Магілёва, нададзены гораду паводле магдэбургскага права (ювелірны твор)	XVIII ст.	золата	1
2. Ключ Магілёва, нададзены гораду паводле магдэбургскага права (ювелірны твор)	XVIII ст.	серабро	1
3. Крыж Ефрасінні Полацкай, зроблены майстарам Лазарам Богшай па заказе полацкай князёўны	1161 г.	дрэва, серабро, золата, каштоўныя камяні, перагарод- чатая эмаль	1
4. Шыйная грыўня з чатырох перавітых полых трубак	паходзіла з раскопак Пампеі	золата	1
5. Прамавугольныя пласціны з нізкарэльефнымі выявамі сімвалічных знакаў	~ ~ ~	золата, цісненне	1
6. Пярсцёнкі з камяямі	~ ~ ~	золата, каштоўныя камяні, разьба	6
7. Булава Жыгімонта III	XVI ст.	серабро	1
8. Мітра архіепіскапа Георгія Каніскага	XVII ст.	серабро	1
9. Конаўка нюрнбергская	XVII ст. (?)	серабро	1
10. Пісталет крамянёвы, аздобле- ны арабскімі пісьмёнамі і арнамен- тальнай вяззю	?	серабро, пазало- та, чаканка	1

Назвы твораў	Датаванне	Матэрыялы і тэхніка апрацоўкі	Колькасць
11. Талерка плоская, вялікая, упрыгожаная сімвалічнымі сцэнамі з жыццяпісу рускага цара Аляксея Міхайлавіча	XVII ст.	серабро, штамп	1
12. Талеркі плоскія, вялікія, упрыгожаныя выявамі батальных сцэн з гісторыі сярэдніх вякоў	XIV–XV стст.	серабро, штамп	2
13. Збан вялікі, упрыгожаны выявамі батальных сцэн з гісторыі сярэдніх вякоў	XIV–XV стст.	серабро, штамп, чарненне	1
14. Келіх вялікі з выявай Пятра I	XVIII ст.	серабро, ліццё, штамп	1
15. Келіх вялікі з выявай цара Аляксея Міхайлавіча	XVII ст.	серабро, ліццё, штамп	1
16. Тытунёўкі, аздобленыя гравіроўкай	XVII ст. (?)	серабро, штамп, гравіроўка	?
17. Калекцыя манет розных часоў і дзяржаў	X–XIX стст.	серабро	18 000 адз.
18. Калекцыя візантыйскіх манет	X ст.	золата	10
19. Клад манет, знойдзены ў вёсцы Каменка Быхаўскага пав.	розных часоў	серабро	32
20. Арабскія дырхемы, наўгародскія грыўні	?	серабро	?
21. Гадзіннікі кішэнныя, аздобленыя эмаллю	розных часоў	золата	4
22. Евангеллі ў сярэбраных абкладах работы беларускіх майстроў	XVI–XVIII стст.	серабро	20
23. Абразы ў абкладах работы беларускіх майстроў	XVI–XVIII стст.	серабро	15
24. Абразы ў сярэбраных і залатых абкладах, упрыгожаных брыльянтамі	розных стст.	серабро, золата, брыльянты, чаканка, гравіроўка	шмат
25. Абраз “Маці Божая Іверская”, упрыгожаны пазалочанай шатай з каштоўнымі камянямі. Дар царкве ад маскоўскіх купцоў	?	серабро, пазалота, каштоўныя камяні, чаканка, гравіроўка	1

Назвы твораў	Датаванне	Матэрыялы і тэхніка апрацоўкі	Колькасць
26. Абраз “Маці Божая”, аздоблены сярэбранай шатай	?	серабро, чаканка, гравіроўка	1
27. Абраз “Святы Мікола”, аздоблены сярэбранай шатай з накладкамі	?	серабро, чаканка, гравіроўка	1
28. Абраз “Святыя Пётр і Павел”, аздоблены сярэбранай шатай	?	серабро, чаканка, гравіроўка	1
29. Абраз “Маці Божая Казанская”, упрыгожаны сярэбраным пазалочаным абкладам з брыльянтамі. Дар царкве ад рускага цара Аляксандра II у 1867 г.	XIX ст.	серабро, пазалота, чаканка, гравіроўка, брыльянты	1
30. Абраз “Маці Божая Бялыніцкая”, упрыгожаны сярэбранай шатай з каштоўнымі камянямі	XV ст.	серабро, каштоўныя камяні, чаканка, гравіроўка	1
31. Абраз “Маці Божая Спаская”, аздоблены сярэбраным абкладам; мастак Пётр Сліжкоў (Сліжык ?)	1670 г.	серабро, чаканка, гравіроўка	1
32. Дарахавальніцы	розных часоў	золата, серабро, чаканка, гравіроўка	шмат
33. Дыскасы	~ ~ ~	золата, серабро, чаканка, гравіроўка	шмат
34. Паціры	~ ~ ~	золата, серабро, чаканка, гравіроўка	шмат
35. Кадзільніцы	~ ~ ~	золата, серабро, чаканка, гравіроўка	шмат
36. Крыжы, упрыгожаныя брыльянтамі	~ ~ ~	золата, ліццё, чаканка, гравіроўка	шмат
37. Пярсцёнкі з каштоўнымі камянямі	~ ~ ~	золата, серабро	шмат
38. Бранзалеты, пярсцёнкі, завушніцы, грыўні, ланцужкі шыйныя, медальёны, спражкі, брошкі, заколкі для валасоў, куфэрачкі ювелірныя, кілішкі	розных стст.	серабро, каштоўныя камяні	шмат

Назвы твораў	Датаванне	Матэрыялы і тэхніка апрацоўкі	Колькасць
39. Шаты, абклады, розны літургічны (праваслаўны і каталіцкі), а таксама бытавы посуд беларускіх майстроў	XIV–XVIII стст.	серабро	1 900 адз.
40. Зброя, упрыгожаная серабром і пазалотай	XVII–XVIII стст.	метал, серабро, пазалота	шмат
41. Ювелірныя ўпрыгожанні, знойдзеныя ў час археалагічных раскопак кургану Беларусі	з розных часоў да X ст.	серабро, каштоўныя камяні	шмат
42. Наканечнікі для яўрэйскіх тор, упрыгожаныя гранёнымі ізумрудамі	?	серабро, ізумруды	2
43. Рэчы для адпраўлення іўдзейскага культу (скрыжалі Майсеевы, посуд для пахучых траў, падсвечнікі, сямісвечнікі)	розных часоў	золата, серабро, серабро пазалочанае	шмат
44. Пацір з лічбамі “1812”	1812 г.	серабро, пазалота, чаканка, гравіроўка	1
45. Пацір з лічбамі “1590”	1590 г.	серабро, пазалота, чаканка, гравіроўка	1
46. Пячаткі Магілёва, нададзеныя разам з магдэбургскім правам	XVIII ст.	серабро	2

Спіс складзены на падставе матэрыялаў зборніка “Вяртанне” (Мн., 1992. С. 112–121); на 117 старонцы зборніка сказана, што спіс гэты складзены супрацоўнікамі Магілёўскага музея па памяці, бо дакументаваны спіс быў вывезены разам з каштоўнасцямі.

Страты Слонімскага краязнаўчага музея

1. Набор англійскіх гадзіннікавых механізмаў	XVIII ст.	серабро	?
--	-----------	---------	---

ЦУДАТВОРНЫЯ АБРАЗЫ, СТРАЧАНЫЯ БЕЛАРУССЮ Ў ВІХУРЫ ГІСТАРЫЧНЫХ ПАДЗЕЙ

У Беларусі не захаваліся візантыйскія абразы, якія ўпрыгожвалі полацкія храмы X ст. Іаана Хрысціцеля і Святой Багародзіцы, Сафійскі сабор — у XI ст. і іншыя цэрквы Беларусі — у XII–XV стст. Але друкаваныя і рукапісныя крыніцы захавалі пэўную інфармацыю пра гэтыя каштоўныя творы мастацтва, напрыклад:

• Абраз *“Нараджэнне Маці Божай Заслаўскае”* X ст. візантыйскага пісьма, што быў прывезены з Кіева княгіняй Рагнедай у Заслаўскі манастыр каля Мінска ¹.

• Абраз *“Маці Божая Адзігтрыя Холмская”*, які, згодна з паданнем, быў прывезены ў X ст. з Візантыі князем Уладзімірам. Пазней абраз трапіў ў праваслаўную царкву мястэчка Холм (цяпер Рэспубліка Польшча) ². Захаваліся пазнейшыя копіі гэтага абраза.

Некалькі мініяцюрных мясцовашанаваных цудатворных абразоў Беларусі XII ст. былі выкананы ў тэхніцы рэльефа на розных матэрыялах, напрыклад:

• Цудатворны абраз *“Маці Божая Купяціцкая”*, які з’явіўся ў Купяцічах (цяпер Пінскі р-н Брэсцкай вобл.) у 1182 г. Ён меў выгляд меднага крыжа (з XVII ст. знаходзіцца ў Кіеўскім Сафійскім саборы) ³.

Першая інфармацыя пра набыццё візантыйскіх абразоў беларускімі манастырамі датычыцца дзейнасці ігуменні Полацкага Спасакага жаночага манастыра, князёўны, асветніцы і мецэнаткі Ефрасінні Полацкай, дзякуючы якой была ўзведзена Спаса-Ефрасіньеўская царква. Па яе загаду манах полацкага мужчынскага манастыра прывёз з Царграда ў Полацк абраз “Маці Божая Адзігтрыя Эфеская”. Абраз быў прывезены ў падарунак Ефрасінні (у адказ на яе просьбу прыслаць абраз з Эфеса) ад яе суродзіча — унука візантыйскага імператара, царэвіча Аляксея Комніна, які быў мужам яе роднай цёткі Соф’і (хрысціянскае імя Зоя, язычніцкае Дабрадзья), вядомай у Царградзе лекаркі, якая напісала там кнігу “Мазі”.

Лічыцца, што згаданы абраз быў напісаны евангелістам Лукой у Эфесе. Таму ён меў спачатку назву “Эфескі”, потым “Корсунскі” і, нарэшце, “По-

¹ [Снессорева С.] Земная жизнь пресвятой Богородицы и описание святых чудотворных ея икон / Сост. С. Снессорева. Ярославль, 1993. 2 изд., дополн. С. 310.

² Тамсама. С. 311–312.

³ Высоцкая Н. Ф. Темперажная живопись Белоруссии конца XV–XVIII веков. Мн., 1986. С. 25; Яскевич А. Купяціцкая ікона Божай Маці // Культура. 1998. 3–16 студз.

лацкі”, яшчэ пазней “Таропецкі”, бо, згодна з паданнем, ён з 1239 г. да 1917 г. знаходзіўся ў царкве г. Таропца. Цяпер абраз знаходзіцца ў Дзяржаўным Рускім музеі Санкт-Пецярбурга ⁴. Розныя даследчыкі выказваюць розныя меркаванні пра іканаграфію прывезенага абраза і яго датаванне. Як выглядаў полацкі абраз, дакладна невядома, таму што розныя аўтары XIX ст. публікавалі непадобныя ілюстрацыі аднаго і таго ж абраза, гісторыя якога звязана са шлюбом Аляксандра Неўскага і полацкай князёўны Параскевы. Ёй полацкі абраз быў дадзены ў 1239 г. у пасаг як блаславенне бацькоў. Яна прывезла абраз да мужа ў Таропец. Горад у той час уваходзіў у склад Полацкага княства. Ёсць таксама меркаванне, што гэты абраз вывезлі манашкі з Полацка ў XVI ст. у Таропец, ратуючы ад рабаўніцтва войска Івана Грознага ⁵. Даследчык А. Ярашэвіч лічыць, што полацкую князёўну блаславілі на шлюб “спісам” мясцовага пісьма XIII ст. з прывезенага абраза, а сам арыгінал застаўся ў Полацку ⁶. Даследчык В. Пуцко мяркуе, што ў Полацк з Канстанцінопаля прывезлі або сапраўдны абраз, які паходзіў з Эфеса (але з невядомай ў візантыйскім іканалісе іканаграфіяй пад назвай “Маці Божая Эфеская”), або гэта быў спіс з рэальна існаваўшага абраза “Маці Божая Эдэская”, які адпавядае рэдкаму іканаграфічнаму тыпу пад назвай “Агіясарытыса”. У гэтым тыпе пабедраная выява Маці Божай без дзіцяці падаецца ў час малення, “стоячы бокам” ці ў тры чвэрткі развароту направа. Да такой высновы В. Пуцко прыйшоў, даследуючы фрэску XII ст. тыпу “Агіясарытыса” ў Спаса-Ефрасінеўскай царкве Полацка ⁷.

У XX ст. пашырылася колькасць гіпотэз аб іканаграфічным тыпе абраза, прывезенага ў Полацк з Канстанцінопаля, але ўсе яны пакуль грунтуюцца толькі на меркаваннях даследчыкаў.

Нам удалося знайсці інфармацыю пра шэраг беларускіх абразоў XII ст., а таксама графічныя выявы некаторых абразоў, большасць з якіх не захавалася.

• Абраз з подпісам “*Крутагор’е, 1146*” знаходзіўся у царкве вёскі Крутагор’е, цяпер ваколіцы г. п. Дзяржынск Мінскай вобл. ⁸

• “*Маці Божая Белацаркоўская*”. 1170 г. Абраз знаходзіўся ў Свята-троіцкай царкве мястэчка Белая Царква Сенненскага павета (цяпер Віцебская вобл.) ⁹.

⁴ Шалина Т. И. Чудотворная Полоцкая икона Божией Матери “Одигитрия”, известная как “Эфеская”, “Корсунская” и “Таропецкая” // Весн. Бел. Экзархата. 1992. № 2. С. 25.

⁵ Тамсама.

⁶ Ярашэвіч А. А. Іканаліс, скульптура і разьба XVI–XVIII стст. // Музей старажытна-беларускай культуры: Дапаможнік для наведвальнікаў. Мн., 1998. С. 157.

⁷ Пуцко В. Ці той гэта абраз? // Культура. 1992. 8 верас.

⁸ [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 426.

⁹ Тамсама. С. 427.

• “*Маці Божая Замілаванне Сакольская*”. 1172 г. Знаходзіўся ў Сакольскім мужчынскім манастыры ¹⁰. Цяпер — мястэчка Сакулка (Польшча).

• “*Маці Божая Свірская*”. 1182 г. Назва, відаць, паходзіць ад Свірскай царквы, пабудаванай у XII ст. у аднайменным прадмесці г. Смаленска. Там да пачатку XX ст. знаходзіўся гэты абраз з беларускім надпісам на адваротным баку ¹¹.

• “*Маці Божая Цэзарская Бароўская*”. Абраз з’явіўся ў першай палове XII ст. у мясцовасці Бор каля Усвятаў на Віцебшчыне ¹².

• “*Маці Божая Патрыяршая*”. Абраз з’явіўся ў першай палове XII ст. каля мясцовасці Пустынкі ¹³, цяпер Мсціслаўскі р-н Магілёўскай вобл.

Сярод абразоў XII ст. у крыніцах згадваюцца два абразы мастака Аўраамія Смаленскага ¹⁴ (Смаленск у XII–XIII стст. развіваўся ў арэале старажытнабеларускай культуры):

• “*Страшны суд*”. 1221 г.

• “*Выпрабаванне ўсёдушных пакут*”. 1221 г.

• Абраз “*Маці Божая Адзігтрыя Бялыніцкая*” з’явіўся ў Бялынічах у XII ст. ¹⁵, Захаваліся пазнейшыя копіі з яго.

• “*Маці Божая Камянец-Літоўская*”. 1268–1288 гг. Абраз Камянецкай царкве (цяпер Брэсцкая вобл.) падараваў валынскі князь Уладзімір Васільевіч ¹⁶.

Пра абразы XIV ст. можна прывесці наступную інфармацыю:

• “*Маці Божая Адзігтрыя Навадворская*”. Абраз з’явіўся каля 1320 г. ва ўрочышчы Новы Двор (цяпер Брэсцкая вобл.) ¹⁷.

• “*Вялікі пакутнік Дзмітрый*”. На яго абкладзе быў надпіс: “Узяты ў Літву 1386 г.”, належаў царкве ў вёсцы Шчорсы (цяпер Навагрудскі р-н Гродзенскай вобл.) ¹⁸.

• “*Успенне маці Божай*”. XIV ст. Абраз знаходзіўся ў царкве Ляшчынскага манастыра, размешчанага ў ваколіцах Пінска ¹⁹.

Паколькі сталіца нашай старажытнай дзяржавы — Вялікага Княства Літоўскага — была перанесена ў 1323 г. з Навагрудка ў Вільню, праваслаўныя беларусы пабудавалі там царквы св. Міколы і св. Параскевы і манастыры Святадухаўскі, Святатроіцкі і інш., а таксама заснавалі праваслаўныя брацтвы. Сярод братчыкаў было шмат беларускіх мастакоў. Адзінаццаць з іх вывез у Польшчу

¹⁰ Изображение икон Пресвятой Богородицы в православной церкви. М., 1848. С. 3.

¹¹ Высоцкая Н. Ф. Темперная живопись Белоруссии конца XV–XVIII веков. С. 25.

¹² [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 426.

¹³ Тамсама. С. 427.

¹⁴ Высоцкая Н. Ф. Темперная живопись Белоруссии конца XV–XVIII веков. С. 25–26.

¹⁵ Веснік Беларускага Эжархата. 1991. № 7 (2). С. 52–53.

¹⁶ [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 135.

¹⁷ Тамсама. С. 391.

¹⁸ Высоцкая Н. Ф. Темперная живопись Белоруссии конца XV–XVIII веков. С. 26.

¹⁹ [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 391.

ў 1393 г. Ягайла — вялікі князь літоўскі і кароль польскі на той час. А прыдворным жывапісцам у Вільні ў тых гады быў беларус Якуб Венжык. У XIV ст. у Вільні сфарміраваўся шматканфесійны адміністрацыйна-рэлігійны цэнтр.

Каб зразумець, чаму сучасны беларускі этнас лічыць (разам з літоўцамі) сваёй дзяржавай Вялікае Княства Літоўскае, варта прыгадаць высновы гісторыка М. Ермаловіча ў яго кнізе “Старажытная Беларусь” (Мн., 1990). Пасяліўшыся на вельмі бойкім месцы Еўропы (паміж Усходам і Захадам, Поўначчу і Поўднем), дзе няспынна ішлі войны суседзяў за гэтую тэрыторыю, беларусы змагі сфарміравацца як народ са сваёй мовай, матэрыяльнай і духоўнай культурай, традыцыйнымі звычаямі, якія сягаюць у глыб стагоддзяў.

Многіх бянтэжыць неадпаведнасць сучаснай назвы дзяржавы Рэспубліка Беларусь былой яе назве Вялікае Княства Літоўскае пры наяўнасці ў сучасны перыяд суседняй дзяржавы пад назвай Рэспубліка Літва. Але ў гісторыі вядома шмат фактаў перамяшчэння на працягу стагоддзяў назвы этнасу і назвы дзяржавы з аднаго этнаса на другі і на другое дзяржаўнае ўтварэнне.

Вось, напрыклад, у XII ст. пад Белай Руссю разумелася Растова-Суздальская зямля (фактычна пазнейшая Масковія). Калі памёр Юрый Далгарукі, то баяры Растова і Суздаля сталі прасіць яго сына: “Будзь князем у нашай Белай Русі”. Па некаторых звестках, у 1169 г. ён прыняў тытул вялікага князя беларускага. Але ў сучасным значэнні гэтага слова ён не быў беларусам. На гэтай падставе некаторыя магі б сказаць, што гэта быў наш князь і наша зямля, што было б недарэчнасцю. Што ж датычыцца самой назвы, то з цягам часу яна перайшла на захад, а на ранейшым месцы засталася назва Масковія. Падобную сітуацыю выкарыстоўваюць сёння некаторыя літоўцы, нягледзячы на тое, што Вялікае Княства Літоўскае сфарміравалася ў першай палове XIII ст. у заходняй частцы сучаснай Беларусі са сталіцай у Навагрудку і без актыўнага ўдзелу продкаў сучасных літоўцаў. Як мы не маем права лічыць маскоўскага князя беларускім у сучасным разуменні гэтага слова, так ніхто не можа лічыць Міндоўга і астатніх князёў ВКЛ літоўцамі ў такім жа разуменні гэтага слова. Доўгі час наша гістарычная навука не закранала гэтае пытанне. Можа, менавіта таму пазней узнік міф пра заваяванне літоўцамі нашых зямель і пра выратавальныя войны, якія вяліся тут маскоўскімі князямі супраць літоўскіх захопнікаў. Такім чынам, нягледзячы ні на што, назва Літва — гэта назва цэнтральнай часткі сучаснай Беларусі і этнонім “літвін” узнік тут: так называлі ў той час жыхароў цэнтральнай часткі Беларусі. З цягам часу назва Літва перайшла на іншыя землі, а сюды прыйшла назва Белая Русь. І калі нехта кажа, што ў беларусаў сваёй дзяржаўнасці не існавала, то гэта паказчык недахопу ведаў. Просты факт: 700 тамоў дакументаў усяго Княства Літоўскага былі напісаны менавіта на беларускай мове, і сярод безлічы гэтых папераў няма ніводнай, напісанай

на сучаснай літоўскай мове. А спроба растлумачыць гэты факт тым, што літоўскія князі вымушаны былі прыстасоўвацца да мовы і звычаяў беларускага народа і таму афармлялі ўсе дакументы па-беларуску, выглядае недарэчнай.

Хрысціянскія святыні Вільні і яе ваколіц мелі заўжды цесныя ўзаемадзачыненні з беларускай праваслаўнай культурай сярэднявекі, асабліва да часу афіцыйнага прыняцця каталіцтва ў ВКЛ (маецца на ўвазе — яго заходнімі плямёнамі — аўкштайтамі, дзяволтвай і інш.) у 1387 г. Гэтыя абставіны дазваляюць аднесці абразы XII–XVI стст. з праваслаўных і некаторыя з каталіцкіх храмаў Вільні і яе ваколіц да беларускай іканапіснай школы.

На працягу двух першых стагоддзяў пасля прыняцця каталіцтва, якое аддае перавагу скульптурнаму ўбранню алтароў, не магла сфарміравацца іканапісная школа ў нашчадкаў аўкштайтаў, дзяволтвы, жэмайтаў і іншых балцкіх плямёнаў, якія прынялі хрысціянства на 400 год пазней за беларусаў. На гэта быў патрэбны больш доўгі перыяд узаемасувязей з хрысціянскім светам. Таму ў межах беларускай іканапіснай школы сфарміраваўся рэгіянальны іканапіс мастакоў віленскага кола.

Згодна з літаратурнымі крыніцамі, у Вільню для праваслаўных храмаў на працягу XIV–XV стст. прывозіліся візантыйскія абразы Маці Божай, якія пазней атрымалі назву “Віленскія”. Яны мелі блізкую іканаграфію, а іх датаванні і паданні пра абставіны з’яўлення аднаго і таго ж абраза літаратурныя крыніцы падаюць па-рознаму. Напрыклад, захаваліся тры ілюстрацыі цудатворных абразоў пад назвай “Маці Божая Адзігітрыя Віленская”, вельмі падобных па іканаграфіі і звязаных з адной і той жа падзеяй — іх нібыта прывезла маскоўская царэўна Алена як бацькоўскае бласлаўленне на шлюб з вялікім князем літоўскім Аляксандрам. Але П. Баццюшкаў²⁰ датуе абраз 1431 г., А. Вінаградаў²¹ — 1472 г., С. Снесарава²² — 1495 г. Захавалася ілюстрацыя абраза 1341 г. “Маці Божая Віленская Вастрабрамская”²³, які, згодна з паданнем, цудоўным чынам з’явіўся на гарадской браме. Але тут Маці Божая пададзена ва ўвесь рост з дзіцем на левай руцэ, да таго ж яна стаіць на месцы — у адрозненне ад папярэдне апублікаваных абразоў тыпу “Адзігітрыя” пад назвай “Віленскія”, да якіх далучаецца і абраз “Маці Божая Адзігітрыя Віленская Вастрабрамская” XVI ст.²⁴ Ёсць інфармацыя, што ў 1399 г. маскоўская князёўна (жонка Вітаўта) прывезла ў Вільню абразы рускіх старажытных іканапісных школ²⁵. Але іх выявы пакуль не знойдзены.

²⁰ Батюшков П. Н. Белоруссия и Литва. СПб., 1890. С. 95.

²¹ Виноградов А. Православные святыни г. Вильны. Вильна, 1906. С. 10.

²² [Снесорев С.] Земная жизнь... С. 136.

²³ Изображение икон Пресвятой Богородицы... С. 7.

²⁴ Тамсама. С. 8 (14 д).

²⁵ Ровинский Д. А. Обзорение иконописания в России до конца XVII века. [М], 1903. С. 5.

Тая ж сітуацыя складваецца і вакол абраза “Маці Божая Вастрабрамская”, які, нягледзячы на аднолькавую іканаграфію, мае тры крыху розныя па дэталях ілюстрацыі XIX ст. у параўнанні з яго сучасным выглядам і рознае датаванне: ад 1363 да 1550 г. і нават XVII ст.

• Абраз “*Маці Божая Вастрабрамская*”. 1363 г. Дошкі, тэмпера. Яго, згодна з інфармацыяй П. Н. Батюшкава²⁶, нібыта прывёз з Корсуні князь Альгерд.

• Абраз “*Маці Божая Вастрабрамская*” без канкрэтнага датавання згадвае С. Снесарава²⁷.

• Абраз “*Маці Божая Вастрабрамская*”. Літоўскія даследчыкі ў 1974 г. выказалі меркаванне, што гэта копія 1550 г.²⁸ Але польская даследчыца Марыя Каламайска-Саед у 1990 г. даказала, што абраз, які цяпер знаходзіцца ў капліцы Вострай брамы Вільнюса, напісаны ў першай палове XVII ст.²⁹

Трэба адзначыць, што ў Беларусі захаваўся абраз “*Маці Божая Замілаванне*” канца XIV ст., які паходзіць з Брэсцкага рэгіёна³⁰. Але ў 1991 г. ён быў выкрадзены з Музея старажытнабеларускай культуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Шэраг беларускіх цудатворных і мясцовашанаваных абразоў згадваюцца як “старажытныя” і “старажытнавізантыйскага пісьма”, што захаваліся да XIX ст. ад часоў “роўнаапостальнага князя Уладзіміра”. Напрыклад, абраз “*Нараджэнне Маці Божай Заслаўскае*”, які знаходзіўся ў царкве Нараджэння Маці Божай у мястэчку Ізяслаў (цяпер г. Заслаўе Мінскага р-на), ці абраз “*Маці Божая Адзігетрыя Барская*” з Магілёўскага павета: “вельмі старажытны”, “візантыйскага пісьма”³¹.

Відаць, быў мясцовашанаваны абраз “*Святы Мікола Цудатворац*” у 1392 г. у Лукомлі (цяпер Віцебская вобл.), таму што цуды ад яго падрабязна апісваюцца ў зборніку “Жития святых”, які належаў М. Ціхаміраву³².

Захавалася багатая інфармацыя пра беларускія абразы XV ст. Першым сярод іх трэба згадаць абраз “*Маці Божая Адзігетрыя Троцкая*” першай паловы XV ст.³³, які цяпер знаходзіцца ў Мастоцкім музеі Вільнюса; “*Святы Ануфрый з прадстаячым мсціслаўскім княжычам Юрыем Лугвенічам*” 1407 г. (месцазнаходжанне невядома)³⁴; “*Маці Божая Адзігетрыя Васількоў-*

²⁶ Батюшков П. Н. Памятники русской старины в Западных губерниях Империи. Вильно, 1872. С. 10, 97.

²⁷ [Снесарева С.] Земная жизнь... С. 394.

²⁸ История искусства народов СССР. М., 1974. Т. 3. С. 203.

²⁹ Kałamajska-Saed M. Ostra Brama w Wilnie. Warszawa, 1990.

³⁰ Музей старажытнабеларускай культуры: Каталог экспазіцыі / Скл. В. Церашчатава, Ю. Хадька і інш. Мн., 1983. С. 140.

³¹ [Снесарева С.] Земная жизнь... С. 335.

³² Нікалаеў М. Палата кнігапісная. Мн., 1993. С. 91.

³³ Искусство Литвы. Л., 1972. С. 24.

³⁴ Краснянский В. Г. Город Мстиславль. Вильно, 1912. С. 49.

ская” першай паловы XV ст., які паходзіў з вёскі Азяты Брэсцкай вобласці ³⁵; “Маці Божая Краснастоцкая” першай паловы XV ст. ³⁶; “Гля прарок” 1447 г. ³⁷; “Спас” 1485 г. ³⁸.

XVI ст. датуюцца абразы:

• “Маці Божая Навасвержанская” з м. Новы Свержань (цяпер Мінская вобласць) ³⁹;

• “Маці Божая Барэцкая”, знаходзіўся ў царкве вёскі Быцень (цяпер Брэсцкая вобл.) ⁴⁰;

• “Маці Божая Мальцакая” з вёскі Мальч (цяпер Брэсцкая вобл.) ⁴¹;

• “Маці Божая Адзігітрыя Супрасльская” ⁴²;

• “Маці Божая Адзігітрыя Супрасльская” ⁴³. Дошка, тэмпера. 237,4 х 84,2 см. У 1557 г. абраз пакрылі пазалочанай па серабру шатай, у 1915 г. абраз быў эвакуіраваны ў Маскву. Існуюць дзве розныя выявы абраза з адной іканаграфіяй і адным паданнем пра час яго з’яўлення і эвакуацыі, але з рознымі тыпажамі твараў і каронамі. Першы напісаны ў візантыйскім стылі, другі — пад уплывам заходнеўрапейскага іканапісу. Гэта сведчыць пра тое, што адзін з іх з’яўляецца пазнейшай копіяй.

• “Маці Божая Замілаванне Сурдэгская”. 1530 г.

• “Маці Божая Замілаванне Сурдэгская”. 1530 г. ⁴⁴. Абраз з’явіўся каля сядзібы Сурдэг Гродзенскай епархіі, дзе быў закладзены праваслаўны Святадухаўскі манастыр. Даследчыкі падаюць розныя выявы, прысвечаныя адной падзеі ⁴⁵. У іх розныя тыпажы твараў, аблачэнне Дзевы Марыі, кароны і фоны.

• “Маці Божая Замілаванне Дубенская”. XVI ст. Гэта сямейная рэліквія князёў Астрожскіх ⁴⁶.

• “Маці Божая Адзігітрыя Іверская”. XVI ст. Дошка, тэмпера, серабро, золата, каштоўныя камяні. Вышыня 2 аршыны і 5 вяршкоў, шырыня 2 аршыны. Абраз быў напісаны пад уплывам візантыйскай традыцыі; згадваўся як “старажытны”, меў сярэбрана-пазалочаныя шаты і карону ў Маці Божай. Карона дзіцяці была вычаканена з чырвонага золата і важыла “50 золотн.”.

³⁵ [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 363.

³⁶ Тамсама. С. 88.

³⁷ Наш край. 1927. № 10. С. 50.

³⁸ Акты, издаваемые Виленскою комиссией для разбора древних актов. Вильно, 1865–1915. В 39 т. Т. 3. С. 4.

³⁹ Иконы Божией Матери чудотворные и местнотчимые на Беларуси // Весн. Бел. Экзархата. 1992. № 2 (9). С. 25–32.

⁴⁰ Тамсама.

⁴¹ Тамсама.

⁴² Тамсама. С. 249.

⁴³ Батюшков П. Н. Белоруссия и Литва. СПб., 1890. С. 173.

⁴⁴ Тамсама.

⁴⁵ [Снессорева С.] Земная жизнь... С. 284.

⁴⁶ Тамсама. С. 417.

Акрамя таго, кароны і шаты былі ўпрыгожаны каштоўнымі камянямі. Вакол абраза (як у рамцы) былі размешчаны асобныя іканаграфічныя клеймы са святочнымі сюжэтамі і таксама ў сярэбраных абкладах. Паводле вопісу ў актывых кнігах вага серабра раўнялася 28 фунтам і 28 “золотн[ікам]”. У 1683 г. абраз выратавалі ад пажару ў саборы Багаяўленскага манастыра. Да 1917 г. ён знаходзіўся ў Полацкім Багаяўленскім саборы⁴⁷.

Цікавы лёс абраза “*Маці Божая Сапежская*” (другая назва “*Мадонна Сапегаў*”) XVI–XVIII стст., у якім прасочваецца некалькі іканаграфічных традыцый⁴⁸. Захоўваецца ў Вільнюсе. Марыя трактуецца ў ім як Дзева, з рассыпанымі па плячах валасамі; яна стаіць на серпавідным месяцы ў прамяністым арэоле з дзіцем на левай руцэ. Такая іканаграфія вядома ў Заходняй Еўропе з XI ст., асабліва яна была распаўсюджана ў Германіі. Ружавы вяночак на галаве Дзевы Марыі звязвае гэты абраз з іканаграфіяй абраза “*Маці Божая Ружанцовая*”, вельмі пашыранай у XV–XVII стст. на Захадзе. Але ні для адной з гэтых заходніх іканаграфій не характэрна такая выява Хрыста. Ён апрануты ў хітон, сядзіць на руцэ стаячай Марыі, трымае на каленях адкрытае Евангелле і бласлаўляе правай рукой. Такая выява характэрна для візантыйскай традыцыі і звязвае Сапежскі абраз з іканаграфіяй “*Маці Божая Адзігітрыя*”, дзе Ісус трактуецца як Усядзержца і Настаўнік. На працягу стагоддзяў іканаграфія абраза некалькі разоў мянялася, бо ён “мігрыраваў” з праваслаўных храмаў да уніяцкіх, а пазней і да каталіцкіх. У 1734 г. яго рэстаўраваў мастак Ян Антон Кандрацівіч, у 1933–1935 гг. — Ян Руткоўскі. Некалькі разоў на абразе змянялася сярэбраная-пазалочаная шата. Ад XVI ст. некранутым застаўся толькі тэмперны жывапіс твару і шыі.

Абраз з такой жа назвай, які паходзіць з Нясвіжскага рэгіёна і датаваны XVIII ст., захоўваецца ў Музеі старажытнабеларускай культуры.

Ніжэй згадваюцца абразы Маці Божай XVI–XVII стст., выкананыя ў візантыйскай традыцыі:

- “*Маці Божая Адзігітрыя Каложская*”. XVI ст. Да 1855 г. знаходзіўся ў Каложскай царкве, потым, да 1915 г., — у царкве Гродзенскага мужчынскага манастыра. У 1915 г. быў вывезены ў глыб Расіі⁴⁹.

- “*Маці Божая Адзігітрыя Лесненская*”. 1683 г. Абраза цудадзейна з’явіўся каля вёскі Лесна былой Сядлецкай губерні⁵⁰.

- “*Маці Божая Адзігітрыя Рудзенская*”. 1687 г.⁵¹.

⁴⁷ Сапунов А. П. Древние иконы Божией Матери в Полоцкой епархии. Витебск, 1898. С. 12.

⁴⁸ Бекшта А., Вайшвілайтэ І. Маці Божая з дзіцем Ісусам і святымі Францыскам і Бярнардам з Вільнюскага кляштара бернардынак // Помнікі мастацкай культуры Беларусі эпохі Адраджэння. Мн., 1994. С. 75–82.

⁴⁹ [Снесцорэва С.] Земная жывіць... С. 271.

⁵⁰ Тамсама. С. 322.

⁵¹ Тамсама. С. 343.

• “*Маці Божая Адзігітрыя Рудзенская*”. 1687 г.⁵². Гэта два розныя абразы з блізкай іканаграфіяй і адным паданнем пра яго цудадзейнае з’яўленне ў адным і тым жа месцы. Адзін з іх з’явіўся ў 1687 г. у мястэчку Рудня Магілёўскай епархіі. У 1689 г. абраз перавезлі ў царкву Кіева-Пячэрскага манастыра. У 1712 г. яго перанеслі ў кіеўскі Флораўскі манастыр. Даследчыкі падаюць розныя выявы аднаго і таго ж абраза — гэта сведчыць, што адзін з іх напісаны пазней.

• “*Маці Божая Казанская*”. 1655 г. Письмо маскоўскай школы. Абраз да 1917 г. знаходзіўся ў Троіцкай царкве Маркавага манастыра ў Віцебску⁵³.

• *Маці Божая Адзігітрыя Крупецкая*”. 1612 г. Абраз з’явіўся ў вёсцы Крупіца за 5 верст ад Мінска. У 1861 г. яго апанулі ў пазалочаныя па серабру шаты⁵⁴.

Паколькі ў XVII ст. Полацкі Сафійскі сабор быў уніяцкім храмам, то вялікую каштоўнасць для нас мае любая інфармацыя пра яго абразы. Ілюстрацыю аднаго з іх — а менавіта трохстворкавага складзенага — удалося знайсці ў публікацыі А. Семянтоўскага, але першапачаткова гэты уніяцкі абраз 1606 г. знаходзіўся ў полацкай уніяцкай царкве святых Казымы і Дзям’яна. Да 1917 г. абраз захоўваўся ў Полацкім Сафійскім саборы⁵⁵.

Да пачатку XVII ст. адносяцца і абразы “*Маці Божая Адзігітрыя Тупічэўская*”⁵⁶ і “*Нараджэнне Хрыстова*”, які паходзіў з Мінска. Апошні абраз знаходзіцца ў Дзяржаўным гістарычным музеі Расіі⁵⁷.

Два аўтары XIX ст., П. Бацюшкаў⁵⁸ і С. Снесарава⁵⁹, апублікавалі дзве розныя выявы нібыта аднаго абраза, звязанага з адной падзеяй — з’яўленнем яго ў рацэ Свіслачы каля Мінскага замчышча ў 1500 г. — “*Маці Божая Адзігітрыя Мінская*”. Але гэтыя абразы датуюцца імi X ст., таму што, згодна з паданнем, яго прывёз князь Уладзімір у Кіеў пасля прыняцця хрысціянства ў Корсуні. У час нападу татар на Кіеў у 1500 г. і рабавання Дзесяціннай царквы абраз быў нібыта кінуты татарамі ў Днепр, але цудоўным чынам ён прыплыў у Мінск, дзе яго падабралі і змясцілі ў Замкавай царкве. На сённяшні дзень у Мінскім праваслаўным кафедральным саборы (былым касцёле бернардынак) знаходзіцца абраз “*Маці Божая Адзігітрыя Мінская*”⁶⁰, які не падобны на раней друкаваныя абразы, звязаныя са згаданай падзеяй. Спецыялісты датуюць яго XVI ст. Такім чынам, трэба высвятляць месцазнаходжанне абразоў, выявы якіх былі надрукаваны П. Бацюшкавым і С. Снесаравай.

⁵² Изображение икон Пресвятой Богородицы... С. 27.

⁵³ Сапунов А. П. Древние иконы Божией Матери в Полоцкой епархии. С. 20.

⁵⁴ [Снесорова С.] Земная жизнь... С. 333.

⁵⁵ Семеновский А. М. Белорусские древности. СПб., 1890. Вып. 1. С. 130–135.

⁵⁶ Изображение икон Пресвятой Богородицы... С. 34.

⁵⁷ История искусства народов СССР. Т. 3. С. 173.

⁵⁸ Батюшков П. Н. Белоруссия и Литва. С. 31.

⁵⁹ [Снесорова С.] Земная жизнь... С. 268.

⁶⁰ Беларусь. 1994. № 2.

Ва Успенскай царкве мястэчка Волма Мінскага павета ў канцы XIX ст. знаходзіўся абраз “*Успенне*”, які меў і мясцовую назву — “*Узяцце на неба*”. Постаць Божай Маці была пададзена стаячай на месяцы, а над яе галавой трымалі вянец Бог Айцец і Ісус Хрыстос. Вышыня абраза два аршыны, пісаны ён быў па дошцы і ўвесь пакрыты сярэбраным абкладам⁶¹.

У Нацыянальным музеі Львова ў 1913 г. знаходзіліся наступныя беларускія абразы:

- “*Праабражэнне Гасподне*”. Паходзіў з Мінска, быў аздоблены сярэбраным абкладам “з багатым рэнесансна-барокавым арнаментам пачатку XVII ст.”⁶².

- “*Уезд у Іерусалім*”. Паходзіў з Мінска. І.Свянціцкі засведчыў, што абраз меў наступныя прыкметы: “Заходняе пісьмо пачатку XVII ст. са слядамі ікананіснай славяна-візантыйскай асновы”⁶³.

- “*Два гліняныя абразы з Белай Русі пачатку XVII ст.*”⁶⁴.

Па падліках спецыялістаў, кожнае стагоддзе ў Беларусі стваралася 15 тысяч абразоў, а для наступных стагоддзяў захоўваўся толькі кожны чацвёрты абраз. Напрыклад, да нашых дзён захавалася ўсяго адна тысяча абразоў XVIII ст. (уключаючы абразы, якія захоўваюцца ў царквах і касцёлах). З масы абразоў, створаных на Беларусі за ўсе папярэднія вякі, да нашага часу захавалася толькі 8 працэнтаў, у т. л. XVII ст. — каля 2 працэнтаў.

⁶¹ [Снессорева С.] *Земная жызнь...* С. 280.

⁶² Ілюстраваный провідник по Національным музеєви у Львові / Зладив д-р І. С. Свэнціцкіий. Жовква, 1913. С. 4.

⁶³ Тамсама. С. 4.

⁶⁴ Тамсама. С. 32.

Уладзімір Адамушка (Мінск)

ДАКУМЕНТЫ ПА ЎГОНУ ГРАМАДЗЯН БЕЛАРУСІ НА ПРЫМУСОВЫЯ РАБОТЫ Ў ГЕРМАНІЮ 1941–1945 гг. З АРХІВАЎ ФРГ

У перыяд Вялікай Айчыннай вайны з часова акупаванай тэрыторыі Беларусі былі вывезены на прымусовыя работы ў Германію каля 400 тысяч чалавек. З іх пасля заканчэння вайны вярнуліся на радзіму больш за 200 тысяч.

Да 1993 г. дакументамі аб гэтым перыядзе жыцця людзей у Беларусі практычна не карысталіся (за выключэннем супрацоўнікаў праваахоўных органаў). Але ў сувязі з прыняццем Закона аб пенсійным забеспячэнні і выдзяленнем урадам ФРГ разовай фінансавай дапамогі для гэтай катэгорыі грамадзян колькасць зваротаў у архіўныя ўстановы краіны па ўказанай праблеме значна павялічылася. Калі ў 1991 г. архівы Беларусі адказвалі на 25–30 тысяч такіх запытаў сацыяльна-прававога характару, то пачынаючы з 1993 г. іх лічба павялічылася ў чатыры разы.

Па праблеме выкарыстання грамадзян для прымусовых работ у гады Вялікай Айчыннай вайны, па ўгону іх у Германію ў архівах рэспублікі ёсць адпаведная і даволі разнапланавая дакументальная база. Так, у Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, абласных архівах маюцца дакументы агульнага плана па гэтай праблеме, а таксама транспартныя, апытальныя лісты, спісы грамадзян, якія вярнуліся з германскай няволі, іншыя дакументы па асабоваму складу, у архівах Камітэта дзяржаўнай бяспекі — фільтрацыйныя справы грамадзян, якія вярталіся на радзіму ў пасляваенны час.

Аднак трэба адзначыць, што ўказаная дакументальная база далёка няпоўная. Спісы людзей, якія вярнуліся з германскай няволі, утрымліваюць даволі сціслыя звесткі, захаваліся не ўсе дакументы, адсутнічаюць канкрэтныя даты ўгону ў Германію ці вяртання ў Беларусь. Фільтрацыйныя справы ўтрымліваюць больш поўную інфармацыю, захаваліся яны намнога лепш. Але фільтрацыю праходзілі асобы толькі 1928 г. нараджэння і старэйшага ўзросту, а на маладзейшых у беларускіх архівах ніякіх дакументаў не захавалася. Акрамя таго, у адпаведнасці з нарматыўнымі актамі савецкіх часоў, фільтрацыйныя справы знішчаліся пры дасягненні асобай 75 гадоў. Такім чынам, была знішчана вялікая колькасць дакументаў на грамадзян да 1907 года нараджэння ўключна, якія знаходзіліся ў нацысцкай няволі.

У сувязі са сказаным мы вымушаны былі заняцца выяўленнем дакументаў і вывучэннем дакументальнай базы па дадзенай праблеме ў архівах ФРГ. З гэтай нагоды аўтару разам з супрацоўнікамі Беларускага рэспубліканскага фонду “Узаемаразуменне і прымірэнне” давялося працаваць у архівах Арользена, Кобленца, Патсдама, Берліна, Фрайбурга і інш. Як вынік — у Беларусь прывезена каля 3000 аркушаў ксеракопій дакументаў па разглядаемай праблеме, якія занялі пачэснае месца ў калекцыі Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь.

Лічым мэтазгодным у дадзеным артыкуле зрабіць кароткую анатацыю дакументальнай базы некаторых архіваў Германіі па праблеме ўгону грамадзян Беларусі на прымусовыя работы ў Трэці рэйх, іх месцазнаходжанні і ўдзе-ле ў паднявольнай працы.

Найбольш шырокі спектр дакументаў па ўказанай праблеме прадстаўлены ў архіве Міжнароднай службы вышуку (г. Арользен). Гэты архіў мае звыш 22 000 пагонных метраў розных дакументаў па асабоваму складу на асоб, якія знаходзіліся на прымусовых работах у Трэцім рэйху ў гады Другой сусветнай вайны, асабовую картатэку з 46 мільёнамі картак на грамадзян розных краін і нацыянальнасцей, якія знаходзіліся ў нямецкім рабстве. Картатэка складзена на аснове трох асноўных відаў дакументаў: асабовых рахункаў, страхавых дакументаў, медыцынскіх аглядаў. Улічваліся ўсе дадзеныя ад нараджэння да смерці. Сёння на разглядзе ў МСВ знаходзіцца звыш 500 000 запытаў ад грамадзян розных краін.

У ваенным архіве ФРГ у г. Фрайбургу знаходзяцца дакументы групы армій “Цэнтр”. У гэтых дакументах выяўлены матэрыялы, якія датычацца дзеянняў ваеннай адміністрацыі па стварэнню месцаў прымусовага ўтрымання на тэрыторыі Беларусі, інфармацыя пра барацьбу войскаў вермахта з беларускімі партызанамі. Вялікую цікавасць маюць і ваенныя дзённікі (Kriegstagebuch), у якіх прадстаўлена інфармацыя аб дзеяннях нямецкіх войскаў на тэрыторыі Беларусі.

Асаблівую цікавасць выклікаюць дакументы архіваў Берліна: Берлін-Ліхтэрфельдэ, Берлін-Цэлендорф, Берлін-Хоненгартэн. Тут знаходзяцца дакументы Трэцяга рэйха, грамадзянскай адміністрацыі, Рэйхскамісарыята Беларусі, матэрыялы нацыянал-сацыялістычнай партыі, спісы людзей, якія знаходзіліся на прымусовым утрыманні.

У архіве ў Кобленцы сканцэнтраваны фота- і кінадакументы. Але там патрэбна правесці яшчэ вялікую работу па выяўленню дакументаў, якія адносяцца да Беларусі.

У зямельных архівах ФРГ таксама ёсць шэраг цікавых дакументаў па дадзенай праблеме. Нам давялося працаваць у гарадскім архіве Берліна і архіве зямлі Брандэнбург у Патсдаме. Спісы вязняў, прадпрыемстваў, дзе яны працавалі, асабовыя рахункі і нават ашчадныя кніжкі нашых суайчыннікаў — усё

гэта дае магчымасць дакументальна пацвердзіць факты ўгону на прымусовыя работы грамадзян Беларусі.

У якасці ілюстрацыі прывядзём некалькі дакументаў па ўказанай праблеме з архіваў Германіі, якія знаходзяцца цяпер у калекцыі Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь. Яны падаюцца ў перакладзе з нямецкай на рускую мову, з захаваннем сігнатур нямецкіх архіваў.

№ 1

Объявление Хозяйственной инспекции группы армий “Центр” о вербовке рабочей силы в Германию

г. Гомель

15 января 1942 г.

Великая Германия дает русскому и белорусскому населению независимо от пола в возрасте от 17 до 40 лет работу и хлеб. За труд в Германии предоставляется: продовольствие, квартиры и заработная плата в достаточном размере. Кроме этого, за особенно хорошее исполнение работы предусмотрена добавка в виде табака, напитков и т. д.

Остающиеся на их родине семьи будут обеспечиваться по их заявлению и под немецким надзором городскими или волостными управлениями.

Желающие! Немедленно явитесь для приема на работу в Германию, ведь это в ваших собственных интересах.

Место явки: мужское и женское население может явиться в отдел труда города Гомеля или к бургомистру.

Женское сельское население, которое желает в Германии поступить на сельскую работу, может также явиться в управление местного бургомистра.

Надзиратель генерал-лейтенант

Вейганг.

[БА, РВ-19/2148, с. 58 (275).

Типографский оттиск.]

№ 2

Из общих положений по вербовке и использованию рабочей силы из оккупированной территории СССР

г. Берлин

20 февраля 1942 г.

ОБЩИЕ ПОЛОЖЕНИЯ

[...]

A. Рабочая сила из старых советско-русских областей:

В качестве рабочей силы из старых советско-русских областей считается рабочая сила, доставленная уже или которая будет привезена в Германию из бывших советско-русских областей, за исключением бывших государств Литвы, Латвии, Эстонии, округа Белосток и дистрикта Львов [...]

III. Трудоиспользование

Во время нахождения рабочей силы из старых советско-русских областей в рейхе последняя должна быть строго изолирована от немецкого населения, иностранных гражданских рабочих и всех военнопленных.

Согласно приказу господина рейхсмаршала рабочая сила из старых советско-русских областей может быть использована на предприятиях только сплоченными колоннами.

В промышленности, включая горнодобывающую, следует стремиться к созданию "русских предприятий", на которых работают исключительно русские рабочие под немецким руководством, как к идеальному состоянию. Удаление с этих предприятий всех других иностранных рабочих, однако, не везде можно будет осуществить. Такие предприятия должны все же ориентироваться на то, что при дальнейшем передвижении рабочей силы необходимо убирать с предприятия иностранную рабочую силу и заменять ее рабочей силой, доставленной из советско-русских областей.

Тем не менее немецкий рабочий вынужден будет работать на одном месте с рабочей силой из старых советско-русских областей, а поэтому необходимо, чтобы немецкий рабочий чувствовал свое превосходство и у него не проявилось чувство рабочей солидарности. Соответствующие учреждения, германское рабочее управление, ДАФ (Немецкий рабочий фронт) и "Имперское земельное сословие" обратятся к руководителям предприятий, чтобы их проинструктировали о необходимости и различных возможностях утверждения превосходства немецких рабочих.

IV. Размещение

Рабочая сила из старых советско-русских территорий должна быть размещена в изолированных от немецкого населения лагерях с соответствующим ограждением по возможности из колючей проволоки. Если это в отдельных случаях, например, в сельской местности, невозможно осуществить, то места расположения должны прочно замыкаться и хорошо охраняться. По договоренности с учреждениями германского рабочего управления местные учреждения гестапо должны предварительно проверить предусмотренные для размещения этой рабочей силы помещения на их пригодность и принять их.

За оборудование мест расположения и издержки по их устройству несут ответственность предприятия.

В лагерях должны быть предусмотрены помещения для умывания, помещение для изолятора и на каждые 100 человек арестантская камера.

Рабочая сила из старых советско-русских областей в основном должна покидать места своего расположения только для работы на предприятии, а следовательно, все свое свободное время проводить в лагере [...]

[Подпись за — *Гейдриха*
БА, РВ 19/2147, с. 45–50.]

№ 3

Предложения главного командования вермахта Генеральному уполномоченному по использованию рабочей силы Ф. Заукелю об улучшении условий труда восточных рабочих

г. Берлин
Секретно!

25 марта 1942 г.

Согласно желанию фюрера путем использования русской рабочей силы должна быть закрыта брешь в германской военной экономике в связи с призывами в вермахт немецких рабочих этой промышленности.

После того как русские военнопленные в большей части отпали, для выполнения приказа фюрера можно лишь прибегнуть к использованию русских гражданских рабочих.

Поступившие из всех частей Германии подробные сообщения свидетельствуют о том, что прибывшие русские гражданские лица здоровы, в целом достаточно одеты и обеспечены, они желают работать и многие чрезвычайно хорошо подготовлены профессионально.

Теперешние условия, в которых приходится работать русским, не обеспечивают эффективности использования русской рабочей силы для германской военной промышленности.

По этому вопросу следует, в частности, отметить:

1. Продовольственное обеспечение

В части продовольственного снабжения русской гражданской рабочей силы действуют нормы для русских военнопленных как директивные. В соответствии с ними они получают наряду с еженедельными 16,5 кг брюквы прочие основные продукты пропитания, в частности, 2,6 кг хлеба, смешанного с 28% сахарного жома, 250 граммов мяса и 130 граммов жира и, кроме этого, 50 граммов жировой надбавки до 5.04.1942 г. включительно. Тяжелоработающий русский получает только 155 граммов сахара наряду с брюквой. Из основных средств пропитания по сравнению с другими тяжелоработающими иностранцами он получает на 800 граммов хлеба, 350 граммов мяса и 175 граммов жира в неделю меньше, если принять во внимание урезывание продовольственных норм с 6.04.1942 г.

Из сообщений инспекций вооружения и земельных бирж труда вытекает, что прибывшие здоровыми и крепкими русские при таких условиях питания уже через несколько недель обессиливают и в дальнейшем не могут работать в полную силу. Поэтому русским следует увеличить продовольственные нормы и сделать их достаточными.

Как указывается группой по использованию рабочей силы уполномоченного по четырехлетнему плану в ее письме от 20.02.1942 г. господину рейхсминистру продовольствия и сельского хозяйства, такое улучшение продовольственного обеспечения русских едва ли ощутимо отразится на общем продовольственном балансе. Только для 1/3, то есть для 330 000 человек, практически может возрасти бремя продовольственного бюджета.

Поскольку русские рабочие трудятся на тяжелых работах, то, следовательно, им при определении рационов должны быть обеспечены и соответствующие надбавки. Понятие "работа", "тяжелый труд" и "сверхтяжелый труд" должны в зависимости от национальной принадлежности рассматриваться объективно, как превращение калорий в силу мускулов. Это ложный вывод, что с 200 недостаточно накормленными людьми можно произвести ту же работу, что и со 100 хорошо накормленными. Напротив: 100 хорошо накормленных сделают много больше и их использование существенно рациональнее. В то же время выдаваемые минимальные нормы служат только для поддержания жизни, так как они не имеют противовеса в виде трудовой отдачи и в национальном военнoхозяйственном отношении их можно оприходовать лишь на счет потерь, которые еще больше усугубляются транспортными и управленческими расходами.

2. Оплата труда

Согласно постановлению от 20.01.42 г. русским гражданским рабочим установлен настолько высокий налог на зарплату, что в зависимости от возраста и взятых за основу немецких тарифов от недельного заработка остается всего лишь от 10 до 17 немецких марок, из которых еще руководитель предприятия высчитывает в день 1,5 немецких марки за питание и жилище. Чем выше произ-

водительность и соответственно основная зарплата русского, тем выше автоматически становится налог. Недельный заработок, превышающий 17 немецких марок, изымается на налоги. Таким образом, для русского не остается никакого стимула для повышения производительности своего труда, если заработок не растет.

Следовательно, необходимо:

а) Уменьшение налогов с русских с тем, чтобы русский, по меньшей мере при высокой производительности труда и соответственно высоком основном заработке, имел бы достаточно денег на карманные расходы, не говоря уже о том, чтобы ему была предоставлена возможность перевода заработной платы.

б) Установление премии за производительность труда в форме сигарет и других малоценных продуктов второй необходимости в незначительных количествах, вручаемой директором предприятия.

3. Размещение

Обязательное размещение в лагерях, в большинстве случаев за колючей проволокой, воспринимается добровольно приехавшими в Германию русскими как нарушение всех данных им обещаний. На основании директив рейхсфюрера СС и шефа немецкой полиции они полностью приравниваются к пленным, что уже дало повод для злорадных высказываний польских рабочих по отношению к русским и неприятного удивления немецкого рабочего коллектива.

По сообщениям с предприятий, даже пребывание после работы перед дверями барачных заповуется и предотвращается. Вокруг барачных, в которых размещены русские женщины, патрулирует пост со штыком на боку. Как дополнительная выдача пищевых продуктов, так и размещение и обращение воздействуют на психику русских. Желание трудиться и радость труда, с которыми, несомненно, русские гражданские рабочие приехали сюда, должны были в связи с такого рода мерами притупиться и, по многочисленным свидетельствам, это действительно так. Результат один — неправильное использование и издержки немецкой силы по отношению к достигнутой русской производительности.

4.

Русская рабочая сила является ценнейшим трофеем, который к настоящему времени дал германской военной промышленности поход на Россию. Его сохранение и использование для повышения производительности труда жизненно важно. Если использование восточных рабочих не удастся, то понесенные до сих пор транспортные расходы, продовольственные затраты, проделанная строительная и управленческая работа были напрасными. Более того, этой рабочей силы были лишены другие нуждающиеся в ней важные военные отрасли.

Поэтому Главное военное командование вермахта требует:

1) Равноправного положения русских рабочих в области продовольственного обеспечения с другими иностранными рабочими.

2) Снижения налогов с русских для достижения действительного стимула к повышению производительности труда; введения премии за производительность в форме продуктов второй необходимости.

3) Отмены условий содержания в части охраны.

Начальник штаба Главного
командования вермахта
[подпись].

[БА, РВ 19/2148, с. 291–294.]

№ 4

Памятка для восточных рабочих об условиях их проживания, труда и быта в Германии

г. Берлин

1 апреля 1942 г.

Рабочие! Работницы!

Германский вермахт освободил вас от террора Сталина и большевистско-еврейских комиссаров. Ваши фабрики разрушены большевиками там, где они смогли их разрушить, уничтожено продовольствие. Ваши дома и квартиры сожжены, большевики отняли у вас основы вашей жизни.

Германия может и хочет помочь вам!

В Германии вы получите работу и хлеб, мы гарантируем вам порядочное, справедливое и человеческое обращение, если вы будете прилежно и усердно работать и безупречно вести себя. Поэтому следуйте нашим нижеследующим призывам:

1. Соблюдайте нравы и обычаи немцев.
2. Находите полное взаимопонимание с мероприятиями немецких учреждений и руководителем предприятия. Этим самым вы завоеуете доверие вашего начальства и сами облегчите себе пребывание в Германии.
3. Будьте довольны тем, что предлагает вам Германия. С доверием обращайтесь со своими пожеланиями к своим начальникам. Они помогут вам с добрыми намерениями.
4. Выполняйте свою работу с охотой, будьте пунктуальными и усердными, и тогда Германия будет защищать вас как своих помощников. Как вы будете вести себя, так будут обращаться и с вами.
5. Вы должны быть прилежными, если хотите, чтобы немцы уважали вас.
6. Германия — страна порядка, чистоты и аккуратности, поэтому привыкайте к немецкому порядку, следите за своей чистотой и здоровьем.
7. Сохраняйте спокойствие, избегайте споров и конфликтов. Выполняйте указания начальника вашего лагеря.
8. Немецкая женщина, немецкая девушка находятся под защитой германского закона об отношениях к иностранцам. Они для вас неприкосновенны.
9. Никогда не забывайте, что идет война, и с учетом трудностей военного времени предъявляйте свои претензии.

В отношении вашего труда приняты нижеследующие положения:

Рабочее время в Германии регулируется правовым положением. Тем не менее, во время войны продолжительность рабочего дня может быть увеличена. Исходным пунктом для определения вашей заработной платы является сравнимый заработок немецкого рабочего. Так как ваши родные на родине получают пособие, а вы получаете бесплатно жилье и питание, то, естественно, вы получаете и соответственно меньшую заработную плату. Из этого заработка больше никакие налоги и отчисления не взимаются.

Свою трудовую компенсацию вы можете положить под проценты на сберкнижку. Сбереженная сумма поступает в ваше или ваших родных распоряжение. Сбережения оформляются наклеиванием процентных сберегательных марок на специальную сберегательную карточку, заведенную на ваше имя, и могут быть выплачены вам в Германии. По карточке в любое время вы можете всегда выяснить, сколько денег вы накопили. Сберегательная карточка после вашего возвращения на родину в любом банковском филиале соответствующего банковского учреждения будет погашена, а деньги выдадут наличными, включая и набежавшие к этому времени проценты. В то же время вы можете свою сберегательную карточку через четверть года отослать домой и в последующем делать это через

определенные интервалы. Дома сбереженная сумма по вашему желанию будет выплачена вашим родственникам. Для дальнейших сбережений на вас в Германии будет заведена новая сберегательная карточка, а в случае необходимости даже несколько. Таким образом вы сможете накопить деньги, которые после вашего возвращения домой создадут хорошую основу для осуществления различных хозяйственных замыслов, например, для приобретения инвентаря, имущества, инструментов, создания собственного сельскохозяйственного предприятия и т. д. Нецелесообразно брать с собой в Рейх денежные суммы. При этом следует указать, что немецкие кредитные билеты в Рейхе не действуют как платежное средство, а для рублей в Рейхе нет возможности применения.

Жилье предлагается с учетом ограниченных возможностей военного времени. Оно отвечает требованиям нормальной жизни и гигиены. Оборудовано место для умывания и отхоже место. Недопустимы никакие насекомые-паразиты на вас, на вашем белье, одежде и багаже.

Насекомые-паразиты могут распространять инфекционные болезни. Своей нечистоплотностью вы угрожаете себе и своим товарищам. Очень важно обратить внимание на отсутствие вшей. Сообщайте сразу же о их появлении. Никто за это наказан не будет! Дезинфекция не повредит ни вам, ни вашим вещам.

Питание, как правило, производится в оборудованных предприятиями общественных столовых. В основу вашего продовольственного обеспечения положено нормальное продовольственное обеспечение немецкого населения. Кроме того, гарантируются специальные надбавки для работающих на тяжелых работах в горной промышленности. Насколько позволяют военные условия, будут учтены при составлении меню ваши местные обычаи. Чтобы облегчить вам переход на немецкую пищу, при отправке с родины возьмите с собой, по возможности, запас продуктов длительного хранения.

Соответствующую вашей работе одежду и обувь для лета и зимы, по возможности, и одеяло следует также взять с собой. Приобретение этих вещей в Германии в связи с войной, как и в других странах, ограничено.

При заболевании руководитель предприятия гарантирует вам жилье и пропитание. Больничная касса обеспечит вам бесплатное лечение.

Свободное время вы сможете проводить в лагере по своему усмотрению. Поэтому целесообразно взять с собой музыкальные инструменты, игры, инструменты для занятия ремеслом и т. д.

Чтобы всякий раз удостоверить свою личность перед надзирательными органами, каждый из рабочих, прибывающих в Германию, должен иметь с собой удостоверяющие личность документы, из которых видны фамилия, состав семьи, местожительство, профессия и т. д. Обладание хорошим документом защитит вас от путаницы и многочисленных вопросов. Желательно, чтобы удостоверение или паспорт были с фотокарточкой. Совсем не обязательно, чтобы документы или паспорт были выданы немецким военным или оккупационным учреждением, достаточно выданного до войны паспорта на русском, украинском или другом языке.

Брать с собой печатные издания различного рода (русские книги, учебники, журналы, брошюры и т. п.), а также отечественные предметы военного обмундирования (нарукавные повязки, кокарды, эмблемы и т. п.) не разрешается.

Вы можете регулярно один-два раза в месяц писать письма домой, а также получать письма с родины. Пересылка посылок из-за транспортных трудностей пока невозможна.

Вы можете выписать и регулярно получать еженедельную газету на родном языке, издающуюся специально для вас, которая будет информировать о событиях на вашей родине, а также о важнейших мировых событиях дополнительно к радиопередачам, которые в обеденный перерыв специально будут организованы для вас.

При соответствующей гарантии и наличии продолжительного свободного времени, например, в воскресенье, вы сможете совершать совместные экскурсии или небольшие прогулки под немецким руководством, которые дадут вам возможность ознакомиться с окрестностями ваших предприятий.

Если вы работаете в Германии, то вам и вашим родным будет отдано предпочтение при наделении землей на родине. При наделении вас и ваших родных землей при возвращении на родину биржа труда должна выдать вам справку о вашей работе в Германии.

Германия старается сделать нормальными вашу жизнь и быт. Будьте благодарны за это и старайтесь жить и трудиться в соответствии с предписанными выше указаниями.

Ф. Заукель
[БА, РХ 36/348, с. 258–259.]

№ 5

Письмо рейхсминистра продовольствия и сельского хозяйства земельным ведомствам о продовольственных нормах и порядке их выдачи советским военнопленным и гражданским рабочим

г. Берлин

17 апреля 1942 г.

Генеральный уполномоченный по использованию рабочей силы в рамках четырехлетнего плана отдал распоряжение об ускоренном и усиленном использовании советских военнопленных и гражданских рабочих как в военной промышленности, так и в сельском хозяйстве. В ближайшее время следует рассчитывать на прибытие крупных железнодорожных транспортов. Чтобы обеспечить продовольствием всех уже используемых на работах в рейхе и доставляемых в дальнейшем на территорию Германии советских военнопленных и гражданских рабочих, частично изменяю мой указ от 24.03.1942 — 11/1–6620 по согласованию с генеральным уполномоченным по использованию рабочей силы и главным командованием вермахта и постановляю с немедленным вступлением в силу нижеследующее:

1. Продовольственные нормы для работающих в военной индустрии и в промышленных отраслях советских военнопленных и гражданских рабочих.

а) Рабочие на обычных работах:

хлеб	2600	граммов на неделю
мясо	250	~ ~ ~
жиры	130	~ ~ ~
картофель	5250	~ ~ ~
сыпучие продукты	150	~ ~ ~
сахар	110	~ ~ ~
чай-эрзац	14	~ ~ ~
овощи (брюква)	по потребности	

б) Рабочие на тяжелых работах:

хлеб	3400	граммов на неделю
мясо	400	~ ~ ~
хлеб	4200	~ ~ ~
мясо	500	~ ~ ~
жиры	260	~ ~ ~

Остальные продукты как в пункте а).

в) Рабочие горнодобывающей промышленности:

хлеб	4400	граммов на неделю
------	------	-------------------

мясо	600	граммов на неделю
жиры	300	~ ~ ~

Остальные продукты как в пункте а).

г) Дополнительное продовольствие за сверхурочные часы и ночное время работы не выдается.

д) Вышеперечисленные продовольственные нормы распространяются и на работающих женщин.

Доставка обезжиренного молока отменяется.

Нормы мяса, по возможности, выдавать полностью кониной и несортовым мясом.

Жиры, по возможности, должны состоять из маргарина.

Хлеб должен состоять из 72% ржаной муки грубого помола и 28% полноценного сахарного жома. Если хлеб с сахарным жомом не доставлен, может быть выдан обычный хлеб. На изготовление супов, утоляющих жажду голода, что соответствует обычаям русских, обратить особое внимание. Вместо 500 граммов хлеба можно выдавать 360 граммов ржаной муки, или 380 граммов ржаной муки грубого помола, или 360 граммов перловой крупы.

2. Продовольственные нормы для работающих в сельском хозяйстве, включая садоводство и виноградарство, рабочих.

Все военнопленные, невзирая на национальную принадлежность, французы, бельгийцы, поляки и т. д., а также советские гражданские рабочие и работницы получают:

хлеб	2375	граммов на неделю
мясо и убойный жир	500	~ ~ ~
маргарин	100	~ ~ ~

Все остальные продукты по норме употребляемых гражданским населением рационов. [...]

[Подпись за — Бакке.]
[БА, РВ 19/2147, с. 18–19.]

№ 6

Из дневника боевых действий команды вооружения Минска

г. Минск

1 августа 1942 г.

[...] В Белоруссии сейчас работает только исполнительная комиссия “Судеты”. Все другие комиссии распущены или отправлены в другие восточные области. С 1.01.42 на работы в рейх отправлено 32 тыс. [человек] гражданской рабочей силы и 22 тыс. человек военнопленных. Вербовка рабочей силы в сельской местности в связи с бандитской деятельностью сильно затруднена.

[БА, РВ 30/28, с.27.]

№ 7

Из распоряжения Управления государственной полиции безопасности
правительственного округа Висбаден по вопросу обращения
с иностранными рабочими и военнопленными,
используемыми на работах в Рейхе

г. Франкфурт-на-Майне
Секретно!

12 августа 1943 г.

Для решения различных, до сих пор оставшихся еще открытыми вопросов обращения с иностранными рабочими Главное управление имперской службы бе-

зопасности (РСХА) издало следующие распоряжения и указания, которые согласованы с соответствующими центральными органами партии и государства и для сведения приводятся ниже:

I. Общее

На первом месте стоит безопасность Рейха.

Гуманное и стимулирующее производительность труда обращение с иностранными рабочими и гарантированные им льготы, само собой разумеется, не должны привести к тому, что принятые рейхсфюрером СС и его учреждениями меры полицейской безопасности по защите Рейха и германского народа этим самым будут ущемлены или даже сведены на нет.

1. Семейное использование (труд)

Трудоиспользование единой семьей принципиально нежелательно. Исключения составляют только:

а) сельское хозяйство при условии, что все члены семьи трудоспособны и могут быть размещены отдельно;

б) для приема семей восточных рабочих с детьми 14-летнего возраста и использования их в сельском хозяйстве;

в) особые случаи, на которые требуются или даны каждый раз специальные разрешения Главного управления имперской службы безопасности, согласованные с генеральным уполномоченным по использованию рабочей силы.

Более того, привоз или дополнительный ввоз жены с неработающими детьми или другими нетрудоспособными членами семьи запрещается. Исключения допускаются только в особых случаях для учреждений трудового использования рабочей силы, когда речь идет о приобретении ценных специалистов, которые в противном случае могут быть потеряны для работы в Рейхе или же их окажется невозможным приобрести.

Одновременной или позднейшей вербовки супруги иностранного рабочего зачастую оказывается невозможно избежать, если супруга действительно необходима на этом рабочем месте и против ее трудоиспользования в Рейхе как со стороны местных властей, так и по личным мотивам нет возражений.

Трудоиспользование жен или родственников иностранных рабочих допускается, если соответствующая биржа труда обеспечит их жильем без ущерба для немецкого населения. Предпочтительное обеспечение жильем на частных квартирах не может выходить за рамки правил, изложенных в разделе VIII, стр. 25 секретного циркулярного распоряжения от 15.02.1943 года.

В соответствии с вышеизложенными положениями незаконно въехавшие или находящиеся в Рейхе лица подлежат выселению. При этом особое внимание следует обратить на лиц без гражданства и эмигрантов, у которых прибытие семьи особенно часто приводит к прочному оседанию.

2. Обучение детей иностранных рабочих

[...] Для детей польских гражданских рабочих и восточных рабочих правило о возможности посещения ими немецкой школы не действует; в соответствии с ним они не могут посещать немецкую школу. [...]

4. Пользование пляжами и плавательными бассейнами иностранными рабочими

Пользование плавательными бассейнами, в особенности пляжами, иностранными рабочими, за исключением поляков и восточных рабочих, не запрещается.

5. Церковное обслуживание

а) Иностранные рабочие, за исключением поляков и восточных рабочих, могут посещать церковные богослужения и молебны для немцев.

Немецким духовникам и церковным учреждениям запрещено совершать специальные службы для иностранных рабочих;

б) Все государства, с которыми существуют особые соглашения об использовании рабочей силы (например, Италия, Хорватия, Словакия, Венгрия) для обслуживания своих верующих могут время от времени направлять в Рейх своих религиозных служителей.

6. Маркировка иностранной рабочей силы

Положения о ношении отличительных знаков для поляков и восточной рабочей силы остаются без изменения. [...]

III. Восточные рабочие

а) Понятие “восточный рабочий”.

Для восточных рабочих все еще применяются различные обозначения, так что среди руководителей предприятий возникает неуверенность в обращении с рабочей силой.

Восточной рабочей силой считается та рабочая сила, которая на 22.06.1941 года проживала на бывшей советско-русской территории, исключая бывшие государства — Литву, Латвию, Эстонию, а также округа Белосток и Львов (Лемберг), и после названного времени доставлена или будет доставлена на работу в Рейх. К бывшим советско-русским областям в смысле этого положения принадлежат, само собой понятно, и территории, отошедшие к Советскому Союзу после окончания польского похода, бывшие польские области (за исключением, однако, округов Белостока и Львова). Для этой рабочей силы употреблять исключительно название “восточный рабочий”, “восточная работница”. Дополнительные национальные названия не допускаются.

б) Украинские, белорусские и т. п. попечительские учреждения.

Вопреки неоднократным указаниям все еще продолжают обращения восточных рабочих, фирм и учреждений с запросами или заявлениями и просьбами к упомянутому выше попечительским учреждениям. Я категорически подчеркиваю, что названные выше учреждения не имеют ничего общего с использованием восточной рабочей силы, ее обслуживанием и не занимаются попечительством над восточными рабочими, и восточные рабочие при любых обстоятельствах должны держаться подальше от этих учреждений.

Постановление полиции о маркировке восточных рабочих и работниц, занятых на работах в Рейхе, правительственного президента в Висбадене от 14.07.1943 г.

На основании закона управления прусской полицией от 1 июня 1931 года (Прусский кодекс законов, стр. 77) для правительственного округа Висбаден издано следующее распоряжение полицейского управления:

§ 1

Восточные рабочие и работницы на правой части груди верхней одежды должны иметь прочно пришитый на видном месте отличительный знак. Маркировка состоит из прямоугольника размером 7x7 см с бело-голубой окантовкой шириной в 1 см, на голубом фоне имеется надпись “ОСТ” буквами размером в 3,7 см.

§ 2

Отличительный знак разрешается носить на левом плече верхней одежды, если восточный рабочий или работница имеют при себе удостоверение руководителя предприятия, что последний на основании поведения восточного рабочего или работницы разрешает им ношение отличительного знака таким образом.

§ 3

Руководители предприятий и лагерей обязаны обращать внимание на то, чтобы работающие у них на предприятии или проживающие в подчиненных им лагерях восточные рабочие и работницы в соответствии с §§ 1 и 2 предписаний носили отличительный знак.

§ 4

а) В случае несоблюдения §§ 1 и 2 этого полицейского предписания виновный наказывается штрафом в размере 150 немецких марок, а в случае непогашения штрафа — принудительным тюремным заключением до 3-х недель.

б) В случае нарушения § 3 настоящего полицейского предписания определяется принудительное наказание в размере до 150 немецких марок.

§ 5

Настоящее распоряжение полиции вступает в силу спустя 14 дней после его подписания.

IV. Положения о применении

Нedisциплинированные и плохо работающие восточные рабочие носят отличительный знак по-прежнему на правой стороне груди. Восточные рабочие безупречного поведения и с хорошей производительностью труда носят отличительный знак на левом плече. Это распоряжение должно способствовать пониманию полицией различий между восточными рабочими.

Градация восточных рабочих на основании их поведения и производительности труда и ношения отличительного знака на правой части груди или на левом плече определяется руководителем предприятия в согласии с уполномоченным и начальником лагеря ДАФ или же уполномоченным, назначенным последним, по трудоустройству. Свидетельство о ношении отличительного знака должно иметь подпись как руководителя предприятия или правления предприятия, так и подпись соответствующего учреждения ДАФ или германского продовольственного отдела. При прибытии новых восточных рабочих руководитель предприятия должен решить после их трехмесячной работы на предприятии, какое свидетельство в духе § 2 распоряжения полиции выдать тому или иному рабочему. При плохой работе и поведении руководитель предприятия может при предварительном, но бесполезном предупреждении лишить разрешения на ношение отличительного знака на плече.

Восточные рабочие и работницы, которые имеют разрешение в смысле § 2 полицейского предписания, такового могут быть лишены, если они с отрицательной стороны попадут в поле зрения полиции и их поведение больше не заслуживает подобного права. В таком случае руководителю предприятия государственной полицией будет предложено в дальнейшем не выдавать разрешения на ношение отличительного знака на плече.

В случае тяжелых, в особенности неоднократных, проступков против предписаний полицейского распоряжения соответствующие восточные рабочие передаются государственной полиции для принятия мер полицейской безопасности.

После того как определена обязанность восточных рабочих носить восточный отличительный знак изданным полицейским распоряжением, я прошу путем строжайшего контроля позаботиться о том, чтобы маркировка всех восточных рабочих действительно была осуществлена в предписанной форме.

V. Распоряжение начальника окружного управления полиции
в Висбадене от 14.07.1943 г. о поведении и обращении с работающими
в Рейхе восточными рабочими и работницами

На основании постановления прусского управления полиции от 1 июня 1931 г. (Прусский кодекс законов, стр. 77) для правительственного округа Висбаден вступают в силу следующие распоряжения полиции:

§ 1

Ограничения на пребывание

Восточные рабочие и работницы не могут покидать место своей работы, если этого не требует их работа, без письменного разрешения местного учреждения полиции. Если же рабочее место и местожительство расположены в различных местах, то этот запрет касается обоих пунктов.

§ 2

Оставление места расположения

1. Восточным рабочим и работницам запрещается оставление и пребывание вне расположения во время местно установленного затемнения, по меньшей мере, в период с 1 апреля по 30 сентября между 21.00 и 5.00, а также в период с 1 октября по 31 марта между 20.00 и 6.00.

2. Соответствующим учреждениям местной полиции разрешается разработать исключения из этого запрета, если это необходимо в связи с рабочим процессом. Разрешение на пользование исключением из запрета выдается в письменном виде.

§ 3

Пользование общественным транспортом

1. Пользование общественным транспортом восточным рабочим и работницам для поездки на место жительства запрещается.

2. Использование общественного транспорта восточными рабочими и работницами внутри населенного пункта в принципе разрешается. Местное учреждение полиции, однако, своим распоряжением может запретить восточным рабочим и работницам пользование отдельными видами общественного транспорта, или на отдельных линиях, или всеми общественными транспортными средствами.

3. Если использование общественного транспорта необходимо для обеспечения работы производства, местное учреждение полиции может в особо обоснованных исключительных случаях полностью или частично отменить приведенный в пункте 1 запрет для отдельных групп восточных рабочих или работниц путем письменного распоряжения. Это же относится и к распоряжению полиции, изложенному в пункте 2.

§ 4

Посещение немецких мероприятий

Посещение мероприятий культурного, церковного, развлекательного и духовного характера, устраиваемых для немецких или иностранных рабочих, восточным рабочим и работницам запрещено, если таковые не проводятся Немецким рабочим фронтом или германским крестьянством в рамках обслуживания иностранных рабочих.

§ 5

Посещение ресторанов

Пребывание в ресторанах различного рода восточным рабочим и работницам запрещается. Исключение составляет посещение кафе, которые определены местным полицейским учреждением на все время или определенные часы для посещения восточными рабочими и работницами.

§ 6

Обязанности немецких членов партии

1. Руководители предприятий, начальники лагерей и их уполномоченные обязаны контролировать выполнение предписаний, изложенных в §§ 1–5, со стороны работающих у них или подчиненных им восточных рабочих, о ставших им известных нарушениях восточной рабочей силой изложенных выше предписаний, своевольном оставлении рабочего места немедленно сообщать в местное полицейское учреждение.

2. Предприниматели названных в §§ 4 и 5 предприятий и заведений, а также их уполномоченные обязаны контролировать соблюдение названных выше положений, в рамках предоставленных им полномочий удерживать восточных рабочих и работниц от неразрешенного им посещения ресторанов (§ 5) и увеселительных мероприятий (§ 4).

3. Немецким ответственным лицам посещение указанных в § 5 кафе во время, определенное местным учреждением полиции для пребывания там восточных рабочих, запрещается; это же касается и других иностранных рабочих.

§ 7

1. В каждом случае несоблюдения изложенных в §§ 1–5 полицейских распоряжений восточными рабочими и работницами они подвергаются наказанию в виде штрафа в сумме до 150 немецких марок и в соответствии с § 6, абзац 3 распоряжения полиции прочие иностранные рабочие подвергаются аналогичному наказанию в сумме до 150 немецких марок, а в случае неуплаты такового — тюремному заключению до 3-х недель.

2. В каждом случае несоблюдения этого полицейского распоряжения немецкими руководящими лицами они подвергаются наказанию в виде штрафа в сумме до 350 немецких марок.

§ 8

Настоящее полицейское распоряжение вступает в силу со дня его опубликования.

VI. Положения о применении

Прежние указания в части применения правил одиночного и группового выхода из лагеря, увольнительных и т. п. (см. секретное циркулярное распоряжение от 15.02.1943 г., группа Д, пункт 6, стр. 16) остаются в силе.

Использование общественного городского транспорта в г. Висбадене и Франкфурте, которое главным начальником окружного управления восточным рабочим и работницам запрещено, допускается только в интересах производства и в крайне необходимых случаях. Соответствующие письменные разрешения следует получить у местной полиции.

При тяжких, в особенности повторяющихся случаях нарушения, соответствующий восточный рабочий передается в государственную полицию Франкфурта-на-Майне для принятия радикальных мер полицейской безопасности.

Беременность у восточных работниц

Об установленной у восточной работницы беременности следует незамедлительно сообщить местной германской врачебной палате или в государственную полицию Франкфурта-на-Майне с указанием установочных данных восточной работницы и родителя, месяца беременности, национальности или подданства, а также адреса местонахождения обоих или адреса предприятий.

Дополнительная работа восточных рабочих и работниц в сельском хозяйстве

Против дополнительной работы восточных рабочих в сельском хозяйстве в их свободное время со стороны службы полицейской безопасности возражений не имеется. Условием является договоренность между работодателем и соответствующей биржей труда во избежание самовольных мероприятий со стороны начальника лагеря или прочего охранного персонала.

Государственная полиция и в дальнейшем должна придавать значение тому, чтобы дополнительно работающий восточный рабочий не привлекался к выполнению домашних работ, а работал только на садоводческо-сельскохозяйственных и т. п. работах, поскольку это в интересах продовольственного положения и непременно необходимо. Дополнительное продовольствие, получаемое восточным рабочим за свою работу, должно непременно съедаться им там на месте, то есть передача продовольствия в лагерь запрещается. Далее следует обратить внимание на то, чтобы соответствующий восточный рабочий не оставался без наблюдения вне лагеря, возвратился в лагерь и не пользовался железнодорожным транспортом. Работа восточного рабочего непременно должна заканчиваться таким образом, чтобы он еще до наступления темноты мог возвратиться в лагерь. О ночлеге на дополнительном месте работы не может быть и речи. Наконец, второй работодатель должен быть основательно проинформирован о предписаниях в части обхождения и обращения с восточным рабочим.

Как только с дополнительного места работы восточного рабочего поступят жалобы на его поведение в лагере и вне его, его производительность по основному месту работы или на создаваемую им беспокойную обстановку в лагере, следует незамедлительно лишить восточного рабочего разрешения на дополнительную работу.

Больничное обслуживание

Само собой понятно, что восточный рабочий в больницах должен помещаться и обслуживаться отдельно от немцев. Нельзя предложить ни одному немцу разделить больничную палату с восточным рабочим.

Обучение детей восточных рабочих

Детям восточных рабочих посещение немецкой школы запрещается.

Применение немецкого приветствия

Применение немецкого приветствия восточными рабочими само по себе нежелательно и ни в коем случае не может поощряться. Но все же, поскольку восточный рабочий сам по себе применяет это приветствие добровольно, то возражений или запретов против этого не может быть.

Инструкция для начальника лагеря и охраны

Инструкция для начальника лагеря и охранников восточных рабочих, которая в любом случае выдается государственной полицией Франкфурта-на-Майне руко-

водителям предприятий и начальникам лагерей после их приема, по-прежнему действительна.

Я особо указываю на то, что начальники лагерей и охранники в лагерях восточных рабочих обязательно утверждаются государственной полицией Франкфурта-на-Майне. Если же по государственно-полицейским мотивам в таком утверждении отказано, то соответствующее лицо должно быть незамедлительно удалено со службы. Это же относится и к каждому новому назначению или перемещению лагеря восточных рабочих, о чем следует немедленно ставить в известность, с тем чтобы можно было осуществить проверку соблюдения предписаний полицейской безопасности.

Восточные врачи

Привлеченные для медицинского обслуживания восточных рабочих врачи из бывших советско-русских областей также попадают под общие изданные предписания для восточных рабочих. Только для выполнения их врачебных задач им разрешаются некоторые льготы.

В частности, должны соблюдаться следующие указания:

а) Восточные врачи живут принципиально в лагерях восточных рабочих, причем в силу их специфической профессии им может быть предоставлено отдельное помещение;

б) Восточные врачи могут для выполнения своих врачебных обязанностей, поскольку они должны обслуживать несколько лагерей, свободно передвигаться между этими лагерями;

в) Восточные врачи по ходатайству бирж труда могут быть освобождены от ношения отличительного знака "ОСТ" и вместо этого постоянно иметь при себе нарукавную повязку цвета отличительного знака "ОСТ" с белой надписью "Восточный врач". Обеспечение и распределение нарукавных повязок, которые перед вручением должны быть проштампованы печатью районными полицейскими учреждениями, осуществляется биржами труда;

г) Если жены восточных врачей приехали в Рейх вместе с мужьями, то они используются как обслуживающий персонал, если сами не могут работать врачами;

д) Под указанное выше определение попадают и фельдшеры, которые находят применение во врачебной службе.

Извещение родных умерших восточных рабочих

Извещение родных умерших в Рейхе восточных рабочих в случае смерти, а также пересылка оставшихся от умершего вещей осуществляется исключительно через биржу труда, в компетенцию которой входило последнее место работы покойного. Оставшееся от умершего наследство (кроме одежды) направляется в биржу труда. Если наследства никакого не осталось, то об этом следует специально указать.

Похороны умершего в Германии восточного рабочего

Вид похорон восточных рабочих (подготовка могил, денежные вопросы и т. д.) в скором времени будут урегулированы указом рейхсминистра внутренних дел.

По вопросу захоронения объявляется следующее указание.

На похоронах умершего восточного рабочего может присутствовать ограниченное количество восточных рабочих, о которых может идти речь в первую очередь как о членах семьи, друзьях или знакомых умершего. Число присутствующих может определяться в зависимости от местной обстановки и, в особенности, от условий производства. Однако следует избегать того, чтобы такого рода собы-

тия не были восприняты как демонстрация и отрицательно не воздействовали на похороны немцев. Участие в похоронах принципиально следует осуществлять в рамках предписаний о выходе из лагеря восточной рабочей силы.

Эмигрантские или прочие духовные лица на отпевание покойника не допускаются. Нет возражений в том, если скромными поминками будет руководить подходящий восточный рабочий, так называемый священник-любитель. По возможности следует организовать наблюдение через способного переводчика.

Определение места работы

Все больше случаев, когда схваченных бежавших восточных рабочих невозможно определить на их прежнее место работы. Поэтому кажется целесообразным порекомендовать предприятиям, насколько это технически возможно, чтобы на внутренней стороне одежды восточных рабочих отпечатывались название фирмы и место расположения.

Обслуживание восточных рабочих

Свободное времяпровождение восточных рабочих в основном должно зависеть от них самих, причем со стороны немецких учреждений и сил могут быть даны лишь стимулы или поддержка в приобретении вспомогательных материалов.

Имея в виду известные трудности, Немецкий рабочий фронт, в руках которого находится попечительство, то есть свободное времяпровождение и т. д., и социально-политический надзор за восточными рабочими, с согласия Главного управления имперской службы безопасности распорядился, чтобы так называемые гастрольные театральные группы из бывших советских областей, находящиеся на гастрольях в Германии, в частности, русские оркестры, хоры и т. д., могли давать концерты и восточным рабочим. Эти группы, всегда сопровождаемые туристским руководителем нацистского общества "Сила через радость", не должны ни в коем случае вступать в личный контакт или непосредственное общение с восточными рабочими.

Такого рода представления, на которые допускаются только восточные рабочие (посещение их немецким или другим иностранным рабочим запрещается), должны в основном проводиться в самих лагерях или в других производственных помещениях, по возможности, однако, не в общественных залах, которые обычно предоставляются в распоряжение немецкого населения.

Участие в культурных, развлекательных, духовных или спортивных представлениях, которые предусмотрены для немецких и других иностранных рабочих, восточным рабочим запрещено. [...]

Запросы о судьбе находящихся в концентрационном лагере восточных рабочих

Неоднократно родственники находящихся в концлагерях восточных рабочих спрашивают об их судьбе.

На такого рода вопросы не отвечать.

Почтовая переписка восточных рабочих

а) Переписка внутри страны.

Почтовая связь восточным рабочим внутри территории Рейха разрешается. Однако в интересах экономии бумаги и облегчения почтовой цензуры в будущем по договоренности между учреждениями государственной полиции и германскими почтовыми дирекциями такая связь будет ограничена лишь почтовыми открытками.

Самовольный контроль за перепиской восточных рабочих со стороны руководителей предприятий и начальников лагерей запрещается.

б) Переписка с родиной.

Как указано в здешнем секретном циркулярном распоряжении от 15.02.1943 г., стр. 18, восточные рабочие могут дважды в месяц отправлять на родину открытки с обратным ответом. Германская почта для этого разработала специальные почтовые открытки для восточных рабочих. Пересылка писем не допускается.

в) Полевые почты для восточных рабочих.

Пользование полевыми почтами восточным рабочим по-прежнему в принципе запрещается. Если все же такие отправления имеют место, их следует направлять через начальника лагеря в Управление государственной полиции во Франкфурте-на-Майне, и начальник лагеря должен строжайше предупредить отправителя о существующем запрете такой пересылки почты.

Под этот запрет не попадает переписка восточных рабочих со своими земляками, находящимися на службе в качестве добровольных помощников германского вермахта. В сомнительных случаях письма направляют в государственную полицию Франкфурта-на-Майне.

Переписка служащих германского вермахта с восточными рабочими ОКВ хотя не запрещена, однако нежелательна. Такого рода почтовые отправления в каждом случае направлять в государственную полицию Франкфурта-на-Майне.

Посещение восточными рабочими магазинов

Посещение немецких магазинов восточными рабочими само по себе нежелательно, но так как эта мера будет воспринята восточными рабочими как оскорбление и может отрицательно сказаться на их настроении, производительности и т. д., запретить посещать немецкие магазины работающим в домашнем хозяйстве восточным рабочим невозможно. Дефицитные товары все же не следует продавать восточным рабочим, а другие товары только в том случае, когда есть полная уверенность, что потребности немецких покупателей будут удовлетворены.

В части посещения восточными рабочими парикмахерских действует упомянутое выше в разделе II, пункт 2 д положение для поляков.

[Подпись за — Куке].

Верно: [чиновник канцелярии].

[БА, РХ-36/348. С. 238–249.]

№ 8

Из информации военно-хозяйственной команды Минска о положении с рабочей силой, отправке ее в Рейх и использовании военнопленных

г. Минск

26 августа 1943 г.

1. Положение с рабочей силой

В общем хозяйственное и положение с рабочей силой еще больше обострилось из-за все больших заявок потребителей на рабочую силу и невозможности удовлетворить эти заявки из тыловых областей вследствие бандитской деятельности в стране.

Потребности в рабочей силе в июле 1943 г.: 30 601 мужчина, 10 640 женщин.

Направлено: 12 567 мужчин, 6 648 женщин.

Неудовлетворенные потребности: 18 034 мужчины, 4 158 женщин.

Из них основными потребителями рабочей силы были: предприятия вермахта, промышленные предприятия, германская железная дорога, торфодобыча, ОТ.

По состоянию на 25 июля на работах использовалось евреев:

5273 мужчины и 6503 женщины.

В счет компенсации задолженности в рабочей силе на территории Остланда не было предоставлено ни одного человека. Безработных в Белоруссии на 25.07.1943 г.: мужчин — 126 человек, женщин — 484 человека.

В настоящее время охвачено: мужчин — 304 340 человек, женщин — 277 639 человек, из них молодежи — мужского пола 6411 человек, женского пола 6451 человек.

Трудности охвата рабочей силы заключаются в небезопасности территории.

В вышеприведенных цифрах не учтены данные бирж труда Лиды и Новогрудка, которые по особым причинам не смогли дать статистических сведений, так что их данные не учтены в вышеупомянутых цифровых показателях.

2. Отправка в Рейх

Рабочий штаб “Судеты”, действующий в Минском и Новогрудском округах, сообщает, что за период с 15.07.1943 г. по 18.08.1943 г. в Рейх отправлено 8546 человек рабочей силы, кроме того, примерно 2000 человек рабочей силы предоставлено Минску и окрестностям. Рабочий штаб был подключен к последней полицейской акции, чтобы в ходе акции сразу же реквизировать рабочую силу. В некоторых частях, указанных выше, округом были даже эвакуированы некоторые населенные пункты. Захваченная при этом рабочая сила была поставлена не только в Рейх, но и предоставлена важным военным потребителям в Минске и окрестностях.

3. Использование военнопленных

Общее число военнопленных на 1 августа 1943 г. составляет 14 766 человек, из них используется в:

постоянных периферийных командах:

а) вермахта	— 4077 человек
б) гражданских челночных командах	— 3641 человек
а) вермахта	— 1502 человека
б) гражданских	— 597 человек

Предоставленная рабочая сила:

а) для отправки в Рейх	— нет
б) для специальных целей	— 323

Имеется еще в распоряжении:

а) полностью трудоспособных	— 111
б) не полностью трудоспособных	— 19

Нетрудоспособных военнопленных — 628 человек.

№ 9

Информация бургомистра г. Пайтца полиции по иностранцам
в г. Котбусе о поступлении 19 июня 1944 г.
на регистрацию в г. Пайтце иностранных рабочих

г. Пайтц

21 июня 1944 г.

Фамилия, имя	Год рождения	Место рождения	Семейное положение	Место работы	Кем заявлено
Казаченок Татьяна	1926	Сенно р-н, Уздорники	незамуж.	Фирма Распе с ограничен- ной ответ- ственнос- тью в г. Пайтце	Сборный лагерь в Варшаве. Лагерь завода Распе, Берлин
Наркив Николай	1926	Годициен, Утихарцы, Запорожье	холост	~ ~ ~	~ ~ ~
Щелканов Воленкан [!]	1923	Запорожье	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Литвинов Иван	1928	Сталинград	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Деревянко Владимир	1925	Вища р-н, Ровно	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Касьяненко Николай	1925	Богодухов	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Казаченок Ольга	1925	Сенно р-н, Уздорники	незамуж.	~ ~ ~	Сборный рабочий лагерь, Варшава
Нарчук Анна	1928	Толочин р-н, Коцевичи	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Губаревич Станислава	1928	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Войтехович Любовь	1925	Глуск р-н, Поречье	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Борисова Анна	1925	Горки р-н, Стан	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Мешенина Прасковья	1925	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~

Фамилия, имя	Год рождения	Место рождения	Семейное положение	Место работы	Кем заявлено
Борисова Марья	1928	Горки р-н, Стан	незамуж.	Фирма Распе с ограниченной ответственностью в г. Пайтц	Сборный рабочий лагерь, Варшава
Казаченок Софья	1924	Сенно р-н, Уздорники	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~
Войтехович Любовь	1926	Поречье	~ ~ ~	~ ~ ~	~ ~ ~

По поручению секретарь полиции.
[БД, РХ-36/348. С. 67.]

Алесь Жлутка (Мінск)

ЛАЦІНСКІЯ ДАКУМЕНТЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСКІХ І ПАМЕЖНЫХ ТЭРЫТОРЫЙ XIII–XIV стст. З БЫЛОГА КЁНІГСБЕРГСКАГА АРХІВА

Кёнігсбергскі сакрэтны архіў Тэўтонскага ордэна з’яўляецца самым буйным сховішчам лацінскіх дакументаў па гісторыі Беларусі, якія ў большасці паходзяць з тэрыторыі Лівоніі. Пераважная колькасць яго фондаў сёння знаходзіцца ў Сакрэтным дзяржаўным архіве прускага культурнага здабытку (Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz) у Берліне. Сам Кёнігсбергскі архіў пачаў фарміравацца з 1309 г. — моманту перасялення Вялікага магістра ордэна з Венецыі ў Марыенбург у Прусіі. Пад час Трынаццацігадовай вайны ордэна з Польшчай Вялікі магістр перасяліўся ў Кёнігсберг і тут заснаваў новую канцылярню, а старыя дакументы ў канцы вайны ў 1466 г. былі складзены ў замку Тапеў і часткова ў некаторых іншых ордэнскіх замках. У 1525 г. пры секулярызацыі ордэна частка дакументаў з архіва Вялікага магістра была перададзена Польшчы¹.

¹ Юргинис Ю. М. Судьба архива Тевтонского ордена // Материалы межреспубликанской научной конференции по источниковедению и историографии народов Прибалтийских республик Союза ССР: Источниковедение. Вильнюс, 1978. С. 22–23.

У 1722 г. увесь архіўны матэрыял з Тапева быў перанесены ў Кёнігсберг і далучаны да архівалій, якія назапасіліся тут з 1466 г. З 1836 г. быў пашыраны доступ у архіў, звесткі з якога да таго часу маглі атрымаваць толькі дзяржаўныя ўстановы. Цяпер фундамі маглі карыстацца і тыя, хто меў на тое дазвол дзяржаўных устаноў. З 1839 г. у архіве маглі працаваць прыватныя асобы за пэўную плату. Навукоўцы маглі ад яе вызваляцца ².

У 1903 г. з Кёнігсбергскага архіва былі вылучаны матэрыялы, якія датычыліся тэрыторыі ўтворанай у 1878 г. правінцыі Заходняя Прусія, і перададзены адкрытаму ў Гданьску (Данцыгу) правінцыйнаму архіву.

У час Другой сусветнай вайны ў Кёнігсберг немцамі пачалі звозіцца архіўныя матэрыялы з акупаваных польскіх і прыбалтыйскіх тэрыторый. Усе гэтыя фонды разам з Кёнігсбергскім архівам размяшчаліся ў адным будынку. Пасля пералому ў ходзе вайны ў 1941–1942 гг. архіўныя зборы пачалі перавозіцца ў розныя замкі і маёнткі Усходняй Прусіі, адкуль з восені 1943 г. яны былі эвакуіраваны ў шахты Грослэбен недалёка ад Браўншвейга і апынуліся ў канцы вайны ў англійскай акупацыйнай зоне. Усе архіваліі з шахтаў перавезлі ў палац Госляр, дзе быў заснаваны архіўны лагер зоны. Вясной 1952 г. гэты лагер англічане перадалі ўраду Заходняй Германіі ³. У наступным годзе архіў быў перавезены ў Гётынген, дзе знаходзіўся больш за дваццаць год. У 80-х гг. пачалося пэўнае перамяшчэнне архіўных фондаў у Берлін. Сёння большасць матэрыялаў ужо размешчана ў Сакрэтным дзяржаўным архіве прускага культурнага здабытку і адкрыта для карыстання. Пэўная частка яшчэ застаецца ў Гётынгене.

Вывучэнню фондаў Кёнігсбергскага архіва доўгі час перашкаджала адсутнасць вопісу змешчаных у ім архівалій. Толькі ў нашым стагоддзі Е. Ёахімам, а пазней В. Губачам нарэшце была праведзена інвентарызацыя фондаў і апублікавана іх апісанне ⁴. Фонды былога Кёнігсбергскага архіва змяшчалі дакументальныя крыніцы не толькі па гісторыі Тэўтонскага ордэна, але і падуладных яму і сумежных тэрыторый. Таму пасля секулярызацыі ордэна ў яго архівы ўвайшлі таксама архіваліі біскупстваў, апрача Вармійскага, матэрыялы якога захоўваюцца ў архіве курыі Вармійскага біскупства ў Ольштыне (Польшча). Ордэнскія матэрыялы з былога Гданьскага правінцыйнага архіва знаходзяцца ў Гданьскім ваяводскім дзяржаўным архіве ⁵. Уяўленне пра цяпе-

² Юргинис Ю. М. Судьба архива Тевтонского ордена. С. 24.

³ Тамсама. С. 25–26.

⁴ Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum. 1198–1525. Göttingen, 1948–1950. Vol. 1–2. Ps. 1–2; Vol. 1 (1198–1454). Ps. 1: Index Tabularii Ordinis S. Mariae Theutonicorum: Regesten zum Ordensbriefarchiv. H. 1 (1198–1432); H. 2 (1433–1454). 1948. Vol. 2 (1455–1510). Ps. 2: Regesta Privilegiorum Ordinis S. Mariae Theutonicorum: Regesten der Pergament-Urkunden aus der Zeit des Deutschen Ordens. 1950.

⁵ Рэцэнзія на: Regesta historico-diplomatica ... / Przyg. M. Pollakówna // Studia źródłoznawcze. 1957. Nr. 1. S. 250.

рашні стан фондаў былога Кёнігсбергскага архіва можна атрымаць з названай публікацыі В. Губача. Паводле яе, архіў, які ахоплівае час ад 1198 да 1510 г., падзяляецца на чатыры галоўныя аддзелы — архіў лістоў ордэна, пергаментныя дакументы, папскія і саборавыя дакументы, г. зв. ордэнскія фаліянты (ра-хункавыя, падаткавыя і адміністрацыйныя кнігі, а таксама карэспандэнцыя Вялікіх магістраў). Выданне дае магчымасць адшукаць дакумент паводле дадзеных індэксаў, а таксама азнаёміцца з яго зместам з дапамогай кароткіх рээстраў.

З адкрыццём у XIX ст. Кёнігсбергскага архіва для публічнага карыстання было распачата сістэматычнае выданне яго дакументаў. Ініцыяваў справу Ё. Фойгт, тагачасны кіраўнік архіва, сваім шасцітомным “Кодэksam дакументаў Прусіі”⁶, даведзеным да 1404 г., куды ўвайшлі і некаторыя дакументы, якія датычацца Лівоніі і беларускіх зямель, перадрукаваныя затым Бунге. У 1856–1859 гг. на тэрыторыі Прусіі ўтварылася шэраг навуковых таварыстваў, па ініцыятыве якіх публікацыя кёнігсбергскіх архіваў была прадоўжана⁷. З 1874 да 1886 г. М. Цёпен апублікаваў дакументы пасяджэнняў прускіх саслоўяў⁸. У гэты ж час М. Перлбахам былі сабраны і выдадзены ў выглядзе рээстраў розныя дакументальныя і гістарыяграфічныя звесткі па гісторыі Прусіі⁹. Ва ўсіх гэтых першых публікацыях ужываўся тэрытарыяльны прынцып выдання крыніц, і яны змяшчалі дакументы, якія датычаліся прускіх зямель. Бадай апошнім выданнем такога тыпу стаў збор Г. Мендтала¹⁰.

Але ўжо ў 1880 г. было вырашана прыступіць да выдання дакументаў паводле тэматычных накірункаў — сфер дзейнасці ордэна. Згодна з такімі падыходамі, некалькімі складальнікамі былі апублікаваны матэрыялы, якія рэпрэзентавалі палітычную дзейнасць ордэнскіх структур. У канцы XIX ст. пачалі выходзіць з друку таксама гаспадарчыя крыніцы ордэна. Найбольш вядомыя сярод гэтых выданняў публікацыі Сатлера¹¹, Ёахіма¹² і Цыземера¹³. Асобным накірункам у выдавецкай дзейнасці стала публікацыя матэрыялаў ордэна, якія не датычацца Прусіі, — з архіваў яго правінцый Берліна¹⁴, Ве-

⁶ Codex diplomaticus Prussicus / Ed. 1. Voigt. Königsberg, 1836–1861. Vol. 6.

⁷ Studia źródłoznawcze. Nr. 1. S. 250.

⁸ Töppen M. Acten der Ständetage Preussens unter Herrschaft des Deutschen Ordens. Leipzig, 1874–1876. Bd. 1–5.

⁹ Perlbach M. Preussische Regesten bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts. Königsberg, 1876.

¹⁰ Mendthal H. Urkundenbuch der Stadt Königsberg in Preussen. Königsberg, 1910. Vol. 1.

¹¹ Sattler. Handelsrechnungen des Deutschen Ordens. Leipzig, 1887.

¹² Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409 / Hsg. v. E. Joachim. Königsberg, 1896.

¹³ Ziesemer W. Das Zinsbuch des Hauses Marienburg. Marienburg, 1910; ён жа: Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens. Danzig, 1921.

¹⁴ Strehlke E. Tabulae Ordinis Theutonici. Berolini, 1869.

ны ¹⁵, Утрэхта ¹⁶. Матэрыялы па гісторыі Вялікага Княства Літоўскага, узятыя з Кёнігсбергскага архіва, публікаваліся М. Догелем ¹⁷ і Э. Рачынскім ¹⁸. Ва ўсе гэтыя выданні траплялі і лівонскія матэрыялы. Але самым ґрунтоўным зборам лівонскіх дакументаў да гэтага часу лічыцца шматтомная публікацыя Ф.-Г. Бунге. Гэтая дасюль неперасягнутая па паўнаце і ґрунтоўнасці праца пачала выходзіць з 1853 г. пад назвай “Лівонскія, эстонскія і курляндскія дакументы разам з рээстрамі” ¹⁹. Ф.-Г. Бунге склаў і выдаў першыя 6 тамоў, затым яго праца была прадоўжана Г. Гільдэбрантам (т. 7–9) і скончана Ф. Шварцам (т. 10–11). Увесь збор выходзіў да 1905 г. у Рэвелі, Рызе і Маскве. Апрача таго, пазней, у 1914 г., выйшаў з друку другі, дадатковы, трохтомны блок выдання, які склаў Л. Арбузаў. Гэты велізарны масіў дакументальных матэрыялаў ахоплівае перыяд з 1093 да 1510 г.

Для нашай працы мы выкарысталі толькі тры першыя тамы, якія ўключаюць 1520 дакументаў — з 1093 да 1393 г. Да іх дададзены 1633 рээстры. З гэтых дакументаў намі быў адабраны матэрыял, які датычыцца ранняй беларускай гісторыі. Частка дакументаў паходзіць непасрэдна з нашых зямель, іншыя маюць важнасць для разумення падзей, якія адбываліся тут. Дакументальныя крыніцы асвятляюць гісторыю замацавання немцаў у Лівоніі, на якую са старажытных часоў пашыралася ўлада Полацка. Раскрываецца дзейнасць ваенна-рэлігійных ордэнаў: мечаносцаў і Тэўтонскага, станаўленне касцельнай арганізацыі і ход хрысціянізацыі Лівоніі і суседніх з ёй зямель, уплыў гэтых працэсаў на сітуацыю на беларускіх тэрыторыях. Адлюстроўваецца гісторыя станаўлення Вялікага Княства Літоўскага, пашырэння хрысціянства заходняга абраду на яго тэрыторыі і шэраг іншых значных гістарычных падзей.

Ніжэй падаецца спіс і кароткае апісанне дакументаў паводле публікацыі Ф.-Г. Бунге. Дакументы могуць быць лёгка адшуканы ў архіве, бо яны пазначаны адпаведнымі нумарамі, пададзенымі ў зборы Бунге. У больш складаных выпадках неабходна звяртацца да памянёнага вышэй рээстра Ёахіма і Губача. Некаторыя дакументы захаваліся на нямецкай мове, хоць павінны былі існаваць і іх лацінскія варыянты.

¹⁵ Pettenege E. G. Die Urkunden des Deutsch-Ordens-Centralarchives zu Wien. Prag; Leipzig, 1887.

¹⁶ Geer J. J. Archeven van de Ridderlijke Duitsche Orde, Balie van Utrecht. Utrecht, 1872. B. 1, 2.

¹⁷ Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae. Vilnae, 1758. T. 1; Vilnae, 1764. T. 4; Vilnae, 1759. T. 5.

¹⁸ Kodex dyplomatyczny Litwy: Wyd. z rękopisów w Archiwum Tajnem w Królewcu zachowanych przez E. Raczyńskiego. Wrocław, 1845.

¹⁹ Liv-, Esth- und Curländisches Urkundenbuch nebst Regesten / Hrsg. von F. G. von Bunge. Reval; Riga; Moskau, 1853–1914. Bd. 1–11. [Abt. 1]. Bd. 1–3. [Abt. 2].

Дакументы былога Кёнігсбергскага архіва

1. № 18. 1211 г. Біскупы Рыгі, Падэбарна, Вердэна і Рацэбурга даводзяць да ведама ўсіх зацверджаную папам Інакенціем III дамову пра падзел Лівоніі і Ліфляндый паміж Рыжскім біскупам і ордэнам мечаносцаў. Тр. 1393 г.

2. № 19. 27.01.1211 г. Імператар Атон IV пацвярджае ордэну ўсе яго ўладанні ў Лівоніі. К. XV ст.

3. № 23. 1211 ці 1212 г. Біскупы Падэрбарна, Вердэна, Рацэбурга і Леаля, прэпазіт Рыжскай катэдры і абат Дзюнамондэ даводзяць да ведама ўсіх дамову паміж Рыжскім біскупам і ордэнам пра падзел Ліфляндый. Тр. 1393 г.

4. № 24. 25.01.1212 г. Папа Інакенцій III адмаўляе ў просьбе ордэна пра асобнага біскупа для новазаваяваных зямель. Тр. 1393 г.

5. № 163. 19.04.1239 г. Рыжскі біскуп Мікалай даруе ордэну палову зямлі Герцыке. Тр. а.

6. № 176. 1.10.1243 г. Папа Інакенцій IV заклікае пілігрымаў з Лівоніі падтрымаць ордэн. Тр. 1393 г.

7. № 177. 1.10.1243 г. Ён жа даручае дамініканскаму ордэну абараняць сем'і і дабро тых, хто бярэ крыж, каб выступіць супраць паганцаў у Лівоніі і Прусіі. А.

8. № 184. 7.04.1245 г. Ён жа патрабуе ад біскупаў Рыгі, Дэрта і Эзеля ўсяляк дапамагаць ордэну ў Лівоніі. К. п. XIV ст.

9. № 185. Ліпень 1245 г. Імператар Фрыдрых II надае права вярхоўнай улады над Курляндыйй, Літвой і Земгаліяй Вялікаму магістру Тэўтонскага ордэна Генрыху Годенлэа. А.

10. № 200. 17.09.1248 г. Папа Інакенцій IV упаўнаважвае арцыбіскупа Лівоніі дазваляць у асобных выпадках народжаным па-за шлюбам уступленне ў духовы сан. К.

11. № 202. 10.01.1249 г. Альберт, арцыбіскуп Прусіі і Лівоніі, дамаўляецца з Тэўтонскім ордэнам аб розных спрэчных пытаннях. А.

12. № 209. 25.10.1249 г. Папа Інакенцій IV даручае абату з Буха адгаворваць арцыбіскупа Альберта ад дзеянняў, якія могуць прычыніць шкоду Тэўтонскаму ордэну. А.

13. № 214. 27.09.1250 г. Ён жа вызваляе арцыбіскупа Прусіі ад абавязкаў легата. К.

14. № 218. 24.02.1251 г. Пётр, біскуп з Альбы, Вільгельм, біскуп з Сабіны, і Ян, кардынал-прэсвітэр, уладжваюць адносіны паміж арцыбіскупам Альбертам і Тэўтонскім ордэнам у Прусіі і Курляндыйі. А. п., Тр.

15. № 220. 9.03.1251 г. Папа Інакенцій IV зацвярджае дамову, складзеную 24.02.1251 г. паміж арцыбіскупам Альбертам і ордэнам. Тр. а. 1415 г.

16. № 221. 9.03.1251 г. Ён жа даручае біскупу Аламоўца (Чэхія) пракантраляваць выкананне дамовы паміж арцыбіскупам Альбертам і крыжакамі. А.

17. № 233. 13.01.1252 г. Ён жа даручае правінцыйнаму прыёру ордэна дамініканцаў у Багеміі падтрымліваць Тэўтонскі ордэн у Прусіі і Лівоніі. А.

18. № 252. Ліпень 1253 г. Міндоўг (Mindowe), кароль Літвы, даруе Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі розныя землі. Тр. 7.03.1352 г.

19. № 255. 21.08.1253 г. Папа Інакенцій IV зацвярджае падпісаную каралём Літвы дарчую Лівонскаму ордэну. Тр. 7.03.1352 г.

20. № 262. 10.03.1254 г. Ён жа рэкамендуе свайму легату арцыбіскупу Альберту з Рыгі не рабіць ніякіх захадаў на тэрыторыі свайй легацыі супраць волі Тэўтонскага ордэна. К., Тр. 1258 г.

21. № 263. 12.03.1254 г. Міндоўг, кароль Літвы, даруе землі заснаванаму ім у Літве біскупству. Тр. 1302 і 1388 г.

22. № 266. 6.04.1254 г. Хрысціян, біскуп Літвы, дазваляе Тэўтонскаму ордэну збіраць дзесяціну на землях, якія падараваў яму Міндоўг. Тр. 1352 і 1388 г.

23. № 268. 9.05.1254 г. Папа Інакенцій IV даручае духавенству ў Лівоніі, Эстоніі і Прусіі заклікаць да крыжовага паходу супраць татараў. К.

24. № 269. 23.05.1254 г. Ён жа бярэ пад сваю абарону Тэўтонскі ордэн у Лівоніі і зацвярджае яго правы на валоданне рознымі маёмасцямі. Тр. 1349, 1393, 1415 гг.

25. № 272. 3.09.1254 г. Ён жа адмяняе прысягу, якую даў біскуп Літвы Рыжскаму арцыбіскупу. Тр. 1388 г.

26. № 272а. 3.09.1254[?] г. Дакумент з падобным зместам, накіраваны ім жа біскупу Літвы Хрысціяну. Тр. 1388 г.

27. № 275. 20.09.1254 г. Ён жа даручае Дэрптцаму біскупу пракантраляваць выкананне булы ад 3.09.1254 г. (гл. № 272). Тр. 1388 г.

28. № 282. 31.03.1255 г. Папа Аляксандр IV пацвярджае Рыжскаму арцыбіскупу ўсе яго правы. Кз. булы 1257 г.

29. № 286. Кастрычнік 1255 г. Міндоўг, кароль Літвы, даруе Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі зямлю Селёнію. А. п.

30. № 294. 1257 г. Міндоўг, кароль Літвы, даруе Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі Жамойць. Тр. 1392 г.

31. № 303. 30.05.1257 г. Папа Аляксандр IV вызваляе Тэўтонскі ордэн ад усялякай ускладзенай на яго без папскага дазволу экскамунікацыі. Тр. 1495 г.

32. № 304. 15.06.1257 г. Ён жа надае Тэўтонскаму ордэну прывілеі ордэна тампліераў. Тр. 1396 г.

33. № 308. 13.07.1257 г. Ён жа зацвярджае дарчую Тэўтонскаму ордэну зямлі Селёніі, якую даў кароль Літвы Міндоўг. Тр. 1393 г.

34. № 310. 6.08.1257 г. Ён жа загадвае, каб прапаведнікі крыжовага паходу не рабілі ніякіх захадаў супраць волі Тэўтонскага ордэна. А.

35. № 311. 7.08.1257 г. Ён жа патрабуе ад прыёраў і братоў ордэна дамініканцаў больш настойліва прапаведаваць крыжовы паход у Лівонію. К.

36. № 314. 8.08.1257 г. Ён жа даручае мінарытам, якія прапаведваюць крыжовы паход, не рабіць гэтага без дазволу Тэўтонскага ордэна і не патрабаваць ад гэтага ордэна дапамогі. А.

37. № 325. 11.05.1258 г. Ён жа заклікае крыжаносцаў у Лівоніі падтрымліваць Тэўтонскі ордэн. Тр. а. 1393 г.

38. № 326. 11.05.1258 г. Ён жа заклікае пілігрымаў у Лівонію падтрымліваць Тэўтонскі ордэн. Тр. а. 1393 г.

39. № 327. 11.05.1258 г. Ён жа дазваляе Тэўтонскаму ордэну прадстаўляць свецкіх духоўных асоб для займання касцельных пасадаў на землях ордэна. А.

40. № 328. 15.07.1258 г. Ён жа заклікае ордэны дамініканцаў і мінарытаў старанна прапаведаваць крыжовы паход супраць язычнікаў у Прусіі і Лівоніі. А.

41. № 334. 22.11.1258 г. Ён жа дазваляе адпусаць грахі тым, хто быў вінаваты ў сіманіі, і прымаць іх у Тэўтонскі ордэн. А.

42. № 341. 23.07.1259 г. Ён жа ўзнаўляе галоўны прывілей, дадзены Тэўтонскаму ордэну папамі Ганорыем III і Грыгорыем IX. А.

43. № 342. 7.08.1259 г. Міндоўг, кароль Літвы, даруе Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі розныя землі. А., Тр. 1352 г.

44. № 345. 25.01.1260 г. Папа Аляксандр IV абвяшчае сябе абаронцам усіх зямель на Русі, падараваных Тэўтонскаму ордэну або адабраных у татараў, і гарантуе ордэну валоданне імі. А.

45. № 346. 25.01.1260 г. Ён жа абвяшчае сябе абаронцам усіх зямель, адабраных Тэўтонскім ордэнам у язычнікаў, і гарантуе яму валоданне імі. Тр. а. 1324 і 1393 г.

46. № 347. 25.01.1260 г. Ён жа зацвярджае дарчыя Тэўтонскаму ордэну, дадзеныя каралём і біскупам Літвы. Тр. 1352 і 1388 г.

47. № 350. 21.02.1260 г. Ён жа загадвае арцыбіскупу і біскупам Лівоніі заахвоцьваць іх падданных і леннікаў падтрымліваць Тэўтонскі ордэн. К. п. XIV ст.

48. № 354. Чэрвень 1260 г. Кароль Літвы Міндоўг у выпадку яго смерці без наследнікаў даруе ўсю сваю дзяржаву Тэўтонскаму ордэну. Тр. 1392 г., Тр. а. 1393 г.

49. № 356. 9.09.1260 г. Папа Аляксандр IV засцерагае ўсё вышэйшае і ніжэйшае духавенства, каб, прапаведваючы крыжовы паход супраць татараў, яны не чынілі шкоды інтарэсам Лівоніі і Прусіі. А.

50. № 357. 9.09.1260 г. Ён жа засцерагае ад гэтага і розных нямецкіх арцыбіскупаў. А.

51. № 359. 4.02.1261 г. Ён жа загадвае дамініканцам і мінарытам, якія прапаведваюць крыжовы паход у Лівонію і Прусію, старанна рабіць гэта і надалей. А.

52. № 360. 8.04.1261 г. Ён жа даручае Куяўскаму і Кульмскаму біскупам заклікаць крыжаносцаў, прызваных супраць татараў, на дапамогу Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі. А.

53. № 363. 7.08.1261 г. Міндоўг, кароль Літвы, вызначае межы зямлі Селёніі, падараванай Тэўтонскаму ордэну. Тр. 1392 г.

54. № 380. 20.08.1264 г. Папа Урбан IV зацвярджае дарчыя на землі, дадзеныя Канстанцінам. Тр. 1349, 1393 і 1415 г.

55. № 402. 14.03.1267 г. Папа Клімент IV зацвярджае дакумент пра заснаванне Рыжскага арцыбіскупства. К. у тэксе булы з 1390 г.

56. № 438. 14.11.1273 г. Рудольф, кароль Рымскай імперыі, зацвярджае прывілеі Тэўтонскага ордэна. Тр. а. 1393 г.

57. № 462. 17.06.1279 г. Ён жа яшчэ раз зацвярджае прывілеі Тэўтонскага ордэна. Тр. 1428 г.

58. № 510. 1287 г. Ян з Тускулюм, папскі легат, загадвае сваім капеланам не спяганяць падаткаў для яго пракуратарскай дзейнасці з Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі і Прусіі. А.

59. № 527. 7.02.1289 г. Бурхард са Швендэна, Вялікі магістр Тэўтонскага ордэна, зацвярджае падзел зямель, адабраных у ліцвінаў, зробленыя зямельнымі магістрамі Лівоніі і Прусіі. А.

60. № 538. Лістапад 1290 г. Гальт, магістр Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі, піша зямельнаму магістру Прусіі Мейнгерду з Кверфурта пра сваю падрыхтоўку да паходу супраць ліцвінаў. А.

61. № 577. 17.01.1299 г. Папа Баніфацый VIII загадвае пад пагрозай экскамунікацыі з'явіцца асабіста на працягу шасці месяцаў у Рым Вялікаму магістру Тэўтонскага ордэна і Лівонскаму магістру. К.

62. № 582. Ліпень [?] 1299 г. Ён жа, атрымаўшы паведамленне пра дамову паміж Рыжскім арцыбіскупам Янам і Тэўтонскім ордэнам, вызваляе арцыбіскупа і Вялікага маістра ад асабістага з'яўлення ў Рым па папскаму выкліку. А.

63. № 616. 14.09.1305 г. Фрыдрых, Рыжскі арцыбіскуп, апелюе да папы супраць маістра і братаў Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі па прычыне ўчыненых імі яму крыўдаў. А.

64. № 638. 20.03.1312 г. Урывак з пратакола допыту прыёра кляштара ў Фалькенаў брата Генрыха па справе скаргі Рыжскага арцыбіскупа і іншых на Тэўтонскі ордэн. А. [?]

65. № 643. 11.05.1313 г. Кардынал-дьякан Якаб з Калюмпны па даручэнню папы вызваляе Тэўтонскі ордэн ад абвешчанай Францішкам дэ Маліяна экскамунацыі. А.

66. № 646. 2.10.1313 г. Натарыяльны дакумент, які датычыцца абсалюцыі многіх прускіх прэлатаў ад абвешчанага канонікам Францішкам дэ Маліяна адлучэння. А.

67. № 650. Красавік 1314 г. Пракуратар Тэўтонскага ордэна Конрад Груэль спецыфікуе выдаткі, зробленыя на ордэнскія справы ў Рымскай курыі. А.

68. № 660. 23.12.1317 г. Папа Ян XXII паведамляе Рыжскаму капітулу пра тое, што касуе дамову паміж капітулам, Тэўтонскім ордэнам у Лівоніі і васаламі Рыжскага касцёла. К.

69. № 687. Май 1323 г. Гедымін, “кароль ліцвінаў і многіх русінаў”, піша да папы пра свой намер прыняць хрысціянства. К. адн.

70. № 688. 26.05.1323 г. Ён жа піша кіраўнікам ордэна дамініканцаў у Саксоніі пра гэты ж намер. Тр. 1323 г.

71. № 689. 26.05.1323 г. Вільня. Ён жа піша кіраўнікам ордэна мінарытаў пра гэтую ж акалічнасць. Тр. 1323 г.

72. № 690. 26.05.1323 г. Вільня. Ён жа піша пра тое ж у гарады Любек, Ростак і інш. Тр. 1323 г.

73. № 691. 18.07.1323 г. Натарыяльны дакумент пра лісты Гедыміна братам дамініканцам, мінарытам і прыморскім гарадам. А.

74. № 693. 2.10.1323 г. Вільня. Гедымін, “кароль ліцвінаў”, заключае мірную дамову з пасланнікамі лівонскіх і эстонскіх землеўладальнікаў. К. у тэксце булы 1324 г.

75. № 695. 16.10.1323 г. Эбергард, біскуп Гермландыі, і яго капітул абараняюць Тэўтонскі ордэн ад абвінавачванняў у тым, што ён перашкаджае ліцвінам хрысціянства. А.

76. № 696. 24.10.1323 г. Прускія біскупы і капітулы патрабуюць ад лівонскіх і эстонскіх землеўладальнікаў разарваць мір з ліцвінамі. А.

77. № 698. 25.11.1323 г. Мікалай, кусташ мінарытаў у Прусіі, з іншымі гвардыянамі абараняе Тэўтонскі ордэн ад абвінавачванняў у тым, што апошні перашкаджае “каралю” ліцвінаў прыняць хрысціянства. А.

78. № 699. 17.01.1324 г. Павел, абат з Алівы, і Ёрдан, абат з Попліна, звяртаюцца на той жа справе да папы Яна XXII. А.

79. № 704. 1.06.1234 г. Папа Ян XXII рэкамендуе сваіх нунцыяў, якія адпраўляліся ў Літву, усяму духавенству, ордэну янітаў, Тэўтонскаму ордэну і ордэну з Калатравы. А.

80. № 705. 1.06.1324 г. Ён жа заклікае Тэўтонскі ордэн не дакучаць “каралю ліцвінаў і многіх русінаў”, які хоча хрысціянства. К.

81. № 707. 31.08.1324 г. Ён жа пацвярджае дагаворы пра мір паміж “каралём літваінаў” Гедымінама і лівонскімі землеўладальнікамі. К.

82. № 708. 20.10.1324 г. Папскі нунцый Барталамей і абат Бернард заклікаюць Тэўтонскі ордэн захоўваць мір, заключаны паміж лівонскімі землеўладальнікамі і Гедымінама. А.

83. № 710. 4.04.1325 г. Рыжскі арцыбіскуп Фрыдрых абвясчае адлучэнне Лівонскаму магістру і загадвае абвясціць анафему ў Рыжскім кафедральным касцёле. А.

84. № 712. 29.05.1325 г. Папскі нунцый Барталамей і абат Бернгард патрабуюць ад прускіх біскупаў унясення 380 гальдэнаў. А.

85. № 740. Войт, рада і магістрат г. Рыгі сведчаць пра заключэнне міру з Лівонскім магістрам і ордэнам. К.

86. № 749. 8.05.1333 г. Людовік IV, Рымскі імператар, дае правы на кіраўнічую і судовую ўладу Тэўтонскаму ордэну. Тр. 1333 г.

87. № 765. 1.09.1335 г. Прыёры ордэна дамініканцаў у многіх прускіх гарадах сведчаць пра заслугі Тэўтонскага ордэна і просяць папу ўзяць яго пад сваю абарону. А.

88. № 793. 3.12.1340 г. Вытрымка з ліста многіх прускіх біскупаў у калегію кардыналаў пра пагрозу ўварвання татараў у Лівонію, Прусію і Курляндыю. А.

89. № 951. 2.12.1354 г. Карл IV, Рымскі імператар, пацвярджае прывілей Тэўтонскаму ордэну, дадзены імператарам Фрыдрыхам II. Тр. а.

90. № 953. 15.09.1354 г. Магнус, біскуп з Вестэраса, патрабуе ад Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі перадачы г. Рыгі пад юрысдыкцыю папы. Пер. н.

91. № 968. 23.12.1359 г. Пратакол працэсу паміж арцыбіскупам Рыгі і Тэўтонскім ордэнам, праведзенага і зацверджанага кардыналам-прэсвітэрам Францішкам. К. адн.

92. № 972. 11.06.1360 г. Рымскі імператар Карл IV пацвярджае і пашырае прывілей Рыжскага касцёла. Друк. экз.

93. № 977. 4.11.1360 г. Магнус, біскуп з Вестэраса, перадае даручанае яму выкананне прысуду супроць Тэўтонскага ордэна іншым прэлатам. К.

94. № 978. 14.12.1360 г. Рымскі імператар Карл IV вызваляе ўсе канвенты Тэўтонскага ордэна ад усялякіх службаў, падаткаў і чыншаў. К.

95. № 1032. 1366 г. Альберт, герцаг Мекленбурга, патрабуе ад Вялікага магістра аднавіць правы Рыжскага арцыбіскупа на кіраванне г. Рыгай. Кн. п.

96. № 1032. 7.05.1366 г. Вінрых з Кніпродэ, Вялікі магістр Тэўтонскага ордэна, уладжвае спрэчку паміж Рыжскім арцыбіскупам і Лівонскім магістрам і ордэнам. К. XV і XVI ст.

97. № 1036. 1366 [?] г. Рэляцыя пра спрэчку паміж Рыжскім арцыбіскупам і Тэўтонскім ордэнам у Лівоніі. 2 К., Пер. лац.

98. № 128а. 18.04.1233 г. Папа Грыгорый IX заклікае прапаведнікаў Божага слова ў Прусіі не пашыраць сваю дзейнасць на Лівонію. К.

99. № 189а. 26.10.1246 г. Папа Інакенцій IV патрабуе ад настаяцеляў кляштару падтрымліваць кнігамі новазаснаваныя касцёлы ў Прусіі і Лівоніі. А.

100. № 279а. 7.03.1255 г. Папа Аляксандр IV заклікае караля Літвы абараняць Літоўскага біскупа Хрысціяна ад усякіх нападаў язычнікаў. Тр. а. 1388 г.

101. № 6046. 18.05.1301 г. Папа Баніфацій VIII загадвае маістру і братам Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі вярнуць новапрызначанаму Рыжскаму арцыбіскупу Ізарну арцыбіскупскія землі, якімі яны завалодалі. К.

102. № 1053. Жнівень 1368 г. Папа Урбан V дае некаторым іерархам Тэўтонскага ордэна дазвол у час іх паходаў супраць язычнікаў адпраўляць імшу да надыходу дня. А.

103. № 1054. 3.09.1368 г. Ён жа дае ім дазвол адпраўляць ранішнюю імшу на пераносным алтары. А.

104. № 1081. 1.07.1371 г. Кардынал Ян заклікае ўсё духавенства Рыжскага арцыбіскупства запатрабаваць ад Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі вяртання ўсёй маёмасці, адабранай у арцыбіскупства. А.

105. № 1117. 16.06.1376 г. Папа Грыгорый XI надае Тэўтонскаму ордэну ўсе вольнасці і прывілеі ордэна янітаў. Тр. п.

106. № 1133. 21.12.1378 г. Папа Урбан VI загадвае магістру Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі арыштаваць пастаўленага антыпапам Дэрпцкага біскупа Альберта Гехта. К.

107. № 1140. 29.06.1379 г. Вільгельм з Урытэршайна, магістр Тэўтонскага ордэна ў Лівоніі, піша папе пра загад арыштаваць Альберта Гехта. К.

108. № 1144. 1379 г. Ён жа шле папе другі ліст пра Альберта Гехта. К.

109. № 1145. 1379 г. Вінрых з Кніпродэ, Вялікі магістр Тэўтонскага ордэна, просіць прабачэння ў папы за доўгую адсутнасць пракуратара ордэна ў Рыме і рэкамендуе яму свайго пляменніка Вінрыха. К.

110. № 1148. Каля 1379 г. Ён жа просіць папу дазволіць яго пляменніку Вінрыху атрымаць ступень доктара права ў Балоньі. К.

111. 1149. Каля 1379 г. Ён жа прадстаўляе свайго пляменніка ў якасці кандыдата на пасаду біскупа. К.

112. № 1153. 31.05.1380 г. Ягайла, “кароль Літвы”, абяцае Вялікаму магістру і ўсяму Тэўтонскаму ордэну ў Прусіі вечны мір. А.стн.

113. № 1184. 31.10.1382 г. Ягайла, “кароль Літвы”, і Скіргайла, “герцаг” Троцкі, заключаюць з Вялікім магістрам і Лівонскім магістрам наступальны і абарончы саюз на чатыры гады. А., Тр. 1410 г. стн.

114. №1185. 31.10.1382 г. Яны ж абяцаюць Вялікаму магістру і Лівонскаму магістру на працягу чатырох год хрысціцца. А., Тр. 1410 г. стн.

115. № 1186. 31.10.1382 г. Яны ж саступаюць Тэўтонскаму ордэну ўсе тэрыторыі паміж землямі ордэна і р. Дубісай. Тр. 1410 г. стн.

116. № 1189. 30.07.1383 г. Конрад Цольнер з Ротэнштайна, Вялікі магістр Тэўтонскага ордэна, абвяшчае вайну вялікаму князю Ягайлу з Літвы. А. стн.

117. № 1226. 10.10.1385 г. Андрэй, князь з Полацка, перадае Тэўтонскаму ордэну ў Лівоніі ўсё Полацкае княства. К.

118. № 1227. 11.10.1385 г. Ён жа паведамляе, што перадаў сваё княства Лівонскаму магістру і зноў прыняў тое ж княства ад яго па леннаму праву. К.

Умоўныя абазначэнні:

А.	— арыгінал.	Тр.	— трансумпт.
А. п.	— арыгінал на пергаменце.	Тр. а.	— трансумпт арыгінальны.
А. стн.	— арыгінал на старанямецкай мове.	Тр. п.	— трансумпт на пергаменце.
К.	— копія.	Пер.	— пераклад.
К. а.	— копія арыгінальная.	Пер. лац.	— пераклад са старанямецкай мовы на лацінскую.
К. адн.	— копія, адначасная з арыгіналам.	Пер. стн.	— пераклад з лацінскай мовы на старанямецкую.
К. п.	— копія на пергаменце.		
Кн.	— кніга.		
Кн. п.	— кніга пергаментная.		

ЛЁС БЕЛАРУСКІХ ЗБОРАЎ, ВЫВЕЗЕНІХ У БАВАРЫЮ

Я ўзрадаваны магчымасцю адправіць з аказіяй у Цэнтр імя Ф. Скарыны пакет матэрыялаў пра *вернутую* [падкрэслена ў арыгінале. — *Рэд.*] з амерыканскай зоны акупацыі Германіі беларускую музейную маёмасць. З-за недахопу часу паведамляю толькі самае істотнае. Некалькі слоў пра сутнасць так званых “картак уласнасці”, якія накіроўваюцца Вам. Яны складзены амерыканцамі ў пасляваенны час. Гэтыя картачкі мы атрымалі з Бундэсархіва ў г. Кобленцы ў 1997 г. — ад вядомага прафесара Вольфганга Айхведэ (праз Г. Коля і Б. Ельцына) у выглядзе пласцінкі CD-ROM.

Многа часу пайшло ў нас на раздрукоўку, пераклад матэрыялаў. Картачкі складзены амерыканцамі на кожны прадмет, выяўлены ў тайных і яўных сховішчах. Як цяпер высвятляецца, не ўсе савецкія прадметы пайшлі ў СССР, а самяя дакументы (г. зн. картачкі) савецкім уладам разам з прадметамі не перадаваліся. Прадметы [мастацтва. — *Рэд.*] змяшчаліся ў скрынкі, упакоўкі г. д. і перадаваліся “оптам”, па колькасці “месцаў”.

Гэтую загадку яшчэ належыць разгадаць.

Калі Вы звернецеся да тэксту майго выступлення ў Мінску [на канферэнцыі пад эгідай ЮНЕСКО па пытаннях рэстытуцыі. — *Рэд.*], дзе я спрабаваў паказаць перамяшчэнні вернутага — у Кіеў, Мінск, Ноўгарад, Пушкін, дык пабачыце, што беларускія рэчы аказаліся ў Пушкіне [пад Санкт-Пецярбургам. — *Рэд.*]. Спецыяльна рыхтую для Вас канкрэтную інфармацыю па гэтым эпізоду.

Некалькі слоў пра структуру картачак.

У правым верхнім куце ўказана месца (Хохштат і інш.) знаходжання прадмета, далей указаны “Mun” — Мюнхен, дзе размяшчаўся цэнтральны зборны пункт [вывезеных нацыстамі твораў мастацтва. — *Рэд.*]. Адпаведныя лічбы — парадкавыя нумары знаходжання і інвентарызацыі прадметаў.

Для магчымай ідэнтыфікацыі могуць дапамагчы “памеры”, “матэрыял”, “маркіроўка” і “прадмет”.

Астатняе: “дата паступлення”, “адпраўка”, “гісторыя” і г. д. мала што даюць. Асноўныя грузы былі адпраўлены з Берліна 7 лістапада 1947 г. у СССР.

Фатаграфіі, відаць, можна атрымаць толькі ў Кобленцы.

Я выбраў тыя картачкі, якія (няхай і не прама, а ўскосна) указваюць на беларускае (у прыватнасці, мінскае) паходжанне экспанатаў.

Калі вы сустрэнецеся з цяжкасцямі ў дадзенай справе — паведамляйце, задавайце пытанні — чым магу, дапамагу [...]

Мы выцягваем пяць тамоў каталога страт. У нас ужо ёсць вопыт, які таксама можам перадаць.

Ад рэдакцыі: Матэрыялы, прысланыя з Масквы, з Аддзела рэстытуцыі Дэпартамента па захаванню культурных каштоўнасцей Міністэрства культуры Расійскай Федэрацыі (усяго звыш 200 картак, але сярод іх ёсць многа паўтораў), былі перададзены праф. Надзеі Высоцкай, вядомаму мастацтвазнаўцу з Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі, для ідэнтыфікацыі іх з адпаведнымі зборамі (паводле каталожных нумароў) і ваеннымі стратамі. Паводле яе папярэдніх вывадаў, некаторыя з указаных страт ужо вернуты ў Мінск. У цэлым прысланыя звесткі дазваляюць прасачыць іх складаны шлях, выявіць месцазнаходжанне нявыяўленых яшчэ каштоўнасцей. Публікуем у зборніку найбольш характэрныя карткі.

Федеральный архив Кобленца, Германия

Ф. В 323/ 729 (В 323/578: 457-08-76, письмо от 12.06.1945 г.)

№ п/п:	334.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 538/ 141 (вероятно, неправильно; вместо этого 598/141).
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, 1780 г.
Размеры:	45 x 59 см.
Предмет:	G. Портрет дамы.
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Плохое, без повреждений.
Маркировка:	№ 38 красный Nr. // BDM 1-45 (65) // 2347.

№ п/п:	335.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/10.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	Итальянский, венецианский, D, XVI в., поздний.
Размеры:	100 x 86 см.
Предмет:	G. Портрет старого мужчины с письмом.
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Хорошее.
Маркировка:	№ 9 красный // 241 // 6011.

№ п/п:	336.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/100.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, 2 - я пол. XVIII в.
Размеры:	73 x 60 см.
Предмет:	T. Пастор Антониус Массовиус (портрет).
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Плохое, без повреждений.
Маркировка:	435.

№ п/п: 337.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/101.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: К. Цабралис, 1775 г.
Размеры: 75 x 62 см.
Предмет: Т. Портрет пастора Александра Чистова.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: 434 // 20439.

№ п/п: 338.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/10.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, начало XIX в.
Размеры: 80 x 65 см.
Предмет: Портрет генерала.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 432 красный. // BDM 1-1013 (3766/3).

№ п/п: 339.
Номер документа: München 14542, Hochstadt, 598/103.
Классификация: Живопись (картина)
Автор: К. Кейлер Эмиль, D, 1851 г.
Размеры: 76 x 56 см.
Предмет: Т. Христос и Zinsgroschen [мытникі? — Рэд.].
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Легкие повреждения.
Маркировка: 2337 // № 26 красный.

№ п/п: 340.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 104.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, конец XIX в.
Размеры: 77 x 60 см.
Предмет: G. Портрет принца церкви [біскупа. — Рэд.].
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее
Маркировка: № 410 красный.

№ п/п: 341.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 105.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, примерно 1800 г.
Размеры: 83 x 65 см.
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 431 красный // 2426.

№ п/п: 342.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 106.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: (К?) В.Ч. Д, XIX в.
Размеры: 67 x 53 см.
Предмет: Г. Портрет девочки.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений
Маркировка: № 39 красный // 127 "Tete de petite fille".

№ п/п: 343.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 107.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Д, конец XVIII в.
Размеры: 75 x 60 см.
Предмет: Т. Патер Хиацинтус.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, легкие повреждения.
Маркировка: № 442 красный.

№ п/п: 344.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 108.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: К. Любинский С.
Размеры: 72 x 55 см.
Предмет: Г. Драматическая сцена: 2 мужчин и 1 женщина.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Значительные повреждения.
Маркировка: 25 // BDM 1-207 (1085) // 8653.

№ п/п: 345.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/109.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Д, конец XVIII в.
Размеры: 68 x 60 см.
Предмет: Г. Портрет дамы в синем платье (Сапиетца).
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 411 красный // BDM 1-221 (1700) // 2341.

№ п/п: 346.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 11.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Д, XVIII в.
Размеры: 94 x 67 см.
Предмет: Т. Портрет принца Яна Набакшлага.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 1 красный // BDM 1-226 (1705).

№ п/п: 347.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 110.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 55 x 68.
Предмет: G Семейная сцена.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 23 красный // 2603.

№ п/п: 348.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 111.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 78 x 63 см.
Предмет: G. Портрет дамы, читающей в кабинете.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 388 красный.

№ п/п: 349.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 112.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 76 x 65 см.
Предмет: G. Портрет старой женщины.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 361 красный // 2574 // BDM 1-180 (1059).

№ п/п: 350.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 113.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1-я пол. XIX в.
Размеры: 78 x 67 см.
Предмет: G. Портрет дамы с книгой.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: BDM 1-131// 2317 (947) // № 389 красный.

№ п/п: 351.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 114.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: –
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: № 384 красный.

№ п/п: 352.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 115.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 80 x 65 см.
Предмет: G. Портрет дамы с книгой и письмом.
Материал: Полотно, масло
Состояние в момент поступления: Слегка повреждена.
Маркировка: 362 // BDM 1-153/ 969.

№ п/п: 353.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 116.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1-я пол. XIX в.
Размеры: 72 x 60 см.
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, сильные повреждения.
Маркировка: № 408 красный // 6083 // 2374.

№ п/п: 354.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 117.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: К. Нагошкин Л. D, 1874 г.
Размеры: 72 x 52 см.
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: № 409 красный.

№ п/п: 355.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 118.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX–XX вв.
Размеры: 78 x 60 см.
Предмет: G. Портрет старой дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 405 красный // 2322.

№ п/п: 356
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 119.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, современный.
Размеры: 70 x 50 см.
Предмет: G. Портрет дамы с жемчужным ожерельем.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 400 красный // 2153.

№ п/п:	357.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/ 12.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, XVII в.
Размеры:	88 x 73 см.
Предмет:	G, Портрет генерала.
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Хорошее.
Маркировка:	№ 11 красный // MF 271.
№ п/п:	358.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/ 120.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, 1-я пол. XIX в.
Размеры:	75 x 60 см.
Предмет:	T. Портрет Хелены Вольсказоны [? — Рэд.].
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Хорошее.
Маркировка:	№ 398 красный // BDM 1-1014 // (3777 /1).
№ п/п:	359.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/ 121.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, XVIII в.
Размеры:	60 x 90 см.
Предмет:	G. Натюрморт с птицами и фруктами.
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Без повреждений.
Маркировка:	№ 349 красный // BDM-1-206 // 1084.
№ п/п:	360.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/ 122.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, XIX в.
Размеры:	76 x 58 см.
Предмет:	G. Портрет старого мужчины со сложенными руками.
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Хорошее.
Маркировка:	396.
№ п/п:	361.
Номер документа:	München 14542, Hochstadt 598/ 123.
Классификация:	Живопись (картина).
Автор:	D, XIX в.
Размеры:	70 x 90 см.
Предмет:	G. Мифологическая сцена на фоне героического пейзажа, изображающего возникновение мира. (В 323/669: русская надпись: T. Nasalo (искаженное — начало.)
Материал:	Полотно, масло.
Состояние в момент поступления:	Плохое, значительные повреждения.
Маркировка:	№ 381 красный // BDM-1-174 (1053) // 2469.

№ п/п: 362.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 124.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 60 x 50 см.
Предмет: Т. Св. Филипп.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 1269 красный.

№ п/п: 363.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 125.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, подражание XVII в.
Размеры: 65 x 78 см.
Предмет: G. Семейная сцена в доме.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слабые повреждения.
Маркировка: № 345 красный // 5929.

№ п/п: 364.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/126.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D 1887 г.
Размеры: 55 x 65 см.
Предмет: G. Осенний пейзаж с мужчиной, спящим на скамейке.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: 1267 // BDM 1-5 (25).

№ п/п: 365.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 127.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1-я пол. XIX в.
Размеры: 80 x 65 см.
Предмет: G. Портрет дамы в красном платье.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, легкие повреждения.
Маркировка: № 369 красный.

№ п/п: 366.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 128.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 90 x 70 см.
Предмет: G. (Икона?) Поклонение пастухов.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: 2082.

№ п/п: 367.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 129.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: К. Слендзинский Н. Литва, Вильно. D, 1891 г.
Размеры: 90 x 65 см.
Предмет: Г. Принц Тадеуш Бо[г?]данович.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 140 красный // BDM-1-239 (1718) // 2549.

№ п/п: 368.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 13.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1732 г.
Размеры: 98 x 80 см.
Предмет: Т. Портрет принца Игнация из Минска.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 4 красный / 5790-3.

№ п/п: 369.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 130.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 55 x 48 см.
Предмет: Г. (Икона?) Кающаяся св. Магдалина.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Легкие повреждения.
Маркировка: № 35 красный // 2263.

№ п/п: 370.
Номер документа: München 14542, Hochstadt, 598/ 131.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1870 г., копия с картины XVIII в.
Размеры: 75 x 38 см.
Предмет: Т. Снятие с креста.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 36 красный // BDM 1-129 (945) // 2414.

№ п/п: 371.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 132.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 78 x 65 см.
Предмет: Г. Портрет принца.
Есть русская надпись на картине (В 323/ 669: портрет мужчины в?).
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 20 красный номер // BDM 1 - 258 (1738)

№ п/п: 372.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 133.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 72 x 55 см.
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 22 красный.

№ п/п: 373.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 134.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: –
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 33 красный.

№ п/п: 374.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 135.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XX в.
Размеры: 75 x 60 см.
Предмет: G. Портрет принца XVIII в. Т. Иосиф Ельский.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: BDM 1-228 (1707).

№ п/п: 375.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 136.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, поздний XVIII в.
Размеры: 65 x 52 см.
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: Красный номер.

№ п/п: 376.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 137.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 70 x 50 см.
Предмет: D. Портрет римско-католического кардинала.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 27 красный // BDM 1-120 (936).

№ п/п: 377.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 138.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 80 x 69 см.
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 387 красный // 2323 // 6274/ 58.

№ п/п: 378.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 139.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 82 x 64 см.
Предмет: T. Портрет Станислава Жулкевского.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 386 красный.

№ п/п: 379.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 14.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в., ранний период.
Размеры: 38 x 80 см.
Предмет: G. Портрет молодого принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 2 красный // 60 М 227 // 2513.

№ п/п: 380.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/140.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 50 x 78 см.
Предмет: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 18 красный.

№ п/п: 381.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 142.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 29 x 35 см.
Предмет: G. Бегство в Египет.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 51 красный // BDM 1-48 (68) 2692.

№ п/п: 382.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 143.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 90 x 66 см.
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: № 357 красный // 2454 // 6274/ 61.

№ п/п: 383.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 144.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 83 x 63 см.
Предмет: G. Портрет юноши.
Материал: Полотно, масло
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 346 красный // 2528 // BDM 1-240 (1719).

№ п/п: 384.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 145.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1-я пол. XIX в.
Размеры: 76 x 60 см.
Предмет: G. Портрет старой дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 30 красный.

№ п/п: 385.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 146.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в., ранний период.
Размеры: 80 x 60 см.
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 383 красный // 6147/6 // 2313.

№ п/п: 386.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 147.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в.
Размеры: 50 x 43 см.
Предмет: G. Портрет дамы
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: 47 // BDM 1-137 // 2235.

№ п/п: 387.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 148.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 55 x 42 см.
Предмет: Г. (Икона?) 2 старых мужчины (апостолы ?).
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: 2304 // № 45 красный.

№ п/п: 388.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 149.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 60 x 48 см.
Предмет: Г. Портрет толстого принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: –
Маркировка: № 37.

№ п/п: 389.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 15.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, примерно 1900 г.
Размеры: 83 x 65 см.
Предмет: Т. Портрет Северина Бидановича [?].
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Серьезно повреждена.
Маркировка: № 385 красный // BDM 1-238 (1717).

№ п/п: 390/
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 150.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 60 x 38 см.
Предмет: Г. Портрет старого мужчины.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 44 красный // 1-218 // 2252.

№ п/п: 391.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 151.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в., поздний период.
Размеры: 60 x 42 см.
Предмет: Г. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 19 красный.

№ п/п: 392.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 152.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 87 x 68 см.
Предмет: G. Портрет принца.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 363 красный.

№ п/п: 393.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/153.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Н. Русский. D, 1889 г.
Размеры: 83 x 60 см.
Предмет: G. Портрет генерала.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Слегка поврежден.
Маркировка: № 350 красный // 2441.

№ п/п: 394.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 154.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, 1752 г.
Размеры: 87 x 70 см.
Предмет: Т. Портрет генерала
Яроша Лодзь-Понинского.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 371 красный.

№ п/п: 395.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 155.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVII в.
Размеры: 60 x 50 см.
Предмет: G. (Икона) // Т. Ангел Благовещения.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, без повреждений.
Маркировка: № 34 красный номер

№ п/п: 396.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 156.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XIX в., ранний период.
Размеры: 75 x 60 см.
Предмет: G. Портрет генерала (Понятовского).
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Плохое, значительные повреждения.
Маркировка: 407 // BDM 1-107 (923) // 2326.

№ п/п: 397.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 157.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Н. Немецкий. D, XIX в.
Размеры: 74 x 60 см.
Предмет: G. Портрет римско-католического епископа.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Значительные повреждения.
Маркировка: 404 // BDM 1-112 (928) 2311.

№ п/п: 398.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 158.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Н. Русский ? D, XVIII в.
Размеры: 56 x 43 см.
Предмет: G. Голова старого мужчины.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 40 красный.

№ п/п: 399.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 159.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: Зейбель Иозеф. D, 1752 г.
Размеры: 85 x 70 см.
Предмет: T. Портрет принцессы Констанции Мускич.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Значительные повреждения.
Маркировка: 370.

№ п/п: 400.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 16.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в.
Размеры: 77 x 110 см.
Предмет: G. (Икона ?). Богоматерь.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Значительные повреждения.
Маркировка: № 333 красный.

№ п/п: 401.
Номер документа: München 14542, Hochstadt 598/ 160.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D, XVIII в., ранний период.
Размеры: 88 x 75 см.
Предмет: G. Портрет принца Иеронима Хризостома Ходкевича.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: № 1255 красный.

№ п/п: 402.
Номер документа: München 14542,
Hochstadt 598/ 161.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: D. XIX в., ранний период.
Размеры: 87 x 71 см.
Предмет: G. Портрет дамы.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Без повреждений.
Маркировка: № 364 красный // 2768.

№ п/п: 403.
Номер документа: München 14542,
Hochstadt 598/ 17.
Классификация: Живопись (картина).
Автор: H. Итальянский, венецианский.
D. XVI в., поздний период.
Размеры: 85 x 110 см.
Предмет: G. Портрет дамы
с красным занавесом.
Материал: Полотно, масло.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: 2738 // № 3 красный.

Ф. В 323 / 728

(В 323/ 578: 457-08-76, письмо от 12.06.1945 г., приложение)

№ п/п: 2465.
Номер документа: München 14595,
Hochstadt 651/ 1.
Классификация: Пластика (скульптура).
Автор: D. Современный.
Размеры: Малые.
Предмет: G. Рельеф,
изображающий бичевание.
Материал: Бронза.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: Minsk 130.

№ п/п: 2466.
Номер документа: München 14595,
Hochstadt 651/ 10.
Классификация: Религиозные предметы (дерево).
Автор: D. Современный.
Размеры: В 20. В 35.
Предмет: G. 2 креста.
Материал: Дерево, железо.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: Minsk 19711.

№ п/п: 2476.
Номер документа: München 14595, Hochstadt 651/ 2.
Классификация: Кустарное изделие (дерево).
Автор: D, XVI–XVII вв.
Размеры: L. 52.
Предмет: G. Братина с изображением святых (сосуд для питья).
Материал: Дерево, краски.
Состояние в момент поступления: Хорошее.
Маркировка: Minsk ?

№ п/п: 2483.
Номер документа: München 14595, Hochstadt 651/ 6.
Классификация: Пластика, скульптура.
Автор: D, XIX в.
Размеры: Между 10 и 20 см. в диаметре.
Предмет: G. 9 медальонов с портретами Костюшко, Пастера, И. Крашевского и др., а также деревянные рельефы.
Материал: Бронза, железо, дерево, глина.
Состояние в момент поступления: Частично повреждены.
Маркировка: Minsk // 1105 // 7789 // 921 // 2225 // 7153 // 220 // 2776 // 2274 // 8071.

Герман Брэгер (Мінск)

**МАТЭРЫЯЛЫ МІНСКАЙ КАДЭНЦЫІ ГАЛОЎНАГА ТРЫБУНАЛА
ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА Ў ВІЛЬНЮСКІМ АРХІВЕ
(СУПАСТАЎЛЕННЕ ДВУХ ВОПІСАЎ)**

Галоўны трыбунал Вялікага Княства Літоўскага (ВКЛ) быў створаны сеймавай пастановай 1581 г., а распачаў сваю дзейнасць у наступным, 1582 г. Трыбунал з’яўляўся вышэйшай апеяльчайнай судовай установай для земскіх і гродскіх судаў у паветах ВКЛ. З 1588 г. пасяджэнні трыбунала адбываліся па чаргова на двух кадэнцыях — літоўскай (летняй) і рускай (зімовай). Пасяджэнні літоўскай кадэнцыі трыбунала адбываліся ў Вільні, на іх разглядаліся справы шляхты пераважна Віленскага і Троцкага ваяводстваў і Жамойцкага староства. Шляхта астатняй часткі ВКЛ падпадала пад юрысдыкцыю рускай кадэнцыі, пасяджэнні якой праходзілі папераменна праз год у Мінску і Навагрудку. З 1775 г. пасяджэнні трыбунала адбываліся ў Вільні і Гродне. Галоўны трыбунал ВКЛ спыніў сваю дзейнасць пасля 3-га падзелу Рэчы Паспалітай у 1795 г.

Пасяджэнні мінскай кадэнцыі трыбунала ВКЛ праходзілі ў будынку земскага суда Мінскага ваяводства. У тым жа будынку размяшчаліся архівы як земскага суда, так і трыбунала. Амаль усе дакументы гэтых архіваў, якія на той час захоўваліся ў доме Яленскіх, згарэлі ў час пажару Мінска ў ноч з 6 на 7 ліпеня 1762 г. Захавалася частка архіва трыбунала, якая месцілася ў будынку кляштара бенедыктынак. Апошнія пасяджэнні трыбунала ВКЛ у Мінску адбываліся ў першай палове 1774 г. Пасля далучэння Беларусі да Расіі архіў трыбунала ў Мінску захоўваўся разам з земскім архівам. Паводле сенацкага ўказа аб размяшчэнні ўсіх трыбунальскіх архіваў у адным месцы летам 1834 г. архіў Мінскага трыбунала быў перададзены наглядчыкам архіва Віленскага трыбунала Зянковічам у Вільню.

З кастрычніка 1795 г., пасля скасавання земскіх і гродскіх судаў у паветах, далучаных да Расіі 2-м падзелам Рэчы Паспалітай, і ўвядзення “уездных” (павятовых) судаў, было складзена мінскім земскім рэгентам Ігнаціем Кудзіновічам апісанне архіва земскага суда Мінскага ваяводства, у тым ліку і кніг Галоўнага трыбунала ВКЛ, якія пры ім захоўваліся. Гэты “Рээстр” архіва быў актыкаваны ў актавай кнізе Мінскага земскага павятовага суда 8 чэрвеня 1798 г. (Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі. Ф. 686, воп. 1, спр. 9, арк. 482–510 адв.). Апісанне кніг трыбунала займае першую палову “Рээстра”

(арк. 482 адв. – 495 адв.). Кнігі ў “Рэестры” размешчаны ў раздзелах па тыпах (дэкрэтавыя, вячыстыя, паточныя, пратаколы і судовыя рэестры) і ў храналагічным парадку. Кожная кніга мае свой нумар у адпаведным раздзеле. Апісанне кожнай кнігі складаецца з датавання першага і апошняга дакументаў у кнізе (у публікацыі рэестра, якая ідзе далей, даты дзеля зручнасці вынесены ў асобны слупок), назвы тыпу кнігі, на якой мове пісана (“руская” — г. зн. старабеларуская мова, або польская — гэта пазначана толькі для дэкрэтавых кніг), назвы першага і апошняга дакументаў; наяўнасці рэестра дакументаў у кнізе і колькасці экзэмпляраў дадзенай кнігі; пры некаторых кнігах пазначана, пры якіх маршалках і пісарах трыбунала яны складаліся. Некаторыя дэкрэтавыя, вячыстыя і паточныя кнігі былі пераплецены пад адной вокладкай. Кожная з іх пазначана ў адпаведным раздзеле з заўвагай, з якімі кнігамі яна сшыта разам. Такія кнігі змяшаных актаў цяпер лічацца за адну кнігу (экзэмпляр). Дадаткова для судовых рэестраў пазначана прыналежнасць экзэмпляраў адной кнігі (яны пісаліся ў двух экзэмплярах — т. зв. маршалкаўскія і пісарскія старонкі), а таксама колькасць аркушаў (folio), што адпавядае колькасці запісаных актараў (актараты, або імёны спрэчных бакоў, звычайна запісваліся на кожнай старонцы аркуша і мелі нумарацыю folio, таму ў кнізе звычайных аркушаў, пранумараваных пазней, у XIX ст., удвая менш, але суадносіны паміж імі не дакладна 2:1, бо частка аркушаў заставалася чыстай). У некаторых кнігах запісваліся адначасова два тыпы судовых рэестраў — з аднаго і з другога боку кнігі, што ў апісанні агаворваецца.

У крайнім правым слупку пазначаны нумар адпаведнай у “Рэестры” кнігі паводле выдання І. Я. Спрогіса “Инвентарь Виленского центрального архива древних актов” (Вильна, 1913). Гэта выданне фактычна з’яўляецца вопісам сённяшняга фонду “Старажытныя акты” Гістарычнага архіва Літоўскай дзяржавы (ГАЛД), і нумарацыя кніг (спраў) гэтага фонду захоўваецца паводле “Инвентара”. Акрамя нумара побач пазначаецца колькасць аркушаў у кнізе, таму што гэтага няма ў “Рэестры”. Пры наяўнасці рэестра дакументаў у кнізе пазначана, на якіх аркушах ён размешчаны. Калі маюцца пэўныя адхіленні ў датаванні крайніх дакументаў паміж “Рэестрам” і “Инвентаром”, тады ў гэтым слупку запісваюцца даты паводле “Инвентара”. Яўная памылка ў даце ў “Инвентары” пазначаецца знакам “*”. Іншыя цікавыя заўвагі з “Инвентара” таксама ўнесены ў гэты слупок. Калі ў “Рэестры” пазначаны кнігі судовых рэестраў двух тыпаў (з аднаго і з другога боку), то ў слупку “Инвентара” яны ідэнтыфікуюцца паводле першага рэестра, калі ж ідэнтыфікацыя ідзе паводле другога рэестра, то гэта агаворваецца дадатковым запісам у слупку “Инвентара”. Не ідэнтыфікаваныя паводле “Инвентара” кнігі або пэўныя экзэмпляры судовых рэестраў адзначаны словамі “не пазначана”.

Паводле “Рэестра” архіў Галоўнага трыбунала ВКЛ мінскай кадэнцыі налічваў 6 кніг змяшаных актаў (дэкрэтавыя, вячыстыя і паточныя дакументы

пад адной вокладкай), 52 дэкрэтавыя кнігі, 3 вячыстыя кнігі, 2 паточныя кнігі, 7 дэкрэтавых пратаколаў (адзін з іх — т. зв. пратакол контраверсій), 6 актавых пратаколаў, 6 паточных пратаколаў, 3 асобныя дэкрэты ў экстрактах (выпісках), 113 кніг розных судовых рээстраў у 203 экзэмплярах, а ўсяго 198 кніг у 288 экзэмплярах. Не ўдалося ідэнтыфікаваць 1 кнігу змяшаных актаў за 1774 г. і 5 кніг судовых рээстраў у 7 экзэмплярах. Магчыма, яны не захаваліся ўжо да моманту стварэння Віленскага архіва старажытных актаў. Але застаецца яшчэ верагоднасць іх адшукання пры татальным аглядзе кніг трыбунала ў ГАЛД.

Актыкацыя рээстра архіва кніг трыбунальскіх і земскіх Мінскага
ваяводства, складзенага ў 1795 г. шамбелянам польскага двара
і мінскім земскім рэгентам Кудзіновічам

8 чэрвеня 1798 г.

Перад судом Яго Імператарскай міласці земскім Мінскага пав. [...] стаўшы, старадубскі ротмістр Тадэвуш Вышамерскі падаў да актаў рээстр архіва кніг трыбунальскіх і земскіх Мінскага ваяводства, складзены шамбелянам польскага двара і мінскім земскім рэгентам Ігнаціем Кудзіновічам, [...] змест якога наступны:

№ 1. Рээстр кніг трыбунальскіх дэкрэтавых і часткова вячыстых актавых, а таксама паточных з рээстрамі пры іх, а некаторыя без рээстраў, а таксама рээстраў судовых і розных пратаколаў трыбунальскіх, новапераплецёных, [...] пры здачы актаў і архіва земскага Мінскага ваяводства мною, Ігнаціем Кудзіновічам, шамбелянам польскага двара і мінскім земскім рэгентам, на семнаццаці з паловай аркушах трэцяга кастрычніка 1795 г. складзены. [...]

Рээстр земскага архіва Мінскага ваяводства і розных кніг,
як трыбунальскіх, так і земскіх Мінскага ваяводства,
а таксама лакацыйных, якія ў архіве знаходзяцца

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спроец “Інвентар...”
1. 2.10– 24.12.1637	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пад час троекага кашталяна Кішкі пісана, пач. справай Яна Вітанюўскага з брэсцкай земскай суддзінай Яленскай, а заканч. справай кн. Радзівіла з мазырскай маршалкавай Лошчыцавай, без рээстра, 1 шт.	№ 247, 317 арк.
2. 19.09.1641– 3.01.1713, 19.06.1719	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, а ў канцы польская, пач. справай віцебскага падсудка Мікалая Гуркі з падданымі высоцкімі Шышморамі, а заканч. справай старадубскага падкаморыя Гімбута з кн. Сангушкай, а таксама ў канцы да 19.06.1719 ёсць некаторыя актыкацыі ў трыбунале і земскія	№ 248, 789 арк., 19.09.1641–9.07.1719

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	дэкрэты з падклейкай некаторых арк. з-за спаракнеласці, 1 шт.	
3. 25.09.1643– 19.12.1643	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Аляксандра Душэўскага з мінскім падкаморыем Крыштофам Кавячынскім, а заканч. справай Яна Талочкі з Янам Цямнеўскім, без рээстра, у канцы чатыры арк. з-за спаракнеласці без даты, 1 шт.	№ 249, 2929 арк., 25.09–12.12.1643
4. 5.10– 30.12.1645	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай навагрудскага гродскага пісара Міхала Храптовіча з Янам Дзеражынскім, а заканч. справай Стэфана Ванькевіча з Пятром Прыгоцкім, з рээстрам рускім на 8 арк., 1 шт.	№ 250, 3280 арк., рээстр дак-таў арк. 1–16
5. 5.10– 30.12.1645	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай кн. Радзівіла з урадам гродскім навагрудскім, а заканч. справай Яна Шумскага з Юрыем і Станіславам Кострамі, без рээстра, 1 шт.	№ 251, 1020 арк.
6. 3.12.1647– 4.01.1648	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, прапушчаны ў пачатку чатыры арк. без даты з-за спаракнеласці паперы, якая падклеена, пач. справай Станіслава Свянціцкага з Сідарам Сокалам, а заканч. справай Шымона Мікульскага з Андрэем Федаровічам, без рээстра, некаторыя арк. падклеены з-за спаракнеласці, 1 шт.	№ 252, 551 арк., 3.02*.1647–4.01.1648
7. 1.10– 29.11.1649	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай навагрудскага чашніка Магільніцкага з Гектарам Ясенскім, а заканч. справай жыда м. Гародна з Юрыем Масальскім, без рээстра, 1 шт.	№ 253, 578 арк.
8. 29.11– 18.12.1649	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай віленскага харунжага Вацлава Горскага з урадам гродскім мінскім, а заканч. справай Самуеля Амбражэвіча з Пятром Саўкай, без рээстра, некаторыя арк. падклеены з-за спаракнеласці, 1 шт.	№ 254, 411 арк.
9. 4.10– 21.11.1653	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Войцеха Глямбоцкага з Геранімам Асінскім, а заканч. справай Грыгорыя Раціцкага з Мікалаем Солтанам, без рээстра, некаторыя арк. на	№ 255, 2236 арк., 4.10–2*.11.1653

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогис “Інвентар...”
	пачатку падклеены з-за спаракхнеласці, 1 шт.	
10. 21.11.1653– 10.01.1654	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай аршанскага падсудка Грыгорыя Падбярэскага з мсціслаўскім ваяводай кн. Горскім, а заканч. справай Аляксандра Ладзята з Аляксандравай Астраву- хавай, без рээстра, 1 шт.	№ 256, 2227 арк., 1*.11.1653–10.01.1654
11. 25.09– 19.12.1665	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Аляксандры Ліндофавай з Тэадорам Галінскім, а заканч. справай Міхала Скальскага з Лявонам Баб- раўніцкім, з рээстрам польскім на 7,5 арк., 1 шт.	№ 270, 1569 арк., рээстр дак-таў арк. 1–15
12. 20.10.1667– 14.01.1668	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Дадзібога Келтыка з старадуб. старасцінай Абрамовічавай, а заканч. справай Аляксандра і Крыштофа Матушэвічаў з літоўскім канюшым кн. Радзівілам, з рээстрам польскім на 10 арк., у час маршалка Завішы, 1 шт.	№ 279, 2071 арк., рээстр дак-таў арк. 1–20
13. 20.10.1667– 14.01.1668	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Аляксандра Чыжа з Крышто- фам Сабінай, а заканч. справай Яна Альшэўскага з слонімскім падстоліем Уладзіславам Карэнгай, з рээстрам польскім на 15,5 арк., у канцы падгнілая, 1 шт.	№ 280, 1738 арк., 20.10.1667–2.01.1668, рээстр дак-таў арк. 1–31.
14. 15.10.1671– 9.01.1672	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Канстанція Панкевіча з Міхалам Струсем, а заканч. справай Гераніма Крышпіна з Янам Сірэвічам, з рээстрам польскім на 20 арк., 1 шт.	№ 295, 2507 арк., рээстр дак-таў арк. 1–40
15. 15.10.1671– 9.01.1672	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Яна Яўшыца з Крыштофам Жэлятовічам, а заканч. справай мсціслаўскага стольніка Міхала Ясянец- кага-Войны з навагрудскай кашталяна- вай Войнінай, з рээстрам польскім на 18 арк., 1 шт.	№ 296, 2824 арк., рээстр дак-таў арк. 1–39
16. 22.09– 2.12.1673	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Міхала Масальскага з Самуе- лем Шалкоўскім, а заканч. справай Міхала Сержпудоўскага з мазырскай	№ 305, 1517 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	маршалкавай Барбарай Лошчынай, а таксама ў самым канцы дэкрэт Сакалоўскага з Шункам ад 22.09.1673 да гэтай кнігі падшыты, без рээстра, але рээстр у наступнай кнізе служыць і гэтай кнізе, 1 шт.	
17. 22.09– 11.12.1673	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Пятровай Маскевічавай з Юзафам Нямірычам, а заканч. справай Аляксандра Быкоўскага з Паўлам Пуцятай, з рээстрам польскім на 12,5 арк., у час дырэкцыі Чыжа, 1 шт.	№ 306, 1965 арк., рээстр дак-таў арк. 1–26
18. 18.11.1677– 12.02.1678	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай драгічынскага войскага Ваўжынца Галецкага з мсціслаўскім стольнікам Мяшчэрыным, а заканч. справай Стэфана Данейкі з Раманам Галаўнёй, з рээстрам польскім на 12,5 арк., у час дырэкцыі брэсцкага ваяводы Курча, 1 шт.	№ 316, 2168 арк., рээстр дак-таў арк. 1–25
19. 22.09– 16.12.1679	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Андрэя Багдзевіча з полацкім стольнікам Казімірам Клакоцкім, а заканч. справай Уладзіслававай Карпавай з Стэфанам Тызенгаўзам, з рээстрам польскім на 9 арк., 1 шт.	№ 325, 1618 арк., 22.09–18*.12.1679, рээстр дак-таў арк. 1–18
20. 22.09– 16.12.1679	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Гелены Дабрасолаўскай з Станіславам Дабрасолаўскім, а заканч. справай Уладзіслававай Карпавай з Стэфанам Тызенгаўзам, без рээстра, але ў папярэдняй кнізе рээстр служыць і гэтай кнізе, 1 шт.	№ 326, 1761 арк., 22.04*–16.12.1679
21. 25.09– 20.12.1681	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Радванскіх з аршанскім стольнікам Пяткевічам, а заканч. справай мазырскага войскага Багуслава Воляна з Зарэцкім і Сулікоўскім, з рээстрам польскім на 15 арк., 1 шт.	№ 335, 1539 арк., рээстр дак-таў арк. 1–27
22. 25.09– 20.12.1681	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Юрыя Залескага з мінскім чашнікам Янам Матусевічам, а заканч. справай смаленскага падстолія Мікалая Ваўка з Пякарскімі, без рээстра, але ў папярэдняй кнізе рээстр служыць і гэтай	№ 336, 1820 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	кнізе, 1 шт.	
23. 11.10.1685– 5.01.1686	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Войцеха Цытрынскага з Даніелем Вайноўскім, а заканч. справай Эзіяша Гарошкі з Станіславам Вянцкоўскім, з рээстрам польскім, часткова падклееным, на 7,5 арк., у час дырэкцыі Халецкага, 1 шт.	№ 348, 1279 арк., рээстр дак-таў арк. 1–15
24. 18.09– 13.12.1687	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай Грыгорыя Равенскага з Янам Ліндофам, а заканч. справай літ. пісаравай Завішынай з смаленскім стольнікам Міхалам Дарналовічам, з рээстрам польскім на 5 арк., у час дырэкцыі навагрудскага пісара Уняхоўскага, 1 шт.	№ 352, 1544 арк., рээстр дак-таў арк. 1–10
25. 30.09– 24.12.1689	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай смаленскага падсудка Яна Пасека з смаленскім чашнікам Пятром Шматовічам, а заканч. справай Бенядзікта Крыўца з Крыўцамі, з рээстрам польскім на 8,5 арк., 1 шт.	№ 358, 1628 арк., рээстр дак-таў арк. 1–17
26. 30.09– 24.12.1689	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. дакументам прызнання Шымковічавай паўналецця свайго сына Антонія Дарэўскага, а заканч. справай Самуеля Кастравіцкага з Габрыелевай Кастравіцкай, без рээстра, але ў папярэдняй кнізе рээстр служыць і гэтай кнізе, 1 шт.	№ 359, 1299 арк.
27. 6.10– 29.12.1691	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай аршанскага стольніка Міхала Лышкевіча з Юзафам Ланеўскім, а заканч. справай Францішка Пражмоўскага з полацкімі ваяводамі Агінскімі, з рээстрам польскім на 5 арк., у час дырэкцыі мсціслаўскага ваяводы Масевіча, 1 шт.	№ 364, 1552 арк., рээстр дак-таў арк. 1–10
28. 11.10– 29.12.1691	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай мазырскага падстолія Феліцыяна Беліковіча з полацкім чашнікам Янам Сялявай, а заканч. справай кс. пінскіх дамініканцаў з трэцім кашталянам Ордай, без рээстра, але ў папярэдняй кнізе рээстр і гэтай кнізе служыць, 1 шт.	№ 365, 1156 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
29. 11.09– 5.12.1693	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай мінскага старосты Крыштофа Завішы з Янам Капроўскім, а заканч. справай Стэфана Трыпольскага з Янавай Магільніцкай, а таксама ў канцы да гэтай кнігі падшыты каптуровы дэкрэт Валадковічавай з Клакоцкім ад 19.07.1697, з рээстрам польскім на 3,5 арк., 1 шт.	№ 369, 1441 арк., рээстр дак-таў арк. 1–7
30. 30.09– 5.12.1693	Кніга дэкрэт. трыбун., руская, пач. справай лідскага войскага Міржаеўскага з навагрудскім лоўчым Кярсноўскім, а заканч. справай мінскага старосты Завішы з лідскім чашнікам Грыневічам, з рээстрам польскім на 8,5 арк., 1 шт.	№ 371, 1223 арк., рээстр дак-таў арк. 1–17
31. 18.09.1698– 11.03.1699	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай смаленскага войскага Яна Отана Менка з Уладзіславам Кулешай, а заканч. справай каршоўскага цівуна Аляксандра Корфа з Янам Ляцкім, з рээстрам польскім на 28 арк.	№ 382, 2436 арк., рээстр дак-таў арк. 1–56
32. 11.03– 11.04.1699	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай кс. Мацея Гошталта з Аляксандрам Курманам і інш., а заканч. справай Яна Бухальца з полацкім падкаморыем Зяновічам, з рээстрам польскім на 4 арк., 1 шт.	№ 384, 2491 арк., рээстр дак-таў арк. 1–8
33. 14.12.1700– 17.02.1701	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай мінскага падкаморыя Горскага з літоўскім падскарбіем Сапегай, а заканч. справай троцкай ваяводзінай Уніхоўскай з літоўскім стольнікам Сапегай, без рээстра, 1 шт.	№ 388, 1938 арк.
34. 18.02– 18.03.1701	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Стэфана Карыткі з Хацятоўскімі і Францкевічам, а заканч. справай троцкага земскага суддзі Матэвуша Ромера з Сапегамі, без рээстра, 1 шт.	№ 391, 2023 арк.
35. 5.05.1702– 31.03.1703	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай чэрскіх падкаморыеў Зяновічаў з Белазорамі і Барткевічам, а заканч. справай Янавай Замбрыцкай з Міхалам Юдыцкім, без рээстра, 1 шт.	№ 394, 2074 арк., на арк. 1–52 дэкрэты ад 5 і 6.05.1702, на астатніх арк. дэкрэты ад 15.02–31.03.1703
36.	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач.	№ 398, 3328 арк.,

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
9.10.1704– 21.02.1705	справай Паўла Равенскага з Юзафам Дубранскім, а заканч. справай кс. Згірскага з жыдамі, з рээстрам польскім на 12,5 арк., у час дырэкцыі літоўскага маршалка Валовіча, 1 шт.	рээстр дак-таў арк. 1–25
37. 27.10– 31.12.1712	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Самуеля Крачоўскага з Аляксандрам Базарэўскім, а заканч. справай эйшышскага старосты Калецкага з Валаховічамі, з рээстрам польскім на 13 арк., 1 шт.	№ 409, 2561 арк., 26.10–31.12.1712, рээстр дак-таў арк. 1–26
38. 3.01– 11.03.1713	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай віскага стольніка Станіслава Брадоўскага з Стэфанам Касцюшкай, а заканч. справай Быхаўцоў з Вілінам Цырулікам, без рээстра, 1 шт.	№ 413, 3934 арк.
39. 4.10– 18.12.1714	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай віленскага кашталяна Пацея з Домбскімі, Гротузам і інш., а заканч. справай Зяновіча з аршанскай падстольнай Пішчалавай, з рээстрам польскім на 11 арк., у час дырэкцыі віленскага кашталяна Пацея, 1 шт.	№ 415, 3384 арк., рээстр дак-таў арк. 1–22
40. 19.12.1714– 16.02.1715	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Лявона Шумовіча з Ядвігай Дамаслаўскай, а заканч. справай полацкага чашніка Здраеўскага з смаленскім кашталянам Вільчыкам, без рээстра, 1 шт.	№ 419, 2447 арк.
41. 3.01– 12.02.1718	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай навагрудскага гродскага пісара Крыштофа Кандратовіча з мсціслаўскім мечнікам Казімірам Мірскім, а заканч. справай Яна Кавецкага з трэцкім падстольем Ромерам, без рээстра, 1 шт.	№ 430, 1650 арк.
42. 11.10– 29.11.1719	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Францішка Пратоцкага з смаленскім харужым Корсакам, а заканч. справай кс. Міхала Маткевіча з Міхалам Пётухам, з рээстрам польскім на 18 арк., у час дырэкцыі Пацея, 1 шт.	№ 436, 2060 арк., рээстр дак-таў арк. 1–36
43. 1.12– 30.12.1719	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай віцебскай стольнікавай Кацярыны Грабоўскай з мінскім кашта-	№ 438, 1929 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	лянам Русецкім і інш., а заканч. справай Казіміра Карыцкага з мсціслаўскім земскім суддзёй Ясінскім, без рээстра, 1 шт.	
44. 2.01– 16.02.1720	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Петражыцкіх з Дзмітровічамі і інш., а заканч. справай Казіміра Багдановіча з мінскай сінагогай, без рээстра, 1 шт.	№ 442, 2502 арк.
45. 15.10– 31.12.1721	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай мінскага харунжага Завішы з калішскімі падчашымі Незабытоўскімі, а заканч. справай Францішка Рывоцкага з Крагельскімі, з рээстрам польскім на 10 арк., у час дырэкцыі літоўскага канцлера кн. Вішнявецкага, 1 шт.	№ 448, 2479 арк., рээстр дак-таў арк. 1–20
46. 2.01– 28.02.1722	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай троцкага ваяводы Агінскага з смаленскімі чашнікамі Цехановічамі, а заканч. справай кн. Чартарыйскага з Садоўскімі, з рээстрам польскім на 9,5 арк., у час дырэкцыі кн. Вішнявецкага, 1 шт.	№ 453, 2495 арк., рээстр дак-таў арк. 1–17
47. 4.10– 29.11.1725	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай аршанскага абознага Глембскага з Шаняўскімі і інш., а заканч. справай Валяр'яна Борка з віцебскім лоўчым Біруляй, з рээстрам польскім на 16,5 арк., 1 шт.	№ 461, 2987 арк., рээстр дак-таў арк. 1–33
48. 1.12.1725– 17.02.1726	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Аляксандра Галаўні з брэсцкім харунжым Шуйскім, а заканч. справай кс. Анцуты з віленскім чашнікам Мікалаем Петрусевічам, без рээстра, але ў папярэдняй кнізе рээстр служыць і гэтай кнізе, 1 шт.	№ 464, 2816 арк.
49. 15.02– 23.02.1732	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай ковенскага харунжага Антонія Скарульскага з смаленскім стольнікам Юзафам Галінскім, а заканч. справай рэчыцкага скарбніка Францішка Вольскага, без рээстра, 1 шт.	№ 474, 1583 арк.
50. 7.11.1737–	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай літоўскай канцлеравай	№ 476, 1896 арк., рээстр дак-таў

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогic “Інвентар...”
21.03.1738	Радзівілавай з Заранкавай і інш., а заканч. справай Заблоцкіх з Турчынамі, з рээстрам на 11 арк., у час дырэцкціі жамоіцкага кашталяна Тышкевіча, 1 шт.	арк. 1–22
51. 22.03.1738	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Станіслава Залескага з Юліянам Івашкевічам, а заканч. справай Кацярыны Куроўскай з Галкамі і інш., без рээстра, 1 шт.	№ 480, 1468 арк.
52. 2.11.1759– 15.03.1760	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай літоўскага падканцлера кн. Сапегі з Бальбіновічам і інш., а заканч. справай цырынскага старосты Несялоўскага з кн. Радзівіламі, з рээстрам польскім на 3 арк., у час дырэцкціі літоўскага крайчага Сапегі, 1 шт.	№ 509, 724 арк., рээстр дак-таў арк. 1–6
53. 29.10.1761– 22.10.1763	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай кн. Радзівілаў з стралкоўскім старостай Тышкевічам, а заканч. справай Жыжэмскіх з мінскімі бенедыктынкамі, з рээстрам польскім на 4,5 арк., пераплецена разам з вячыстай і паточнай кнігамі таго ж часу ў час літоўскага падстоля Паца і літоўскага падкаморыя кн. Радзівіла, 1 шт. (гл. таксама акт .кнігі № 2 і паточ. кнігі № 3. — Г. Б.)	№ 131, 1222 арк., 12.10.1761–20.02.1762, вяч. акты арк. 1–132, дэкрэты арк. 142– 1222; рээстр дэкрэтаў арк. 133–141
54. 14.01.1766	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Дыбоўскіх з Турчыновічамі, а заканч. справай Юзафа Збіеўскага з Францішкам Халевай, з рээстрам на 1 арк., пераплецена разам з вячыстай і паточнай кнігамі таго ж часу ў час літоўскага сакратара Храптовіча, 1 шт. (гл. таксама акт. кнігі № 3 і паточ. кнігі № 4. — Г. Б.)	№ 138, 516 арк., 16.01–22.05.1766, вяч. акты арк. 1–262, дэкрэты арк. 266–516
55. 16.01– 11.06.1768	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай віцебскіх гродскіх ураднікаў і інш. з Казімірам Былінскім, а заканч. справай ваўкавыскага войскага Аўсянага з Францішкам Дахтаровічам, з рээстрам на 1 арк., пераплецена разам з вячыстай і паточнай кнігамі таго ж часу ў час мінскага ваяводы Гільзена, 1 шт. (гл. таксама акт. кнігі № 4 і паточ. кнігі № 5. — Г. Б.)	№ 142, 712 арк., 16.01–14.05.1768, вяч. акты арк. 1–374, дэкрэты арк. 376–712, рээстр дэкрэтаў арк. 375

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
56. 25.01– 9.06.1770	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай Парэцкіх і Магучых з загорскімі старостамі Навацкімі, а заканч. справай Міхала Улінскага з рэчыцкімі падчасымі Булгакамі, з рээстрам на 1 арк., пераплецена ў час смаленскага кашталяна Зянковіча і мае ў сабе ў пачатку, у сярэдзіне і ў канцы некаторыя паточныя дакументы, 1 шт. (гл. таксама паточ. кнігі № 6. — Г. Б.)	№ 523, 535 арк., 12.01–9.06.1770
57. 21.01– 13.06.1772	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай смаленскага чашніка Свадкоўскага з Хадкевічамі і інш., а заканч. справай Чаплінскіх з Станіславам Сулістроўскім, з рээстрам на 2 арк., да якой падшыта і паточная кніга, у час мінскага падкаморья Прушынскага, 1 шт. (гл. таксама паточ. кнігі № 7. — Г. Б.)	№ 524, 645 арк., 21.01–11.06.1772, рээстр дак-таў арк. 1–4
58. 7.03– 11.07.1774	Кніга дэкрэт. трыбун., польская, пач. справай мінскіх траецкіх базыльянак з Русіловічамі, а заканч. справай кс. Федаровіча з віленскім падкаморьем Жабай, з рээстрам на 2,5 арк., пераплецена разам з вячыстымі і паточнымі дакументамі ў час Тышкевіча, 1 шт. (гл. таксама акт. кнігі № 7. — Г. Б.)	(Не пазначана. — Г. Б.)

Тут заканчваюцца ўсе кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія, якія знаходзяцца ў Мінскім зямскім архіве.

Кнігі вячыстыя, або актавыя, трыбунальскія

У кнізе паточнай, якая пачынаецца ў 1747 г., у самым канцы маецца толькі адно прызнанне — права ад 21.03.1750 ад Адынца Багушэвічу на валокі зямлі ў Манчаках, а ранейшых гадоў вячыстых кніг няма.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1. 2.11.1759– 15.03.1760	Кніга акт., або вяч., трыбун., пач. акт-цыяй прадажнага права ад полацкага падчашага Есьмана навагрудскім канюшым Есьманам, а заканч. акт-цыяй квітацыйнага дак-та ад падляскага ваяводы кн. Сапегі трэцкаму падчашаму Дэрэасу, з адным рээстрам на пачатку	№ 127, 1087 арк., рээстры дак-таў у пачатку кнігі арк. 426–431

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогис "Інвентар..."
	кнігі на 2,5 арк., а другім рээстрам у сярэдзіне на 3 арк., у час літоўскага крайчага кн. Сапегі, 1 шт.	
2. 12.10.1761– 22.10.1763	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. акт-цыяй інвентара м-ка Одруцк, які служыць Друцкім-Сакалінскім, а заканч. акт-цыяй ліста, пісанага ад кс. прымаса да трыбунала, з рээстрам на 2 арк., у час Паца і кн. Радзівіла, прыплецена на пачатку да кнігі дэкрэтавай і паточнай за той жа час, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 53. — Г. Б.)	№ 131, 1222 арк., 12.10.1761–20.02.1762, вяч. акты арк. 1–132, дэкрэты арк. 142– 1222; рээстр дэкрэтаў арк. 133–141
3. 16.01– 14.06.1766	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. прызнан- нем пленіпатэнцыі ад ашмянскага абознага Нарніцкаму, а заканч. акт-цыяй крэдэнса, дадзенага Супінскаму на ашмянскае каморніцтва, з рээстрам на 2,5 арк., у час літоўскага сакратара Храптовіча, прыплецена на пачатку да кнігі дэкрэтавай і паточнай, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 54. — Г. Б.)	№ 138, 516 арк., 16.01–22.05.1766, вяч. акты арк. 1–262, дэкрэты арк. 266–516
4. 16.01– 11.06.1768	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. акт-цыяй ліста на прызнанне застаўнага права на Грэбень ад кн. Радзівілаў Заранкаўне, а заканч. акт-цыяй квітацыйнага запісу ад аршанскіх базыльянак Міхалу Катовічу, з рээстрам на 2 арк., у час мінскага ваяводы Гільзена, пераплецена разам з кнігай дэкрэтавай і часткова паточнай, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 55. — Г. Б.)	№ 142, 712 арк., 16.01–14.05.1768, вяч. акты арк. 1–374, дэкрэты арк. 376–712, рээстр дэкрэтаў арк. 375
5. 13.01– 9.06.1770	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. прызнан- нем вячыста-прадажнага права на Отмыт і Трылес ад Габрыеля Бабецкага аканскаму старосце Даманскаму, а заканч. акт-цыяй данацыйнага права ад Ганны Раманоўскай мужу ротмістру Раманоўскаму, з рээстрам на 1 арк., у час смаленскага кашталяна Зянковіча, 1 шт.	№ 146, 190 арк., рээстр дак-таў
6. 15.01– 11.06.1772	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. акт-цыяй экстракта вяч. права літоўскага крайчага кн. Радзівіла сыну кн. Радзівілу, а заканч. акт-цыяй тэстымоніі ад аршанскага ротмістра Чарэйскага полацкім мастаўнічым Герцыкам,	№ 149, 380 арк., рээстр дак-таў

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	з рээстрам на 1,5 арк., у час падкамо- рыя Прушынскага, 1 шт.	
7. 2.03.1774	Кніга вяч. актаў трыбун., пач. акт-цыяй дароўнага права ад мінскага ротмістра Траяна Міцкевіча жонцы Міцкевічавай, а на чым заканчваецца — не пазначана, бо актыкацыі і прызнанні паводле рээстра, якія пры кнізе на 2,5 арк., размешчаны разам з дэкрэтамі, у час жамойцкага цівуна Тышкевіча, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 58. — Г. Б.)	(Не пазначана. — Г. Б.)

Тут заканчваюцца трыбунальскія кнігі вячыхіх актаў, якія знаходзяцца ў архіве земскай канцэлярыі Мінскага ваяводства.

Кнігі паточныя Галоўнага трыбунала ВКЛ

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1. 11.10.1647– 4.01.1648	Кніга паточная трыбун., пач. пільнасцю Адама Турчыновіча супраць Пятра Валадковіча, а заканч. працэсам мінскіх жыдоў супраць мінскіх ляндвойта і абывацелей, часткова руская, а часткова польская, без рээстра, 1 шт.	№ 188, 262 арк., 11.10.1647–14.01.1648
2. 19.10.1747– 7.03.1750	Кніга паточная трыбун., пач. працэсам ваўкавыскіх гродскіх пісараў Суха- дольскіх, паданым на бацянскага старосту Паца, а заканч. працэсам мінскага старосты Іваноўскага з мсціслаўскім падстоліем Астрэйкай і інш., з рээстрам на 5 арк., у час брэсцка- га ваяводы Салагуба, 1 шт.	№ 237, 720 арк., 19.10.1747–21.03.1750, рээстр дак-таў арк. 1–10
3. 8.10.1761– 20.02.1762	Кніга паточная трыбун., пач. дакумен- там надання апекі аршанскай ротміст- раўне Еве Багдановічаўне, а заканч. працэсам смаленскіх стражнікаў Медунецкіх супраць Юрыя Медунецкага і інш., з рээстрам на 1 арк., у час Паца, пераплецена пры кнізе актавай і дэкрэтавай пад той жа датай, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 53. — Г. Б.)	№ 131, 1222 арк., 12.10.1761–20.02.1762, вяч. акты арк. 1–132, дэкрэты арк. 142– 1222; рээстр дэкрэтаў арк. 133–141
4. 3.02–	Кніга паточная трыбун., пач. працэсам трыбун. суддзі Дамброўскага з Антоніем	№ 138, 516 арк., 16.01–22.05.1766, вяч.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс “Інвентар...”
22.05.1766	Марачкоўскім, а заканч. працэсам гаенскага старосты Валадковіча з аршанскім падстаростай Галоўчыцам, з рээстрам, у час Храптовіча, пераплацена разам з кнігай актавай і дэкрэтавай таго ж часу, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 54. — Г. Б.)	акты арк. 1–262, дэкрэты арк. 266–516
5. 1768	Кніга паточная трыбун., вельмі невялікая, яе частка знаходзіцца паміж кнігай дэкрэтавай і кнігай вячыстай таго ж часу, разам пераплацены, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 55. — Г. Б.)	№ 142, 712 арк., 16.01–14.05.1768, вяч. акты арк. 1–374, дэкрэты арк. 376–712, рээстр дэкрэтаў арк. 375
6. 1770	Кніга паточная трыбун., вельмі невялікая, яе частка знаходзіцца паміж кнігамі дэкрэтавай і вячыстай (! — Г. Б.) таго ж часу, разам пераплацены, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 56. — Г. Б.)	№ 523, 535 арк., 12.01–9.06.1770
7. 14.01–5.06.1772	Кніга паточная трыбун., пач. дакументам надання апекі мазырскім ротмістравічам Горватам, а заканч. дакументам надання апекі ваўкавыскай скарбнікавай Ключоўскай, у час Прушынскага, у канцы да дэкрэтавай кнігі з рээстрам падшыта, 1 шт. (гл. дэкрэт. кнігі № 57. — Г. Б.)	№ 524, 645 арк., 21.01–11.06.1772, рээстр дак-таў арк. 1–4

Тут заканчваюцца кнігі паточныя Галоўнага трыбунала ВКЛ, якія знаходзяцца ў Мінскім земскім архіве.

Пратакты дэкрэтавыя Галоўнага Трыбунала ВКЛ

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс “Інвентар...”
1. 12.10.1761–30.01.1762	Працікол дэкрэт. трыбун., у якім на пачатку некалькі арк. вырваны або часткова абарваны, а потым з 12.10.1761 пач. справай мсціслаўскага рэгентна Длугаканскага з рэчыцкім гродскім пісарам Дарналовічам, а заканч. справай паручнікавай Ваньковічавай з Ваньковічамі, 1 шт.	№ 813, 381 арк., 12.10.1761–27.01.1762
2. 18.01–13.06.1766	Працікол дэкрэт. трыбун., пач. справай полацкага чашніка Сідаровіча з Сямігродскімі, а заканч. справай Замбрыцкіх і інш. з Кроерам і інш., 1 шт.	№ 818, 150 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
3. 21.01– 9.06.1768	Працэкол дэкрэт. трыбун., пач. справай Любецкіх з браслаўскім стольнікам Шышкай, а заканч. справай біскупа кс. Лісоўскага з суддзёй Галынскім і інш., 1 шт.	№ 822, 122 арк.
4. 16.01– 28.05.1770	Працэкол дэкрэт. трыбун., пач. справай суддзі Бронскага са старостай Нарбутам, а заканч. справай суддзі Барташэвіча з Чахоўскімі і інш., 1 шт.	№ 825, 240 арк.
5. 21.01– 26.05.1772	Працэкол дэкрэт. трыбун., пач. справай чашніка Свадкоўскага з Якавіцкімі і інш., а заканч. справай чашніка Бяляцкага і інш. з мастаўнічым Дубягай, 1 шт.	№ 829, 104 арк., 21.01–16.05.1772
6. 21.04.1774	Працэкол дэкрэт. трыбун., пач. справай старосты Кошчыца з гродзенскімі езуітамі, і толькі адзін гэты дэкрэт тут знаходзіцца, 1 шт.	№ 831, 59 арк.

Тут заканчваюцца працэколы дэкрэтавыя трыбунальскія ў архіве Мінскага земства.

Працэколы прызнанняў і актыкацый трыбунальскія

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1. 16.10.1721– 24.12.1725	Пач. акт-цыяй запісаў, якія служаць Эйсмантам, а заканч. акт-цыяй ліста на прызнанне пераўступкі ад Сумарока, 1 шт.	№ 528, 62 арк., 18.10.1721–24.12.1725
2. 7.11.1737– 22.03.1738	Пач. акт-цыяй застаўнага права ад кн. Радзівіла Аборскаму, а заканч. акт-цыяй пажыццёвага запісу ад Янішэўскага жонцы, 1 шт.	№ 540, 25 арк.
3. 9.10.1761– 20.02.1762	Пач. прызнаннем дарчага запісу ад Даўгялы жонцы, а заканч. акт-цыяй застаўнага права ад Саляжынай Ратынскаму, 1 шт.	№ 551, 23 арк.
4. 13.01– 19.05.1770	Пач. прызнаннем вячыста-прадажнага запісу ад Бабецкага Даманскаму, а заканч. прызнаннем обліга ад Александровіча Валюжынчы, 1 шт.	№ 560, 7 арк., 23.01–19.05.1770

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс “Інвентар...”
5. 15.01– 13.06.1772	Пач. пераносам права ад крайчага кн. Радзівіла літоўскаму пісару кн. Радзівілу, а заканч. акт-цыяй арэнднага кантракта ад Варанецкіх Шчарбінскім, 1 шт.	№ 564, 13 арк.
6. 2.03– 4.06.1774	Пач. акт-цыяй квітацыйнага запісу ад Міцкевічаў Свентажэцкаму, а заканч. прызнаннем вячыста-прадажнага права ад Казлоўскіх Левановічам, 1 шт.	№ 566, 7 арк., 25.02–11.06.1774

Тут заканчваюцца пратаколы прызнанняў і актыкацый трыбунала ў Мінскім земскім архіве.

Праатаколы паточныя трыбунальскія

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс “Інвентар...”
1. 24.01– 12.03.1736	Пач. допытам Яна Тарлецкага, а заканч. працэсам Глушаніна, 1 шт.	№ 627, 21 арк.
2. 8.10.1761– 20.02.1762	Пач. лістом надання апекі Багдановічаў-не, а заканч. скаргай Верашчакаў, 1 шт.	№ 658, 137 арк.
3. 11.01– 11.06.1768	Пач. выкананнем юрамента Івашкевіча на трыбунальскае пісарства, а заканч. працэсам Слізня з Бяляўскім, 1 шт.	№ 666, 29 арк.
4. 11.01– 9.06.1770	Пач. скаргай Залескага на Валодзьку, а заканч. працэсам Герцыка з Юдыцкім, 1 шт.	№ 671, 28 арк.
5. 13.01– 13.06.1772	Пач. засведчаннем падскарбія Лянкевіча, а заканч. працэсам Ваньковіча з Сапегай, 1 шт.	№ 674, 33 арк., 13.01–13.07*.1772
6. 10.01– 13.06.1774	Пач. пасведчаннем рэасумпцыі трыбуналу, а заканч. працэсам Валовіча і інш. з Уняхоўскім і інш., 1 шт.	№ 676, 24 арк.

Тут заканчваюцца пратаколы паточныя трыбунальскія ў Мінскім земскім архіве.

1720–1724	Праатакол контраверсій, якія падавалі ўпаўнаважаныя ў суд трыбунала, сабраныя разам пад адной вокладкай; у гэтым пратаколе розныя справы з спецыфікацыямі розных дакументаў, якія прадстаўляліся адвакатамі ў час працэсаў. Больш такіх пратаколаў няма.	№ 762(?), 614 арк., 27.01.1720–26.01.1724
-----------	--	--

Некаторыя дэкрэты трыбунальскія, выпісаныя эстрактамі

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
21.06.1719	Дэкрэт відавочны трыбун. у справе кн. Радзівілаў з уціцкім мечнікам Марцінкевічам, 1 шт.	№ 2380, 40 арк.
19.07.1725	Дэкрэт інквізіцыйны трыбун. у справе рэчыцкага маршалка Юдыцкага і Макавецкага з скарбнікам Вайніловічам і Мержаеўскім, 1 шт.	№ 2381, 54 арк.
8.02.1730	Дэкрэт відавочны трыбун. у справе навагрудскіх кашталянаў і мазырскіх старостваў Аскеркаў з мазырскімі падстолямі Прыборамі, 1 шт.	№ 2382, 38 арк.

Рэестры судовыя Галоўнага трыбунала ВКЛ

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1. 1712	Рэестр павятовы трыбун. на 44 арк., а з інш. боку рэестр крымінальных спраў на 74 арк., маршалкаўская і пісарская старонкі, 2 шт.	№ 2054, 57 арк., № 2055, 61 арк.
2. 1712	Рэестр аблігавы трыбун. на 73 арк., а з інш. боку рэестр арыштавы на 19 арк., маршалк. старонка, а пісар. старонка не поўнаасцю, толькі ў аблігавым, 46 арк., 2 шт.	№ 1562, 48 арк., № 1563, 23 арк.
3. 1712	Рэестр выпадковы трыбун. толькі ў адной маршалк. старонцы віцебскага кашталяна Агінскага на 219 арк., 1 шт.	(Не пазначаны. — Г. Б.)
4. 1712	Рэестр зняволеных (incarceratorum) трыбун. толькі ў адной пісар. старонцы на 108 арк., а з інш. боку рэестр арыштавы на 6 арк., 1 шт.	№ 1718, 43 арк.
5. 1712	Рэестр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 110 арк., 2 шт.	№ 1350, 56 арк., 1712 г., № 1353, 58 арк., 1713 г.
6. 1712	Рэестр офісіі трыбун. толькі ў адной маршалк. старонцы на 7 арк., а з інш. боку рэестр скарбу на 17 арк., 1 шт.	Рэестры скарбу: № 914, 19 арк., 1712–1713 г.
7.	Рэестр павятовы трыбун. у маршалк.	№ 2060, 75 арк.,

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1714	Пацея і пісар. Уняхоўскага старонках на 80 арк., а з інш. боку рээстр крмінальных спраў на 64 арк., 2 шт.	№ 2061, 76 арк.
8. 1714	Рээстр рэмісійны трыбун. у пісар. старонцы на 390 арк., а маршалк. старонка ў пачатку і канцы няпоўная, 2 шт.	№ 1014, 198 арк., № 1013, 131 арк.
9. 1714	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 76 арк., а з інш. боку арыштавы на 20 арк., 2 шт.	№ 1566, 55 арк., № 1567, 55 арк.
10. 1714	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 288 арк., 2 шт.	(Не пазначаны? — Г. Б.)
11. 1714	Рээстр забаронны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 57 арк., а з інш. боку ваенных спраў на 10 арк., 2 шт.	№ 2184, 35 арк., № 2185, 37 арк.
12. 1714	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 68 арк., а з інш. боку рээстр <i>Nis meredegentium</i> на 8 арк., 2 шт.	№ 1725, 45 арк., № 1726, 39 арк.
13. 1714	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 132 арк., а з інш. боку арыштавы на 2 арк., 2 шт.	№ 1356, 71 арк., № 1357, 69 арк.
14. 1714	Рээстр офііі трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 21 арк., а з інш. боку скарбу на 5 арк., 2 шт.	Рээстры скарбу. № 918, 11 арк., № 919, 20 арк.
15. 1717	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. Сапегі і пісар. Уняхоўскага старонках на 83 арк., а з інш. боку крмінальных спраў на 51 арк., 2 шт.	№ 2065, 70 арк., № 2066, 70 арк.
16. 1717	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 362 арк., 2 шт.	№ 1021, 182 арк., № 1022, 185 арк.
17. 1717	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 66 арк., а з інш. боку арыштавы на 15 арк., 2 шт.	№ 1573, 43 арк., № 1574, 41 арк.
18. 1717	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 271 арк., маршалк. старонка няпоўнацю — 261 арк., 2 шт.	№ 1907, 131 арк., № 1908, 136 арк.
19. 1717	Рээстр забаронны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 96 арк., а з інш. боку арыштавы на 4 арк., 2 шт.	№ 2189, 51 арк. Рээстры арыштавыя. № 1832, 65 арк.
20.	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і	Рээстры <i>Nis</i>

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
1717	пісар. старонках на 76 арк., а з інш. боку Ніс meredegentium на 5 арк., 2 шт.	Meredientium. № 2375, 46 арк., № 2376, 51 арк.
21. 1717	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 122 арк., а з інш. боку ваенных спраў на 2 арк., 2 шт.	№ 1362, 61 арк. Рээстры ваенных спраў. № 2373, 68 арк.
22. 1717	Рээстр офісіі трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 15 арк., а з інш. боку скарбу на 2 арк., 2 шт.	Рээстры скарбу. № 923, 13 арк., № 924, 14 арк.
23. 1719	Рээстр рэмісійны трыбун. толькі ў маршалк. старонцы Пацея на 230 арк., 1 шт.	№ 1027, 117 арк.
24. 1719	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 86 арк., а з інш. боку арыштавы на 6 арк., 2 шт.	№ 1579, 52 арк., № 1580, 56 арк.
25. 1719	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 296 арк., 2 шт.	№ 1913, 148 арк., № 1914, 148 арк.
26. 1719	Рээстр супраціўленняў трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 138 арк., а з інш. боку крымінальных спраў на 65 арк., 1 шт.	№ 1367, 105 арк.
27. 1719	Рээстр офісіі трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 41 арк., а з інш. боку скарбу на 58 арк., 1 шт.	Рээстры скарбу. № 927, 52 арк.
28. 1721	Рээстр павятовы трыбун. толькі ў пісар. Уняхоўскага старонцы на 159 арк., а з інш. боку крымінальных спраў на 63 арк., 1 шт.	№ 2075, 127 арк.
29. 1721	Рээстр рэмісійны трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 156 арк., 1 шт.	№ 1032, 91 арк.
30. 1721	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках, з якіх у пісар. 147 арк., а з інш. боку арыштавы на 18 арк., а маршалк. старонка без пачатку, 2 шт.	№ 1586, 85 арк. (маршалк. экз. не пазначаны. — Г. Б.)
31. 1721	Рээстр выпадковы трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 322 арк., а з інш. боку арыштавы на 5 арк., 1 шт.	№ 1919, 121 арк., 1721–1722 гг.
32. 1721	Рээстр забаронны трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 123 арк., а з інш. боку	№ 2198, 82 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ ваенных спраў на 37 арк., 1 шт.	I. Спрогис "Інвентар..."
33. 1721	Рэестр зняволеных трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 79 арк., а з інш. боку Ніс meredegentium на 25 арк., 1 шт.	№ 1739, 54 арк., 1722 г.
34. 1721	Рэестр супраціўленняў трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 143 арк., а з інш. боку крымінальных спраў на 26 арк., 1 шт.	№ 1372, 86 арк.
35. 1721	Рэестр офісіі трыбун. толькі ў пісар. старонках на 46 арк., а з інш. боку скарбу на 36 арк., 1 шт.	Рэестры скарбу. № 930, 49 арк., 1721–1722 гг.
36. 1723	Рэестр павятовы трыбун. у маршалк. Агінскага і пісар. Уняхоўскага старонках на 239 арк., 2 шт.	№ 2080, 121 арк., № 2081, 121 арк.
37. 1723	Рэестр рэлігійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 136 арк., а з інш. боку рэмісійны simplicium, 46 арк., 2 шт.	№ 1036, 96 арк., № 1037, 94 арк.
38. 1723	Рэестр рэмісійны інквізіцыйны ў маршалк. і пісар. старонках на 96 арк., 2 шт.	№ 1038, 48 арк., № 1039, 49 арк.
39. 1723	Рэестр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 142 арк., а з інш. боку арыштавы на 14 арк., 2 шт.	№ 1591, 81 арк., № 1592, 80 арк.
40. 1723	Рэестр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 293 арк., 2 шт.	№ 1922, 152 арк., № 1923, 144 арк.
41. 1723	Рэестр забаронны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 163 арк., а з інш. боку ваенных спраў на 12 арк., 2 шт.	№ 2201, 89 арк., № 2202, 89 арк.
42. 1723	Рэестр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 67 арк., а з інш. боку Ніс meredegentium на 46 арк., 2 шт.	№ 1744, 57 арк. Рэестры Ніс meredientium № 2377, 62 арк.
43. 1723	Рэестр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 146 арк., а з інш. боку арыштавы толькі ў пісар. старонцы на 6 арк., 2 шт.	№ 1377, 74 арк., № 1378, 80 арк.
44. 1723	Рэестр офісіі трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 49 арк., а з інш. боку скарбу на 45 арк., 2 шт.	Рэестры скарбу. № 931, 54 арк., № 932, 48 арк.
45. 1723	Рэестр крымінальных спраў у маршалк. і пісар. старонках на 26 арк.,	№ 2358, 13 арк., № 2359, 14 арк.,

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
	2 шт.	1723–1724 гг.
46. 1725	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. Заранкі і пісар. Уняхоўскага старонках на 42 арк., а з інш. боку скарбу на 12 арк., 2 шт.	№ 2085, 29 арк., № 2086. 29 арк., 1725–1726 гг.
47. 1725	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 95 арк., 2 шт.	№ 1044, 47 арк., № 1045, 47 арк., 1725–1726 гг.
48. 1725	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 12 арк., а з інш. боку арыштавы на 13 арк., 2 шт.	Рээстры арыштавыя. № 1833, 14 арк., № 1834, 15 арк., 1725–1726 гг.
49. 1725	Рээстр офісіі трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 8 арк., а з інш. боку выпадковы на 378 арк., 2 шт.	Рээстры скарбу (памылкова. — Г. Б.). № 933, 192 арк., 1725 г., № 934, 189 арк., 1725–1726 гг.
50. 1725	Рээстр забаронны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 576 арк., 2 шт.	№ 2208, 289 арк., № 2209, 289 арк., 1725–1726 г.
51. 1725	Рээстр арыштавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 53 арк., а з інш. боку крымінальных спраў на 99 арк., 2 шт.	Рээстры крыміналь- ных спраў. № 2364, 78 арк., № 2365, 77 арк., 1726 г.
52. 1725	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 22 арк., а з інш. боку Ніс meredegentium на 22 арк., 2 шт.	Рээстры Ніс meredientium. № 2378, 26 арк., № 2379, 29 арк., 1725–1726 гг.
53. 1725	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 155 арк., а з інш. боку ваенных спраў на 7 арк., 2 шт.	№ 1383, 82 арк., Рээстры ваенных спраў. № 2374, 81 арк., 1725–1726 гг.
54. 1727	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. Пузыны і пісар. Уняхоўскага старонках на 168 арк., 2 шт.	№ 2091, 87 арк., № 2092, 87 арк., 1727–1728 гг.
55. 1727	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 282 арк., 2 шт.	№ 1050, 137 арк., № 1051, 143 арк., 1727–1728 гг.
56. 1727	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 143 арк., 2 шт.	№ 1601, 76 арк., № 1602, 73 арк., 1727–1728 гг.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогс “Інвентар...”
57. 1727	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 205 арк., 2 шт.	№ 1934, 101 арк., № 1935, 99 арк., 1727–1728 гг.
58. 1727	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 49 арк., 2 шт.	№ 1752, 25 арк., № 1753, 26 арк., 1727–1728 гг.
59. 1727	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 172 арк., 2 шт.	№ 1388, 88 арк., № 1389, 86 арк., 1727–1728 гг.
60. 1729	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 145 арк., 2 шт.	№ 2095, 74 арк., № 2096, 74 арк., 1729–1730 гг.
61. 1729	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 234 арк., 2 шт.	№ 1053, 118 арк., № 1054, 117 арк., 1729–1730 гг.
62. 1729	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 118 арк., 2 шт.	№ 1605, 59 арк., № 1606, 59 арк., 1729–1730 гг.
63. 1729	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 203 арк., 2 шт.	№ 1937, 102 арк., № 1938, 103 арк., 1729–1730 гг.
64. 1729	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 27 арк., 2 шт.	№ 1756, 14 арк., № 1757, 14 арк., 1729–1730 гг.
65. 1729	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 146 арк., 2 шт.	№ 1392, 74 арк., № 1393, 74 арк., 1729–1730 гг.
66. 1731	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 228 арк., 2 шт.	№ 2100, 115 арк., № 2101, 116 арк., 1731–1732 гг.
67. 1731	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 356 арк., 2 шт.	№ 1058, 181 арк., № 1059, 180 арк., 1731–1732 гг.
68. 1731	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 196 арк., 2 шт.	№ 1610, 98 арк., № 1611, 100 арк., 1731–1732 гг.
69. 1731	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 289 арк., 2 шт.	№ 1940, 148 арк., № 1941, 147 арк., 1731–1732 гг.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
70. 1731	Рээстр зняволёных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 89 арк., 2 шт.	№ 1760, 45 арк., № 1761, 46 арк., 1731–1732 гг.
71. 1731	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 231 арк., 2 шт.	№ 1397, 117 арк., № 1398, 117 арк., 1731–1732 гг.
72. 1735	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 64 арк., 2 шт.	№ 2104, 34 арк., № 2105, 34 арк.
73. 1735	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 101 арк., 2 шт.	№ 1062, 52 арк., № 1063, 49 арк.
74. 1735	Рээстр аблігавы трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 75 арк., 1 шт.	№ 1614, 36 арк.
75. 1735	Рээстр выпадковы трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 74 арк., 1 шт.	№ 1944, 42 арк.
76. 1735	Рээстр зняволёных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 43 арк., 2 шт.	№ 1764, 25 арк., № 1765, 24 арк.
77. 1735	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 44 арк., 2 шт.	№ 1401, 25 арк., № 1402, 25 арк.
78. 1737	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках, маршалк. на 314 арк., а пісар. няпоўная, на 306 арк., 2 шт.	№ 2109, 159 арк., № 2108, 154 арк., 1737–1738 гг.
79. 1737	Рээстр рэмісійны трыбун., маршалк. старонка на 458 арк., а пісар. няпоўная на 452 арк., 2 шт.	№ 1066, 228 арк., № 1067, 226 арк., 1737–1738 гг.
80. 1737	Рээстр аблігавы трыбун., у маршалк. старонцы на 315 арк., а пісар. на 311 арк., 2 шт.	№ 1617, 159 арк., № 1618, 156 арк., 1737–1738 гг.
81. 1737	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 310 арк., 2 шт.	№ 1947, 155 арк., № 1948, 153 арк., 1737–1738 гг.
82. 1737	Рээстр зняволёных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 139 арк., 2 шт.	№ 1768, 70 арк., № 1769, 68 арк., 1737–1738 гг.
83. 1737	Рээстр супраціўленняў, маршалк. старонка Тышкевіча ад пачатку няпоўная, а пісар. на 295 арк., 2 шт.	Маршалк. экз.: № 1407(?), 133 арк., 1738 г., пісар. экз.: № 1405, 148 арк., 1737–1738 гг.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогс “Інвентар...”
84. 1739	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. Пшаздзецага і пісар. Лопата старонках на 314 арк., 2 шт.	№ 2112, 157 арк., № 2113, 158 арк., 1739–1740 гг.
85. 1739	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 371 арк., 2 шт.	№ 1070, 187 арк., № 1071, 185 арк., 1739–1740 гг.
86. 1739	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 403 арк., 2 шт.	№ 1621, 158* арк., № 1622, 197 арк., 1739–1740 гг.
87. 1739	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 297 арк., 2 шт.	№ 1951, 149 арк., № 1952, 149 арк., 1739–1740 гг.
88. 1739	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 152 арк., 2 шт.	№ 1772, 76 арк., № 1773, 76 арк., 1739–1740 гг.
89. 1739	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 295 арк., 2 шт.	№ 1409, 148 арк., № 1410, 150 арк., 1739–1740 гг.
90. 1741	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. Масальскага і пісар. Гуркі старонках, маршалк. на 306 арк., а пісар. на 310 арк., 2 шт.	№ 2116, 154 арк., № 2117, 156 арк., 1741–1742 гг.
91. 1741	Рээстр рэмісійны трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 483 арк., 2 шт.	№ 1074, 243 арк., № 1075, 242 арк., 1741–1742 гг.
92. 1741	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках, маршалк. на 279., а пісар. на 282 арк., 2 шт.	№ 1625, 139 арк., № 1626, 140 арк., 1741–1742 гг.
93. 1741	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 152 арк., 2 шт.	№ 1955, 132 арк., № 1956, 127 арк., 1741–1742 гг.
94. 1741	Рээстр зняволеных трыбун. у маршалк. і пісар. старонках, маршалк. на 199 арк., а пісар. на 200 арк., 2 шт.	№ 1776, 103 арк., № 1777, 112 арк., 1741–1742 гг.
95. 1741	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 332 арк., 2 шт.	№ 1413, 166 арк., 1741 г., № 1414, 168 арк., 1741–1742 гг.
96. 1761	Рээстр павятовы трыбун. толькі ў маршалк. старонцы Паца на 157 арк., 1 шт.	№ 2150, 79 арк., 1761–1762 гг.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ	I. Спрогіс "Інвентар..."
97. 1761	Рээстр рэмісійны трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 170 арк., 1 шт.	№ 1108, 83 арк., 1761–1762 гг.
98. 1761	Рээстр аблігавы трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 174 арк., 1 шт.	№ 1659, 88 арк., 1761–1762 гг.
99. 1761	Рээстр выпадковы трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 201 арк., 1 шт.	№ 1988, 82 арк., 1761–1762 гг.
100. 1761	Рээстр зняволеных тактавы трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 452 арк., а з інш. боку зняволеных ардынарыій на 44 арк., 1 шт.	№ 1810, 252 арк., 1761–1762 гг.
101. 1761	Рээстр супраціўленняў трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 129 арк., 1 шт.	№ 1447, 64 арк., 1761–1762 гг.
102. 1763	Рээстр павятовы трыбун. у маршалк. кн. Радзівіла і пісар. Мікульскага старонках на 38 арк., 1 шт.	№ 2155, 19 арк., № 2156, 19 арк., 1763–1764 гг.
103. 1763	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 29 арк., 2 шт.	№ 1664, 15 арк., № 1665, 15 арк., 1763–1764 гг.
104. 1763	Рээстр выпадковы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 29 арк., 2 шт.	№ 1993, 16 арк., № 1994, 15 арк., 1763–1764 гг.
105. 1763	Рээстр тактавы трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 18 арк., 2 шт.	№ 1133, 9 арк., № 1134, 9 арк.
106. 1763	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 7 арк., 2 шт.	№ 1452, 4 арк., № 1453, 3 арк., 1763–1764 гг.
107. 1766	Рээстр апеяльцыйны трыбун. у маршалк. Храптовіча і пісар. Гінтэра старонках на 196 арк., 2 шт.	(Не пазначаны. — Г. Б.)
108. 1766	Рээстр супраціўленняў трыбун. толькі ў маршалк. старонцы на 153 арк., 1 шт.	№ 1456, 78 арк.
109. 1766	Рээстр офісійны трыбун. толькі ў пісар. старонцы на 63 арк., 1 шт.	№ 2383, 32 арк.
110. 1767	Рээстр супраціўленняў трыбун. у маршалк. і пісар. старонках на 227 арк., 2 шт.	№ 1459, 114 арк., № 1460, 114 арк.
111. 1770	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. Зянковіча і пісар. Юзафавіча старонках	№ 1671, 338 арк., № 1672, 336 арк.

	Кнігі дэкрэтавыя трыбунальскія ВКЛ на 675 арк., 2 шт.	I. Спрогс “Інвентар...”
112. 1771	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. Александровіча і пісар. Галынскага старонках на 262 арк., 2 шт.	№ 1674, 131 арк., № 1675, 131 арк.
113. 1772	Рээстр аблігавы трыбун. у маршалк. Прушынскага і пісар. Свентажэцкага старонках на 271 арк., 2 шт.	№ 1676, 136 арк. (другі экз. не пазначаны. — Г. Б.)

Агулам усяго рээстраў трыбунальскіх рознага гатунку або старонак (экземпляраў), 203 шт. Тут заканчваецца рээстр Галоўнага трыбунала ВКЛ у архіве земскай канцылярыі Мінскага ваяводства. [...].

[НГАБ. Ф. 686, воп. 1, спр. 9, арк. 482–495 адв.]

Сяргей Гваздзёў (Мінск)

ЗВЕСТКІ ПРА МАСТАКОЎ-БЕЛАРУСАЎ У ФОНДАХ ЦЭНТРАЛЬНАГА ДЗЯРЖАЎНАГА АРХІВА ЛІТВЫ

Беларуская мастацтвазнаўчая навука, звяртаючыся да прафесійнага выяўленчага мастацтва Заходняй Беларусі, да сённяшняга дня апелюе чатырмапяццю імёнамі. Між тым у міжваеннае дваццацігоддзе толькі на факультэце выяўленчага мастацтва Віленскага універсітэта імя Стэфана Баторыя (далей Віленскага універсітэта) навучалася больш трыццаці этнічных беларусаў, чыя нацыянальная самаідэнтыфікацыя (а таксама прыналежнасць да праваслаўнай канфесіі) была дакументальна засведчана самімі ж студэнтамі або вольнымі слухачамі. (У прапанаваным матэрыяле мы зрабілі адзінкавыя адступленні, уводзячы ў дакументальна-навуковы кантэкст некалькі асоб з яўна не вызначанай этнакультурнай ідэнтыфікацыяй — тых, хто у сацыяпалітычных умовах 20–30 гг. “хварэў на тутэйшасць”.) У вывучэнні, распрацоўцы і вяртанні спадчыны гэтых мастакоў базавымі з’яўляюцца матэрыялы, якія захоўваюцца ў ЦДА Літвы: ф. 175, воп. 1А (справы студэнцкіх арганізацый універсітэта), воп. 9ХІ В, 4–45 (персанальныя справы студэнтаў факультэта выяўленчага мастацтва), ф. 335, воп. 1 (справы віленскага Таварыства незалежных мастакоў). Каштоўныя дадатковыя матэрыялы для вывучэння гэтай спадчыны маюцца ў фондах Віленскай (905, воп. 1, 2), Клецкай (207, воп. 1) беларускіх гімназій. Складаючы спіс беларускіх мастакоў (на першым этапе — выхаванцаў Віленскага універсітэта), мы, найперш, звярнуліся да матэрыялаў ф. 175 (воп. 9ХІ В). Па-за аглядам свядома былі пакінуты мастакі, народжаныя на

этнічна беларускіх землях, але чыё канчатковае самавызначэнне адбылося толькі пасля восеньскіх падзей 1939 г.

На вялікі жаль, выдатныя беларускія мастакі, якія ў тых часы бывалі, жылі і працавалі ў Вільні, але не з'яўляліся студэнтамі факультэта выяўленчага мастацтва (М. Васілеўскі, Я. Драздовіч, Р. Семашкевіч, А. Рамашкевіч, А. Трайковіч і інш.) засталіся па-за межамі нашай публікацыі.

Справы ф. 175 з'яўляюцца персанальнымі і маюць стандартную структуру пабудовы: прашэнне аб залічэнні, аўтабіяграфія, копія атэстата ці дыплама, фотакартка, вучэбная картка, копія трыместравых ведамасцей за гады навучання, даведка аб пераходзе з курса на курс, прашэнне аб атрыманні дазволу на здачу экзамена, прашэнне аб выкананні дыпломных работ і іншыя бягучыя дакументы. Не ўсе яны захаваліся ў поўным аб'ёме. Асноўнае тлумачэнне гэтага заключаецца ў тым, што далёка не ўсім студэнтам або вольным слухачам было наканавана атрымаць дыплом універсітэта, што, праўда, само па сабе яшчэ не сведчыць аб мастацкай няздольнасці той ці іншай асобы. (Да прыкладу, Валянцін Рамановіч правучыўся чатыры гады, да 1934 г., а пісьмовую просьбу дапусціць яго да выканання дыпломнай работы падаў толькі 1 снежня 1939 г.) Студэнты Віленскага універсітэта працягвалі вучобу ў Варшаве, Кракаве, Познані. (Да прыкладу, Раман Лецка хоць мастаком так і не стаў, але, пакінуўшы Віленскі універсітэт пасля першага курса, праз год працягнуў сваё навучанне ў Варшаўскай мастацкай школе, пазней — Акадэміі мастацтва.) Пад прэсам індыўідуальных абставін і грамадска-палітычных умоў асобныя студэнты былі вымушаны кідаць сістэматычную адукацыю і набываць прафесійныя веды і ўмельства самастойна, рэалізаваць сябе ў іншыя часы (першай палове 40-х гг.) ці ў іншым этнакультурным асяродку (Э. Кучынскі, К. Чурьла, З. Чайкоўскі, Я. Касяк і інш.). Безумоўна, усе гэтыя складанасці пошукаў не павінны спыніць працу па далейшаму ўзнаўленню творчага шляху ўказаных мастакоў і маральнай рэстытуцыі творчага кантэксту Заходняй Беларусі 20–30 гг. Галоўнае, што дакументы ЦДА Літвы апрача юрыдычна засведчанай значнай беларускай прысутнасці на факультэце выяўленчага мастацтва Віленскага універсітэта даюць агульны накірунак для пошукаў, а часам і дакладныя звесткі, і дапамагаюць рэканструкцыі мастацка-культурнага працэсу 20–30 гг.

1. *Амельчанка Альфонс*, сын Марыі Мелініс і Станіслава Амельчанкі, які паходзіў з Гарадка Віцебскай губ. Нарадзіўся ў Омску ў 1915 г. Страціўшы ў 6-гадовым ўзросце бацькоў, ён у 1923 г. дабраўся да Польшчы. У 1925 г. здаў экзамены ў Віленскую гімназію імя Лявелева, скончыў яе ў 1936 г. Пасля адбыцця тэрміновай службы ў арміі — 20 верасня 1937 г. паступіў у Віленскі універсітэт.

Ф. 175, воп. 9X1 В, спр. 12, арк. 111–114. Дакументы: прашэнне аб залічэнні вольным слухачом; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; копіі трыместравых ведамасцей, 3 л. у 3-х экз.

2. *Амельяновіч Аляксей Цімафеевіч*. Нарадзіўся ў 1898 г. Паходзіў з Навагрудскага пав. Беларус па самавызначэнню, праваслаўны. У эвакуацыі, у Казані, скончыў школу мастацтваў. Быў вольным слухачом факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта з 1921 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 33, арк. 188–197. Дакументы: заява на імя рэктара ад 22.09.1921 г.; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; копія трымесячных ведамасцей, 6 л. у 3-х экз.

3. *Багдановіч Любоў*. Родам з вёскі Забрэжка Ашмянскага пав. Праваслаўная, беларуска. Скончыла 8 класаў гімназіі ў Маскве, там жа — тры курсы школы Вольных дзяржаўных мастацкіх майстэрняў. Паступіла на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта ў 1921 г. Тады ёй было 24 гады. У сваёй аўтабіяграфіі апекуном назвала свяшчэнніка Мікалая. Дакументы ў Віленскі ўніверсітэт падавала са спазненнем, бо, паводле ўласнага тлумачэння, чакала дакументы з Расіі, якія пакінула там па прычыне спешнага і нелегальнага ад'езду.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 14, арк. 14–26. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфічная даведка; атэстат аб заканчэнні 8 класаў гімназіі; вучэбная картка; копіі трымесячных ведамасцей, 6 л. у 3-х экз.; копіі даведак аб пераходзе на другі курс.

4. *Вайдзінская Лідзія*, дачка Вайдзінскага і Людмілы Сімкевіч. Нарадзілася ў 1906 г. у Варшаве. Праваслаўная, беларуска. Яе сям'я, ратуючыся ад фронту ў час Першай сусветнай вайны, выехала ў Разань. На гады бежанства прыпадае яе знаёмства з жывалісам і навучанне ў першых класах гімназіі. У 1922 г. Вайдзінскія вярнуліся ў Гродна, дзе Лідзія працягвала вучобу ў земскай гімназіі імя Эміліі Плятэр. Па заканчэнню яе, у 1926 г., падала дакументы ў Віленскі ўніверсітэт.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 12, арк. 39–45. Дакументы: прашэнне аб залічэнні вольным слухачом ад 14.09.1926 г.; гімназічны атэстат; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; копіі трымесячных ведамасцей, 5 л. у 3-х экз.

5. *Гагалушка Аляксандр*. Нарадзіўся 13.03.1909 г. у вёсцы Ласіца Пастаўскага пав. Праваслаўны, беларус. Неўзабаве бацькі разам з кволым ад нараджэння Алясем эвакуіраваліся ў Сібір (Томская губ., пас. Дальні). Там быў закатаваны бальшавікамі яго бацька. Разам з маці ў 1920 г., не маючы сродкаў для існавання, трое братоў Гагалушкаў дабраліся да Вільні, да Святадухава манастыра, у якім старэйшы брат атрымаў пасаду псаломшчыка. У 1921 г. Аляксандр паступіў у першы клас праваслаўнай духоўнай семінарыі, навучанне ў якой пасля чатырох класаў ён мусіў перапыніць з-за хваробы. Пазней, атрымаўшы пасаду псаломшчыка, ён да 1931 г. працаваў на Лідчыне і ў в. Пераброддзе Браслаўскага пав. У аўтабіяграфіі ён адзначаў: "Адчуваю ў сабе здольнасці да малярства і ўвесь вольны час займаюся ўлюбленай працай". На факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта паступіў 3.09.1931 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 20, арк. 295–299. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; пасведчанне аб заканчэнні 4 класаў; аўтабіяграфія; вучэбная картка.

6. *Гапановіч Вольга*. Дачка Базыля і Ганны. Нарадзілася 2.01.1901 г. у Вільні. Праваслаўная, беларуска (як адзначана ў аўтабіяграфіі), але ў вучэбнай картцы студэнткі факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта, у які паступіла 20.09.1923 г., нацыянальнасць яе вызначана як польская.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 20, арк. 30–38. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная картка; копіі трымесячных ведамасцей, 5 л. у 3-х экз.

7. *Горыд Язэп*. Нарадзіўся ў Адэсе 15.07.1896 г. У 1921 г. пераехаў у Вільню, а ў 1923 г. паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта. Як вядома з пазнейшых друкаваных крыніц, Я. Горыд — мастак буйнога і ўніверсальнага таленту, займаўся прыкладной і станковай графікай, станковым і манументальным жывапісам. Да 1928 г. быў вядучым мастаком заходнебеларускага гумарыстычна-сатырычнага часопіса “Маланка”. У 1928 г. працягваў мастацкую адукацыю ў Парыжы. У 30-я гг. прымаў актыўны ўдзел у выставачным жыцці Польшы. Па ўскосных дадзеных, загінуў у час бамбардзіроўкі Варшавы ў верасні 1939 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 22, арк. 1–10. Дакументы: прашэнне на імя дэкана аб прыёме; медыцынская карта; вучэбная картка; копіі трымесятных ведамасцей за 1923/24, 1924/25 навучальныя гады; заліковая кніжка; 2 фатаграфіі.

8. *Дабравольскі Барыс Аляксандравіч*. Нарадзіўся ў 1903 г. у Гродне. Праваслаўны, беларус. Паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва ў Віленскі ўніверсітэт у 1926 г. Разам з Генадзем Цітовічам быў сябрам Рускага студэнцкага саюза.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 12, арк. 114–129. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; даведка аб адносінах да ваеннай службы; копіі трымесятных ведамасцей за 1926/27, 1927/28, 1930/1931, 1931/32 навучальныя гады; даведкі аб пераводзе з курса на курс.

9. *Дабравольскі Міхал*. Родам з мяст. Чачэрск Магілёўскага пав. У 1920 г. скончыў 8 класаў Мінскай філалагічнай гімназіі. Першую заяву ў Віленскі ўніверсітэт падаў 27.04.1922 г., а літаральна праз некалькі месяцаў падаў прашэнне аб адтэрміноўцы аплаты за навучанне па прычыне цяжкага матэрыяльнага становішча, якое яшчэ больш ускладнілася пасля прыезду хворай маці. Другая спроба атрымаць сістэматычную адукацыю на факультэце выяўленчага мастацтва была зроблена 29.09.1926 г. Сваё прашэнне юнак, які ў той час працаваў на чыгунцы, матываваў не толькі імкненнем да малярства і архітэктуры, але і надзвычай цяжкім матэрыяльным станам сям’і — адсутнасцю бацькі, які быў арыштаваны бальшавікамі і вывезены ў Маскву.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 12, арк. 130–139. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме (1922); атэстат аб заканчэнні гімназіі; прашэнне на імя рэктара аб прыёме (1926); аўтабіяграфія; копія атэстата; вучэбная картка; копіі трымесятных ведамасцей за 1926/27 навучальны год.

10. *Драздова Яўгенія Андрэўна*. Нарадзілася ў верасні 1908 г. у вёсцы Заскавічы Ашмянскага пав. Віленскага ваяв. Праваслаўная, беларуска. Там жа пайшла ў пачатковую школу, але ў 1915 г. яе сям’я эвакуіравалася ў Расію. Вярнуўшыся на Беларусь, скончыла настаўніцкую семінарыю ў Слоніме. Падала заяву на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта 26.09.1932 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 18, арк. 16–21. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная картка.

11. *Журанкоў Іван*. Нарадзіўся 28.08.1903 г. у Вільні. Маці, Ганна Рыгораўна, хрысціла яго ў віленскай Навасвяцкай царкве. Пасля заканчэння Віленскай беларускай гімназіі стаў слухачом факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 47, арк. 181–184. Дакументы: прашэнне на імя рэктара ад 19.09.1923 г.; вучэбная картка; медыцынская карта; пасведчанне аб адносінах да вайскавай службы.

12. *Жыноэль Пётр*. Нарадзіўся ў 1898 г. у Докшыцах. Праваслаўны, беларус. У лістападзе 1917 г. скончыў 7 класаў Петраградскай гімназіі. Вучыцца ў Віленскім

універсітэце пачынаў некалькі разоў — у 1919, 1921 г. Быў залічаны ў Віленскі універсітэт у 1922 г. Адвучыўшыся акадэмічны год, знік з універсітэцкага далягляду і толькі праз 16 гадоў аб'явіўся зноў: у пачатку снежня 1939 г. падаў заяву з просьбай дапусціць яго да выканання дыпломнай работы.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 47, арк. 206, 208–217, 220. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме ад 8.11.1919 г.; прашэнне на імя рэктара аб прыёме ад 15.09.1921 г.; аўтабіяграфія; трыместравая ведамасць за 1922/23 навучальны год; медыцынская карта; прашэнне аб дапушчэнні да выканання дыпломнай работы ад 2.12.1939 г.

13. *Кавалёнак Аляксандр Паўлавіч*. Нарадзіўся 6.07.1917 г. у в. Карасы Дзісенскага пав. Праваслаўны, беларус. У шэсць гадоў хлопчык-сірата стаў працаваць падпаскам. Вучыўся ў школе ў в. Вашкавічы. Яго атэстат за 4 класы ад 15.12.1933 г. сведчыць аб выдатных ведах за выключэннем фізікі. Кінуўшы ў 15 гадоў навучанне з-за матэрыяльнай нястачы, працаваў на зямлі. У сваёй аўтабіяграфіі адзначаў, што каб здабыць польскае грамадзянства, пайшоў служыць у польскую юнацкую вайсковую арганізацыю. Падаў дакументы ў Віленскі універсітэт у 1933 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 27, арк. 293–298. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; канверт; медыцынская карта; жывапісны абразок на палатне алеем памерам 210 x 180 з профільнай выявай польскага жаўнера на вяршыні гары.

14. *Касяк Ян*. Нарадзіўся ў 1909 г. у фальварку Гіры Ашмянскага пав. у сям'і беларускага земляроба. Маці, Эльжбета Лапіцкая, хрысціла яго па праваслаўнаму абраду. У 1916 г. сям'я выехала ў Петраград. Пачатковую адукацыю атрымаў толькі пасля вяртання ў родны фальварак у 1918 г. У 1920 г. паступіў у Віленскую гуманітарную гімназію. Пасля заканчэння яе, адбыўшы тэрміновую службу ў польскай арміі, у 1928 г. паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага універсітэта. Правучыўшыся год, па невядомых прычынах пакінуў вучобу, але аднавіў яе ў 1931 г. Амаль адразу ж уключыўся ў грамадскае жыццё. Браў актыўны ўдзел у жыцці Беларускага студэнцкага саюза. Памёр у сярэдзіне 90-х гг. у ЗША.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 27, арк. 229, 232–243. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; копія атэстата аб заканчэнні гімназіі; аўтабіяграфія; вучэбная картка; копіі трыместравых ведамасцей за 1928/29, 1930/31, 1931/32 навучальных гады; характарыстыка павятовага старасты Мрачкоўскага; даведка аб адносінах да вайскавай службы; даведкі аб пераводзе з курса на курс; квітанцыі аб аплаце за навучанне; 2 фатаграфіі.

Ф. 175, воп. 1А, спр. 574, арк. 156, 266. Дакументы: прашэнне на імя віленскага гарадскога старасты аб выдзяленні памяшкання для правядзення мерапрыемства Беларускага студэнцкага саюза ад 6.03.1937 г. (адказы Я. Касяк); зварот да рэктара з просьбай даць падрабязную інфармацыю аб падставах для арышту сябра саюза Я. Касяка ад 17.10.1932 г. праўлення Беларускага студэнцкага саюза.

15. *Кахановіч Анастасія*. Нарадзілася ў 1895 г. у мяст. Баранавічы Нясвіжскага пав. Мінскай губ. Праваслаўная, беларуска. Не мела польскага грамадзянства і была ў Віленскім універсітэце вольнай слухачкай.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 9, арк. 27–28. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб залічэнні вольным слухачом; аўтабіяграфія.

16. *Кісілевіч Мікалай*. Нарадзіўся 9.05.1905 г. у сям'і настаўніка. Праваслаўны, беларус. Вучобу пачаў у Мінскай гімназіі ў 1916 г. Неўзабаве, у 1920 г., гімназія была зачынена, і ён мусіў працягваць навучанне (да 5 класа) у Гарадку пад Маладзечнам. 7–8 класы скончыў у Беларускай гімназіі ў Радашковічах.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 26, арк. 69–73. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; прашэнне на імя дэкана аб залічэнні вольным слухачом ад 10.08.1925 г.; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; 2 фатаграфіі.

17. *Кумаўскі Васіль Ігнатавіч*. Нарадзіўся 1.01.1894 г. у мяст. Збышын Быхаўскага пав. Магілёўскай губ. Праваслаўны, беларус. Пасля заканчэння гімназіі ў Магілёве пачынаў вучыцца ў Маскоўскім універсітэце. У час Першай сусветнай вайны паступіў у Міхайлаўскую артылерыйскую школу ў Петраградзе, пасля заканчэння якой атрымаў чын малодшага афіцэра. У снежні 1917 г. быў арыштаваны бальшавікамі як афіцэр. Выйшаўшы з-пад арышту, разам з бацькамі вярнуўся на родную Магілёўшчыну. Пасля падпісання Рыжскага дагавора (1920) сям'я перабралася ў Вільню, дзе ў 1922 г. Васіль паступіў на курсы будаўніцтва і камунікацыі, а потым, у 1923 г., у Віленскі універсітэт.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 28, арк. 462–468. Дакументы: прашэнне аб залічэнні вольным слухачом ад 25.09.1923 г.; копія дыплама; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта.

18. *Кучынскі Эдвард*, сын Пятра і Софii з Паўлоўскіх, нарадзіўся 20.10.1905 г. у в. Варонічы Навагрудскага пав. Цяжкія матэрыяльныя ўмовы прымусілі бацьку выправіцца ў Амерыку на заробкі. Вучыцца Эдвард пачаў у 1913 г. у рускай пачатковай школе ў Навагрудку. У час вайны сям'я выехала ў Расію. Пасля вяртання з эвакуацыі працаваў кур'ерам, потым манцёрам у электрамайстэрні. У 1921 г. працягнуў вучобу ў гімназіі імя Адама Міцкевіча ў Навагрудку, якую скончыў ў 1927 г. На факультэце выяўленчага мастацтва Віленскага універсітэта вучыўся з 1.09.1927 да 1.07.1933 г. У час Вялікай Айчыннай вайны жыў у Вільні. У 1946 г. па запрашэнню свайго універсітэцкага прафесара Ежага Гапена выехаў у Торунь, дзе стаў адным з заснавальнікаў кафедры графікі універсітэта імя М. Каперніка. Памёр у 1956 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 28, арк. 371–433. Дакументы: прашэнне на імя дэкана аб прыёме; атэстат аб заканчэнні; аўтабіяграфія; пасведчанне аб адносінах да вайскавай службы; 2 заліковыя кніжкі; копіі трымесяравых ведамасцей за 1927/28, 1928/29, 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33 навучальныя гады; копіі пасведчанняў аб пераводзе з курса на курс; квітанцыі аб аплаце за навучанне; білет чытача і інш. дакументы.

Апрача таго, у Цэнтральнай бібліятэцы Акадэміі навук Літвы захоўваецца папка з каляровымі гравюрамі, якія выканаў Эдвард Кучынскі (сігн. А 8115):

“Касцёл св. Ганны”, 1939 г., 16,5 x 10;

“Касцёл св. Міхала”, 1939 г., 16,5 x 10;

“Бернардзінскі касцёл з будынкам факультэта мастацтваў”, 1939 г., 12,5 x 16,5;

“Касцёл св. Якуба”, 16,5 x 12,8;

“Прадмесце за Пагулянкай”, 16,3 x 12,8;

“Вострая Брама”, 16,4 x 13.

19. *Крачкоўскі Зміцер*. Нарадзіўся ў 1910 г. у в. Чаркасы Ашмянскага пав. Праваслаўны. Калі яму было чатыры гады, сям'я эвакуіравалася ў глыбiню Расіі, адкуль вярнулася толькі ў 1923 г. З гэтага года пачалася яго вучоба ў Рускай гімназіі, якая знаходзілася тады ў Крэве, але ў 5 клас ён пайшоў ужо ў Вільні. Пасля заканчэння гімназіі (1932) адбыў а тэрміновую службу ў польскай арміі ў чыне капрала. У 1934 г. паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага універсітэта. У пасляваенныя часы жыў і працаваў у Маладзечне.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 28, арк. 1–9. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме ад 26.09.1934 г.; прашэнне аб пераводзе ў звычайныя студэнты ад 14.03.1938 г.; аўтабіяграфія; вучэбная картка; даведка аб адносінах да вайскавай службы; копіі трымесяравых ведамасцей аб поспехах за чатыры гады навучання.

20. *Леца Раман*. Нарадзіўся 9.10.1909 г. у в. Вярбіцы Навагрудскага пав. Праваслаўны, беларус. У 1921 г. паступіў у Нясвіжскую сямікласную гімназію. Скончыў Беларускаю гімназію ў Навагрудку. Быў вучнем студыі-майстэрні Я. Драздовіча, 25.09.1931 г. падаў заяву на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта, дзе правучыўся год. Пазней пэўны час вучыўся ў Варшаўскай мастацкай школе. У пасляваенныя часы займаўся крэацывам на роднай Навагрудчыне. Памёр у сярэдзіне 90-х гг.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 29, арк. 28. Дакументы: прашэнне аб залічэнні вольным слухачом; аўтабіяграфія.

21. *Лысенка Вялянціна*. Нарадзілася ў 1900 г. у Вільні. Сістэматычную адукацыю пачала ў Кубанскім універсітэце ў час эвакуацыі. З 1923 г. была вольнай слухачкай Віленскага ўніверсітэта. У дакументах спачатку пісалася полькай, рыма-каталічкай, а з 1924 г. вызначала сябе як праваслаўная беларуска.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 29, арк. 285–290. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб залічэнні; кароткая аўтабіяграфія; копіі трыместравых ведамасцей, 3 л. у 3-х экз.

22. *Манастырскі Мікалай*, сын Сяргея і Софii. Нарадзіўся 12.11.1902 г. у Коўне. Праваслаўны, беларус. Скончыў 8 класаў прыватнай вольнай гімназіі. 24.09. 1921 г. падаў заяву ў Віленскі ўніверсітэт.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 33, арк. 81–82. Дакументы: прашэнне на імя дэкана; вучэбная картка.

23. *Мяжэвіч Ганна Пятроўна*. Нарадзілася 5.11.1906 г. у Бярозе-Картузскай. Праваслаўная, беларуска. Пасля вяртання з эвакуацыі з Масквы скончыла 7 класаў гімназіі імя Т. Рэйтана ў Баранавічах. "Найлепшым заняткам, колькі сябе памятаю, былі рысункі...", — пісала яна ў аўтабіяграфіі, таму лагічна, што ў 1927 г. яна стала вольнай слухачкай факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 32, арк. 364–369. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб залічэнні вольным слухачом; аўтабіяграфія; медыцынская карта; 2 фатаграфіі.

24. *Плісава (Катовіч) Галіна Міхайлаўна*. Дачка беларускага праваслаўнага святара — настояцеля М. Пліса, які быў выкладчыкам Закону Божага ў Віленскай беларускай гімназіі. Нарадзілася ў 1896 г. у Валожыне. Падала прашэнне аб залічэнні на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта 23.01.1921 г. У час вучобы на трэцім курсе выйшла замуж за выкладчыка прыроды Віленскай беларускай гімназіі Яна Катовіча.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 35, арк. 139–147. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная картка; копіі трыместравых ведамасцей за 1921/22, 1922/23, 1923/24 навучальныя гады; пасведчанні аб пераводзе з курса на курс; білет чытача.

25. *Пяцока Кацярына*. Нарадзілася ў 1903 г. у сям'і старшага справавода Віленскага губернскага праўлення. Вучылася ў Томскай гімназіі. Спачатку вызначыла сябе як праваслаўная беларуска. Пасля другога курса факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта запісалася ва ўліковай картцы рускай.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 34, арк. 18–28. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; пасведчанне аб навучанні ў гімназіі; аўтабіяграфія; вучэбная картка; копіі трыместравых ведамасцей.

26. *Радзевіч Багдан*. Нарадзіўся 13.08.1906 г. у маёнтку Малчанова Свянцянскага пав. Жыў з бацькамі да ад'езду ў Вільню (1915). Пасля вяртання ў родную

вёску ў 1919 г. працягваў, з перапынкамі з-за стану здароўя, вучобу ў Свянцянскай гімназіі, якую скончыў 11.06.1929 г. Працаваў паштовым служачым у мяст. Дзярэчын Слонімскага пав., паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта 15.09.1931 г.

Ёсць меркаванне, што менавіта Б. Радзевіча згадвае ў сваіх успамінах пастар метадысцкай царквы Ян Пятроўскі, які да 1936 г. працаваў у Дзярэчыне: “Спаткаў я хлапца зусім нягеглага да сельскай гаспадаркі, але ён быў праўдзівы артыст-маляр, котры намаляваў мне партрэт Льва Талстога” (Мемуары: Стагодзьдзе ў рэт-распэжэ. Гэйнсвіл, 1991. Кн. 2. С. 91). Нам здаецца сумніцельным існаванне ў невялічкім беларускім мястэчку адначасова двух мастакоў-прафесіяналаў. Калі ж асобу Б. Радзевіча і мастака, якога згадвае а. Ян, можна атаясаміць, то “польскасць” і каталіцтва мастака і выява пісьменніка, своеасаблівага “сімвала рускасці”, уваходзяць у пэўную супярэчнасць. Яна адлюстроўвае раздвоенасць этнакультурнай свядомасці, уласцівай беларускаму этнасу пачатку ХХ ст. Безумоўна, гэтая версія патрабуе далейшага ўдакладнення.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 36, арк. 259–269. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; пасведчанне аб заканчэнні гімназіі ад 11.06.1929 г.; аўтабіяграфія; вучэбная картка.

27. *Рамановіч Валянцін Сцяпанавіч*. Нарадзіўся ў 1911 г. у сям’і настаўніка ў Карэлічах. Праваслаўны, пры паступленні запісаўся рускім. Сістэматычную вучобу пачаў дома ў 1919 г. У 1921 г. сям’я перабралася на сталае жыхарства ў Навагрудак, дзе ў 1924 г. Валянцін здаў экзамены за 3 клас у гімназіі імя Адама Міцкевіча. Архіўная справа сведчыць, што на факультэце выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта ён правучыўся чатыры гады, з 1931 да 1934 г., і атрымаў ступень дыпламаванага артыста-мастака.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 36, арк. 304–313. Дакументы: прашэнне ад 19.09.1930 г. на імя рэктара аб прыёме; атэстат; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; прашэнне на імя рэктара з просьбай дапусціць да выканання дыпломнай работы ад 1.12.1939 г.; копіі триместравых ведамасцей; пасведчанне аб адносінах да вайсковай службы.

28. *Сасноўскі Аляксандр*. Нарадзіўся ў 1900 г. каля Вільні. Праваслаўны, беларус. Скончыў 8 класаў гімназіі ў Вільні. Прашэнне аб залічэнні на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта падаў у 1924 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 39, арк. 12–14. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; медыцынская карта.

29. *Сасноўская Ніна*. Нарадзілася ў 1892 г. у в. Дабраволя Ваўкавыскага пав. Вучылася ў Віленскай рысавальнай школе. У Віленскім ўніверсітэце займалася два гады. Потым выкладала малюнак у Віленскай беларускай гімназіі. Вядомы беларускі этнограф. Былы гімназіст Мар’ян Пецюкевіч пазней дасць ёй наступную характарыстыку: “... вельмі мілая, з вялікай культурай і педагагічнай ведай”. Усё астатняе жыццё выкладала ў школе і працягвала займацца графікай. Алоўкавы партрэт Янкі Купалы, які яна намалявала ў 1923 г., быў пераведзены ў літаграфію і стаў амаль у кожнай заходнебеларускай хаце своеасаблівым сімвалам адраджэння. Памерла ў Вільнюсе ў 1979 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 39, арк. 48–57. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме ад 15.12.1919 г.; вучэбная картка; медыцынская карта; триместравыя ведамасці, 6 л. у 3-х экз.

30. *Сергіевіч Пётра Аляксандравіч*. Нарадзіўся 27.06.1900 г. у в. Стаўрова Браслаўскага пав. у беднай сялянскай сям’і. З 1907 г. пачаў вучобу ў пачатковай

школе імя Я. Монвіла ў Вільні. Потым працягваў адукацыю ў фабрычнай школе ў Петраградзе. На факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта паступіў у 1919 г. Дасканаліў сваё майстэрства ў Кракаве ў 1926 г. Жыў і працаваў у Вільні. Памёр 1.11.1984 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 37, арк. 670–720. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; копіі трыместравых ведамасцей за 1919/20, 1920/21, 1921/22, 1922/23 навучальныя гады; даведка з Кракаўскай акадэміі мастацтваў аб заканчэнні другога курса ў 1924/25 навучальным годзе; прашэнне аб узнаўленні вучобы ў Віленскім ўніверсітэце ад 25.08.1926 г.; даведкі аб пераводзе з курса на курс; заліковая кніжка; 2 фатаграфіі.

31. *Сеўба Аляксей Сымонавіч*. Нарадзіўся ў 1906 г. у мяст. Беразіно Мінскай губ. у сям'і земляроба. Праваслаўны, беларус. У 1911 г. сям'я пераехала ў мяст. Ракаў, а ў 1916 г. эвакуіравалася ў Крым, дзе Аляксей пайшоў у першы клас рускай гімназіі. Пасля вяртання ў Ракаў (1918) працягваў вучобу ў другім класе рэальнай школы. У 1922 г. паступіў у пяты клас праваслаўнай духоўнай семінарыі. Але хутка, з-за матэрыяльнага становішча, перайшоў у Радашковіцкую беларускую гімназію. Пасля заканчэння 8 класа г. ён падаў дэкану прашэнне аб залічэнні яго на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта ад 15.09.1926. На прашэнні — рэзалюцыя аб яго пераводзе на факультэт права ад 20.09.1928 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 37, арк. 566–576. Дакументы: прашэнне аб прыёме; пасведчанне аб заканчэнні 8 класаў гімназіі; аўтабіяграфія; вучэбная картка; медыцынская карта; копіі трыместравых ведамасцей за 1 і 2 курс; даведка аб пераводзе на другі курс.

32. *Сеўрук Міхал Канстанцінавіч*. Нарадзіўся ў 1906 г. у Варшаве ў сям'і служачага чыгуначнай адміністрацыі. У час вайны сям'я знаходзілася ў эвакуацыі ў Маскве, дзе хлопчык пазнаёміўся з творамі выяўленчага мастацтва. Навучанне пачаў у 1918 г. У 1926 г. вытрымаў матуральныя экзамены ў Нясвіжскай аб'яднанай гімназіі. Пасля адбыцця тэрміновай службы ў арміі ў 1927 г. паступіў на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта, які закончыў у 1933 г. Займаўся прыкладнай і станковай графікай. У Вільні канца 30-х гг. быў шырокавядомы і папулярны як партрэтыват. Памёр 14.03.1979 г.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 37, арк. 576–629. Дакументы: прашэнне аб прыёме ад 10.09.1927 г.; аўтабіяграфія ад 18.09.1927 г.; прашэнне аб атрыманні дазволу на здачу выніковага экзамену; прашэнне аб дазvole пісаць дыпломную працу (станочная рэзалюцыя Л. Сляндзінскага); пасведчанне аб заканчэнні гімназіі; медыцынская карта; медыцынскія дакументы для акадэмічнага адпачынку; копіі трыместравых ведамасцей за 1927/28, 1928/29, 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33 навучальныя гады; заліковая кніжка; квітанцыі аб аплаце за навучанне; характарыстыка старасты г. Снова; 2 фатаграфіі і інш. матэрыялы.

Ф. 175, воп. 1А, спр. 574, арк. 266. Дакументы: ліст з акруговай пракуратуры ў Навагрудку да рэктара Віленскага ўніверсітэта ад 18.06.1932 г., дзе сказана: "... можам паведаміць, што Барыс Арэнь — студэнт факультэта матэматыкі, Соф'я Асаевіч — студэнтка факультэта матэматыкі і Міхал Сеўрук — студэнт факультэта мастацтва здзейснілі злачынства і падпадаюць пад артыкул 102 К.К." Цяжка сказаць, наколькі падстаўнымі і сур'ёзнымі былі гэтыя абвінавачанні.

33. *Сіманова Зінаіда Аляксандраўна*. Нарадзілася ў 1904 г. у Вільні. Да 1914 г. атрымоўвала хатнюю адукацыю, пасля вучылася ў адной з віленскіх гімназіі. У 1915 г. сям'я эвакуіравалася ва Уладзімір. У 1920 г. сям'я вярнулася "ў краіну, а я да сваёй роднай Беларускай гімназіі", — запісала яна ў аўтабіяграфіі. Скончыла

гімназію ў 1923 г., а ў 1924 г. паступіла на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 18, арк. 285–298. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме ад 1924 г.; атэстат аб заканчэнні гімназіі; аўтабіяграфія; вучэбная карта; копіі трымесятных ведамасцей за 1924/25, 1925/26, 1926/27 навучальныя гады; білет чытача.

34. *Чайкоўскі Зміцер Мікалаевіч*. Нарадзіўся 20.10.1912 г. у вялікай сям’і немажонных бацькоў. Праваслаўны, беларус. “Мастак з Клецка”, ён не належаў да ліку студэнтаў Віленскага ўніверсітэта, але ў вільнюскіх фондах ёсць пра яго матэрыялы. Па інфармацыі Раісы Жук-Грышкевіч, у міжваеннае дваццацігоддзе ён вучыўся ў Кракаўскай акадэміі мастацтваў. Але гэта не пацвярджаецца дакументальна. Хутчэй за усё, ён вучыўся ў нейкай прыватнай мастацкай школе. Вядомы яго абраз “Св. Панцеляймон”, які захоўваецца ў Клецкай царкве. Пасля вайны, да 1949 г., выкладаў маляванне ў Беларускай гімназіі імя Я. Купалы ў Заходняй Германіі. Памёр у сярэдзіне 80-х гг. Яго сын Анатоль — таксама мастак. У 1992 г. у Мінску адбылася яго выстаўка.

Ф. 207, воп. I, спр. 3, арк. 26. Дакументы: прашэнне М. Чайкоўскага дырэктару Клецкай беларускай гімназіі ад 26.09.1924 г.

Спр. 13, арк. 1. Дакументы: прашэнне М. Чайкоўскага дырэктару Клецкай беларускай гімназіі ад 12.08.1926 г.

35. *Чарвякова Зоя Аляксандраўна*. Нарадзілася 12.10.1908 г. Хрысцілі яе 9 лістапада ў Пакроўскай царкве сяла Грэнадзёрскае Карскай губ. У 1921 г. сям’я вярнулася ў Гродна. Там Зоя ў 1929 г. скончыла настаўніцкую семінарыю. У тым жа годзе паступіла на факультэт выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта. Скончыла чатыры курсы. Актыўна ўдзельнічала ў рабоце Беларускага студэнцкага саюза.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 15, арк. 324, 340–355. Дакументы: прашэнне на імя рэктара аб прыёме; аўтабіяграфія; вучэбная карта; медыцынская карта; копіі трымесятных ведамасцей за 1929/30, 1930/31, 1931/32, 1932/33 навучальныя гады; пасведчанні аб пераводзе з курса на курс; квітанцыі аб аплаце за навучанне; заліковая кніжка.

36. *Чурыла Кузьма*. Нарадзіўся 29.11.1908 г. у Крутым Беразе пад Сновам Мінскай губ. Там жа скончыў пачатковую школу. У 1918 г. паступіў у Рускую гімназію ў Нясвіжы. Потым сям’я пераехала ў Роўна на Валыні. У 1928 г. здаў матуральныя экзамены і ў тым жа годзе стаў студэнтам факультэта выяўленчага мастацтва Віленскага ўніверсітэта. У 1936 г. атрымаў дыплом мастака-жывалісца. Як вядома з іншых крыніц (архіў ўніверсітэта імя М. Каперніка ў Торуні), у 1939 г. ён атрымаў стыпендыю для гадавой стажыроўкі ў Францыі і Італіі. У 1940–1941 гг. займаў пасаду настаўніка малявання і чарчэння ў школе для дарослых у Вільні. У пачатку Вялікай Айчыннай вайны быў звольнены і працаваў на гаспадарцы. У чэрвені 1945 г. выехаў разам з жонкай і дачкой у Познань, потым у Торунь. З 16.10.1946 да 15.01.1951 г. працаваў асістэнтам, ст. асістэнтам і выкладчыкам кафедры графікі Універсітэта імя М. Каперніка.

Ф. 175, воп. 9ХІ В, спр. 15, арк. 348–396. Дакументы: прашэнне аб прыёме ад 16.09.1929 г.; прашэнне на імя экзаменацыйнай камісіі аб допуску да выніковага экзамена ад 8.01.1936 г.; прашэнне ў дэканат аб дапушчэнні да дыпломнай работы ад 30.01.1936 г. са станоўчай рэзалюцыяй ад 29.04.1936 г. Л. Сляндзінскага. Апрача гэтага, справа 15 утрымоўвае шэраг розных дакументаў: трымесятравыя і гадавыя ведамасці, дзве заліковыя кніжкі, даведкі аб пераводзе з курса на курс, а таксама аўтабіяграфію, медыцынскую карту, даведку аб адносінах да вайскавай службы.

Сяргей Гваздзёў (Мінск)

ТВОРЫ БЕЛАРУСКІХ МАСТАКОЎ У ЛІТОЎСКІМ МАСТАЦКІМ МУЗЕІ

Знаёмства з калекцыяй твораў беларускага выяўленчага мастацтва ў фондах Літоўскага мастацкага музея адначасова засмуціла і ўзрадавала. Перш за ўсё не спраўдзіліся спадзяванні знайсці там творы такіх беларускіх мастакоў, як Любоў Багдановіч (яна яшчэ да паступлення на мастацкі факультэт Віленскага ўніверсітэта мела мастацкую адукацыю), Ксенія Хруцкай, мастачкі са Слоніма (яна прымала актыўны ўдзел у выстаўках Віленскага таварыства незалежных мастакоў) і беларусаў, якія (дакладна вядома), сталі дыпламаванымі мастакамі ў сценах Віленскага ўніверсітэта — Пятра Жыноеля, Багдана Радзевіча, Валянціна Рамановіча і інш.

Збору беларускага мастацтва музея ўласціва пэўная “выпадковасць” калекцыі, раскіданасць яе па розных аддзелах. Да прыкладу, М. Сеўрук, насуперак сямейнай легендзе, прадстаўлены толькі дзвюма раннімі работамі, З. Крачкоўскі — некалькімі работамі (адна мае вучнёўскі характар і напісана ў час яго вучобы ва ўніверсітэце). Мажліва, адна з прычын гэтай “выпадковасці” заключаецца ў познім фарміраванні калекцыі. Першыя музейныя здабыткі адносяцца да другой паловы 40-х гг., тых часоў, калі асобныя беларускія мастакі або ўжо не жылі, або знаходзіліся па-за межамі Літвы ці былога СССР увогуле, што змяняе геаграфію далейшых пошукаў. Тым не менш Вільня была і застаецца невычэрпнай крыніцай у вывучэнні і “маральнай рэстытуцыі” мастацкай спадчыны беларусаў. Не выключана, што менавіта ў запасніках мастацкага музея Літвы цяпер знаходзяцца рэчы з калекцыі Беларускага музея імя І. Луцкевіча. Суцязальны факт — дастаткова поўны (у храналагічным і тэматычным аспектах) збор твораў Пётры Сергіевіча, мастака, чыё жыццё непарыўна было звязана з Вільняй.

Апрача таго, беларускія творы прысутнічаюць у іншых сховішчах і калекцыях Вільні. Да прыкладу, калекцыя беларускага мастацтва ёсць у зале графікі Віленскага ўніверсітэта. Па інфармацыі галоўнага захавальніка Нацыянальнага музея Літвы (былы гісторыка-этнаграфічны музей) там ёсць творы Я. Драздовіча, П. Сергіевіча, З. Чайкоўскага. Праўда, спадчына апошняга патрабуе дадатковай атрыбуцыі.

Збор твораў Віленскага краю

Я. Горыд

1. Партрэт скульптара Р. Яўхімовіча. 1926 г., год набыцця 1965-ты, пал., ал., 83 x 60. Т 3671; Ар 3667; ED 9820.

2. Вільня. Лукішкі, пляц узімку. 1932 г., год набыцця 1958-мы, пал., ал., 40 x 48. [Без вопісу].

3. Віленская бажніца св. Яна з усходняга боку і дамы на вуліцы св. Міхала. [Без года], пап., акв., крэйда, 31,5 x 42,5. Т. 664; Ар 1716.

М. Сеўрук

1. Жаночы партрэт. 1932 г., пал., ал., 59 x 49. Ар 7825; ЕО 63604.

2. Партрэт прэзідэнта Вільні Паліеўскага. 1938 г., пал., ал., 108 x 85. Т 502; Ар 101.

К. Чурыла

1. Копка бульбы. 1936 г., год набыцця 1952-гі, пал., ал., 120 x 152. Т 767; Ар 13.

2. Аўтапартрэт. [Без года], год набыцця 1952-гі, пал., ал., 100 x 71. Т 515; Ар 88.

3. Партрэт віленскага віцэ-прэзідэнта В. Чыжа [беларускага пісьменніка Альгерда Бульбы]. [Без года], год набыцця 1952-гі, пал., ал., 105 x 85. Т 501; Ар 102.

Збор твораў П. Сергіевіча

1. Партрэт В. Гры. 1940 г., год набыцця 1980-ты, пал., ал., 65 x 46. Т. 6505; Ар 7023; ЕО 50818.

2. Краявід з бажніцай. 1943 г., год набыцця 1983-ці, пал., ал. АрР 305; РМ 13744.

3. Партрэт мастачкі В. Фёдаравай. 1944 г., год набыцця 1980-ты, пал., ал., 57,5 x 53,5. Т 6506; Ар 7024; ЕО 50819.

4. Партызанская кузня. 1945 г., пал., ал., 150 x 99. Т 776; Ар 32.

5. Мужчынскі партрэт. 1945 г., фан., ал. Т 6432; Ар 6944; ЕО 69411.

6. Партрэт юнака. 1946 г., год набыцця 1985-ты, фан., ал., 98 x 150. Т 7623; Ар 8357; ЕО 50812.

7. Партрэт мастака Дучыца. 1946 г., год набыцця 1980-ты, пал., ал., 79,5 x 65. Т 6507; Ар 7025; ЕО 50820.

8. Партрэт жонкі. 1946 г., год набыцця 1988-мы, пал., ал., 121 x 73. Т 8869; Ар 9554; ЕД 146944.

9. Рыбачкая арцель. 1948 г., пал., ал. Т 3262; MVD 4; Ар 1841.

10. Селянін. 1949 г., год набыцця 1970-ты, пал., ал., 66 x 67. Т3624; Ар 4524; ЕО 15910.

11. Трактарыст. 1951 г., год набыцця 1961-шы, карт., ал., 52,2 x 40. Т 3632; Ар 2956; ЕО 6729.

12. Старшыня калгаса. 1952 г., год набыцця 1961-шы, пал., ал., 49,5 x 39. Т 2890; Ар 2957; ЕО 6728.

13. Кастусь Каліноўскі перад паўстанцамі. 1952 г., год набыцця 1980-ты, фан., ал., 68 x 100. В 6; АрР 134; РМ 6942.

14. Восеньскі вечар. 1954 г., год набыцця 1974-ты, пал., ал., 65 x 85. Т 4834; Ар 6408; ЕД 23010.

15. Восеньскі краявід. 1954 г., карт., ал., 34 x 46,5. Т 6440; Ар 6943; ЕД 49410.

16. К. Каліноўскі. Перад паўстанцамі 1863 г. 1955 г., пал., ал., 300 x 700. Т 3498; Ар 4540; ЕД 3919.

17. Чыстка палёў бульдозерам. 1957 г., пал., ал., 165 x 118. Т 3034; Ар 2822; ЕД 5320.

18. Тынкоўшчык. 1958 г., пал., ал., 106 x 70. Т 3119; Ар 2953; ЕД 6727.

19. Восеньскі стаў. 1959 г., год набыцця 1966-ты, пал., ал., 80 x 65. Т 3081; Ар 4291; ЕД 14201.

20. Партрэт брыгадзіра. 1959 г., год набыцця 1966-ты, пал., ал., 132 x 96.

21. Вясновая казка. 1959 г., год набыцця 1961-шы, пал., ал., 67 x 45. Т 3448; Ар 2949; ED 6726.

22. Эскіз да карціны “Каліноўскі і Урублеўскі сярод паўстанцаў”. 1959 г., год набыцця 1959-ты, пал., ал., кр., 50 x 40. Т 3718; Ар 2891; EO 4926.

23. Партрэт Р. Яўхімовіча. 1960 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 76 x 61,6. Т 7621; Ар 8355; ED 70810.

24. Партэт скульптара Р. Яўхімовіча. 1960 г., год набыцця 1967-мы, пал., ал., 75 x 62. Т 2449; Ар 3960; ED 12291.

25. Партрэт праф. Б. Прансуса-Жалёніса. 1961 г., год набыцця 1961-шы, пал., ал., 101,5 x 73,5. Т 3724; Ар 3106; ED 7212.

26. Калгасніца. 1962 г., год набыцця 1963-ці, пал., ал., 76 x 59. Т 5750; Ар 3353; EO 797942.

27. Аўтапартрэт. 1962 г., год набыцця 1964-ты, пал., ал., 81 x 59,5. Т 3307; Ар 3496; ED 8808.

28. Пейзаж з возерам. 1963 г., год набыцця 1987-мы, пал., ал., 50 x 37. Ар 9298; EO 126646.

29. Восеньскі краявід. 1965 г., год набыцця 1987-мы, пал., ал., 63 x 47. Ар 9297; ED 126645.

30. Свята песні. 1965 г., год набыцця 1965-ты, пал., ал., 100,5 x 142. Т 3255; Ар 3647; ED 9618.

31. Партрэт Ал.Чэрнюса. 1966 г., год набыцця 1983-ці, пал., ал., 97 x 74,5.

32. Сталяр. 1968 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 88,5 x 65,5. Т 7622; Ар 8358; EO 70813.

33. Панарамны краявід. 1969 г., год набыцця 1983-ці, пал., ал. Т 6854; Ар7289; EO 56938.

34. Партрэт трактарыста. 1973 г., пал., ал., 145 x 100. Т 4798; Ар 5398; ED 23000.

35. Вясна. Гледзячы праз вакно. [Без года]. Год набыцця 1988-мы, пал., ал., 83 x 65. В 7; Ар P135; PM 6943.

Раздзел беларускага мастацтва

В. Бялыніцкі-Біруля

1. Вясна. 1916 г., пал., ал., 82 x 104. Т 3561; Ар 4470; ED 15574.

2. Ноч у беларускай весцы. 1933–1940 г., пал., ал., 79,5 x 60. Т 785; Ар 1462.

3. Восеньскі пейзаж. 1943 г., карт., ал. Т 272; ED 180; Ар 719.

Вайцяхоўская-Юркевіч

1. Беларускі матыў. [Без года]. Год набыцця 1983-ці, пал., ал., 53 x 68. В 299; АрР 303; PM 13741.

3. Крачкоўскі

1. Перад бурай. [Без года]. Год набыцця 1985-ты, пал., ал., 19 x 74. Т 7453; Ар 8259; ED 67925.

Г. Савіцкі

1. Гонкі. 1934 г., пап., акв., 29,5 x 21. Т 614; Ар 717; ED 89.

Творы беларускага мастацтва ў раздзеле літоўскага мастацтва

П. Сергіевіч

1. Земляроб. 1935 г., год набыцця 1976-ты, пал., ал., 69 x 91. Т 5357; Ар 5764; ED 24954.

2. Жаночы партрэт. 1936 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 59,3 x 48,7. Т 7646; Ар 8265; ЕО 67932.

3. Вільнюскі кляштар, 1937 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 43,6 x 62,9. Ар 8266; ED 67933.

4. Партрэт ксяндза С. Глякоўскага, 1937 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 66,7 x 45,7. Ар 8268; ED 67935.

5. Ганна. 1938 г., год набыцця 1978-мы, пал., ал., 35 x 26. Т 6072; Ар 6505; ED 41327.

6. Селянін. 1939 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 75,4 x 43,5. Ар 8356; ЕО 70811.

7. Студэнтка. 1939 г., год набыцця 1985-ты, пал., ал., 46 x 58. Ар 8264; ED 67935.

8. Партрэт Ванды. 1939 г., год набыцця 1985 г., пал., ал., 38,4 x 31,3. Ар 8267; ED 7934.

9. Аўтапартрэт. 1939 г., год набыцця 1988-мы, фан., ал., 87 x 57. Т 8868; Ар 9553; ED 146943.

Творы беларускага мастацтва ў раззеле польскага мастацтва

Я. Драздовіч

1. Дух зла. 1912–1913 гг., год набыцця 1983-ці, карт., ал., 22 X 28,2. АрР 316; РМ 13758.

2. Боль юнага сэрца. 1913 г., год набыцця 1983-ці, карт., ал., 27,3 x 19,8. АрР 317; РМ 13759.

3. Сімвал смерці. 1913 г., год набыцця 1983-ці, карт., ал., 29,1 x 22,6. АрР 315; РМ 13757.

4. Душа зямлі. 1914 г., год набыцця 1983-ці, карт., ал., 28 x 22. АрР 314; РМ 13756.

Я. Касяк

1. Паранены ваяр. 1934 г., год набыцця 1983-ці, фан., ал., 30 x 42. АрР 341; РМ 15147.

З. Крачкоўскі

1. Аголеная натура. 1937–1938 гг., год набыцця 1983-ці, пал., ал., 167 x 64. АрР 527; РМ 20128.

Арсень Ліс (Мінск)

МАТЭРЫЯЛЫ ВІЛЕНСКАГА БЕЛАРУСКАГА ФОНДА

Рукапісны фонд № 21 Бібліятэкі Літоўскай акадэміі навук быў сфарміраваны на базе архіўных матэрыялаў былога Віленскага беларускага музея імя Івана Луцкевіча. Віленскі беларускі фонд, як ён класіфікуецца ў складзе рукапісных фондаў Літвы, уключае 2309 адзінак захавання. Матэрыялы яго ахопліваюць перыяд ад XV ст. да 1943 г.

Агульную масу матэрыялаў фонду можна падзяліць на два раздзелы — літаратурны і гістарычны. Першы ўключае тэксты літаратурна-мастацкага, публіцыстычнага характару, багатую эпістальную спадчыну. Храналагічна

распадаецца на два перыяды — часоў “Нашай нівы” і заходнебеларускі. Матэрыялы, звязаныя з “нашаніўскай” парой, прадстаўлены фрагментарна, бо частка іх была пасля Другой сусветнай вайны перададзена ў Мінск (цяпер захоўваецца ў Цэнтральным дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва). На іх фоне асабліва рэпрэзентатыўна выглядаюць мастацкія тэксты, публіцыстыка заходнебеларускай літаратуры. Гэта — перадусім рукапісная спадчына М. Танка, М. Машары, Н. Арсенневай, Х. Ільшэвіча, А. Салагуба і менш вядомых літаратараў — С. Хмары, В. Грыневіча (В. Грывіча), С. Грынкевіча і інш. Значную цікавасць уяўляюць некалькі калекцый фальклорных твораў, запісаных Я. Драздовічам, А. Салагубам, У. Паўлюкоўскім і іншымі збіральнікамі памятак традыцыйнай народнай культуры.

Другі раздзел матэрыялаў ВБФ (№ 21) уключае шэраг дакументаў дзейнасці грамадска-палітычных арганізацый і партый, а таксама культурна-грамадскіх і навуковых таварыстваў, якія існавалі ў 1917–1939 гг. Матэрыялы ВБФ гістарычнага зместу ўключаюць мноства дакументаў бягучага стагоддзя, а таксама і такіх, што адносяцца да сярэднявекі. У прыватнасці, многія з іх праліваюць святло на гісторыю асобных вядомых родаў на Беларусі, зямельныя адносіны ў мінулым, заключаюць у сабе цікавыя звесткі пра паасобныя двары, манастыры, цэрквы і касцёлы. У сарака пяці справах згрупаваны акты Вялікага Княства Літоўскага (пачынаючы з 1518 г.), напісаныя на старабеларускай, польскай і лацінскай мовах.

1. Спр. 1. 1927 г. Перакладзеная з польскай мовы А. Абрамовічам і Р. Рушкоўскім камедыя “Муж у ветлівасці”.
2. Спр. 2. Адзінокі Вінцук. Некалькі вершаў.
3. Спр. 3. 1914 г. Аляхновіч Ф. Лісты з турмы А. Луцкевічу, рэдактару “Вечерней газеты”.
4. Спр. 4, 5. 1915 г. Аляхновіч Ф. Рукапіс п’есы “На Антокалі”.
5. Спр. 6. Аляхновіч Ф. Эскізы дэкарацый да пастаноўкі спектакля.
6. Спр. 7. 1929 г. Анісковіч Ігнат. П’еса ў адным акце “Час, брат, на усё час”.
7. Спр. 8. 1911 г. Арал М. Вершы і лісты ў рэдакцыю “Нашай нівы”.
8. Спр. 9. 1925–1935 гг. Арсеннева Н. Лісты С. Станкевічу.
9. Спр. 10. 1929 г. Арсеннева Н. Лісты А. Луцкевічу.
10. Спр. 11. 20–30-я гг. Арсеннева Н. Рукапісы твораў.
11. Спр. 12. Арсеннева Н. Рукапіс паэмы “Лясное возера”.
12. Спр. 32. 1914 г. Гмырак Л. (Бабровіч) Рукапісы публіцыстычных артыкулаў, нарыс пра мястэчка Даўгінава.
13. Спр. 33. 1909–1914 гг. Гмырак Л. Лісты ў рэдакцыю “Нашай нівы” да В. Ластоўскага.
14. Спр. 34. Гмырак Л. Два артыкулы.
15. Спр. 37. 1923 г. Нясвіж. Бадунова П. Апавяданні “Смяюцца над сабой”, “Думкі парабка”, “Смерць мачыхі”.
16. Спр. 38, 39. 1909–1914 гг. Багдановіч М. Лісты.
17. Спр. 40. Баркоўскі А. “Трыста злотых”.
18. Спр. 41–43. 1910–1917 гг. Бядуля З. Рукапісы. “Сіла ў грамадзе”, “Святое гэта месца”, “Закалдаваны”, “Дзень добры ў хату”, лісты ў рэдакцыю “Нашай Нівы”.
19. Спр. 44. 1935 г. Бярозка А. Вершы, лісты.

20. Спр. 45. Бедны А. Вершы.
21. Спр. 46, 47. 1918–1934 г. Быліна Янка. Вершы, лісты Луцкевічу, дасланыя з Меднікаў.
22. Спр. 49. 1933–1938 г. Брэжга Б. Рукапісы “Аб знаходках рэштак маманта ў Беларусі...”. “Некаторыя пытанні архітэктурнай справы ў Савецкай Беларусі”, лісты А. Луцкевічу.
23. Спр. 50. Буда І. Артыкул “Мінуўшчына і будучыня”, публіцыстыка.
24. Спр. 51. Буйло К. Рукапісы вершаў.
25. Спр. 52. Буйніцкі Ян. Вершы.
26. Спр. 55. Луцкевіч А. Аб ім. Лісты М. Біржышкі.
27. Спр. 62, 63. 1935–1936 г. Хмара С. Карэспандэнцыя і цыкл вершаў з заўвагамі да некаторых тэкстаў, зробленымі рукой М. Танка.
28. Спр. 64. Хомка Валянцін. “Бяскрылле”. Зборнік вершаў і аповяданняў, прысланых з Шчорсаў Навагрудскага пав.
29. Спр. 65. 1921 г. Хрышчановіч Юзій. Рукапіс зборніка вершаў “Песні”.
30. Спр. 66. Ціхі Марцін. Развагі.
31. Спр. 68. 1924–1926 г. Чачотка Лявон (Алесь Салагуб). Вершы.
32. Спр. 69. 1912 г. Чалееў Юлюк. Песні.
33. Спр. 70. 1907 г. Чарноцкі Напалеон. “Яшчэ аб вясковай медыцыне”.
34. Спр. 71. Чачот Ян. Вылісаныя вершы.
35. Спр. 72, 73. 1912–1918 г. Чарнышэвіч Ф. Вершы.
36. Спр. 74. 1919 г. Чыжэўскі С. Інструкцыя аб кааперацыі.
37. Спр. 75. Цішэўскі С. Карэспандэнцыя на розных мовах.
38. Спр. 79. Матэрыялы аб кааператыўным руху.
39. Спр. 82. 1870 г. Лісты Данейкі. З Лагойскага архіва.
40. Спр. 83. 1911–1914 г. Вершы і песні. У тым ліку Я. Дарашкевіча.
41. Спр. 84. Дзяніс Мікола. Вершы.
42. Спр. 85. 1826 г. Дабрыяновіч Катрын. Лісты.
43. Спр. 86. 1920 г. Доўнар-Запольскі М. В. “Асновы дзяржаўнасці Беларусі”, брашура.
44. Спр. 87–126. 1920–30-я гг. Драздовіч Язэп. Карэспандэнцыя мастака за 20-я і за 1931–1933 гг.
- Лісты Драздовічу, у тым ліку ад К. Езавітава, Коўзана з Лібавы, Ластоўскага з Мінска, 2 лісты ад С. Некрашэвіча.
- Генеалагічнае дрэва Драздовічаў.
- Спіс высланых у Мінск, у БАН, рэчаў: 190 запісаў народных песень і 5 альбомаў замалёвак архітэктуры Дзісеншчыны і Палесся, народных строяў.
- Спіс прац Я. Драздовіча, што выстаўляліся Гаспадарчым звязам на Паўночных таргах у 1928 г.
- Рукапіс аповесцей “Гарадальская пушча” (1922–1927), “Трывеж, жыццё на Месяцы”, “Жыццё на Марсе”.
- Рукапіс “Гармонія планет сонечнай сістэмы”.
- Слоўнікавая лексіка, запісаная Драздовічам на Піншчыне і Дзісеншчыне, лексічныя матэрыялы, сабраныя У. Павалковічам на Пастаўшчыне, і інш.
45. Спр. 127. Дубейкаўскі-Вітан Лявон. Пагаворкі і пасловіцы.
46. Спр. 128. Дубейкаўскі-Вітан Л. “Эвалюцыя і рэформа дзераўлянага будаўніцтва”. 33 арк. на беларускай і польскай мовах.
47. Спр. 129. 1922 г. Дубоўка У. “Маладзьякоўскія шляхі”. Ліст рэдакцыі.
48. Спр. 130. 1937 г. Дубровіч Алесь. Вершы.
49. Спр. 131, 132. Дунін-Марцінкевіч В. Рукапіс паэмы “Гапон”.
50. Спр. 133–135. Душэўскі К. “Трыганаметрыя. Крышталографія. Мінералогія”.
51. Спр. 136. 1927 г. Дварчанін І. Лісты А. Луцкевічу. Ліст ад Р. Зямкевіча І. Дварчаніну.

52. Спр. 137. 1923 г. Дварэцкі М. “Пад сцяг”. Верш.
53. Спр. 138, 139. 1913 г. Дзежка Ілля. Вершы.
54. Спр. 140. 1924 г. Саўчук Язэп. Вершы, лісты Пачопку.
55. Спр. 145. 1919 г. Перапіска Прушынскага (Гаруна) і А. Луцкевіча.
56. Спр. 146, 147. 1926–1927 гг. Галубок У. Абразок “Круцель”, камедыі “Ліпавічок”, “Пісаравы імяніны”, ліст І. Луцкевічу.
57. Спр. 149, 150, 151, 152. 1913–1925 гг. Гарэцкі М. Лісты, “Гісторыя беларускае літаратуры”, “Беларускае пісьменства: Кароткі агляд беларускага пісьменства”, ліст А. Луцкевічу.
58. Спр. 154, 155, 156. Гартны Ц. Вершы.
59. Спр. 157. Гарун А. “Малітва”. Верш.
60. Спр. 158. Паўлюкоўскі У. Пераклад з польскай мовы “Дзесяць божых прыказанняў” І. Гемпеля.
61. Спр. 159. Чарнецкі М. Пераклад “Сарокі-зладзейкі”, інсцэніроўкі паводле А. Герцэна.
62. Спр. 160. Глебаў С. Вершы.
63. Спр. 161. Танк М. Пераклад “Данка” М. Горкага.
64. Спр. 162, 163. Граніт Пятрусь. Вершы і аўтабіяграфія. Аповяданне “Доля Міхася”.
65. Спр. 165–167. 1919–1923 гг. Грыб Тамаш. Лісты ў рэдакцыю газеты “Родны край”.
- Даклад, прачытаны на сходзе замежнай групы Беларускай партыі сацыялістаў-рэвалюцыянераў 15—16. 01. 1922 г.
66. Спр. 168, 169. 1928–1929 гг. Грышкевіч Франук. Лісты, вершы, аповяданні, у тым ліку лісты У. Талочкі Грышкевічу, Грышкевіча А. Луцкевічу.
67. Спр. 170. 1936 г. Грышкевіч Ян. Артыкулы “Беларускія прадстаўленні”, “Мы самі здабудзем”.
68. Спр. 171. 1910 г. Грушэўскі М. І. Луцкевічу. Ліст.
69. Спр. 174. Колас Я. “У палескай глушы”. Рукапіс.
70. Спр. 175. Гурыновіч Адам. Вершы і этнаграфічныя матэрыялы.
71. Спр. 176, 177. Гурло А. Камедыя “Любоў усё змагае”, вершы, артыкул.
72. Спр. 178. Гадлеўскі В. Пераклад “Чатырох евангелляў”.
73. Спр. 179. 1867 г. Грыневіч Леанард. Лісты з Дынабургу (Даўгаўпілса).
74. Спр. 180. 1924 г. Грывіч В. Зборнік прозы і публіцыстыкі. “Спроба драматычнай паэмы”. Рукапіс за 100 стар.
75. Спр. Спр. 181–185. Ільшэвіч Хв. (Дальны). 1925–1935 гг. Вершы, аповяданні, лісты з турмы. Тры лісты Ст. Станкевічу, даследаванне жыцця і творчасці Ядвігіна Ш.
76. Спр. 186. 1926 г. Улад Ініцкі (Паўлюкоўскі). “Сімукоў кірмаш” і інш. творы.
77. Спр. 187. 1935–1939 гг. Іверс А. Аповесць і вершы.
78. Спр. 188. Ядвігін Ш. Артыкул.
79. Спр. 190. Янкоўскі Эдмунд. “Сад”. На беларускую гаворку пералажыла Алёна. 46 стар.
80. Спр. 191. 1909 г. Янкоўскі Р. Лісты А. Луцкевічу і ў рэдакцыю “Нашай нівы”.
81. Спр. 193. 1922 г. Ермаченко О. “Беларусь”. Зборнік вершаў. 24 стар.
82. Спр. 194, 195. Ясакар. Вершы, арабескі, “Містэрыя”.
83. Спр. 197. 1913 г. Яленскі (П. Беларус). Ліст у рэдакцыю “Нашай нівы”.
84. Спр. 198. 1926 г. Есьмантовіч Ст. Рукапісныя творы.
85. Спр. 199, 200. Езавітаў К. (Кастусёнак). Артыкул “Беларускія народныя і фабрычныя паясы”, пераклады з А. Упіта, у тым ліку драмы “1905 год”.
86. Спр. 202. 1913 г. Юшка І. “У дома” (аповяданне).
87. Спр. 203. 1926 г. Юшкевіч А. “Конаўка след” (вершы).
88. Спр. 204. Юшко І. Камедыя “На сяле”, аповяданні “Народны вучыцель”, “Летняя раница”.

89. Спр. 205. 1922 г. Сымонка К-а. “Дагадаўся”.
90. Спр. 206, 207. 1920 г. Кахановіч М. Лісты М. Біржышку. Нататкі па гісторыі.
91. Спр. 208, 209. Каганец К. Творы, лісты, “Беларуская граматыка”.
92. Спр. 211. 1936 г. Камароўскі Базыль. Вершы.
93. Спр. 212. Канчэўскі Ігнат. Паэзія.
94. Спр. 214. 1922 г. Карнавухаў Ян. Два апавяданні.
95. Спр. 219. 1926 г. Казаноўскі Зм. Драма “Здзекі каханя”.
96. Спр. 220. Цётка. Рукапісы.
97. Спр. 221–226. 1928 г. Луцкевіч А. Пераклад аповесці “Джунглі” Р. Кіплінга.
98. Спр. 228. Кіслы Стасюк. Тры лісты з Лынтуп.
99. Спр. 229. Кішкель А. Лісты да А. Луцкевіча.
100. Спр. 230. Кізевіч Міхал. Беларускі слоўнік.
101. Спр. 231–234. 1930–1932 гг. Ключановіч М. В. Аповесць “Паляшучка” і інш. творы, лісты.
102. Спр. 236, 237. Колас Якуб. Вершы 1898–1905 гг. на рускай мове, “Другое чытанне для дзяцей-беларусаў”.
103. Спр. 239. 1920 г. Касцевіч (Краўцоў Макар). Лісты, фельетон.
104. Спр. 240. 1923 г. Краскоўскі Я. Артыкул “Не можна маўчаць”, вершы.
105. Спр. 241. Крыга І. Верш.
106. Спр. 244. 1926 г. Кулакоўскі. “Молат” (вершы).
107. Спр. 245. 1930–1935 гг. Кулеша С. Лісты А. Луцкевічу.
108. Спр. 246. 1927 г. Курган Мішэль (Ігнат Сланеўскі). Ліст з Прагі ў рэдакцыю газеты “Наша праўда”.
109. Спр. 247. 1922 г. Лапіцкі М. Вершы.
110. Спр. 249–252. Ластоўскі В. Нарысы беларускай гісторыі (машынапіс), іншыя рукапісы, артыкулы, музейныя запісы.
111. Спр. 253. Лявіцкая В. Пераклад “Майскіх ночаў” А. Паўловіча.
112. Спр. 254, 256–258. 1912–1915 гг. Лейка Кандрат “Беларусы-бежанцы на Украіне”, “Маці і дзеці” (фрагмент), лісты ў рэдакцыю “Нашай нівы”, успамін з “Нашай нівы”, апавяданні “Гарасімаў грэх”, “Кульгавы дзядзька”, “Апанас Крэнт”.
113. Спр. 259. Грымута Клеменс. Пераклад паэмы “Баярын Орша” М. Лермантава.
114. Спр. 260. Луцкевіч А. Карэспандэнцыя. Лісты Г. Леўчыка, Я. Карскага.
115. Спр. 261–264. Леўчык Г. Вершы, лісты.
116. Спр. 266. Лёсік Язэп. Ліст.
117. Спр. 268, 269. 1923 г. Ліпскі Васіль. Вершы.
118. Спр. 270. 1918–1928 гг. Лірнік З.(Юдэль Таўбін). Вершы, лісты.
119. Спр. 271. 1936 г. Ліст Міхал. Верш “Гера”.
120. Спр. 272. Любіч-Маеўскі Ст. “Сусветная геаграфія”.
121. Спр. 273, 274. Лобік Лявон. Апавяданні, лісты.
122. Спр. 275. 1940–42 гг. Лойка Уладзімір. Вершы.
123. Спр. 277–308. Луцкевіч А. Лісты. Сярод іх – Мацкевічу, К. Каўцкаму (1919), А. Цвікевічу, Ладнову. Дзённік (1918–1919).
124. Спр. 311. Дакументы Віленскага нацыянальнага камітэта.
125. Спр. 317. 1928–1935 гг. Архіў А. Луцкевіча, перапіска з гуртком ТБШ, Беларускім студэнцкім саюзам, сачыненні вучняў Віленскай беларускай гімназіі.
126. Спр. 321–378. 1914–1934 гг. Луцкевіч А. “Беларуская граматыка”, лекцыі, чытаная на настаўніцкіх курсах. “Як правільна пісаць па-беларуску”.
- Пераклад А. Луцкевічам падручнікаў, шэраг артыкулаў — “Краёвае становішча”, “К прадстаўшым выборам в Белоруссии”, “Национальное возрождение белорусов”, реферат пра часопіс “Гоман” і беларускіх народнікаў “Да пытання аб звалюцы палітычнай ідэалогіі беларусаў у XIX ст. ”.
- Перапіска з А. Багдановічам, Цеханоўскім, А. Назарэўскім, П. Мятлой, У. Самой-

лай, А. Станкевічам, мітр. Шаптыцкім, Рагоўскім і інш. Калекцыя фотаздымкаў Крачэўскага, Кандратовіча, Боева, Талочкі, Кадыгробава, Цярэшчанкі і інш.

Нота Савета Міністраў БНР ураду Антанты і іншыя матэрыялы, якія датычацца міжнародных справаў. Дакументы, матэрыялы сялянскіх дэпутатаў Ваўкавыскага і Гродзенскага паветаў. Звароты (улёткі) да сялян.

Матэрыялы, звязаныя з Іванам Луцкевічам, запісы кніг, выдадзеных бібліятэкай Беларускага навуковага таварыства і музеем імя І. Луцкевіча. Інвентар кніг Беларускага музея на 1941 г.

127. Спр. 380. Маланка Я. "Суд "бацькі" Балаховіча", інш. фельетоны і гумарэскі.

128. Спр. 381. 1940 г. Малецкі Я. Рукапісны фрагмент.

129. Спр. 382. 1930 г. Марцінчык М. Фрагмент п'есы, напісанай у турме.

130. Спр. 385. 1890 г. Марозік Мікалай. Вершы.

131. Спр. 386. 1922 г. Мартышэнка М. Верш "Доля мужыка".

132. Спр. 387. Маслоўскі Пётра. Зборнік вершаў "Квяты ўзляляены".

133. Спр. 388. Масоніус Мар'ян. Лісты ў рэдакцыю "Нашай нівы".

134. Спр. 389–393. 1927–1938 гг. Машара Міхась. Лісты ў рэдакцыю, у тым ліку персанальна С. Станкевічу, вершы розных гадоў, апавяданні, драматычны абразок "Вось тут і жыві".

135. Спр. 394. 1927 г. Мятла Пётра. Апавяданні.

136. Спр. 395. Міхальчык Янка (Камень). П'еса ў адной дзеі "Вестачка".

137. Спр. 396. Міхальчук Ян. Аповесць "Дым і попел".

138. Спр. 397. 1943 г. Міцютэ-Шутовіч Ганна. П'еса для дзяцей "Чароўная скрыначка".

139. Спр. 399. Мікуліч Г. Апавяданні "Хрыстос на крыжы зноў распяты", "На Сёмуху" і інш.

140. Спр. 400. М. К. Партызаншчына на Беларусі, вершы.

141. Спр. 401. Мони́кевич Бронислав. Філасофскі трактат на рускай мове.

142. Спр. 402. 1925 г. Мілюк Леў. Два вершы.

143. Спр. 404. Міско Якуб. Верш "За што?".

144. Спр. 405. 1931–1936 гг. Гарэцкі М. (Мышка) Рукапіс "Віленскіх камунараў".

145. Спр. 407. 1919–1920 гг. Мурашка Юстын. "Вянок на магілу Ст. Шыманоўскага" (вершы).

146. Спр. 410, 411. Лісты прафесара Пагодзіна ў рэдакцыю "Нашай нівы".

147. Спр. 412. Зязюля А. Перапіска.

148. Спр. 414. 1921 г. Неўскі У. Вершы.

149. Спр. 415–428. 1928 г. Нікіфароўскі Міхаіл (М. Нядоля). Апавяданні, вершы, карэспандэнцыя ў рэдакцыю газеты "Сын беларуса", ліст А. Луцкевічу, камедыя "Нервы", п'еса ў чатырох актах "Не зразумелі", аповесць "Шлях непатрэбны" і інш.

150. Спр. 429, 430. 1936–1937 гг. Носік Ганна "Мой дняўнік", "З камяністых беларускіх палёў" (верш).

151. Спр. 431. Абуховіч Альгерд. Вершы з архіва "Нашай нівы".

152. Спр. 434. Аліхвер А. В. Верш.

153. Спр. 436. 1824 г. Аношка Ян. Польскія вершы.

154. Спр. 439. Остэрлэф і Шустэр. "Сусветная гісторыя". Ч. 3, у перакладзе

А. Смоліча.

155. Спр. 440. Асвятніцкі Ст. Карэспандэнцыя.

156. Спр. 441. 1917–1918 гг. Аўчыннікаў Я. Ліст у рэдакцыю газеты "Гоман". Ліст Я. Фарботкі з Кіева ў "Гоман".

157. Спр. 443. 1918–1920 гг. Пачобка Баляслаў. Артыкулы "Польская адукацыя Беларусі", "У вясковых школах".

158. Спр. 444. Пачопка Ян. Тры лісты А. Луцкевічу.

159. Спр. 445. 1922 г. Пачобка Баляслаў. Лісты А. Луцкевічу.

160. Спр. 449. Падляскоўскі Гектар. Верш "Гутаркі мужыка з панам".

161. Спр. 450. 1923 г. Рак. “Праз даліны туману да нашага шляху”.
162. Спр. 451. Пакульневіч В. “Крывавы падзел: Драма ў чатырох дзях з часоў апошніх”.
163. Спр. 452. Панкоў М. “Птушкі Беларусі”. Нататка.
164. Спр. 453. 1921 г. Парашкевічанка М. Вершы.
165. Спр. 454. 1928 г. Павел В. (Валошын?). Лісты Ігн. Дварчаніну.
166. Спр. 455–457. 1942–1943 гг. Паўлюкоўскі У. Артыкулы “Статут ВКЛ”, “Іван Насовіч”, “Чвэрць стагоддзя ад смерці, паўстагоддзя ад нарадзінаў М. Багдановіча”.
- Рукапісы этнаграфічных артыкулаў: “Сёмуха”, “Піліпаўка”, “Вячоркі”, “Пясядзелкі”, “Калядны тыдзень”, народныя песні, запісаныя ў 1929 г.
167. Спр. 459. Пястрак П. Вершы.
168. Спр. 460. Пятэльскі С. (Арол). Вершы.
169. Спр. 464. 1786 г. Плятэр. Рукапісы графа Плятэра з Даўгелішак.
170. Спр. 469. 1915 г. Потаповіч В. “Не судьба”. Зборнік вершаў.
171. Спр. 470. Прадуха Альжбета. Паэма “Да матушак”.
172. Спр. 471. Прадуха Пётра. Вершы. Лісты.
173. Спр. 472. Прамень Герасім. Верш.
174. Спр. 473. Гарун А. Лісты В. Ластоўскаму, Б. Тарашкевічу і інш.
175. Спр. 476. Рак-Міхайлоўскі С. Артыкул “Як палепшыць даходнасць сялянскай гаспадаркі”.
176. Спр. 480–484. 1917–1925 гг. Родзевіч Л. “З падполля Заходняй Беларусі” (карэспандэнцыя), матэрыялы да аповесці “Беларушчына”, аповесць “Ігнат і Арына” у 2-х частках, гумарэска “Брыльянтавае вяселле”, вершы.
177. Спр. 485. Рагоўскі Л. Лісты, паштоўкі.
178. Спр. 487–520. Романов Е. Р. Рукапісы, лісты, дакументы, “Белорусский сборник”, розныя фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы”.
179. Спр. 521–525. 1921 г. Розенберг Аўгуста. “Прырода і чалавек: Кароткі курс прыродазнаўства для беларускай школы і хаты. (Ч. 1.); Аб раслінах (Ч. 2); Аб чалавеку (Ч. 4); Фізіка (Ч. 5)”. Усяго 501 с.
180. Спр. 526. Рубакін А. “Як і калі розныя народы навучаліся гаварыць кожны на сваёй мове” ў перакладзе У. Паўлюкоўскага.
181. Спр. 528–531. 1918–1939 гг. Ружанцоў А. Працы па ваеннай справе: “Беларускія войскі ў Літве, 1918–1920”, “Кароткі вайскова-гістарычны агляд”, “Беларускія вайсковыя песні”, “Каманды і назовы ў беларускіх аддзелах літоўскага войска”.
182. Спр. 533. Сахараў С. Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы.
183. Спр. 534. Сахарава В. Фота пісьменніцы.
184. Спр. 536. Самковіч М. Гумарэска “Ціятры ў вёсцы”.
185. Спр. 537–539. 1923–1929 гг. Самойла У. Артыкулы і рэцэнзіі, у тым ліку для “Jahrbuch für Kultur und Geschichte der Slawen” на нямецкай мове, матэрыялы, звязаныя з падзеямі канца 10-х гг. у Мінску.
186. Спр. 541–544. 1852 г. Легатовіч Ігнат. Розныя вершы на польскай мове, “Максімыч”, дзённік падарожжа з Мінска да Лагойска.
187. Спр. 545. 1920 г. Семашкевіч Усевалад. Драма “Сон спраўдзіў”.
188. Спр. 546, 547. 1923 г. Сеўрук Пётр. Карэспандэнцыя, вершы, аповяданні “Тайны мамы”.
189. Спр. 548. Склубоўскі В. Матэрыялы.
190. Спр. 549. 1923. С-кі А. 2 вершы.
191. Спр. 551, 552. Сланейскі І. “Беларускі элемент у творчасці Э. Ажэшкі” п-польску і рускі варыянт артыкула. 105 с.
192. Спр. 553. 1922 г. Ружанцоў А. 2 вершы.
193. Спр. 554. 1921 г. Смоліч Аляксандра. Лісты.
194. Спр. 555. Смоліч Аляксандра. Рукапіс “Зоркі”.

195. Спр. 556, 557. 1911–1920 гг. Смоліч Аркадзь. Лісты розным асобам, у тым ліку ў рэдакцыю “Нашай нівы”.
196. Спр. 559–565. 1924–1927 гг. Салагуб А. Запісы з турэмнага дзённіка, вершы, п’еса “Беларускае вяселле”, лісты, у тым ліку А. Канчэўскаму, Р. Семашкевічу ў Маскву, выпіскі з прачытаных кніг турэмнай бібліятэкі Лукішак.
197. Спр. 567. Салавейчык. Ліст да Я. Варонкі.
198. Спр. 568—571. 1923–1925 гг. Сосенскі В. Вершы, ліст А. Луцкевічу, артыкул “Беларуска-жыдоўскі фальклор з мястэчка Даўгінава”.
199. Спр. 572. 1915 г. Сперанскі Г. “Открытия от дьявола”, ліст Луцкевічу.
200. Спр. 573. 1913–1920 гг. Станкевіч Я. Лісты А. Луцкевічу.
201. Спр. 574. Станкевіч А. Розныя матэрыялы, лісты ад І. Лобача з Амерыкі, Маскаліка з Мюнхена і інш.
202. Спр. 575, 576. Станкевіч Я. Рукапісы 1908–1917 гг. “Этнаграфічныя граніцы Беларусі”.
203. Спр. 577. 1933 г. Трахімовіч Васіль. Пераклад п’есы М. Старыцкага “Не хадзі, Грыцу, на вечарніцу”.
204. Спр. 578. 1909–1913 гг. Стары Улас. Вершы.
205. Спр. 579. Сумны Максім (Кішкель). Творы.
206. Спр. 581. Сушко А. Ліст у рэдакцыю “Новага жыцця”, верш “Прарокам”.
207. Спр. 582. 1939 г. Сушко Павел. Зборнік вершаў “Адгалоскі”.
208. Спр. 583. Сваяк К. Тры вершы, уключаныя ў зборнік “Мая ліра”.
209. Спр. 584. Шантыр Ф. “Парахункі”, “К волі”.
210. Спр. 585. 1943 г. Шчаглоў М. “Беларуская народная песня. Спроба музычнага даследавання”.
211. Спр. 587. 1910 г. Эпімах-Шыпіла Б. Ліст кс. Бр. Грынкевічу.
212. Спр. 588, 589. 1930–1936 гг. Шырма Р. Лісты невядомым асобам, А. Луцкевічу, рукапіс п’есы “Зорным шляхам”.
213. Спр. 590–594. 1926–1927 гг. Шкодзіч В. Сцэнічныя абразкі “На пераломе”, “На кірмашы”, вершы, апавяданні, ліст А. Луцкевічу.
214. Спр. 595. Шлюбскі А. Ліст Луцкевічу.
215. Спр. 597. 1937–1938 гг. Шутовіч Ян. Лісты ў польскі сейм дэпутату Пальчынскай аб гвалтах, якія чыныць улады на заходнебеларускіх землях.
216. Спр. 598. 1927 г. Шыла Я. Пераклады апавяданняў розных аўтараў.
217. Спр. 599, 600. 1936 г. Табала Сымон (Сяргей Крывец). Вершы, апавяданне “На сенакосе”, пададзенае на конкурс газеты “Наша воля”.
218. Спр. 601. 1927 г. Талерка М. Вершы.
219. Спр. 602–607. 1933–1937 гг. Танк М. Дзённік, фрагменты з паэм “Кастусь Каліноўскі”, “Сказ пра Вяля”, рукапіс зборніка “Журавінавы цвет”, лісты ад М. Машары.
220. Спр. 608. Тарас Н. Верш.
221. Спр. 609–611. 1912 г. Тарашкевіч Б. Лісты у рэдакцыю “Нашай нівы”, рукапіс “Беларускай граматыкі”.
222. Спр. 613–675. Тышкевіч К., Тышкевіч Я. Лісты ад Э. Плятэр, Плакіда Янкоўскага, Яна Кабылянскага, Кароля Кастравіцкага. Архіўныя матэрыялы К. Тышкевіча.
223. Спр. 679–703. 1930-я гг. Талочка У. Лісты і паштоўкі Ф. Абрантовіча, Ф. Грышкевіча, В. Гадлеўскага, Я. Германовіча, М. Пецюкевіча, Я. Пазняка, У. Самойлы, Я. Семашкевіча, Я. Шутовіча, А. Каўша, А. Неманцэвіча, Боева, Л. Гарошкі, кс. Кулака, з украінскага выдавецтва “Нова зора”, А. Станкевіча, мітр. Шаптыцкага, Б. Пачобкі, П. Татарыновіча і інш.
224. Спр. 705. Матэрыялы пра беларускі рух у Гродне; Ластоўскі В. “Гісторыя беларускай (крэўскай) кнігі”.
225. Спр. 706. Звесткі аб гродзенскіх касцёлах бернардынцаў.

226. Спр. 707. Талстой Л. “Вялікі грэх” у перакладзе з рускай мовы Паўлюкоўскага.
227. Спр. 708. 1930 г. Тамко Уладзімір. Вершы.
228. Спр. 709. Табілевіч (Карпенка-Кары) І. “Наймічка: Драма ў 5-ці актах”. Пераклад В. Трахімовіч з Кратокі.
229. Спр. 711. Грынкевіч Ст. Артыкулы “У Палескай глушы”, “Нацыянальная ідэалогія”, “Сутнасць з’явішча нацыянальнага”. Пераклад сатыры “У Тайхан Бзя” В. Самойленкі.
230. Спр. 712, 713. Трубніцкі. “Хроніка Могілёва”.
231. Спр. 715. 1912–1914 гг. Уласаў А. Карэспандэнцыя, у тым ліку паштоўка А. Грыневічу.
232. Спр. 716. Вальтар В. Дакументальная аповесць “Роджаныя пад Сатурнам”.
233. Спр. 717, 718. 1926–1936 гг. Васілёк М. Вершы, лісты.
234. Спр. 719. Верамей М. Апісанне мясцовасці.
235. Спр. 720. 1859 г. Вярыга-Дарэўскі А. Вершаванае віншаванне Сакалоўскаму і Хадэцкаму, напісанае па-польску.
236. Спр. 722. Вярыга-Дарэўскі А. Альбом (копія), зробленая Б. Тарашкевічам.
237. Спр. 723. 1919 г. Вернікоўскі Ф. Аўтабіяграфія.
238. Спр. 724. Вярбіна Антон. Апавяданне “Сымонава вера”.
239. Спр. 727. В. Юры. “Вагуwoj”, “Лесаўчукі”.
240. Спр. 728. Віславух С. “Нарыс гісторыі беларускага нацыянальнага руху” на польскай мове.
241. Спр. 729. Віткевіч Я., інж. Апытальнік па архітэктуры.
242. Спр. 730. Вітковіч (В. Грышкевіч?). “Дваццаць пяць гадоў беларускаму тэатру”.
243. Спр. 731. Валько Сцяпан. Сшытак вершаў.
244. Спр. 732–735. 1919–1921. Варонка Я. Лісты, тэлеграмы, біяграфічныя звесткі.
245. Спр. 736. 1936 г. Забэйда-Суміцкі М. Праграма канцэрта.
246. Спр. 737. Захарка А. Лісты, тэлеграмы, біяграфічныя звесткі.
247. Спр. 739. Загородскі А. Успамін “Змаганне”, абразкі, пасланыя В. Лявіцкай.
248. Спр. 740–744. 1924 г. Запольскі Міхась. Зборнікі вершаў “Жменя песняў”, “З настрою на чужыне”, сцэнічны абразок “У чырвоным гаю”.
249. Спр. 745. Засім А. Запіскі студэнта медфакультэта Віленскага ўніверсітэта.
250. Спр. 746–748. 1929–1934 гг. Засім М. (М. Крывіцкі). Перапіска з рэдакцыяй газеты “Родны край”, вершы, аўтабіяграфія.
251. Спр. 749. Засім Піліп. “А пайду я лугам, лугам: Па шляху цягніком Вільня — Лунінец”.
252. Спр. 753–755. 1924–1927 гг. Зянкевіч Р. (Суніца). “Гутаркі аб беларускай літаратуры”, лісты да розных асоб.
253. Спр. 757–759. 1922–1923 гг. Жальба Н. (А. Бяленка). Вершы, лісты.
254. Спр. 760. 1912 г. Гарун А. (Жывіца). Апавяданне “Пан Шабуневіч”.
255. Спр. 761. Жых Маўрыцы. “Да свайго Бога”, пераклад з польскай мовы Я. Сваяка.
256. Спр. 762–764. 1922–1929 гг. Жылка У. Перапіска з А. Луцкевічам, рукапіс зборніка “На ростані”, прысвечаны яму некралог А. Луцкевіча.
257. Спр. 765. 1924 г. Жылуновіч З. Лісты з Берліна, ліст да сям’і.
258. Спр. 766. 1922 г. Жылка У. Верш “Цёмныя хмары”.
259. Спр. 767. Журба Я. Цыкл вершаў “З летніх малюнкаў”.
260. Спр. 781. 1835 г. “Krótkie zebranie nauki chrześcijańskiej dla wieśniaków mówiących językiem polsko-ruskim”.

261. Спр. 840. 1918–1920 г. “Weisrutenische Pressburo”.
262. Спр. 844. Збор матэрыялаў розных беларускіх арганізацый.
263. Спр. 845. “Наша ніва”.
264. Спр. 846. “Вольная Литва”, выд. Я. Варонкі.
265. Спр. 847. 1927 г. Лісты і паведамленні з Прагі ў рэдакцыю газеты “Наша праўда”.
266. Спр. 848. Лісты рэдакцыі газеты “Наша ніва”.
267. Спр. 850. Лісты рэдакцыі газеты “Наша воля”.
268. Спр. 851. 1926 г. Ліст украінскіх студэнтаў у рэдакцыю газеты “Сялянская праўда”.
269. Спр. 854. Беларуская сялянска-работніцкая грамада (цыркуляр).
270. Спр. 860. Матэрыялы КПЗБ.
271. Спр. 861. 1921 г. “Літанні народу беларускага” (Вілейка).
272. Спр. 862. “У імперскую канцылярыю ў Берліне”.
273. Спр. 863. “Беларуская сацылістычная грамада” (брашуры, лістоўкі).
274. Спр. 864. 1918–1927 гг. Беларуская партыя сацыялістаў-рэвалюцыянераў (збор матэрыялаў).
275. Спр. 865. Беларуская сацыял-дэмакратыя.
276. Спр. 869. 1919–1936 г. Адозвы Беларускай рады.
277. Спр. 871. Пратакол з’езда беларускіх нацыянальных арганізацый; запрашэнні на Беларускую канферэнцыю ў Вільні.
Акт абвяшчэння незалежнасці Беларусі.
Дэкларацыя улады БНР.
278. Спр. 872. Адкрыты ліст П. Алексюка дэпутатакamu клубу “Змаганне”.
Адкрыты ліст Ю. Пілсудскаму.
Адозва супраць групы Паўлюкевіча.
279. Спр. 873. З архіва А. Луцкевіча: адозвы да сялян.
280. Спр. 874. 1919 г. Грамата часовага Літоўскага ўрада.
281. Спр. 911. Умова беларускай выдавецкай суполкі “Загляне сонца і ў наша аконца”.
282. Спр. 923. 1920 г. Марш Беларускай асобай роты Літоўскага войска.
283. Спр. 924. Аповесці “Александрыя”, “Гісторыя а Баве”.
284. Спр. 925–926. Каталог бібліятэкі-чытальні “Знанне”.
285. Спр. 929–934. Ціхінскі Язэп. “Слоўнік беларускай мовы”.
286. Спр. 935–936. Карткі беларускіх слоў для слоўніка (800 шт.).
287. Спр. 941. “Статут беларускага вучыцельскага саюзу”.
288. Спр. 942. 1916–1940 гг. Аб’явы і прамовы.
289. Спр. 955. Сачыненні па геаграфіі Беларусі слухачоў Беларускіх настаўніцкіх курсаў.
290. Спр. 956. Пугаўё. Верш “Панам-прадажнікам”.
291. Спр. 963. Невядомыя аўтары. Вершы, артыкулы “З будняга жыцця”, “Нацыянальная асвета ў Чэхіі”.
292. Спр. 964. К. Верш “Вясною”.
293. Спр. 965. “Нявінная ахвяра”.
294. Спр. 967. Грышкewіч Ф. Ліст А. Луцкевічу.
295. Спр. 970. “Песня беларускіх жаўнераў 1794 г.”.
296. Спр. 980. “Беларуская народная творчасць” (фальклорныя запісы).
297. Спр. 982. 1924–1925 гг. Творчасць вучняў Віленскай беларускай гімназіі, у тым ліку Ф. Грышкewіча, А. Салагуба, А. Бярозкі.
298. Спр. 986. “Адраджэнне чэшскага народа”.
299. Спр. 989. “Разбойнікі: Казка ў трох актах”.
300. Спр. 992. “Гутарка аб трох царствах праўды”.
301. Спр. 994. Невядомы ўкладальнік. “Чытанка” (Ч. 1).

302. Спр. 995. 1920 г. Артыкул “Эканамічная становішча Беларусі і Літвы”.
303. Спр. 996. Віленскі беларускі камітэт.
304. Спр. 997. 1920 г. “Беларускія песні: фальклорныя запісы” (машынапіс).
305. Спр. 1003. Газета Радашковіцкай беларускай гімназіі “Да сонца!”.
306. Спр. 1005. Народныя песні.
307. Спр. 1006. Літаратурныя запісы неўстаноўленых асобаў — членаў розных таварыстваў.
308. Спр. 1007. Вершы невядомых аўтараў.
309. Спр. 1008–1096. Акты, дакументы прадстаўнікоў розных пакаленняў роду Тышкевічаў.
310. Спр. 1113–1120. Акты роду Сапегаў.
311. Спр. 1121–1136. Акты роду Радзівілаў (пачынаючы з 1524 г.).
312. Спр. 1137–1209. Акты роду Кастравіцкіх, у тым ліку датычныя Новага Двара.
313. Спр. 1210–1224. Акты роду Саламярэцкіх (пачынаючы з 1530 г.).
314. Спр. 1265–1272. Акты і інш. матэрыялы роду Білевічаў (пачынаючы з 1698 г.).
315. Спр. 1274–1288. Акты, якія забяспечваюць ўпраўленне маёмасцю Тэадора Ляцкага.
316. Спр. 1302–1322. Акты роду Антона Аўдзевіча.
317. Спр. 1342–1354. Акты роду Яўгена Букатага.
318. Спр. 1355–1365. Акты роду А. Данейкі.
319. Спр. 1366–1369. Дакументы М. Касцюшкі.
320. Спр. 1370–1378. Акты маёмасці касцёлаў.
321. Спр. 1415–1482. Акты, дадзеныя князямі Вялікага Княства Літоўскага касцёлам і манастырам (пачынаючы з 1396 г.).
322. Спр. 1483–1540. Акты, якія датычацца горада Вільні (пачынаючы з 1465 г.).
323. Спр. 1541–1548. Акты на ўладанне гаспадаркай Пузынаў (пачынаючы ад 1465 г.).
324. Спр. 1549–1561. Дворскія і гаспадарчыя акты Пабалвеняў (пачынаючы з 1585 г.).
325. Спр. 1562–1591. Акты на ворныя дворскія землі (пачынаючы з 1544 г.).
326. Спр. 1592–1602. Акты Ёдкаў і Кудрэняў (роду Карызны, пачынаючы з 1618 г.).
327. Спр. 1605–1614. Акты двара Скрабутэняў (пачынаючы з 1675 г.).
328. Спр. 1615–1636. Акты на ўласнасць Мерачанскага двара (пачынаючы з 1551 г.).
329. Спр. 1637–1653. Акты Багаціновічаў і Гарнастаяў (пачынаючы з 1510 г.).
330. Спр. 1765–1777. Акты, якія датычацца Укмергскага павета, выдадзеныя, пачынаючы з 1573 г.
331. Спр. 1785–1863. Акты Мінска і Мінскага ваяводства (пачынаючы з 1612 г.).
332. Спр. 1864–1879. Акты на ўпраўленне Украінай (пачынаючы з 1581 г.).
333. Спр. 1880–1925. Акты князёў Вялікага Княства Літоўскага (пачынаючы з 1518 г.).
334. Спр. 2028–2047. Акты, выдадзеныя Напалеонам ў Вільні ў час вайны 1812 г.
335. Спр. 2048–2054. Матэрыялы беларускіх дзяржаўных і грамадскіх арганізацый.
336. Спр. 2057. Матэрыялы і дакументы Віленскай беларускай гімназіі (1919–1944 гг.).
337. Спр. 2064–2065. 1918 г. Матэрыялы беларускай канферэнцыі ў Вільні.
338. Спр. 2077. Матэрыялы Беларускай Народнай Рэспублікі.
339. Спр. 2091. Палітычныя пастулаты Беларусі, апрацаваныя Б. Тарашкевічам.
340. Спр. 2163. Каталог старадрукаў і рукапісаў Віленскага беларускага музея на 1944 г.

341. Спр. 2166. Самко. “Хрэстаматыя беларускай літаратуры”.
342. Спр. 2167. Абрамчык М. “Гісторыя Беларусі ў картах”.
343. Спр. 2168. Цікота Андрэй. “Друіскія марыяны”.
344. Спр. 2169. Драздовіч Я. Расцэнка разьбаваных рэчаў з дрэва.
345. Спр. 2170. 1913 г. Гмырак Л. “Фактары дэнацыяналізацыі і нашы задачы”.
346. Спр. 2175. Ластоўскі В. “У высокую Лігу Нацыі у Жэневе”.
347. Спр. 2176–2178. Луцкевіч А. Карэспандэнцыя.
348. Спр. 2181, 2182. Сядура У. Рукапісы прац, фота.
349. Спр. 2187. 1927 г. Васіленя А. Абрэзкі.
350. Спр. 2188–2191. Тарашкевіч Б. Артыкулы, лісты, дакументы (у тым ліку рукапіс палітычнай платформы БСРГ).
351. Спр. 2194, 2195. 1927 г. Запольскі М. Рукапісныя матэрыялы, дасланыя з Югаславіі.
352. Спр. 2200. 1908 г. Уласаў А. “Праект плана докладнай записки о необходимости открытия в г. Вильне университета”.
353. Спр. 2202. 1915 г. “Ад рэдакцыі”, артыкул да праектаванага часопіса “Сябра”.
354. Спр. 2203. 1927 г. “Рэха”. Часопіс ВБГ (шапірограф).
355. Спр. 2204. 1923 г. “Рунь”. Часопіс (шапірограф).
356. Спр. 2205. 1928 г. Часопіс ВБГ “Васілёк”.
357. Спр. 2206. Выразкі з газет на тэмы розных беларускіх актуалій.
358. Спр. 2209. Беларуская цэнтральная вайсковая рада (матэрыялы).
359. Спр. 2210. Беларуская дэлегацыя на Парыжскую мірную канферэнцыю.
360. Спр. 2211. 1922–1925 гг. Беларускі пасольскі клуб.
361. Спр. 2212. 1920–1926 гг. Беларуская народная рада.
362. Спр. 2213. Беларуская народная партыя сацыялістаў.
363. Спр. 2214. 1919–1920 гг. Беларуская рада ў Вільні.
364. Спр. 2215. 1927–1928 гг. Беларуская сялянска-рабочніцкая грамада.
365. Спр. 2218. 1917 г. Могилевский Белорусский комитет.
366. Спр. 2219. 1912–1917 гг. Пецярбургскае таварыства студэнтаў-беларусаў.
367. Спр. 2220. 1921 г. Рада беларускай нацыянальнай сувязі.
368. Спр. 2224. 1917 г. Вялікая беларуская рада.
369. Спр. 2228. 1925 г. Тарашкевіч Б. “Чаму падзяліліся...”
370. Спр. 2237. Цэнтральная беларуская школьная рада.
371. Спр. 2250. 1949 г. Абрамавічус В. “Библиография белорусских периодических изданий 1861–1944”.
372. Спр. 2251. “Беларус”, “Вайсковы”, “Светазар” (перыядычныя выданні).
373. Спр. 2253. 1943 г. Сахарава В. Зборнік “Водгукі сэра”.
374. Спр. 2256. Бібліяграфія ваеннага беларускага друку.
375. Спр. 2261. Брашуры на палітычныя тэмы, пераважна антыпольскай накіраванасці, выдадзеныя ў Літве для пашырэння ў Заходняй Беларусі.
376. Спр. 2267. Друкаваныя працы С. Сахарава.
377. Спр. 2282. 1919–1924 гг. Беларуская драматычная майстроўня.
378. Спр. 2287. 1913–1916 гг. Сахараў С. Лісты да яго ад Кайгародава.
379. Спр. 2289. “Покліч”, “Прыма апрэліс” (газеты).
380. Спр. 2309. 1943 г. Дрэма У. “Каталог старадрукаў Беларускага музея” (Ч. 1, 2).

РУКАПІСНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ ПРА БЕЛАРУСЬ У ВІЛЬНЮСКІХ СХОВІШЧАХ

У аддзеле рэдкіх кніг і рукапісаў Бібліятэкі Літоўскай акадэміі навук акрамя асобнага фонду № 21, дзе сканцэнтравана вялікая колькасць беларускіх матэрыялаў гістарычнага, літаратурна-мастацкага, культурніцкага характару, дакументы, якія сведчаць пра беларускую прысутнасць у культурнай прасторы Вільні, Літвы, раскіданы і па фондах-персаналіях вучоных, грамадскіх дзеячаў, мастакоў.

Найбольш беларускіх сацыякультурных рэалій сустракаецца ў фондах літоўскага і беларускага кампазітара Канстанціна Галкоўскага і вядомага адваката і грамадскага дзеяча першай чвэрці XX ст. Тадэвуша Урублеўскага.

Асабістыя фонды рэдактара часопіса “Kurjer Wileński” Людвіка Абрамовіча і ідэолага “краёвасці” — культурна-грамадскага і палітычнага сужыцця народаў былога Вялікага Княства Літоўскага, пісьменніка і этнографа, аўтара чатырохтомнай працы “Ашмянскі павет” Чэслава Янкоўскага, літаратуразнаўца Люцыяна Уземблы ўтрымліваюць багата дакументальных сведчанняў аб кантактах з беларускімі палітыкамі, літаратарамі, культурна-грамадскімі працаўнікамі, дапамагаюць узнавіць многія старонкі духоўнага жыцця літоўска-беларускага краю канца XIX – першай чвэрці XX ст.

Багатую інфармацыю аб грамадскай думцы 20–50-х гг., праблемах культуры заключае ў сабе эпістальны вядомых грамадскіх і культурных дзеячаў, перапіска Я. Коласа і Р. Шырмы з К. Галкоўскім, А. Луцкевіча, А. Станкевіча, У. Талочкі з Л. Абрамовічам і іншыя лісты, якія захоўваюцца ў названых фондах.

Дакументальныя архіўныя матэрыялы фонду 582 Цэнтральнага гістарычнага архіва Літвы з’яўляюцца грунтоўнай крыніцай для вывучэння гісторыі Беларусі (асабліва БНР), грамадска-палітычных кантактаў беларусаў і літоўцаў у канцы 10 – пачатку 20-х гг. бягучага стагоддзя.

Бібліятэка Літоўскай акадэміі навук

Фонд 79 (Л. Абрамовіча; біяграфічныя матэрыялы)

Спр. 4, 38, 361, 406, 435, 457, 464, 465, 559, 544, 562, 674, 732. Лісты, матэрыялы Луцкевіча А.

Спр. 17, 20, 59, 272, 280, 300, 544, 601. Урублеўскі Т.

Спр. 21, 425. Бадуэн дэ Куртэнэ Я.

Спр. 29. Гадлеўскі В., Галомбэк І.
Спр. 31. Івашкевіч Э. Ліст 1918 г.
Спр. 34. Кулак К.
Спр. 39, 733. Маеўскі-Любіч С.
Спр. 42, 465. Аляхновіч Ф.
Спр. 43. Пачобка Б.
Спр. 43, 54, 56, 62, 473. Талочка У. Лісты.
Спр. 44. Розенберг А. Рукапісы беларускіх падручнікаў.
Спр. 44, 535. Рушчыц Ф.
Спр. 47, 307, 551, 679, 741. Скірмунт К. 1924–1932 гг.
Спр. 49. Станкевіч Я., Стаповіч А.
Спр. 49, 341. Станкевіч А. 1936 г.
Спр. 52. Шлюбскі А.
Спр. 55. Татарыновіч П.
Спр. 65, 89, 92, 294, 295. Карскі Я.
Спр. 72, 127, 386. Дыбоўскі Б.
Спр. 76, 93, 320, 329. Доўнар-Запольскі М.
Спр. 81, 92, 366, 438, 553, 609. Зянькевіч Р.
Спр. 82, 85, 262, 290, 437. Кіркор А.
Спр. 83. Грыб Т.
Спр. 83, 91, 99, 293. Кібарт І.
Спр. 83, 293, 330, 335, 410, 475. Ельскі А.
Спр. 108, 235, 294, 329, 430, 455, 527. Карловіч Я.
Спр. 112. Юцэвіч Л.
Спр. 139, 181. Даўгяла Д.
Спр. 191, 193, 337. Барута.
Спр. 192. Адамовіч В., Неслухоўскі Я. (Лучына Я.).
Спр. 193, 736. Чарноцкі Н.
Спр. 233, 509, 650. Гамуліцкі В.
Спр. 277, 278. Іпель А.
Спр. 278. Крашэўскі І.
Спр. 293, 488. Нарбут Т.
Спр. 303, 321. Лапо І.
Спр. 309, 382. Даніловіч І.
Спр. 320, 504. Любаўскі М.
Спр. 338. Абіхт А.
Спр. 372. Чурлёніс М.-К.
Спр. 415, 617, 645. Янкоўскі Плакід.
Спр. 419. Яленская-Дмахоўская Э.
Спр. 457. Лявіцкі А. (Ядвігін Ш.), Саладуч А. (Талочка У.).
Спр. 465. Уласаў А.
Спр. 473. Бохан Д.
Спр. 502, 550. Орда Н.
Спр. 546. Спасовіч У.
Спр. 553. Грышкевіч Ф.
Спр. 646. Падбярэскі Р.
Спр. 674, 679, 732. Мялешка Я.

Фонд 102 (Ч. Янкоўскага; біяграфічныя матэрыялы)

Спр. 1. Абрамовіч Л. Ліст.
Спр. 9. Бадуэн дэ Куртэнэ Я.
Спр. 49. Карловіч Я.

Спр. 53. Каліноўскі Ю.
Спр. 59. Каратынскі В. 2 лісты.
Спр. 100. Плуг А.
Спр. 109. Ромер М.
Спр. 113. Рушчыц Ф.
Спр. 121. Скірмунт К.
Спр. 122. Скірмунт Р.

Фонд 151 (Л. Уземблы; лісты, артыкулы)

Спр. 41. Артыкул “Дзе была цэля Конрада?”
Спр. 54. Літаратурныя запісы.
Спр. 55. Новыя матэрыялы да гісторыі філаматаў.
Спр. 74. Нарыс аб гісторыі адукацыі ў Літве.
Спр. 80. Даследаванне “Учарашнія...”
Спр. 196. Лісты М. Федароўскага.
Спр. 203. Лісты А. Ельскага.
Спр. 205. Лісты Я. Карловіча.
Спр. 222. Лісты Э. Ажэшка.
Спр. 230. Лісты Ф. Рушчыца.
Спр. 231. Лісты Г. Ромер.
Спр. 239. Лісты У. Талочкі.
Спр. 249. Лісты Т. Урублеўскага.

Фонд 155 (Т. Урублеўскага; судовыя справы)

Воп. 1, спр. 230. Абвінаваўчы акт па справе рэдактара мінскай газеты “Голос провинции” Бохана Д., абвінавачанага ў змяшчэнні ў гэтай газеце артыкула пад загалоўкам “Шкада, што не было прэм’ера з аглобляй” і шэрагу іншых, якія падрывалі аўтарытэт рускага самаўладства. 1907 г.

Спр. 250. Абвінаваўчы акт па справе рэдактара “Нашай нівы” А. Уласава за змяшчэнне ў гэтай газеце 24 ліпеня 1907 г. артыкула “Дума і народ”. 22.01.1910 г. Запіс рукой Т. Урублеўскага: “Віленская судовая палата дала 2 месяцы арышту”.

Спр. 251. Абвінаваўчы акт на рэдактара “Нашай нівы” А. Уласава і селяніна Мечыслава Станкевіча. 1908 г.

Спр. 292, с. 23. Абвінаваўчы акт па справе настаўнікаў народных вучылішчаў Мінскага павета Міцкевіча К. М. (Якуба Коласа) і інш. 1906–1908 гг.

Спр. 325, с. 8. Абвінаваўчы акт дваранцы Э. Дмахоўскай-Яленскай, рэдактару газ. “Zorza Wileńska” за артыкулы без подпісу “Над Фінляндыйяй збіраюцца хмары” і “3 царкоўных школ”, у якіх угледжана ўзбуджэнне да бунтарскіх дзеянняў. 1909 г.

Спр. 366, с. 28. Абвінаваўчы акт па справе хыхароў г. Мінска Віктара Зе[л]язея і таварышаў, абвінавачаных у прыналежнасці да Беларускай сацыялістычнай грамады і распаўсюджванні брашур і газет партый РСДРП, ППС і сацыялістаў-рэвалюцыянераў. 1907 г.

Спр. 440, с. 250. Абвінаваўчы акт супраць Сяргея Барана, абвінавачанага ў прыналежнасці да Беларускай беларускай арганізацыі. 1923 г.

Спр. 453–462, с. 23. Абвінаваўчы акт супраць Я. Лагіновіча за змяшчэнне ў беларускай газеце “Новае жыццё” ад 24.03.1923 г. артыкула, які падлягае кары згодна з артыкулам 154 КК і разгляду акруговым судом.

Спр. 454. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара Я. Лагіновіча за публікацыю пад псеўданімамі Юргілевіч і Лаўрыновіч артыкулаў “Паход проціў беларускіх паслоў”, “Аб моцных нервах”. За гэта злачынства прадугледжана пакаранне

артыкулам 122 К. К. і ў адпаведнасці з арт. 208 РК падлягае разгляду акруговага суда.

Спр. 455. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара газеты “Новае жыццё” Я. Лагіновіча за змяшчэнне ў гэтай газеце артыкулаў неўстаноўленых аўтараў “Без зямлі і волі”, “Як ратавацца”, “Беларускі клуб у польскім сойме”.

Спр. 456. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара Я. Лагіновіча за змяшчэнне ў газеце “Новае жыццё” 27.04.1923 г. артыкула Лаўрыновіча “Цяжкі дух”.

Спр. 457. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара Я. Лагіновіча за змяшчэнне ў газеце “Наш сцяг” ад 27.07.1923 г. артыкула “Трэба склікаць Усеагульны беларускі з’езд Заходняй Беларусі”, у якім неўстаноўлены аўтар падбукторвае чытача да бунтарскіх учынкаў і да нянавісці паміж асобнымі часткамі насельніцтва Рэспублікі Польшчы.

Спр. 458. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара газеты “Вольны сцяг” за змяшчэнне 26.08.1923 г. артыкула “Дзесяць заповедзяў”, які “ўтрымлівае злачынства”.

Спр. 459. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара газеты “Вольны сцяг” за змяшчэнне ў ёй артыкулаў К. Фалькевіча (А. Луцкевіча) “Па слядах фашызму” і К. Меча “Крызіс рэакцыі”.

Спр. 460. Абвінаваўчы акт супраць рэдактара газеты “Вольны сцяг” за змяшчэнне ў ёй 3.10.1923 г. артыкула “Паэт і грамадзянства”, у якім аўтар пабуджае чытачоў да нянавісці паміж асобнымі часткамі і класамі грамадства.

Спр. 493, с. 269. Абвінаваўчы акт па справе лейтэнанта Пятра Шміта. 1907 г.

Фонд 236 (К. Галкоўскага; перапіска)

Спр. 115. Я. Колас — К. Галкоўскаму. Ліст.

Спр. 137. К. Галкоўскі — П. Панамарэнку. Ліст. 1946 (?) г.

Спр. 146. А. Багатыроў — К. Галкоўскаму. Ліст. 1945 г.

Спр. 185. Р. Шырма — К. Галкоўскаму. Лісты. 1948–1961 гг.

Спр. 199. К. Жалязоўская — К. Галкоўскаму. Ліст. 1956 г.

Спр. 213. Саюз кампазітараў БССР — К. Галкоўскаму. 1962 г.

Спр. 215. П. Панамарэнка — К. Галкоўскаму. Тэлеграма. 1945 г.

Спр. 290–297. Вершы К. Галкоўскага з 1905 па 60-я гг. Артыкулы К. Галкоўскага “Да 10-годдзя смерці Качалова”. 1958 г.; “Успаміны віленскага старажыла”. 1957 г.

Спр. 869. К. Галкоўскі з хорам Р. Шырмы. Фота. 1937 г.

Спр. 913. Артыкул “Канцэрт беларускай песні”, надрукаваны ў “Крыніцы” (1940. № 18).

Спр. 949. Артыкул пра канцэрт М. Забэйды-Суміцкага і хору Р. Шырмы.

Спр. 960. Артыкул К. Кавецкай “Канцэрт Забэйды-Суміцкага”, надрукаваны ў “Новой Литве”. (1943. № 148).

Спр. 970. Артыкул М. “На службе вакальнага мастацтва” (Калоссе. 1937. № 3).

Спр. 1012. Артыкул Адольфа Клімовіча, змешчаны ў газ. “Wiadomości Białoruskie”. (1936. 15 listop.).

Спр. 1142. К. Галкоўскі — Р. Шырме. Ліст. 1957 г.

Спр. 1144. К. Галкоўскі — К. Жалязоўскай. Ліст. 1954 г.

Спр. 1152. Я. Колас — К. Галкоўскаму. 1946 г.

Спр. 1160. С. Нісневіч — К. Галкоўскаму. Ліст. 1962 г.

Спр. 1166. Р. Шырма — К. Галкоўскаму. Лісты. 1941–1962 гг.

Спр. 1168. М. Танк — К. Галкоўскаму. Паштоўка. 1955 г.

Спр. 1196. К. Жалязоўская — К. Галкоўскаму і Т. Галкоўскай (дачцы). Лісты. 1963–1975 гг.

Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы

Ф. 395. Міністэрства беларускіх спраў пры літоўскім урадзе

Воп. 1, спр. 1. Загады па асабістаму складу Міністэрства беларускіх спраў (МБС) Літвы. 1920 г.

Спр. 4. Загады па асабістаму складу МБС.

Спр. 5. Мемарандум уладам аб арганізацыі беларускіх школ. 1920 г.

Спр. 6. Даклад прэзідэнту Літвы аб становішчы беларусаў у Літве. 1919 г.

Спр. 7. Даклад і артыкул міністра беларускіх спраў Я. Варонкі аб зямельнай рэформе ў Літве і Беларусі. 1921 г.

Спр. 8. Аб'явы для насельніцтва, бюлетэні, артыкулы. 1918 г.

Спр. 9. Перапіска па асабістаму складу МБС у Літве. 1918 г.

Спр. 10. Бюлетэні.

Спр. 11. Праект Літоўскай канстытуцыі. Даклады Я. Варонкі. Заява Савета беларускай грамады ў Коўне. Праекты законаў аб асобах-удзельніках Савецкай улады і інш.

Спр. 12. Мемарандум урада БНР. Пратэсты і іншыя дакументы ўрада БНР. 1920–1921 гг.

Спр. 13. Даклад асведамцельнага аддзела міністру беларускіх спраў. 1919–1923 гг.

Спр. 14. Цыркуляр Міністэрства беларускіх спраў; даклад сакратарыята Рады БНР; рапартаў афіцэра 3-га ўзвода 2-й беларускай роты; схема расходаў канторы Міністэрства беларускіх спраў. 1919 г.

Спр. 15. Закон і дакладныя запісы да праекта аб службе на карысьць замежных дзяржаў; законапраект аб справах у Літоўскі ўстаноўчы сейм; загад міністра абароны Літвы і цыркуляр Міністэрства беларускіх спраў. 1919–1940 гг.

Спр. 16. Рапартаў, тэлеграмы, даклады міністра беларускіх спраў прадстаўніку Міністэрства абароны. 1919 г.

Спр. 17. Даклады, рапартаў па пытанню становішча беларусаў у Літве. 1919 г.

Спр. 18. Загад вярхоўнага галоўнакамандуючага і міністра абароны Літвы; аб'явы Міністэрства беларускіх спраў; журнал ваенных дзеянняў беларускага батальёна; схема расходаў МБС; спіскі выбарчых акруг і выбаршчыкаў, інш. дакументы. 1920–1930 гг.

Ф. 582. Беларуская Народная Рэспубліка. Савет Міністраў. 1917–1924 гг.

Воп. 1, спр. 1. Пратаколы, рэзалюцыі пасяджэнняў з'езда беларускіх партый і арганізацый у Мінску ў 1917 г.

Спр. 2. Асабістая перапіска старшыні сакратарыята БНР Я. Варонкі. 1918 г.

Спр. 3. Спісы служачых сакратарыята БНР і перапіска па гаспадарчых пытаннях. 1918–1919 гг.

Спр. 4. Пратаколы пасяджэння Рады БНР; перапіска аб персанальным складзе членаў урада і замежных прадстаўнікоў; рэзалюцыі і даклады па пытанню ўтварэння БНР.

Спр. 5. Спіс афіцэрскага і радавога складу беларускіх вайсковых частак (Коўна). 1919 г.

Спр. 6. Дэкларацыі, заявы, пратэсты і іншыя матэрыялы, звязаныя з мірнымі канферэнцыямі ў Рызе і ў Парыжы. 1920 г.

Спр. 7. Дэкларацыі, заявы, перапіска па пытанню Мірнай канферэнцыі ў Рызе ў 1920 г.

Спр. 8. Матэрыялы з нагоды канферэнцыі ў Рызе. 1920 г.

Спр. 9. Доклад Ладнова аб рабоце Беларускай місіі ў Парыжы; Доклад П. Бадунвай аб выніках паездкі ў РСФСР. 4.06.1920 г.

Спр. 10. Агляд друку Польшчы і Літвы, выбарка інфармацыі аб беларускай справе. 1920 г.

Спр. 11. Брашура К. Дуж-Душэўскага “Беларусь і Рыжскі мір”; заявы ўрада БНР.

Спр. 12. Загады па асобаму беларускаму батальёну ў г. Коўне; пытанні асабовага складу батальёна.

Спр. 13. Часопіс “Варта Бацькаўшчыны”.

Спр. 14. Перапіска ўрадаў А. Луцкевіча і В. Ластоўскага. 1920–1921 гг.

Спр. 15. Матэрыялы аб дзейнасці ўрада БНР. 1921 г.

Спр. 16. Заклік да насельніцтва ў сувязі з утварэннем БНР.

Спр. 17. Дамовы паміж РСФСР і БССР за 1921 г.

Спр. 18. Доклад літоўскаму ўраду аб палітычным становішчы Беларусі. 1921 г.

Спр. 19. Рэзалюцыі, пастановы, перапіска ў сувязі з далучэннем Заходняй Беларусі да Польшчы. 1921 г. (на фр. мове).

Спр. 20. Перапіска па пытаннях польска-літоўскай канферэнцыі ў Бруселі і Мірнай канферэнцыі ў Рызе. 1921 г.

Спр. 21. Рэзалюцыі Беларускай нацыянальна-палітычнай нарады ў Празе. 1921 г.

Спр. 22. Паведамленні Беларускага прэс-бюро ў Коўне. 1921 г.

Спр. 23. Пратэст урада БНР польскаму ўраду ў сувязі з выданнем сеймам Закона аб надзяленні польскіх салдат і афіцэраў беларускай зямлэй.

Спр. 24. Перапіска і справаздача дэлегатаў БНР у Маскву і Мінск. 1921 г.

Спр. 25. Асабістая перапіска старшыні Савета міністраў БНР В. Ластоўскага. 1921 г.

Спр. 26. Доклад міністра БНР па справах меншасцей Жытлоўскага на імя прэзідэнта XII сіянісцкага кангрэса ў Карлсбадзе аб адносінах да яўрэяў.

Спр. 27. Ліст прэзідыума Рады БНР да адкалоўшыхся пяці членаў Рады на чале з Б. Тарашкевічам з прапановай аб’яднання.

Спр. 28. Ліст Ладнова да міністра замежных спраў Францыі аб адкрыцці прадстаўніцтва БНР у Парыжы. 28.05.1921 г.

Спр. 29. Перапіска з прадстаўнікамі БНР у Германіі і Францыі па арганізацыйных пытаннях. 1921 г.

Спр. 30. Перапіска з беларускімі арганізацыямі ў ЗША па арганізацыйных і фінансавых пытаннях.

Спр. 31. Рэзалюцыі сходаў загранічнай групы партыі БПС-Р у Коўне. 1921 г.

Спр. 32. Выпіскі з пратаколаў пасяджэнняў Беларускай Рады Случчыны аб адносінах да Польшчы і да арміі С. Булак-Балаховіча.

Спр. 33. Зварот урада БНР да балтыйскіх дзяржаў з просьбай аб прадстаўленні пазыкі. 1921 г.

Спр. 34. Часопіс “Вайсковы”, які выдаваўся генштабам Літоўскай арміі для вайскоўцаў-беларусаў.

Спр. 35. Агляд газетных публікацый па беларускім пытанні.

Спр. 36. Брашуры і газетныя выразкі пра беларускі рух.

Спр. 37. Копіі газетных артыкулаў аб адносінах урада БНР да яўрэяў.

Спр. 38. Артыкулы, прызначаныя да публікацыі ў друку. 1921 г.

Спр. 39. Артыкулы, прызначаныя да публікацыі.

Спр. 40. Доклады, мемарандумы, перапіска ў сувязі з утварэннем БНР. Матэрыялы беларускіх эсэраў.

Спр. 41. Рэзалюцыі БПС-Р, адозвы аб утварэнні БНР. Перапіска па арганізацыйных пытаннях. 1922 г.

Спр. 42. Выпіскі з літоўскіх газет да гадавіны БНР. 1922 г.

Спр. 43. Асабістая перапіска і дакументы старшыні Савета Міністраў БНР В. Ластоўскага.

Спр. 44. Пратаколы сходаў і перапіска БПС-Р; даклад К. Дуж-Душэўскага аб паездцы ў Прагу; “Статут Беларускага таварыства па аказанні помачы пацярпелым ад вайны”; “Статут Беларускага кааператыўнага народнага банка”.

Спр. 45. Асабістая перапіска старшыні Савета Міністраў БНР В. Ластоўскага.

Спр. 45 а. Мемарандум польскага ўрада ў адказ на ўтварэнне БНР.

Спр. 46. Перапіска ўрада БНР з яе прадстаўнікамі ў розных краінах, а таксама з рознымі ўстановамі. 1922 г.

Спр. 47. Апаবাদанні, вершы, артыкулы. 1921 г.

Спр. 48. Асабістая перапіска В. Ластоўскага. 1922–1925 гг.

Спр. 49. Перапіска рэдакцыі часопіса “Крывіч” па арганізацыйных пытаннях.

Спр. 50. Заява В. Ластоўскага і інш. матэрыялы.

Спр. 51. Рэзалюцыя Беларускай Рады Віленшчыны і Гродзеншчыны і Віленскага БНК аб падтрымцы БНР.

Спр. 52. Рэзалюцыя інтэрнаваных воінаў-беларусаў лагера Ліхтэнгорст (Германія) аб салідарнасці з урадам БНР.

Спр. 53. Зварот “Рондавай нацыянальнай сувязі” ў сувязі з абвясчэннем самастойнай Беларускай Рэспублікі.

Спр. 54. Мемарандум да папы рымскага аб неабходнасці ўвядзення беларускай мовы ў касцёлах і духоўных семінарыях.

Спр. 55. Доклады, рэзалюцыі, заклікі беларускага нацыянальнага камітэта. Гродна.

Спр. 56. Заклік да чырвонаармейцаў пераходзіць на бок Калчака.

Спр. 57. Доклад аб адносінах польскага ўрада да беларусаў.

Спр. 58. Доклад І. Лур’е “Беларуская праблема і юрэйства”.

Спр. 59. Доклад “Сельская гаспадарка Беларусі”.

Спр. 60. “Статут Беларускага таварыства помачы ахвярам вайны”.

Спр. 61. “Статут і праграма Беларускага таварыства Чырвонага Крыжа”.

Спр. 62. Анкеты членаў БНС-Р і інш. арганізацый. Погляд на будучае ўладкаванне Беларусі.

Спр. 63. Біяграфічныя матэрыялы пра міністра замежных спраў Польшчы графа Ст.-П. Сапегу.

Спр. 64. Рэгістрацыйныя лісткі жыхароў Беларусі.

Спр. 65. Агляд друку да 1917 г.

Спр. 66. Газетная выразка твора В. Ластоўскага “Юга і грамавік”; Беларуская легенда на нямецкай мове.

Спр. 67. Артыкул ад групы беларускіх сацыял-дэмакратаў у Польшчы аб становішчы беларусаў.

Спр. 68. Артыкул “Чаго чакаць беларусам, асабліва праваслаўным, ад Польшчы”.

Спр. 69. Газеты “Kurjer Polski”, “Вольны сцяг” з артыкуламі пра Беларусь.

Спр. 70. Асабістыя бланкі, анкеты вайскоўцаў беларускіх аддзелаў у Літве.

Спр. 71. Візітныя карткі дзеячаў Беларусі і Расіі.

Воп. 2, спр. 1. Пратаколы пасяджэнняў Савета Міністраў і дэкларацыі ўрада БНР. 1918 г.

Спр. 2. Пратаколы пасяджэнняў, дэкларацыі Савета Міністраў урада БНР і беларускіх арганізацый на Украіне.

Спр. 3. Пратаколы пасяджэнняў Савета Міністраў, дэкларацыі па перагаворах з замежнымі дзяржавамі. 1918 г.

Спр. 4. Пратаколы пасяджэнняў урада па пытаннях перагавораў з замежнымі дзяржавамі.

Спр. 5. Пратаколы пасяджэнняў Рады. Перапіска аб прызнанні БНР Германіяй, Літвой.

Спр. 6. Заканадаўчыя матэрыялы; перапіска з рознымі ўстановамі; пратаколы пасяджэння Мінскай думы.

Спр. 7. Пратэст на імя нямецкага рэйхсканцлера супраць далучэння тэрыторыі Беларусі да Польшчы.

Спр. 8. Копіі загадаў аб фарміраванні беларускіх вайсковых аддзелаў на Заходне-Румынскім фронце.

Спр. 9. Зварот да нямецкага ўрада і ўрадаў іншых замежных дзяржаў.

Спр. 10. Зварот, прыняты Выканаўчым камітэтам Усебеларускага з'езда. 1918 г.

Спр. 11. Зварот да Лігі Нацый; распараджэнне мясцовым уладам; спісы асабовага складу.

Спр. 12. Матэрыялы для дакладаў, артыкулы для публікацыі ў друку з нагоды гадавіны ўтварэння БНР. 1919 г.

Спр. 13. Матэрыялы Варшаўскай дэлегацыі ўрада БНР. 1918 г.

Спр. 14. Рэзалюцыі беларускіх арганізацый; копіі даведак, выдадзеных розным асобам, у тым ліку Янку Купалу.

Спр. 15. Заявы і апісанні розных асоб і валасных сходаў аб здзеках нямецкіх акупацыйных улад.

Спр. 16. Апісанне становішча беларусаў на тэрыторыі, акупаванай Польшчай.

Спр. 17. Спісы жыхароў Беларусі, што служылі ў арміі (БНР).

Спр. 18. Пасведчанне асобы Аляксандра Прушынскага, члена Рады БНР.

Спр. 19. Фотакопіі абвестак, граматы; спіс дэлегатаў Усебеларускага з'езда.

Спр. 20. Перапіска з нямецкім урадам і беларускімі арганізацыямі аб утварэнні БНР.

Спр. 21. Перапіска з нямецкім урадам пра маёмасць, пакінутую ў доме мінскага губернатара.

Спр. 22. Перапіска па пытаннях арганізацыі і дзейнасці розных беларускіх арганізацый.

Спр. 23. Перапіска па пытаннях арганізацыі мясцовых беларускіх рад.

Спр. 24. Перапіска па пытаннях беларускіх бжанцаў.

Спр. 25. Перапіска па гаспадарчых пытаннях.

Спр. 26. Перапіска па пытаннях работы Гандлёвай палаты.

Спр. 27. Дакументы фінансавай справаздачы. 1918 г.

Спр. 28. Дакументы фінансавай справаздачы.

Спр. 29. Чарнавікі дакументаў фінансавай справаздачы.

Спр. 30. Дакументы, справаздачы і інш. матэрыялы замежных місій урада БНР; місія БНР у Празе. 1919 г.

Спр. 31. Місія БНР у Берліне. 1919 г.

Спр. 32. Місія БНР у Латвіі.

Спр. 33. Місія БНР у Парыжы.

Спр. 34. Місія БНР на Украіне.

Спр. 35. Місія БНР у Літве.

Спр. 36. Матэрыялы дзейнасці літоўскага ўрада; кантакты з літоўскім урадам і рознымі арганізацыямі.

Спр. 37. Пратаколы, даклады, выпіскі з газет па пытаннях прызнання БНР.

Спр. 38. Пратаколы, даклады, загады аб стварэнні вайсковых фарміраванняў.

Спр. 39. Пратаколы пасяджэнняў, перапіска Вярхоўнай рады; справаздача Міністэрства замежных спраў БНР.

Спр. 40. Доклады міністра фінансаў; перапіска па фінансавых пытаннях.

Спр. 41. Справаздача вайскавай місіі ў Берліне аб становішчы беларусаў-палонных.

Спр. 42. Бюлетэні Беларускага прэс-бюро ў Берліне; справаздача аб дзейнасці ваеннай місіі БНР у Германіі; выданне для ваеннапалонных беларусаў у Германіі.

Спр. 43. Бюлетэні Беларускага прэс-бюро ў Рызе і ўзоры бланкаў консульства ў Рызе.

- Спр. 44. Бюлетэні Беларускага прэс-бюро.
- Спр. 45. Наменклатура справаводства.
- Спр. 46. Заявы аб стварэнні беларускіх школ; перапіска з польскімі ўладамі, асобамі.
- Спр. 47. Перапіска з беларускімі нацыянальнымі дзеячамі і арганізацыямі па пытаннях дыпламатычных перагавораў; асабістая перапіска В. Ластоўскага.
- Спр. 48. Дакументы фінансавых справаздач. 1919 г.
- Спр. 49. Пратакты пасяджэнняў дэлегацыі БНР у час перагавораў з літоўскім урадам. 1920 г.
- Спр. 50. Інфармацыйныя паведамленні; дакументы і перапіска па пытаннях стварэння Беларускай дзяржавы.
- Спр. 51. Дакументы і перапіска дэлегацыі у Лігу Нацый аб прызнанні БНР.
- Спр. 52. Мемарандумы, звернутыя да ўрадаў замежных дзяржаў, па пытанню стварэння БНР.
- Спр. 53. Бюлетэнь Беларускага прэс-бюро; перапіска В. Ластоўскага. 1921 г.
- Спр. 54. Перапіска з замежнымі місіямі, беларускімі арганізацыямі і ўстановамі аб прызнанні беларускай дзяржаўнасці.
- Спр. 55. Перапіска з польскімі акупацыйнымі ўладамі пра арганізацыю беларускага школьніцтва.
- Спр. 56. Матэрыялы фінансавых справаздач урада.
- Спр. 57. Даклады і матэрыялы па бюджэту ўрада БНР.
- Спр. 58. Бюлетэні Беларускага прэс-бюро; перапіска старшыні ўрада БНР В. Ластоўскага.
- Спр. 59. Выразкі з розных газет, матэрыялаў, звязаных з беларускімі праблемамі.
- Спр. 60. Даклады, справаздачы, перапіска па пытаннях утварэння БНР; паведамленні аб уціску беларускага насельніцтва пад Польшчай, аб падрыхтоўцы канферэнцыі ў Жэневе.
- Спр. 61. Пратакты пасяджэння Савета Міністраў; рашэнне аб ліквідацыі ўрада БНР.
- Спр. 62. Карта БНР.
- Спр. 63. Кніга рэгістрацыі ўваходных і зыходных дакументаў урада БНР.
- Спр. 64. Беларускае прэс-бюро пры ўрадзе БНР у Празе.
- Спр. 65. Інфармацыйны бюлетэнь Беларускай рады ў Празе. 1932 г.

Наталля Пятровіч (Мінск)

КРЫНІЦЫ ПА ГІСТОРЫІ КАТАЛІЦЫЗМУ І УНІЯЦТВА БЕЛАРУСІ Ў ДЗЯРЖАЎНЫМ ГІСТАРЫЧНЫМ АРХІВЕ ЛІТВЫ

У Вільнюсе, у Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы (былы Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў Літвы) захоўваецца многа матэрыялаў пра стан хрысціянскіх канфесій (найперш каталіцызму і уніяцтва) на беларускай тэрыторыі. Найперш яны засяроджаны ў фондах 604 (каталіцкія), 634 (уніяцкія) і 694 (каталіцкія, часткова уніяцкія). Гэтыя крыніцы дазваляюць нам высветліць гісторыю паасобных храмаў, парафій, скасавання уніі (дакументы сведчаць, што частка вернікаў перайшла ў каталіцтва) і інш. З агульнай масы

дакументаў аўтар вычляняла тое, што звязана з этнічна беларускімі землямі (уключаючы Беласточчыну), хаця ў некаторых выпадках (па Віленскаму дэканату) зрабіць гэта было нялёгка. Мова дакументаў — польская, лацінская, руская, царкоўнаславянская, старабеларуская.

Фонд 604 — Віленская рымска-каталіцкая духоўная кансісторыя

Вопіс 1. Матэрыялы, якія пераважна датычацца гісторыі касцёлаў і кляштару (інвентарныя вопісы, звесткі пра рамонт старых, будаўніцтва новых будынкаў і г. д.).

Ніжэй указваюцца справы.

4200. Аб закрыцці Гудагайскага касцёла. 1847 г.

4557. Аб інвентарызацыі Дзебраўскага касцёла і плябаніі Лідскага пав. 1828–1926 гг.

4647. Інвентарнае апісанне Лучайскага касцёла Надвілейскага дэканата. 1854–1857 гг.

4648. Тое ж Параф'янаўскага касцёла Надвілейскага дэканата. 1855 г.

4649. Тое ж Мядзельскага касцёла Надвілейскага дэканата. 1855 г.

4650. Тое ж Дзеркаўскага касцёла Надвілейскага дэканата. 1851–1855 гг.

4661. Каштарысы на рамонт і пабудову касцёлаў: Ваўкавыскага і Бенецкага Ашмянскага дэканата, Нацкага Лідскага дэканата і Вялікаэйсманцкага Гродзенскага дэканата. 1851–1857 гг.

4701. Аб зменах у рухомай і нерухомай маёмасці Ражанкаўскага касцёла Лідскага дэканата. 1860 г.

4714. Каштарыс на будаўніцтва пры Ружанскім касцёле Слонімскага дэканата багадзельні, плябанскага дома, а таксама на рамонт даху касцёла. 1860 г.

4739. Аб продажы ў м. Глыбокае аптэкі, што належала Глыбоцкаму кляштару кармелітаў. 1860–1861 гг.

4741. Каштарыс на рамонт Міхалішкага касцёла Віленскага дэканата. 1861 г.

4742. Каштарыс на пабудову мураванага касцёла ў г. Вілейцы. 1861 г.

4743. Інвентары Дунілавіцкіх фарнага і дамініканскага касцёлаў, Параф'янаўскага, Мядзельскага, Ваўкавыскага, Лучайскага касцёлаў і плябанскіх будынкаў Надвілейскага дэканата. 1860–1861 гг. 23 арк.

4794. Звесткі пра будаўніцтва касцёла ў м. Пружаны (справа называецца “Матэрыялы...”). 1863–1877 гг.

4822. Аб інвентары Лынтупскага касцёла Свянцянскага дэканата. 1864 г.

4853. Аб закрыцці Новадзевяткавіцкага касцёла Слонімскага дэканата. 1866–1867 гг.

4857. Аб стане касцёлаў, кляштару і капліц па Віленскай губ. 1867–1869 гг. 268 арк.

4908. Звесткі аб рамонце Гожскага і Каркожышкага касцёлаў. 1874–1875 гг. 12 арк.

4955. Аб рамонце Задарожскага касцёла Дзісенскага дэканата. 1884–1909 гг. 37 арк.

4993. Аб рамонце касцёлаў і пабудове плябанскіх дамоў Мілейчыцкага, Свірскага і Дзісенскага касцёлаў. 1855–1863 гг. 71 л.

5011. Аб пабудове касцёла ў м. Лаздуны Ашмянскага пав. 1890–1893 гг.

5033. Акт візітацыі Свірскага касцёла Свянцянскага пав. 1893 г. 6 арк.

5071. Аб рамонце Ражанкаўскага касцёла Лідскага пав. 1896–1910 гг.

5089. Тое ж. 1898–1904 гг.

5114. Апісанне касцёлаў — Міхалішкага Віленскага пав.; Лучайскага і Крамяніцкага Ваўкавыскага пав. 1901–1915 гг. 40 арк.

5123. Ведамасць маёмасці Задарожскага касцёла, якая згарэла ў час пажару. 1902 г.
5140. Аб рамонце Лучайскага касцёла Пастаўскага пав. 1902–1927 гг.
5165. Аб перадачы царкоўных рэчаў з Беразвецкай царквы ў Глыбоцкі касцёл. 1906–1907 гг.
5212. Аб будаўніцтве Астравецкага касцёла. 1909 г.
5230. Аб рэвізіі выдаткаў на рамонт Ашмянскага касцёла (ёсць перапіска аб падрыхтоўцы да рамонту Лучайскага касцёла). 1911 г. 13 арк.
5237. Пра абвінавачванні супраць кс. Карыцынскага (ёсць звесткі аб работах па пашырэнню касцёла ў м. Вішнева Ашмянскага пав.). 1904–1905 гг. 49 арк.
5243. Аб рамонце Лебедзеўскага касцёла Вілейскага пав. 1894–1913 гг.
5262. Аб забароне размясціць мылаварны завод у будынках былога кляштара пры Крамяніцім касцёле. 1914 г.
5668. Матэрыялы аб службовай дзейнасці епіскапа Сестранцэвіча (метрычныя выпіскі, указы кансісторыі, епіскапскія распараджэнні). 1808–1828 гг.
- Аб ахвяраванні епіскапам Сестранцэвічам мураванага дома ў Пецярбургу на патрэбы адукацыі. 1819 г.
7556. Акт візітацыі Гродзенскага кляштара брыгітак. 1895 г.
7557. Матэрыялы (апісанні, рапартаы і інш.) Гродзенскага кляштара брыгітак. 1866–1914 гг.
7584. Матэрыялы (дадаткі да акта візітацыі і інш.) па Навагрудскаму кляштару баніфратраў. 1841 г.
7588. Матэрыялы (апісанні, анкеты) па касцёлу ў Геранёнах Ашмянскага пав. 1901–1927 гг.
7597. Інвентар Геранёнскага касцёла. 1934–1935 гг.
7598. Тое ж. 1937 г.
7599. Тое ж. 1924, 1927 гг.
7602. Тое ж. 1861, 1928 гг. і б/д.
7604. Аб пабудове агароджы Геранёнскага касцёла. 1850–1939 гг.
7605. Аб прадастаўленні ў курью інвентара Геранёнскага касцёла за 1784 г.
7623. Інвентар Геранёнскага касцёла. 1841 г.
7624. Аб рамонце Геранёнскага касцёла. 1837–1840 гг.
7630. Інвентар касцёла ў Гарадзілаве. 1929 г.
7634. Справаздача аб выдатках на рамонт Гарадзілаўскага касцёла. 1928 г.
7635. Апісанне Гарадзілаўскай парафіі. 1929–1930 гг.
7650. Аб неабходнасці рамонту Гарадзілаўскага касцёла. 1839 г.
7656. Пасведчанне аб закладцы філіяльнага касцёла ў Гарадку. 1927–1928 гг.
7658. Па прашэнню парафіян аб выдачы дазволу на пабудову мураванага касцёла ў м. Гарадок Вілейскага пав. 1864–1924 гг.
7659. Аб выдачы дазволу на асвячэнне касцёла ў м. Гарадок Вішнеўскага дэканата Вілейскага пав. 1927–1929 гг.
7663. Праект на пабудову рымска-каталіцкага касцёла ў м. Глыбокае Дзісенскага пав. 1901 г.
7665. Матэрыялы (акты візітацыі і інш.) па Глыбоцкаму парафіяльнаму касцёлу Дзісенскага дэканата. 1737–1929 гг.
7666. Па прашэнню Віленскага архіепіскапа Тэадозіуша аб выдачы дазволу на перадачу звона з Беразвецкага касцёла Віленскаму праваслаўнаму манастыру Св. Духа. 1927–1930 гг.
7703. Спісы парафіян і мясцовасцей, што належаць да парафіі касцёла ў Германавічах. 1926 г.
7704. Матэрыялы (прашэнні, рапартаы і інш.) аб брацтвах і інш. рэлігійнага характару арганізацыях па Германавіцкай парафіі. 1923–1928 гг.

7706. Рапарт пробашча Германавіцкага касцёла аб неабходнасці рамонту будынка касцёла. 1912 г.

7711. Пра будаўніцтва агароджы вакол Германавіцкага касцёла. 1900–1910 гг.

7715. Справаздача аб асігнаваннях на будаўніцтва парафіяльнага касцёла ў Гожи. 1850 г.

7732. Аб будаўніцтве аргана ў Гожскім касцёле. 1912–1913 гг.

7733. Матэрыялы (інвентарныя апісанні і інш.) па Гожскім касцёле. 1860–1914 гг.

7734. Матэрыялы (рапарты, ведамасці і інш.) аб рамонце Гожскага касцёла. 1884–1915 гг.

7737. Акты візітацыі Гожскага касцёла за 1775, 1875, 1901, 1929 гг.

7741. Тое ж за 1927 г.

7745. Прашэнне аб узнáўленні згарэўшага касцёла ў Гнезна. 1839–1941 гг.

7748. Рапарт кс. Цеханавецкага аб зацвярджэнні камітэта па рэстаўрацыі Гнезнаўскага касцёла. 1924 г.

7757. Інвентарнае апісанне Гнезнаўскага парафіяльнага касцёла. 1924 г.

7758. Матэрыялы статыстычнага характару па Гнезнаўскаму касцёлу. 1857–1928 гг.

7762. Матэрыялы (рэвізская сказка, дадаткі да акта візітацыі і інш.) па Гнезнаўскаму касцёлу. 1828, 1928 гг. і б/д.

7769. Інвентарнае апісанне парафіяльнага касцёла ў Граўжышках. 1912, 1915, 1927 гг.

7773. Матэрыялы (рапарты, анкеты, планы, фотаздымкі) інфармацыйнага характару па Граўжышкаму касцёлу. 1855, 1930 гг. і б/д.

7779. Матэрыялы статыстычнага характару па Граўжышкаму касцёлу. 1902, 1927 гг. і б/д.

7782. Тое ж па касцёлу ў Гудагаях. 1903–1911 гг.

7790. Матэрыялы (апісанне, анкеты і інш.) па Гудагайскаму касцёлу. 1911–1928 гг.

7792. Матэрыялы (візіты 1928 г. і інш.) па Гудагайскаму касцёлу. 1907–1933 гг.

7795. Інвентар Гудагайскага касцёла. 1929 г.

7796. Тое ж. 1932 г.

7797. Тое ж. 1921 г.

7798. Тое ж. 1929 г.

7799. Тое ж. 1926 г.

7830. Інвентар парафіяльнага касцёла ў Гальшанах. 1913 г.

7846. Аб выдатках на рамонт прафіяльнага касцёла ў Дунілавічах. 1858 г.

7848. Тое ж. 1882–1884 гг.

7849. Матэрыялы (фундушавы запіс, інвентар і інш.) Дунілавіцкага прафіяльнага касцёла. 1624–1716 гг.

7850. Інвентар Дунілавіцкага парафіяльнага касцёла. 1890 г.

7866. Аб пабудове Навоем Цымфорыем sklepa-пахавальні на старых могілках у м. Дунілавічы. Ёсць фотаздымак. 1937–1938 гг.

7868. Аб вяртанні католікам былога дамінканскага касцёла і дамоў, якія да яго належалі, у м. Дунілавічы. 1919–1938 гг.

7870. Інвентарнае апісанне Дунілавіцкага парафіяльнага касцёла. 1938 г.

7874. Тое ж. 1931 г.

7884. Тое ж. 1901–1927 гг.

7892. Тое ж. 1915 г.

7893. Матэрыялы (план касцёла, царскі ўказ, прашэнні і інш.) па Дунілавіцкаму парафіяльнаму касцёлу. 1882–1930 гг.

7956. Аб пабудове новага касцёла ў Друі. 1892 г.

7957. Інвентарнае апісанне Друйскага касцёла. 1850 г.

7966. Тое ж. 1924 г.

7969. Аб рамонце Друйскага касцёла. 1876–1929 гг.

7970. Аб дазvole на ўзвядзенне статуі Маці Божай у м. Друя. 1907–1910 гг.
7971. Аб выдатках на рамонт Друйскага касцёла. 1885 г.
7972. Тое ж. 1882–1934 гг.
7974. Справа аб самавольным будаўніцтве касцёла св. Антонія ў м. Друя кс. Дародзічам. 1929 г.
7975. Па скарзе парафіян на кс. Дзісенскага дэканата, звязанай з выбарам мовы казанняў. 1927 г.
7981. Матэрыялы (акты візітацыі, апісанні, анкеты і інш.) па Друйскаму касцёлу. 1861–1928 гг.
7893. Аб рамонце Друйскага касцёла. 1922–1925 гг.
7990. Матэрыялы аб рамонце званіцы і інш. па касцёлу ў Дзятлаве. 1877–1896 гг.
7991. Аб рамонце Дзятлаўскага касцёла. 1874–1905 гг.
7992. Аб пабудове агароджы Дзятлаўскага касцёла. 1843–1899 гг.
7995. Аб пабудове Янкелем Шнускім крамы пры Дзятлаўскім касцёле. 1836 г.
7997. Матэрыялы аб Дзятлаўскім касцёле. 1898–1913 гг.
7998. Кніга ўліку ахвяраванняў на рамонт Дзятлаўскага касцёла. 1898–1913 гг.
7999. Кніга ўліку ахвяраванняў на рамонт і будаўніцтва аргана ў Дзятлаўскім касцёле. 1909 г.
8000. Аб дазvole на будаўніцтва мураванай капліцы на могілках пры Дзятлаўскім касцёле. 1840 г.
8002. Ведамасць аб зменах у нерухомай і рухомай маёмасці Дзятлаўскага касцёла. 1858 г.
8003. Спіс парафіян Дзятлаўскага касцёла. 1926 г.
8004. Аб адкрыцці парафіяльнай школы пры Дзятлаўскім касцёле. 1822 г.
8012. Узор пячаткі Дзятлаўскага касцёла. 1930 г.
8013. Матэрыялы па Дзятлаўскаму касцёлу. 1895–1930 гг.
8014. Аб брацтве цвярозасці пры Дзятлаўскім касцёле. 1928–1929 гг.
8520. Прашэнне гр. Тызенгаўза аб выдачы дазволу на пабудову новага касцёла ў Жалудку. 1838 г.
8527. Аб правядзенні богаслужэнняў у Жалудоцкім касцёле. 1927–1929 г.
8528. Матэрыялы (акты візітацыі, апісанне касцёла, ведамасці і інш.) статыстычнага характару па Жалудоцкаму касцёлу. 1834–1929 гг.
8543. Дадаткі да акта візітацыі парафіяльнага касцёла ў Жырмунах Лідскага дэканата. 1828–1831 гг.
8544. Спіс парафіян Жырмунскага касцёла. 1926 г.
8551. Інвентарныя вопісы Жырмунскага парафіяльнага касцёла за 1921, 1924, 1925, 1928 гг.
8563. Матэрыялы (акты візітацыі, апісанні, анкеты, ведамасці і інш.) па Жырмунскаму касцёлу. 1861, 1892, 1901, 1929 гг.
8572. Матэрыялы парафіяльнаму касцёлу ў Жабынцы. 1831–1846 гг.
8582. Аб пабудове мураванай агароджы пры Задзеўскім касцёле. 1873–1898 гг.
8584. Кніга ўліку ахвяраванняў на пабудову Задзеўскага касцёла. 1900 г.
8585. Матэрыялы (у т. л. аб будаўніцтве) па Задзеўскаму касцёлу. 1855–1929 гг.
8587. Тое ж. Інвентарныя апісанні. 1849–1927 гг.
8595. Матэрыялы па Забалацкаму касцёлу. 1877–1913 гг.
8596. Дадатак да акта візітацыі Забалацкага касцёла. 1828 г.
8600. Ведамасць аб зменах у рухомай і нерухомай маёмасці касцёла ў Забалаці за 1847 г.
8601. Тое ж. 1851 г.
8602. Тое ж. 1854 г.
8603. Інвентар Забалацкага касцёла за 1838, 1838–1844 гг.
8605. Аб рамонце Забалацкага касцёла. 1880–1900 гг.

8616. Акт візітацыі Забалацкага касцёла за 1834–1927 гг.
 8618. Аб рамонце Заляснянскага касцёла. 1913 г.
 8619. Апісанне Заляснянскага касцёла. 1905 г.
 8623. Каштарыс на плябанскі дом пры Заляснянскім касцёле. 1860 г.
 8624. Праект плябанскага дома пры Заляснянскім касцёле. 1860 г.

Фонд 634 — Літоўская грэка-каталіцкая (або уніяцкая) кансісторыя

Вопіс 1. Ахоплівае дакументы за 1750–1851 г. самага рознага характару — ад пратаколаў пасяджэнняў да інвентароў асобных цэркваў і спісаў парафіян розных дэканатаў.

Ніжэй указваюцца справы.

1. Дзённік пратаколаў пасяджэнняў Брэсцкай уніяцкай епархіі. 1799 г.
3. Інвентар кляштара ў Супраслі. 1830 г.
4. Справаздачы аб рамонце цэркваў па дэканатах Літоўскай правінцыі. 1837 г.
13. Копія інвентарнага апісання Ражанскай парафіяльнай царквы і яе фондушу. 1834 г.
14. Інвентарнае апісанне Дзісенскага базыльянскага кляштара імя Уваскрэсення Гасподня. 1802 г.
15. Фармулярная ведамасць Вілейскай парафіяльнай царквы. 1830–1840 гг.
16. Дадатковы інвентар Трабскай царквы. 1836–1851 гг.
18. Інвентар Гродзенскага сабора. 1816 г.
31. Інвентар Навасельскага кляштара, далучанага да Кобрынскага кляштара базыльянаў. 1834 г.
32. Інвентар нерухамага фондуша Геляноўскага кляштара. 1834 г.
34. Інвентар саборнай царквы Жыровіцкага базыльянскага кляштара. 1837 г.
35. Інвентар Кобрынскага кляштара базыльянаў. 1836 г.
48. Акт генеральнай візітацыі Камянецкага, Кобрынскага, Палескага, Пружанскага і інш. дэканатаў. 1759 г.
50. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Брэсцкага дэканата. 1773 г.
51. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Бельскага дэканата. 1784 г.
52. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Кобрынскага дэканата. 1784 г.
53. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Слонімскага і Лідскага дэканатаў. 1784 г.
54. Інвентары Нарацкай царквы. 1782–1839 гг.
56. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Кобрынскага дэканата. 1802 г.
57. Акт генеральнай візітацыі цэркваў Камянецкага дэканата. 1802 г.
58. Акт генеральнай візітацыі уніяцкіх кляштараў. 1802–1820 гг.
59. Акт генеральнай візітацыі уніяцкіх кляштараў Драгічынскага дэканата. 1804 г.
60. Акт генеральнай візітацыі уніяцкіх кляштараў Навадворскага і Беластоцкага дэканатаў. 1804 г.
61. Акт генеральнай візітацыі уніяцкіх кляштараў Дзісенскага дэканата. 1819 г.
91. Аб перанясенні Брэсцкай Сімяонаўскай царквы з будынкаў дамініканскага кляштара. 1842 г.

Вопіс 2. Храналагічна ахоплівае перыяд 1751–1880 г. Утрымлівае матэрыялы аб рамонце і будаўніцтве уніяцкіх храмаў, некаторыя звесткі аб іх парафіях і парафіянах, рапартаы настояцеляў прыходаў пастыру рымска-уніяцкай царквы Мінскай, Літоўскай і Курляндскай губерній Бжастоўскаму. 1812 г.

Ніжэй указваюцца справы.

52. Аб пабудове капліцы ў Косінскай парафіі. 1816 г.
65. Аб перайменаванні Доўгаўскай капліцы ў царкву, Ігуменскі пав. 1817–1829 гг.
70. Аб рамонце Заслаўскай царквы. 1817–1827 гг.

107. Аб шкодзе, нанесенай эксдывітарскім судом Даўгінаўскай царкве. 1818–1826 г.
108. Аб шкодзе, нанесенай Гарadzішчанскай царкве Мінскага пав. 1818–1824 г.
172. Аб перадачы Заслаўскай царкве некаторых рэчаў кс. Владкоўскім. 1821–1823 г.
175. Аб пабудове капліцы ў в. Азершчына. 1821–1827 г.
176. Перапіска з Мінскай духоўнай кансісторыяй аб рамонце цэркваў. 1821 г.
226. Аб зацвярджэнні метрык Прушынскай Р. і Масальскай В. 1824 г.
239. Аб ацэнцы пабудовы у Маладолецкай царкве, выкананых Даўгялам К. 1825–1830 г.
286. Аб пабудове новай капліцы ў маёнтку Рудня. 1826 г.
288. Аб ацэнцы пабудовы Спаскай царквы ў Лагойску. 1826–1834 г.
337. Аб пабудове Астрашыцка-гарадоцкай царквы. 1827–1828 г.
338. Аб рамонце Грабінскай царквы. 1827–1833 г.
358. Звесткі аб колькасці насельніцтва грэка-уніяцкага веравызнання па Мінскай губ. 1832 г.
388. Аб закрыцці Пажарыцкай царквы. 1836–1837 г.
389. Аб закрыцці Кухацка-вольскай царквы. 1836–1838 г.
390. Аб скасаванні Пагажэнскай і Быхаўскай парафій. 1836–1839 г.
392. Аб скасаванні Трасцяніцкай парафіі. 1836–1838 г.
393. Аб скасаванні Буцэвіцкай і Выганіцкай парафій. 1836–1837 г.
394. Аб закрыцці Вялешынскай царквы. 1836 г.
397. Аб пабудовах, што належалі Дольскай царкве і згарэлі ў час пажару. 1836–1837 г.
398. Аб устаноўцы іканастаса ў цэрквах Мінскага дэканата. 1836–1838 г.
399. Тое ж у цэрквах Зарэчна-Пінскага дэканата. 1836–1838 г.
400. Тое ж у цэрквах Пінскага дэканата. 1836–1837 г.
402. Аб устаноўцы іканастаса ў цэрквах Слуцкага дэканата. 1836–1838 г.
449. Ведамасці гадавой справаздачы жаночых кляштару. 1837 г.
450. Ведамасці гадавой справаздачы аб унутраным абсталяванні цэркваў. 1837 г.
475. Аб пераходзе ў каталіцкую веру парафіян Лагішынскай царквы. 1837–1838 г.
479. Аб пераходзе ў каталіцкую веру парафіян Азарыцкай парафіі. 1837–1839 г.
480. Тое ж — Лапніцкай парафіі. 1837–1839 г.
481. Тое ж — Столінскай парафіі. 1837–1839 г.
482. Тое ж — Качанавецкай парафіі. 1837–1838 г.
485. Аб прадастаўленні Мінскаму цывільнаму губернатару старажытных рукапісаў і грамат польскіх каралёў і князёў Вялікага Княства Літоўскага, што захоўваюцца ў архівах кляштару. 1837 г.
490. Аб пажары, які пачаўся ад бліскавіцы ў Шчорсаўскай царкве. 1837 г.
498. Аб рамонце Заслаўскай плябаніі. 1837 г.
525. Аб выдзяленні ўчастка для могілак пры Снепаўскай царкве. 1838 г.
526. Аб выдзяленні ўчастка для могілак пры Блячынскай царкве. 1838 г.
536. Аб вызначэнні прыналежнасці да царквы Доўцавіцкай капліцы. 1838 г.
537. Аб вызначэнні прыналежнасці да царквы Целяханскай і Краневіцкай капліц. 1838–1839 г.
538. Аб вызначэнні прыналежнасці да царквы Дарагоўскай капліцы. 1838–1839 г.
541. Аб закрыцці кляштара ў Цепры. 1838 г.
555. Аб рамонце Кіявецкай царквы. 1838–1839 г.
556. Аб рамонце Сноўскай і Сталовіцкай цэркваў. 1838 г.
557. Аб рамонце Старасельскай капліцы. 1838 г.
558. Аб рамонце Вічынскай царквы. 1838 г.

571. Аб пажары, які пачаўся ад бліскавіцы ў Сэрвецкай царкве. 1838 г.
578. Аб выдзяленні ўчастка для могілак пры Саламарэцкай парафіі. 1838 г.
600. Спіс парафіян Кажан-гарадоцкай царквы. 1838 г.
615. Ведамасці аб стане цэркваў і касцёлаў Пінскай епархіі, далучанай да Полацкай епархіі. 1798 г.
629. Рапарты намесніка дэкана Барысаўскага дэканата (ёсць інвентар Свядскай парафіяльнай царквы). 1811 г.
630. Аб фундушы Шацкай царквы. 1811 г.
662. Лісты папы Бенядзікта, адрасаваныя духавенству уніяцкіх цэркваў. 1751–1753 гг.
665. Прамовы епіскапаў Каніскага і Кракаўскага, інш. дакументы за 1766 г.
670. Візітацыя Далматаўскай парафіі. 1798 г.
671. Аб пераходзе з уніяцкага веравызнання ў каталіцкае парафіян Дзісенскага дэканата. 1801 г.
672. Кніга візітацыі Старасвержаньскай парафіі за 1809–1826 гг.
673. Ведамасці аб фундушах розных касцёлаў Дзісенскага дэканата за 1810 г.
674. Інвентар цэркваў Барысаўскага пав. за 1811 г.
675. Інвентар цэркваў Бацэвіцкай парафіі. 1811 г.
676. Інвентар цэркваў Бабруйскай парафіі. 1811 г.
677. Інвентар цэркваў Туркаўскай парафіі. 1811 г.
681. Інвентары і ведамасці цэркваў па Вілейскаму дэканату за 1820 г.
684. Рапарты Ашмянскага дэканата ў кансісторыю аб стане парафій і інш. за 1822–1836 гг.
686. Пасланне мітрапаліта Віленскай і Брэсцкай епархіі да парафіян і духавенства ў сувязі з яго юбілеем 31.12.1825 г.
696. Лісты духавенства на імя епіскапа Сямашкі за 1838 г.
698. Ведамасці аб колькасці парафій, цэркваў і парафіян па Пінскай і Тураўскай епархіях. XVII–XVIII стст.
699. Візітацыі цэркваў Ігуменскага дэканата. XVIII ст.
700. Інвентар Суткаўскага кляштара. 1831 г.
- Вопіс 3. 1534–1868 гг.
- Ніжэй указваюцца справы.
1. Дакументы Дубінскага касцёла. 1563–1818 гг.
 2. Дакументы міністра дзісенскіх францысканаў. 1582–1832 гг.
 3. Дакументы Дубінскага касцёла. 1645–1646 г.
 4. Тое ж. 1648–1827 гг.
 7. Інвентар і апісанне Чарэйскага Белацаркоўскага манастыра, а таксама царквы і фальварка, якія належалі да яго.
 9. Дакументы Драгічынскага кляштара францысканцаў. 1710–1829 гг. (цяпер Польшча).
 10. Дакументы Дзятлаўскага касцёла. 1718–1783 гг.
 11. Апісанне царквы Перабродскай парафіі Браслаўскага пав. 1736 г.
 12. Рэестр дакументаў архіва Браслаўскага кляштара. 1740 г.
 14. Копія выпіскі з інвентара Камянец-літоўскага кляштара. 1631–1761 гг.
 16. Дакументы архіепіскапа і мітрапаліта Кіеўскага і ўсёй Русі, Брэсцкага і Кіева-Пячэрскага архімандрыта Валадковіча Ф.Ф. (пасведчанні, пастырскія пасланні і інш. дакументы). Рэестр дакументаў, што датычацца дзейнасці Валадковіча. 1518–1762 г.
 20. Дакументы Дзятлаўскага касцёла. 1765–1835 гг.
 28. Грамата (nameum, instalacja) на пратапопію, выдадзеная Пінскім уніяцкім епіскапам Гедэонам Гарбацкім. 1778 г.
 32. Метрыка Казіміра Кіркора. 1778 г.

35. Копія ўказа Кацярыны II аб прызначэнні на пасаду Магілёўскага архіепіскапа рымскага касцёла Сестрэнцэвіча Ст. і аб правах і абмежаваннях каталіцкага духавенства і кляштару ў Расійскай дзяржаве. Канец XVIII ст.

36. Ведамасці аб стане грэка-уніяцкіх цэркваў. 1782–1841 г. Рэестр дакументаў мітрапаліцкіх цэркваў (XVI–XVIII стст.).

39. Праект аб фундашы Астроўскай царквы. 1783–1786 г.

43. Пастанова палкоўніка Вялікага Княства Літоўскага Косця Г. аб публічным знішчэнні “бунтарскага маніфеста” брацтва свсв. Пятра і Паўла ў Друйску. 1785 г.

44. Галоўны інвентар маенткаў у Полацкім ваяводстве, якія заставаліся да 1785 г. на польскім баку. 1786 г.

87а. Рэестр архіўных дакументаў Браслаўскага кляштара базыльянаў. 1793 г

93. Апісанне Грамілаўскай царквы і парафіі Даўгінаўскага дэканата Віленскай суфраганіі.

94. Запісы розных дакументаў да актаў Брэсцкай кансісторыі. 1794 г.

95. Запатрабаванне гістарычных і інш. ведамасцей аб г. Пінску, кафедры, цэрквах, кляштарых і г. д. XVIII ст.

98. Указ імператрыцы Кацярыны II, які датычыцца абмежавання правоў уніяцкага духавенства на тэрыторыях, што перайшлі ад Польшчы да Расіі. Канец XVIII ст. 121. Дакументы Друйскага дамініканскага кляштара. 1798–1799 г.

129. Ведамасці і рэестр уніяцкіх парафій і іх святароў па Дзісенскаму, Браслаўскаму і Глыбоцкаму дэканатах. Пачатак XIX ст.

141. Копія фундашы Сяміціцкай царквы (з 1431 г.). XVIII ст.

156. Апісанні уніяцкіх цэркваў Брэсцкай епархіі і яе духаванства. 1800 г.

176. Інвентар парафіяльнай царквы ў Замошшы. 1801 г.

224. Ведамасці аб цэрквах, парафіях і парафіянах Брэсцкай епархіі (для рыма-каталіцкай калегіі). 1804 г.

251. Ведамасці (табелі) аб парафіяльных цэрквах Літоўскай правінцыі. 1806–1818 г.

253. Прашэнні, рапарты і інш. дакументацыя аб базыльянскіх кляштарых і базыльянах (ёсць цікавыя гістарычныя звесткі).

267. Рапарты Аршанскага епіскапа, Брэсцкага і Барысаўскага дэканаў. 1811–1828 г.

273. Звесткі аб цэрквах і кляштарых Мінскай губерні, што пацярпелі ў час вайны 1812 г.

284. Аб пажары ў Лукаўскай царкве. 1813–1821 г.

318. Фрагменты (у россып) да “Апісання уніяцкіх парафій”. 1816 г.

323. Рапарты і ведамасці аб цэрквах, бенефіцыях, фундашах уніяцкага духавенства Брэсцкай епархіі. 1818 г.

324. Рапарты і ведамасці Брэсцкага Сімяонаўскага кляштара ў Мінскую духоўную кансісторыю аб рабоце Мейслера над іканастансам для кляштара. 1818–1819 г.

343. Ведамасці аб Насілаўскай і Шылавіцкай парафіяльных цэрквах Вілейскага дэканата. 1824 г.

349. Інвентар Чарэйскай царквы Дзісенскага дэканата. 1827 г.

359. Аб скасаванні Казіміраўскага кляштара базыльянаў і аб перадачы царквы яго ў ведамства Бабруйскага благачыння згодна з указам грэка-уніяцкай духоўнай калегіі. 1833 г.

365. Аб былой мураванай базыльянскай царкве ў Навагрудку. 1836 г.

366. Аб дакументах Любчанскай царквы. 1836–1837 г.

379. Кніга апісання цудаў, што адбываліся ў Васькоўскай царкве. 1773 г.

399. Матэрыялы (прашэнні, лісты і інш.) правінцыялам Літоўскай правінцыі базыльянаў. 1775–1779 г.

400. Інвентарныя апісанні кляштару і цэркваў Мінскага дэканата. 1779 г.

410. Урывак з кнігі лістоў грэка-уніяцкага мітрапаліта Лісоеўскага Г. 1796 г.

415. Візітацыя цэркваў Мозырскага дэканата. 1801 г.
419. Весткі з Бабруйскага павета аб грэка-уніяцкіх цэрквах, занятых права-слаўнымі свяшчэннікамі. 1809 г.
430. Ведамасці ўліку цэркваў і духавенства Дзісенскага дэканата. 1815–1826 гг.
443. Матэрыялы (інвентары, фундушавыя і інш. запісы, перапіска па гаспадар-чых пытаннях, метрычныя кнігі і інш.) грэка-уніяцкіх цэркваў — Бешанковіцкая цар-ква. 1746 г.
444. Тое ж. Бобрская царква. 1781 г.
445. Тое ж. Барышанская царква. 1801–1802 гг.
446. Тое ж. Брашавіцкая царква. Б/д.
447. Тое ж. Брэсцкая царква. 1803–1815 гг.
448. Тое ж. Брэсцкая царква св. Міхаіла. 1802 г.
449. Тое ж (са спісам парафіян) 1818 г.
450. Тое ж. Бучацкая царква. 1806 г.
451. Тое ж. Віцебская кафедральная царква. 1725–1727 гг.
452. Тое ж. Глінянская царква. 1788 г.
453. Тое ж. Глыбоцкая царква. Б/д.
454. Тое ж. Гаенская царква. 1798 г.
455. Тое ж. Гомельская царква. 1705–1814 гг.
456. Тое ж. Гарадзiская царква. 1697–1713 гг.
458. Тое ж. Грыгаровіцкая царква. Б/д.
459. Тое ж. Дораўская царква. 1789 г.
460. Тое ж. Данюшэўская царква 1660 г.
461. Тое ж. Даўгапольская царква. 1807 г.
462. Тое ж. Дзверацкая царква. 1780 г.
463. Тое ж. Дзісенская царква. 1827 г.
464. Тое ж. Даўбейская царква. 1720 г.
465. Тое ж. Дабрасельская царква. 1759 г.
466. Тое ж. Друцкая царква. 1786 г.
467. Тое ж. Дудзіцкая царква. 1823 г.
469. Тое ж. Жалезніцкая царква. 1806 г.
470. Тое ж. Замойская царква. 1801 г.
471. Тое ж. Запалоцкая царква. 1783–1804 гг.
472. Тое ж. Запалоцкая царква. 1761–1792 гг.
473. Тое ж. Касуцкая царква. 1772 г.
474. Тое ж. Квасаўская царква. 1782 г.
475. Тое ж. Клецкая царква. 1801–1805 гг.
476. Тое ж. Калпеніцкая царква. 1801 г.
477. Тое ж. Камалюўская царква. 1837 г.
478. Тое ж. Краснасельская царква. 1774 г.
479. Тое ж. Кубліцкая царква. 1764 г.
481. Тое ж. Ладаснянская царква. 1715–1756 гг.
482. Тое ж. Лісіцкая царква. 1813–1816 гг.
483. Тое ж. Мытлянская царква. Б/д.
484. Тое ж. Мельніцкая царква. 1808 г.
485. Тое ж. Нацкая царква. 1762–1779 гг.
486. Тое ж. Невельская царква. 1759–1764 гг.
487. Тое ж. Нягневіцкая царква. 1802 г.
488. Тое ж. Нядзведзіцкая царква. 1761 г.
489. Тое ж. Олтушская царква. 1799 г.
490. Тое ж. Асвейская царква. 1715 г.
491. Тое ж. Асвейская царква. 1805 г.
492. Тое ж. Асінгарадоцкая царква. 1799 г.

493. Тое ж. Астравецкая царква. 1823 г.
494. Тое ж. Пінскага кафедральнага сабора. 1768 г.
495. Тое ж. Плешчаніцкая царква. 1792 г.
496. Тое ж. Паручынская царква. 1789 г.
497. Тое ж. Побылаўская царква. 1752 г.
498. Тое ж. Падгрожская царква. 1634 г.
499. Тое ж. Палянская царква. 1761–1783 гг.
500. Тое ж. Парычанская царква. 1811 г.
501. Тое ж. Прыстаньская царква. 1823 г.
502. Тое ж. Перабродская царква. 1736 г.
503. Тое ж. Радашковіцкая царква. 1805–1816 гг.
504. Тое ж. Сялецкая царква. 1813 г.
505. Тое ж. Салатыцкая царква. 1780–1781 гг.
506. Тое ж. Сароцкая царква. 1828 г.
507. Тое ж. Стара-мядзельская царква. 1765 г.
508. Тое ж. Судзімвіцкая царква. 1743–1759 гг.
509. Тое ж. Сушычанская царква. 1793 г.
510. Тое ж. Сухапольская царква. 1802 г.
511. Тое ж. Тапільская царква. 1772 г.
512. Тое ж. Трабская царква. 1796 г.
513. Тое ж. Тумілавіцкая царква. 1797 г.
514. Тое ж. Упярэвіцкая царква. 1798 г.
515. Тое ж. Халопеніцкая царква. 1783 г.
516. Тое ж. Цяпінская царква. 1673–1717 гг.
517. Тое ж. Чарэйская царква. 1766–1782 гг.
518. Тое ж. Чаравяціцкая царква. 1664–1756 гг.
519. Тое ж. Шарашоўская парафія. 1813 г.
520. Тое ж. Яблонская парафія. 1717 г.
521. Матэрыялы (прывілеі каралёў, інвентары, дарчыя запісы, купчыя крэпасці на зямлю і інш. дакументы маёмасна-фінансавога характару) Беразвецкага кляштара базыльянаў. 1708–1837 гг.
522. Тое ж Барысаглебскага Навагрудскага кляштара базыльянаў. 1591–1825 гг.
523. Тое ж. 1597–1782 гг.
524. Тое ж. 1639–1792 гг.
525. Тое ж Барунскага кляштара базыльянаў. 1768–1808 гг.
526. Тое ж Браслаўскага кляштара. 1749–1779 гг.
527. Тое ж Быценьскага кляштара базыльянаў. 1775–1779 гг.
528. Тое ж Віцебскага кляштара базыльянаў. 1598–1798 гг.
529. Тое ж. 1599–1756 гг.
530. Тое ж. 1703–1794 гг.
531. Тое ж. 1706–1799 г.
532. Тое ж. 1732–1742 гг.
533. Тое ж. 1738–1753 гг.
534. Тое ж. 1742–1747 гг.
535. Тое ж. 1742–1798 гг.
536. Тое ж. 1753–1774 гг.
537. Тое ж. 1761 г.
538. Тое ж. 1761–1797 гг.
539. Тое ж. 1766–1784 гг.
541. Матэрыялы (фундушавыя запісы, судовыя рашэнні, дарчыя запісы і інш.) Вяржбілаўскага кляштара. 1700–1792 гг.
542. Тое ж Вальнянскага кляштара. 1636–1775 гг.
543. Тое ж Галубіцкага кляштара. 1679 г.

- 544. Тое ж Глушанскага кляштара. 1786 г.
- 545. Тое ж Гродзенскага кляштара. 1775–1815 гг.
- 546. Тое ж Дораўскага кляштара. 1757 г.
- 547. Тое ж Дзятлаўскага кляштара. 1685–1786 гг.
- 548. Тое ж Дубленскага кляштара. 1772 г.
- 549. Тое ж Заблудаўскага кляштара. 1786 г.
- 550. Тое ж Жыровіцкага кляштара. 1591–1835 гг.
- 551. Тое ж. 1719–1835 гг.
- 552. Тое ж. 1831 г.
- 553. Тое ж Казіміраўскага кляштара. 1741–1802 гг.

Фонд 694. Дакументы Віленскай каталіцкай дзяцэзіі першай паловы XIX ст.
(Пераважна маёмасныя і статыстычныя матэрыялы)

Воіс 1

Ніжэй указваюцца справы.

102. Ведамасці аб капітальных і фондушавых сумах манастырскага і белага духавенства па Віленскай епархіі. (Ёсць заўвагі і дадаткі да акта візітацыі Зэльвенскага касцёла.) 1816–1817 гг.

230. Ведамасці і рапарты аб фондушавых сумах касцёлаў, кляштараў, дэканатаў Віленскай дзяцэзіі, што забяспечаны на прыватных і казённых маёнтках. 1816–1841 гг.

261. Рапарты дэканаў і ксяндзоў аб стане касцёлаў і кляштараў па Віленскай дзяцэзіі. 1817 г.

263. Апісанне касцёла ў в. Багданава Ашмянскага пав. 1816–1817 гг.

268. Звесткі пра фондушавыя сумы і капіталы шпіталаў, кляштараў і касцёлаў Віленскай дзяцэзіі. 1810–1817 гг.

282. Акт візітацыі Лідскага касцёла за 1818 год.

284. Ведамасць аб капіталах на ўтрыманне кляштараў ордэна піяраў па Віленскай дзяцэзіі за 1818 год.

287. Ведамасць аб капіталах Брэсцкага кляштара ордэна дамініканцаў за 1818 год.

338. Гістарычныя і статыстычныя матэрыялы аб Віленскай і Брэсцкай духоўных семінарыях. 1818–1840 гг.

342. Рапарт правінцыяла Максіміліяна Баўфалы пра стан фондушавых сум кляштараў ордэна кармелітаў босых Віленскай дзяцэзіі. 1818 г.

366. Гістарычныя звесткі аб будынку і фондушы касцёла ў м. Ельня. 1816–1819 гг.

367. Матэрыялы аб рамонтных работах ў Брэсцкім касцёле. 1819 г.

372. Аб выкарыстанні будынкаў былога Брэсцкага езуіцкага касцёла. 1819–1826 гг.

419. Аб будаўніцтве паштовай станцыі ў Браславе. 1820 г.

426. Акт візітацыі кляштара марыявітак ў Слоніме. 1820 г.

449. Акт візітацыі кляштара ордэна дамініканцаў у Друі Дзісенскага пав. 1821 г.

483. Статыстычныя звесткі аб колькасці парафіяльных і філіяльных касцёлаў, шпіталаў пры іх, духавенства і г. д. па Завілейскаму дэканату за 1822 г.

497. Матэрыялы пра кляштары марыявітак Слонімскага дэканата; пра фондушавыя сумы кляштара ордэна дамініканцаў у Брэсце, апісанне кляштара. 1822 г.

505. Матэрыялы па выніках візітацыі касцёлаў Навагрудскага дэканата. 1821–1822 гг.

523. Ведамасць парафіяльных касцёлаў, колькасці духавенства і г. д. па Брэсцкаму дэканату. 1822 г.

546. Статыстычныя дадзеныя аб колькасці парафіяльных і філіяльных касцёлаў, школ пры іх, колькасці духавенства і г. д. ордэна ксяндзоў-бернардаўцаў па Віленскай дзяцэзіі. 1823 г.

578. Ведамасці аб колькасці кляштараў, духавенства, школ і г. д. ордэна ксяндзоў-дамініканцаў па Віленскай дзяцэзіі. 1823 г.

580. Ведамасці аб колькасці кляштараў, духавенства, школ і г. д. ордэна ксяндзоў-езуітаў. 1822–1823 г.

582. Аб прадастаўленні ў духоўную кансісторыю звестак аб колькасці парафіяльных і філіяльных касцёлаў па Віленскай епархіі. 1823 г.

611. Аб прадастаўленні ў духоўную кансісторыю звестак аб колькасці парафіяльных і філіяльных касцёлаў, апісанне кляштара дамініканцаў у г. Брэсце. 1823–1824 г.

636. Справа аб нападзе жыхароў м. Гальшаны на мясцовы францысканскі кляштар і захопе імі лесаматэрыялаў. 1825–1826 г.

642. Акты візітацыі касцёлаў Гродзенскага, Брэсцкага і Пружанскага дэканатаў за 1828 г.

652. Справа аб прадастаўленні звестак пра кляштары, што знаходзяцца ў Віленскай дзяцэзіі. 1830 г.

653. Ведамасці аб кляштарх ордэна францысканцаў па Віленскай дзяцэзіі за 1830 г.

654. Статыстычныя і гістарычныя звесткі пра кляштары Віленскай дзяцэзіі. 1830 г.

655. Тое ж. 1830 г.

657. Статыстычныя ведамасці аб кляштары ў Бярозе-Картузскай. 1830 г.

658. Гістарычныя і статыстычныя матэрыялы аб кляштары ў Бярозе-Картузскай. 1832 г.

660. Звесткі пра фундушы, духавенства і будынак касцёла ў м. Ельня Гродзенскай губ. 1830 г.

736. Статыстычныя ведамасці аб кляштарх ордэна піяраў па Віленскай дзяцэзіі. 1827 г.

787. Ведамасці аб колькасці парафіяльных і філіяльных касцёлаў, велічыні фундаў і інш. па Брэсцкаму дэканату за 1826 г.

789. Тое ж па Ваўкавыскаму дэканату за 1826 г.

790. Тое ж па Кобрынскаму і Навагрудскаму дэканатах за 1826 г.

791. Тое ж па Лідскаму дэканату за 1826 г.

792. Тое ж па Ашмянскаму дэканату за 1826 г.

827. Тое ж па Браслаўскаму дэканату за 1826 г.

841. Ведамасці аб касцёлах і кляштарх ордэна піяраў са звесткамі пра стан будынкаў. 1829 г.

891. Звесткі аб выніках візітацыі касцёлаў Віленскай дзяцэзіі за 1828 г.

930. Ведамасці аб колькасці кляштараў ордэна кармелітаў босых па Віленскай дзяцэзіі. 1830 г.

961. Аб перабудове Брэсцкага касцёла дамініканцаў. 1830 г.

991. Аб рамонце Ашмянскага касцёла і ўпарадкаванні прыкасцельнай тэрыторыі. 1831 г.

1004. Прапанова гродзенскага цывільнага губернатара біскупу Клангевічу аб закрыцці некамплектных кляштараў па Гродзенскай губ. 1832 г.

1005. Тое ж па Віленскай губ. 1832 г.

1007. Аб ходзе рамонтных работ у Ашмянскім касцёле. 1832 г.

1012. Аб капіталах і манахах Слонімскага кляштара канонікаў рэгулярных латэранскіх. 1832 г.

1015. Дадзеныя аб фундашах і капіталах скасаваных кляштараў па Віленскай губ.

1024. Інвентар Гродзенскага Занямонскага кляштара ордэна францысканцаў. 1832 г.

1032. Пра будаўніцтва Радуньскага касцёла Лідскага пав. 1832–1840 гг.

1037. Інвентар касцёла ў м. Воўпа Гродзенскага пав. 1832 г.

1073. Звесткі пра капіталы і фондушы скасаванага кляштара дамініканцаў у Гродне. 1833 г.

1087. Аб ходзе рамонтных работ у Ашмянскім касцёле. 1833 г.

1094. Статыстычныя ведамасці аб стане філіяльных касцёлаў і капліц па Гродзенскаму дэканату. 1834 г.

1095. Тое ж па Браслаўскаму дэканату. 1834 г.

1096. Тое ж па Радуньскаму дэканату. 1834 г.

1097. Тое ж па Віленскаму дэканату. 1834 г.

1098. Тое ж па Брэсцкаму дэканату. 1834 г.

1103. Тое ж па Ваўкавыскаму дэканату. 1834 г.

1104. Тое ж па Кобрынскаму дэканату. 1834 г.

1106. Тое ж па Вішнеўскаму дэканату. 1834 г.

1110. Тое ж па Лідскаму дэканату. 1834 г.

1111. Тое ж па Свірскаму дэканату. 1834 г.

1112. Тое ж па Слонімскаму дэканату. 1834 г.

1178. Аб рамонце іканастасаў і забяспечанасці імі грэка-уніяцкіх цэркваў па Заходніх губ. 1834–1838 гг. 120 арк.

1182. Аб закрыцці капліцы ў в. Грудаполь Слонімскага пав. 1828, 1834 гг.

1192. Аб рамонце касцёла ў м. Дзярэчын Слонімскага пав. 1827–1834 гг.

1225. Звесткі рознага характару аб скасаваным у Брэсце кляштары ордэна трынарыйяў. 1835 г.

1229. Статыстычныя ведамасці аб колькасці кляштараў, касцёлаў, капліц, парафіян, школ і інш. звесткі па кляштарых ксяндзоў-бернардынцаў у Віленскай дыяцэзіі за 1835 г.

1261. Тое ж па Вішнеўскаму дэканату за 1835 г.

1264. Тое ж па Пружанскаму дэканату за 1835 г.

1265. Тое ж па Браслаўскаму дэканату за 1835 г.

1267. Тое ж па Кобрынскаму дэканату за 1835 г.

1270. Тое ж па Гродзенскаму дэканату за 1835 г.

1271. Тое ж па Свірскаму дэканату за 1835 г.

1274. Тое ж па Слонімскаму дэканату за 1835 г.

1275. Тое ж па Радуньскаму дэканату за 1835 г.

1276. Тое ж па Лідскаму дэканату за 1835 г.

1277. Тое ж па Навагрудскаму дэканату за 1835 г.

1278. Тое ж па Брэсцкаму дэканату за 1835 г.

1280. Тое ж па Віленскаму дэканату за 1835 г.

1284. Тое ж па Ашмянскаму дэканату за 1835 г.

1314. Рапарты ксяндза Яна Котцыча біскупу Клангевічу аб неабходнасці будаўніцтва новага касцёла ў м. Зэльве Слонімскага пав. 1836 г.

1342. Справа аб пажары ў Ашмянскім касцёле. 1837–1840 гг.

1343. Аб перадачы ў казённае ведамства бальнічнага дома і фондушовай зямлі Гальшанскага кляштара францысканцаў. 1837–1840 гг.

1353. Ведамасці аб фондушах і капіталах кляштараў і касцёлаў па Віленскай дыяцэзіі. 1838 г.

1374. Інвентарнае апісанне плябаніі ў Слоніме. 1838 г.

1375, 1376. Справы аб будаўніцтве ў Віленскай дыяцэзіі капліц і правядзенні ў іх богаслужэнняў. 1838 г.

Аляксей Літвін (Мінск)

ДАКУМЕНТЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ВАРШАЎСКАЙ ПУБЛІЧНАЙ БІБЛІЯТЭЦЫ

Польска-савецкая вайна 1919–1920 гг., падзеі, што адбываліся на тэрыторыі Беларусі, па шэрагу прычын яшчэ не атрымалі дастатковага навуковага асвятлення ў айчыннай гістарыяграфіі. Адною з прычын гэтага, на наш погляд, з’яўляецца адсутнасць у нашых архівах арыгінальных дакументальных матэрыялаў польскіх ваенных і грамадзянскіх акупацыйных органаў. Так здарылася, што амаль усе яны апынуліся ў Польшчы, дзе частка з іх загінула ў час вясенне-летняга наступлення Чырвонай Арміі 1920 г. і нямецкай акупацыі 1939–1945 гг. Мы маем на ўвазе дакументы аб дзейнасці Літоўска-Беларускага дэпартаменту пры Міністэрстве замежных спраў Польшчы (большая частка яго загінула), Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель пры Галоўным камандаванні польскай арміі — Зажонду цывільнага зямель Усходніх (Zarząd cywilny ziem wschodnich — ZCZW, далей — ЗЦЗВ) і яго структур на акупаванай тэрыторыі Беларусі. Значная колькасць разрозненых арыгінальных дакументаў ЗЦЗВ па незразумелых прычынах апынулася не ў архівах, а ў адзеле рукапісаў Варшаўскай Публічнай бібліятэкі¹ і была доўгі час фактычна недасягальнай для даследчыкаў. Упершыню аб іх існаванні стала вядома з публікацыі ў 1971 г. вядомага польскага гісторыка Аляксея Дзяругі². Цікава, што ў сваёй грунтоўнай манаграфіі “Усходняя палітыка Польшчы на землях Літвы, Беларусі і Украіны (1918–1919)”³, якая выйшла ў 1969 г. у Варшаве, аўтар аб існаванні гэтых дакументаў нічога не гаварыў.

Відаць, ёсць неабходнасць крыху больш сказаць аб ЗЦЗВ. Гэты орган з’явіўся шляхам шэрагу рэарганізацый аднаго з аддзелаў Міністэрства замежных спраў (МЗС) пасля таго, як 8 лютага 1919 г. начальнікам Польскай дзяржавы Ю. Пілсудскім быў падпісаны дэкрэт, які абвясціў аб тым, што з пачаткам аперацый польскіх войскаў у Літве і Беларусі на занятых тэрыторыях усталяваецца ваеннае кіраўніцтва, што ўсе дэкрэты і распараджэнні, абавязковыя да

¹ Biblioteka Publiczna mst. Warszawy ul. Koszykowa, 26 (BP).

² Deruga A. Akta archiwalne zarządu cywilnego ziem wschodnich (1919–1920) // Biuletyn Informacyjny Studiów z dziejów stosunków polsko-radzieckich. 1971. Nr 23. Lipiec – wrzesień. S. 45–54.

³ Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919). Warszawa, 1969.

выканання, павінны выдавацца Генеральным штабам польскіх войскаў сумесна з Літоўска-Беларускім дэпартаментам польскага МЗС⁴. 19 лютага 1919 г. Пілсудскі прызначыў дырэктара дадзенага дэпартамента прафесара Людвіка Калянкоўскага Генеральным грамадзянскім камісарам пры Ваенным упраўленні Усходніх зямель (Kresów wschodnich). У час паходу на Ліду і Вільню, 15 красавіка 1919 г., Л. Калянкоўскага на гэтай пасадзе замяніў Ежы Асмалоўскі, які стаў Генеральным камісарам, шэфам Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель пры Галоўным камандаванні⁵. Фактычна быў створаны цывільны ўрад і размежаваны сферы дзейнасці паміж вайсковымі і цывільнымі ўладамі.

Асаблівацю функцыянавання польскай ваенна-грамадзянскай адміністрацыі занятых усходніх абшараў з’яўлялася тое, што яна знаходзілася ў непасрэдным падначаленні Ю. Пілсудскага як Галоўнакамандуючага (Wodza naczelnego), а не “Начальніка дзяржавы” (Naczelnika państwa), таму на падставе загаду Пілсудскага ад 12 мая 1919 г. у Варшаве было створана спецыяльнае прадстаўніцтва (экспазітура) ЗЦЗВ, у задачу якога ўваходзіла “інфармаванне Генеральнага камісара аб пажаданнях цэнтральных уладаў і азнаямленне польскага кіраўніцтва з пазіцыяй ЗЦЗВ па ўсіх пытаннях занятых Усходніх зямель”. Узначаліў прадстаўніцтва буйны ковенскі магнат, вядомы кансерватар, былы кіраўнік Камітэта абароны Усходніх зямель (Komitetu obrony Kresów — КОК), граф Міхал Станіслаў Корвін-Касакоўскі. У сакратарыяце прадстаўніцтва былі аддзелы: ліквідацыі ваенных страт, ваенных спраў здабычы Усходніх зямель і Беластоцкай акругі. Акрамя таго, вясной 1919 г. да прадстаўніцтва былі далучаны два аддзелы Літоўска-Беларускага дэпартамента МЗС: гаспадарчы і пашпартны. У прадстаўніцтве працавалі прадстаўнікі магнацкіх сем’яў з Усходніх зямель Станіслаў Ваньковіч, Раман Ёдка-Наркевіч, князь Геранім Друцкі-Любецкі. ЗЦЗВ падпарадкоўвалася вялізная тэрыторыя захопленых усходніх раёнаў, якая была падзелена на акругі, а тыя — на паветы (раёны). Спачатку былі ўтвораны тры акругі: Віленская, Брэсцкая і Валынская, а пасля захопу ў жніўні 1919 г. Мінска — Мінская. На чале акруг стаялі акруговыя камісары, якім падпарадкоўваліся павятовыя старосты (да кастрычніка 1919 г. — камісары). Сядзіба Генеральнага камісара ЗЦЗВ месцілася спачатку ў Варшаве, а са жніўня 1919-га да ліпеня 1920 г. у Вільні. Зліквідавалі ЗЦЗВ у верасні 1920 г.

Знаёмства з матэрыяламі картатэкі рукапіснага фонду сведчыць, што не ўсе дакументы, якія датычацца дзейнасці Варшаўскага прадстаўніцтва і ў цэлым дзейнасці ЗЦЗВ, захаваліся. Але тое, што захавалася, — гэта, па сведчанню А. Дзяругі, каля 130 архіўных спраў (№ 1656–1773). Так, у справе № 1656 знаходзіцца дзённік палітычнага аддзела ЗЦЗВ з 26 сакавіка да 16 мая 1919 г.

⁴ Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy. S. 180.

⁵ Deruga A. Akta archiwalne Zarządu cywilnego... S. 46.

У ім засведчаны ход падзей, якія датычыліся палітычнага аддзела: дакументацыя, якая паступала ў аддзел з указаннем даты і таго, каму яна накіроўвалася для выканання (рэагавання), але саміх матэрыялаў няма. Часткова яны ёсць у іншых архівах Польшчы ці ў іншых справах. Для прыкладу можна прывесці запіс у дзённіку ад 31 сакавіка пад № 17. Тут значыцца: “У справе дасланай беларускай дэкларацыі. Накіравана ў канцэлярыю кіраўніка міністэрства. Рэгістрацыйны № 76/1”. Знаёмства з іншымі справамі, у прыватнасці з № 1688/2 (“Нацыянальны рух на Гродзеншчыне”), дапамагло высветліць, што гэта была ініцыятыва Беларускай рады Гродзеншчыны — выкладзі польскім уладам праблемы беларускага нацыянальнага руху.

Асабліваю цікавасць уяўляюць дакументы Літоўска-Беларускага дэпартаменту МЗС (№ 1682): дыпламатычная перапіска, агляды літаратуры беларускага, літоўскага і польскага друку, рапартажы і справаздачы акруговых і павятовых камісараў, загады па Першай брыгадзе Літоўска-Беларускай дывізіі і інш. Так, у лютым 1919 г. камісар Гродзенскага павета Станіслаў Іваноўскі даслаў дэпартаменту тры рапартажы аб перагаворах з беларусамі і аб планавым прыездзе ў Варшаву Антона Луцкевіча, “інфармацыю аб тым, што бальшавікі ў Вільні праводзяць вельмі ажыўлены гандаль з немцамі. Галоўным пасрэднікам з нямецкага боку з’яўляецца Магер Венк, які забірае 10 працэнтаў дастаўленага ад бальшавікоў тавару” (№ 1688/2, арк. 31). Вельмі каштоўнымі з’яўляюцца матэрыялы аб дзейнасці мясцовых польскіх улад, аб іх адносінах да беларусаў, украінцаў, яўрэяў, рускіх і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей (матэрыялы аддзела нацыянальнасцей, №.1663, 1665, 1688). У якасці прыкладу можна прывесці пратакол допыту вядомага беларускага дзеяча, аўтара песні “Мы выйдзем шчыльнымі радамі” Макара Касцевіча (Краўцова) ад 19 снежня 1919 г. у Мінскім акруговым судзе, праведзенага падпракуратарам Мяцельскім. Пратакол напісаны на польскай мове і знаходзіцца ў справе № 1663/2. Ніжэй прыводзіцца яго тэкст:

Пратакол

1919 года снежня 19 дня ў Мінску

Падпракуратар пры Акруговым судзе ў Мінску Я. Мяцельскі дапытаў ніжэй названага, і ён даў наступныя паказанні: Макар Касцевіч, 28 гадоў, праваслаўны. Пражывае ў Мінску па вул. Садовай, д. 4–1.

Я пісаў у газету “Беларус”, артыкулы мае заўсёды падпісаны псеўданімам “Краўцоў Макар”, адзін раз толькі, пры перакладзе на беларускую мову выступлення Начальніка дзяржавы, надрукаванага ў іншых газетах, пераклад выступлення не быў мной падпісаны. Рукапісы сваіх выступленняў аддаваў сакратару рэдакцыі ці яго намесніку. Артыкул “Плебісцытныя размовы” пісаў я і аддаў таксама ў рэдакцыю. Аб тым артыкуле не меў ніякай гутаркі з панам Луцэвічам і з панам Лёсікам. Я не ведаю, хто быў фактычна рэдактарам газеты “Беларус”, таму што рэдка бываў у рэдакцыі. Пішучы артыкул “Плебісцытныя размовы”, я не меў намеру выказаць непавагу Польскаму сейму, а меў на ўвазе толькі партыі сейма, большасцю

галасоў якіх былі вызначаны плебісцытныя выбары ў Беларусі, — г. зн. меў на ўвазе польскую партыю Народнай дэмакратыі. Я лічу, што ў вышэй адзначаным артыкуле непавагі сейма няма, а ёсць толькі звычайная палітычная палеміка, таму што лічу сябе не належачым да Польскай дзяржавы і што Беларусь мае права быць самастойнай дзяржавай. Крытыка распараджэнняў сейма, якія датычаць Беларусі, па майму разуменню, не ёсць злачынства. Я лічу, што Польская дзяржава толькі часова заняла тэрыторыю Беларусі, якая павінна існаваць самастойна, і як жыхар Беларусі і афіцэр Беларускага войска ад снежня бягучага года перад Польскай дзяржавай ніякіх абавязкаў не маю. Акрамя службовых вайсковых. Паўтараю, што я маю права крытыкаваць распараджэнні Польскай дзяржавы таксама, як і іншых дзяржаў, што датычацца маёй Бацькаўшчыны-Беларусі. Калі пісаў “Плебісцытныя размовы”, у Беларuskім войску яшчэ не служыў.

Прачытана, Беларускага войска падпаручнік *М. Касцевіч*.

Да вызначэння ніжэйшай справы абавязваюся не выязджаць без дазволу судовых улад.

Касцевіч.
Падпракуратар *Мяцельскі*.

Знаёмства з матэрыяламі аддзела абмену ваеннапалоннымі (№ 1658) дае звесткі пра тое, як праходзіў працэс абмену і вызвалення з палону беларусаў і грамадзян Савецкай Расіі. Так, 20 мая 1920 г. ваенны аддзел Генеральнага камісара атрымаў ад слонімскага павятовага старосты адказ, у якім гаварылася: “Да Генеральнага камісара ў Вільні (Ś-to Jarska 13), Камісіі па грамадзянскіх справах. На ліст ад 26 студзеня б. г. за № 33 маю магчымасць паведаміць, што ў адпаведнасці з адказам начальніка 4 раёна адносна вызвалення інтэрнанавага Ігната Дварчаніна з боку тутэйшых улад ніякіх перашкод няма”. У справе маюцца адказы свянцянскага старосты аб адмове вызвалення інтэрнанавага Міхала Трыхона, ігуменскага старосты аб адмове ў вызваленні Д. Някрасава, таму “што ён належаў да бальшавіцкай партыі і быў ворагам Польскага ўрада” (с. 51). Навагрудскі староста адносна вызвалення з палону Антона Ермаловіча, які пры ўладзе бальшавікоў быў сакратаром гміны, напісаў: “Пажадана, каб яго вяртанне не наступіла хутка” (с. 49).

Цікавыя звесткі ёсць у справаздачных дакументах акруг, старостваў, паведаў і матэрыялах ліквідацыйных камісій па Мінску, Брэсцкаму, Баранавіцкаму, Барысаўскаму, Бабруйскаму, Браслаўскаму, Лепельскаму і шэрагу іншых старостваў і паведаў, матэрыялах аб дзейнасці “Стражы крэсовай”, паліцыі і жандармерыі, аддзелаў палітыкі, сацыяльнай апекі, прамысловасці і інш.

Дакументы і матэрыялы ЗЦЗВ з’яўляюцца каштоўнай крыніцай аб польскім акупацыйным рэжыме на тэрыторыі Беларусі ў 1919–1920 гг., аб жыцці і дзейнасці насельніцтва, яго адносінах да новай улады. Зразумела, што наспела неабходнасць выяўлення і складання поўнага спісу дакументаў і матэрыялаў ЗЦЗВ, якія захоўваюцца у Варшаўскай Публічнай бібліятэцы, іншых архівах Польшчы. Копіі гэтых матэрыялаў павінны быць таксама ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь, таму што гэта частка нашай гісторыі.

БЕЛАРУСІКА Ў ПОЛЬСКИХ РУКАПІСНЫХ ЗБОРАХ

Працуючы у Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі (цяпер Нацыянальная акадэмія навук Беларусі), я некалькі разоў выязджаў у Польшчу для архіўных і бібліягэчных пошукаў. Спачатку цікавіўся толькі творамі беларускай літаратуры XIX ст., потым пашырыў свае пошукі на шматмоўную літаратуру Беларусі XVII–XVIII стст. Урэшце стаў запісваць усё, што было звязана з беларускай зямлёй, яе гісторыяй, культурай. Знойдзеныя літаратурныя помнікі былі апісаны ў манаграфіях “Творчае пабрацімства”, “Таямніцы старажытных сховішчаў”, “На скрыжаванні славянскіх традыцый”, увайшлі ў некалькі анталогій. Звесткамі па гісторыі і мастацтву дзяліўся з калегамі. І ўсё роўна многія знаходкі засталіся незапатрабаванымі. Яны зафіксаваны ў маёй картатэцы і сёння прапануюцца чыгачам-даследчыкам для выкарыстання.

Звесткі згрупаваны па гарадах (у іх беларускім алфавітным парадку), а ўнутры гарадоў — па сховішчах: архівах і аддзелах рукапісаў бібліятэк. Затым даецца кароткае апісанне рукапісаў з указаннем (на пачатку) іх парадкавага нумара.

ВАРШАВА

Галоўны архіў старадаўніх дакументаў (AGAD)

Архіў Браніцкіх з Сухой

189/222. Копіі з рукапісаў Публічнай бібліятэкі ў Пецярбургу за 1633–1650 гг., зробленыя Віктарам Каліноўскім у 1859 г. Ёсць вершаваны твор на польскай мове — “Палёгка болю і жалю ад спалення і спусташэння горада Полацка маскоўскім непрыяцелем 2 ліпеня 1633 г.”.

295/370. Вершы на польскай і лацінскай мовах, запісаныя настаўнікам або вучнямі Полацкай езуцкай акадэміі. Рукапіс знаходзіўся у бібліятэцы Адама Мялешкі-Малішкевіча.

353/452. Каталог бібліятэкі А. Мялешкі-Малішкевіча. Месца яе знаходжання невядома (відаць, Беларусь). У каталогу многа віленскіх выданняў XIX ст.

Архіў Прозараў (з Хойнікаў) і Ельскіх (з Замосця пад Мінскам)

136. Матэрыялы да біяграфіі дачкі Аляксандра Ельскага Аляксандры Глогер.

137. Розныя біяграфічныя матэрыялы.

138. Друкаваныя і рукапісныя крыніцы па гісторыі Рэчы Паспалітай за 1744–1786 гг., сабраныя А. Ельскім. Матэрыялы раскладзены па гадах.

139. Збор матэрыялаў па гісторыі дысідэнцтва і Барскай канфедэрацыі. Ёсць польскія вершы, прысвечаныя падзеям у Пінску і Гродне.

140. Матэрыялы па гісторыі беларускай літаратуры. Ёсць вершаваныя тэксты — “Гутарка старога дзеда”, “Пазнаў праўду” сялянскага паэта-самавука з Івянца, Мікалая Марозіка (Навагрудчына), зроблены А. Ельскім пераклад на беларускую мову першай часткі паэмы А. Міцкевіча “Пан Тадэвуш”. Вядомы калекцыянер Р. Зямкевіч паведамае А. Ельскаму, што перасылае яму копію беларускага верша 1794 г. Захоўваюцца выданні “Вязанкі” Янкі Лучыны (1903) і “Да свайго Бога” М. Зыха (у перакладзе Я. Свайка). Ёсць фатаграфія Беларускага кружка ў Варшаве, дзе зафіксаваны В. Галаўня, В. Выслаух, Р. Зямкевіч, Л. Дубейкаўскі, Г. Леучык, а таксама складзеная А. Ельскім “Беларуская бібліяграфія” (па гадах).

141. Матэрыялы, якія датычацца аднаўлення дзейнасці Віленскага універсітэта.

143. Выразкі, якія датычацца гісторыі уніятаў (1913–1915 гг.).

144. Калекцыя фотаздымкаў і эскізаў.

Нацыянальная бібліятэка (аддзел рукапісаў)

2760–2768. Рукапісы з калекцыі Аляксандра Ельскага, набытыя ў 1936 г. ад сям’і.

2856. Карэспандэнцыя польскага паэта З. Пшасмыцкага (Мірыяма). Сярод яе — лісты ад Яна Неслухоўскага (Янкі Лучыны) 1887–1888 гг. На арк. 75 польскі верш гэтага паэта “Сённяшні вяскowy лірнік”.

2915. Лісты і творы Уладзіслава Сыракомлі, набытыя ў 1947 г. ад Г. Каратынскага.

2975. Карэспандэнцыя жыхара Мінска Аляксандра Валіцкага. На арк. 34–35 ліст ад Я. Неслухоўскага 1884 г.

2981. Рукапісы са збораў А. Валіцкага. Ёсць тэксты польскіх вершаў і перакладаў Я. Неслухоўскага.

5304. Рукапіс польскай паэмы Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча “З-над Іслачы”.

5370. “Акварэлькі з паляўнічага жыцця на Палессі” Я. Неслухоўскага. Куплены ў 1942 г. у З. Пшасмыцкага.

5406. “Легенда” К. Стаброўскага (Слонім?) на польскай мове.

5452. Паэтычныя творы і пераклады польскай і беларускай паэтэсы Зофіі Тшашчкоўскай (Адама М-скага), якая жыла на Капыльшчыне. Ёсць пераклад на беларускую мову верша “Як жа мне браць цябе, дзяўчына”.

5453. “Кветкі зла” Ш. Бадлера ў польскім перакладзе З. Тшашчкоўскай.

5455. Польскі зборнік “Паэзія” З. Тшашчкоўскай.

5786. Альбом Людвікі Кастравіцкай з Дарашковічаў. Ёсць аўтограф В. Кюхельбекера.

5792. Альбом невядомай А. В. са Свіслачы.

5995. На арк. 14–16 тры лісты А. Ельскага да невядомага (1903).

6157. Польская трагедыя “Паляк у Амерыцы, Францыі і Іспаніі, або Маладая мулатка”, пастаўленая ў 1828 г. “у Міслабары каля Клецка над Шчарай”. Далучаны ноты музычных твораў, якія выконваліся ў час спектакля.

6381. “Успаміны пра найстарэйшага майго брата Юзафа Патоцкага (Мар’яна Богуша)” Феліцыі з Патоцкіх Паплаўскай. Гаворыцца пра дзяцінства, якое прайшло ў Мінску.

6508. Фрагмент рукапіснай спадчыны Л. Топур-Звяждоўскага, які ў 1863 г. камандаваў паўстанцамі на Магілёўшчыне.

6540. “Запісная кніжка паўстанца з магілёўскай турмы” 1863 г. Ёсць запіс продка У. Караткевіча.

6741–6825. Рукапісы з Варшаўскага архіва Нясвіжскай ардынацыі (частка, якая не трапіла ў Галоўны архіў старадаўніх дакументаў). Пад № 6750 — рукапісная “Логіка” XVII ст. на лацінскай мове з Нясвіжскай бібліятэкі, пад № 6782 — падручнік па філасофіі, якая выкладалася ў пярскім калегіуме ў Шчучыне ў 1767–1769 гг.

6903. “Манускрыпт навагрудскага стольніка Станіслава Дуніна-Вансовіча”, куды ўключаны копіі на польскай і лацінскай мовах гістарычных і літаратурных матэрыялаў 1733–1760 гг.

6990. Аперэта “Агатка” Мацея Радзівіла, пастаўленая ў Нясвіжы ў другой палове XVIII ст.

7207. Лісты ўраджэнца Случчыны, сябра Т. Шаўчэнкі, мастака Браніслава Залескага да сям’і Адамовічаў.

7262. Перапіска кракаўскага друкара У.-Л. Анчыца і яго сына В.-З. Анчыца. Ёсць лісты Адама Кіркора і Вінцэся Каратынскага.

7274. Розныя паперы В. Каратынскага.

7317. Лісты Уладзіслава Сыракомлі да Яна Хэнцінскага (са збораў Каратынскіх).

7330. “Лісты самотнай” Юліі Ціцюс са Слонімскага павета ў рэдакцыю газеты “Kurier Wileński” (пра стан адукацыі, погляды шляхты ў сярэдзіне XIX ст.).

8834. Успаміны ўраджэнца Міншчыны В. Валодзькі (Кошчыца), удзельніка паўстання 1863 г., затым эмігранта ў Турцыі.

8859. “Галшка”, польская паэма М. Бардскага, “двараніна Мінскай губерні”.

Універсітэцкая бібліятэка (адрэс рукапісаў)

263–315. Рукапісы з бібліятэкі Стравінскіх у Накрышках Навагрудскага ваяводства. Асноўная іх частка звязана са слоніmsкім старостай Фларыянам Брунонам Стравінскім (памёр каля 1787 г.). Сярод рукапісаў — копія “Генрыяды” Вальтэра (№ 265), беларуская “Прамова Мялешкі” (№ 274, т. 2, арк. 971–973), перапіска паэта Ф. Карпінскага і ўладальніка Шчорсаў І. Храптовіча (№ 278), апісанне Дзятлава на Навагрудчыне (№ 273), польскія вершы Ігната Булгароўскага з Навагрудчыны (№ 283), апісанне падарожжа невядомай аўтаркі са Слоніма ў Марыенбад на французскай мове (№ 302), інвентары слоніmsкіх маёнткаў Стравінскіх (№ 306).

317. Фрагменты архіва Вайніловічаў з Навагрудскага пав. на польскай, старабеларускай і лацінскай мовах. XVI–XVIII стст.

319. Акты з Ваўкавыскага пав.

320. Акты вёскі і пушчы Мілавіды на польскай, старабеларускай і лацінскай мовах. XVII–XIX стст.

321. Акты маёнтка Дзярэчын. Канец XVIII–першая палова XIX ст.

323. Акты Клецкай і Давыдгарадоцкай ардынацый з архіва Радзівілаў. 1825–1856 г.

325. Дакументы маёнтка Банклеўскіх Ляхавічы ў Пінскім пав. 1511–1811 гг.

326. Маёмасна-юрыдычныя дакументы розных сем’яў з Мінскага і Полацкага ваяводстваў на польскай, старабеларускай і рускай мовах. XVII–XIX стст.

327. Маёмасныя дакументы Шчытоў-Забельскіх з Полацкага ваяв. на польскай і старабеларускай мовах. XVII–XVIII стст.

328–329. Дакументы Дэспатаў-Зяновічаў з Полацкага ваяв.

330. Акты з Беразвеча Полацкага ваяв. XVII–XVIII стст.

331. Копіі з гарадскіх кніг Полацка.

333. Маёмасныя дакументы з Беларусі (на арк. 3–4 фондуш на праваслаўную царкву ў Гудзевічах ад 4 ліпеня 1539 г.).

334. Маёмасныя дакументы з Лідскага пав.

336. Інвентар двара, фальварка, горада і ўладанняў Маркаўскага староства Ашмянскага пав. на польскай і старабеларускай мовах. 1618 г.

347. З папераў беларускага і польскага фалькларыста Міхала Федароўскага.

428–440. Асабістыя матэрыялы, рукапісы і карэспандэнцыя Міхала Федароўскага. У тым ліку яго шыткі з запісамі да шматтомнай працы “Беларускі народ на Літоўскай Русі”.

459. Біяграфія Зарыяна Далэнгі-Хадакоўскага, напісаная Рамуальдам Падбярэскім і перададзеная ў бібліятэку Людвікам Каратынскім.

469. Праца беларускага і польскага кампазітара з Міншчыны Міхала Ельскага “Танцы народа Мінскай губерні”.

Паводле каталога новых набыткаў (акцэсія) пасля 1945 г.

167. Біяграфічныя і маёмасныя матэрыялы сям’і Ельскіх, набытыя ад сям’і Глогераў. 1785–1824 г.

182. Гістарычныя і статыстычныя нататкі Станіслава Ельскага на польскай і французскай мовах. Паходзяць са збораў Аляксандра Ельскага ў Замосці на Міншчыне. Перададзены Зыгмунтам Глогерам у 1951 г. 1816–1819 г.

260. Гаспадарчыя дакументы з архіва Агінскіх на Гродзеншчыне на польскай і старабеларускай мовах. XVI–XIX стст.

411. Маёмасна-юрыдычныя дакументы маёнтка Горсплі Полацкага ваяв. XVII–XVIII стст.

412–418. Такія ж дакументы маёнткаў Пліса, Багушэвічы, Крывічы і інш., якія знаходзіліся пераважна ў Полацкім пав.

592. Інвентар маёнтка Ярэмічы на Навагрудчыне. 1693 г.

593–605. Рукапісныя матэрыялы, пераважна маёмасныя, з архіва Радзівілаў у Нясвіжы. Ёсць рукапіс па філасофіі XVII ст.

912. “Усялякая ўсялячына”, сабраная Бухартоўскім у Шчучыне, на польскай мове. 1821 г.

945. Рукапіс мінчаніна Ігнація Быкоўскага, які ўключае сеймавыя прамовы і вершы. Канец XVIII ст.

1361. Юрыдычныя дакументы розных шляхецкіх родаў з Полацкага і Віленскага ваяводстваў. XVI–XIX стст.

1611. “Успаміны дзяцінства, праведзенага на Навагрудчыне (1880–1887)” беларускага і польскага фатографа Яна Булгака. Напісаны на польскай мове ў 1940 г.

ВРОЦЛАЎ

Бібліятэка імя Асаліньскіх (адзел рукапісаў)

302. На арк. 531–534 “Універсал Аршанскага павета”.

1125. Рукапісны “Кодэкс” XVII–XVIII стст. На арк. 120–125 беларускія і польска-беларускія інтэрмедыі, якія выконваліся ў езуіцкіх школьных тэатрах на Беларусі (Полацк, Віцебск, Орша, Навагрудак).

1857.. “Французы ў Полацку ў 1812 г.” С. Пшылэнцкага. На польскай мове.

1894. “Збор розных рэчаў, разумных і дасціпных аповесці” падсудкавіча Віцебскага ваяв., на польскай мове. 1768–1769 г.

2194. Накіды звестак пра рукапісы са збораў Віктара Каліноўскага.

2241. “Каталог кніжак, якія засталіся пасля Віктара Каліноўскага ў Пецярбургу”. 1864 г.

2434. “Хроніка” Тодара Еўлашоўскага.

2514. Выпіскі з земскіх кніг Навагрудскага ваяв.

2662–2663. Лісты Радзівілаў.

3150. “Думкі” мінчаніна, беларускага і польскага паэта Ігнація Легатовіча, на польскай мове.

3454. “Успаміны” жыхара Віцебска Максіміліяна Маркса на польскай мове. Сярэдзіна XIX ст.

3667. “Успаміны пра домік лідскіх піяраў” Язафата Вайшвілы на польскай мове.

4231. Дыярыуш агульнага гродзенскага сейма ў 1752 г.
4814. Інвентар Гомельскага староства 1771 г.
5167. Інвентар Шклоўскага графства. 1727 г.
- 5170, 5171, 5179. Інвентары Чачэрскага староства. XVIII ст.
5397. Карэспандэнцыя мінскага ваяводы Адама Хмары. XVIII ст.
6278. “Дыялогі і інтэрмедый школы у Жыровічах і Бучачы”. Ёсць інтэрмедыя на беларускай мове пра сляпога і кульгавага, пана і селяніна. 1751 г.
6330. “Успаміны” жыхара Слуцка Станіслава Шантыра. 1846 г.
- 6832, 6844. Карэспандэнцыя і асабістыя дакументы польскага пісьменніка і мемуарыста Эдуарда Паўловіча з Навагрудчыны.
9571. “Дыярыуш пецябургскага падарожжа Адама Хмары, мінскага ваяводы” І. Комара на польскай мове. 1799 г.
9665. “Пра таварную гаспадарку” Іахіма Храптовіча, уладальніка Шчорсаў на Навагрудчыне.
11984. Польскія вершы нясвіжскай княжны Ф.-У. Радзівіл. XVIII ст.
12036. Лісты Адама Ганорыя Кіркора. Другая палова XIX ст.
12273. “Горстка ўспамінаў пра 63 г.” Людвікі з Ямантаў Радзевіч на польскай мове. Падрабязна гаворыцца пра дзейнасць Кастуся Каліноўскага.
12778. “Капіярыуш” драматургічных твораў, складзены, праўдападобна, у езуіцкім калегіуме ў Оршы. У зборнік уключаны тэкст польскай п’есы “Духоўнае прычасце св. Барыса і Глеба”, якая ставілася ў Полацку і ў якой ёсць некалькі беларускіх інтэрмедый.
13159. “Успаміны” Г. Велявейскага з Любчы на польскай мове. 1809–1831 гг.
13163. “Успаміны дачкі” Міхаліны Граковіч-Гаўсмановай на польскай мове. Гаворыцца пра Рубяжэвічы, Мінск.
13199. Біяграфія Вандаліна Шукевіча, археолага, які жыў на Лідчыне, напісаная ўрадзёнкам Беларусі Аляксандрам Снежкай. Сярэдзіна XIX ст.
13228. Вершы і лісты да Ф. Зянквіча беларускай і польскай паэтэсы Зофіі Тшашчкоўскай. У іх ліку два пераклады на беларускую мову польскіх вершаў. 1881–1886 г.
13326. Біяграфія грамадскага дзеяча Фелікса Зянквіча (нар. у 1842 г. у Мокрым Пружанскага пав.), напісаная на польскай мове Г. Сулацкай.
13472. Паперы Людвіка Ельскага. 1789–1833 гг.
13542. “Успаміны 1914–1918 гг.” мінчаніна Мечыслава Пароўскага на польскай мове. Набыты ў аўтара ў 1963 г.
14271. “З майё валацугі па нетрах Белай Русі. Карткі паляўнічага фатаграфічнага дзённіка” Уладзіміра Корсака на польскай мове. 1928–1939 гг.

КРАКАЎ

Бібліятэка Польскай акадэміі навук, раней Акадэміі ўмеласці (адрэс рукапісаў)

369. Хроніка ордэна бернардзінцаў у Гродне. 1677–1783 г.
379. “Дыярыуш бытнасці найяснейшага караля [С.-А. Панятоўскага] у Пінску і Крыстынове” на польскай мове. Другая палова XVIII ст.
492. “Матэрыялы да гісторыі Беларусі” І.-К. Сманеўскага на польскай мове. Згрупаваны па ваяводствах. Даведзены да 60-х гг. XVIII ст.
617. Рукапіс “Агаткі” Мацея Радзівіла, пастаўленай у другой палове XVIII ст. у Нясвіжы.
- 969–973. “Прыватныя лісты” літоўскай шляхты. 1618–1820 гг.
1013. Зборнік рэлігійных песень на польскай мове, складзены ў Мінску ў 1718 г.

1049. “Тастамант” Міхала Мялешкі на старабеларускай мове. 1606.
1316. Аўтограф “Мемуараў выгнанца” Ігната Дамейкі на польскай мове.
1344. Малюнкі касцюмаў, зробленыя беларускім і польскім мастаком К. Бахматовічам. 1831 г.
1665. Дакументацыя гродзенскіх фабрык.
1954. “Зборнік нататак да гісторыі нясвіжскага тэатра” Багдана Паўяноўскага на польскай мове. Ёсць копія “Агаткі” Мацея Радзівіла.
2159. “Матэрыялы для слоўніка”. Ёсць біяграфіі Ф. Багушэвіча, Я. Баршчэўскага, А. і К. Ельскіх, В. Каратынскага, А. Кіркора, Я. Неслухоўскага (Лучыны), Я. Чачота і інш.
2499. “Беларускае паданне” Эмы Дмахоўскай.
- 2636, 2637. Карэспандэнцыя і запісы мінскага ўдзельніка рэвалюцыйнага руху Баляслава Свентажэцкага.
3848. Доктарская дысертацыя Станіслава Свіркі, прысвечаная Яну Чачоту.
4610. Лісты А. Ельскага да І. Гжэгажэўскага.
6415. Лісты беларускага і польскага пісьменніка В. Савіча-Заблоцкага да А. Гілера.
6893. Успаміны пра беларускага паэта і рэвалюцыянера XIX ст. Франца Савіча.
7142. Вершаваны твор “Даліна Кашміра”, перакладзены з англійскай на польскую мову беларускім фалькларыстам і паэтам XIX ст. Аляксандрам Рыпінскім.

Бібліятэка Ягелонскага ўніверсітэта (адрэс у рукапісах)

2721. Апісанне кнігі бібліятэкі ў Шчорсах Навагрудскага пав.
2926. Візітацыя Мінскай дзяцэзіі. XIX ст.
3100. Лісты дырэктара гімназіі ў Мінску Ігнація Брадоўскага да вучоных братоў Снядэцкіх. Пачатак XIX ст.
3637. “Суплемент Багатыра страшнага, напісаны ў 1665 г. падкаморыем брэсцкім К. Пякарскім”, на польскай мове.
3666. “Пакутніцтва” мінскай манашкі-уніяты Макрыны Мечыслаўскай, апісанае Леанам Сапегам. XIX ст.
3691. “Успаміны пра Магілёўскую архідыяцэзію” Антонія Машынскага на польскай мове.
4273. “Курс рыторыкі і паэтыкі базальянаў з Беларусі”. 1720–1723.
4438. “Дыярыуш” віцебскага ваяводы І. Храпавіцкага на польскай мове. 1656–1664 гг.
- 4496, 4497. Частка архіва Адама Кіркора.
4509. “Успаміны” Франца Савіча.
4597. Беларуская паэма “Мачыха” Адэлі з Устроіні. 1850 г.
4674. “Да старшых братоў па духу і слову” Адама М. (З. Тшашчкоўскай) на польскай мове. 1879–1880 гг.
4834. “Дзівосныя чытачы Крашэўскага” — польскі “абразок” В. Савіча-Заблоцкага.
4910. Польскамоўная “Сцэна над Беразіной” невядомага аўтара.
- 5385–5588. Сярод україністычных матэрыялаў Жэготы Паўлі ёсць кароткая бібліяграфія беларускай літаратуры, апісанне беларускай мовы, нататкі пра Беларусь, творчасць В. Дуніна-Марцінкевіча і Ф. Багушэвіча.
5393. 17 папак са збораў А. Ельскага на старабеларускай, польскай і лацінскай мовах.
5802. Матэрыялы да гісторыі сям’і Прозараў з Хойнік.
5905. Рукапісныя матэрыялы пра слонімскае бернардынцаў. XVIII ст.
5970. Перапіска са збораў А. Ельскага. XVIII ст.
5980. Тэлеграмы, адпраўленыя з Брэсцкай тэлеграфнай станцыі ў снежні 1873 г.

5993. 17 папак са збораў А. Ельскага з актамі і лістамі на польскай і старабеларускай мовах. XVI–XVIII стст.
- 6028–6031. 116 лістоў І. Крашэўскага да А. Кіркора. Падарунак А. Ельскага. 1871–1880 г.
6036. “Рэвізія Мазырскага павета 1560 г.”. Падарунак А. Ельскага.
6211. Нататкі мінскага ваяводы А. Хмары. Падарунак А. Ельскага.
- 6212–6229. Матэрыялы Прозараў і Хмараў. Падарунак А. Ельскага. XVIII–XIX стст.
- 6632–6668. Карэспандэнцыя мінскага ваяводы Адама Хмары, падараваная бібліятэцы А. Ельскім. 1746–1791 г.
6839. “Успаміны з жыцця на Палессі” Зуанны Малышчыцкай на польскай мове. 1893 —1907 г.
7092. Успаміны на польскай мове Зыгмунта Мінейкі, уладжэнца Ашмяншчыны. У 8 т. XIX ст.
- 7093–7095. Творы З. Мінейкі, прысвечаныя Грэцыі.
7451. Лісты манашкі Тэрэсіты Дабжанскай пра яе работу “сярод беларускага народа” ў в. Вішнева на Смагоншчыне. 1935–1939 г.
7819. Ліст Я. Чачота да А.-Э. Адынца. 1846 г.
7922. Частка архіва І. Крашэўскага. У ім захоўваецца польскае апавяданне Паўла Завішы (В. Савіча-Заблоцкага) “Не тыя часы, не тыя людзі”.

Бібліятэка Чартарыскіх (адзел рукапісаў)

863. Дыярыуш Гродзенскага сейма. 1793–1794 г.
1419. “Літоўскі статут” 1529 г.
1482. “Выдадзенае на свет рэха ходу падарожжа...” С. Пільштыновай (Русецкай), уладжэнкі Навагрудчыны, на польскай мове. XVIII ст.
1743. Копіі вершаў на польскай мове, зробленыя А. Будкевічам на Гродзеншчыне. XIX ст.
1833. Акты піярскага калегіума ў Віцебску. 1803–1822 г.
1840. Акты піярскага калегіума ў Полацку. 1763–1829 г.
1841. Рэестр кніг бібліятэкі полацкага калегіума піяраў. 1826 г.
1867. “Аршанская рыторыка” на лацінскай мове. 3 эзуіцкага калегіума. XVII ст.
2023. “Пасяджэнне Брэсцкай капітулы ў Жыровічах”. 1808 г.
2097. Лаўрышаўскае евангелле на царкоўнаславянскай мове. 3 Лаўрышаўскага манастыра на Навагрудчыне. Пергамін. XIII ст.
2188. Падручнік па рыторыцы з аршанскага калегіума эзуітаў на лацінскай мове. 1696 г.
- 2268, 2332. Польскія творы ўладальніцы Нясвіжа Ф.-У. Радзівіл. XVIII ст.
2337. “Зборнік польскіх і рускіх вершаў” з Оршы. Пераважаюць у ім творы беларускай песенна-інтымнай лірыкі эпохі барока. XVII–XVIII стст.
2498. “Экскурсія з Пінска” К. Контрыма на польскай мове. XIX ст.
2529. Рэестры падаткаў са Шклова і іншых мясцін. 1705–1710 г.
2623. Радаводы шляхты “Віцебскай правінцы”. Каля 1775 г.
2628. “Шклоўскія рахункі”. 1701–1712 г.
2676. Лісты да цырынскага старосты Казіміра Несялоўскага (Навагрудчына). 1734–1736 г.
2904. Дакументы Шклоўскага і Мышанскага графстваў. XVIII ст.
2992. “Акты шклоўскай магдэбургі”. 1762–1763 г.
3777. “Нашы бяруць верх” А. Рypінскага на польскай мове. Сярэдзіна XIX ст.
3782. Дакументы брыгіцкага кляштара ў Гродне.
3913. Судовая справа “дызунітаў” супраць Полацкага архіепіскапа Антонія Сялявы. 1636 г.

3914. Справаздача камісіі па справе забойства І. Кунцэвіча ў Віцебску.
 4469–4508. Інвентары Шклоўскага графства, маёнткаў. XVIII ст.
 4509–4519. Інвентары маёнтка Мыш Навагрудскага ваява. XVIII ст.
 4565–4584. Люстрацыі і рэестры Старога і Новага Быхава. XVIII ст.
 4662–4691. Фінансавыя справаздачы і інвентары графства Валожын і маёнткаў з цэнтрам у Дорах. XVIII ст.

Новыя паступленні бібліятэкі Чартарыскіх (MN)

30. “Рэстр” канвента бернардзінскага кляштара ў Гродне на лацінскай мове. 1822 г.
 94. “Дыярыуш майго жыцця...” брэсцкага падсудка Марціна Матушэвіча на польскай мове. XVIII ст.
 169. “Дыярыуш жыцця” віцебскага ваяводы Яна Антонія Храпавіцкага на польскай мове. У 7 т. XVII ст.
 458. Візітацыя Лукавецкага касцёла ў Слонімскім дэканате. 1850 г.
 851–855. Маёмасныя дакументы з Брэстчыны і Гродзеншчыны.
 868–876. Аўтографы са збораў Эмерыка Чапскага ў Станькаве на Міншчыне.
 880–884. Касцельная дакументацыя з Брэста і Слоніма.
 893. Лісты да мінскага кашталяна Адама Хмары. XVIII ст.
 927. Апісанне нумізматычнай калекцыі ў Станькаве Эмерыка Чапскага. XIX ст.
 1019. Розныя архіўныя дакументы, падараваныя Уладзіславам Федаровічам (з Віцебска?).

ПОЗНАНЬ

Бібліятэка Рачыньскіх (адзел рукапісаў)

3. Мемуары Альберта Радзівіла на польскай мове. XVII ст.
 66. “Прабыванне найяснейшага Станіслава Аўгуста ў Нясвіжы ў 1784 г.”, на польскай мове.
 94. Рукапіс з беларускімі тэкстамі “Історыі о княжачі Гвідоне”, “Історыі о Атылі, королі угорском”, “Летописца Великого Княжства Литовского и Жомойтского” і інш. XVII ст.
 108. “Дыярыуш падарожжа” з Ашмянскага павета на каралеўскі двор у Варшаве. 1714 г.
 238, 239. Розныя матэрыялы, сабраныя віцебскім ваяводам І. Салагубам. XVIII ст.
 382. Успаміны Астоі пра Слуцк на польскай мове.
 415. “Інструкцыі ад Мазырскага павета”. XVIII ст.
 493. Пераказ працы Я. Карскага “Этнаграфічныя граніцы беларускага племя”, зроблены Зыгмунтам Дэнтарам. 1902 г.
 1860. Карэспандэнцыя прадстаўнікоў роду Тышкевічаў (у тым ліку і з Беларусі). 1732–1798 гг.
 925. Апісанне беларускага народа, зробленае настаўніцай М. Нойман “у ваколіцах Янавіч”. XX ст.
 2028. Сямейныя дакументы Чапскіх з Міншчыны.

Бібліятэка ў Курніку (адзел рукапісаў)

107. Апісанне візітацыі касцёла ў Бярозе. 1830 г.
 308. Дыярыушы ўраджэнцаў Беларусі Б. і С. Машкевічаў на польскай мове. XVII ст.

934. “Экскурсія з Пінска да Дарашэвіч у Мазырскім пав.”. 1829 г.
1013. Апісанне кніг бібліятэкі ў Варончы Навагрудскага пав.
1280. “Лісты, вершы і юрыдычныя акты”. Ёсць верш І. Храптовіча на беларускай мове. XVIII–XIX стст.
1308. “Мемуары роду Літавораў-Храптовічаў”са Шчорсаў на Навагрудчыне. Даведзены да 1795 г.
1608. Інвентар статку, заведзенага ў 1721 г. у Дзятлаве князем Мікалаем Фаўстынам Радзівілам.
1628. “Повязь эпіграмаў” В. Савіча-Заблоцкага на польскай мове. XIX ст.
1710. “Інвентар вёсак, якія належаць да фальваркаў Слонімскага староства”. XVI–XVII стст.
2440. Фрагмент карэспандэнцыі жыхара Слуцчыны, мастака і рэвалюцыянера Браніслава Залескага. 1862–1879 гг.

Віталь Скалабан (Мінск)

НЕВЯДОМЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў ВАРШАЎСКІМ ЦЭНТРАЛЬНЫМ ВАЕННЫМ АРХІВЕ

Праца выканана з выкарыстаннем матэрыялаў, якія былі сабраны ў час стажыроўкі ў Варшаве, прафінансаванай Фондам дапамогі незалежнай польскай літаратуры і навукі. Стажыроўка была атрымана дзякуючы садзейнічанню часовага навуковага калектыву па рэстытуцыі, створанага ў Цэнтры імя Ф. Скарыны.

У Цэнтральным ваенным архіве ў Варшаве (пол. Centralne Archiwum Wojskowe, CAW) зберагаюцца дакументы савецкіх партыйных органаў Беларусі і Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі за 1917–1921 гг. Звесткі пра гэтыя фонды ў пуцэвадзіцель архіва не ўключаны ¹.

I. 243.1. Часовы рабоча-сялянскі рэвалюцыйны ўрад Літвы і Беларусі. 8 спраў. 1918–1919 гг.

Пастановы і дэкрэты ўрада, пратаколы пасяджэнняў, загады Наркамата дзяржкантролю Літоўска-Беларускай Савецкай Рэспублікі, мандаты і пасведчанні. Ксеракопіі гэтых, як і некаторых іншых узказаных дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 22–29) пры нашым удзеле.

I. 243.2. Цэнтральны выканаўчы камітэт (ЦВК) саветаў рабочых, сялянскіх і чырвонаармейскіх дэпутатаў Літвы і Беларусі. 5 спраў. 1919 г.

Спісы членаў фракцый з’езда Саветаў Літвы, Пратаколы пасяджэнняў Прэзідыума ЦВК Літ-Бел, загады наркаматаў, перапіска з наркаматамі. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 30–34).

I. 243.3. Рэвалюцыйны ваенны савет Літвы і Беларусі. 9 спраў. 1919 г.

Загады Рэўваенсавета Літ-Бел, наркаматаў, пратаколы пасяджэнняў СНК Літ-Бел, Дэкрэты СНК Літ-Бел, спіс абанентаў Віленскай тэлефоннай сеткі. Зварот

¹ Гл.: Centralne Archiwum Wojskowe: Informator o zasobie. Warszawa, 1996.

міністра па беларускіх справах Літоўскага ўрада Я. Варонкі да грамадзян Гродзенскай губ. (1919). Загады Пскоўскай і Літоўскай дывізіі, асобага аддзела Рэўваенсавета Літ-Бел. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 35–43).

I. 243.4. Народны камісарыят па ваенных справах Літ-Бел. 10 спраў. 1919 г.

Загады наркамата, Літоўска-беларускага Галоўнага штаба, тэлеграмы, даклады, спісы супрацоўнікаў. Ксеракопіі дакументаў паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 44–51, 53–55).

I. 243.5. Вышэйшы Савет народнай гаспадаркі (ВСНГ) Літ-Бел. 38 спраў. 1919 г.

Пратакты ВСНГ Літ-Бел (спр. 2, 26), матэрыялы абследавання гарадоў, у т. л. Рэчыцы, Барысава, Бабруйска, Слоніма (спр. 3), загады і распараджэнні ўрада і камісарыятаў Літвы і Літ-Бел (спр. 14–18), даклады аб маёмасці (спр. 23, 24), кніга эвакуіраванай маёмасці (спр. 29), справа Надзвычайнай эвакуацыйнай камісіі (спр. 30). Распараджэнні органаў савецкай улады ў Вільні за люты – сакавік 1919 г. (выразкі з газет, спр. 37).

I. 243.6. Народны камісарыят унутраных спраў Літ-Бел. 62 справы. 1919 г.

Канцылярыя (спр. 1–11). Распараджэнні аб арганізацыі лятучых камуністычных атрадаў (спр. 10), загад аб ліквідацыі маёнткаў (спр. 2), данясенні аб арыштаваных, рапарт аб самавольных рэквізіцыях (спр. 3), спісы паведаў і валасцей (спр. 6), узоры пячатак мясцовых улад (спр. 7), загады 1-га Віленскага лятучага атрада (спр. 10), пратаколы пасяджэнняў Камісіі камісарыята (спр. 11), матэрыялы Інструктарска-інфармацыйнага аддзела (спр. 12), пратаколы пасяджэнняў выканаўчых камітэтаў, рапарты інструктараў, матэрыялы Галоўнага ўпраўлення аховы (спр. 13–14), данясенні аб выпадках (спр. 13), загады міліцыі г. Вільні (спр. 14), дакументы Цэнтральнага аддзела актаў грамадзянскага стану (спр. 15–19), перапіска, штаты, інструкцыі, інфармацыя аб арганізацыі органаў рэгістрацыі грамадзянскага стану ў Беларусі (спр. 17), матэрыялы аддзела друку (спр. 20–62), загады, інструкцыі, дэкрэты аб Саюзе савецкіх журналістаў (спр. 20), фінансавыя дакументы (спр. 21, 220), пасведчанні журналістаў (спр. 23), інфармацыйныя матэрыялы (спр. 24), справаздача аб становішчы ў мяст. Баранавічы (спр. 25), перыядычныя выданні за 1918–1919 гг. (спр. 26–62), — у т. л. “Звезда”, орган ЦК КП(б)ЛіБ, Вільня, 1–18.4.1919 г. (спр. 29), “Заря Запада”, Мінск. 1919. № 1, 2 (спр. 35), “Бюлетень Вышшага Савета народнага хозяйства ССРЛіБ”, Вільня, 1919, № 1, (спр. 37), “Pochodnia”, Вільня, 1919, № 1 (спр. 38), “Голос Белостока”, Беласток, люты – красавік 1919 г. (спр. 41), “Еврейский юноша”, Вільня, рукапісны часопіс, 1919, № 1, 2 (спр. 42).

I. 243.7. Часовае цэнтральнае бюро прафесійных саюзаў Літвы і Беларусі. Статыстычны аддзел. 3 справы. 1919 г.

Пратакты пасяджэнняў віленскага аддзела бюро прафсаюзаў, статыстычная інфармацыя, часопіс “Профессиональное движение” (1919, № 1–4).

I. 243.8. Віленскі рэвалюцыйны трыбунал. 6 спраў. 1919 г. Просьбы арыштаваных (спр.1), пратаколы допытаў (спр. 2), спіс арыштаваных (спр. 3), судовыя справы (спр. 4–6).

I. 243.9. Калегія па справах ваеннапалонных і бежанцаў у Літве. 1 справа. 1919 г.

Праціск пасяджэння, перапіска па пытаннях транспарту і харчавання для ваеннапалонных.

I. 243.10. Народны камісарыят харчавання. 2 справы. 1919 г. Справаздача аб дзейнасці, спіс супрацоўнікаў камісарыята.

I. 243.11. Віленскі ваенны камісарыят. 17 спраў. 1918–1919 гг.

Загады Ваеннага камісарыята Літвы (спр. 6, 9, 10), каманданта Віленскага гарнізона (спр. 9), мабілізацыйнага аддзела Ваеннага камісарыята Літвы (спр. 8), спісы і асабістыя справы супрацоўнікаў (спр. 5), заявы аб прыёме на работу (спр. 2, 3),

схема арганізацый і штаты камісарыята (спр. 1, 4), праграмы ваеннай падрыхтоўкі (спр. 11), перапіска па гэтым пытанню (спр. 12, 13), загады каманданта Вільні (спр. 14), спіс супрацоўнікоў Камісарыята земляробства (спр. 16), спіс тэлефонаў Вільні (спр. 15), загады Ашмянскага і Лідскага павятовых ваенных камісарыятаў.

I. 243.12. Мінскі ваенны камісарыят. 5 спраў. 1918–1919 гг.

Патрабаванні на абмундзіраванне (спр. 1–4), у т. л. падпісанья загадчыкам аддзела забеспячэння Слуцкага ваеннага камісарыята Фабіянам Шантырам (спр. 1, арк. 71–77), распараджэнні і пратаколы Савета народнай гаспадаркі БССР (спр. 5, друкарскія экз.).

I. 243.13. Камандант г. Бабруйска. 8 спраў. 1918–1919 гг.

Загады па гарнізону г. Бабруйска (спр. 8), перапіска аб рэквізіцыях (спр. 1, 4, 6), росшуку дэзерціраў (спр. 7), асабістыя справы (спр. 2).

I. 243.14. Бабруйскі ваенны камісарыят. 6 спраў. 1918–1920 гг.

Загады і распараджэнні ваеннага камісара (спр. 4, 5), аддзела забеспячэння (спр. 3), камісіі па барацьбе з дэзерцірствам (спр. 6), спісы супрацоўнікаў і анкеты (спр. 1), фінансавыя дакументы (спр. 2).

I. 243.15. Рудабельскі ваенны камісарыят. 5 спраў. 1918–1919 гг.

Загады Бабруйскага ваеннага камісарыята, анкеты і спісы супрацоўнікаў (спр. 1), пратаколы пасяджэнняў Рудабельскага рэвалюцыйнага камітэта і з'езда вясковых саветаў воласці (25.12.1918 г. – 10.08.1919 г., спр. 4, 28 арк.), заявы жыхароў па спрэчках аб зямлі (спр. 2), перапіска аб адкрыцці школ (спр. 3), ахове і выкарыстанню лясоў (спр. 5).

I. 243.16. Віленскі камітэт Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Літвы і Беларусі. 3 справы. 1919 г.

Прадаколы пасяджэнняў (спр. 1, 3), інструкцыя для сакратарыята, пасведчанні (спр. 2).

I. 243.17. Дакументы розных грамадзянскіх і ваенных устаноў Літвы і Беларусі.

1–2. Зачыскі валасны ваенны камісарыят. 1918–1921 гг. Загады Барысаўскага і Зачыскага ваенных камісарыятаў, распараджэнні і перапіска па мабілізацыйнаму пытанню, анкеты прызыўнікоў.

3. Мазырская раённая харчовая камісія. 1920–1921 гг. Загады камісіі.

4. Ігуменскі павятовы ваенны камісарыят. 1919 г. Спісы прызыўнікоў, фінансавыя дакументы.

5. Бягомльская пошта. 1919–1921 гг. Цыркуляры і распараджэнні Камісарыята поштаў і тэлеграфа БССР.

6. Віцебскі губернска-ваенны камісарыят. 1918 г. Загады камісарыята.

7. Навагрудскі ваенны камісарыят. 1919 г. Прадаколы пасяджэнняў аддзела земляробства Навагрудскага рэвалюцыйнага камітэта.

8. Пінскі ваенны камісарыят. 1920 г. Загад старшыні рэвалюцыйнага камітэта, пратакол пасяджэння Лунінецкага рэвалюцыйнага камітэта, спіс супрацоўнікаў.

9. Вілейскі рэвалюцыйны камітэт. 1919 г. Прадаколы пасяджэння камітэта, загады, просьбы аб вызваленні ад падаткаў.

10. Радзівільскі савет дэпутатаў. 1919 г. Спісы супрацоўнікаў.

I. 243.18. Камісарыят па справах нацыянальнасцей Заходняй вобласці і фронту. 1917–1918 гг.

Прадаколы Выканаўчага камітэта і СНК Заходняй вобласці і фронту (спр. 1, 3), цыркуляры і загад камісарыята аб стварэнні Камісарыята па польскіх справах (спр. 18), ведамасці на выдачу зарплаты (спр. 11), рэзалюцыі з'ездаў і пратаколы пасяджэнняў армейскіх камітэтаў, пратэст Украінскага ваеннага рэвалюцыйнага штаба Заходняга фронту ў сувязі з арыштам членаў саюза палякаў-вайскоўцаў 2-й арміі (спр. 60), рэзалюцыі з'езда літоўцаў-вайскоўцаў Заходняга фронту (спр. 8),

матэрыялы пра Усебеларускі з'езд 1917 г., у т. л. пратаколы допытаў арыштаваных дэлегатаў з'езда (спр. 50), перапіска з камітэтам воінаў-мусульман Заходняга фронту (спр. 9), з Цэнтральным аб'яднаным бежанскім камітэтам Заходняга фронту (спр. 14), заявы католікаў аб вяртанні касцёлаў, пераробленых у цэрквы (спр. 10), журналы ўваходнай і сыходнай карэспандэнцыі (спр. 15, 16), копіі выдадзеных пасведчаньняў (спр. 19), цыркуляр СНК Заходняй вобласці аб увядзенні ў дзеянне дэкрэта СНК РСФСР аб ахове прадметаў даўніны і мастацтва, што належаць польскаму народу, ад 12 (25). 01.1918 г., камандзіровачныя пасведчанні супрацоўнікаў аддзела па ахове прадметаў даўніны, навукі і мастацтва (спр. 20), пратакол пасяджэння асобай нарады пры Камісарыяце па справах бежанцаў Заходняй вобласці і фронту, звароты ў Яўрэйскі аддзел камісарыята з просьбамі абараніць ад пагромаў (спр. 17), зварот камісарыята да яўрэйскіх грамадзян і арганізацый (спр. 7), перапіска аб пасылцы дэлегатаў на з'езд вялікаросаў у Маскве 21 студзеня 1918 г. Ксеракопіі дакументаў Камісарыята паступілі ў НАРБ (ф. 541, воп. 2, спр. 1–20).

І. 243.19. Ваенна-дэмабілізацыйны аддзел Польскага камісарыята Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР. 1 справа. 1918 г.

Перапіска аб расфарміраванні польскіх палкоў і магчымасці ўступлення добраахвотнікаў у Чырвоную Армію, спіс супрацоўнікаў.

У Цэнтральным ваенным архіве выяўлены таксама шэраг іншых беларускіх фондаў. На жаль, азнаёміцца з імі не ўдалося, супрацоўнікі архіва паведамілі, што ў сховішчы гэтых дакументаў не аказалася. Падаем аб іх агульныя звесткі, якія могуць прыдацца пры далейшых пошуках:

І. 244. 1. Дзяржаўны кантроль БССР. 4 справы. 1936–1937, 1941 гг.

І. 244. 2. Мабілізацыйны аддзел Народнага камісарыята аховы здароўя БССР. 2 справы. 1941 г.

І. 244. 3. Народны камісарыят бяспекі БССР. 1 справа. 1933–1941 гг.

І. 244. 6. Беларуская ваенная акруга. 2 справы. 1939–1940 гг.

І. 244. 7. Заходняя асобая ваенная акруга. 4 справы. 1940–1941 гг.

І. 244. 27. Дом адпачынку “Сляпянка”. 1 справа. 1938 г.

Эўгенія Шымчук (Варшава)

ЗВЕСТКІ ПРА БЕЛАРУСКІ НАЦЫЯНАЛЬНЫ РУХ І ПАЛІТЫКУ ПОЛЬСКІХ УЛАДАЎ У АДНОСІНАХ ДА БЕЛАРУСАЎ У ПЕРЫЯД ДА 1939 г. У ФОНДАХ ГАЛОЎНАГА АРХІВА НОВЫХ ДАКУМЕНТАЎ У ВАРШАВЕ

Перапляценне гісторый Польшчы і Беларусі, блізкае суседства і вынікаючая адсюль узаемная залежнасць, тэрытарыяльная прыналежнасць Заходняй Беларусі да II Рэчы Паспалітай у міжваенны перыяд, перамяшчэнне насельніцтва ў этнічным сэнсе — усё гэта садзейнічала таму, што ў фондах Галоўнага архіва новых дакументаў (ГАНД) сабралася багата матэрыялаў па гісторыі

Беларусі. Гэтыя матэрыялы з’яўляюцца добрай базай для гістарычных даследаванняў польскіх навукоўцаў, якія непасрэдна займаюцца дадзенай тэматыкай, і вельмі рэдка выкарыстоўваюцца беларускімі гісторыкамі.

Беларускія землі заўсёды былі цікавым аб’ектам для Польшчы. У перыяд падзелаў усе канцэпцыі па вяртанню незалежнасці Польшчы закраналі, у большай ці меншай ступені, і беларускія тэрыторыі. Розніца заключалася толькі ў памерах тэрыторыі, якую Польшча была б у стане “паглынуць”. Падзеі 1918–1921 г. прывялі да падзелу Беларусі і заняццю Польшчай яе заходняй часткі. Беларуская нацыянальная меншасць, якая пражывала ў II Рэчы Паспалітай, уяўляла сабой сур’ёзную сілу, існаванне якой не маглі ігнараваць польскія ўлады. У гады Другой сусветнай вайны канспіратыўныя кіруючыя органы і арганізацыі імкнуліся да таго, каб захаваць межы, якія існавалі да 1939 г. Пасля вайны на тэрыторыі Польшчы, ва ўсходняй частцы Беластоцкага ваяводства пражывала і пражывае беларуская нацыянальная меншасць. Усе гэтыя падзеі знайшлі сваё адлюстраванне ў важных дакументах розных ведамстваў і ўстаноў, палітычных, эканамічных і грамадскіх арганізацый і асабістых архівах дзяржаўных дзеячаў.

У дадзенай працы прыводзяцца архіўныя дакументы, якія непасрэдна датычацца беларускага нацыянальнага руху і палітыкі польскіх уладаў у адносінах да беларусаў. Не ўлічваюцца дакументы, якія адносяцца да дзейнасці польскіх арганізацый і прадстаўнікоў іншых нацыянальнасцей, якія пражывалі на тэрыторыі сённяшняй Беларусі, таму што іх дзейнасць не была звязана з беларускім нацыянальным рухам. Агляд крыніц, якія датычацца польскага сацыяльна-палітычнага і эканамічнага жыцця на гэтых тэрыторыях, якое займала досыць значнае месца ў іх гісторыі, патрабуе асобнага даследавання.

Архіў Польскай сацыялістычнай партыі. 1892–1932 гг.

У вельмі багатым архіве партыі захаваліся звароты і вершы на беларускай мове, якія часта выдаваліся пры дапамозе Польскай сацыялістычнай партыі ў пачатковы перыяд (1903–1905) беларускага нацыянальнага адраджэння. Гэта звароты Беларускай рэвалюцыйнай партыі, Беларускай сацыялістычнай грамады і Сацыялістычнай партыі Белай Русі, надрукаваныя як кірыліцай, так і лацінкай¹. Акрамя гэтага, ёсць тут пастановы Польскай сацыялістычнай партыі, якія датычацца беларускіх пытанняў.

Польскае цэнтральнае агенцтва ў Лазане. 1915–1919 гг.

Агенцтва было створана прадстаўнікамі Нацыянальнай дэмакратыі ў ліпені 1915 г. для інфармавання замежжа пра польскія справы і прапаганды

¹ Галоўны архіў новых дакументаў (ГАНД), Архіў Польскай сацыялістычнай партыі, шыфры 305/П/42, 4/305/П/36, пдт. 8.

польскага пытання. Захаваліся даклады на тэму былых усходніх зямель Рэчы Паспалітай, а таксама багатая калекцыя газетных выразак пра беларускія падзеі 1915–1919 гг. Звяртае на сябе ўвагу разнастайнасць загаловаў газетных артыкулаў, з якіх збіралася інфармацыя. Яны закраналі такія тэмы, як Кангрэс прыгнечаных народаў Расіі ў Лазане, Усебеларускі кангрэс у снежні 1917 г., абвешчэнне незалежнасці Беларусі 25 сакавіка 1918 г., адносіны палякаў, літоўцаў і ўкраінцаў да беларускага руху і г. д. ².

Польская дэлегацыя на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы. 1919–1920 гг.

У фондзе арганізацыі знаходзяцца дзве адзінкі, якія датычацца дзейнасці дэлегацыі Беларускай Народнай Рэспублікі ў Парыжы. Гэта — петыцыі, дэкларацыі, дакладныя запіскі, рэзалюцыі, якія складаліся дэлегацыяй БНР і мелі на мэце інфармаванне дзяржаў-удзельніц канферэнцыі аб імкненнях беларусаў да незалежнасці ³.

Архіў Ігнаца Яна Падарэўскага. 1861–1941 гг.

Вялікую цікавасць да беларускіх спраў праяўляў прэм'ер польскага ўрада (1919) Ігнацы Ян Падарэўскі. Прыхільнік ідэі Злучаных Штатаў Усходняй Еўропы, Падарэўскі сустрэўся на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы з прэм'ерам урада БНР Антонам Луцкевічам. Вынікам іх размоў, здаецца, быў праект польска-беларускага дагавора, які захаваўся сярод папер гэтага славуэтага артыста і палітычнага дзеяча. Знаходзіцца там інфармацыя аб першых пачыненнях урада БНР, якую Падарэўскі пакінуў у сваім архіве. Знаходзім тут таксама звесткі аб пазыцы, якую Луцкевіч атрымаў ад Украіны, аб хадайніцтве Аркадзя Смоліча, якое датычылася стварэння Літоўска-Беларускай Рэспублікі ⁴.

Польскі нацыянальны камітэт у Парыжы. 1917–1919 гг.

Камітэт прадстаўляў Польшчу і яе інтарэсы ў заходніх саюзных дзяржавах. У архіве знаходзім даклады польскіх палітыкаў (Уладзіслава Студніцкага, Леана Лубенскага), якія разумелі беларускія праблемы і адначасова заставаліся на пазіцыях польскай дзяржаўнасці ⁵. Цікавасць мае стэнаграма дыскусіі аб усходніх межах Польшчы на пасяджэнні камітэта 2 сакавіка 1918 г. ⁶, а таксама іншыя пратаколы пасяджэнняў ПНК, у час якіх гэтая праблема неаднаразова закраналася.

² ГАНД, Польскае цэнтральнае агенцтва ў Лазане, шыфры 59, 100.

³ ГАНД, Польская дэлегацыя на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы, шыфры 28, 29.

⁴ ГАНД, Архіў І.-Я. Падарэўскага, шыфры 946, 947, 948.

⁵ ГАНД, Польскі нацыянальны камітэт у Парыжы, шыфры 937, 1537.

⁶ Тамсама, шифр 10.

Грамадзянская канцэлярыя Начальніка дзяржавы. 1918–1922 гг.

Грамадзянская канцэлярыя Начальніка дзяржавы функцыянавала ў перыяд фарміравання межаў Польшчы ў час адраджэння. Захаваныя дакументы гэтай установы адлюстроўваюць дадзены працэс. Гэта шматлікія заявы насельніцтва беларускіх зямель з просьбай аб далучэнні іх да Польшчы⁷, тэкст мірных прэлімінарыяў, падпісаных на канферэнцыі ў Рызе⁸. Ёсць матэрыялы, перададзеныя Грамадзянскім упраўленнем Усходніх зямель, у тым ліку камунікаты Нацыянальнага аддзела, адміністрацыйныя кнігі, вынятыя з публікацый у прэсе, пастановы кіраўніка дзяржавы, якія датычыліся ўсходніх зямель, памяткаў⁹. Аб сітуацыі на ўсходніх землях у перыяд са жніўня 1919 г. да жніўня 1921 г. улада атрымоўвала інфармацыю, у т. л. з крэсавай прэсы¹⁰.

Дакументы Леана Васілеўскага. 1890–1936 гг.

У асабістых паперах Леана Васілеўскага нацыянальнае пытанне займае асаблівае месца. Выконваючы функцыі старшыні Тэрытарыяльнай камісіі на Мірнай канферэнцыі ў Рызе, а таксама кіраўніка польскай дэлегацыі Змяшанай памежнай камісіі на Усходзе ў Мінску, эксперта па нацыянальных і памежных пытаннях у Міністэрстве замежных спраў, члена Камісіі экспертаў па пытаннях нацыянальных меншасцей і ўсходніх ваяводстваў пры Прэзідыуме Савета Міністраў і Прэзідэнце ў Інстытуце даследаванняў нацыянальнасцей, ён часта сутыкаўся з беларускім пытаннем і аказваў істотны ўплыў на ўспрыняцце яго польскімі ўладамі. Да найбольш цікавых з ліку існуючых дакументаў належаць: копіі палітычных рапартаў II аддзела перыяду 1918–1920 гг. (у іх гаворыцца, між іншым, пра раскол у Радзе БНР у снежні 1919 г. і дзейнасць Беларускай вайскавай камісіі¹¹); справаздача з перагавораў, якія адбыліся ў сакавіку 1920 г. і ў якіх з польскага боку прымалі ўдзел Леан Васілеўскі, Уладзіслаў Рачкевіч, а з беларускага — Вацлаў Іваноўскі і Аркадзь Смоліч¹²; скарга кіраўніка беларускай дэлегацыі Яўгена Ладнова на Радз Паслоў у Парыжы ад 11 сакавіка 1920 г., якая датычылася польскай акупацыі на Беларусі і адказ на яе польскага ўрада¹³; памятка і рэзалюцыі, якія прымаліся беларускімі арганізацыямі ў перыяд польска-расійска-ўкраінскіх перагавораў у Рызе¹⁴; артыкулы і рэфераты, у якіх, між іншым, закраналіся беларускія пытанні.

⁷ ГАНД, Грамадзянская канцэлярыя Начальніка дзяржавы, шыфры 189, 196.

⁸ Тамсама, шыфр 184.

⁹ Тамсама, шыфры 186–188. Дакументы Грамадзянскага ўпраўлення Усходніх зямель знаходзяцца ў Публічнай бібліятэцы ў Варшаве.

¹⁰ Тамсама, шыфры 93/III, т. 1–5.

¹¹ ГАНД, Архіў Л. Васілеўскага, шыфр 40.

¹² Тамсама, шыфр 30.

¹³ Тамсама, шыфр 45.

¹⁴ ГАНД, Таварыства крэсавай стражы, шыфры 99, 100.

Таварыства крэсавай стражы. 1918–1927 гг.

Мэтай арганізацыі было развіццё польскай культуры і польскіх уплываў на Усходніх крэсах. Захаваліся ў яе архіве дакладныя запіскі пра палітычную сітуацыю ў Беларусі, бюлетэні і звароты Беларускага палітычнага камітэта і генерала Станіслава Булак-Балаховіча, а таксама падрабязныя данясенні тэрытарыяльных аддзелаў (ТСК). Тут знаходзіцца, здаецца, самы стары дакумент Архіва новых дакументаў, з 1630 г., на “рускай” мове. Гэта — скарга на Віленскі суд, накіраваная каралю Жыгімонту III¹⁵.

Прэзідыум Савета Міністраў. 1917–1939 гг.

Матэрыялы дадзенай установы ўтрымліваюць інфармацыю аб спосабах вырашэння беларускіх спраў польскім урадам. Гэта, перш за ўсё, пратаколы тых пасяджэнняў Савета Міністраў¹⁶ і Палітычнага камітэта Савета Міністраў¹⁷, дзе разглядаліся пытанні аб адносінах дзяржаўнай улады да нацыянальных меншасцей.

Сярод пазначаных нумарамі дакументаў Прэзідыума Савета Міністраў захаваліся запыты паслоў Беларускага сеймавага клуба і інш. на тэму сітуацыі на ўсходніх землях Рэчы Паспалітай, а таксама адказы на іх міністраў¹⁸.

З серыі рэктыфікатаў увагі заслугоўваюць дырэктывы палітыкі ўрада на Усходніх крэсах ад 1 мая 1923 г.¹⁹, а таксама інфармацыйныя камунікаты Генеральнага камандавання Войска Польскага 1919–1920 гг.²⁰

У розных раздзелах дакументаў знаходзяцца, напрыклад, заявы прэм’ера па нацыянальных пытаннях (1936–1938), пастанова аб стварэнні Камітэта па нацыянальных пытаннях, запыты па нацыянальнай палітыцы²¹.

У архівах Камітэта па справах гаспадаркі Савета Міністраў знаходзяцца эканамічныя рапартаў Генеральнага консульства Рэчы Паспалітай у Мінску за перыяд 1929–1931 гг., якія датычацца Беларускай ССР²².

Міністэрства ўнутраных спраў. 1918–1939 гг.

Дакументы Міністэрства ўнутраных спраў у гады Другой сусветнай вайны былі часткова знішчаны. Найбольшыя страты панёс Нацыянальны аддзел,

¹⁵ ГАНД. Таварыства крэсавай стражы, шыфр 654.

¹⁶ ГАНД. Прэзідыум Савета Міністраў, Пратаколы пасяджэнняў ад 26.06.1923, 7.04.1924, 1.10.1924, 14.10.1924, 4.02.1925, 18.08.1926, 4.05.1935 гг.

¹⁷ Тамсама. Пратаколы пасяджэнняў Палітычнага камітэта Савета Міністраў ад 22.11.1921, 7.04.1923, 25.10.1923, 10.12.1924, 14.09.1924, 5.01.1925 гг.

¹⁸ Тамсама. Нумерычныя дакументы, напр., 14417/21, 23511/21, 32610/23, 5542/23, 5545/23, 5551/23, 5842/23, 6045/23, 6058/23, 7390/23, 14934/23, 14938/23.

¹⁹ Тамсама. Рэктыфікаты, ркт. 25, т. 32.

²⁰ Тамсама. Ркт. 49, т. 4.

²¹ Тамсама. Групавыя дакументы, шыфры 64–17, 148–1, 148–270.

²² Тамсама. Камітэт па пытаннях гаспадаркі СМ, шыфр 974.

вялікая частка дакументаў якога была спалена. Што датычыцца Беларускага аддзела, то там ацалелі толькі тры архіўныя адзінкі, звязаныя са стыпендыямі для беларускіх студэнтаў, датацыямі для Таварыства беларускай асветы ў Вільні, а таксама спіс палітычных груповак 1927 г.²³ Сярод астатніх матэрыялаў гэтага раздзела найбольшую колькасць складаюць дакументы, перасланыя Інстытутам нацыянальных даследаванняў (напрыклад, справаздачы)²⁴, а таксама агляды нацыянальнай прэсы за 1926–1930 гг.²⁵, справаздача аддзела аб жыцці нацыянальных меншасцей у Польшчы ў перыяд 1926–1928, 1936 гг.²⁶ і штодзённыя паведамленні гэтага ж аддзела 1938–1939 гг.²⁷

Пытаннямі нацыянальных меншасцей займаўся таксама Аддзел бяспекі МУС. У яго архіве знаходзяцца матэрыялы, якія датычацца дзейнасці Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі і яе прыдатка — Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі²⁸. Улады пільна сачылі таксама за дзейнасцю Беларускага рабоча-сялянскага дэпутацкага клуба і Таварыства беларускай школы²⁹. Інфармацыю пра беларускія справы належыць таксама шукаць у Архіве Кабінета Міністраў (напрыклад, запыты Беларускага сеймавага клуба, якія датычыліся функцыянавання органаў бяспекі)³⁰ і Сакратарыята міністра (напрыклад, інфармацыя аб канфіскацыях беларускай прэсы)³¹.

Асобнай увагі заслугоўвае тэхнічная дакументацыя, якая ахоплівае, між іншым, аб’екты, што знаходзяцца на тэрыторыі сённяшняй Беларусі.

Міністэрства замежных спраў. 1917–1939 гг.

Гэты вялікі фонд, які налічвае амаль 14 тыс. адзнак, складаецца з разнастайных дакументаў, што датычацца беларускага руху ў Польшчы, у іншых краінах, а таксама сітуацыі ў Савецкай Беларусі. Пытаннямі нацыянальных меншасцей займаліся ў асноўным Сектар нацыянальных меншасцей, а таксама Аддзел Усходу Палітычна-эканамічнага дэпартамента. Заслугоўвае ўвагі агульны рапарт аб стане на ўсходніх землях, пра беларускае пытанне і польскую палітыку на Усходзе, складзены Тамашом Арцішэўскім у чэрвені 1920 г. пасля паездкі ў Вільню і Мінск³². Каштоўнай з’яўляецца інфармацыя пра дзейнасць беларускіх палітычных груповак, у тым ліку Беларускай хрысціянскай дэмакратыі, Беларускай нацыянал-сацыялістычнай партыі, Беларус-

²³ ГАНД. Міністэрства ўнутраных спраў, шыфры 1059–1061.

²⁴ Тамсама. Шыфры 935–955.

²⁵ Тамсама. Шыфры 956–963.

²⁶ Тамсама. Шыфры 961–963.

²⁷ Тамсама. Шыфры 964–972.

²⁸ Тамсама. Шыфры 1172, 1175, 1202.

²⁹ Тамсама. Шыфр 1334.

³⁰ Тамсама. Шыфр 163.

³¹ Тамсама. Шыфр 1808.

³² ГАНД. Міністэрства замежных спраў, шыфр 5326.

кага нацыянальнага камітэта Беларускай рабоча-сялянскай грамады³³. Міністэрства замежных спраў збірала таксама інфармацыю пра беларускі рух у іншых краінах (Латвія, Літва, Чэхаславакія)³⁴, выступленні беларускіх дзеячаў у Лізе Нацый³⁵.

Важнымі з’яўляюцца таксама штотыднёвыя і кварталныя інфармацыйныя паведамленні аб жыцці нацыянальных меншасцей ў перыяд 1937–1938 гг.³⁶ у тым сэнсе, што яны не захаваліся ў архіве свайго стваральніка — Міністэрства ўнутраных спраў. Рапарт Генеральнага консульства РП у Мінску³⁷ інфармуе, у сваю чаргу, аб сацыяльна-палітычнай сітуацыі ў БССР.

Дакументы дыпламатычных і консульскіх прадстаўніцтваў II Рэчы Паспалітай

Дапаўненне інфармацыі, якая захоўваецца ў фондах Міністэрства замежных спраў, знаходзім сярод матэрыялаў дыпламатычных прадстаўніцтваў. У выпадку беларускіх спраў гэта наступныя фонды: Пасольствы РП у Парыжы, Лондане, Берліне, Маскве, а таксама Генеральныя консульствы РП у Буфало і Нью-Йорку. Знаходзяцца тут матэрыялы на такія тэмы, як дзейнасць беларускай дэлегацыі на Мірнай канферэнцыі ў Парыжы³⁸, справа пра пашпарт А. Луцкевіча³⁹, дзейнасць беларускіх дэпутатаў у Сейме⁴⁰, працэс Грамады⁴¹.

Міністэрства па пытаннях веравызнанняў і публічнай асветы. 1917–1939 гг.

У фондзе належыць шукаць інфармацыю пра сітуацыю веравызнанняў на Усходніх землях II Рэчы Паспалітай і дзяржаўную палітыку ў гэтай сферы. Захаваныя дакументы Дэпартаменту веравызнанняў дазваляюць прасачыць юрыдычны статус апошніх⁴², спробы замены юліянскага на грыгарыянскі каляндар⁴³, пытанні пра вяртанне царкоўных святыняў, будынкаў і зямель⁴⁴. Для беларускага нацыянальнага руху важнае значэнне мела наданне як праваслаўю, так і каталіцтву нацыянальнага характару (у міжваенны перыяд бе-

³³ ГАНД. Міністэрства замежных спраў, шыфры 2220, 5327, 6707, 9381.

³⁴ Тамсама. Шыфры 5290, 5328.

³⁵ Тамсама. Шыфры 2270, 2271, 2273.

³⁶ Тамсама. Шыфры 2348–2352.

³⁷ Дакументы Генеральнага консульства ў Мінску не захаваліся; няма звестак пра лёс гэтага раздзела.

³⁸ ГАНД. Пасольства РП у Парыжы, шыфр 79.

³⁹ Тамсама. Шыфр 426.

⁴⁰ Тамсама. Шыфры 873, 1377, 1438; Пасольства РП у Парыжы, шыфр 163.

⁴¹ ГАНД. Пасольства РП у Берліне, шыфр 3703.

⁴² ГАНД. Міністэрства веравызнанняў і публічнай асветы, шыфры 367, 416, 801.

⁴³ Тамсама. Шыфр 973.

⁴⁴ Тамсама. Шыфры 801, 1010.

ларускія дзеячы зрабілі такую спробу). У адзеле Міністэрства па пытаннях веравызнанняў і публічнай асветы захавалася, між іншым, дакладная запіска 1930 г. па пытанню ўспрыняцця праваслаўнай царквы ў Вільні, меркаванні польскіх уладаў па гэтай справе, справаздача з Праваслаўнага з'езда Беларуска-га царкоўнага камітэта (1930)⁴⁵. Намнога далей прасуналася гэтая справа ў каталіцкім касцёле. Вялікую заслугу ў гэтым сэнсе меў ордэн аа. марыянаў у Друі Дзісенскага павета⁴⁶.

На жаль, надзвычай мала захавалася дакументаў у Дэпартаменце агульнаадукацыйнай школы, які ахопліваў усе яе пытанні. І ўвогуле інфармацыя, якая датычыцца беларускіх школ, не захавалася.

Дакументы вайсковых устаноў. 1918–1939 гг.

У Польшчы дакументы вайсковага паходжання захоўваюцца ў асноўным у Цэнтральным вайсковым архіве. Аднак некаторыя з іх трапілі ў ГАНД. Сярод іх апынуліся дакументы II аддзела Генеральнага штаба, якія датычыліся дзейнасці Беларускай рабоча-сялянскай грамады. Гэта аперацыйныя матэрыялы пра дзейнасць Грамады, яе сувязей з Камуністычнай партыяй Заходняй Беларусі, спісы членаў, якіх планавалася арыштаваць, пратаколы допытаў, абвінаваўчыя акты, ведамасці гурткоў арганізацыі ў асобных ваяводствах, абмеркаванні сітуацыі, якая склалася ў беларускім руху пасля роспуску Грамады, выразкі з замежнай прэсы пра гэты працэс⁴⁷. Рух грамадаўцаў быў настолькі значнай падзеяй у гісторыі Заходняй Беларусі, што матэрыялы па гэтай тэме знаходзяцца ў некалькіх іншых раздзелах, у тым ліку і ў Архіве Тэадора Дурача⁴⁸, МЗС⁴⁹.

Камуністычная партыя Заходняй Беларусі. 1923–1932 гг.

Камуністычны саюз моладзі Заходняй Беларусі. 1924–1935 гг.

КПЗБ пры значнай падтрымцы Камуністычнай партыі Польшчы і Камуністычнай партыі (бальшавікоў) Беларусі дасягнула ў Беларусі значнага ўплыву. У былым Цэнтральным архіве Цэнтральнага камітэта Польскай аб'яднанай рабочай партыі, які збіраў матэрыялы па гісторыі рабочага руху ў Польшчы, быў выдзелены фонд з аналагічнай назвай. Базай для яго стварэння паслужылі фотакопіі дакументаў Камуністычнай партыі Заходняй Беларусі, якія захоўваліся ў Архіве Камінтэрна ў Маскве. Фонд налічвае 496 адзінак і мае ў іх ліку пратаколы з'ездаў, анкеты іх удзельнікаў, пратаколы і

⁴⁵ ГАНД. Міністэрства веравызнанняў і публічнай асветы, шыфр 989.

⁴⁶ Тамсама. Шыфры 910, 927.

⁴⁷ ГАНД. Дакументы вайсковых устаноў, шыфры 296/II/18–19.

⁴⁸ ГАНД. Архіў Т. Дурача, шыфр 105/1137, т. 1–2.

⁴⁹ ГАНД. МЗС, шыфры 6707, 9381.

пастановы канферэнцыі, цыркуляры, звароты, пастановы, нататкі з паяджэнняў Сакратарыята Цэнтральнага камітэта, матэрыялы асобных аддзелаў ЦК, а таксама справаздачы і звароты акруговых камітэтаў. Такага ж тыпу дакументацыя знаходзіцца ў фондзе Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі, які таксама ўтварыўся на аснове фотакопій дакументаў, што захоўваліся ў Маскве.

Беластоцкі ваяводскі камітэт. 1927–1939 гг.

Брэсцкі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Віленскі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Навагрудскі ваяводскі камітэт. 1923–1939 гг.

Дакументы гэтых устаноў адрозніваюцца сваёй неўкамплектаванасцю. У ГАНД перш за ўсё захаваліся справаздачы аб жыцці нацыянальных меншасцей у асобных ваяводствах (таксама некамплектна). У выпадку Віленскага ваяводства — гэта справаздачы 1930 г.⁵⁰, Навагрудскага ваяводства — перыяду 1923, 1930–1939 гг.⁵¹. Камплекты дакументаў указаных устаноў знаходзяцца ў беларускіх архівах у Брэсце і Маладзечне.

Зборы дакументаў дзяржаўнай паліцыі павятовых старостваў ўсходніх ваяводстваў. 1920–1939 гг.

У першым з названых збораў знаходзім фрагментарныя справаздачы і данясенні аб сацыяльна-палітычным руху, бяспецы і нацыянальных меншасцях у 1924–1925, 1928 гг., падрыхтаваныя Камендатурай дзяржаўнай паліцыі Палескага ваяводства⁵². Многа месца ў фондзе займае інфармацыя пра арганізацыйную і прапагандысцка-падрыхтоўчую дзейнасць КПЗБ у 1925–1926, 1932–1934 гг.⁵³, а таксама пра “рэвалюцыйны рух” увогуле ў 1934–1937 гг.⁵⁴. Цікаваць выклікае працякол, які знаходзіцца сярод дакументаў вышэй названай камендатуры, нарады павятовых камендантаў Палескага ваяводства 1932 г. Захаваныя дакументы Ваяводскай камендатуры дзяржаўнай паліцыі ў Навагрудку датычацца ў асноўным слежкі за камуністамі, барацьбы са шпіянажам, нелегальным пераходам мяжы ў 1922–1926, 1929–1934 гг.⁵⁵. Паліцэйскія матэрыялы пра тэрыторыю Віленскага ваяводства датычацца пошукаў асоб, якія падазраваліся ў шпіянажы, і камуністаў у 1920–1926, 1930, 1939 гг.⁵⁶. За-

⁵⁰ ГАНД. Віленскі ваяводскі камітэт, шыфр 1.

⁵¹ ГАНД. Навагрудскі ваяводскі камітэт, шыфры 1, 2, 5, 7, 11, 14, 17, 21, 23, 26.

⁵² ГАНД. Збор дакументаў камендатур Дзяржаўнай паліцыі ўсходніх ваяводстваў, шыфры 989/4, 8, 9, 14.

⁵³ Тамсама. Шыфр 989/19.

⁵⁴ Тамсама. Шыфр 989/4.

⁵⁵ Тамсама. Шыфры 261, 263.

⁵⁶ Тамсама. Шыфр 262.

слугоўвае ўвагі “Нарыс беларускага руху з моманту яго зараджэння да Мінскай дэкларацыі”, напісаны ў 1924 г.⁵⁷ Указанія матэрыялы дапаўняюць прагаколы нарад павятовых камендантаў і камендантаў камісарыятаў паліцыі Віленскага ваяводства ў перыяд 1930–1931 г.⁵⁸

Падобны характар маюць матэрыялы другога з названых фондаў. Яны ахопліваюць некамплетныя справаздачы са Слоніма, Стоўбцаў, Нясвіжа, Навагрудка, Баранавіч 1934, 1936–1939 гг.⁵⁹

Пераклад з польскай мовы Ганны Цішук

Зміцер Яцкевіч (Мінск)

ЗВЕСТКІ ПА ГІСТОРЫІ КАРМЕЛІЦКІХ КЛЯШТАРАЎ БЕЛАРУСІ Ў МАТЭРЫЯЛАХ КРАКАЎСКАГА АРХІВА

У час стажыроўкі ў Люблінскім каталіцкім універсітэце аўтару пашанцавала папрацаваць і ў Кракаўскім архіве кляштара айцоў кармелітаў чаравічковых на Пяску. Кляштар быў заснаваны ў 1397 г. каралём Уладзіславам Ягайлам і яго жонкай каралевай Ядвігай. Архіў месціцца ў кляштарным памяшканні і налічвае каля тысячы адзінак захавання. Самыя старажытныя дакументы, напісаныя на пергаменце, датуюцца 1398 г. Архіўныя крыніцы храналагічна акрэсліваюць час з XV ст. па 1945 г. У архіве ёсць таксама фотаздымкі, якія датуюцца XIX – другой паловай XX ст.

Апрацоўкай архіва займаўся прафесар Вацлаў Каляк, якому аўтар выказвае падзяку за кансультацыі і дапамогу. Матэрыялы архіва можна падзяліць на тры часткі. Першую групу складаюць самыя старажытныя дакументы, пачынаючы з 1398 г., напісаныя на пергаменце і паперы, другую — дакументы правінцый кармелітаў, трэцюю — дакументы, якія датычацца самога кляштара кармелітаў на Пяску ў Кракаве.

Як вядома, беларускія кляштары кармелітаў чаравічковых уваходзілі спачатку ў польскую правінцыю, якая ў 1687 г. была падзелена на малапольска-літоўскую і рускую. Апошнюю ў 1756 г. падзялілі на польска-рускую і літоўска-рускую, якую называлі таксама беларускай і якой надалі імя св. Юрыя. У 1766 г. была ўтворана літоўская правінцыя ў імя Усіх святых. Як сцвярджаюць даследчыкі, перадел правінцыі адбыўся на пачатку XIX ст.

⁵⁷ ГАНД. Збор дакументаў камендатур Дзяржаўнай паліцыі ўсходніх ваяводстваў, шыфр 12.

⁵⁸ Тамсама. Шыфр 14.

⁵⁹ ГАНД. Збор дакументаў павятовых старостваў усходніх ваяводстваў. Шыфры 11, 13–16.

На жаль, большасць архіваў беларускіх каталіцкіх кляштароў, у тым ліку і кармелітаў, не захавалася. Асобныя дакументы кшталту інвентароў і апісанняў візітацый увайшлі ў архіў Магілёўскай каталіцкай кансісторыі, фонд якой захоўваецца ў Нацыянальным гістарычным архіве Беларусі. Але гэта толькі нязначная частка, якая храналагічна ахоплівае апошнюю чвэрць XVIII – сярэдзіну XIX ст. Таму вельмі каштоўнымі з’яўляюцца знойдзеныя аўтарам крыніцы па гісторыі беларускіх кармеліцкіх кляштароў. Большасць з іх, прадстаўленых у пераліку змешчаных ніжэй дакументаў мае ў асноўным гаспадарчы характар. Гэта інвентары, выпіскі з актавых кніг, гродскіх, земскіх і магістрацкіх судов. Бясспрэчна, найбольш цікавымі з’яўляюцца копіі фундацыйных дакументаў, якія праліваюць святло на белыя плямы ў самай старажытнай гісторыі кармеліцкіх кляштароў у Магілёве, Бялынічах, Мсціславе і іншых населеных пунктах Беларусі. Пэўным выключэннем з’яўляюцца копіі дакументаў па гісторыі цудатворнага абраза Маці Божай Бялыніцкай, якія былі сабраны перад каранацыяй абраза ў перыяд з 1737 да 1756 г.

Структура прадстаўленага ніжэй пераліку дакументаў традыцыйная. За аснову ўзяты, па-першае, геаграфічны прынцып (прадстаўлена 12 населеных пунктаў Беларусі), па-другое — парадкавы нумар сігнатуры архіва кармелітаў кракаўскіх на Пяску. Акрамя гэтага, у пераліку прысутнічаюць наступныя пазіцыі: парадкавы нумар, дата, назва дакумента і яе пераклад, а таксама заўвагі. Усе назвы дакументаў пададзены на мове арыгінала. Гэта лацінская і польская мовы. Пераклад назвы даецца толькі з польскай мовы. Што датычыцца назваў на лацінскай мове, то ў заўвагах, па магчымасці, даецца кароткая анатацыя пра змест дакумента.

Бялынічы

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
1. "Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et fundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Vigrinis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae..."	1624 г. – др. пал. XVII ст.	AKKr 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1623–1624 гг. (арк. 6 адв. – 12).
2. "Akta kapitul prowincjalnych, sesji definatorów prowincji, kopie pism generala zakonu". "Акты капітул правінцыяльных, сесіі"	1603 – 7.11.1667 г.	AKKr 93	Лацінская мова; 1667 г.

Назва документа і переклад	Дата	Сігнатура	Зауваги
дэфінітараў правінцыі, копіі лістоў генерала закону”.			
3. “Kopie dokumentów dotyczących sudownego obrazu Matki Boskiej w kościele karmelitów w Białymczach”. “Копіі документаў, якія датычацца абраза Маці Божай у касцёле кармелітаў у Бялынічах”.	1737 – 1756 гг.	АККг 177	Польская, лацінская мовы.

Жалудок (цяпер Шчучынскі р-н)

1. “Inventarium auri, clenodiorum et totius suppelectilis ecclesiae et conventus Maioris Leopoliensis fratrum Ordinis Beatae Mariae Virginis de Monte Carmelo connotatum pro capitulo Zoludensi...”	1693 – 24.05. 1745 [?] г.	АККг 374	Польская мова; рэчы касцельныя, бібліятэка, гаспадарчыя будынкаў, фальварак, спіс законнікаў.
2. “Inwentarz”. “Інвентар”.	Каля 1820 г.	АККг 644	Польская мова; апісанне касцёла і закрысціі, бібліятэкі, кляштара і гаспадарчых будынкаў, капітала, фондуша, сялян і іх павіннасцей, даходаў і расходаў, падданных кляштара, спіс законнікаў, рэестр документаў кляштара.

Жэлядзь (цяпер Астравецкі р-н)

1. “Inwentarz kościoła pod tytułem Wszystkich Świętych Xięży karmelitów... w Wilnie przy Rudnickiej ulicy mieszkających, przy nim	1804 г.	АККг 634	Польская мова; апісанне парафіяльнага касцёла пры фальварку Жэлядзь (с. 23–27).
---	---------	----------	---

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
klasztoru i folwarków...” “Інвентар касцёла пад назвай Усіх святых айцоў кармелітаў..., які знаходзіцца ў Вільні на Рудніцкай вуліцы, кляштара і фальваркаў...”			
2. “Inwentarz kościoła i klasztoru Wszystkich Świętych XX karmelitów Dawnej Reguły w Wilnie przy ul. Rudnickiej... za przełożenia W. J. X. Lubickiego na kapitule sporządzony...” “Інвентар касцёла і кляштара Усіх святых айцоў кармелітаў старой рэгулы ў Вільні на вуліцы Рудніцкай..., складзены на капітуле пры кіраўніцтве ксяндза Любіцкага”	5.09.1841 г.	AKKr 635	Польская мова; апісанне Жэлядскага касцёла.

Засвір (цяпер Мядзельскі р-н)

1. “Liber actorum et decretorum capituli provincialis...”	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	AKKr 98	Лацінская мова; 1736 г.; кляштар кармелітаў.
2. “Inwentarz kościoła i klasztoru oo. Karmelitów łuckich na kapitule w klasztorze zaświrskim roku 1825 dnia 12 IX odbywającej się sporządzony”. “Інвентар касцёла і кляштара айцоў кармелітаў луцкіх на капітуле, у кляштары Засвірскім года 1825 дня 12 верасня адпраўленай, складзены”.	1825 г.	AKKr 466	Польская мова; Засвірская капітула.
3. “Inwentarz kościoła i klasztoru XX. Karmelitów	1838 г.	AKKr 467	Польская мова; Засвірская капітула.

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
<p>łuckich d.z. reguły do kapituły odprawującej się w klasztorze zaświrskim dnia 7 septembra 1838 roku podany”.</p> <p>“Інвентар касцёла і кляштара айцоў кармелітаў луцкіх старога закону ордэнскага статута да капітулы, адпраўленай у кляштары Засвірскім дня 7 верасня 1838 года, пададзены”.</p>			
<p>4. “Inwentarz konwentu Zaświrskiego...”</p> <p>“Інвентар засвірскага канвента...”</p>	1709 г.	AKKr 641	Польская мова; апісанне касцёла, бібліятэкі, засвірскага двара, подпісы 6 законнікаў
<p>5. “Regestra konwentu zaświrskiego tak kościelnego, jako i folwarkowego sprzętu...”</p> <p>“Рэестр Засвірскага канвента як касцельнай, так і фальваркавай маёмасці”.</p>	1728 г.	AKKr 642	Польская мова; апісанне серабра, абразоў, бібліятэкі, гаспадарчых пабудоў.
<p>6. “Stan sprawy XX Karmelitów zaświrskich z J. Kazimierzem Sulistrowskim, marszałkiem zawileyskim”.</p> <p>“Стан справы айцоў засвірскіх кармелітаў з Казімірам Сулістроўскім, маршалкам завілейскім”.</p>	XIX–XX стст.	AKKr 643	Польская мова; пратакол спрэчных маёнткавых спраў.

Крупчыцы (цяпер Жабінкаўскі р-н)

<p>1. “Liber provinciae Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae... continens acta capitularia et definitoria...”</p>	1690 – 16.06. 1736 г.	AKKr 96	1692 г.; Лацінская мова.
---	-----------------------	---------	-----------------------------

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
2. "Liber actorum et decretorum capituli provincialis..."	1689 –1690 гг. 1715 –1793 гг.	AKKr 98	Лацінская мова; 1736 г.
3. "Księga fundacyi i erekcji konwentu krupczyskiego". "Кніга фундацыі і заснавання Крупчыцкага канвента".	1701 –1728 гг.	AKKr 307	Лацінская і польская мовы.
4. "Inventarium conventus Krupczycensis descriptum sub felicissimo regimine Admodum Reverendissimi Patris Joannis Rozanka sacrae theologiae doctoris dignissimo provinciali Poloniae et Magnus Ducati Lithuaniae".	1709 г. 1819 [?] –1851[?] гг.	AKKr 308	Польская мова. апісанне серабра, алтароў, абразоў, бібліятэкі, фальварка, гаспадарчых пабудоў, кляштара, запасаў збожжа.
5. "Inwentarze kościoła i klasztoru karmelitów w Krupczycach". "Інвентары касцёла і кляштара кармелітаў у Крупчыцах".	1818 –1820 гг.	AKKr 310	Польская мова.
6. "Inwentarz kościoła, klasztoru i folwarku Niełojewicze XX. Karmelitów krupczyskich... diecezji wileńskiej, guberni grodzieńskiej, powiatu kobryńskiego..." "Інвентар касцёла, кляштара і фальварка Нялоелавічы айцоў крупчыцкіх кармелітаў... Віленскай дыяцэзіі, Гродзенскай губерні, Кобрынскага павета".	23.08. 1838 г.	AKKr 311	Польская мова; апісанне касцёла, кляштара, дакумен- таў, фальварка Нялоелавічы, фаль- варка Чыжэўскага, фундуша, кляштарнай службы, зямель і падданных, спіс законнікаў.
7. "Inwentarze kościoła i klasztoru zgromadzenia XX. Karmelitów Trzewickowych (antiquae observantiae) w Krakowie na przedmieściu Piasek..."	1869 г.	AKKr 698	Польская мова.

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
“Інвентары касцёла і кляштара згуртавання айцоў кармелітаў чаравічковых (старога статута) у Кракаве ў прадмесці Пясэк”.			
Ліда			
1. “Liber provinciae Poloniae et Magni Ducatis Lithuaniae... continens acta capitularia et definitoria...”	1690 – 16.06. 1736 г.	АККг 96	Лацінская мова; з 1692 г.
2. “Liber actorum et decretorum capituli provincialis...”	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	АККг 98	Лацінская мова; 1736 г.
3. “Inventarium suppellectilis ecclesiae et conventus loci novae foundationis Lidensis necnon rerum ad familiam et oeconomiam domus spectantum”.	1681[?] г.	АККг 312	Апісанне серабра і начыння закрысціі і касцёла.
4. “Inventarium suppellectilis ecclesiae et conventus loci novae foundationis Lidensis necnon rerum ad familiam et oeconomiam domus spectantum”.	1681[?] г.	АККг 313	Апісанне серабра і начыння закрысціі і касцёла.
5. “Wizyta klasztoru Lidskiego księży karmelitów dawnej reguły... księdza Edwarda Godziewicza prowincjała...” “Візітацыя Лідскага кляштара ксяндзоў кармелітаў старога ордэнскага статута... ксяндза-правінцыяла Эдварда Гадзевіча...”	1820 г.	АККг 314	Апісанне касцёла, алтароў, начыння, літургічнага серабра і начыння, рухомай маёмасці кляштара, кляштарнага фальварка, парафіі, фондуша, капітала, актаў, бібліятэкі, дакументаў, школы і шпітала.

Магілёў

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
1. "Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et fundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Vigrinis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae..."	1624 г. – др. пал. XVII ст.	AKKr 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1631–1638 (арк. 44–46 адв.).
2. "Akta kapitul prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generała zakonu". "Акты правінцыяльных капітулаў, сесіі дэфінітараў правінцыі, копіі лістоў генерала закону".	7.11.1603 – 1667 г.	AKKr 93	Лацінская мова; 1667 г.
3. "Liber suppelectilis ecclesiasticae... conventus Mohilowiensis..."	1693 г.	AKKr 469	Апісанне магілёўскага касцёла, серабра і каштоўнасцей, алтараў, кляштара, гаспадарчых будынкаў, бібліятэкі, спіс прыгонных.

Мінск

1. "Liber actorum et decretorum capituli provincialis..."	1689 –1690 гг., 1715 –1793 гг.	AKKr 98	Лацінская мова; 1736 г.
---	--------------------------------	---------	-------------------------

Мсціслаў

1. "Liber originalis beneficiorum, privilegiorum et fundationum omnium conventuum et monasteriorum fratrum Beatissimae Mariae Virginis de Monte Carmeli in provinciae Poloniae..."	1624 г. – др. пал. XVII ст.	AKKr 90	Копіі дакументаў (лацінская і польская мовы): 1614–1646 (арк. 2–6 адв., 52–58).
--	-----------------------------	---------	---

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
2. "Akta kapitula prowincjalnych, sesji definitorów prowincji, kopie pism generała zakonu". "Акты правінцыяльных капітулаў, сесіі дэфінітараў правінцыі, копіі лістоў генерала закону".	7.11.1603 – 1667 г.	АККг 93	Лацінская мова; 1667 г.
3. "Akta profesji wieczystych". "Акты прафесійных дамоў".	1734 –1742 гг.	АККг 470	

Станькава (цяпер Дзяржынскі р-н)

1. "Inwentarz kościoła, klasztoru i majątku karmelitów w Stańkowie". "Інвентар касцёла, кляштара і маёнтка кармелітаў у Станькаве".	каля 1820 г. – др. пал. XIX ст.	АККг 581	Польская мова.
2. "Inwentarz kościoła i klasztoru stańkowskiego, folwarku tudzież i wsiów przynależnych do tegoż klasztoru i sprzętu różnego...". "Інвентар Станькаўскага касцёла і кляштара, фальварка, а таксама і вёсак, якія належаць таму кляштару, і маёмасці рознай...".	1832 г.	АККг 582	Польская мова.

Чавусы

1. "Wypis z ksiąg miejskich czausowskich oraz akta w sprawach gospodarczych". "Выпіскі з гродскіх чавусаўскіх кніг,	1763 –1764 гг.	АККг 279	Польская мова.
--	----------------	----------	----------------

Назва дакумента і пераклад	Дата	Сігнатура	Заўвагі
а таксама акты ў гаспадарчых справах”.			

Шэметава (цяпер Мядзельскі р-н)

1. “Inwentarz konwentu Zaświrskiego...” “Інвентар Засвірскага канвента...”	1709 г.	АККг 641	Польская мова; апісанне касцёла ў Шэметаве (арк. 11–14).
---	---------	----------	---

Надежда Высоцкая (Минск)

ДОКУМЕНТЫ О ЦЕННОСТЯХ НЕСВИЖСКОГО ЗАМКА В ЭРМИТАЖЕ

В архиве Эрмитажа (Санкт-Петербург) имеется целый корпус документов XIX–XX вв., связанный с поступлением туда экспонатов из Несвижского замка: приведены описи ящиков и сундуков. Тут же сосредоточены выписки из судебных дел, связанных с разграблением замка: допросы, объяснительные записки, донесение управляющего замком Бургельского, доклады Аудиторского департамента, свидетельство Тучкова, протоколы Следственной комиссии и т. д.

Интерес к указанным материалам был подогреет в 1905 г. Тогда княгиня Мария Радзивилл, вдова генерал-адмирала германского императора, по высочайшему повелению получила вещи, изъятые адмиралом Чичаговым в 1812 г. из замка в Несвиже.

Прежде чем были переданы уполномоченному представителю княгини доктору Б. Пуляновскому экспонаты под 48 номерами (за исключением № 1, 2, 3, 37), нужно было удостоверить принадлежность их Радзивиллам. Для доказательства собственности этой княжеской фамилии были представлены копии несвижских инвентарей, приведены документы, донесения, доклады, составлены новые описи в самом Эрмитаже. Все это представляет очень большую научную ценность и сыграло определенную роль в реализации Генерального соглашения от 16 ноября 1927 г. по ст. XI Рижского мирного договора. Огромный интерес вызывают ответы хранителей Государственного Эрмитажа на статьи Польского меморандума, где уточняется количество экспонатов по описи Барклая-де-Толли (1466), указывается число возвращенных вещей М. Радзивилл (738), аргументированно отвергаются приведенные польской стороной старые несвижские инвентари и за основу берется только конкретная опись передачи в Эрмитаж экспонатов Барклаем-де-Толли, отвергаются как необоснованные претензии на памятники основной экспозиции Эрмитажа.

Хранителем были показаны выданные в 1905 г. из сундуков 2, 3, 5, 6, 8 предметы. И, наконец, приведено дело о выдаче музейных и исторических ценностей, вывезенных из замка в Несвиже (37 экспонатов), о предметах из художественного собрания Станислава Августа (1), об объектах, выдаваемых как эквивалент, а именно: картинах из Лазенок, мраморных статуях из коллек-

ции Паца и художественных предметах из собрания Е. Сапеги (всего 18), и еще дополнительных трех экспонатах.

Следующий этап передачи ценностей в Польшу осуществлялся уже в 1951–1960 гг.

Тексты архивных материалов приводятся в соответствии с оригиналами, по правилам современной орфографии и пунктуации. Приблизительно читаемые слова взяты в квадратные скобки или заменены многоточием. Дублирующие польские тексты нередко опущены. Штампы и надписи архивариусов и официальных лиц набраны перед основным текстом; курсивом выделены сведения, находившиеся в отдельных графах и рубриках, они даются в подбор; ссылки на Архив Государственного Эрмитажа приводятся после публикуемых документов.

Хранившиеся в Эрмитаже в 1812–1928 гг. и привезенные из Несвижского замка экспонаты, вывезенные в 1929 г. в Польшу, частично экспонируются в Вавельском королевском замке в Кракове.

Большую помощь при подготовке публикации этих материалов оказала реставратор высшей категории Т. Д. Чижова, которой я приношу самую глубокую благодарность.

Министерство Императорского Двора
Придворная Контора по 2 Экспедиции
В С.-Петербурге
Апреля 27 дня 1828
№ 3009

Действительному статскому советнику Лабенскому

Придворная контора рекомендует Вашему Превосходительству принять от имеющего за Эрмитажем смотрение камердинера 8 класса Василья Яковлева означенные по прилагаемому при сем реестру серебряные и другие вещи, поступившие из Кабинета Его Величества из числа взятых из Несвижского замка князя Радзивил[л]а, и по приеме, записав в каталог, Конторе рапортовать.

Советник *Петр Шрешер*.
Секретарь барон *Бимвенюк*.

Реестр вещам, поступившим из Кабинета Его Величества из числа взятых из Несвижского замка князя Радзивил[л]а и назначенным для хранения в Эрмитаж

- Бокал серебряный с тонкою позолотою и с крышкою, на которой тюльпан.
- Бокал серебряный с крышкою, на которой птица.
- Бокал серебряный, вызолоченный внутри и снаружи, с крышкою, на которой лев.
- Раковина, поддерживаемая воином, обделанная бокалом в серебре с позолотою, с крышкою, на которой Нептун с двумя морскими конями.
- Раковина, поддерживаемая женщиною на дельфине, обделанная бокалом в серебре с позолотою.

- Раковина, обделанная бокалом в серебре с позолотою.
- Раковина в серебре с медалями.
- Корабль серебряный с позолотою.
- Корабль такой же поменьше.
- Кружка из резной кости в серебре с позолотою, с крышкою из кости, внутри вызолоченная.
 - Кружка из резной кости, обделанная в серебре, с крышкою серебряною, внутри и снаружи вызолочена.
 - Кружка из резной кости, обделанная в серебре, с крышкою серебряною вызолоченною, на которой сверху из кости два мальчика, внутри вызолочена. *Попорчена, с трещинами.*
 - Серебряные части петуха, голова, шея, крылья и ноги с пьедесталом.
 - Рог, обделанный в серебре с позолотою.
 - Сова из кокоса, у коей голова, крылья и ноги серебряные с позолотою.
 - Кружка серебряная, внутри и снаружи вызолоченная, украшенная камнями с такою же крышкою, на которой орел. *Многих камней недостает.*
 - Бокал серебряный вызолоченный, поддерживаемый человеком.
 - Бокал в виде раковины серебряный вызолоченный.
 - Золотая готовальня с прибором.
 - Серебряная вызолоченная готовальня в виде рыбки с прибором.
 - Стекланный бокал с серебряною вызолоченною оправою с такою же крышкою.
 - Золотая бутылочка с эмалью. *Эмаль попорчена.*
 - Деревянный большой ящик, обложенный листовым серебром для чернильницы с серебряною наверху статуею, в нем чернилица и песочница серебряные.
 - Ящик восьмиугольный.

Секретарь барон [Бельский].

Радзивиллы. Архив. Ф. 1., оп. 2, 1828 г. Ордера и разные бумаги Имп. Эрмитажа 1828 г. Д. 1–47, 231 л. Д. 16, 16/16, л. 1 (62), 4 (63–64).

г. Действительному статскому советнику Лабенскому

Придворная контора по определению ее сего генваря 7 дня рекомендует Вашему Превосходительству принятые вами от камердинера Яковлева из числа поступивших из Несвижского замка князя Радзивилла четверо столовых часов и именно: № 1. Столовые часы в серебряной оправе с позолотою, на коих воин на коне и собака серебряная, на воине кушака нет. № 3. Столовые часы бронзовые, поддерживаемые атлантом, на коих некоторые части из серебра. № 4. Столовые шестиугольные бронзовые часы. № 5. Столовые бронзовые часы вазюю вносить в каталог Эрмитажа и о получении Конторе рапортовать. Генваря 9 дня 1829 года.

Секретарь барон [Бельский].

Радзивиллы. Архив. Ф. 1 д., оп. 2, 1829 г. Гос. Эрмитаж. Ордера и разные бумаги Имп. Эрмитажа 1829 г. Д. 1–94, 156 л. Д. 3, № 7^а.

Памятная записка

По поступлении А. А. Васильчикова в должность директора Императорского Эрмитажа я обратил его внимание на то, что в так называемой Старой канцелярии

хранятся кроме книг различные собрания вещей, еще не вошедших в состав эрмитажных коллекций, частью по недостатку места в залах Эрмитажа и шкапов.

Эти собрания составились из следующих предметов:

[...]

4. Из так называемой Радзивилловской коллекции. О бывших радзивилловских вещах в течение времени образовалась целая легенда, насколько мне удалось разъяснить этот вопрос, мнение такое, будто бы радзивилловские вещи привезены в С.-Петербург во время разделов Польши, лишено основания. Должно полагать, что повод к конфискации имения князя Радзивилла дал последний своим поведением в 1812 году.

Впрочем не все, что находилось в Несвижском дворце, было вывезено. Все другое было разрознено в это бурное военное время. Часть книг и рукописей поступила тогда в Императорскую Публичную библиотеку и в Академию наук. Куда девалось радзивилловское собрание оружия, мне не известно. Кое-что досталось Академии художеств. Значительное число медных гравированных досок, изображающих портреты членов Радзивилловского рода разных поколений, продано лет 40 тому назад здешним торговцем частному лицу. Говорят, что собрание монет и медалей, находившихся в Несвиже, было отправлено адмиралом Чичаговым в Харьковский университет, вследствие особого расположения его к этому учреждению. В Императорский Эрмитаж действительно передан один ящик разнородных предметов, впрочем не очень ценных и не заслуживающих вполне названия древностей. Из них до поступления А. А. Васильчикова отделил я два действительно ценных предмета, а именно жемчужную звезду XVIII века и митру, усеянную множеством жемчуга. А. А. Васильчиков пересмотрел все радзивилловские вещи и отделил все, что ему казалось удобным для помещения в галерею, а мне он предоставил остаток вещей без всякого другого распоряжения, я же их обратно положил в ящик, запечатав его.

15 января 1893 г.

[А.Куник].

Радзивиллы. Архив. Ф. 1893 г., оп. 5, 1893 г., д. 40. Памятная записка хранителя Эрмитажа Куника о вещах, находившихся в старой канцелярии Эрмитажа и о местонахождении вещей кн. Радзивилла из Несвижского замка. (Нач. 15.01.1893 г. Конч. 15.01.1893 г. 2 л. См. дела Эрмитажа на 2 таб. № 1–16 1828 г.), № 5–7 1829 г., л. 2.

Императорский Эрмитаж
Отделение средних веков
и эпохи Возрождения
С.-Петербург, 18 января, 1905 г.

Его Высокопревосходительству
господину директору Имп. Эрмитажа
ст. хран.[ителя] Э. Ленца

Рапорт

Представляя при сем краткий список вещей, происходящих из Несвижского замка князей Радзивиллов, долгом считаю доложить Вашему Высокопревосходительству, что список этот нельзя считать окончательным, так как он обнимает лишь разобранные доселе предметы.

Что же касается ходатайства о возвращении роду Радзивиллов отобранной у них в 1812 г. адмиралом Чичаговым фамильной сокровищницы, то я позволяю себе обратить Ваше внимание на то обстоятельство, что многие из этих вещей, хотя и находившиеся во владении этого дома, не могут быть названы "радзивилловскими" в прямом смысле, так как они перешли к Радзивиллам от других фамилий, не менее выдающихся в истории Литвы и Польши, отчасти по наследству, отчасти и иными путями.

Укажу, напр., на меч и шапку, дарованные папою Иннокентием XI королю Яну Собескому. Подарок был сделан польскому королю, наследие которого, как кажется, с большим правом принадлежит Императору Российскому, унаследовавшему польский престол, чем князьям Радзивиллам, случайно там находившимся в свойстве с Собеским. Нельзя забывать о том, что тот меч в коронацию Императора Николая I в Варшаве в 1829 г. служил королевскою регалиею. Далее, меч короля Сигизмунда I перешел во владение Императра Николая I не непосредственно из Несвижа, а куплен им был из третьих уже рук от художника Орловского.

В виду сего мне кажется, что трудно было бы, конечно, оспаривать права теперешних представителей рода Радзивиллов на большую часть вещей, принадлежность коих их прямым предкам не подлежит никаким сомнениям (фамильные портреты, печати, гербы, инициал, изображения некоторых украшений на старинных портретах служат очевидными доказательствами). Что же касается вещей, вошедших в это собрание различными путями, от представителей иных, хотя бы и родственных Радзивил[л]ам фамилий, то вещи эти, как мне кажется, могут быть рассматриваемы нами уже как общее достояние русско-польской истории.

17 января 1905 г.

Старший хранитель Э. Ленц.

Краткий перечень приведенных доселе в известность вещей,
взятых адмиралом Чичаговым в 1812 году в Несвиже
из сокровищницы князей Радзивиллов

- Меч с ножнами и перевязью от папы Иннокентия XI.
- Шапка бархатная с жемчугом.
- Меч в перламутровых ножнах, якобы Сигизмунда.
- Маршальский жезл с золотыми эмалированными украшениями.
- Маршальский жезл с серебряным наконечником и окладом.
- Пара серебряных наконечников жезлов 1569 [г.] Стефана Батория.
- — // — 1569 [г.] с инициалами NCR.
- Один — // — 1579 [г.] — // — А. R.
- Один — // — 1579 [г.] Стефана Батория.
- 15 различных орденских знаков.
- 28 печатей Радзивиллов и других родственных фамилий.
- 14 портретов-миниатюр — // —.
- 5 резных и рельефных портретов.
- Золотой футляр с записною книжкой и миниатюрным портретом.
- 14 перстней с портретами.
- 21 перстень с печатями.
- 209 перстней с камнями и иными украшениями.
- 64 резных камня, большею частью для перстней.
- 12 камней в золотой с эмалью оправе.
- 75 камней, большей частью мелких и без оправы.
- 1 золотой с камнями и эмалью.
- 12 камей [римских императоров] и подставка.
- 5 булавок с богато украшенными головками.
- 7 различных ... брошек.
- 15 сережек.
- 11 запонок.
- 12 ожерелий ...
- 63 пуговицы.
- 16 табакерок и коробочек различного материала.

- 1 хрустальная вилка в золотой с эмалью оправе.
- 1 хрустальная ложка (без ручки).
- 2 перламутровых ложки.
- 2 штопора.
- 2 футляра с ножами и вилками.
- 8 черенков ... от ножей.
- 19 различных набалдашников от тростей.
- 1 золотой туалетный несесер в шкатулке.
- 1 малый — // — в футляре.

3 нясвіжскіх калекцый. Капалюш, падараваны каралю Яну III Сабескаму панап Інакенціем XI. Рым. Да 1684 г.

- 1 золотой [кубок] с эмалью.
- 1 серебряный кубок с камнями.
- 15 карманных часов.
- 3 каменных крестика.
- 1 нитка крупных ... бус.
- 22 каменные пластинки для табакерок.
- 11 каменных и одна деревянная рукоятки для сабель.
- 7 картин каменных мозаичных.
- 2 восковых образа в серебряных филигранных оправках.
- 2 шелковых вышитых значка кн. Радзивиллов.
- Несколько отдельных камней, обломков и т. п.

Примечание: Состоящие на хранении в Средневековом отделении Императорского Эрмитажа вещи из сокровищницы кн. Радзивил[л]ов не вполне совпадают по числу и наименованию со старинною описью 1813 года, а потому для точного установления принадлежности той или другой вещи кн. Радзивил[л]ам требуется тщательное сравнение описи и самих вещей со старинными описями сокровищницы кн. Радзивил[л]а, имеющимися в их Несвижском архиве.

18 января 1905 г.

Подписал старший хранитель *Ленц*.

Министерство Императорского Двора
Кабинет Его Императорского Величества
Отдел хозяйственный
31 января 1905 г.
№ 1342
С.-Петербург
4 февраля 1905 г.
Императорский Эрмитаж
Ст. хр[анителю] Э. Ленцу

Во исполнение приказа г. министра Императорского Двора отдел просит о доставлении, в возможно непродолжительном времени, списка вещей, хранящихся в Императорском Эрмитаже, из числа взятых в 1813 году из Несвижского замка князя Радзивилла.

Помощник управляющего Кабинетом.
Заведывающий хозяйственным отделом *[подпись]*.
Делопроизводитель *[подпись]*.

[1 марта 1905 г.]

И. д. управляющего Кабинетом
Его Императорского Величества
Его Высокопревосходительству И. А. Всеволожскому
Конфиденциально

Милостивый государь Иван Александрович.

Как известно Вашему Высокопревосходительству, княгиня Радзивилл обратилась с ходатайством о возврате ей вещей, взятых в 1813 году, по приказанию адмирала Чичагова, в Несвиже из замка князя Радзивилла, причем вещи эти большею частью оказались в Императорском Эрмитаже, но до настоящего времени не представилось возможным точно установить всю наличность их, и, по-видимому, возможно даже предполагать, что некоторые предметы, из числа взятых в Несвиже и переданных, по Высочайшему повелению, в 1826 году в Эрмитаж, ныне не оказываются налицо.

Вследствие сего, в виду особых условий настоящего дела и неотложной необходимости скорейшего его разрешения, я позволяю себе, по поручению г. министра, обратиться к Вашему Высокопревосходительству с покорнейшею просьбою не отказать в распоряжении о приведении ныне же в известность всех упомянутых вещей, имеющихся налицо в Императорском Эрмитаже, и о доставлении точного их списка с обозначением ценности.

Было бы желательным также иметь о предметах, представляющих особый интерес, необходимые пояснения, в чем именно заключается их историческое или иное значение.

Доставленная при отношении Императорского Эрмитажа от 17 сего февраля за № 56 копия списка при этом возвращается.

Прошу принять уверение в совершенном почтении и преданности.

№ 2559
24 февраля 1905 г.

Всегда готовый к услугам Вашим
кн. Н. Д. Оболенский

Директор Имп. Эрмитажа
3 марта 1905 г.
№ 67

Конфиденциально
Его Сият[ельст]ву князю Н. Д. Оболенскому

М. г. князь Николай Дмитриевич.

В ответ на конфиденциальное письмо от 24 мин[увшего] февраля за № 2559 и согласно указаниям, данным Вашим Сият[ельст]вом при личном объяснении старшему хранителю Имп. Эрмитажа Э. Э. Ленцу, имею честь препроводить при сем краткий список предметам, хранящимся в Эрмитаже, относительно коих установлено, что они входили в состав сокровищницы, конфискованной в 1812 г. в Несвижском замке князей Радзивил[л].

Считаю при сем настоятельно необходимым еще раз указать на то, что наличность хранящихся в Эрмитаже вещей не совпадает и не может совпадать с разным до 1812 г. составом упомянутой сокровищницы и что даже нет возможности с точностью определить все предметы, переданные в 1826 г. в Имп. Эрмитаж. Причины тому следующие:

Как видно из доклада Аудиторского департамента, рассматривавшего дело о разграблении Несвижского замка, по конфискации сокровищницы, адмирал Чичагов 2 ноября 1812 г. сдал 11 запечатанных сундуков в Комиссариатское ведомство, причем сделал распоряжение: 1) медали и монеты сдать в Имп. Харьковский университет; 2) церковные вещи (дарохранительницы, реликварии, монстраницы и т. п.) отослать в Московский собор (без указания, в какой именно); 3) редкости и древности препроводить к действ[ительному] тайн.[ому] сов.[етнику] Валуеву и 4) прочия “малозначущия” вещи проданы с аукциона.

Первый пункт этого распоряжения был исполнен относительно пунктов 2 и 3, хотя в деле данных и не имеется, но можно предположить, что и они приведены в исполнение, так как, во-первых, в числе переданных в Эрмитаж свыше 700 вещей нет ни одного предмета церковной утвари и, во-вторых, в Московской Оружейной палате находится большой серебряный ковш с гербом кн. Радзивил [лов], относительно которого в описи (т. 2, кн. 2, с. 228, № 2068) сказано, что он поступил (очевидно, в числе вещей, посланных д. т. сов. Валуеву) из Несвижского замка князей Радзивил[лов]. Остальные вещи, говорится далее в докладе Аудиторского департамента, т. е., следовательно, или все забранное в 11 сундуках, за исключением медалей и монет, отосланных в Харьковский университет, или, что более вероятно, все оставшееся от отсылки вещей в Харьковский университет, Московский собор и к Валуеву, — сперва лежали в Минске, затем следовали за армию Чичагова до Бромберга и оттуда уже, по особому Высочайшему повелению, пересланы в С.-Петербург и 19 сентября 1813 г. сданы в Министерство финансов.

Опись, составленная учрежденным адмиралом Чичаговым Комитетом для приведения в известность содержания сокровищницы, не сохранилась; копия, снятая с нее из членов комитета, по сличению со списком генерал-интенданта Рахманова, оказала “большое несходство”. Имеется ли в архиве М[инистерст]ва финансов список вещей, сданных в 1813 г., неизвестно. Наконец, хранящаяся в Имп. Эрмитаже копия со “списка вещам, Высочайше назначенным к передаче в Имп. Эрмитаж, для рассмотрения”, перечисляет далеко не все вещи из Несвижского замка, хранящиеся в Эрмитаже (вовсе, напр., не упоминается об оружии) и, вместе с тем, называет немало таких предметов, которые, хотя наверное и находятся налицо, но, за отсутствием всякого их описания, не могут быть выделены из массы имеющихся в Эрмитаже однородных им вещей, как, напр., “две серебряные медали”, “два миниатюрных портрета”, “золотая ложка” и т. п.

Из вышеизложенного, Ваше Сият[ельств]во, извольте усмотреть, что в Имп. Эрмитаже находится только часть, и притом *меньшая* часть имущества, вывезенного в 1812 году из Несвижского замка (нет медалей и монет, церковной утвари, серебра, гобеленов и т. п.) и что состав даже этой сравнительно малой части не может быть определен с точностью без тщательных розысков в архивах Министерства Имп. Двора, военного, финансов, Духовного ведомства, Московской Оружейной палаты и Несвижского замка.

Касательно исторической ценности хранящихся ныне в Эрмитаже вещей, считаю долгом сообщить, что хранителем Эрмитажа бароном А. Е. Фелькерзамом собран по возможности полный материал для предполагавшегося к изданию исторического каталога этого собрания, каковой материал, в случае надобности, может быть передан временно в распоряжение Кабинета Его Величества.

Определить фактическую стоимость вещей я затрудняюсь, так как определенной [слово зачеркнуто]. Надписанное слово расшифровать не удалось. — *Ред.*] оценке поддается лишь материал, т. е. золото, серебро, драгоценные камни и пр., идеальная же цена вполне зависит от взглядов и личного отношения к делу любителей. По моему крайнему убеждению, громадное большинство предметов, перечисленных в прилагаемом списке, не имеет выдающегося художественного значения и без особого ущерба для Имп. Эрмитажа могло бы быть возвращено семье князей Радзивил[л], для которой эти вещи представляют несравненно большую ценность как исторические памятники, тесно связанные с родовой историей этого дома. Я просил бы лишь об исходатайствовании Высочайшего Его Императорского Величества соизволения на оставлении в Эрмитаже почетного меча и принадлежащей к нему шляпы папы Иннокентия XI и меча короля Сигизмунда I. Первый имеет лишь случайную связь с домом Радзивил[л], унаследовавшем ее от короля Собеского, а впоследствии сделался королевскою польскою регалиею, которой не место в частных руках, относительно же второго — нет данных о взятии из Несвижской сокровищницы, между тем приобретение его Императором Николаем I из частных рук засвидетельствовано старою описью, относительно золотого кубка с эмалью (по списку № 37) также нет данных о конфискации его в Несвиже, но в виду позднейшей переписки в одной из старых эрмитажных [описей] вещей, что он "из сокровищницы кн. Радзивил[л]", не встретил бы препятствий к возврату и этого предмета, если княгиня Радзивил[л] представит доказательство.

Копия

Список вещам, хранящимся в Имп. Эрмитаже, относительно коих установлено, что они входили в состав сокровищницы князей Радзивил[л]ов, конфискованной в 1812 г. в Несвижском замке

1. Почетный меч с ножами и перевязью, пожалованный папою Иннокентием XI в 1686 г. королю польскому Яну III Собескому. На перевязи герб рода Одескальки, к которому принадлежал папа Иннокентий XI. *Желательно сохранить в Эрмитаже.*

2. Бархатная шляпа, шитая жемчугами, принадлежащая к тому же дару папы Иннокентия XI, как видно из вытканного на лентах герба Одескальки. *Желательно сохранить в Эрмитаже.*

Меч и шляпа пожалованы польскому королю, не князьям Радзивил[л], к которым перешли лишь по наследству, через сестру Яна III, бывшую замужем за кн. Радзивил[л]. Кроме того, меч, за утратою так наз. [Щербца], служил коронационным мечем при короновании Императора Николая I в Варшаве в 1829 г., сделался таким образом царскою регалиею, которая не подлежит передаче в частные руки.

3. Меч, подаренный королю польскому Сигизмунду I (1506–1548) Венецианской республикой, клинок насечен золотом и серебром, рукоять серебряная, ножны обложены перламутром. *Желательно сохранить в Эрмитаже.*

В старой описи этот меч назван принадлежавшим "к сокровищнице князей Радзивил", но нет данных о конфискации его из Несвижского замка. В Царскосельский арсенал он передан Императором Николаем I, купившим его у художника Орловского, получившего [!] его от кн. Зубова.

4. Маршальский жезл черного дерева в золотой эмалированной оправе с гербами и вензелем. Принадлежал кн. Михаилу Казимиру Радзивил[лу], бывшему в 1734 г. надворным маршалом короля Августа III. *Не встречается препятствий к передаче.*

5. Маршальский жезл в серебряной оправе с гербом и инициалами короля Стефана Батория, 1581 годом и гербом и инициалами Альберта Радзивил[ла], который в этом году был послан к царю Ивану Грозному.

6. Пара серебряных наконечников маршальского жезла с теми же гербами и инициалами и 1579 годом. *Не встречается препятствий к передаче.*

7. Пара таких же наконечников с инициалами N.C.R. и 1569 годом. Жезл принадлежал князю Николаю Христофору Радзивил[лу].

8. Пара таких же наконечников, отлита по форме предыдущей пары.

9. 15 различных орденских знаков польских, шведских, немецких и др., между ними жемчужная звезда ордена св. Екатерины.

10. 28 печатей князей Радзивил[лов] и других фамилий. Одна из них в золотой оправе с эмалью, отличной работы.

11. 14 портретов и миниатюр. Большинство их изображает лиц из рода кн. Радзивил[лов], Императрицы Елизаветы Петровны, королей Яна III Собеского, Августа II и Августа III.

12. 5 резных портретов.

13. Таблетки (carnet; записная книжка. — Ред.) с миниатюрным портретом княгини Фредерики Доротеи Радзивил[л], урод. кн. Турн-и-Таксис.

14. 14 перстней с портретами. В том числе портреты папы Иннокентия XI, короля Фридриха Великого, короля Августа III и др.

15. 21 перстень с печатями. По большей части членов семьи Радзивил[л].

16. 209 перстней с камнями и другими украшениями.

17. 64 резных камня, отчасти для перстней.

18. 12 камней в золотой оправе с эмалью, художественной работы конца XVI в.

19. 75 камней простых, большею частью без оправы.

20. 12 камней с изображениями римских императоров, на подставках.

21. 1 золотой флакончик с эмалью и камеей.

22. 5 игл для дамских причесок, в том числе две, попугай и олень, выдающейся итальянской работы конца XVI в.

23. 7 подвесок и брошек.

24. 15 сережек.

25. 11 запонок.

26. 12 ожерелий и браслетов.

27. 63 пуговицы.

28. 16 табакерок и коробочек простой работы.

29. Хрустальная вилка и ложка, золотая с эмалью, отличной работы.

30. 2 перламутровых ложки.

31. 2 штопора.

32. 2 футляра с ножами и вилками.

33. 8 черенков от ножей.

34. 19 набалдашников от тростей.

35. 1 золотой туалетный несессер, отличной французской работы.

36. 1 маленький несессер.

37. 1 кубок золотой с эмалью. Из собрания кн. Радзивил[лов]. В списке конфискованных вещей не упомянут. Не встречается препятствий к передаче, если кн. Радзивил[л] представит доказательство о принадлежности.

38. 1 кубок серебряный, с камнями. С гербом кн. Радзивил[лов]. В списке конфискованных вещей не упомянут. *Не встречается препятствий к передаче.*

39. 15 часов, в том числе известных мастеров Barouneau, Baillon, Furet, Graham и др.

40. 3 каменных крестика.

41. 1 нитка крупных янтарных бус.

42. 22 каменные пластинки для табакерок.

43. 11 каменных и 1 деревянная рукоятка от сабель. В том числе одна с гербом кн. Вишневецкого.

44. 7 каменных мозаичных картин.

45. 2 восковых образа в серебряной филигранной оправе.

46. 2 штандарта, вышитые серебром, с вензелем кн. Иеронима Флориана Радзивил[ла] (1715–1760).

47. 6 седел.

48. Несколько отдельных камней, обломки и т. д.

Старший хранитель Средневекового отделения *[подп.] Э. Ленц.*

Верно. Хранитель *Я. И. Смирнов.*

Означенные в сей описи вещи, за исключением № 1, 2, 3 и 37, согласно предложению г-на министра Императорского Двора от 11 марта с. г. за № 2066 в исполнение Высочайшего повеления от 5 сего марта переданы д-ру Б. И. Пуляновскому, доверенному княгини Радзивил[л], для возвращения по принадлежности.

По настоящей описи все вещи, за исключением № 1, 2, 3 и 37, получил
12 марта 1905 г. *[Б. Пуляновский].*

29 апреля 1906 г.

14 марта 1905 г.

Министр Императорского Двора

11 марта 1905 г.

№ 206

В распоряжение ст. хр.[анителя] Э. Э. Ленца *[подпись].*

г. Директору Императорского Эрмитажа.

Государю Императору 5 сего марта благоугодно было всемилостивейше разрешить возвратить вдове генерал-адъютанта Императора Германского князя Антона Радзивилл княгине Марии Генриховне Радзивилл хранящиеся в Императорском Эрмитаже вещи, взятые в 1812 году из замка князей Радзивиллов в Несвиже, за исключением предметов, значащихся в описи, составленной 3 марта с/г под номерами 1, 2 и 3, кроме того мог бы быть возвращен и кубок, значащийся в той же описи под № 37, если княгиня Радзивилл представит доказательства о принадлежности сего кубка семье князей Радзивиллов.

Сообщая таковую Высочайшую волю Вашему Высокопревосходительству, предлагаю означенные вещи передать законно уполномоченному княгинею Радзивилл лицу.

Генерал-адъютант *[подпись].*

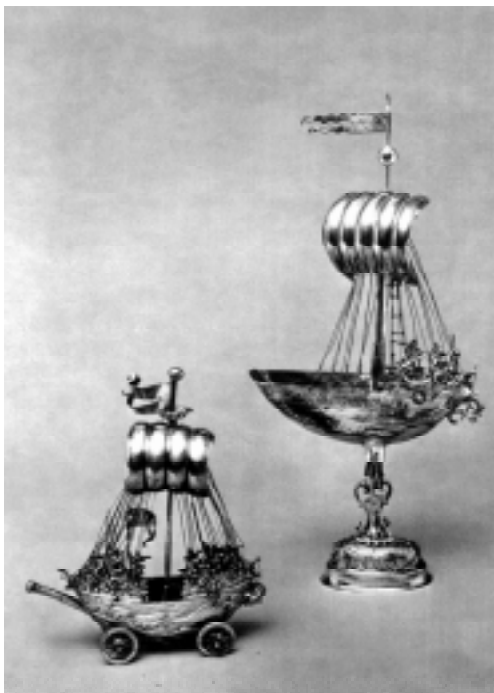
Начальник Канцелярии

свиты Его Величества генерал-майор *[подпись].*

4 мая 1906 г.
Министр Императорского Двора
11 мая 1906 г.
№ 4131

г. Директору Императорского Эрмитажа.

Государю Императору благоугодно было Всемилостивейше разрешить возвратить вдове генерал-адъютанта Императора Германского князя Антона Радзивилла, княгине Марии Генриховне Радзивилл, в дополнение к выданным ей в ми-

*З нясвіжскіх калекцый. Караблікі са сталавага прыбора.
Эсаіс цур Ліндэн. Нюрнберг. Каля 1630 г.*

нушем году, по Высочайшему повелению, предметам, входившим в состав сокровищницы князей Радзивилл, хранящиеся в Императорском Эрмитаже вещи, в количестве 22-х предметов, согласно списку № 1, приложенному к препровожденному Вашим Высокопревосходительством в Канцелярию Министерства Императорского Двора рапорту старшего хранителя Эрмитажа, действительного статского советника Ленца от 29 апреля сего года.

Сообщая такую Высочайшую волю Вашему Высокопревосходительству, предлагаю означенные вещи передать законно уполномоченному княгинею Радзивилл лицу.

Генерал-адъютант *[подпись]*.
Начальник Канцелярии министерства
свиты Его Величества генерал-майор *[подпись]*.

[Приписка]

Вещи, упакованные в три ящика, числом двадцать две, перечисленные в список приложением к отношению Императорского Эрмитажа на мое имя за № 189 от 18 мая 1906 года и подлежащие на основании Высочайшего повеления, объявленного в предложении министра Императорского Двора от 11 мая 1906 г. за № 4131, возвращению Ординации князей Радзивил[лов], по доверенности получил.

Мая 18 дня 1906 г.

[Б. Пуляновский].

Описания 1740 года мечей В. 72

№ Б. 433

Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже

Копия

Podanie Skarbu Ordynackiego, "alias Grungewelbu" jaśnie Oświeconego Xiążęcia Jego Mości Michała V Kazimierza Radziwiłła na ten czas Wojewody Trockiego, Hetmana Polnego Wielkiego Xięstwa Litt. J. Panu Marcinowi Wobe; dnia 10 Septembra, Roku Pańskiego Tysiąc Siedmsetnego Czerdziesiątego w Nieswieżu, sporządzone.

В. 72. 1. Miecz Perłową macią sadzony w Srebrpozłocistej oprawie którym Maximilian pierwszy podenczas Król Rzymski a potym Cesarz J. O. Xiążęcia J-mci Mikołaja III Radziwiłła Woiewodę Wileńskiego Kanclerza W X Litt kreował, Xiążęciem na Goniądzu y Medelach, dając mu przywilej Principatu Sacri Romani Imperii et Jus Gladii, y całemu domowi z roku 1518, przynim nie dostaie sztuczek perłowej macicy № 22.

2. Miecz złoty ze Szmelcem różnego koloru, pochwy całe złote, pończoszkową robotą robione, od Karola V dany J. O. Xiążęciu Imci Mikołajowi VI Radziwiłłowi, Cognomento Czarnemu, Wojewodzie Wileńskiemu Marszałkowi i Kanclerzowi Wielkiemu W. X. Litt. Gubernatorowi Infantskiemu, cum privilegio supra ducatum Neswisiensem, Olycensem, Birżensem et Dubincensem, nadając w tych Xięstwach Jus Gladii całemu domowi et principatum S. R. Imperii.

В. 334. 3. Mieczыk pozłocisty z Blachmalem na rekoieіcy y krzyżu figury y imiona czterech Ewangelistów w czarney

Перевод

Передача сокровищницей ординацких иначе ["Грингевэльбе"], — Его Сиятельство князя Его Милости Михаила V Казимира Радзивилла, в то время воеводы троцкого, гетмана польного Великого кн. Литовского, г. Мартину Воб[б]е; 10 сентября 1740 года. в Несвиже [происшедшая].

Мечи

1. Меч, украшенный перламутром в серебряной позолоченной оправе..., коим Максимилиан I, в то время король римский, а в последствии Император, возвел Е. С. князя Его Милости Николая III Радзивилла, воеводы виленского, канцлера В. Кн. Литовского, в князя на Гониодзе и Меделях, выдал ему привилегию на княжество Св. Римской империи и на "Jus Gladij" для всего его дома. На мече не хватает 22 кусков перламутра.

2. Золотой меч с разноцветным "szmelc" [эмалиями]; ножны золотые чулочной работы... Императором королем V Е. С. князю Николаю III Радзивиллу, прозванному Черный, воеводе виленскому, маршалу и великому канцлеру В. Кн. Литовского, губернатору Инфлянтскому вместе с привилегией на княжение Несвижем, Олыкск[ким], Бирженским и Дубинок. Признавал в этих княжествах целому дому "Jus Gladij" и княжество Св. Римской империи.

3. Позолоченный меч с Blachmalem на рукоятке и крест. Фигура и имена четырех евангелистов в черной глад-

oprawie gładkiej. Napisy na tym mieczu następujące:

Superius in Globo huius Gladii: circa Agios + crux et inscriptio: hac figura valet ad amorem Regum, ludicum et Principum iras. (ta figura zgodzi się ku miłości Królów, Sędziów y Xiążąt gniewu).

In uno latere manubrii: Figurae Evangelistarum Marci et Lucae sct. Leonis et Bovis;

In altero latere: Johannis et Mathei, sct: Aquilae atque Hominis;

In tertio latere: + crux hoc inscripto: Iste est Gladius Principis et Haeredis Boleslai Ducis Poloniae et Mazoviae et Lenciciae .

In quarto: - litera F. (Felix) cum quo Dominus suos auxiliatur: ad omnes partes Amen. (To jest miecz Monarchy y Dziedzica Bolesława Xiążęcia Polskiego, Mazowieckiego, Łęczyckiego. Szczęśliwy, z którym y Pan wszędy pomaga. Amen.)

In Cruce Gladii: Q O N A I Ъ O M. O N. A A Y E S E D A L A I E B R E E L

Lego: Adonai: Dominus Deus Omnium Servator quoque patiens. Redditor (Pan Bug wszystkich ochroniciel y cierpliwy oddawca).

In. aversa parte: Quicumque haec + Nomina. Dei secum tulerit.

*DN.

nullum periculum detertere nequit.

(Ktoby-kolwiek tego + Boskie. Imiona z sobą nosił, tego żadne niebezpieczeństwo odstraszyć nie może.)

N. B. Był to Bolesław III Krzywousty, syn młodszy Władysława Hermana. Monarchy Polskiego (a brat Zbigniewa tegoż starszego syna), który dla wielu heroiczych swych dzieł, według testamentu Oycowskiego, Rządu Państwa objął w Roku 1102, a Zbigniew udawszy się do Pomarzan rebellią podniósł, których gdy Bolesław sobie podbił y do korony przyłączył; Zbigniewa uchwyciwszy, z Wielkopolskiego y Łęczyckiego Xięstwa wyzuwszy, przy samym Mazowszu zostawił. Na postrach więc swych nieprzyjaciół około 1105 roku miecz ten sobie sprawił. Dostał się od Królewica Jakuba z Skarbu Zółkiewskiego Króla Jana III.

кой оправе. Надписи на этом мече следующие:

Сверху "in Globo" меча — (не перевести латыни).

Н. Б. Это был Болеслав III Кривоустый, младший сын Владислава Германа, короля польского (младший брат старшего его сына Збигнева), который, по случаю своей доблести и в силу отцовского завещания, взял в свои руки управление страной в 1102 году. Збигнев отправил в Лифляндию [в оригинале — Померанию. — *Ред.*] и там произвел Болеслав III: усмирил инфлянтов-мятежников и присоединил их к короне, поймав Збигнева, он лишил его Великой Польши и княжества Ленчицкого, оставив с ним одно Мазовецкое княжество. На страх врагам своим около 1105 года он сделал себе на то меч. Он перешел к Радзивиллам после Якова, сына короля Собеского из сокровищницы последнего в Жолкви.

4. Miecz Wielki w Srebrnej pozłocistej oprawie na rękojeści nad Herbem dwa klucze Papieżskie, nad którymi Triregum nie dostaje. Inskrypcya na Główni. Innocentius XI.. Pontifex maximus Pontificatus Sui Anno I, na drugiej stronie. Innocentius XI Pontif. Max: A. M. D. C. XXVI [1626. — H. B.]. Pas do niego złotem haftowany z fręzelkami wkoło, na końcach Sztuki dwie pozłacane z Herbem tegoż na edney stronie, z drugiej Strony Inskrypcya: “Innocentius XI Pont. Max. Pontificatus Sui A-no I-mo”. Ten Janowi III Królowi polskiemu tym sposobem przysłany. Że Król Jmć po wiktoryi Chocimskiej, w Roku 1673, odebraną od Hussein Baszy Arcychorągiew posłał do Rzymu, która potem w Lorecie, na podziękowanie Panu Bogu była ofiarowana. Wielce to przyjemne było Oycu Sw: za co mu na znak miłego affektu ten miecz z benedykcyą w roku 1676 na Koronacyą Jego przysłał, Lauterbach Pagina 709, który potem od J.O. Xsiężny Jmci de Bouillon J. O. Xsiążęciu Jmci Michałowi V Kazmierzowi Radziwiłłowi Woiewodzie Wileńskiemu Hett W.W. XBLitt dany.

4. Большой меч, в серебрянной позолоченной оправе, на рукоятке над гербом два папских ключа, над которыми не достает “Triregum”. Надпись на рукоятке: “Innocentius XI. Pontifex maximus Pontificatus Sui Anno I”; на другой стороне: “Innocentius XI Pontif. Max: A. M. D. C. XXVI” [1626. — H.B.]. К нему пояс вышитый ... с бахромой ... на концах две позолоченные штуки с тем же гербом на одной стороне и с надписью на другой: “Innocentius XI Pont. Max. Pontificatus Sui A-no I”. Меч этот прислан королю Яну III при следующих обстоятельствах: так как король Его Милость после Хочимский победы, в 1673 году, одарованой нам Гуссейном-башою, отнял у последнего боевое знамя ... отправил отнятым и послал в Рим, до святого отца, коему это было очень приятно, в знак своего уверения прислал коронации короля в 1676 г., с благословением настоящий меч в подарок ... Меч этот в последствии ... был отдан Михаилу V Казимиру князю Радзивиллу.

Опись реестрам орудия, хранящимся в архиве *

1. 1621. Реестр пушек в цейхгаузе слуцком и лихтембергском, найденный в Д(е)лятичах после кончины князя Януша Радзивилла.

4. 1649. Опись цейхгауза, переданного Самуилу Павликовскому на подпись, ревизора Млодецкого.

6. 1650. Февраль 21. Опись пушкам князя маршала В. Кн. Литовского, переданным Павликовскому после смерти Радзиминского [далее Радзиминовича. — *Ред.*], городского Несвижского, за подписью Тыборовского. Подлинник.

7. 1650. Опись пушкам, переданным Яну Радзиминовичу, за подписями того же Радзиминовича и Павликовского. Подлинник.

10. Опись пушкам крепости... Несвижского замка, составленная после смерти губернатора несвижского, Загурского для Самуила Оскерки, за подписью Оскерки и Радзиминовича. Подлинник.

15. 1698. Реестр орудия в цейх[гаузе] Олыцкого замка.

16. 1706. Марта, 14. Поименование пушек, кои по повелению царя Петра Алексеевича российским федмаршалом Шереметьевым взяты из Слуцка и перевезены в Смоленск.

45. 1733. Инвентари оружейных палат Слуцкого замка, составленные на французском и немецком языках с подписью “Goffaux”.

* Параллельно идут польский и русский тексты; здесь приводится только русский (*ред.*).

52. 1741. Май, 16. Поименование арсенала Олыцкого за подписью капитана Петровича. Подлинник.

60. 1747. Ноябрь, 28. Поименование пушек и аммуниции, взятых из Слуцкой крепости в Белуне.

61. 1748. Описание Рюсткамеры, привезенной из Королевца в Белую, с отметками князя Иеронима Флориана.

68. 1752. Январь, 13. Реестр пушек Слуцкого замка, один за подписью Костровецкого, другой Конигбека, оба с замечаниями князя Иеронима Флориана.

70. 1752. Октября, 24. Реестр палашей, сабли, находящихся в гардеробе князя.

78. 1754. Реестр ружей, отосланных в Белую из Слуцкого гардероба, за подписями Орачевского и Берингера, с пометками князя Иеронима.

82. 1755. Реестр [веса] пушек, доставленных из Белой в Слуцк, за подписью Маленовича.

84. 1755. Апрель, 5. Реестр ружей, находящихся в гардеробе ... Б[е]льского замка, с отметками кн. Иеронима Флориана.

92. 1757. Январь, 30. Реестр пушек, мортир и лафетов, отправленных из Белой в Литву.

93. 1757. Март, 21. Реестр ружьям, находившимся в Слуцке и возвращенных в Белую.

94. 1758. Апрель, 12. Список орудия, отправленному и требующему починки, за подписью Пешолля.

101. Реестр пушек, из них один за подписью кн. Кароля.

113. 1760. Ноябрь, 5. Реестр пушек и аммуниции, находящихся в Б[е]льском арсенале, за подписями Моршейя и Гаудринга.

115. 1763. Мая, 20. Инвентарь арсенала Олыцкого замка.

119. 1764. Март, 20. Реестр ружей, оставленных в арсеналах в ...Бикемахер в Несвиж после отъезда князя воеводы виленского на Вошьнь.

125. 1765. Апреля, 19. Реестр арсенала Олыцкого замка за подписью полковника Моршейды.

141. 1771. Реестр вещей, взятых из замкового арсенала по воле полковника Чернышева русских войск, в разные времена.

164. Реестр лошадиной сбруи, орудия и т. д.

200. 1819. Ноября, 6. Опись пушкам, найденным в погребе Несвижского замка, при отношении администратора Хрущевского к ассессору низшего Слуцкого суда Ясинскому.

Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже

Опись реестрам сокровищ, хранившихся в кладовых Несвижского замка *

1. 1620–1621. Реестр Слуцкой кладовой.

4. 1649. Опись двум кладовым в заведывании Самуила Павликовского, подписана ревизором Млодецким.

6. 1650. Февраль, 21. Опись замковых вещей: кладовой, библиотеки и т. д. князя маршала Вел. Кн. Литовского после смерти Радзинского, городского несвижского, пересланных Павликовскому за подписью Тыборовского. Подлинник.

7. 1652. Опись замковых вещей кладовой и т. д.; пересланная Яну Радзиминовичу за подписями того же Радзиминовича и Павликовского. Подлинник.

8. 1656. Опись кладовой князя Богуслава, утерянная в Тыкоцине (копия, по-свидетельственная официально).

* Параллельно идут польский и русский тексты; здесь приводится только русский (ред.).

11. 1658. Поверка вещей, недостающ[их] в кладовой, после составления общей описи и сверенной принятия их Радзиминович[ем], городничим несвижским, за подписью Радзиминович. Подлинник.

12. 1667–1682. Опись, касающаяся залога всех драгоценностей, золота и серебра в Данциге князем Михаилом Казимиром Радзивиллом, вице-канцлером литовским.

13. 1671. Оценка драгоценностей ... князя вице-канцлера и гетмана польного литовского, князя воеводы бельского, произведенная варшавскими ювелирами. Подлинник.

18. Опись столового серебра, поверенная кн. Михаилом Казимиром, вице-канцлером литовским.

19. Опись драгоценностей Иеремиа Могилы, господаря Молдавских земель.

20. Опись кладовых князей линии Биржанской, без конца и подписи.

21. 1689. Январь, 5. Белая. Опись серебра, обоев, цинковой посуды, столового белья и кухонной посуды.

22. 1692. Май, 10. Опись драгоценностей, взятых княгиней Анной, урожденной Сапега, женой воеводы виленского. Подлинник.

23. 1701. Белая. Опись драгоценностей, находящихся в заведывании девицы Шищ.

24. 1702. Сентябрь, 20. Опись драгоценностей княгини, пересланных в заведывание девицы Эйсмонт в Олыке.

25. 1707. Февр[аль], 23. Опись сундука Ушацкого, составленная в Новом Штейне ксендзом Никодимом, учителем училищ Ясновицким и им писанная. Подлинник.

26. 1713. Август, 21. Опись драгоценностей, принятых от Г. Трожинской.

27. 1716. Ноябрь, 6. Опись драгоценностей, которые получает Новосельская, за подписью княгини Анны, урожденной Сангушко, жены канцлера литовского.

28. 1719. Июня, 8. Опись драгоценностей, отправленных с девицей Чеховской из Белой, за подписью княгини Анны, урожденной Сангушко, жены канцлера литовского[ого]. Подлинник.

29. 1719. Июня, 8. Опись драгоценностей Царства Польского за подписью княгини Анны, урожденной Сангушк[о], жены канцлера литовского. Подлинник.

30. 1720. Апр[ель]. 3. Опись драгоценностей, переданных девицей Новосельской.

31. 1720. Сентября, 21. Опись драгоценностей, переданных княжне Текле.

32. 1721. Январь, 17. Опись драгоценностям, переданным девицей Юревич, за подписью Констанции Сапега, жены каштеляна троцкого.

33. 1721. Март. Опись драгоценностям, взятым девицей Горновской, едущей в Олыку.

34. 1723. Январь, 2. Опись драгоценностям, взятым в Вроцлаве.

35. 1724. Мая, 12. В Белой. Опись драгоценностям, принятым от Леговчовой и переданным девице Корсак, за подписью княгини Анны, урожденной Сангушко, жены литовского канцлера.

37. 1725. Апреля, 25. Опись драгоценностям, отосланным княгине, жене хорунжего, составленные княжной Королиной, а также опись драгоценностям, от данным той же княжне, в супружестве Сапега, с распиской ее. Подлинник.

38. 1725. Январь, 12. Опись драгоценностям, взятым Теклей Флемминг, с ее распиской. Подлинник.

40. 1730. Апреля, 10. Опись серебра, отосланного в Члухов.

43. 1732. Декабря, 11. Инвентарь нижних кладовых княгини Анны, урожденной Сангушк[о], жены литовского канцлера, находившихся в Бельском замке, подписанный Дезом[м]ом. Подлинник.

44. 1732. Июль, 19. Документ, свидетельствующий о получении обратно от наследников Давида Шиллера в Данциге, заверенный князьями, и о передаче его под залог Фербергу, через Висницкого и Дезомма и Ферберга подписанный. При сем

опись того же золота с 1727 и за подписью княгини Анны, урожденной Сангушко. Подлинник с распиской Шиллера.

47. 1735. Опись кладовых князя Иеронима Флориана за подписью того же князя.

49. 1736. Опись расходам из кладовых княгини Анны, урожденной Сангушко, жены канцлера литовского, в Белой.

53. 1741. Октября, 28. Опись разным табакеркам, составленная в Негневичах.

55. 1742. Сентябрь, 15. Опись драгоценностям, составленная в Белой.

58. 1744. Февраль, 14. Опись янтарям, присланным из Шавель ксендзом Беллявитом, настоятелем варшавских театинов.

*З нясвіжскіх калекцый. Кілішак у форме савы.
Польшча. Другая палова XVI ст.*

59. 1747. Сентябрь, 4. Реестр перстней и других драгоценностей.

62. 1748. Сентябрь, 17. Расписка Павла и Софии Кемпинских, выданная княгине Франциске, урожденной Вишневецкой, жене виленского воеводы, на взятые под залог сокровища. Копия.

65. 1751. Декабрь, 1. Описи серебра столового с распиской Воббе.

67. 1752. Январь, 10. Опись вещам, привезенным для устройства шатра и часовни, подписанная Вольским.

69. 1752. Январь, 29. Опись столовому серебру, из вещей, привезенных из Гродно, отосланному из Белой в Слуцк.

71. 1753. Февр[аль], 8. Реестр столового серебра, отосланного князю воеводе виленскому, гетману Вел. Кн. Лит. во Львов, подписанный княгиней Ви[ш]невецкой, женой каштеляна краковского. Подлинник.

74. 1753. Июля, 24. Реестр столового серебра, отданного в заведывание Миколаевскому в Старчицах с записью Иеронима Флориана князя Радзивилла.

86. 1755. Июня, 14. Реестр серебра и туалета княгини Франциски, урожденной Ви[ш]невской, жены воеводы виленского, за подписью Текли Ви[ш]невской.

98. Опись драгоценностям княгини без подписи.

104. 1760. Январь, 22. Опись серебру, отправленному в путь при камергере Адаме за подписями Яна Вольского и Орачевского.

109. 1760. Август, 16. Опись серебру столовому, привезенному из Слуцка после смерти князя Иеронима Флориана, хорунжего литовского.

112. 1760. Октябрь, 1. Квитанция Стерпинского в получении драгоценностей для княгини Анели, жены хорунжего литовского, подаренных князем воеводой виленским. Подлинник.

114. 1762. Документы, касающиеся залога драгоценностей князем Карлом Станиславом, канцлером литовским, данцигскому купцу в 1718 г. и выкуп оных князьями Михаилом Казимиром и Карлом.

120. 1764. Апреля, 13. Реестр драгоценностей княгини, жены воеводы виленского.

123. 1765. Январь. Опись крепости Несвижского замка и сокровищ, находившихся в нем, составленная чиновниками, назначенными генеральной Литовской конфедерацией за подписью Иоахима Хмары.

124. 1765. Январь, 17. Реестр несвижской кладовой, переданной под присмотр Карчевскому, за подписью Хмары.

127. 1766. Реестр вещей, находящихся в сундуке, прозываемом "Мечниковским", посвидетельствованный в Дрез[дене] господином Воб[б]е.

128. 1767. Январь, 19. Описание мирской кладовой, составленное и подписанное Михаилом Дзердзьевским.

129. 1767. Мая, 4. Опись сокровищам, взятым в дорожный ящик князя в Дрезден.

130. 1767. Мая, 7. Опись сокровищам в Дрездене, оцененным ювелиром.

136. 1769. Мая, 7. Опись серебру, отданному под досмотр Францу Ходзько в Дрезден с его распиской.

139. 1771. Мая, 1. Реестр драгоценностям князя Михаила Радзивилла, кравчего литовского, сданным в депозит Матвеем Моравскому, на нем расписка князя Матвея.

140. 1771. Август, 28. Реестр кладовым мирским и полонечким, а также погребам и стадам княгини, жены воеводы виленского, подписанный Алоизием Комаровским и Протасевичем.

145. 1779. Мая, 6. Опись серебра, отданного в гардероб князя воеводы виленского, подписанный Килукуцким.

153. Опись вещам, взятым в Несвижском замке во время Конфедерации, за подписью Шатлена, мажордома.

156. Реестр драгоценностей княгини, жены воеводы виленского, гетмана В. Кн. Лит.

167. 1791. Март, 15. Наименование ольцкого золота и драгоценностей, состоящих под залогом, копия, представленная князю Матвеем, за подписью Мартина Воббе.

170. 1793. Мая, 17. Реестр ... дорогих вещей князя Доминика, недостающих по описям их.

189. 1808/9. Опись вещам, взятым в кладовой, отмеченным во многих местах Буковским и Непокойчицким, Квятковским и Мацкевичем. Черновая.

192. Реестр мебели, принятой Гутовским в замок Несвижский из Зажецкого дворца.

Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже
1859 г. Копия

Картотека № 1
Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже
Копия с подлинника
Свидетельство г. Тучкова
2 ноября 1812 г.

Свидетельство

По воле Главногокомандующего западной армии адмирала кавалера Чичагова дано Сие Управляющему князя Радзивиллова шляхтичу Алберту Бургельскому, что он вынужден был показать главному начальству некоторых мест[!], где хранились вещи помянутого К. Радзивиллова. 28 ноября 1812 г. в Несвиже.

Подписал дежурный генерал-майор *Тучков М. П.*

№ 2
Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже
1813 г. Протокол следственной Комиссии
Копия с современной копии

Дело о разграблении Несвижского замка

Из сего дела видно, что имение князя Радзивилл[а] по именному Высочайшему Указу от 11 ноября 1811 года состояло под секвестром за казенные долги; и что замок хранил сокровища ценою, по показанию Бургельского, дворника замкового, двести миллионов золота.

Сей управляющий Бургельский поясняет:

Татарского полка полковник Кнорин был первый, который жил в сем замке, что случилось 1 ноября, куда прибыв, отобрал у сего Бургельского ключи, приказывал показывать себе место, где хранились сокровища, после того забрал все платье князей, старинные ковры, несколько часов и прочие. Кнорин от сего отрицается и говорит, что ходил по всем комнатам и был в одной кладовой ... с генералами, штабс- и обер-офицерами, то из замка никаких вещей не брал да и не видел никаких сокровищ; и что того числа он был в своей команде. По сему предмету не сделано выправки, которого числа авангард проходил через Несвиж и по чьему повелению Кнорин оставался дожидаться в сем городе Главногокомандующего и кто с ним еще был, ибо караул был оставлен от авангарда для Главногокомандующего. Чрез таковую выправку можно б было отдать, на чьей стороне более есть истины, но как с тем Кнорин уже более в продолжение дела не упоминается, то на сем оно и остается. Управитель замка Бургельский говорит, что 3 числа ноября Главногокомандующий адмирал Чичагов вступил в Несвиж и стал квартирою в замке с прочими окружавшими его. Чичагов по прибытии своем в Несвижский замок на другой день приказал его, Бургельского, и Буковского отвести для допросов о спрятанном богатстве, сие подтверждает и генерал Тучков, бывший тогда дежурным генералом, говоря, что адмирал, узнав о закладенных в погребе каменной стеною разных драгоценных вещах, словесно приказал ему взять дворянина Бургельского и заставить его указать то место, что им исполнено в понудительном допросе, свидетельствует генерал-майор Тейльс, а также и квитанция, якобы по повелению адмирала данная Бургельскому от Тучкова.

За сим генерал-майор Тучков объясняет, что по повелению адмирала Чичагова разломана кирпичом заделанная дверь в присутствии его — Тучкова, генерала

Тейльса, 4 класса Кованько и придворника Бургельского по разломании стены вошли они все вовнутрь погреба и будто в ту же минуту сделалось Бургельскому дурно: почему отпросился он выйти вон к себе на четверть часа выпить чаю и вышел; по принесении туда свечей, и Тучков увидел две маленькие комнаты, в которых стояло несколько сундуков; в сие самое время был он потребован к адмиралу Чичагову, к коему и пошел, и, следовательно, оставил в погребе генерала Тейльса и 4 класса Кованьку; пришел к адмиралу и, получив от него приказание, донес ему о виденных им сундуках, прибавил, что нужно сделать распоряжение, и как тогда было уже довольно поздно, то велено погреб запереть и поставить караул; за сим же учрежден Комитет для разбора вещей. Генерал-майор Тейльс объясняет, что открытие погреба учинено по приказанию адмирала Чичагова и что когда вошли в оный с рабочими и со свечами, то сделалось ему дурно от спершегося там воздуха, почему он вышел, а кто в погребе оставался, не помнит. Не упоминает он однако же об обстоятельствах, сказанных Тучковым, якобы Бургельский пошел домой и Тучков отозван к Главнокомандующему, следовательно там должны оставаться Тучков, Кованько и Бургельский.

4 класса Кованько объясняет, что Тучков, вошедший в погреб, [увидел] в двух комнатах сундуки, оставленные кругом и от низу до потолка, велел рабочим их выносить в большую комнату, по исполнении чего, как уже становилось поздно, то он, Тучков, приказал запереть погреб и поставить караул. Из вещей взято им, Тучковым, два только сундука с оружейными вещами, которые и отнесены в комнаты Главнокомандующего, но они не упоминают об обстоятельствах, сошедших в погреб с Тучковым и Бургельским, а равно и о том, что случилось с Тейльсом, из его показания видно, что они с запертия погреба были все вместе безвыходно; о сих сундуках Тучков говорит, что в них были ружья, пистолеты и сабли, заржавевшие, что их возили с прочими вещами за армию, но не знает, куда они девались, ибо с похода отбыл для принятия в командование свое корпуса от [Платова] и [Эртеля].

Управитель Бургельский говорит, что по разломании стены Тучков забрал разные бриллианты, серебро, золото и другие дорогие вещи; но что именно и сколько числом, того утвердительно сказать не может, но знает, что погреб разломан при нем и при Буковском, несколько часов пред обедом, и что солдаты по приказанию Тучкова выносили паки и сундуки, в коих хранили богатые вещи. Подождя, пошли к обеду, то заперли погреб, поставив караул. Ключи же взяли с собою. Сверх сего говорит, что Главнокомандующий, узнав о заборе Тучковым разных вещей, приказал отобрать от него ключи и учредил Комитет для разбора всего хранившегося. В который же день Комитет учрежден, он не припомнит. После того Комитет приступил к разбору вещей и так: в разломанном погребе найдены сокровища, но в чем они состояли именно, неизвестно. Настоящая опись находится в Комиссии, учрежденной в Вильне для разбора радзивилловских дел, которая следственною комиссиею требована, но не прислана. Другая опись должна быть такая же, которую составляли члены Комитета, учрежденного адмиралом Чичаговым для разбора сокровищ, по которой описи сдано все обретенное в погребе в Комиссариатское ведомство генерал-интенданту Рахманову и взято в том старшим членом П[о]леновым квитанция, по сей описи не требовано и нет в получении от его, Рахманова, при деле же находится опись не за подписанием членов Комитета, за подписанием одного генерала Рахманова, и опись должна быть третьею.

В Комитете для разбора радзивилловской принадлежности по повелению Главнокомандующего Чичагова были члены: статский советник Поленов, надворный советник Ласкин, 7 [!] класса Кованько и адъютант флота капитан-лейтенант Мофет. Относительно драгоценностей, хранившихся в погребе и которым делана опись Комитетом, есть разница в показаниях, 7 класса Кованько показывает: что по приказанию адмирала Чичагова все дорогие вещи укладывались без описи

в особенные сундуки, и когда укладку сего кончили, то запечатали их общими печатями, взяли их с собою и повезли за армию к Главнокомандующему, который был на походе под особым прикрытием, не пояся, где после и которого времени вещи описаны, говорит только, что они по описи сданы в комиссариатское ведомство и что квитанция в отдаче их должна быть у старшего члена Поленова. Адъютант адмирала Чичагова Мофет объясняет, что опись упоминаемым драгоценностям делана в замке и на походе и что сии вещи сданы генералу Рахманову, прочие же члены о сем не были спрашиваны. Сии вещи в сундуках возились за армиею с самого Бромберга и только по снятии армии от адмирала Чичагова покойным князем Барклаем-де-Толли отправлены тотчас к министру финансов в С.-Петербург. Вещи сии в сундуках отвозил прапорщик Козловского пехотного полка Гуцин, но сей Гуцин квитанции в исправной сдаче всех вещей никому не представил, а говорит, что, будучи в походах и сражениях, он с другими документами затерял, почему прошено сведения о сем от министра финансов, но такового о сем не прислано.

Древние же медали и монеты по предписанию адмирала Чичагова отправлены в Харьковский университет, но не видно по делу количество их и от университета не было [сообщено] о получении их. По опустошении таковым образом замка, в первых числах ноября, генерал Тучков принял в командование свое корпус от генерала [Э]ртеля, вступил с сим корпусом спустя месяц, 2 декабря, пока время, за которое возникло на его только предписанных выше жалоб, не протекло. По Несвижскому замку вот что случилось: управитель Бургельский говорит, что по вторичном прибытии Тучкова уже с корпусом, ему вверенным в Несвиже, приказал войска донского генерал-майору Грекову 9-му взять его, Бургельского, со служителями замка под стражу, и томили голодом и холодом, дабы открыли об остальных сокровищах, сие чинилось по донесению Лейзера Дилона, один из служителей, прозванием Лях, от пристрастного допроса показал оное, которое хранилось в библиотеке за книжным шкафом, что и забрано сем Тучковым, оно состояло в столовом серебряном сервизе. [Господи]н Тучков на сие отзывается, что Бургельского приказал взять под стражу по доносу жидов, якобы в замке хранилось неприятельское оружие, но как такого не найдено, то он его и освободил. [Господи]н Тучков, которой месяц тому назад как был в сем замке в должности дежурного генерала и узнал о самых сокровенных местах, неужели не ведал, что в оном нет и не было неприятельского оружия? Противу сей Бургельский представил свидетеля именем Ляха, того самого, который оное серебро открыл. Оный Лях объявил, что от пристрастных допросов показал спрятанное серебро в библиотеке, о котором никто не знал, как он сам и управитель Бургельский, которое серебро по указанию им забрано генералом Тучковым.

Свидетелей по делу разграбления замка почти нет, ибо то свершалось в оном, где жительства никто не имел, кроме Бургельского, сказанного Ляха и буфетчика Калиновского.

Сей буфетчик Калиновский свидетельствует, что бывшее серебро у него на руках сохранено им во время пребывания адмирала Чичагова в Несвиже, по отбытии коего с армию в поход, он сдал оное Бургельскому, и Бургельским оное вывезено в свой дом; сие серебро не есть то, о котором сделал показание Лях, но то самое, которое по повелению правившего должность военного губернатора генерала Игнатьева отобрано от Бургельского исправником Евдокимовым и доставлено в Минскую Казенную палату, где и принято весом 116 фунтов и 29 лотов, при сем серебре было тако же и столовое бельё. Генерал Игнатьев узнал о сей похоронке от жидов, но не припомня чрез кого именно, сослался на 1 гильдии купца Лейзера Дилона, а сей Лейзер отозвался по обыкновению своему незнанием ни о чем. Из дела же видно, что он то и был доносителем о сокровищах Радзивилла, хранившихся в погребе, презрев все благодеяния, фамилию Радзивилловскою ему сде-

ланные, между коими и дом каменный о трех этажах Лейзера в Несвиже стоящий, до трехсот тысяч рублей есть подаренный ему Радзивилловскою фамилиею.

Вот в чем заключается дело, производившееся следственною комиссиею по Несвижскому замку. Явственно есть, что управитель замка все хранившиеся в нем и прикосновенные к оному вещи на вид не выставил. Что же, из сего дела усмотреть можно следующее:

1. Генерал Тучков и дворник Бургельский во многих показаниях сами себе противоречат, пребывая между собою всегда в противоположности.

2. Генерал Тучков, генерал Тейльс и 7 класса Кованько, вшедши в погреб, каждый из них показанием своим друг друга противоречат.

3. Не имеется никакого сведения, приказывал ли действительно Главногокомандующий (как Тучков говорит) допрашивать Бургельского понудительно?

4. От кого узнал он же, Главногокомандующий, что сокровища хранились спрятанными в замке?

5. Приказано ли Главногокомандующим разломать стену погреба, где богатства заключались?

6. Спросить дворянина Бургельского, точно ли Тучков расспрашивал его о скрытом богатстве Радзивилла, каким образом открыт был погреб, было же что из оного выношено и кто при том находился?

7. Им ли, адмиралом, посланы: Тучков, Тейльс и Кованько быть свидетелями ломания погреба?

8. Какое и в какой день состоялось повеление и по какому случаю об учреждении Комитета?

9. Когда последовало повеление, в чем оно состояло относительно сдачи вещей генерал-интенданту Рахманову?

10. По чьему повелению делана комитетом опись сокровищам, где именно, в замке ли, или на походе? В чем разногласят между собою Кованько и Мофет?

11. Спросить о том же неопрошенных еще двух членов — Поленова и Ласкина.

12. Спросить Харьковский университет, доставлены ли ему медали и монеты древние, которым прислана опись?

13. Истребовать из Виленской комиссии, учрежденной для разбора радзивилловских дел, опись драгоценным вещам, схороненным в погребе.

14. Истребовать от старшего члена комитета г. Поленова опись вещам, составленную комитетом при разборе сокровищ радзивилловских, а равно чтоб и квитанцию он доставил, которую получил от г. Рахманова в сдаче сих вещей.

15. Истребовать у г. Рахманова опись, по которой сданы ему вещи, за подписанием членов комитета, им, Рахмановым, полученную.

16. Просить министра финансов описи, по котор[ых] приняты в казенное ведомство вещи радзивилловские, а равно и копию с квитанции, данной Козловского пехотного полка прапорщику Гушину, доставившему сии вещи, ибо он таковой никуда не представил. По истребовании таковых сведений, быть может, истина проникнет сквозь мрак, ныне дела сие покрывающий.

№ 3

Архив и. с. князей Радзивиллов в Несвиже
1828 г.

Копия с подлинником

Выписан доклад Аудиторского департамента по делу о разграблении Несвижского замка, составлен[ому] управляющему именными князей Радзивиллов 14 июля 1828 г.

Ваше благородие.
Милостивый государь!

Вследствие требования Вашего, получив в опись Всеподданейшего доклада департамента аудиторского, подтвержденного Его Императорским Величеством, без числа в Низший Слуцкий суд присланного, имею честь представить настоящее из него извлечение, касающееся грабежей в Несвижском замке, и вот между прочими буквальное его содержание:

З нясвіжскіх калекцый. Зброя пачатку XVII ст., перароблена ў Польшчы ў першай чвэрці XVIII ст.

Сверх выше изъясненных 18-ти жалоб присовокуплена к сему делу таковая же 19-я, принесенная от управлявших в 1812 году в имении князя Доминика Радзивилла Несвижским замком шляхтича Бургельского и принадлежащим к оному фольварками дворянина Новицкого в ... через Несвиж Молдавской армии, бывшей под начальством адмирала Чичагова, забрано в оном замке по приказанию его, Чичагова, из потаемного погреба разных редкостей и драгоценностей суммою примерно на десять миллионов польских злотых; а принадлежащие к замку фольварки и их крестьяне разными войсками был[и] армиею Чичагова и корпусом генерал-майора Тучкова совершенно разорены чрез забрание разного сорта хлеба в зерне и даже в снопах; лошадей, скота, упряжи, птиц, сена, соломы и прочего.

По ведомости об убытках, претерпенных имением князя Радзивилла в прошедшую войну, показано забранного разными российскими войсками, в том числе и корпусом Тучкова, фуража, съестных и питейных припасов, лошадей, скота,

птицы крестьянского имущества, винокуренной меди, за разорение зверинца, оранжерей и забор из оных разных вещей, всего на 6 291 763 zł ., в том числе полагается и за собранные в Несвижском замке из погреба сокровищ — 6 миллионов рублей да за побитые в оном замке армию Чичагова и корпусом Тучкова каменные стены, окна, печи и потолки чрез непрерывное квартирование госпиталя 160 т. рублей, кроме сего также показано за взятый неприятельскими войсками фураж, съестные и питейные припасы равно и за разные вещи 13 257 руб.

Из дела видно, что потаенный погреб в Несвижском замке открыт был по приказанию адмирала Чичагова и забранные из оного вещи учрежден по предписанию его от 2 ноября 1812 года Комитетом сданы были в 11-ти сундуках за печатями в Комиссариатское ведомство, потом 29 января 1813 Чичагов предписал исправляющему должность генерал-интенданта действительному статскому советнику Рахманову из числа взятых от неприятеля в Несвиже добычей древние медали и монеты отправить в Харьковский университет; церковные вещи отослать в Московский собор, самой редкости и древности — препроводить к действительному тайному советнику Валуеву, а прочие малозначащие продать с аукциона, но были ли по предписанию отосланы вещи в Московский собор и к Валуеву, по делу не видно; медали и монеты, как Рахманов удостоверяет, в университет им отправлены, а остальные вещи оставались в Минске, и после доставлены в Бромберг для продажи; но, по докладу покойного генерала фельдмаршала Кутузова, блаженной памяти Государь Император повелеть соизволил таковые вещи, все без изъятия, отослать в С.-Петербург к министру финансов, почему был с оными командирован Козловского пехотного полка прапорщик Гуцин, который рапортом донес, что те вещи были им сданы в Министерство финансов 19 сентября 1813 года, но выданную ему в получении квитанцию он по бытности в разных походах и сражениях утратил, впрочем вещи сданы им исправно, за что получил в награждение медаль и 500 рублей, равно и 4-м конвойным, с ним бывшим, дано по 100 руб., какие же именно вещи доставлены к министру финансов, неизвестно, равно как и то, почему адмирал Чичагов приступил к забору тех вещей, ибо по ненахождению его в России, он не спросил, да и где осталась подлинная опись сим вещам, составленная учрежденным от него комитетом, также неизвестно, кроме, что бывший в том комитете член действительный статский советник П[о]ленов представил за своим удостоверением копию оной, по сличении коей с таковою же доставленною от Рахманова, оказалось большое несходство *.

Абрам Поляк говорил, что опись вещам, забранным из кладовой, находится в Белостоке у еврея Гершеля Альперинга, который в настоящее время состоит при армии. Здесь следуют объяснения генерала Тучкова относительно убытков, причиненных в фольварках несвижских, что об них не было подаваемо жалобы. Затем мнение генерала Пышницкого относительно разных жалоб с заключением, что таковые преувеличены. Мнение Полевого аудиториата, признающее претензии, помещенные в жалобах обывателей, справедливыми.

Мнение Главного командующего 1 армией, полагающего передать военному суду Тучкова, Исаева и других офицеров; наконец, мнение Аудиториального департамента, по которому назначение военного суда ввиду отдаленности времени становится невозможным, и что, принимая во внимание обстоятельства тогдашнего времени, надо это все скорее считать неотъемлемым случаем войны и пр. Затем излагает:

Относительно вещей, забранных из погреба в Несвижском замке по распоряжению адмирала Чичагова, о чем следственная комиссия, Полевой аудиториат и Главный командующий 1 армией заключения не сделаны. Аудиториацкий депар-

* Далее идут параллельно польский и русский тексты. Приводим только русский (ред.).

тамент находит, что за исключением тех вещей, кои по распоряжению адмирала Чичагова предписано было отослать в Харьковский университет и в Московский собор, об оставленных для публичной продажи в Бромберг назначенных, было докладывано блаженной памяти Государю Императору и последовало Высочайшее повеление доставить таковые вещи все без изъятия в С.-Петербург к министру финансов, то обстоятельство сие дальнейшему суждению Аудиториатского департамента не подлежит.

По таковом соображении обширного дела сего Аудиториатский департамент полагает, что генерал-майора Тучкова согласно с мнением Главнокомандующего 1 армиею на основании Всемиловейшего манифеста в 30-й день августа 1814 года состоявшегося и выражение долговременной бытности его под следствием, оставить от дальнейшей по сему делу ответственности свободным etc, etc.

Четыре объявленные обывателями претензии, относящиеся до забранного у них армиею адмирала Чичагова и корпусом генерал-майора Тучкова продовольствия и имущества во время войны 1812 года по недоказательству и большому сомнению, чтобы убытки их простирались до показываемой ими по произвольной цене суммы, согласно с выше изъясненным заключением следственной комиссии, оставить без удовлетворения etc.

Кроме того, что мною сказано выше в сей обширной выписке, каковая находится в Низшем Слуцком суде, нет ничего касающегося Несвижского замка.

Как оно не случится, я пока рад, что исполнив давнее желание ваше, исполнение приказания коего считаю для себя самой приятной обязанностью. Остаюсь с высшим почтением.

Июня 8 дня 1828 года, Слуцк.

Ваше благородие, милостивый государь,
нижайшим слугою *Онуфрий Иодка.*

Копия и перевод подписей при рисунке пос. Корсака, изображающего трофеем Яна Собеского, воздвигнутый в 1783 году в Несвижском костеле по случаю столетнего юбилея освобождения Вены от турок, и хранящегося в библиотеке Императорской Академии художеств (*Icones Polonorum* I).

Писал Б. И. Пуляновский.

Копия с копии

Список вещам ... предназначен[ы] к передаче
в Императорский Эрмитаж для рассмотрения.

*Поступили в Кабинет в 1813 г. из Несвижского
замка Радзивиллов*

1. Штопор серебряный со свистком.
2. Золотая готовальня с прибором.
3. Золотая вилка с стеклянной ручкой.
4. Два миниатюрных портрета, обделанные в серебре.
5. Золотая ложка и таковая же вилка и черенок у ножика.
- 6, 7. ..., в котором есть графинов стеклянных ... золотыми пробками, подносик, чарочка, ..., два ножика, большая игла, штопор, ножницы и булавочник золотые, янтарная табакерка и игольница с золотою оправою.
8. Футляр, в котором двенадцать антиков, представляющих Римских императоров и обделанных золотом на пьедестале, украшенных золотом и мелкими бриллиантами.

9. ... ножей и вилок, с золотой насечкой на черенке из белой кости.
10. Каменная колонка с серебряною вызолоченною оправою.
11. Ящик с антиками и перстнями, обделанными в золото, коих числом тридцать восемь. *Недостаем 15 п.*
12. Ящик с перстнями, коих числом семнадцать.
13. Ящик с перстнями, коих числом четырнадцать.
14. Ящик с такими же перстнями, числом сорок шесть. *Недостаем ...*
15. Ящик с такими же перстнями, числом тридцать три. *Недостаем ...*
16. Ящик с перстнями же, числом двенадцать.
17. Ящик с перстнями, числом тридцать три. *Недостаем 4.*
18. Ящик с перстнями, числом девятнадцать. *Недостаем 2.*
19. Ящик с перстнями, коих числом четырнадцать и два кольца. *Недостаем ...*
20. Ящик с перстнями, коих числом восемь и камень яшма.
21. Ящик, в коем шесть пуговиц старинных.
22. Ящик, в коем семь колец с бирюзы.
23. Ложки: две перламутровые в серебряной оправе и одна стеклянная в золоте без ручки. (Две без ручки, одна перлам[утровая] без руч.[ки]).
24. Раковина, называемая змеиня голова, в серебре.
25. Три продолговатые камня, оправленные в серебре с позолотою.
26. Ящик с двумя фарфоровыми чайницами.
27. Футляр, в котором восемьдесят пять разных камней, из коих некоторые с резьбою, а другие с антиками необделанные. *7 в оправе.*
28. Старинная золотая бутылочка с пятью антиками. *Реестр 298-2209^А.*
29. Штопор, оправленный в золото. ...
30. Пять булавок золотых и одна из них с камнями (из коих одна изломана).
31. Семь серег разных с жемчугом и камнями, шесть пуговиц золотых с камнями, четырнадцать запонок, из коих некоторые украшены камнями.
32. Печать, оправленная в золото с камнями.
33. Цепочка золотая, украшенная камнями, с медальоном, оправленным в золоте.
34. Шесть печатей в золоте, восемь в серебре, две без оправы и две серебряные. *Всего 18.*
35. Миниатюрные портреты: тринадцать обделанных в серебре и один в золоте. ...
36. Четырнадцать часов, из коих тринадцать серебряных и одни золотые. ...
37. Нитка крупных и мелких янтарей, ковчежец, в котором:
38. 1) Двенадцать пуговиц, осыпанных жемчугом.
39. 2) Восемнадцать пуговиц из белого агата, оправленных золотом и в каждой по одному маленькому камню, имеющему вид яхонта.
40. 3) Двадцать одна пуговица корольковая, оправленная в золоте.
41. 4) Нитка, разорванная, из двадцати гранатов, оправленных в золоте с привескою мелкого жемчуга.
42. 5) Нитка из восемнадцати гранатов в золоте.
43. 6) Нитка из восьми гранатов в золоте.
44. 7) Нитка из восемнадцати гранатов в золоте.
45. 8) Нитка из четырнадцати камней, имеющих вид аметистов в золоте.
46. 9) Нитка, в которой тридцать один камень, имеющих вид яхонтовых и один изумруда в серебре с позолотою.
47. 10) Нитка из двадцати четырех камней, имеющих вид яхонтов в серебре с позолотою.
48. 11) Нитка из двенадцати камней, имеющих вид яхонтов в серебре с позолотою. *Недостаем одного в оправе.*
49. 12) Один большой камень, восемь поменьше, выломанные из оправы и семнадцать в оправе, имеющих вид бриллиантов.

50. 13) Склаваж золотой с камнями, финифтью и одною жемчужиною.
51. 14) Бант золотой с камнями и финифтью.
52. 15) Золотая небольшая звезда с короною, тоже с камнями...
53. 16) Медальон золотой с камнями.
54. 17) Браслет золотой, украшенный камнями.
55. 18) Две серьги золотые с камнями, имеющими вид яхонтов с жемчугами.
56. 19) Две серьги золотые с гранатами.
57. 20) Бант золотой с крестом, осыпанным камнями, имеющими вид яхонтов.
58. 21) Медальон серебряный с антиком и с камнями вокруг.
59. 22) Камень-тяжеловес в серебре, с четырьмя имеющими вид яхонтов.
60. 23) Три бирюзы в золоте.
61. 24) Одна серьга золотая с сердоликом.
62. Нитка в золоте из двадцати гранатов с крестом из шести гранатов; камень от четок, в котором вставлено три камня в золоте; перстень в золоте с чернью, с камнем, называемым кошачий глаз.
63. Золота разного в ломе с камушками тридцать золотников. № 3.
64. Два золотые игольника.
- [65–79. Утеряны листы описи.]
80. Пятнадцать крышечек.
81. Восемь фарфоровых черенков.
82. Четыре такие же набалдашника. *Переданы 27.01.03.*
83. Тринадцать разных набалдашников. *Недостаёт 4.*
84. Фарфоровый молочник и две чашки.
85. Четыре бронзовые статуи с подсвечниками.
86. Тридцать антиков, оправленных в серебре.
87. Сорок антиков машин тюс.
88. Шестнадцать антиков, оправленных в золоте. *Их только 12 ... № 7252.*
89. Три креста каменные.
90. Камень лилового цвета с белым в середине крестом в серебре.
91. Крест каменный в золотой оправе.
92. Четыре перстня, оправленных в золоте, из коих один с мелкими камнями, с антиком, один с портретом и один с золотым силуэтом.
93. Шестнадцать разных камней в серебре. *Недостаёт одного.*
94. Камень, обделанный в виде сердца.
95. Табакерка серебряная вызолоченная, украшенная камнями. *Передана ... 7 / 1.03.*
96. Каменная трубка, оправленная в золоте с четырьмя камнями.
97. Две медали серебряные, из коих одна, при осмотре, оказалась оловянная.
98. Две картины на камне, испорченные, в деревянных рамках.
99. Пять картин из мозаики, из коих три испорчены.
100. Два бронзовых силуэта на голубом стекле в бронзовых рамах.
101. Один образ, писанный на меди.
102. Картина из мозаики изломанная.
103. Чашечка черепаховая, оправленная серебром с позолотой.
104. Одиннадцать складных каменных рукояток от сабель.
105. Одна рукоятка от сабли из черного дерева с перламутром, оправленная серебром.
106. Семь маленьких каменных чашечек.

Подписал управляющий отделением *Даниловский*.
Верно. Старший чиновник *Егоров*.

107–111. Оказавшихся не в футляре 26 перстней. Пряжка. Крестик. Два орла бел., принадлежат к св. Станиславу. Камея (портрет) с гранатами. *Находилось с орденскими знаками (№ 71).*

112. Кубок с жемчугом и фальшивыми рубинами. *Передан из ...*

113. Орденская звезда с жемчугом. 1903.

114. Два набалдашника (каменные). 2/1-03.

115. Пронизка с двумя петельками с 9 камнями белыми.

116. Серьга (шесть камней, один выпал).

117. Портрет Императрицы Анны Иоанновны.

Верно: ст[арший]. хран.[итель] Э. Ленц.

Радзивиллы. Архив. Ф. 1. Оп. 5. 1905 г. Гос. Эрмитаж. Канцелярия Имп. Эрмитажа. 1905 г. Дело о возврате кн. Марии Генриховне Радзивилл вещей, взятых в 1812 г. из замка кн. Радзивиллов в Несвиже. № 22. (Нач. 18.01.1905 г. Конч. 18.01.1906 г.). 84 л. Л. 2, 2 об. (3–6), 13, 13 об., 14, 14 об., 15, 15 об., 16, 16 об., 17, 21, 28, 28 об., 30, 37 об., 38, 38 об., 47, 47 об., 48, 48 об., 49, 50, 50 об., 51 об., 52, 52 об., 53, 53 об., 54, 54 об., 66, 67, 67 об., 68, 68 об., 69, 69 об., 70, 70 об., 71, 71 об., 72, 73, 73 об., 74, 74 об., 75, 75 об., 76, 80, 80 об., 81, 81 об., 82, 83, 84, 84 об.

Опись вещам, забранным в Несвижском замке князя Радзивилла

Сундук под № 1

1. Крест янтарный.
2. — // — резной костяной.
3. — // — серебряный вызолоченный с камнями на пьедестале.
4. Ковчег золотой с мощами на пьедестале серебрянном вызолоченном с камнями.
5. Ковчег филигранный серебряный, в котором образ Рождества Христова.
6. Три образа в серебряной филигранной оправе, из коих один с камнями.
7. Образ костяной в серебряной оправе.
8. Серебряный образ Богоматери.
9. Образ резной в серебряном ковчеге.
10. Крест серебряный.
11. Ковчег серебряный с мощами.
12. Крест серебряный с мощами и в нем два крестика, один деревянный, другой серебряный.
13. Ковчежец в серебряной филигранной оправе с мощами.
14. Крест с мощами в филигранной серебряной оправе.
15. Оплата в серебряной оправе филигранной.
16. Ковчег с мощами.
17. Образ в филигранной серебряной оправе.
18. Образ в серебре с мощами.
19. — // — филигранный с мощами.
20. — // —
21. — // —
22. — // — в серебре.
23. Два серебряных образа.
24. — // — образа, писанные на меди, на одном оклад серебряный.
25. Четки, одни филигранные серебряные с крестом, другие из черного дерева, по местам со звеньями серебряными вызолоченными.
26. Образ костяной резной.
27. Футляр, в котором:

- 1) Оплатка в серебре.
- 2) Маленький образ в серебре.
- 3) Два маленьких медных образа.
- 4) — // — образа на стекле.
- 5) — // — на бумаге.
- 6) Тринадцать крестов медных.
- 7) Маленький образ с камушками.
- 8) Стекланный крестик в серебряной оправе.
28. Финифтяный золотой образ с камнями.
29. Книга в золоте оправленная.
30. Два бронзовых образа Спасителя и Богоматери.
31. Три образа на серебре, выложенные корольками.
32. Книга с серебряною оправою с четками.
33. Серебряная доска, на которой выгравировано шествие с крестом.
34. Медный пьедестал, украшенный камнями.
35. Четки голубые каменные, оправленные в золото.
36. Футляр, в котором:
 - 1) Ковчежец в филигранной оправе с мощами.
 - 2) Три маленьких образа, украшенных камнями.
 - 3) Два образа, оправленные в серебро с позолотой.
37. Резной из дерева образ.
38. Шесть маленьких образов, обделанных в серебро и украшенных камнями. Из них один филигранной работы без камней, а в другом одного камушка недостает.
39. Дароносица серебряная вызолоченная с алмазами, крупным жемчугом, яхонтами и бирюзой. Сверху образ Богоматери с короною, украшенный кругом крупными алмазами. Недостает 13 жемчугов, 5 бирюзы и одного алмаза.
40. Образ Богоматери в серебряном окладе с позолотой и сзади серебряная доска.
 41. Нагрудный образ медный, обложенный кругом серебром.
 42. Два серебряных вызолоченных небольших сосудца.
 43. Серебряная вызолоченная дароносица.
 44. Два маленьких образа резных, один из кости, другой из дерева.
 45. Крест из дерева с костью, украшенный филигранным серебром с шестью бриллиантами.
 46. Крест из камня красноватого, изломанный.
 47. Две костяные коробочки с разными изображениями.
 48. Изображение Спасителя из дутого золота, изломанное, несколько частей недостает.
49. Сосуд серебряный.

Сундук № 2

1. Бокал большой серебряный, вызолоченный снутри и снаружи, с крышкою.
2. Бокал серебряный, вызолоченный внутри и снаружи.
3. — // — с тонкою позолотой, с крышкою.
4. — // — с крышкою, на которой крест.
5. — // — воин.
6. — // —
7. — // — цветок.
8. — // — векша.
9. — // — цветок.
10. — // — векша.
11. — // — цветок.

12. Бокал серебряный с крышкою, на которой тюльпан.
13. — // — птица.
14. — // — вызолоченный снутри и снаружи, с крышкою, на которой лев.
15. Бокал из резного кокоса в серебре с позолотою, с крышкою, на которой цветок.
16. Бокал такой же с крышкою, на которой воин.
17. Кувшинчик из гладкого кокоса в серебре с серебряной крышкою.
18. Раковина, поддерживаемая воином, обделанная бокалом в серебре с позолотою, с крышкою, на которой Нептун с двумя морскими конями.
19. Раковина, поддерживаемая женщиною на дельфине, обделанная бокалом в серебре с позолотою. Согнута.
20. Раковина, обделанная бокалом в серебре с позолотою.
21. — // — в серебре без подножия.
22. — // — с медалями.
23. Корабль серебряный с позолотою.
24. — // — поменьше.
25. Кружка серебряная, вызолоченная снутри и снаружи, с крышкою.
26. Кокос, обделанный кружкою, в серебре с позолотою.
27. Кружка из резной кости в серебре, с позолотою, с крышкою из кости же, внутри вызолочена.
28. Кружка из резной кости, обделанная в серебре, с крышкою серебряною, внутри и снаружи вызолочена.
29. Кружка из резной кости, обделанная в серебре, с крышкою серебряною вызолоченною, на которой сверху из кости два мальчика, внутри вызолочена.
30. Небольшая кружка из кости единорога с серебряною вызолоченною крышкою.
31. Такая же кружка, оправленная в серебро с позолотою и с камнями, с такою же крышкою. Несколько камней потеряно.
32. Такая же кружка в серебряной позолоченной оправе и с камнями, с такою же крышкою, у которой поддон отломан.
33. Ковш серебряный.
34. Серебряные части петуха: голова, шея, хвост и ноги с пьедесталом.
35. Рог, обделанный в серебре с позолотою.
36. Сова из кокоса, у коей голова, крылья и ноги серебряные с позолотою.
37. Кружка серебряная, внутри и снаружи вызолоченная, украшенная камнями, с такою же крышкою, на которой орел, многих камней недостает.
38. Кружка серебряная, снутри и снаружи вызолоченная, обложенная филигранным серебром и камнями, с такою же крышкою; несколько камней потеряно.
39. Маленькая кружка из кости единорога, обделанная серебром с позолотою.
40. Бокал серебряный вызолоченный, поддерживаемый человеком.
41. Бокал в виде раковины, серебряный вызолоченный.
42. Кубок из кокоса, обделанный серебром с позолотою.
43. Чашка перламутровая, обделанная серебром с позолотою.
44. Книжка записная, обделанная в серебро.
45. Штопор серебряный со свистком.
46. Чашечка серебряная филигранная.
47. Золотая готовальня с прибором.
48. — // —
49. Серебряная вызолоченная готовальня в виде рыбки с прибором.
50. Золотая вилка со стеклянной ручкой.
51. — // — чашка.
52. Два миниатюрных портрета, обделанных в серебро.
53. Золотая ложка и таковые же вилка и черенок у ножа.

54. Два ножика с футлярами, обделанными серебром с камнями. Нож и вилка в финифтовом футляре, украшенном камнями, коих несколько потеряно.

55. Шкатулка, в которой шесть графинов стеклянных с пятью золотыми пробками, подносик, чарочка, вороночка, ухвертка, два ножика, большая игла, штопор, ножницы и булавочник золотые, янтарная табакерка и игольник с золотой оправою.

56. Четыре сафьяновые футляра, в которых двадцать четыре прибора золотых с фарфоровыми черенками.

57. Футляр, в котором двенадцать антиков, представляющих римских императоров, обделанных золотом на пьедесталах, украшенных золотом и мелкими бриллиантами.

58. Футляр, в котором по полдюжине яшмовых ложек, ножей и вилок с золотой оправою и две яшмовые ложки без оправы.

59. Два футляра, в которых дюжина ножей и вилок с золотой насечкою, с черенками из белой кости.

60. Футляр, в котором дюжина ложек, ножей и вилок серебряных с каменными черенками.

61. Охотничий рог серебряный вызолоченный с раковиною.

62. Стекланный бокал с серебряною вызолоченною оправою, с такою же крышкою.

63. Каменная колонка с серебряною вызолоченною оправою.

64. Янтарный ящик.

65. — // — в котором тринадцать штук янтарных и одна из черной кости.

66. Ящичек с антиками и перстнями, обделанными в золото, коих числом тридцать восемь.

67. Ящичек с перстнями, коих числом семнадцать.

68. — // — с таковыми же перстнями числом четырнадцать.

69. Ящик с таковыми же перстнями числом сорок шесть.

70. Ящичек с таковыми же перстнями числом тридцать три.

71. — // — с перстнями числом двенадцать.

72. — // — тридцать три.

73. — // — девятнадцать.

74. — // — четырнадцать и два кольца.

75. — // — восемь и камень яшма.

76. — // — в котором шесть пуговиц старинных.

77. — // — семь колец с бирюзой.

78. — // — с шестью пуговицами золотыми с эмалью и с камнями.

79. Футляр, в котором поваренный нож, ножик и большая вилка с янтарными черенками.

80. Ложки две перламутровые в серебряной оправе и одна стеклянная в золоте без ручки.

81. Раковина, называемая "змеиная головка", оправленная в серебро.

82. Три продолговатых камня, оправленных в серебре с позолотой.

83. Женский туалетный ящик с серебряным прибором, в котором многих вещей недостает.

84. Ящик с двумя фарфоровыми чайницами.

85. Ящик туалетный со старинным серебряным прибором, в котором некоторых вещей недостает.

86. Футляр, в котором восемьдесят пять разных камней, из коих некоторые с резьбою, а другие с антиками, необделанные.

87. Две золотые старинные готовальни: в одной прибор и золотой наперсток, а в другой — золотой наперсток.

88. Старинная золотая бутылочка с пятью антиками.

89. Штопор, оправленный в золото.
90. Пять булавок золотых и одна из них с камнями.
91. Семь серег разных с жемчугом и камнями, шесть пуговиц с камнями, четырнадцать запонок, из коих некоторые украшены камнями.
92. Печать, оправленная в золото с камнями.
93. Цепочка золотая, украшенная камнями, и медальон, оправленный в золото.
94. Шесть печатей в золоте, восемь — в серебре, две без оправы и две серебряные.
95. Миниатюрные портреты, тринадцать, обделанные в серебро и один в золото.
96. Старинные часы, шестнадцать серебряных и одни золотые.
97. Нитка крупных и мелких янтарей.
98. Кружка серебряная, снутри и снаружи вызолоченная, обложенная филигранным серебром с камнями, которых несколько недостает, с таковою же крышкою.
99. Комодец, в котором:
- 1) Двенадцать пуговиц, осыпанных жемчугами.
 - 2) Восемнадцать пуговиц из белого агата, оправленных золотом, и в каждой по одному маленькому камню, имеющему вид яхонта.
 - 3) Двадцать одна пуговица корольковые, оправленные в золото.
 - 4) Нитка разорванная из двадцати гранатов, оправленных в золото с привескою мелкого жемчуга.
 - 5) Нитка из восемнадцати гранатов в золоте.
 - 6) — // — из восьми — // —
 - 7) — // — из восемнадцати — // —
 - 8) — // — из четырнадцати камней, имеющих вид аметистов, в золоте.
 - 9) Нитка, в которой тридцать один камень, имеющих вид яхонтов, и один изумруд в серебре с позолотою.
 - 10) Нитка из двадцати четырех камней, имеющих вид яхонтов в серебре с позолотою.
 - 11) Нитка из двенадцати камней, имеющих вид яхонтов в серебре с позолотою.
 - 12) Один большой камень, восемь поменьше, выломанных из оправы, и семнадцать — в оправе, имеющих вид бриллиантов.
 - 13) Самовар золотой с камнями, финифтью и одною жемчужиною.
 - 14) Бант золотой с камнями и финифтью.
 - 15) Золотая небольшая звезда с короною, тоже с камнями.
 - 16) Медальон с камнями.
 - 17) Браслет золотой, украшенный камнями.
 - 18) Две серьги золотые с камнями, имеющими вид яхонтов с жемчугами.
 - 19) Две серьги золотых с гранатами.
 - 20) Бант золотой с крепом, осыпанный камнями, имеющими вид яхонтов.
 - 21) Медальон серебряный с антиком и с камнями вокруг.
 - 22) Камень-тяжеловес в серебре с четырьмя, имеющими вид яхонтов.
 - 23) Три бирюзы в золоте.
 - 24) Одна золотая серьга с сердоликом.
100. Нитка в золоте из двадцати гранатов с крестом из шести гранатов, камень от четок, в котором вставлено: три камня в золоте, перстень в золоте с чернью, с камнем, называемым "кошачий глаз".
101. Трубка, обделанная фигурами в серебре, несколько попорченная.
102. Золота в ломе разного один фунт восемьдесят семь золотников.
103. Такого же золота с камушками тридцать золотников.

Сундук под № 3

1. Два золотых игольника.
2. Золотая бутылочка с эмалью.
3. Табакерочка золотая с мозаикой.
4. Круглая табакерка золотая с мелкими розами и с белой эмалью.
5. Золотые стенные часы с ключиком.
6. — // — готовальня с портретом и эмалью.
7. Четыре печати золотые.
8. Две печати с топазами в серебре.
9. Коробочка с ожерельем из трех ниток.
10. Тринадцать разных орденских иностранных знаков, в числе коих один осыпан камнями.
11. Лекарские инструменты серебряные числом девять штук.
12. Кардинальская шапка, вышитая золотом и украшенная жемчугами, на ней сверху шапка и другая сбоку, обшитые жемчугом.
13. Разное серебро в ломе двадцать три фунта сорок восемь золотников.
14. Старое серебро с камнями в ломе девятнадцать фунтов.
15. Туалетная шкатулка с полным серебряным прибором.
16. Две серебряные филигранные рамки.
17. Чашка каменная, оправленная в серебро.
18. Чернильница черепаховая, насеченная золотом с перламутром, в футляре, состоящая из шести штук.
19. Черепаховый поднос, насеченный перламутром и золотом.
20. Золотая табакерка.
21. Маленький барабан и сундучок перламутровые с серебром.
22. Две зеленые табакерки, выложенные внутри, вызолоченные серебром.
23. Вазочка из белого прозрачного камня в футляре.
24. Яшмовая ваза в серебряной оправе с камнями.
25. Вазочка яшмовая в серебряной оправе с камнями.
26. Две белого полупрозрачного камня корзинки с разными цветами.
27. Черепаховый поддон в золотой оправе.
28. Два рога резных риноцеровых.
29. Чайник красного камня, украшенный камнями.
30. Две чашки из камня: одна обделанная камнями, у другой поддон обделан серебром.
31. Чашка из белого прозрачного камня.
32. Коробка из белого полупрозрачного камня.
33. Десять табакерок разного камня, оправленных бронзой, сорок две разной величины каменных чашек, одиннадцать крышечек. Восемь фарфоровых черенков, четыре таких же набалдашника, дюжина черенков от ножей, сорок пять черенков каменных от сабель, тринадцать разных набалдашников и семь каменных булав.

Сундук под № 4

с двумя ящиками, в которых серебряное вызолоченное деженэ

В верхнем ящике:

1. Рукомойник.
2. Сахарница.
3. Чайник.
4. Кофейник.
5. Поддон от подноса.

6. Крышка.
7. Два блюда.
8. Две чарки с крышками.
9. Две стеклянные бутылочки в серебряной вызолоченной оправе, с такими же пробками.
10. Косточка в серебряной позолоченной оправе.
11. Два подсвечника.
12. Щипцы и лоточек.
13. Фарфоровые молочник и две чашки.

В нижнем ящике:

14. Лоханка.
15. Поднос.
16. Шесть чайных ложечек.
17. Две десертные ложки.
18. Один нож и одна вилка.
19. Две тарелки.
20. Два длинных блюда.
21. Два стакана с крышками.
22. Кастрюлька с крышкой.
23. Туалетный ящик с бархатной подушкой.
24. Два больших и четыре малых ящика.
25. Маленькая лоханка.
26. Два маленькие ящика.
27. Щетка, оправленная в серебре вызолоченном.
28. Вороночка.
29. Чернильница с подносом, с песочницей и колокольчиком.
30. Солонка с крышкой.
31. Две мыльницы.
32. В сундучной крышке рама для зеркала. В сем сундуке кроме стеклянных двух бутылок и фарфоровых молочника и двух чашек вещи серебряные вызолоченные.

Сундук под № 5

1. Столовые часы в серебряной оправе с позолотой, на которых воин на коне и собака серебряные, шишака на воине недостает.
2. Серебряный большой ящик для чернильницы с серебряною наверху статуею, в нем чернильница и песочница — серебрянные.
3. Столовые часы бронзовые, поддерживаемые атлантом, на коих некоторые части из серебра.
4. Столовые шестиугольные часы бронзовые.
5. Бронзовые часы вазою. Столовые.
6. Четыре бронзовые статуи с подсвечниками.
7. Ящик восьмиугольный, в котором сложены:
 - 1) Тридцать антиков, оправленных в бирюзе.
 - 2) Сорок антиков маленьких.
 - 3) Шестнадцать антиков, оправленных в золото.
 - 4) Три креста каменных.
 - 5) Камень лилового цвета, с белым посередине крестом в серебре.
 - 6) Крест каменный в золотой оправе.
 - 7) Четыре перстня, оправленных в золото, из коих один осыпан мелкими камнями с антиком, один с портретом и один с золотым силуэтом.

- 8) Шестнадцать резных камней в серебре.
- 9) Камень, обделанный в виде сердца.
- 10) Табакерка серебряная позолоченная, украшенная камнями.
- 11) Каменная трубка, оправленная в золоте, с четырьмя камнями.
- 12) Две медали серебряных.

Сундук под № 6

1. Восемь картин живописных на дереве.
2. Две картины на камне, испорченные, в деревянных рамках.
3. Пять картин из мозаики, из коих три испорчены.
4. Одна картина на финифти.
5. Две картины из кости.
6. Два бронзовых силуэта на голубой стенке в бронзовых рамках.
7. Десять каменных картинок, из них две белых круглых, четыре овальных и четыре черных овальных, все в бронзовых рамках.
8. Одна картинка овальная резная.

Сундук под № 7

1. Булава железная, у которой на обоих концах по бирюзе. Медная насечка.
2. Булава деревянная с серебряною с чернью оправою по обоим концам.
3. Булава, обшита кожей с каменной головкою и с серебряною с чернью оправою по обоим концам.
4. Жезл деревянный с двумя костяными наконечниками, украшенный золотом.
5. Булава, оправленная серебром с позолотою.
6. — // — железная с медной оправою.
7. — // — по обоим концам.
8. Жезл, обложенный композицию, оправленный серебром, с финифтью по концам и на середине, несколько испорчен.
9. Древний меч, у которого эфес и ножны серебряные позолоченные.
10. Маршальский жезл из черного дерева, украшенный по обоим концам и в трех местах золотом и камнями, верх у одного конца выломан, корона из камней отломанная привязана.
11. Жезл черного дерева восьмиугольный, украшенный золотом с финифтью по концам и в одном месте на середине.
12. Жезл, оправленный серебром с надписью на набалдашнике: "1581".
13. Палка, обложенная черепахою, с яшмовым набалдашником.
14. — // — костяная.
15. — // — с серебряным набалдашником и наконечником.
16. Палка деревянная с резным деревянным костьюлем.
17. — // — камышовая с медным костьюлем.
18. — // — с железным костьюлем, с серебряною насечкою, представляющая дракона.
19. Палка деревянная с костьюлем серебряным, представляющим Бахуса.
20. Палка камышовая с серебряным с чернью костьюлем.
21. — // — с золотым набалдашником, украшенная алмазами.
22. Палка, оклеенная черепахою с серебряным набалдашником.
23. Каменная секира с серебряною оправою на обухе.
24. Набалдашники: яшмовый с алмазами, деревянный с серебряною насечкою, золотой и серебряный, вызолоченный в середине, с крестом.
25. Наконечников шесть серебряных с золотом, из них четыре вызолочены.

26. Шитый золотом пояс папы Иннокентия XI с замком серебряным вызолоченным.

27. Пять ружей.

28. Меч с двумя на клинке пистолетами с серебряным эфесом, украшенным простыми камнями и с шитыми серебряными ножнами. На головке нет камня и на ножнах перламутра.

29. Меч в железной оправе.

30. Сабля с эфесом и ножнами в серебре обложенными.

31. — // — турецкая в серебряной оправе с бирюз[ой] и разными недорогими камнями.

32. Такая же сабля.

33. Сабля в серебряной оправе с камнями.

34. Старинная шпага, у которой эфес и ножны из серебра.

35. — // — у коей эфес и ножны оправлены серебром.

36. Сундучок, в котором тридцать четыре эполета и три аксельбанта золотые, восемьдесят семь орденских шитых звезд золотых и серебряных, две портупеи из серебряного позумента, при одной пряжка серебряная, большой портфель атласный, шитый серебром и шелком. Шарф серебряный.

37. Покрышка бархатная зеленая с балдахином, шитая по канве золотом, серебром и шелком и обложенная золотыми галунами; к нему же два куска такого же бархата и два полотенца золотом, серебром и шелком по канве шитые, с узкою золотою бахромою по сторонам.

38. Два штандарта, шитые золотом и серебром.

39. Один шарф серебряный.

40. Галуна и бахромы золотой тринадцать фунтов 45 золотников и серебряной — один фунт 36 золотников.

Сундук под № 8

1. Бархатная черная мантия, шитая золотом и серебром.

2. Борт от покрывала к балдахину, по канве золотом, серебром и шелком шитый.

3. Восемь седел, обделанных в серебре вызолоченном с недорогими камнями.

4. Пять штук стремян с камнями, из коих пара обложена серебром.

5. Один седельный прибор в кованном серебре в пяти штуках.

6. Таковой же седельный прибор в трех штуках.

7. — // — прибор в четырех штуках.

8. Седельный прибор в серебре позолоченном с синими камнями в трех штуках.

9. Серебряный седельный прибор вызолоченный с прибором в четырех штуках.

10. Прибор седельный серебряный вызолоченный с недорогими камнями в семи штуках.

11. Прибор седельный серебряный вызолоченный в двух штуках.

12. Янтарная уздечка в серебряной оправе.

13. Из снурков два трензеля с серебряными крючками и с такими же наконечниками.

14. Четыре пары ольстредей, из них трое шитых золотом по бархату и один глазетовый.

15. Четыре крышки на ольстредеи бархатные, золотом шитые.

16. Два чепрака, вышитых золотом и серебром, с золотою с шелком бахромою.

17. Два синих чепрака, шитых серебром, с золотыми вензелями.

18. Три бархатные попоны, золотом шитые, с такими же нагрудниками.
19. Попона парчовая.
20. Две попоны парчовые, шитые серебром. С корольками.
21. Попона из серебряной сетки, шитая золотом и корольками.
22. Два чепрака в трех штуках, наложенные кованным серебром вызолоченным с недорогими камнями.
23. Бархатная попона, золотом шитая, с золотою бахромою.
24. Белая вязанная попона из шелка пополам с серебром.

Сундук под № 11

1. Китайская палатка из шестидесяти семи штук разной величины шитых золотом и шелком по канве.

Подписал действительный статский советник *Рахманов*.

По делу о возврате вывезенных в 1813 г. из Несвижа предметов Польской стороне представлен дополнительный меморандум с рядом приложений, снабженных очень подробными примечаниями. К сожалению, при составлении и проработке означенных приложений и сводке данных, приводимых описью Баркляя-де-Толли, несвижскими инвентарями и каталогами Эрмитажа, Польской экспертизой была опущена очень существенная часть, а именно — сводка со всеми этими документами списка предметов, возвращенных Радзивиллам в 1905 г. Между тем из списка в 1906 г. предметов, значащихся в описи Баркляя-де-Толли, возвращено 738, т.е. более половины.

Мы останавливаемся на описи Баркляя-де-Толли, так как только она является вполне бесспорным документом, устанавливающим, что именно было вывезено в 1813 году из Несвижа. Но, конечно, предположить, что можно будет через сто двенадцать лет восстановить полностью значащиеся в ней предметы, не приходится, так как, с одной стороны, описания чрезвычайно кратки, а с другой стороны, в ней значатся такие номера, как золото и серебро в ломе, галуны и бахрома, которые, конечно, не могли сохраниться и давно были использованы как материал¹.

Между тем, благодаря отсутствию такой сводки со списком, возвращенных предметов получается совершенно несоответствующая действительности картина. Так, например, на 1 л. 2-го приложения перечислено восемь седел, значащихся как в несвижской описи 1809 г., так и в описи Баркляя-де-Толли с приложением, что означенные седла находятся в Эрмитаже, тогда как шесть из них были возвращены Радзивиллам в 1905 г. и, следовательно, в Эрмитаже находиться не могут. (Расписка Б. И. Пульяновского от 12 марта 1905 г. № 47). Такое же недоразумение происходит и при сличении Польской экспертизой текста несвижских инвентарей с каталогами Эрмитажа и описью Баркляя-де-Толли.

Так, например, Польская экспертиза утверждает, что из 15 палок, четырех набалдашников и шести наконечников жезлов, взятых в 1813 г., возвращены толь-

¹ Примечания: В Польском меморандуме число предметов, значащихся в описи Баркляя-де-Толли, показано 1466. Нам не понятно происхождение этой цифры, так как если даже вопреки обычной музейной практики считать за отдельный номер каждый предмет, находящийся в футляре комплекса, то цифра получится не 1466, а несколько большая, а именно 1473. Число же возвращенных в 1906 г. вещей, даже считая футляр с содержанием за 1 предмет, составляет не 705, как указывает Польская экспертиза, а 738, не считая № 48, под которым значится ряд мелких предметов без обозначения их числа.

ко две палки и четыре наконечника, в то время как в расписке Б. И. Пуляновского значатся как полученные им 19 набалдашников², так и все шесть наконечников жезлов (№ 6, 7, 8 и 34). Далее Польской экспертизой указывается как значащийся в несвижском инвентаре портрет Августа III на эмали, который сопоставляется без всяких оснований с портретом того же лица, упоминаемым в Путеводителе Ливена и, следовательно, по мнению Польской экспертизы, подлежит возвращению, между тем в числе 14 миниатюр, полученных Б. И. Пуляновским, значатся портреты Яна Собеского, Августа III и т. д. (Расписка № 11). Таких примеров можно привести еще целый ряд.

Здесь нельзя не отметить, что хотя несвижские инвентари 1787 и 1809 гг. и являются очень ценным подсобным материалом, но их ни в коем случае нельзя считать основанием для предъявления конкретных требований, так как они, во-первых, не дают указаний не то, что именно было в 1813 г. вывезено, а во-вторых, не могут даже служить точным документом, определяющим наличность сокровищницы в момент вывоза. Это положение представляется совершенно бесспорным при ознакомлении со списком описей несвижского скарба с 1620 по 1793 г., из которого видно, что Радзивиллы не только брали оттуда вещи для собственных нужд и выдавали их членам семьи, но и неоднократно закладывали, причем последний залог относится к марту 1791 г. Так, например, в 1760 г. было отправлено из Несвижа много серебра, в том же году были подарены драгоценные вещи княжне Анне, жене хорунжего литовского. В 1767 г. ряд сокровищ был вывезен в Дрезден, в 1771 г. ряд драгоценностей был сдан в депозит, в 1779 г. во время Конфедерации было взято в Несвиже много вещей, и наконец в 1791 г. была составлена опись вещей, состоящих под залогом.

Исходя из всего вышеизложенного, Экспертиза СССР в основание своего ответа на Польский меморандум кладет опись Баркляя-де-Толли. Лишь установив, что из значащихся в этой описи предметов было уже возвращено, что может быть опознано и возвращено и о чем никаких сведений найти не удалось, Советская экспертиза даст ответ на дополнительные подсобные сведения, заключающиеся в остальных приложениях и примечаниях к Польскому меморандуму.

Из сопоставления описи Баркляя-де-Толли с 2-мя списками выданных в 1905 г. Радзивиллам вещей устанавливается, что:

Из сундука № 2 выданы:

- № 44. Книжка записная, обделанная в серебро.
- № 45. Штопор серебряный со свистком.
- № 47. Золотая готовальня с прибором.
- № 48. — // —
- № 50. Золотая вилка со стеклянной ручкой.
- № 57. Футляр с 12 антиками, представляющими римских императоров.
- № 59. 2 футляра с ножами и вилками.
- № 63. Каменная колонка с серебряной оправой.
- № 80. 2 перламутровых ложки, одна стеклянная в золоте.
- № 89. Штопор, оправленный в золоте.
- № 90. Пять булавок золотых, одна из них с камнями.
- № 95. Миниатюрные портреты, тринадцать, обделанные в серебро и один в золото.
- № 97. Нитка крупных и мелких янтарей.
- № 101. Трубка, обделанная фигурами в серебре, несколько попорченная.

² 15 палок и 4 набалдашника дают цифру 19, палки могли и не сохраниться, были оставлены только набалдашники.

Из сундука № 3 выданы:

- № 1. 2 золотых игольника.
- № 2. Золотая бутылочка с эмалью.
- № 9. Тринадцать разных орденских иностранных знаков.

Из сундука № 5 выданы:

- № 1. Столовые часы в серебряной оправе, на которых воин на коне и собака.
- № 3. Столовые часы бронзовые, поддерживаемые атлантом.
- № 7. Три креста каменные.

Из сундука № 6 выданы:

- № 2. Две картины на камне, испорченные.
- № 3. Пять картинок из мозаики, из коих три испорчены.
- № 6. Два бронзовых силуэта на голубой стенке в бронзовых рамках.

Из сундука № 7 выданы:

- № 10. Маршальский жезл из черного дерева, украшенный по обоим концам и в 3-х местах золотом и камнями.
- № 12. Жезл, оправленный серебром, с надписью на набалдашнике: "1581".
- № 25. Наконечников шесть серебряных с золотом, из них четыре вызолочены.
- № 38. Два штандарта, шитые золотом и серебром.

Из сундука № 8 выданы:

- № 3. Шесть седел (из восьми), обделанных в серебро с камнями.

Кроме того, в описи Баркляя-де-Толли числился ряд мелких предметов, как то: перстни, печатки, резные камни и т. п. без подробного их описания, общим счетом 458. Таковых же предметов в списках вещей, выданных в 1905 г. Радзивиллам, значится 423.

Остальные тридцать пять не могли быть опознаны, ни в то время, ни теперь. Что касается до предметов из серебра, значащихся в описи 2-го сундука, то определить их нельзя по отсутствию характерных признаков, каковыми нельзя считать цветы, фигуры воинов и т. п. на крышках, так как подобные украшения являются характерными для большинства кубков немецкой работы XVII в., тогда как известно — мастера Аугсбурга, Нюрнберга, Данцига, Гамбурга и т. д. работали на весь европейский рынок. Указания Польской экспертизы на эрмитажный кубок, находящийся на выставке в зале серебра (см. рисунок, приложенный к Польскому меморандуму), является лишним доказательством этого положения, так как означенный кубок (№ 4843) поступил в Эрмитаж в 1885 г. в составе известного собрания Голицына. Что касается до 2 кубков с белками, что несомненно является характерной подробностью, то таковых в Эрмитаже не имеется, и они из Царско-сельского арсенала в Эрмитаж не поступали. Два кубка в виде кораблей, против выдачи которых Советская экспертиза не возражает, тоже не могли быть индивидуально опознаны и могут быть выданы лишь в порядке известной презумпции в их польском происхождении...

К стр. 41.

Черная бархатная мантия ордена св. Духа, выставленная в зале оружия Эр-

митажа, принадлежала Александру II, о чем свидетельствуют документы, имеющиеся в Эрмитаже.

* По поводу примечаний, сделанных Польской экспертизой при сопоставлении несвижск.[ого] инвентаря с каталогами Эрмитажа, Сов.[етская] экс.[пирти]за считает необходимым отметить следующее: ...

К стр. 22.

(№ В 14 и № В 16) представляют интерес для первоклассного собрания оружия Эрмитажа, который, не настаивая категорически на приложениях пункта 7, ст. II, считает возможным поставить вопрос об эквиваленте.

К стр. 43 и 44.

В Эрмитажном собрании не имеется ни одного портрета королевы “Марисеньки”, жены Яна Собеского. Единственная подходящая к описанию, помещенному в примечании польск.[ого] эксперта, миниатюра, изображающая даму в широком металл.[ическом] поясе, похожем на полупанцирь, писана не на меди, а на пергаменте и изображает герцогиню Иоганну Вильгельмину Саксен-Вейсенфельс.

Другая миниатюра, хранящаяся в Эрмитаже и несколько подходящая к описанию польск.[ого] эксперта, действительно писана на меди, Миньяром, но изображает графиню де Гриньян, дочь маркиза де Севинье, и поступила в Эрмитаж лишь за последние годы в составе одного известного частного собрания. Поэтому ни одна из указанных миниатюр не может быть отождествлена с указанными в польском требовании миниатюрами, изображающими жен короля Яна Собеского и королевича Якова, и положения, выдвигаемые в примечании польск.[ого] эксперта, являются ничем не обоснованными.

К стр. 45.

Миниатюрный портрет короля Августа II, эмалированный, в позолоченной оправе, четырехугольный: хранившийся в Несвиже не может быть отождествлен ни с одним из трех имеющихся в Эрмитаже миниатюрных портретов короля Августа II, так как два из них писанные на эмали — овальной формы в деревянной резной рамке, а третий — четырехугольный в золоченной рамке, писан не на эмали, а на пергаменте.

К стр. 46.

Для отождествления миниатюры, изображающей даму, играющую с собачкой, с эрмитажной миниатюрой, изображающей даму с собачкой на руках, не имеется достаточных оснований, так как признак изображения на портрете любимой собаки является для портретов XVIII в. слишком распространенным также, как и овальная форма. Если к этому добавить, что размер эрмитажной миниатюры 8,5 см х 6,5 см не может считаться небольшим, а вполне обыкновенным для миниатюры того времени, и что ни одна из бывших в Несвиже миниатюр не была найдена в составе Эрмитажного собрания, сопоставление, сделанное в примечании Польск.[ой] экспертизы является мало обоснованным и требование удовлетворению не подлежит.

К стр. 47.

Миниатюрные портреты в медных рамках кавалеров и дам, пять и семь штук (итого двенадцать) не могут быть отождествлены с указываемыми в примечании Польск.[ой] экспертизы эрмитажными миниатюрами в медных рамках под княжескими шапками по нижеследующим основаниям.

1) Число эрмитажных миниатюр — семь, не соответствует бывшей в Несвиже серии в двенадцать миниатюр, что, при отсутствии в несвижском инвентаре каких-либо характерных для миниатюр признаков, лишает сопоставление, делаемое Польской экспертизой, какого бы то ни было основания, тем более что несвижский инвентарь не указывает на то, что все были одина ...

2) Эрмитажные миниатюры не представляют собой просто портретов дам и кавалеров, а изображают вполне определенных лиц, а именно: принца Евгения

Савойского, герцога Людовика Рудольфа Брауншвейг-Бранденбургского, и пяти-рых лиц Австрийско-Лотарингского дома, чем и объясняются находящиеся в рамках княжеские и герцогские шапки. К этому надо прибавить, что нахождение на каком-либо предмете княжеской шапки вообще не может служить признаком принадлежности вещи непременно кому-нибудь из Радзивиллов, так как княжеским и герцогским титулами и связанными с этими эмблемами и атрибутами пользовались и пользуются очень большое количество европейских родов...

* К этому должно прибавить, что по описи Баркляя значится 16 миниатюр, из которых в 1905 г. возвращено 14, в том числе портрет Августа II, Яна Собеского, Августа III и разных представителей рода Радзивил[лов].

3) Рамки на всех семи эрмитажных миниатюрах не медные, а серебряные.

На основании всего вышеизложенного означенные требования удовлетворению не подлежат.

К стр. 50.

Упоминаемая Польским меморандумом находящаяся в Эрмитаже четырехугольная фарфоровая табакерка с нотами не может быть отождествлена с табакеркой с нотами из Несвижского замка.

1) Для несвижской табакерки не указан материал, тогда как эрмитажная — фарфоровая.

2) На несвижской табакерке имелся год 1756; на эрмитажной никакого года нет.

3) Эрмитажная табакерка описана в числе фарфоровых табакерок в описи Эрмитажа 1789 г. под № 46 (696).

4) В описании Петербурга 1794 г. на стр. упоминаются как находящиеся в Эрмитаже.

К стр. 51.

Табакерка фарфоровая (с изображением баталистических сцен) с гусарами, значащаяся в несвижском инвентаре, не может быть отождествлена ни с одной из фарфоровых табакерок Эрмитажа с военными сценами, каковых в Эрмитаже имеется четыре.

1) Ни на одной из эрмитажных табакерок не имеется изображений с гусарами.

Три из означенных табакерок, а именно № 3549, 3618 и 3557, значатся в инвентаре Эрмитажа 1789 г. под № 29 (679), 27 (677) и 133 (783), четвертая же № 3552, работы И. Ф. З., с портретом императрицы Екатерины II, и потому не могла, конечно, никогда быть у Радзивиллов.

К стр. 52.

Серебряная табакерка в виде раковины, наверху эмаль, является, к сожалению, настолько общей характеристикой, что установить действительно, находится ли такая среди более чем полутора тысяч эрмитажных табакерок, не представляется возможным. Кроме того, как показывают разъяснения, относящиеся к другим табакеркам из Несвижа, таковые, по-видимому, в Эрмитаж не поступали.

К стр. 53.

Что касается до четырех табакерок из перламутра, подаренных королем Польским Августом II князю Карлу Радзивиллу, то это требование подлежит отклонению по нижеследующим основаниям:

1) Указания только на материал и на факт дарения Августом II не позволяют точно установить, о каких именно табакерках может идти речь.

2) Ссылка на четыре табакерки из разноцветного перламутра работы придворного ювелира Августа II Мейнарда Герберта является необоснованной, так как: а) у Ливена упоминаются не четыре, а шесть табакерок этого мастера; б) указания Ливена на принадлежность каких-либо эрмитажных табакерок к работам этого мастера не может быть установлено, потому что в Путеводителе Ливена не указано никаких инвентарных или описных номеров и потому что вообще указания

Путеводителя Ливена часто бывают голословными, что признано как русской, так и Польской экспертизами. (См. примечания стр. 13, III Меморандума о регалиях Коронного скарбца.)

3) Из принадлежащих собранию Эрмитажа перламутровых табакерок большая часть, а именно 24, значатся в описи 1789 г., а следовательно, не могли находиться в Несвиже в 1809 и в 1813 г., а пять, в описи 1789 г. не значащиеся, относятся к концу XVIII или к началу XIX в., а следовательно, не могли входить в число подарков Августа II, скончавшегося, как известно, в 1733 г.

К стр. 54.

Что касается до 185 резных табакерок из золота, серебра, меди, черепахи, перламутра, слоновой кости, камня, фарфора, дерева, кожи, с эмалью и т. д., то сколько-нибудь серьезно говорить о возможности их опознания по одному признаку материала в каком-либо из русских собраний совершенно не приходится, тем более что и самый факт их вывоза, как коллекции, не подтверждается документами Баркляя-де-Толли.

В заключение ответов по поводу Польских требований, касающихся табакерок, должно прибавить, что по описи Баркляя значилось 16 различных табакерок и в расписке Б. И. Пуляновского от 12.03.1905 г. значится, что им получено тоже 16 табакерок.

К стр. 55.

Что касается до распятия из слоновой кости из Несвижского замка, то оно не может быть отождествлено ни с одним из 2-х распятий из слоновой кости, находящихся в Эрмитаже, так как одно из них (инв. 4751), приписываемое Бальтазару Перлюзеру, куплено в 1890 г., а второе (инв. 3406) поступило в Эрмитаж в 1846 г. согласно завещания Д. П. Татищева.

Вопросом о происхождении эрмитажного меча (В. 334) занималось много людей, по преимуществу поляков, которые хотели видеть в этом мече если не подлинный коронационный меч Щербец, пропавший в 1796 г., то, во всяком случае, его копию, снятую с подлинника, хранившегося в королевской сокровищнице. Последней польской работой в этой области, насколько мне известно, является брошюра Валерия Радзиковского под заглавием "Щербец, меч Болеслава". Краков, 1898 г.

Так как статья Э. Э. Ленца, на которую ссылается Польская делегация, является ни более, ни менее как сводкой этой брошюры и статьи из *Gazette des Beaux-Arts*, то я в своем дальнейшем изложении буду придерживаться лишь указанных первоисточников.

Обращаясь к истории подлинного Щербца, пропавшего около 1796 г., мы встречаемся лишь с теми короткими записями, которые имеются в ревизионных книгах, начиная с 1475 и до 1792 г. В самых ранних записях о Щербце упоминается лишь кратко ["Item gladius Styrlcz in cista"], и только в записи 1669 г. имеется более подробная запись: "Короткий меч короля Болеслава Смелого, называемый Щербец — ножны в серебряной позолоченной оправе, на рукоятке четыре евангелиста".

Как иконографический памятник приводят картину худ. Бач[ч]иарел[л]и, писанную им для галереи королевских портретов в Кракове, причем этому художнику была открыта сокровищница, чтобы он мог точно изобразить королевские регалии. Таким образом, изображение Щербца на портрете Болеслава должно более или менее походить на оригинал.

Главным же источником сведений о наружности Щербца служит рисунок, сделанный при ревизии казны в 1792 г. библиотекарем Я. Прибыльским.

Обратимся теперь к названным источникам, чтобы сличить эрмитажный меч с подлинным Щербцом.

Во-первых, размер меча — назвать эрмитажный меч "коротким" мы не имеем никакого основания. Мера его 99 сантиметров — является самым нормальным размером для мечей этого типа. Ссылка Делегации на то, что мечиком Щербец

назывался по сравнению с двуручными мечами, коими вооружены были польские кавалеристы, не выдерживает критики, ибо двуручные мечи, швейцарского происхождения, никогда не были принадлежностью конницы, а лишь пешего войска ландскнехтов, и появились они в употреблении лишь в конце XV в., продержавшись до 1603 г., следовательно, сравнивать рыцарский меч XI–XII вв. с оружием наемных пехотинцев навряд ли пришло бы в голову составителям описей, принадлежавшим несомненно к высшему польскому сословию.

Далее обращаясь к изображению меча на картине Баччиарелли, мы видим образец рыцарского меча XIII–XIV вв. не с долом на клинке но с ... ребром, появившимся на рыцарском мече в указанную эпоху. Рукоятка того меча массивна, так же, как и крест, с широким, загнутыми к клинку концами, на которых заметны следы надписей и изображений. С этим мечом эрмитажного экземпляра лишь сходен крест да и то только по форме, [оста]вляя в стороне массивность оригинала.

Перейдем теперь к третьему, самому ценному источнику, рисунку Прибыльского.

С первого же взгляда мы видим большое несоответствие между эрмитажным мечом и Щербцом: во-первых, форма набалдашника у нас круглая, восьмигранная, во-вторых, фасон рукояти — у нас плоская, суживающаяся к набалдашнику, там почти прямая, в-третьих, между крестом и прорезью на клинке у Щербца помещается щиток с орлом, на эрмитажном же экземпляре не имеется места для такого помещения, не считая уже того, что форма прорези у нас прямоугольная, а на Щербце фигурно вырезная.

Обращаясь к надписям, мы находим новое несходство. На набалдашнике Щербца помещен лишь крест с надписью кругом, на нашем же экземпляре крест играет второстепенную роль, а набалдашник снабжен символическими буквами альфа, омега и тау. На боковых пластинках рукояти у Щербца [имелись] надписи: *Iste est gladius ...* на эрмитажном мече этих надписей да и вообще никаких надписей нет. Кроме того, самое начертание букв, приведенное у Прибыльского, и так... на нашем мече несколько разнится, да и самое деление надписи иное.

Принимая все это во внимание, мы должны констатировать, что меч Эрмитажа не может быть назван не только *точной* копией Щербца, но ... копией его, а лишь мечом, сходным в некоторых деталях с описанием ... Щербца.

Перейдем теперь к мечу из Радзивилловской казны.

Прежде всего должно отметить, что в описании его в 1740 г. ничего не упомянуто о том, что меч под № 3 является копией Щербца, о чем не преминули бы указать составители описи, если принять во внимание те [объ]яснения появления копии Щербца, которые угодно было дать Польской делегации, и только на задней стороне креста других надписей было указано, что: "на страх врагам около 1105 года такой меч сделал себе ... Болеслав".

Обращаемся к более подробному обзору несвижского меча по сравнению с эрмитажным. Снова мы должны констатировать большое несходство в тех надписях, о которых упоминает несвижская ревизия, — так, набалдашник опять-таки не имеет тех символов, о которых я уже говорил в предыдущем обзоре эрмитажного меча. Надписи на боковых сторонах рукояти несходны с надписями Щербца, что же касается нашего экземпляра, то опять-таки должен указать, что у нас никаких надписей не имеется. Вышеуказанная пометка на несвижском мече о князе Болеславе отсутствует на нашем мече, да и места для такой надписи на нем не имеется.

Все это заставляет нас признать, что между несвижским мечом и мечом Эрмитажа существует такая же разница, как и между Щербцом и нашим мечом, как ни странно, но и между Щербцом и мечом Несвижа существует также существенная разница, не позволяющая признать несвижский меч *точной* копией Щербца. Судя по всему этому, должно признать, что все эти мечи несходны между

собой и не могут быть названы копиями друг друга. Указанию Польской стороны, что не могло существовать нескольких копий Щербца, противоречит указание Радзивилловского на тот факт, что в Дрездене имелся меч с костяной рукоятью, подобный Щербцу, с гравированными на ней надписями и изображениями. Если можно указать на три более или менее подходящие к оригиналу копии, то можно допустить существование и другого количества таковых, иначе говоря, можно предположить, что тип меча, подобного Щербцу, или, говоря шире, мечу XII века, подвергался различным повторениям в разное время безотносительно к тому, насколько точно было то или иное воспроизведение.

На эту же мысль наводит и тот факт, что первоначально покупку князя Лобанова рассматривали как меч рыцаря Тевтонского ордена, и мысль о сходстве со Щербцом явилась уже значительно позже. В противном случае, наверно, находившиеся за границей польские патриоты не преминули бы воспользоваться случаем и приобрести меч, сходный с коронационным, что было бы весьма легко сделать, так как продажа меча за границей была вполне гласная и покупка такого меча на аукционе не представляла никакой трудности. Ссылка Польской делегации на то, что эрмитажный меч был выкраден из Несвижа в 1812 году, также не может быть признана абсолютно точной, ибо сам Ленц, на коего ссылается делегация, указывал, что меч пропал из Несвижа в 1792 г., следовательно, и здесь мы встречаемся лишь с гипотезами, которые, по нашему мнению, опровергает сам эрмитажный меч своим несходством с копией и оригиналом. Указание на то, что продажа была совершена подставным лицом из боязни быть уличенным в покраже, также отпадает, так как к посредничеству ловких посредников прибегают не только в случаях желания скрыть происхождение предмета, но и просто желая поручить продажу лицу более опытному в коммерческих делах, что обеспечивало более высокую цену. Должно указать сверх того, что вообще скрывать происхождение предмета в данном случае не было необходимостью, ибо признание продаваемого предмета хотя бы точной копией исторического меча могло лишь [повысить] его стоимость, нисколько не отталкивая тем коллекционера, так как ни для кого не тайна, что большая часть редких предметов в частных коллекциях сплошь и рядом поступает туда путями не вполне прямыми.

Резюмируя все сказанное, мы приходим к том выводу, что эрмитажный меч представляет собою сделанное не раньше XVIII века подражание рыцарским мечам XII—XIII вв. безотносительно к одному определенному типу, но совмеща в себе черты различных мечей той эпохи, в том числе, быть может, и Щербца.

10/XII. 1924 г.

Хранитель А...

P.S.

[...]

№ 156/С

3/II — 28 г.

7с.

6.11.28.

Секретно

Директору Государственного Эрмитажа

Копия: Управлению Уполномоченного Наркомпроса в Ленинграде.

На основании подписанного в Варшаве в ноябре 1927 г. генерального Соглашения с Польской делегацией по всем делам Смешанной СССР и Польши Специальной комиссии подлежат выдаче Польской делегации — в окончательное удовлетворение соответствующих ее требований — подробно перечисленные в приложении к сему музейные предметы как из фондов Эрмитажа, так и переданные в Эрмитаж в 1926 г. из других хранилищ для дальнейшей сдачи Польской делегации.

Принимая во внимание, что Делегация СССР имеет в виду приступить в ближайшее время к сдаче указанных предметов, вопрос о выдаче коих был в свое время точно определен и согласован предварительной совместной работой Делегации СССР, Главнауки и заинтересованных хранилищ и объекты эти уже выделены и подготовлены к сдаче, — Наркомпрос предлагает выдать их представителю Делегации СССР тов. Яновскому М. Я. по его требованию для дальнейшей передачи их Польской делегации и отправки в Польшу.

Замнаркомпрос *В. Яковлев*.

Приложение на 11 л.

Л. По делу о выдаче предметов музейной и исторической ценности, вывезенных из замка в Несвиже:

1. Почетный меч Яна Собеского № В. 13 с перевязью № За.
2. Шляпа Яна Собеского № 3В.
- 3–12. Десять палок за № 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14 (отделение “смешанные вещи”, латинская буква...).
13. Мантия ордена св. Духа № 763.
- 14–15. Два польских маршалских жезла (отдел “различное оружие”) за № 17 и 18.
- 16–20. Пять ружей № 31, 32, 33, 34, 35 (отдел “ружья и карабины”) латинская буква “Ф”.
21. Один кончар № 15 (латинское “Б”).
- 22–23. Две сабли № 58 и 128 (латинское “А”).
24. Одна бронзовая модель лошади № 83 (отдел “смешанные вещи”).
25. Тридцать каменных сабельных рукояток польских и пять мраморных набалдашников турецких (№ 7, отдел “различное оружие”).
26. Нагрудный образ с Богородицей (№ 1.1).
- 27–28. Две серебряные доски с гравер.[ным] портретом Оссолинского (Ливен № 25 и 37).
- 29–30. Две табакерки с изображением на слоновой кости Яна III, вторая Иннокентия XI (№ 171 и 172 каталога Ц. С. Арс. 1840 г. Ч. 2).
- 31–32. Два барельефа с изображением Вулкана, Венеры, Геркулеса и Омфалии (№ 189 каталога Ц.С. Арс. 1840 г. Ч. 3).
- 33–35. Три бокала, из коих два в виде корабля (серебряные и один в виде совы из кокосового ореха в золоченой оправе № 2479).
- 36–37. Два бокала с раковинной № 2891 и 2879.

М. По делу о выдаче предметов из худож.[ественных] собраний короля Станислава Августа.

Бюст Александра Великого работы Гудона.

Н. Объекты, выдаваемые как эквивалент по требованиям:

[...] картин из Лазенок, мраморных статуй из коллекций Паца и худож.[ественных] предметов из собраний Е. Сапеги.

- 1) Ватто. “Польская дама” (кат. № 1923, оп. № 4181).
- 2) Карло Дольче. “Св. Казимир”.
- 3) Вархам. “ Пейзаж” (кат. № 1074, оп. 3904).
- 4) Пурбус. “Портрет трех мужчин” (кат. № 488, оп. 3565).
- 5) Буверман. “Битва поляков с татарами” (кат. № 1021, оп.3245).
- 6) Буверман. “Лагерная сцена” (кат. № 1048, оп. 3247).
- 7) Челесте. “Сон Якова” (оп. 8049).
- 8) С. Рейсдаль. “Ветряная мельница” (кат[алог] Акад[емии] худ[ожеств] № 533, оп. № ...).
- 9) Портрет Станислава Августа (повторение с картины Бач[ч]иарелли (оп. № 231).

10) Скульптура “Отдыхающий Сатир” (по каталогу Вальдгауэра 1925 г. № 284, инв. оп. – 277).

11) Меч Щербец. Б. 334.

12) Польский гусарский шлем. 415.

13) Венок генерала Бема А. 330.

14) Польский доспех. 88.

15) Знамя первого польского легиона. Ан. А. № 3.

16) Сабля Дембинского. № 81/2.

17) Гобелен с польским гербом, изображающий Самсона, избивающего филистимлян.

18) Гобелен с польским гербом, изображающий Самсона, уносящего ворота Газе.

Наркомпрос
Главное управление
научных, художественных
и музейных учреждений
1 марта 1928 г.
№ 50618

Гос. Эрмитаж
Вх. № 1492
2/III 1928

Прошла по общему журналу.
Директору Государственного Эрмитажа.
Копия: Уполномоченному Наркомпроса в Ленинграде.

В дополнение к отношению от 3 февраля с. г. за № 156/с предлагается передать Уполномоченному Делегации СССР, заведующему Экономическо-правовым отделением Агентства НКВД в Ленинграде тов. Яновскому М. Я., по его требованию, для последующей передачи Польской делегации две алебарды короля Михаила Ви[ш]н[е]вецкого (№ 313 и 314) и одну польскую хоругвь времен Костюшки с подписью на польском языке “вольность, целость”, переданную в 1926 г. в Эрмитаж из Артмузея для сдачи Польской делегации, каковые предметы также подлежат возвращению в Польшу на основании генерального Соглашения от 16 ноября 1927 г. по ст. XI Рижского мирного договора.

Начальник Главнауки НКП *Кристи*.

1923. Польша. Гос. Эрмитаж. Ф. 1, оп. 17, д. 75 (87), т. 2. Документы о подготовке к передаче музейных предметов Польше (акты, справки, заключения и др.). 03.07.1923–12.05.1925; лл. 31, 31 об., 32, 32 об., 33, 33 об., 34, 34 об., 35, 35 об., 37, 37 об., 38, 38 об., 101–102, 106 об., 107, 198, 108 об., 109–112, 112 об., 113, 113 об., 157, 167–169.

Валянцін Грыцкевіч (Санкт-Пецярбург)

БЕЛАРУСКІЯ МАТЭРЫЯЛЫ Ё АРХІВЕ КАНЦЫЛЯРЫІ МІТРАПАЛІТАЎ ГРЭКА-УНІЯЦКАЙ ЦАРКВЫ Ё РАСІІ

Гісторыя грэка-каталіцкай царквы ў Беларусі вывучана недастакова. Таму ёсць пільная патрэба ў прыцягненні як мага большай колькасці крыніц для высветлення гэтай гісторыі, асабліва ў сувязі з тым, што пэўная частка даследчыкаў лічыць уніяцкую царкву на Беларусі ўвасабленнем ідэі мясцовых духоўных эліт стварыць такую канфесію, якая дазволіла б захаваць пэўную неза-

лежнасць ад уплыву іншых канфесій на насельніцтва Беларусі¹. Аб гэтым, аб падтрымцы уніяцкім духавенствам беларускай культуры ў XVII – першай палове XIX ст., у свой час пісаў М. Багдановіч².

У мэтах русіфікацыі і аправаслаўлення беларускага насельніцтва, пераважная большасць якога ў канцы XVIII ст. спавядала уніяцкую веру, пасля інкарпарацыі беларускіх зямель у склад Расійскай імперыі царызм прымаў усе захады, каб знішчыць уніяцкую царкву, што завяршылася ў 1839 г. скасаваннем уніі.

У першай трэці XIX ст., 13 сакавіка 1828 г., была арганізавана асобная Грэка-уніяцкая калегія пад кіраўніцтвам уніяцкага мітрапаліта, якая разглядала ўсе пытанні кіравання грэка-каталіцкай царквой. 6 студзеня 1837 г. кіраванне уніяцкімі справамі перайшло да Сінода. Грэка-уніяцкая калегія была перайменавана ў Беларускаю духоўную калегію, а ў 1843 г. зачынена³.

Архіў грэка-каталіцкіх мітрапалітаў у свой час быў падзелены на дзве часткі. Адна з іх захоўвалася ў Вільні, другая — у Радамышлі (цяпер Жытомірская вобл., Украіна). Затым абедзве часткі былі перавезены ў Пецябург і перададзены ў Грэка-уніяцкую калегію, а пасля яе ліквідацыі — у архіў Свяцейшага Сінода праваслаўнай царквы, дзе і былі апрацаваны. На аснове гэтай апрацоўкі былі выдадзены два тамы “Описания Архива западнорусских униатских митрополитов” (СПб., 1897. Т. 1. 1470–1700. С. 1–502; 1907. Т. 2. С. 503–1631).

Мяркуючы па ўсім, рыхтавалася выданне і трэцяга тома. Але яно не было ажыццёўлена. Супрацоўнікі архіва толькі разабралі большую частку тых матэрыялаў архіва, якія не былі апісаны, кіруючыся храналагічнымі і намінальнымі прыкметамі.

У 1950–1952 гг. тры крыніцы, што не ўвайшлі ў 1–2 тамы “Описания”, былі навукова апрацаваны і ўвайшлі ў “асабліва сакрэтны” 3-ці вопіс фонда 823 (“Канцелярия митрополитов греко-униатской церкви в России” Цэнтральнага дзяржаўнага гістарычнага архіва СССР у Ленінградзе (цяпер Расійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва ў Санкт-Пецябургу). Аб узроўні навуковага апісання гэтай часткі архіва можна меркаваць па сцвярджэнню аўтара тлумачальнай запіскі да вопісу, што “введение унии встретило решительный отпор среди украинского, белорусского, литовского крестьянства”, хаця сярод літоўскага сялянства, як вядома, унія не ўводзілася, бо літоўцы прынялі рыма-каталіцтва больш за дзвесце год да падпісання ўмоў Брэсцкай уніі.

¹ Пра гэта падрабязней гл.: Грыцкевіч А. П. Канфесіі на Беларусі // Беларусазнаўства. Мн., 1997. С. 184–188; Грыцкевіч В. П. Міф пра унію // Віцебскі сшытак. 1996. № 2. С. 3–8 і інш.

² Богданович М. Белорусское Возрождение // Белоруская думка XX ст.: Філасофія, рэлігія, культура (Анталогія). Варшава, 1998. С. 27.

³ Полное собрание законов Российской империи. Т. 3. Ч. 2. № 1977. Т. 11. № 9825, 9873; Т. 14. № 12133.

Прыкметы часу напісання тлумачальнай запіскі да вопісу (аўтар — К. Забалоцкая) выразна бачны ў змесце спраў вопісу, які ўключае ў сябе крыніцы 1407–1871 гг.: “Гэта матэрыялы аб:

царкоўнай маёмасці, якія змяшчаюць ў сабе багатыя дадзеныя пра эканамічнае развіццё края;

справаздачы аб візітацыях прыходаў са звесткамі аб царкоўнай маёмасці і колькасці прыхаджан;

выпіскі з трыбунальскіх і гарадскіх кніг і перапіска па зямельных судовых справах;

матэрыялы аб антыфеадальнай і нацыянальна-вызваленчай барацьбе ўкраінскага, беларускага, літоўскага сялянства;

аб польскім паўстанні 1831 г.;

матэрыялы аб барацьбе уніятаў з праваслаўнымі і католікамі;

аб узаемаадносінах з каралеўскай і папскай уладай;

аб ордэне базыльянаў”.

Нават са зместу вопісу бачна, што пэўныя тэмы ў дадзенай даведцы або акцэнтаваны, або ўвогуле адсутнічаюць (напрыклад, у вопісе спраў намі не заўважаны матэрыялы аб руху літоўскіх сялян за нацыянальнае вызваленне). Таксама прысутнічае яўная тэндэнцыя не лічыць паўстанні на Беларусі нацыянальна-вызваленчым рухам супраць царызму. Затое падкрэсліваецца існаванне вызваленчага руху беларускіх і ўкраінскіх сялян супраць прыгнёту, зразумела, не царскага, а толькі польскага. Дзіўна, што галоўная ўвага ў запіскі надаецца звесткам аб пасевах, глебе, цэнах на сельскагаспадарчую прадукцыю, а не духоўнаму жыццю краю. Таму аўтар дадзеных выпісак паставіў перад сабой мэту вылучыць больш значныя, чым у запіскі, матэрыялы.

На пачатку апісання зроблены пералік найзначнейшых для гісторыі Беларусі адзінак захавання з вялікага вопісу (1587 адз. зах.). Справы ўказаны паводле іх узростаючай нумарацыі. Першай падаецца нумарацыя справы, другой — назва адзінкі захавання. У канцы апісання кожнай адзінкі захавання пазначана, на якой мове напісана дадзеная справа (П — польская, Р — руская, Л — лацінская). Пасля гэтага ўказваецца год складання справы, а калі ёсць больш дакладныя дадзеныя, то дзень і месяц.

Апісанне асноўных спраў, якія датычацца гісторыі Беларусі і асабліва гісторыі канфесій канца XVIII – першай трэці XIX стст.
(Ф. 823, воп. 3 Расійскага гістарычнага архіва ў Санкт-Пецярбургу)

824. “Годовые ведомости по церквам со сведениями о числе прихожан, родившихся и умерших, лиц, перешедших в другую веру, по Бобиницкому, Борисовскому, Браславскому, Голубицкому, Лепельскому, Тетеринскому, Чашницкому и Черейскому деканатам. П. 1775”.

826. “Табели духовных лиц [анкетныя дадзеныя] по деканатам Бобиницкому, Борисовскому, Браславскому, Лепельскому, Освейскому, Чашницкому, Черейскому. П. 1775”.

845. “Отчет о визитации монастырей Литовской провинции. П. 1776”.

881. То же. П. 1777.

883. “Годовые ведомости о населении по церквам Бобиницкого, Браславского, Лепельского, Чашницкого, Черейского деканатов. П. 1777. Имеются сведения о числе родившихся, умерших, вступивших в брак, перешедших в другую веру”.

899. “Опись документов митрополичьего архива в Варшаве. 1504–1790 гг. П. 1778–1828 гг.”.

954. “Похвальная грамота и приказ о награждении апостолического протнотария И. Яхимовича за безукоризненную службу униатской церкви и возвращение “в прежнее состояние унии” пяти оторвавшихся деканатов. Л. 8 июля 1780 г.”.

985. “Метрические и служебные сведения о духовенстве по различным деканатам. П. 1781 г.”.

1015. То же. П. 1782 г.

1030. То же. П. 1783 г.

1036. “Книга с реестрами документов приходских церквей и их фундушей по Виленской епархии. П. Не ранее 1783 г.”.

1055. “Ведомости о духовенстве со сведениями, чем владеет, названием прихода, деканства, кто покровитель, количество монахов, дьяконов, пресвитеров. П. 1784 г.”.

1065. “Перечень должностных лиц Логойского деканата. П. 5 июля 1785 г.”.

1095. “Записи к предстоящим визитациям Лидского и Ошмянского деканатов и Привлоцкой приходской церкви. П. Позже 1787 г.”.

1096. “Инвентарь женских базилианских монастырей в Минске. П. Январь 1780 г.”.

1144. “Опись земель и имущества гродненских церквей. П. 1780-е гг.”.

1206. “О создании Минского епископства. Л. П. 29 июля 1798 г. – 12 июля 1869 г.”.

1207. “Универсал маркиза Л. Литты об утверждении минским католическим епископом Я. Дедерко. Автограф. Л. 30 июля 1798 г.”.

1208. “Статут Минского епископства. Л. 31 июля 1798 г.”.

1219. “Перечень недостающих документов архива Полоцкой епархии. П. Вторая половина XVIII в.”.

1263. “Ведомость о состоянии приходских церквей, церковного имущества и фундушевых капиталов по Полоцкой епархии. П. 1802 г.”.

1266. “Общая ведомость по Луцкой, Полоцкой, Брестской епархиям и Белостокской области со сведениями о числе духовных лиц, монастырей, церквей, школ, богоугодных заведений, капиталов, расходов, числе прихожан. Р. Не ранее 1802 г.”. (Дадзеныя па Беластоцкай вобл. не маглi з’явіцца раней за яе ўтварэнне ў сувязі з перадачай гэтай тэрыторыі ў склад Расіі згодна з Тэльзійскім дагаворам 1807 г. — В. Г.).

1267. “Ведомости о светском и монашеском духовенстве Могилевской епархии со сведениями о количестве священников, распределении монахов по орденам, количестве церквей, каплиц и духовных заведений, количестве дохода, получаемого с крестьян. Р. 1802”.

1271. “Полномочия Апостолического (престола) Минскому епископу Я. Дедерко, утвержденные делегатом в России маркизом Томазо Ареццо. Л. Автограф. 8 августа 1803 г.”.

1272. “Рапорты о состоянии фундушевых лесов базилианских монастырей. П. 17 октября 1802 г. – 23 марта 1803 г.”.

1276. “Реестр церквей и монастырей Брестской епархии. П. 1803 г.”.

1277. “Реестр униатских церквей Полоцкой епархии. П. 1803 г.”.

1278. “Ведомости приходских церквей по деканатам Тетеренскому, Витебскому, Засожскому и другим Полоцкой епархии. П. 1804 г.”.

1279. “Ведомости по деканатам Полоцкой епархии. П. 1804 г.”.

1281. “Отчеты о визитациях базилианских монастырей Брестской епархии. П. 1804 г.”.

1284. “Сводная ведомость о фундушевых капиталах по всем униатским епархиям за 1798 г. Р. Не ранее 1804 г.”.

1286. “Акты визитации униатских церквей и базилианских монастырей Минской губернии. П. 25 января – 23 марта 1805 г.”.

1287. “Ведомости о личном составе и имущественном состоянии монастырей Полоцкой архиепархии за 1804 г. П. Р. 21 марта 1805 г.”.

1289. “Ведомости состояния приходских церквей по деканатам Полоцкой епархии. Ч. I. П. 1805 г.”.

1290. То же. Ч. 2.

1291. “Ведомости о церквах, монастырях, духовенстве. 1805 г.”.

1294. “Ведомость об имущественном состоянии Полоцкого базилианского монастыря и униатского Городнянского прихода. Р. 1806 г.”.

1295. “Ведомости о приходских униатских церквях Полоцкой епархии. Ч. 1. Р. 1806 г. Имеются сведения о состоянии школ, богаделен, учащихся, количестве церковной земли, доходах церкви, количестве прихожан”.

1296. То же. Ч. 2. Р. 1806 г.

1297. “Ведомости о состоянии церквей и монастырей Брестской епархии. Р. 1806 г. Имеются сведения об имуществе, количестве земли, доходах, расходах”.

1298. “Рапорты Полоцкой униатской духовной консистории в Римско-католическую коллегию с приложением ведомостей о прихожанах базилианских приходских церквей. Р. 1806 г.”.

1304. “Реестр документов митрополитанского архива, 1807–1810 гг. П. 1 апреля 1810 г.”.

1305. “Реестр документов церквей, перешедших из ведения Брестской епархии в Виленскую. П. 23 апреля 1804 г.”.

1306. “Ведомость о процессах, не законченных в Брестской консистории и возобновленных в Виленской митрополитанской консистории в 1811 г., реестр рапортов, присланных деканами Минской, Виленской и Курляндской губерний в Брестскую консисторию с 1800 по 1810 г. П. Апрель 1810 г.”.

1313. “Клировые ведомости униатских церквей Полоцкой епархии за 1808–1813 гг. П. 1813 г.”.

1316. “Ведомости о белом духовенстве Виленской епархии за 1812–1814 гг. П. 1814 г.”.

1317. “Ведомости о состоянии церквей Брестской епархии. Р. 1814 г. Имеются сведения о количестве белого и черного духовенства, церковных капиталах, количестве прихожан”.

1324. “Отчеты о визитациях базилианских монастырей Белоруссии. П. 22 июня 1817г.”.

1334. “Об упразднении в местах военных поселений греко-униатских церквей и передаче части церковных земель в военное ведомство. П. Р. 15 февраля 1818 г. – 28 февраля 1824 г.”.

1335. “Опись документов, взятых митрополитом И. Булгаком из Брестской епархиальной канцелярии при поездке в С.-Петербург, опись архива митрополичьей канцелярии за 1819 г. П., Р. 1818–1819 гг.”.

1338. “Отчеты о визитациях Тадулинского, Ушацкого и др. монастырей. П. 13 августа 1818–1819 гг.”.

1341. “Опись документов об учреждении Брестской капитулы. Р. 20 сентября 1818 г.”.

1342. "Отчеты о визитациях Белоцерковского, Полоцкого, Серочинского, Любавичского и других монастырей Белоруссии. П. 1818 г."

1345. "Ведомость о состоянии церквей и монастырей Брестской епархии. Р. 1818 г. Имеются сведения о количестве церквей и монастырей, учебных заведений, госпиталей, прихожан, крестьян, земли, посевов, лошадей, крупного и мелкого рогатого скота, свиней, доходах и расходах".

1346. "Дела Брестской капитулы о сборе с церковью средств на содержание семинарии, об оказании помощи бедным церквам, о состоянии имущества Супрасльского базилианского монастыря, об истории создания Брестской капитулы и семинарии и по др. вопросам. П., Р. 18 мая 1819 г. – 6 мая 1823 г. Имеется внутренняя опись".

1347. "Рапорт базилианского провинциала Полоцкому архиепископу И. Красовскому о настроениях в базилианской [унияцкой. — В. Г.] церкви. П. Копия. 16 июля 1819 г."

1348. "Переписка епископа А. Головни с различными лицами о присоединении униатских церквей Бобруйска к православным церквам и назначении по просьбе жителей униатского священника и по другим церковным вопросам. П., Р. 21 июля 1819 г. – 7 декабря 1821 г."

1351. "Ведомости о состоянии капиталов монастырей Витебской и Могилевской губерний. Р. 1819 г."

1360. "О передаче иезуитской школы в Витебске в ведение ордена базилиан Литовской провинции. П., Р. 22 августа 1820 г. – 29 июня 1822 г."

1362. "О борьбе православной церкви с монахами-базилианами и переходе некоторых имений униатских монастырей в ведение казны. П., Р. 2 сентября 1820 г. – 13 марта 1822 г."

1364. "О состоянии Полоцкой епархиальной семинарии. П., Р. 9 сентября 1820 г. – 15 мая 1821 г."

1378. "О слиянии Белорусской и Литовской провинций. П. 28 января 1821 г. – 18 августа 1822 г."

1379. "Дела Брестской консистории о строительстве церквей и домов для духовенства в Белостоцком округе, Пинске, Новогрудке, о внесении денег на строительство семинарии в Вильно, о визитации Брестского диоцеза и по другим вопросам. П., Р. 21 марта – 28 декабря 1821 г. Имеется внутренняя опись".

1380. "Письма и рапорты председателя Брестской консистории А. Тупальского митрополиту И. Булгаку о состоянии Лаврышевской семинарии. 4 апреля – 21 декабря 1821 г. и по другим вопросам. Имеется внутренняя опись".

1381. "О перенесении школы из Вержбиловского монастыря в Себеж. П. 27 мая 1821 г. – 23 августа 1823 г."

1384. "Рапорты администратора Полоцкой епархии И. Шуляковича митрополиту И. Булгаку о состоянии Полоцкой семинарии, о передаче униатской церкви в с. Студенец в ведение православного духовенства. П., Р. 9–24 декабря 1821 г."

1385. "О деятельности Временной комиссии, утвержденной для управления имениями Полоцкого архиепископа. П., Р. 9 декабря 1821 г. – 8 октября 1822 г."

1386. "Рапорты и письма разных лиц И. Булгаку. О назначении на должность администратора Полоцкой консистории, об инструкции по управлению имениями Полоцкого архиепископа и др. 10 декабря 1821 г. – 21 сентября 1824 г. Имеется внутренняя опись".

1388. "О передаче помещений Гродненского монастыря базилианок Гродненскому евангелическому обществу. П., Р. 16 декабря 1821 г. – 24 марта 1822 г."

1389. "О закрытии греко-униатской церкви в деревне Вилуницы Ковенского повета Виленской губернии. П., Р. 29 декабря 1821 г. – 19 января 1822 г."

1402. "Об открытии в Витебске школы иезуитов. П. 12 марта 1822 г. – 13 ноября 1822 г."

1406. "О возвращении униатских церквей. П., Р. Март 1822 г."
1415. "О посылке в С.-Петербург депутатов ордена базилианов в связи с притеснениями базилианских монастырей в Литовской провинции. П., Р. 29 октября – 17 декабря 1822 г."
1416. "Ведомость о состоянии капиталов Брестской епархии. Р. 1822 г."
1418. "Рапорты настоятелей Циперского, Лисковского базилианских монастырей, Минского и Виленского девичьих и Борисоглебского монастырей об их хозяйственном состоянии. П., Р. 12 января – 22 ноября 1823 г."
1448. "Рапорты председателей Брестской, Виленской и Полоцкой консисторий и настоятелей Минского, Пинского и других монастырей по хозяйственным вопросам, письма главноуправляющего делами иностранных исповеданий А. И. Шишкова митрополиту И. Булгаку о передаче некоторых монастырских земель в ведомство военных поселений. П., Р. 15 марта 1824 г. – 1 мая 1826 г."
1499. "Ведомость о состоянии имущества и капиталов церквей и монастырей Брестской епархии. П. 22 апреля – 4 августа 1828 г."
1500. "О присоединении греко-униатских монастырей и церквей в России к Полоцкой и Литовской епархиям. П. 16 мая – 27 декабря 1828 г."
1504. "О преобразовании Жировичского монастыря в Литовскую семинарию и назначении в нее профессоров. П. 22 июня – 9 августа 1828 г."
1508. "Опись ведомостей о состоянии церквей и монастырей за 1772–1802 гг. П. 26 сентября 1828 г."
1509. "Опись документов Виленского митрополитального архива за 1560–1789 гг. Без начала и конца. П. 1828 г."
1533. "Обращение митрополита И. Булгака ко всему греко-униатскому духовенству в связи с восстанием в Царстве Польском. Автограф. П., Р. 18 декабря 1830 г."
1535. "О награждении протоиереев П. Ситкевича, Онацевича и А. Тупальского за участие в борьбе с польским восстанием 1831 г. П., Р. 12 января – 24 декабря 1831 г."
1536. "О размещении военнопленных в Минском женском базилианском монастыре. П. 5 февраля – 8 декабря 1831 г."
1537. "Об участии священников, монахов и семинаристов в восстании 1831 г. П. 26 апреля – 14 августа 1831 г."
1547. "Об отправке в Бытенский базилианский монастырь монаха И. Заславского за участие в польском восстании. П., Р. 29 мая 1832 г. – 11 августа 1833 г."
1549. "Письмо А. Клышинского митрополиту И. Булгаку о неучастии его в польском восстании. 18 июля 1832 г."
1558. "О переходе из униатства в православие крестьян Невельского уезда и села Ушачи Лепельского уезда и борьбе униатской церкви за возвращение их в унию. Р. 28 января – 27 сентября 1835 г."
1562. "Рапорты Белорусской греко-униатской консистории и настоятеля Голловчинской церкви Могилевской губернии С. Аугустиновича о переходе прихожан из унии в православие и передаче в связи с этим ряда церквей в православное ведомство, о назначении в приход священника и по др. вопросам. Р. 20 февраля – 2 июля 1835 г."

Алексей Кавко (Москва)

ДОКУМЕНТЫ, ВЫЯВЛЕННЫЕ В РОССИЙСКОМ ГОСУДАРСТВЕННОМ АРХИВЕ ЛИТЕРАТУРЫ И ИСКУССТВА

Белорусские писатели, художники, деятели культуры

Александрович Андрей Иванович

Ф. 631, оп. 15, ед. хр. 66. Доклад А. Александровича “О белорусской поэзии” на правлении СП СССР (1936 г.), автобиография, фото писателя и др. документы.

Бялыницкий-Бируля Витольд Каэтанович

Ф. 1938, оп. 1, ед. хр. 10. Материалы к биографии художника. Анкета, фрагменты письма (черновики, варианты) к П. К. Пономаренко:

“Вот уже прошли какие-то годы, как меня постигла тяжелая болезнь, которая меня не убила, а лишь покалечила, и старый белорус живет и живет! Недаром есть наша поговорка: старая посуда два века живет! Как, например, если глиняный горшок лопнет, то его обмотают берестой или лыком от лозы, и горшок опять жив! Ставь его опять в печь. [...] Ибо я восемьдесят три года тому назад родился в деревне и проживаю жизнь свою среди Белорусского народа, нашей белорусской природы, и эта любовь к природе, к народу, который научил меня любить и понимать природу, до сих пор живет в моем сердце”. Без даты.

Ф. 2518, оп. 1, ед. хр. 87. Письма, приветственные телеграммы Заира Азгура, Ивана Ахремчика В. Бялыницкому-Бируле.

Жилунович Змитер Федорович (Тишка Гартный)

Ф. 2182, оп. 1, ед. хр. 314. Зм. Жилунович – М. М. Шапской из Минска в Ленинград от 5 апреля 1926 г. — о безупречности ее корреспонденций о Беларуси в “Красной газете”.

Голубок (Голубев) Владимир Иосифович

Ф. 837, оп. 1, ед. хр. 117. Письма В. И. Голубка Н. А. Попову, в частности, “Моя биография”, с подробным жизнеописанием и изложением творческой “технологии” передвижного театра Голубка.

Громько Михайло (Михаил Александрович)

Ф. 837, оп. 1, ед. хр. 122. Письмо М. А. Громько Н. А. Попову. Без даты.

Дубовко Владимир Николаевич

Ф. 595, оп. 1, ед. хр. 314. Личное дело студента Высшего литературно-художественного института им. В. Я. Брюсова Дубовко В. Н. В деле: аттестат об окончании Нововиленской учительской семинарии, выданный в Невеле 23.10.1918 г.; академический лист о сдаче вступительных экзаменов в ВЛХИ; отношения Представительства БССР в Москве дирекции института касательно прохождения учебы и профессионального назначения студента Дубовко.

Ф. 2175, оп. 5, ед. хр. 106. В. Н. Дубовко. Тридцать лет и три года. Воспоминания о Степане Злобине (машинопись, 1 экз.).

“После Сибирской тайги попасть в поднебесное высокое здание на Котельнической набережной и ориентироваться в нем для меня было большим событием и,

я сказал бы, делом далеко не легким. [...] Отлеживался он в своем кабинете на диване и встретил меня строчками из моего юношеского белорусского стихотворения "Ноч наплакали бязозы": "Ані слова, ані гуку // Не чуто ў адказ, // Шле зязюля ку-ку-ку-ку // Ў засмучоны час". На моем лице отразилось такое изумление, что и Виктория Васильевна [жена писателя. — А. К.] и Степан Павлович рассмеялись".

Дыло Язеп (Иосиф Леонтьевич)

Ф. 1408, оп. 1, ед. хр. 226, л. 142. Письмо И. Л. Дыло Н. А. Попову. Без даты.

Кастровицкий Казимир Карлович (Карусь Каганец)

Ф. 680, воп. 2, ед. хр. 583. Личное дело Казимира Карловича Кастровицкого, учащегося Училища живописи, ваяния и зодчества. 13 августа 1885 г. — 11 января 1890 г. 16 л.

Прошение "Дворянина К. К. Кастровицкого" в Совет Московского художественного общества о зачислении в училище живописи, с упоминанием о прилагаемых (в деле отсутствуют) метрики и свидетельства о дворянском происхождении. Прошение о внесении им же, в качестве вольного посетителя училища, 25 руб. за 2-е полугодие 1885 г. Прошение от 3 сентября 1886 г. об освобождении от оплаты за учебу, "так как я нахожусь в бедственном состоянии". Помета карандашом: "освобожден".

Киркор Адам Гонорий

Ф. 4, оп. 1, ед. хр. 10, л. 2. Альбицкий К. И. Библиографические отзывы (о Киркоре).

Ед. хр. 12^к, л. 59. Киркор А. Библиографические сведения (о нем).

Ед. хр. 24, л. 36. То же.

Ф. 38, Антропов, оп. 1, ед. хр. 52. Меню обеда в честь А. Киркора и список славянских деятелей, приглашенных на обед 31.12.1860 г. (печ., на польском и русском языках).

Климкович Михась (Михаил Николаевич)

Ф. 631, оп. 15, ед. хр. 112. Доклад на III пленуме СП СССР "Литература советской Белоруссии" (1936 г.). Там же: доклады "Против нацдемовской литературной критики" (1936 г., 70 л.) и "О задачах белорусской советской литературы".

Мицкевич Константин Михайлович (Якуб Колас)

Ф. 336, оп. 6, ед. хр. 4, л. 29. В. В. Маяковский. В интервью зарубежным журналам 1927 г. упоминает о Я. Коласе (на польском, французском языках).

Ф. 1334, оп. 1, ед. хр. 1451. Якуб Колас. Два снимка — фото. 1930-е — начало 1940-х гг.

Ф. 1628, Фадеев, оп. 3, ед. хр. 17. А. А. Фадеев. Колас Якуб. Декабрь, 1952 г. Заметка, машинописная копия. 2 л.

Луцевич Иван Доминикович (Янка Купала)

Ф. 66, оп. 2, ед. хр. 10. Пьеса Я. Купалы "Тутэйшыя", режиссерский экз. Н. А. Попова с дарственной надписью: "Шчырапаважанаму т. М. А. Папову на добры ўспамін. Янка Купала. 20.VII.26. Менск".

В конце текста "Спіс роляў і распіс парыкоў". Некоторые из артистов-исполнителей: "Грыгоніс — Мікіта Зносак, Крыловіч — Янка Здольнік, Ільінскі — Спічынi, Уладамірскі — Усходні вучоны, Мышко — Заходні вучоны".

Ф. 66, оп. 1, ед. хр. 1066. Иван Алексеевич Белоусов. Письма Н. А. Янчука к И. А. Белоусову о переводах на русский и издании в Москве произведений Купалы. 1919–1920 гг.

Из письма Н. А. Янчука от 13 апреля 1919 г.: "Книжка Купалы выйдет хорошая и интересная. Оказывается, довольно много переведено. А какое совпадение: я

как раз сегодня получил из Минска письмо от Купалы, в котором он просит ссудить его некоторыми книжками по истории и этнографии Белоруссии и между прочим обещает свою фотографию, о которой я его просил еще осенью. Он переехал из Смоленска в Минск (Юрьевская ул., д. 35, кв. 6) и служит по Отделу народного образования библиотекарем при Белорусском народном доме. Жалуется, что платят мало и неаккуратно; одно приятно, что работа по душе... Бедствует без пособий для своих литературных занятий. Его библиотека, порядочная, погибла во время войны в Минске, а существующие там библиотеки не дают того, что ему нужно. Он задумал что-то писать из древней, дохристианской эпохи местного края и очень интересуется поэтому также общеславянской археологией, мифологией и поэтическими представлениями языческой эпохи у славян и русских (в том числе и белорусов) в частности. Придется ему кое-что послать хоть на время, но конечно рискованно, что не получу обратно, да и до него дойдет ли”.

Ф. 2563, Корнеев, оп. 1, ед. 140. Янка Купала. Фото в группе с неустановленными лицами. 1930-е г.

Луцкевичи Антон и Иван

Ф. 1666, газ. “Речь”, оп. 1, ед. хр. 942. Письмо Антона Ивановича Луцкевича от 17 мая 1911 г. главному редактору “Речи”.

Ед. хр. 1786. И. И. Луцкевич. Пошлины на маньчжурское зерно в Приамурском крае. Статья, автограф. 13 л.

Носович Иван Иванович

Ф. 461, Симоны, оп. 1, ед. хр. 38. Дополнение к сборнику “Белорусские пословицы”, составленному И. Носовичем. Автограф. 106 с.

Без прыказкі і з лаўкі не зваліцца.

Бі сароку і варону, даб’ешся да белага лебядзя.

Благаслаўляю, дзіцятка, на ўсё добрае, а на дурное сам дагадаешся.

Благія вочы й благія рукі.

Быў час — і нас дзеўкі любілі.

Дай, Божа, у добры час сказаць, а ў ліхі памаўчаць.

Пщелко Александр Романович

Ф. 1041, оп. 4, ед. хр. 549. Материалы к биографии А. Р. Пщелко: письма редакций, отзывы о его произведениях и др. 25 сентября 1892 г. – 13 апреля 1928 г. 9 л.

“А. Р. Дружище! Чудак! Зачем Вам гэта Беларусь. Пишите по-русски! ... Заезжайте в “Мир” [“Мир искусства”]. Ваш Чехонт. [Чехов?]”. Копия, переписанная рукою Пщелко. Внизу тою же рукою помета: “с подл. верно” — и овальная печать “Пщелко”.

Савич-Заблоцкий Войнислав (Войслав) Казимир

Ф. 1755, оп. 1, ед. хр. 1. Объяснение В.-К. Савича-Заблоцкого — “По поводу объяснения помещика Я. О. Наркевича-Июдо”. Автограф. 1–6 л.

Ед. хр. 2. Письмо генерал-адъютанта А. А. Киреева к В.-К. Савичу-Заблоцкому из Санкт-Петербурга от 31 января 1892 г. (об идеале “истинного славянина” в духе Хомякова и о необходимо последовательном рвении адресата сему примеру).

Ед. хр. 3. Н. В. Кореев, проф. — В.-К. Савичу-Заблоцкому, Санкт-Петербург, 29 декабря 1891 г. На бланке “Общества для пособия нуждающимся литераторам и ученым” сообщает адресату об отказе ему в соответствующем пособии — “в виду того, что по-русски Вы очень мало писали”. 1 л.

Ф. 1755, оп. 1, ед. хр. 4. Иоанн Антонович Котович — В.-К. Савичу-Заблоцкому (из Вильно в Минск, получено 16 октября 1891 г.). От имени владыки извещает о направлении адресату 100 руб. для спасения его библиотеки и для поездки в Пе-

тербург, желает также, чтобы тот “в лоне православия” обрел мир своей совести и осуществил завет своего сердца. В выборе своего духовного руководителя владыка рекомендует довериться Владимиру Карловичу Саблеру, пока находящемуся на Волыни в связи с освящением собора князей Острожских. В конце: “Говорят, что в “Минском листке” Иодко-Наркевич касается Вашей личности. Хорошо бы этот № препроводить владыке Донату с объяснением, чтобы распать правдой ложь”.

Ед. хр. 5. П. А. Кулаковский — В.-К. Савичу-Заблоцкому из Варшавы в Минск 1 апреля 1891 г. (препровождает, по поручению проф. А. С. Будиловича, 100 руб. и просит уведомить о получении). 1 л.

Сапунов Алексей Парфенович

Ф. 1348, Коллекция писем, оп. 1, ед. хр. 796, л. 20. Письма А. П. Сапунова к А. Я. Бодренко. Фото Сапунова на фоне его дачи. А. Я. Бодренко. Воспоминания [о А. П. Сапунове, о жизни Витебска в конце XIX – начале XX в.] 1883–1886 и 1910–1916 гг.

Визитная карточка А. П. Сапунова: “Действительный член Императорского Русского Географического общества, Член-Соревнователь Императорского Общества Истории и Древностей Российских при Московском университете, Член-Корреспондент Императорского Археологического Общества, Член-Сотрудник Императорского Русского Археологического Общества, Действительный Член Витебского губернского Статистического Комитета, Член-корреспондент Курляндского f. Literatur und Kunst, Действительный Член Императорского Русского Военно-Исторического Общества, Почетный Член Витебской Ученой Архивной Комиссии, Действительный Член Смоленской Ученой Архивной Комиссии, Член Общества изучения Могилевской губ., Почетный Член Императорского Московского Археологического Института имени Императора Николая II. Витебск”.

Фольклор. Общие вопросы истории культуры, религии, белорусоведения

Ф. 46, оп. 2, ед. хр. 110. А. Б. Корвин-Красинский. Проект уничтожения монашеских римско-католических орденов в присоединенных к России польских областях и укрепления униянского ордена. 1831 г.

Ф. 104, оп. 1, ед. хр. 1. Записка директора Департамента иностранных вероисповеданий Ф. Ф. Вигеля о замечаниях министра финансов по поводу преобразования Литвы с целью ее обрусения. О внедрении православия в Литве с целью обрусения литовцев, поляков, евреев. 1830-е гг. Рукописная копия.

Ед. хр. 1809. Е. А. Масальская-Сурина. Исторические легенды пинчуков. О начале веры католической в Пинском крае (выписки).

Ф. 126, оп. 1, ед. хр. 37. А. Е. Грузинский. Доклад на траурном заседании памяти Н. А. Янчука с приложением собранных им белорусских песен и нот к ним. 1922 г.

Ф. 194, Елагин, оп. 1, ед. хр. 1. Н. В. Елагин. Христианские мученики в Литве. Исследование. Черновик. 1849 г.

Ед. хр. 2–3. Н. В. Елагин. Об исторической церковной унии в России. Исследование. Автограф рукописи с правкой автора. 1870-е гг.

Ф. 206, оп. 1, ед. хр. 308. Записка Иосифа Семашко об ограждении греко-униатского вероисповедания. Автограф, конец 1820-х гг.

Ф. 837, оп. 2, ед. хр. 748. Материалы из личного архива Н. А. Попова (о работе театральной подсекции Инбелкультга, 2-го Белорусского театра в Витебске и др.).

Ф. 1345, оп. 5, д. 20. Статьи разных лиц для журнала. 1918 г. 122 л.

Д. 21. Статьи разных лиц для № 5, 6 “Чырвонага шляху” (не вошедшие по цензурным соображениям). 1918 г. 21 л.

Ф. 1420, оп. 1, ед. хр. 164. Белорусские сказки и частушки, записанные Пар[а]хневичем.

Ф. 1549, оп. 1, ед. хр. 275. Заговор от зубной боли. Записано в 1900–1903 гг. в дер. Еремичи Кобринского уезда.

Ф. 2012, оп. 3, ед. хр. 98. Р. Ширма — В. Я. Шебалину, письма 1950–1962 гг.

Ф. 2037, Кочеткова, оп. 1, ед. хр. 297. Письмо Рыгора Ширмы В. Н. Кочеткову
Ф. 2119, оп. 1, ед. хр. 364. л. 26 об. — 41. Белорусская сказка о Иване-царевиче и Марии-красе в пересказе К. Г. Паустовского. 1940-е г.

Уладзімір Кулажанка (Мінск)

БЕЛАРУСКІЯ РУКАПІСНЫЯ МАТЭРЫЯЛЫ Ў АРХІВАХ, БІБЛІЯТЭКАХ І МУЗЕЯХ РАСІЙСКОЙ ФЕДЭРАЦЫІ, ПРАГЛЕДЖАНЫЯ DE VISU І ВЫЯЎЛЕННЫЯ ПА ДРУКАВАНЫХ АПІСАННЯХ

У розны час супрацоўнікі Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны працавалі ў рукапісных сховішчах Расійскай Федэрацыі. Не ўсе выяўленья крыніцы былі выкарыстаны ў навуковых працах. Многія запісы засталіся толькі ў картатэках, якія служаць абмежаванаму колу асоб. Улічваючы гэтую акалічнасць, яны друкуюцца тут (у алфавітным парадку гарадоў і сховішчаў, па ўзрастаючых нумарах фондаў і адзінак захавання. Нумары рукапісаў (адзінак захавання) падаюцца ў пачатку запісаў. Апісанні даюцца ў скарачаным выглядзе.

Некаторыя запісы падаюцца паводле друкаваных каталогаў: “Музейное собрание рукописей” (Расійская дзяржаўная бібліятэка, у мінулым — Дзяржаўная бібліятэка СССР). М., 1961. Т. 1; М., 1997. Т. 2. У такіх выпадках у дужках указваюцца том і старонка.

Масква

Дзяржаўны гістарычны музей (аддзел рукапісаў)

Фонд “Музейскія”.

2929. Песеннік з беларускімі творамі: “Быстренькія реченкі, холодныя водонкі” (арк. 135 адв.), “Помозите плакати, миленького чекати” (арк. 136), “Ой, перестан мой наимилши до мене ходити” (арк. 178) і інш. XVIII ст.

3134. Зборнік духоўных кантаў і песень. Некаторыя песні: “Течет вода по долине” (арк. 71 адв. – 72), “Да тепер я при бедности, при великой тузе” (арк. 74 адв.) і інш. выразна беларускага паходжаньня. 1742 г.

Аддзел пісьмовых крыніц.

23898. У рукапісным зборніку XVIII ст. шэраг лірычных песень (№ 23, 28, 31, 39, 40, 41) маюць беларускія лексічныя і фанетычныя рысы.

Фонд Уварава.

268. “Пентатэугум”, паэма ураджэнца Беларусі Яна Андрэя Белабоцкага. Канец XVII ст.

Расійская дзяржаўная бібліятэка (аддзел рукапісаў)

Ф. 64. Гаўрыловічаў (дваранскі род з Магілёўскай губ.). Маёмасныя, юрыдычныя дакументы. 1830–1870 гг.

Ф. 143. Кубліцкіх (шляхецкі род з Полаччыны). Зямельна-маёмасныя дакументы, інвентары, прывілеі, літаратурныя творы, альбомы з выпіскамі свецкага і духоўнага характару, усяго 25 тыс. арк. XVI–XIX стст.

Ф. 153. 919, а, б, в. “Запіска сваім абставінам і заўвагам для сябе і дзяцей маіх” Аляксандра Луніна, правіцеля Полацкага намесніцтва, у 3 т. Расказваецца пра грамадска-культурнае жыццё Полацка 1790–1792 гг.

Ф. 178. Музейны збор.

706. Рукапісны зборнік песень і рамансаў. Сярод іх сустракаюцца лірычныя песні выразна беларускага паходжання (“Да уж нашы берэжонкі вода поняла”). Другая чвэрць XVIII ст.

1017. Псалтыр на старабеларускай мове. Сярэдзіна XVII ст. Рукапіс паступіў ад этнографа Адама Багдановіча (Т. 1. С. 166).

1684–1743. Матэрыялы з архіва археографа і гісторыка Івана Грыгаровіча.

3049. Зборнік багаслоўскіх выпісак. Ёсць выпіскі з “Вялікага катэхізіса” Лаўрэнція Зізанія. XVIII ст.

3066 (т. 1–3). Творы свяціцеля Дзімітрыя Растоўскага, у тым ліку выдадзеныя ў Магілёве (1716), Гродне (1789). Канец XVII – пач. XVIII ст. (Т. 2. С. 31–32).

3112. “Сборник аскетический”, уключае “Словы” Кірылы Тураўскага. XV–XVI стст. (Т. 2. С. 42).

3157. “Шестоднев служебный”, падараваны бібліятэцы беларускім вучоным М. Янчуком. Напісаны заходнерускім паўуставам. Канец XVI – пач. XVII ст. (Т. 2. С. 56–57).

3176. Мінеі службовыя на люты і ліпень. Напісаны заходнерускім паўуставам. Канец XVI ст. (Т. 2. С. 64–65).

3179. Мінеі святочныя на верасень–студзень. Напісаны заходнерускім паўуставам. Канец XVI ст. (Т. 2. С. 66–67).

3180. Мінеі святочныя на люты–жнівень. Напісаны заходнерускім паўуставам. Канец XVI ст. (Т. 2. С. 67).

3271. Гістарычны летапісны зборнік. Уключаны фрагменты з прытчы пра сляпога і кульгавага Кірылы Тураўскага. XV–XVI стст. (Т. 2. С. 88).

3309. Зборнік павучанняў і жыццй. Ёсць “Слова” Кірылы Тураўскага на Вялікдзень. XVII ст. (Т. 2. С. 108).

3310. Зборнік павучанняў і жыццй. Ёсць “Слова” Кірылы Тураўскага — прытча пра сляпога і кульгавага (Т. 2. С. 108).

3316. Спіс “Апафегматаў” Беняша Буднага. Пачатак XVIII ст. (Т. 2. С. 110).

3321. Архіў маэнтка Выжловічы Мінскай губ. Выдзелены ў самастойны ф. 61. XVI–XIX стст.

3404. Пралог на верасень–люты. Уключае прытчу пра сляпога і кульгавага Кірылы Тураўскага. XVII ст. (Т. 2. С. 140).

3407. “Катэхізіс” Лаўрэнція Зізанія і “гутарка” з ім спраўшчыкаў Маскоўскага друкарскага двара. XVIII ст. (Т. 2. С. 141).

3417.17. Копія “Малітвы з пахвалою да Прасвятой Багародзіцы...” Сімяона Полацкага. XIX ст. (Т. 2. С. 141).

3432. Павучанні, складзеныя з выпісак і пераказаў з “Вячэры душэўнай” Сімяона Полацкага. Першая трэць XVIII ст. (Т. 2. С. 154).

3585. Зборнік выпісак, запісаў, гістарычных і літаратурных артыкулаў. Ёсць выпіскі з “Вячэры душэўнай” Сімяона Полацкага. XVII–XVIII стст. (Т. 2. С. 168).

3706. “Сборник преложных статей” за верасень–лістапад. Ёсць прытча пра сляпога і кульгавага Кірылы Тураўскага. XVIII ст. (Т. 2. С. 205).

3848. Статут царкоўны. Напісаны заходнерускім ці паўднёварускім паўуставам. Сярэдзіна XVI ст. (Т. 2. С. 251).

4056. Зборнік гістарычных і інш. артыкулаў. Ёсць “Спрэчкі” Лаўрэнція Зізанія з маскоўскімі спраўшчыкамі і “Катэхізіс” Лаўрэнція Зізанія. Першая чвэрць XVIII ст. (Т. 2. С. 273).

4076. Евангелле. Напісана заходнерускім паўуставам (?). Сярэдзіна XVI ст. (Т. 2. С. 284).

4102. Пралог на верасень–люты. Напісаны паўуставам. Першая чвэрць XVI ст. Спісак мог быць зроблены на тэрыторыі Беларусі ці блізкай ад яе (Т. 2. С. 294).

4179. “Статут Вялікага Княжэння Літоўскага”. Трэцяя чвэрць XVIII ст. (Т. 2. С. 327–328).

4247. Зборнік выпісак і павучальных аповесцей. Ёсць выпіскі з “Граматыкі Віленскага друку ў лета 7105”. Першая чвэрць XIX ст. (Т. 2. С. 344).

4258. Копія “Статута Вялікага Княства Літоўскага”. Канец XVIII – пачатак XIX ст. (Т. 2. С. 348).

4284. Зборнік слоў, жыццй і павучальных аповесцей. Ёсць “Слова” Кірылы Тураўскага на Вялікдзень. Першая чвэрць XVIII ст. (Т. 2. С. 355).

4303. Зборнік слоў і павучанняў. Ёсць “Слова” Кірылы Тураўскага (“Прытча пра душу і цела”). Пачатак XVIII ст. (Т. 2. С. 364).

4434. Пралог на верасень–лістапад. Ёсць “Слова пра душу і цела”, “Прытча пра сляпога і кульгавага” Кірылы Тураўскага. Другая палова XVI ст. (Т. 2. С. 372).

4436. “Златавуст”. “Слова” Кірылы Тураўскага ў новую нядзелю пасля Вялікадня. Сярэдзіна XVIII ст. (Т. 2. С. 373).

4442. “Златавуст”. 3 дадатковымі артыкуламі. Ёсць “Словы” Кірылы Тураўскага ў нядзелю цвянтую; у нядзелю новую; у нядзелю 3-ю пасля Вялікадня. Пачатак XVII ст. (Т. 2. С. 377).

4465. “Венец веры кафолическия... Симиона Петровскаго Ситияновича [!] в лето 1670 месяца иуния в 9 день...” Першая чвэрць XVII ст. (Т. 2. С. 386).

10438. Зборнік песень 60-х гг. XVIII ст. Пад № 51 (арк. 17 адв.) запісаны вершаваны твор з беларускімі лексічнымі і фанетычнымі рысамі (“При долинушки стояла, малину ламала”).

Ф. 183. Замежныя рукапісы.

422. “Курс філасофіі” Магілёўскага (беларускага) епіскапа XVIII ст.

1594-а. Каталог гравюр, якія захоўваліся ў бібліятэцы І. Храптовіча ў Шчорсах. 1787 г.

3196. “Успаміны” Мікалая Багалюбава, у якіх апісаны падзеі 1847–1863 гг. у Беларусі (Горкі, Віцебск).

Ф. 299. Акадэміка М. С. Ціханравава.

249. Зборнік сілабічных вершаў XVIII ст. На арк. 264–266 адв. знаходзіцца верш на ўзяцце Смаленска ў 1654 г. (“Крыкнул орел белый славный...”) з беларускімі лексічнымі і фанетычнымі рысамі. Ёсць “Метры” Сімяона Полацкага.

342. Зборнік XVIII ст. (апошні запіс датуецца 1769 г.). Сярод змешчаных у ім інтэрмедый — дыялог цыгана з літвінам (арк. 241 адв. – 243 адв.) і раскольніка з яўрэем (арк. 256 адв. – 260), дзе цыган і яўрэй гавораць па-беларуску.

576. “Вянец веры” Сімяона Полацкага. Скорпіс. Пачатак XVIII ст.

636. Тое ж.

Ф. 310. Вукола Ундольскага.

427. “Кніга аб праваслаўнай веры” на старабеларускай мове. XVII ст.

464. “Павучанні” і інш. Багаслоўскія тэксты на старабеларускай мове. Сярэдзіна XVII ст.

901. Зборнік з творамі Сімяона Полацкага. XVII ст.
1282. “Вянец веры” Сімяона Полацкага. XVIII ст.

Цэнтральны дзяржаўны гістарычны архіў

Фонд дзяржархіва, разрад 7, воп. 2.

2533. Справа лідскага лоучага Казіміра Кулеша. Канец XVIII ст.
2561. Справа аб супраціўленні пераходу уніяцкіх цэркваў у праваслаўе. 1780 г.
2621. “Пра скаргу невядомага чалавека на ўціск з боку магілёўскага губернскага пракурора Поснікава”. Канец XVIII ст.
2636. Справа аб фальшываманецтве графаў Зяновічаў у маёнтку Зорыча ў Шклове. 1783 г.
2791. Справа полацкага шляхціца Іосіфа Грыгаровіча, які гаварыў “дерзкие слова” супраць улад. Канец XVIII ст.
2818. Справа “магілёўскага двараніна” Антона Лапы, сасланага за вальнадумства ў Табольск. 1794 г.
2849. Справа мазырскага шляхціца Іосіфа Яленскага, сасланага за вальнадумства ў Салавецкі манастыр, яго творы на польскай мове. 1795 г.
2923. Справа старшыні Мінскай грамадзянскай палаты Ігнація Дашкевіча, арыштванага “за предложения против русского правительства”. 1797 г.
3040. Справа ашмянскага пісара Іосіфа Харашоўскага, які атрымаў пракламацыю з Львова. 1797 г.
3061. Справа “белорусского помещика” Сямёна Зяновіча, сасланага з Полацкай губ. у Сібір за распаўсюджванне “зловредных сочинений”. Ёсць яго верш пра “свабоду і тыранства цара”. 1797 г.
3109. Справа пра нагляд за паводзінамі ўраджэнца Брэста Аляксандра Русакоўскага, які прыбыў з Парыжа. 1798 г.
3475. Пра нагляд за паводзінамі Магілёўскага архіепіскапа Станіслава Богуш-Сестранцэвіча. 1799 г.
3560. Справа шляхціца з Ліды Тадэвуша Крушынскага, пакаранага бізуном і сасланага ў Сібір за напісанне “пашквіля пад імем Касцюшкі”. 1800 г.
3602. Пра “беларускага двараніна” з Віцебскай губерні Ілью Макарэвіча, якога збіраліся арыштаваць пасля смерці за “вар’яцкія творы”. 1801 г.

Санкт-Пецярбург

Інстытут гісторыі Расійскай акадэміі навук (Санкт-Пецярбургскае аддзяленне)

Архіў складаецца з фондаў і калекцый

- К. 11. Ёсць рэстр Яна Хадкевіча. XVI ст.
К. 35. Зборы Ванляроўскага з Оршы. 1560–1750 гг.
К. 52. Зборы Паўла Дабрахотава, прафесара Жыровіцкай духоўнай семінарыі, распачатыя ў Жыровічах. 2492 адзінкі захавання на польскай, лацінскай і старабеларускай мовах.
87. Копіі дакументаў пра мястэчка Жыровічы.
164. Зборнік гістарычных звестак пра Жыровічы. 1713 г.
228. Апісанне Жыровіцкага манастыра. 1753 г.
283. Панегрык шведскаму каралю Густаву Адольфу. На лацінскай мове. Складзены або перапісаны ў Жыровічах.
293. Апісанне манастыра ў Ракаве. 1762 г.
346–354. Зборнікі Антонія Завадскага. Ёсць шматлікія матэрыялы пра Быцень, Жыровічы, Полацк, уніяцкія манастыры ў Беларусі, дзве польскія песні да Божай Маці Ушацкай (адз. зах. 350, арк. 98–99). XVII–XVIII стст.

- К. 81. Д. Мацкевіча. Дакументы грэка-каталіцкай царквы. 1614–1799 г.
- К. 87. Дакументы заходнерускай царквы. Ёсць дакументы Магілёўскай епархіі 1611–1795 г.
- К. 88. Б. Мадзалеўскага. Ёсць дакументы з Віленскага і Мінскага ваяводстваў — землеўладальнікаў Мястоўскіх, Масальскіх, Смагажэўскіх і інш. XVI–XVIII стст.
- К. 114. Дакументы заходнерускай царквы. 1594–1633 г.
- Ф. 230. Ёсць дакументы протаіерэя Н. Смоліча, настояцеля Мінскага Кацярынінскага сабора. 1873–1896 г.
- К. 223. Ёсць матэрыялы Віцебскага археалагічнага інстытута і павятовага казначэйства. 1780–1789 г.
- К. 238. Дакументы па гісторыі Польшчы і Беларусі. 1543–1704 г.

Інстытут рускай літаратуры (Пушкінск дом) Расійскай Акадэміі навук
(аддзел рукапісаў)

Беларускі збор узнік у 1976 г. у выніку камандзіроўкі ў Гомель М. Панырка. Потым папоўніўся дзякуючы экспедыцыям у Віцебскую вобл. В. Бударагіна і Д. Буланіна. Цяпер налічвае 92 тыс.(?) адзінак захавання (у тым ліку — “пеўчыя” рукапісы мясцовай традыцыі, “Катэхізіс” Лаўрэнція Зізанія, зборнік са “Словамі” Кірылы Тураўскага і інш.). XVI–XX стст.

Збор У. Ператца. 657 адзінак захавання.

229. “Куранты”, зборнік песеннай лірыкі з нотамі. Складзены ў Яраслаўлі. Ёсць тэксты на беларускай мове або з беларусізмамі. 1733 г.

387. Летапіс царквы ў Ветцы. Канец XVIII ст.

487. Ёсць “беларуская” сатыра “Вольнасць”. XIX ст.

Збор С. Яўсеева. 10 рукапісаў, знойдзеных у пачатку 1920-х гг. у Віцебскай губ.

Калекцыя І. Анацэвіча. Сярод 374 адзінак захавання — польская паэма М. Стрыйкоўскага пра бітву польскіх і рускіх войскаў на р. Уле ў 1564 г.

Расійская Нацыянальная (раней Публічная) бібліятэка
(аддзел рукапісаў)

Ф. 181. П. Гільтэбранта.

5. “Простанародныя песні”, запісанія ў в. Азяты Кобрынскага пав. В. Андраюком.

7. Песні з Ваўкавыскага пав., запісанія Арцішэвічам.

9–18. Фальклорныя запісы, зробленыя на Беларусі рознымі асобамі. XIX ст.

Ф. 629. П. Ратча.

29. Ёсць беларуская вершаваная “Гутарка двух суседаў”. Сярэдзіна XIX ст.

324. Ліст мінчаніна А. Валіцкага пра буквар, патрэбны для народа. Другая палова XIX ст.

376. Пералік гравюр, карцін і альбомаў, якія належалі У. Сыракомлі. 1860-я гг.

Ф. 971. П. Добраўскага.

126. Дакумент пра “незаконныя дзеянні” жыхароў Ашмянскага пав. 1734 г.

130. Матэрыялы пра шляхціца Міхала Валадковіча, асуджанага на смерць трыбуналам у Мінску. Сярэдзіна XVIII ст.

133. Матэрыялы пасяджэнняў сейміка ў Ашмянах. XVIII ст.

Цітоў А. (асобны збор).

636. Казанні Сімяона Полацкага.

1404. Верш Сімяона Полацкага на смерць цара Аляксея Міхайлавіча.
3259. “Вянец веры” Сімяона Полацкага.
3504. Вершаваны “Псалтыр” Сімяона Полацкага.
3792. Вершы XVIII ст., перапісаныя ў 1891 г. з рукапісу, які належаў Ф. Бычкову.
Сярод іх — беларускія творы або творы з выразнымі беларускімі моўнымі рысамі — “Зара заходзіць, вечар блізняка” (арк. 62 адв. – 63 адв.), “Чэм маі очэнькі так смутна плачуць” (63 адв. – 64), “Ой, стаялі стажкі яравыя” (64–65) і інш.

Цвер (былы Калінін)

Дзяржаўны архіў Цвярской вобласці

- Ф. 76, адз. зах. 293. “Ветроград многоцветный” Сімяона Полацкага. XVIII ст.
Ф. 344, адз. зах. 980. Чацвёрэвангелле. Мова “заходнеруская”. XV ст.
Ф. 368, адз. зах. 930. Месяцаслоў. Напісаны ў “Заходняй Русі”.
Ф. 460, адз. зах. 1001. Судовая кніга падкаморыя Віцебскага ваяводства. 1642–1647 гг.
Ф. 461, адз. зах. 154. Кніга Віцебскага суда для рэгістрацыі дарчых запісаў на нерухомую маёмасць.

Мікалай Нікалаеў (Санкт-Пецярбург)

КНІГІ СА ЗБОРАЎ РАДЗІВІЛАЎ І САПЕГАЎ У САНКТ-ПЕЦЯРБУРГСКІХ БІБЛІЯТЭКАХ

Як ужо гаварылася ў папярэдніх зборніках серыі “Вяртанне”, значная частка кніжных бібліятэк Беларусі (Радзівілаў у Нясвіжы, Сапегаў у Дзярэчыне, Полацкай езуіцкай акадэміі, кляштара кармелітаў босых у Глыбокім і інш.) у выніку ваенных дзеянняў апошняй трэці XVIII — першай трэці XIX ст. была вывезена ў тагачасную сталіцу Расійскай імперыі. Выяўленне гэтых страг застаецца надзённай справай беларускіх і расійскіх кнігазнаўцаў.

Лёсу бібліятэкі Радзівілаў у дадзеным зборніку прысвечана спецыяльнае даследаванне Таццяны Рошчынай. Таму мне няма патрэбы падрабязна спыняцца на гэтым пытанні. Адзначу толькі, што ў аддзеле рэдкіх кніг Бібліятэкі Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу мной выяўлена 38 кніг з Радзівілаўскай бібліятэкі ў Нясвіжы XVI–XVIII стст. на лацінскай і польскай мовах. Побач з замежнымі выданнямі там знаходзяцца і мясцовыя (Вільня, Слуцк).

Пра бібліятэку Сапегаў, якая збіралася ў Слоніме, а потым у Кодні (цяпер Польшча) і Дзярэчыне (цяпер Зэльвенскі р-н Гродзенскай вобл.), таксама даволі многа пісалася. Ёй (як частцы збораў Сапегаў) прысвечаны артыкул Маі Яніцкай¹. Гэтай бібліятэкай займаліся польскія даследчыкі Марыян Маралёўскі і Юзаф Ваякоўскі, а ў апошні час — беларускі пісьменнік Міхась Скоб-

¹ Яніцкая Мая. Што напаткала “Сапежанскі збор” ? // Вяртанне – 3. Мн., 1996. С. 237–241.

ла². Тут адзначу толькі, што пачатак зборам паклаў у XVI ст. знакаміты Леў Сапега, а вывезены яны былі з Дзярэчына спачатку ў Беласток, а потым у Пецярбург у 30-я гг. XIX ст. — пасля іх канфіскацыі з сувязі з удзелам у паўстанні 1831 г. Яўстафія Каятана Сапегі. У дадзенай публікацыі апісаны 180 кніг з Дзярэчынскай бібліятэкі, якія цяпер знаходзяцца ў Расійскай нацыянальнай бібліятэцы ў Санкт-Пецярбургу. Гэта выданні XVI–XIX стст., якія ўбачылі свет у Польшчы, Францыі, Італіі і іншых еўрапейскіх краінах. Сярод іх — многа твораў класікаў. Апісанні кніг у некаторых выпадках даюцца скарачана.

Кнігі з бібліятэкі Радзівілаў у БАН Расіі (Санкт-Пецярбург)

1. Akty rozmaite do Trojce Przenajświętszej Najśladszego Jezusa. Przenajświętszej Matki iego. Do naklonienia grzesznym miłosierdzia Boskiego wielce skuteczne ieżeli skruszonym sercem y pokornym ciała ulożeniem kłęczac przynamniej rano y wieczor odprowowane będą. Wilno: druk. Akadem. Societ. Jesu, 1720. [12 s.].

У канцы тэксту імя складальніка: Constantinus Episcopus. Экземпляры, невядомы Эстрэйхеру. Шыфр XXIX / а 5051. алл. 5.

2. *Andrzejkiewicz Jan*. Ziarno gorczyczne gorzkiej męki nasłodszego zbawiciela Chrystusa Jezusa... przez Xiędza Jana Andrzejkiewicza Societatis Jesu Kapłana... W Wilnie, w drukarni Akademickiej Soc. Jesu, Roku Pańskiego 1688. [6], 262, [6] s. – 4°.

Тытульны аркуш у наборнай рамцы. Віньеткі (застаўкі і канцоўкі) і буквіцы — дрэварыты. Канцоўка на с. 262, застаўка на с. [3] — медзярыты. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку папяровыя наклейкі для шыфраў. На абедзвюх крышках трайныя лінейныя рамкі. Абрэз “з прыскам”. На форзацы экслібріс Радзівілаў і шыфр 108/VIII.5. На тытульным аркушы ўладальніцкі запіс: “Konstancya Sapiezyna” і пчатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / б 210.

3. *Baranowicz Łazarz*. W Wieniec Bożey Matki, SS. oycow kwiatki. ... przynosi ... Łazarz Baranowicz prawosławny Archiepiskop Czernihowski, Nowogrodzki, y wszystkiego Siewierza. — [Czernihów]: Z Typographiey Archiepiskopskiej Czernihowskiej. Roku od Narodzenia Panskiego, 1680. [6], 80, 142 s.; 4°.

Тэкст на польскай, лацінскай, царкоўнаславянскай мовах. Пераплёт скураны з багатым цісненнем на абедзвюх крышках і карэньчыку. Завязкі скураныя. У ніжняй частцы карэньчыка пад наклейкай з шыфрам БАН старая папяровая наклейка. На адвароце форзаца запіс (лічба 375). На форзацы экслібріс: “...Konstancyi z Radziwiłłow Sapiezunej ... 1741”. Шыфр XXIX / б 224.

4. *Delicie niebieskie w honor Najświętsey Trojce obfitujące z nabożnych modlitew... na dni tygodniowe rozłożone z Łacińskiego na Polski przetłumaczone*. S. I., Roku Panskiego 1733. [8], 686 s.; іл. – 8°.

Выходныя звесткі выдзяляюцца друкарскай лінейкай. Віньеткі (застаўкі і канцоўкі) і буквіцы — медзярыты. Сустрэкаюцца віньеткі-дрэварыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку залатое цісненне (расліныя арнамент); папяровыя наклейкі для шыфраў. Абрэз залаты з філігранным цісненнем. На крышцы ціснёныя лінейныя рамкі. На форзацы экслібріс Радзівілаў, шыфр 108/VI і ўладальніцкі запіс. На адвароце тытульнага аркуша пчатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 6017.

5. *Denhoff Jan Kazimierz* (1653–1697). Droga do zycia pobożnego przez S. Franciszka Salesiusza... a przez X. Jana Kasimierza Denhoffa, opata Mogilskiego, po

² Скобла М. Дзярэчынскі дыярыюш. Мн., 1999. С. 74, 78 і інш.

польскою переложена у до друку подана. W Krakowie, w drukarni Franciszka Cezarego, I. K. M. Typogr., Roku Pańsk. 1679. [24], 419, [12] s. 4°.

Выходныя звесткі адзелены друкарскай лінейкай. Віньетки (застаўкі і канцоўкі) і буквіцы — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку рэльефнае цісненне; папяровыя наклейкі для шыфраў. На форзацы экслібрыс Радзівілаў і шыфр 108/V.44. На тытульным аркушы ўладальніцкі запіс: “Konstancya Sapiezyna” і пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / б 15259.

6. *Grasset Jan*. Słodka i święta śmierć. Przez W. X. Jana Grasseta Sos. Jesu. Roku 1706. Francuskim językiem wydana. Na Polski w roku 1740 przetłumaczona. Lwów. W drukarni Lwowskiej S. J., 1741. [2], 373, [4] s.; 8°.

Віньетки (канцоўкі). На адвароце форзаца запіс: Theol. 1033. На форзацы экслібрыс: “... Konstancy z Radziwiłłow Sapiezyny ... 1741”. Пад экслібрысам запіс: H 14 і. Пераплёт картонны. Карэньчык скураны з папяровай наклейкай: 1033. Шыфр XXIX /б 22509.

7. *Grochowski Stanisław* (1540–1612). Księdza Stanisława Grochowskiego wiersze y insze pisma, co przebransze. W Krakowie, w drukarni Symona Kempiniusa, Roku Pań. 1607. 158 s.; in. 4°.

Тытульны аркуш у наборнай рамцы. Тэкст у лінейных рамках. Кожная частка мае асобны тытульны аркуш. Ёсць калантытулы. Ілюстрацыі у тэксце і на адвароце тытульнага аркуша — медзярыты. Віньетки (застаўкі, канцоўкі) — наборныя дрэварыты. Выдавецкі канвалют з 14 алігатаў. Пераплёт пергаментны. На карэньчыку папяровыя наклейкі для шыфраў. На форзацы экслібрыс Радзівілаў, шыфры: 108/VIII.22; E-3-40 і запіс. На тытульным аркушы манаграма; на адвароце тытульнага аркуша — ўладальніцкі запіс 1730 г. На с. [3] пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / б 211.

8. *Haur Jakob Kazimierz* (1632–?). Ziemiańska generalna oekonomika obszerniejszym od przeszley edycyey stylem supplementowana, i we wszystkich punktach znacznie poprawiona... przez urodzonego Jakuba Kazimierza Haura... Cracoviae. Typis Universitatis, Anno domini 1679. [2]. 234, [72] s.; 26 л. in. F^o.

На тытульным аркушы двухколерны друк. Выходныя звесткі адзелены друкарскай лінейкай. Ёсць калантытулы. Віньетки (застаўкі, канцоўкі), буквіцы, ілюстрацыі — дрэварыты. Іл. на с.13 — медзярыт. Пераплёт пергаментны XVII ст. На абедзвюх крышках рэльефнае цісненне золатам і два медальёны з выявай Ісуса Хрыста (верхняя крышка) і Укражывання (ніжняя крышка) у картушы з расліннага арнаменту. На карэньчыку надпісаны загаловак. На форзацы шыфры: 109/х. 29; H-8-15; № 256 (па вопісу?). На тытульным аркушы — ўладальніцкая паметка Радзівілаў. У тэксце маюцца паметы “NB”. На с. [3] пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1120.

9. *Hincza Marcin*. Chwała z Krzyza Ktorey y sobie, y nam nabył Jezus Ukrzyżowany. Przez W. X. Marcina Hincze... opisana... W Krakowie, w drukarni Andrzeia Piotrkowczyka I. V. D. I. K. M. Typographa, 1641. [18], 822, [2] s., фронт. (іл.); 33 л. in. 8°.

Тытульны аркуш гравіраваны на метале. Віньетки (застаўкі, канцоўкі), буквіцы, ілюстрацыі — гравюры на дрэве. Тэкст у лінейных рамках. Ёсць калантытулы. Ілюстрацыі — медзярыты. Пераплёт пергаментны. На карэньчыку надпісаны заглавак; папяровыя наклейкі для шыфраў. На абедзвюх крышках выціснены золатам: двойныя рамкі з раслінным арнамантам, у медальёнах: Укражыванне і Багамаці з дзіцем. Абрэз залаты. На форзацы шыфр: III/III.35, сістэматычны раздзел: Theol. 1275 і манаграма аднаго з Радзівілаў. На адвароце тытульнага аркуша — пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 5995.

10. *Knapski Grzegorz* (ок. 1564–1639). Thesaurus polono-latinograecus seu promptuarium liguae latinae et graecae in tres tomos divisum... Opera Gregorii Snapii e

Societate Jesu. Est verò haec editio secunda Operis huius, ab Autore recogniti... Cracoviae. Typis et sumptu Francisci Cesarii, Anno domini 1643. [18], 1466 s. 2°.

Тытульны аркуш двухколерным друкам; Cum Gratia et Privilegio S. M. R.

Герб Замойскіх, ініцыялы і віньеткі — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Тэкст надрукаваны ў два слупкі. Пераплёт са светла-карычневай скуры XIX ст. з ціснёнымі золатам суперэкслібрывамі БАН у Санкт-Пецярбургу на абедзвюх крышках. На карэньчыку ціснёны золатам загаловак і раслінны арнамент. На форзацы шыфры: 109/X. 36 і XXIX / г 1121. На тытульным аркушы запіс аднаго з Радзівілаў і сучасная пячатка БАН; на адвароце тытульнага аркуша — пячатка БАН мінулага стагоддзя. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў; прайшла рэстаўрацыю і пераплёт у канцы XIX ст. Шыфр XXIX / г 1121.

11. *Kochanowski Jan* (1530–1584). *Psalterz Dawidow. Przekładania Jana Kochanowskiego...* W Krakowie, w drukarni Lazarzowej, Roku Pańskiego, 1606. 220, [2] s. 4°.

Тытульны аркуш у наборнай рамцы. Тэкст у двайных лінейных рамках. Віньеткі (застаўкі, канцоўкі), буквіцы — дрэварыты. Уладальніцкі канвалют з пяці алігатаў. Пераплёт з карычневай скуры XVIII ст. Абрэз “з прыскам”. На крышках рэльефнае залатое цісненне: рамкі, раслінны арнамент, загаловак: “Opera Kochanowskiego”. Авальныя ціснёныя золатам срднікі. На карэньчыку рэльефнае цісненне; папяровая наклейкі для шыфраў. На форзацы шыфры: 108/IX.26-30, N 0-57-10 і сістэматычная рубрыка: “Theol. 478”. Вершаваны запіс. На тытульным аркушы ўладальніцкі запіс. На адвароце тытульнага аркуша пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / б 19574–19578.

12. *Kołudzki August* (?–1720). *Promptuarium legum et constitutionum Regni ac Magni Ducatus Lituaniae ... in capita, per status, duobus libris per generosum Augustinum Kołudzki iudicem terrestrem iunivaldislaviensem.* — S. I., Anno domini 1697. — [22], 540, [22], 343, [12] s.; 2 л. іл. F^o.

На тытульным аркушы: “Ex mandato ex privilegio S. R. M. dispositum”.

На тытульным аркушы, адвароце тытульнага аркуша і с. [2] — двухколерны друк. Буквіца надрукавана чырвонай фарбай, застаўка двухколерная — чорная і чырвоная фарбы. Буквіцы, наборныя віньеткі — дрэварыты. Ілюстрацыі — медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку папяровая наклейка са старым шыфрам. На форзацы экслібрив Радзівілаў і шыфр: 99/x.13. На тытульным аркушы — аўтограф аднаго з Радзівілаў. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1109.

13. *Krolewic Indyijski w Polski stroy przebrany albo historia o swiętych Jozaphacie krolewicu Indyijskim y o swiętym Barlaamie pustelniku, pusteyniey Sennar nazwaneu...* przez Matheusza Ignacego Kuligowskiego... do druku podana Roku Pańskiego 1688. W Krakowie, w drukarnie Mikolaia Alexandra Schedla, I. K. M. Ordynarynego Typogr., 1688. [10], 200, [2] s., іл. F^o.

На тытульным аркушы наборная віньетка — дрэварыт. На адвароце тытульнага аркуша — медзярыт. Ёсць калантытулы. Віньеткі (застаўкі, канцоўкі), буквіцы — дрэварыты. Вокладка з форзацнай паперы. На карэньчыку рэшткі наклеек для шыфраў з жоўтай паперы. На форзацах — уладальніцкі запіс, шыфры: 109/x. 24 і H-7-17; N 71. На тытульным аркушы — уладальніцкі запіс Радзівілаў і пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 954.

14. *Krotkie zebranie rozneho nabozenstwa, ku wiekszej czci y chwale... jedyneho Boga y... Pany Maryi... także rożnych swiętych Patronow... y innemi nabożnemi modlitwami odnowione...* W Krakowie, w drukarni Michała Dyaszewskiego, I. K. Mci Typografa, do druku podane Roku Panskiego 1744. [16], 694, [16] s.; 18 л. іл. 8°.

На тытульным аркушы і с. [3–16] — двухколерны друк. Выхадныя звесткі вылучаны друкарскай лінейкай. Буквіцы, наборныя віньеткі — дрэварыты. Ілюстрацыі

— медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры XVIII ст. На карэньчыку папяровай наклеякі са старым шыфрам. Абрэз залаты з філігранным цісненнем. Маюцца металічныя зашчэпкі. На форзацы экслібріс Радзівілаў і шыфры: 108/III. 67, 375; На с. [3] пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 5377.

15. *Lisiecki Andrzej (?–1639)*. Trybunał główny koronny siedmna splendorow oswiecony przez Andrzeia Lisieckiego... W Krakowie, w drukarni Franciszka Cezarego, 1638. [16], 278 с.; ін. 4^о.

Застаўкі і буквіцы — дрэварыты. Канцоўкі, ілюстрацыі на тытульным аркушы і на адвароце тытульнага аркуша (польскі каралеўскі герб) — медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. Абрэз “з прыскам”. На форзацы экслібріс; шыфры: 100/X. 49; Д-4-19-20 і запісы. На тытульным аркушы — манаграма: KSXR (Радзівіл) і ўладальніцкія запісы на польскай і лацінскай мовах. На адвароце тытульнага аркуша — пячатка БАН. На арк. 276 запісы на рускай мове ў тэксце, паметы “NB”, запісы на палях. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / у 106.

16. *Lubeński Władisław (1703–1767)*. Świat we wszystkich swoich częściach wiekszych y mniejszych... okryslony... przez Władysława Lubeńskiego Scholastyka Krakowskiego... T. 1. Roku 1740 do druku Wrocławskiej w Śląski Akademii Societatus Jesu, dla ciekawego a nie proznuiacego oka polskiego podany. [Wrocław, 1740]. [12], 284 s.; 4 л. ін. карт. F^о. max.

На адвароце тытульнага аркуша — прысвячэнне каралю Аўгусту III. Віньеткі (застаўкі і канцоўкі), карты і партрэт В. Любенскага — медзярыты. Пад партрэтам подпіс: “B. Strahowsky ss. Wratisl”. Пад картамі паміж с. 11 і 12 подпіс: “M. K. ss.”. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку залатое цісненне і скураная наклеякі з загалюкам. Абрэз “з прыскам”. На форзацы экслібріс Радзівілаў; шыфры: 102/x. 1, 13 з/1. На тытульным аркушы — уладальніцкі запіс: “Ex libris Francisci Kobielski Episcopi Luceoriensis Seminario Janoviensis adscriptus” і пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / д 8.

17. *Lubomirski Stanisław Heraklijusz (zm. 1702)*. Stanisława Lubomierskiego ... proznoz y prawda rady z Łacińskiego w polskim yęzyku wyrazona przez Jakuba Kazimierza Rubinkowskiego... W Poznaniu, w drukarni J. K. M. Collegium Societatus Jesu, Roku Pańskiego 1739. [8], 160, [6] s. 8^о.

На тытульным аркушы — двухколёрны друк. Выхадныя звесткі аддзелены друкарскай лінейкай. Ёсць калантытулы. Наборныя віньеткі, канцоўкі, буквіцы — дрэварыты. Пераплёт XVIII ст. На крышках форзацная папера. На карэньчыку рэльефнае цісненне, папяровая наклеякі для шыфра. На форзацы экслібріс Радзівілаў; шыфр: 100/V.73. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 6244.

18. *Lucanus Marcus Annaeus (38 г. н. э.)*. Pharsallia po polski przetłumaczonego Lukana albo raczey woyna domow miedzy Pompejuszem y Caesarem rzymskiemi wodzami z łacińskiego na oyczysty język przez Woyciecha Stanisława Chroszńskiego... [Oliwa], drukowano w Oliwskim Klasztorze przez Jana Jakuba Textora. 1690. [8], 350, 96, [5], 518, [4] s. F^о.

Выходныя звесткі аддзелены друкарскай лінейкай. Кожная глава пачынаецца з паўтарэння загалюка і мае асобную пагінацыю. Віньеткі (застаўкі і канцоўкі) і буквіцы — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт пергаментны, пафарбаваны ў чырвоны колер. Картон для пераплёту зроблены з макулатурных лістоў (календары). На карэньчыку папяровай наклеякі са старымі шыфрарамі. Абрэз “з прыскам”. На форзацы экслібріс Радзівілаў. На тытульным аркушы — пячатка Акадэмічнай бібліятэкі. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1101.

19. *Marek z Ulisbony*. Kroniki trzech zakonow, postanowionych od Oycy s. Franciszka ... z rozmaitych u pewnych authorow, przez wielebneho Oycy B. Marka z Ulisbony... W Krakowie, z drukarniej Andrzeja Piotrkowczyka, Typographa K. I. M. Roku P. 1610. [28], 376 s.; in. 4°.

Титульны аркуш — у двайных лінейных рамках. На титульным аркушы (ч. 1 і 2) — двухколерны друк. Тэкст у двайных лінейных рамках. Кожная частка пачынаецца паўтарэннем загалова. Ёсць калантытулы. Віньетки і буквіцы ілюстрацый на адвароце титульнага аркуша — дрэварыты. Пераплёт з жоўтай скуры XVII ст. (?) на дошках. На карэньчыку папяровыя наклейкі са старымі шыфрамі. На срдніках цісненне: рамкі, раслінны арнамент, у цэнтры — выява гербаў (?). Скураныя зашпілкі з металічнымі накладкамі. Абрэз фарбаваны. На форзацах шыфры: 109/х. 28; Н-7-29; n 45; уладальніцкі запіс: "Cecylia K.". На титульным аркушы ўладальніцкі запіс Радзівілаў. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1116.

20. *Młodzianowski Andrzej h. Dąbrowa (1626–1686)*. Suppetiae militares ex divis Poloniae Lituaniaeque gentis Tutelaribus, nec non sanctis militibus scriptae et illustrissimo domino Michaeli Pac Palatino Vilnensi supremo M. D. L. exercituum Ducis Dinemburgensi... oblatae ab Andrea Młodzianowski Societatis Jesu. S. I., 1671. [140] s. з іл.; франтыспіс (іл.) 4°.

Без титульнага аркуша; гравіраваны на метале франтыспіс з загаловам і годам выдання з подпісам: "C. Sch. ss.". Пагінацыя адсутнічае. Ілюстрацыі — медзярыты; буквіцы і канцоўкі — дрэварыты. Пераплёт XVII ст. — кардон у бардовай форзацнай паперы з запісамі. На адвароце верхняй крышкі экслібрыс Радзівілаў і запісы: "Adscriptus Catalogo Bibliothecae Nesvisiensi"; "Liber raritatis ingentis; vid. Zaluski Conspectum 1744 in 4to"; КІ 23; Отд. ос. ф. 337, інв. 1939. На адвароце франтыспіса пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр 8010 q / 337.

21. *Nadasi Jan (1614–1670)*. Rok niebieski albo przewodnik do szczęśliwey wieczności... przez miesiące i dni rozłożony... W Kaliszu, w drukarni I. K. M. Collegium Societatus Jesu, Roku Pańskiego 1697. [14], 996 s. 8°.

Выхадныя звесткі аддзелены друкарскай лінейкай. Кожная частка пачынаецца паўтарэннем загалова. Ёсць калантытулы. Пераплёт з карычневай скуры "з прыскам" XVIII ст. Карэньчык і срднікі цісненыя золатам. На карэньчыку папяровыя наклейкі са старымі шыфрамі. Абрэз "з прыскам". На форзацы экслібрыс Радзівілаў, запісы і нумар: Theol. 1218. Титульны аркуш, с. [3] і аркуш паміж с. 515–516 з абрэзанымі ніжнімі палямі. На титульным аркушы — пячатка Акадэмічнай бібліятэкі. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 4682.

22. *Nowy Testament pana naszego Jezusa Chrystusa... Przez D. Jakuba Wuyka theologa Societatis Jesu... W Krakowie, w druk. w domu u Dźiedzicow Andr. Piotr. Typogr. I. K. M., Roku Pańsk. 1647. – [16], [893], [11] s. 8°.*

На титульным аркушы — двухколерны друк. Титульны аркуш у гравіраванай на метале рамцы з выявамі святых. Віньетки (застаўкі, канцоўка), буквіцы — дрэварыты. Буквіца на с. [2] 1-га ліку — медзярыт. Тэкст у лінейных рамках. Ёсць калантытулы. Пераплёт карычневай скуры "з прыскам" XVIII ст. На карэньчыку папяровая наклейка са старым шыфрам. Абрэз залаты. Захаваліся рэшткі зашпілек. На форзацы экслібрыс Радзівілаў; шыфр: III/III. 51 і ўладальніцкі запіс. На с. [2] — пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 4455.

23. *Pac Michał Kazimierz (zm. 1682)*. Artykuły wojskowe za najasniejszych Krolow polskich u Hetmanow W. X. L. Woysku ustawione ... z roskazania ... Michała Kazimierza, Pasa ... do druku podane. W Wilnie, w drukarni Akademickiej Societatus Jesu, Roku Pańskiego 1673. [44] s. F^o.

Выхадныя звесткі аддзелены наборнай лінейкай. Буквіцы, канцоўкі — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Уладальніцкі канвалют з рукапіснымі дадаткамі.

Экземпляр дефектны: у 1-м алігаце адсутнічае тытульны аркуш. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На крышцы наклейка з шыфрам: 51. На форзацы экслібрыс Радзівілаў; шыфр: 99/х. 22; запісы. На палях папяроваыя наклейкі; у тэксце шматлікія запісы. У рукапісных дадатках ёсць наклейкі з тэкстам. На с.[1] 1-га алігата пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / у 4581.

24. *Petricius Johann*. *Historiae Moscoviticae libri 1–2*. [Cracoviae, 1641]. 152 с.

Экземпляр дефектны, без тытульнага аркуша і канца. Пачатковы ініцыял — дрэварыт. Пераплёт са светла-карычневай скуры з ціснёнымі золатам рамкамі і суперэкслібрысамі Акадэмічнай б-кі. Абрэз “з прыскам”. Форзац з паперы “пяро павы”. На ўклееных ахоўных аркушах шыфры: К. І. 1099.; Отд. ос. ф. № 976. На с. 1 пячатка БАН і запіс: “Adscriptus Catalogo Bibliothecae Nesvisiensis. CSNR”. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Russica, P-448. Шыфр 8117 q / 976.

25. *Pinelli Lucca* (?–1607). *Monstrancya nowa albo cwiczenia duchowne u rozmyslania wielce nabożne o naswięższym sakramencie od X. Lukasz Pinella... przez X. Symona Wysockiego tegoż zakonu na Polskie przelozone... W Krakowie, w drukarni Mikolaia Loba, Roku Pańskiego 1614*. [24], 440 s.: іл. 8⁰.

На тытульным аркушы — двухколорны друк. Тытульны аркуш і тэкст — у наборных рамках, выхадныя звесткі на тытульным аркушы аддзелены друкарскай лінейкай. Віньеткі — наборныя дрэварыты; ілюстрацыі на с. [2], [24], 292 — медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт пергаментны XVII ст. На карэньчыку загаловак, напісаны ад рукі. На форзацы шыфры: III/III. 8. H-5-13 і запісы. На адвароце тытульнага аркуша — уладальніцкі запіс Радзівілаў. На с. [4] — пячатка Акадэмічнай бібліятэкі. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 4443.

26. *Poszakowski Jan*. *Glos pasterza Jezusa Chrystusa wzywajacego owieczki do owczarni swojej, Albo nauka katolicka praeliminarna ...pod pasterską dobroczynną benedykcią ... xiędza Michała Jana Zienkowicza ... Przez X. Jana Poszakowskiego Societatis Jesu, na ten czas Kollegium Śluckiego Rektora. W Wilnie, w Drukarni Akademickiej Societatis Jesu, [1736]*. [8], 226, [10] s.; 4⁰.

Герб. Пераплёт скураны з залатой ціснёнай рамкай на абедзвюх крышках. Спінка з залатым цісненнем. Абрэз “з прыскам”. У ніжняй частцы карэньчыка рэшткі папяровай наклейкі. На форзацы экслібрыс: “Ex Bibliotheca Ducali Radvilliana Nesvisiensi” (у Вітыга на с. 58). На адвароце форзаца запіс: “321 In duplo”. На форзацы ніжняй крышкі пераплёту справа ўнізе запіс: [8 ławek ...], злева запіс: 63/20. Шыфр XXIX / б 18835.

27. *Poszakowski Jan* (zm. 1755). *Kalendarz jezuicki większy na rok przestępny 1740 ... przez X. Jana Poszakowskiego, rektora Collegij Nesvisiensis. Vilnae Typis Sacrae Reg. M. Akademicis S. J., 1739*. [366] s.; іл. 4⁰.

Выхадныя звесткі аддзелены друкарскай лінейкай. Застаўка, буквіцы, канцоўкі, іл. (герб на адвароце тытульнага аркуша) — медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт з шоўку, абрэз фарбаваны. На форзацы шыфр: К. 842; запіс: “Ecclesiast = N 52 in ...”; экслібрыс Радзівілаў. На тытульным аркушы — пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / б 5299.

28. *Prado Jeronimo* (?–1595); *Villalpandus Joannes Baptista* (1552–1608). *Hieronymi Pradi et Joannis Baptistae Villalpandi e Societe Jesu In Ezechielem explanationes et Apparatus Urbis, ac templi Hiersolymitani commentariis et Imaginibus illustratus opus trius tomus distinctum, quid vero singulis contineatur, quarta pagina indicabit. Romae, [ex typographia Aloysii Zannetti, apud S. Marcum], 1596*. XV, [2], 360, [4], 104 s.; франтысіліс (іл.); 1 л. іл. F⁰. max.

Калафон ч. 2: “Romae, Carolus Vulliettus. Typis Illefonsi Ciaccionii. 1604”. На агульным тытульным аркушы: “Superiorum permissu”. Віньеткі і ініцыялы — дрэварыты;

ілюстрація і франтыспіс — медзярыты. Ёсць калантытулы. Пераплёт чырвонай скуры з ціснёнымі золатам лінейнымі рамкамі і суперэкслібрысам М.-Х. Радзівіла на абедзвюх крышках. На карэньчыку з ціснёнымі золатам клеймамі наклейкі з надпісамым загаловакам і “бэраўскім” шыфрам: XI J/LIV. На форзацы экслібрыс Радзівілаў. На франтыспісе запіс: “Ascriptus catalogo Bibliothecae arcis Nesvisienis”. На адвароце франтыспіса пячатка БАН XIX ст. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр 2001 f m / 5409 R.

29. Przywileie y constitucie seymowe za ... Jana III Roku Pańskiego 1676. W Krakowie, w drukarni Działdźców Krzysztofa Schedla I. K. M. Typogr., 1676. [2], 48, 28, [32], 70, 28, 14 s.; in. F⁰.

На тытульным аркушы — двухколёрны друк. Кожная частка мае асобную пагінацыю. Ёсць калантытулы. Буквіцы, ілюстрацыі на тытульным аркушы і на адвароце — дрэварыты. Уладальніцкі канвалют з 11 алігатаў з рукапіснымі дадаткамі. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На крышках ціснёныя рамкі. На карэньчыку рэльефнае цісненне; папяровыя наклейкі са старымі шыфрамі. На форзацы экслібрыс Радзівілаў [Radziwill I], запіс: “Tomus N 416”; шыфры: 99/X.II. і 28/I. У тэксце маюцца запісы і паметы “NB”. На тытульным аркушы манаграма Радзівілаў і пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Рэстаўрацыя XX ст. Шыфр XXIX / y 4474.

30. *Recaud Paul* (1628–1700). Monarchia Turecka, opisana przez Ricota... v Porty Ottomanskiej residuiacego. Z francuskiego języka na polski przetł. Przez Szlachcica Polskiego. Y do druku podana w Roku 1678. W Slucku. [12], 251, [5] s.; франтыспіс (іл.); 19 л. іл. F⁰.

На франтыспісе надпіс: “Sculpsit et delineat Maximus Wosszczanka Mohilovia A. 1678”. Маюцца калантытулы. Ілюстрацыі — медзярыты; віньеткі і буквіцы — дрэварыты. Пад ілюстрацыямі — подпісы: “B, E, I, K, L, M, P, S” — “Sculp. Maximus Wosszczanka”; “D. T.” — “Sculp. M.W.”; “G. O.” — “Sculp. Maximus Wosszczanka. Mohilovia”; “H, N, Q.” — “Sculp. M. Wosszczanka”; “R” - “Delinea. et Sculp. Maximus Wosszczanka”. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку рэльефнае цісненне. На форзацы старыя шыфры: 100/X-29; 587/в-86. На франтыспісе і тытульным аркушы пячаткі Акадэмічнай бібліятэкі. На тытульным аркушы — манаграма аднаго з Радзівілаў[?]. У тэксце маюцца паметы “NB”. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / y 86.

31. *Sapieha Jan Fryderyk*. Annotacye historyczne o początku, dawności, zacności heroicznego y wielce sławnego w Królestwie Polskim orderu kawalerow Białego Orła przez ... Augusta II. z rozmaitych Rewolucyi windykowanego... Zebrane a zaś od Adama Chodkiewicza ... przetłumaczone. Warszawa. Typis Collegij Regij Soc. Jesu, 1730. [6], 244, [12] s., [13] арк. гравюры. 4⁰.

Гравюры: “Augustus II Rex Poloniae”; [Герб]; “Joannes Fridericus S. P. J. Comes Sapieha... 1730”; “Vladislaus IV...” і інш. На некаторых пазначаны гравёр: Jan Surmacki. Пераплёт паўскураны, абклеены паперай. Карэньчык са скуры. Абрэз “з прыскам”. На карэньчыку дзве папяровыя наклейкі (запісы не захаваліся). На форзацы экслібрыс: “... Konstancyi z Radziwillow Sapiezyney ... 1741”. Шыфр XXIX / 6 21764.

32. *Solski Stanisław* (1622–1701). Nauka o częstym uzywaniu naswiętszego sakramentu. Y sto sposobow czczenia Pana Jezusa... X. Stanisława Solskiego... W Krakowie, w druk. Działdźców Krzysztofa Schedla I. K. M. Typografa, R. P. 1671. [16], 208 s. 8⁰.

На тытульным аркушы наборная віньетка, выхадныя звесткі аддзелены друкарскай лінейкай. Віньеткі (застаўкі і канцоўкі) і буквіцы — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Уладальніцкі канвалют з двух алігатаў. Пераплёт з карычневай скуры “з прыскам” XVIII ст. На карэньчыку папяровыя наклейкі для шыфраў. На форзацы

екслібрыс Радзівілаў і шыфры: 108/II-57-58, ч. 4. На тытульным аркушы пятачка Акадэмічнай бібліятэкі. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Загаловак 2-га алігата: "Potok Potocki Stefan. Chwala Wielkiego Patryarchy Joachima Swietego dotad. Manna zakryta... W Krakowie, w druck. Akadem., Roku Pańskiego, 1722". [24], 96 s. 8°. Шыфр XXIX / а 4445.

33. Statut Wielkiego Xięstwa Litewskiego... naprzod za... krola... Zygmunta III w Krakowie w roku 1588, drugi raz w Wilnie, w roku 1619... trzeci raz za Władysława IV, w Warszawie... czwarty raz, za... krola... Jana Trzeciego... W Wilnie, w drukarni Akademiej Societatus Jesu, Roku Pańskiego 1693. [46], 412, 54, 10, 30 s.; франтысіліс (іл.) F^o.

Тытульны аркуш у наборнай рамцы. Кожная частка мае асобную пагінацыю. Віньетки (канцоўкі) і буквіцы, ілюстрацыя на адвароце тытульнага аркуша (герб) — дрэварыты. Маюцца калантытулы. На с. 1–54 3-й пагінацыі паказальнік да 14 раздзелаў статута; на с. 1–30 5-й пагінацыі паказальнік артыкулаў Канстытуцыі 1648 г. Пераплёт — дошкі ў цёмна-чырвонай скуры. На крышках залатое рэльефнае цісненне — двойныя рамкі з раслінным арнастам; на сярэдніх ціснёных залатам суперэкслібрыс Радзівілаў. На карэньчыку рэльефнае цісненне; папяровыя наклейкі для шыфраў. Абрэз залаты з філігранным цісненнем. Металічныя зашчэпкі з ільвінымі галовамі. На форзацы экслібрыс Радзівілаў і шыфры: 100/х. 54; Tabl. 30/10. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 18.

34. *Stawski Albrycht*. Serdeczne do Boga Matki iego ss. Patronow westchnienia... Maryi obraz de Gwadelupe Kodenski... przez X. Albrychta Stawskiego z przydatkiem Summariuszu historyi tegoż Świętego Wizerunku. Sandomirae [Sandomierz]: typis Coll. S. Jesu, do druku podane roku 1724. [36], 1318, [4] s.; 1 л. іл. 8°.

Выходныя звесткі адзелены наборнай лінейкай. Наборныя віньетки і канцоўкі — дрэварыты. Ёсць калантытулы. Ілюстрацыя паміж с. 232–233 — медзярыт з подпісам. Уладальніцкі канвалаў з 2-х алігатаў. Пераплёт з карычневай скуры "з прыскам" XVIII ст., з ціснёнымі залатам рэльефнымі замкамі з раслінным арнастам. На карэньчыку залатое цісненне. Абрэз залаты. Папяровыя наклейкі са старымі шыфрамі. На форзацы экслібрыс Радзівілаў і шыфры: 108/III. 1; 1051. На тытульным аркушы ўклейка з выпраўленнем памылкі друку. На ілюстрацыі (абраз Багародзіцы) цалкам зрэзаны рамкі. На тытульным аркушы ўладальніцкі запіс на лацінскай мове і пятачка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Загаловак 2-га алігата: "Stawski Albrycht. Memorial starozytnych ozdob... przezacnego Bogorodzicy Pani Maryi obrazu de Gwadelupe Kodenskiego... Do druku podane Roku 1724. W Sandomierzu, w Drukarni Collegium Societatis Jesu". [114] s. 8°. Шыфр XXIX / а 5581.

35. *Wasilewski Adam*. Trakt nie przestronny ale zbawienny, ... przez Adama Wasilewskiego... wierszem polskim delineowany... W Warszawie, w drukarni I.K.M. y Rzeplitey w Collegium XX. Schol. Piaru., 1746. [14], 462 s. F^o.

Ёсць калантытулы. Застаўкі (віньетки, канцоўкі), буквіцы — дрэварыты. Пераплёт XVIII ст. На крышках форзацная цёмная папера "з прыскам". Абрэз "з прыскам". На карэньчыку папяровыя наклейкі са старымі шыфрамі. На форзацы экслібрыс Радзівілаў і шыфр: 109/X. 16. На тытульным аркушы пятачка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1096.

36. *Wąsowski Bartholomaeus Nathanael* (1617–1687). Podniety nabozenstwa zakonnego to jest sposoby zagrzewaiace wola... przez Bartłomieia Nathanaela Wąsowskiego... Posnaniae [Poznań]: typis Collegii eiusdem Societatis Jesu, anno 1687. [8], 288 s. 12°.

Выходныя звесткі адзелены двойной друкарскай лінейкай. Ёсць калантытулы. Віньетки (застаўкі, канцоўка), буквіцы — дрэварыты. Пераплёт з карычневай скуры "з прыскам" XVIII ст. На крышках ціснёных рамкі. На карэньчыку папяровая наклейка з шыфрам: Н/6. На форзацы ўладальніцкі запіс, манаграма Радзівілаў,

рубрыка сістэмы каталога: "Theol. 1125 і шыфр: Н-6-25". На тытульным аркушы запіс на польскай мове. На адвароце тытульнага аркуша пячатка БАН. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / а 4451.

37. *Zaluski Andrzej Chryzostom* (1650–1711). *Wzgarda proznosci swiata... przez Jendrzeia Chryzostoma Zaluskiego Biskupa Warmińskiego y Sambienskiego... na polski ięzyk przetłumaczona... teraz powtornie w Kaliskiey Societatis Jesu Typografii przedrukowana, Roku 1730, 19 Marca... [8], 190 s., іл. F⁰.*

Выхадныя звесткі ўваходзяць у тэкст загалюка. На тытульным аркушы: "...od authora synowca I. Z. R. K. z wszelkim respektem konsekrowana". Ёсць калантытулы. Застаўкі, буквіцы, канцоўкі, ілюстрацыя на адвароце тытульнага аркуша (герб дому Мнішкаў) — дрэварыты. Пераплёт з карычневай скуры "з прыскам" XVIII ст. На абедзвюх крышках лінейныя рамкі. На карэньчыку цісненне, папяровыя наклейкі з загалюкам кнігі старым шыфрам. Абрэз "з прыскам". На форзацы шыфр: 108/x. 4. Экземпляр з аўтографам аўтара, падпісаны аднаму з Радзівілаў. На тытульным аркушы пячатка Акадэмічнай бібліятэкі. Кніга трапіла ў БАН у 1772 г. з бібліятэкі Радзівілаў. Шыфр XXIX / г 1119.

38. *Zyie Jezus. Drzewo zywota wiecznego przenajświętsze Jezusa serce ... od Oycsa S. Klemensa XI w Roku 1717 ... introdukowane. Wilno: w Druk. J. K. M. Akademickiey Soc. Jesu, 1739. [30], 513, [6] s.; 8°.*

Пераплёт скураны з ціснёнай рамкай на абедзвюх крышках. Карэньчык з цісненнем. На старонках 1–30 1-й пагінацыі друк двухколорны — чорнай і чырвонай фарбамі. На карэньчыку дзве папяровыя наклейкі: у сярэдняй частцы карэньчыка запіс не захаваўся, у ніжняй частцы запіс: "а 5368. На форзацы запіс: "Theol. 1115" і экслібрыс: "Ex Bibliotheca Ducali Radvilliana Nesvisiensis". Шыфр XXIX / а 5368.

Кнігі з бібліятэк графаў Сапегаў з Дзярэчына, Кодня і Слоніма

Расійская нацыянальная бібліятэка

1. *Legs d'un ancien medecin a sa patrie. 1734. Шыфр. 4.3.10.46.*

2. *Baptistae Codronchi De rabie, hidrophobia, Francofurti, 1610. Шыфр. 4.5.1^a.40.*

3. *Hamelow Henrici Jc. Imperatores Romani a Julio Ceasare, usque ad sacratissimum imperatorem Qui nunc rerum potitur. Carmine perpetuo descripti. Trajecti ad Rhenum. Ex officina Francisci Halma, Academiae Typogr., 1696. [15 арк.] 30 с.*

Гравюра на тытульным аркушы, гравіраваныя застаўкі, ініцыялы, канцоўкі. 80; пераплёт — кардон. На карэньчыку наклейка са старым шыфрам: "Ес 79". На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. На с. 3 надпіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.1.3.40.

4. *Avancino Nicolao, soc. Jesu. Imperium romano-germanicum, sive quinquaginta imperatorum ac Germaniae regum elogia... Viennae Austriae, In officina Typografica Mattai Cosmerovij, Anno 1663. 487 с.*

Гравюры, ініцыялы, партрэты, канцоўкі. 80; пераплёт — кардон, скура. На карэньчыку ціснёныя імя аўтара і назва, наклейка са старым шыфрам: "Ес 77". На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі, наклейка з шыфрам ІПБ/РНБ. На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Ioannis Sapieha Cancellarii MDL 1736". На с. 3 надпіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.1.3.71.

5. *Gabriero Laurentio. Elegia epidictica. Quorundam in Europa Regum, Principium, Comitum, aliorumq; clarissimorum Virorum, qui in Civitate Dantiscana et extra illam olim vixerunt et adhuc vivunt et innotuerunt. Typis excusa Anno 1653. [36 с.]*

Гравіраваныя ініцыялы, канцоўкі. 80; пераплёт — кардон. Наклейка са старым шыфрам: “Ес 202”. На карэньчыку пяром стары шыфр: “R 84”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі, наклейка з шыфрам ІПБ/РНБ. На с. 3 надпіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.1.3.77.

6. *Concordia pax et amor, inter armatae Europae discordia terris restituta per Augustissimum Hymenaeum inter serenissimos Maximilianum, electorem Bavariae, Mariam regiam polon. electoralem Saxoniae principem...* Dresdae Celebratum, Anno 1747 mense Junio. Dresdae, Litteris Harpeterianis.

31 с. друкаванага тэксту і 12 с. (6 арк.) прыплецена: рукапісныя вершы на лацінскай мове, датавана 1747 г. 80; пераплёт — кардон, скура. На карэньчыку наклейка са старым шыфрам: “Ес 104”. На адваротным баку верхняй крышкі пераплёту малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі і наклейка з шыфрам ІПБ/РНБ. На с. 3 надпіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.1.5.72.

7. *Ordinum Regni Poloniae, Nonnullorumque Eius Magistratum, De Electione Sereniss. Principis Sigismundi Tertii Regis, Ad Diversos Principes Christianos Legationes, Epistolae, Responsa.* Cracoviae, Ex officina Lazari, A. D. 1587. 4°. [72].

Пераплёт — цёмна-карычневая скура. На карэньчыку наклейка са старым шыфрам: “Ее 168”. На тытульным аркушы запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. На форзацы запіс пяром: “EMg JFS. {Wierzbowski Th. Poloniae XV ac XVI ss. Varsoviae, 1889. V. 1, p. 115, № 512}”. Шыфр. 6.1.6.66.

8. *Reginae Palatium eloquentiae, primo quidem a R. R. P. P. Societ. Jesu, in Gallia... Moguntiae, [Io]annis Baptistae Schönwetteri, 1669.* 4°, 960 с. + 12 арк. Index.

Пераплёт — кардон, белая скура; на ўнутраным баку верхняй крышкі наклейка з шыфрам ІПБ/РНБ. На форзацы надпіс пяром: “In pignus Alexandro Iliak, filio meo. Q. 26. Mart. 1714”. Сангінай: “№ 216”. На форзацы запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Другім почыркам: “M. Iliak”. Шыфр. 6.1.11.7.

9. *Bernard, L'Art D'Aimer, et poesies diverses.* S. L., S. D. 8°.

Гравіраваны тытульны аркуш. Пераплёт — кардон, на карэньчыку залатое ціценне; наклейка з напісанай пяром лічбай 47. На адваротнай старане верхняй крышкі пераплёту экслібрыс Тэафіліі Сапэжанкі (53 x 73 мм). На тытульным аркушы запіс пяром: “Bibl. Soc. Reg. Vars. Amic. Litter.”. Шыфр. 6.2b.6.48.

10. *Desing, p. Anselmus. Index poeticus, nomina propria, genealogiam, mithologiam, astrologiam...* Edicio altera correctior. Ingolstadii et Augustae-Vind. Sumptibus Joan. Franc. Xaverii Grätz. Bibliop. Acad. et Thomae Summer Bibl. August. Anno 1747. 4°. [303 арк.].

Гравіраваны ініцыял, застаўка. Пераплёт — скура, кардон. На карэньчыку наклейка з шыфрам: “Ес. 1040”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту зрэзаны экслібрыс (48 x 63 мм). На с. 2 надпіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.2b.8.64.

11. *Wenda Valentio [Professore Philosophiae in Aula Rydzynens] Honor et Gloria seu Panegiris...* Alexandro Iosepho... Sulkowski, ... Petro Sapieha, ... Johanna Sulkowska. Lesnae, Typis imprimebat Michaela Laurentius Presserus., A.D. 1750, de 24 Junii. 8°. [116 арк.].

Гравюра з гермамі Сулкоўскіх і Сапегіў, гравіраваныя застаўкі і канцоўкі. Пераплёт — зялёны аksamіт, залаты абрэз. Шыфр. 6.2b.7.34.

12. *Blumerel Ioannis. Elegantiarum poeticarum...* Lugduni, apud Viduam Guillelmi Barbier, Typographum Regium, 1665. 8°. [333 арк.].

Пераплёт — кардон, карычневая скура, на карэньчыку наклейка са старым шыфрам: “Ес. 1166”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту малы экслібрыс

Яна Фрыдэрыка Сапері, на с. 3 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.2b.9.57.

13. Lejar p. Gab. Franc. S. J. Bibliotheca rhetorum partis primae quae Oratoriam Facultatem complectitur. T. 2. Excuda Parisiis Anno MDCCXXV, Recusa Monachii Anno MDCCLXXVI. Ingotstadii Sumptibus Viduae Jo. Andreae de la Haye, Bibliopolae Academici. 8°. [354 арк.].

Пераплёт — кардон, скура; на карэньчыку наклейка са старым бібліятэчным шыфрам: “B2”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту экслібрыс Аляксандра Сапері (95 x 70 мм) Шыфр. 6.2b.9.88. (новы шыфр: 6.4.7.11^a).

14. 1747 Шыфр. 6.2c.1.1.

15. Spes poloniae... Cracoviae, 1738. Шыфр. 6.2c.1.7.

16. Maphaei S. R. E. CARD. BARBERINI nunc URBANI PAPAЕ VIII POEMATA. Шыфр. 6.2c.1.19.

17. Fénelon (François de Salignac de la Moth). Telemachus. In omnes fere Europae Linguas transfusus R. D. P. Gregorio Trautwein. Francofurti, Sumptibus Samuelis Wohleri, bibliopolae Ulmensis, 1744. 8°. f.: [12], 428 нумар. с., [9].

Пераплёт — скура, кардон, на карэньчыку ціснёная назва кнігі: “Telemachus”. Стары шыфр: “Ec 1064”. На адвароце верхняй крышкі пераплёту малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері. На с. 3 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.2c.3.24.

18. Andronici Tranquilli, dalmatae. Ad Optimates Polonos admonitio. Cracoviae, In officina Lazari, A. D. 1584. 4°. 53 нумар. с. [25 арк.].

Ініцыялы — гравюры з пупсамі. Пераплёт — кардон; на карэньчыку наклейка са старым бібліятэчным шыфрам: “Db 78”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту стары шыфр пяром: “Db 417”. На тытульным аркушы запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.2c.10.101.

19. Wolski Thomas Stanislaus.

Без тытула. Зборнік тэкстаў на лацінскай, нямецкай і польскай мовах аб турках і дачыненнях Атаманскай Порты з Еўропай (56 нумар. с.). У канцы на 8 нenumараваных старонках: “Relacya у Dyaryusz о Expedycyi Woysk Rosyyskich pod Oczakowem”. Прысвячэнне: “Potentissimo et serenissimo principi ac domino Friderico Augusto III”. S. l., 1738. 4°. [30 арк.]. Пераплёт — кардон, на вонкавым баку верхняй крышкі наклейка са старым шыфрам: “Ec. 146”; на ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері і наклейка з шыфрам ІПБ/РНБ, на с. 5 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.2c.10.301.

20. Канвалют з чатырох алігатаў:

1) Nuptiis ... nobilis ornatissimique viri dn. Michaelis Enderi ... et honestiss. virginis Blandinae, ... Dn. Johannis Reymani ... F. Servestae, Excudebat Bonaventura Faber. Anno MDLXXXIX. 4°. [6 арк.].

2) In Nuptias nobilis et amplissimi viri ... Michaelis Enderi ... et ... Blandinae, ... Dn. Johannis Reimanni ... filia optatissima. Scripta carmina. Gorlicii, Excudebat Ambrosius Fritsch, Anno MDLXXXVIII. 4°. [21 арк.].

3) Epitalamia. Virtute et Prudentia ... Michaelis Enderi ... et virginis Blandinae, ... Scripta ab Amicis Magdeburgensis. Magdeburgi excudebat Andreas Cena. MDLXXXVIII. VIII Januarij. [6 арк.].

4) Nuptijs ... Dn. Michaelis Enderi ... et ... virginis Blandinae ... Sponsae lectissimae: celebratis 26 Januarij, Anno 1588. Ill. Schola Brigensis. 4°. [8 арк.].

Пераплёт — жоўтая скура з цісненнем, завязкі з зялёнага шоўку (адрэзаны). Залаты абрэз. На адвароце верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэ-

рыка Сапері. На тытульным аркушы 1-га алігата запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.2с.10.303–306.

21. Канвалют з двух алігатаў. Дэфектны экз.:

1) Publicae pietat... Omina et vot... pro salute viri magnificentissimi... Domini Ioannish... Meis... Tiguri, Literis Conradi Orellii et ... [1734], гравіраваны партрэт, [57 р.].

2) Lacrymae quibus optimum avum dominum Henricum Renner, urbis patriae senatorem, D. XIV Octobris 1734. Gedani, Typis Thom. Joh. Schreiberi, Senatus et Athenaei Typographi. гравюра, [2]. 2^о. Пераплёт — рэстаўратарскі РНБ, са старога пераплёту зняты і захаваны (уклеены пасля форзаца) вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері. На с. 3 запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.3.2.40.

22. Amplissimo Nomini et Honori Adami Brzostowski Praefekti Daungoviensis Colonelli Militiae Exoticae M. D. Lit: ac S. R. M. Succamerarii, Necnon ... Ganovefae Oginska Palatinidis Trocensis Penes Nuptialem Actum Devotissimo Fundatrici Suae Neodolscensi Collegio Scholarum Piarum Epitalamicon [DD.] Anno 1743, Sexto Kalendas Martii. Vilnae: Typis S.R.M. Academicis Soc. Jesu. 2^о. [37].

Пераплёт папяровы. На с. 2 запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". {Estr. Т. 8. S. 191}. Шыфр. 6.4.1.106.

23. Auguria spei publicae illustrissimo domino domino Casimiro Ioanni Sapiecha Palatino Polocensi, capitaneo Volpensi, Onixtensi etc. Dum palatinatus Sui Fasces Capesseret, exhibita et oblata a Batoreano Regio Polocensi Societatis Jesu Collegio Anno 1673. Vilnae: Typis Academicis Societatis Jesu.

На тытульным аркушы гравюра з гербам Сапераў (сімвалічныя фігуры, гравіроўка праўлена пяром), запіс пяром: "Collegii Vilnensis Societatis Jesu". 2^о, [12 р.]. У тэксце 7 маленькіх гравюр. Шыфр. 6.4.1.279.

24. *Boczkowski Adamo Francisco*. Splendor Sluszcianorum siderum inter funebres etiam tenebras illustrissimi domini D. Alexandri Sluszkza Palatini Trocensis, Rzczycensis, Homelensis, Propoyscensis etc. etc. capitanei illustrissimus funebri elogio repraesentatus et illustrissimus, dominis D. Boguslao Sluszkza M. D. L. Curiae thesaurario Capiteano Rzczycensi D. Sigismundo Sluszkza Homelensi et Propoyscensi Capiteano filiis dedicatus. Vilnae: Typis Academicis Soc. Jesu, 1647. 2^о, [16].

Мовы лацінская, польская. На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". На адвароце тытульнага аркуша — герб Слушкаў. Шыфр. 6.4.1.289.

25. Vilno, 1727. Шыфр. 6.4.1.300.

26. Honor praesideus... D. Josephi Sapieha... 1737. Шыфр. 6.4.1.359

27. Канвалют з двух алігатаў:

1) Horologium saeculorum Coronatis regnorum folibus Conformatum Ferreo Sapieharum Telo, Aereo Radivilliorum Lituo Auream Patriae aetatem Indicans et Insonans. Sponsali orbita: illustrissimi ac excellentissimi domini D. Casimiri Sapieha comitis in Bychow, Zaslau, Dabrowna, Druja etc. Generalis Artilleriae V. D. L. Capitanei Volpensis, Oniksztensis, Rakanciscensis, Lawaryscensis etc. etc. Cellissimae illustrissimae ac e[cellentissimae] principis Carolinae Radziwillowna Cancelaridis M. D. Litv. instructum inter consona applaudentis Sarmatiae Vota Salutatione Panegirica Celebratum a Perenniter Obligatissimo Fundatoris Nominibus Ducali-Radivilliano Nesvisiensi Collegio Societatis Jesu. Anno quo Vivant plaudentes numerent nova faeuia sponsi. Vilnae, Typis Universit. Soc. Jesu. 2^о. [16 арк.].

На адвароце тытульнага аркуша шлюбны герб Караліны з Радзівілаў і Казіміра Сапераў, гравіраваныя ініцыялы, застаўкі.

2) Umbra ad orla w slonce zanurzonego na Heroiczney Rece Zlote Wieki Sarmackiemu Swiatu skazujaca przy zkolligowaniu slubnym pierscieniem Rak Jasnje Welmoznego jegomosci pana P. Kazimierza Sapiehy hrabi na Bychowiu, Zaslawiu, Dabrowie, Druj etc.

Generala Artyleryi W. X. L. Starosty Wolpinskiego, Onikszteńskiego, Rakanciskiego, Lawaryskiego etc. etc. y Jasne oswieconey xiezney Jeymosci Karoliny Radziwillowny kanclerzanki W. K. L. etc. etc. Szczuplym lakonizmem okreslona. Od obligowanego wiecznie Fundatorskim Domom Kollegium Neswiskiego Societatis Jesu. Roku Pańskiego 1727. W Wilnie, w Drukarni Akademickiey Societatis Jesu. 2°. [6 арк.].

На адвароце тытульнага аркуша шлюбны герб Караліны з Радзівілаў і Казіміра Сапегаў, гравіраваныя ініцыялы, застаўкі. Пераплёт — папера, чырвоны шоўк. На адвароце тытульнага аркуша 1-га алігата запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.4.1.360.

28. Idea Bonorum Pontificum illustr. ... 1715. Шыфр. 6.4.1.367.

29. Апірат з двух канвалютаў:

1) *Bencius Fr. S. J. Orationes et Carmina, cum disputatione de stylo et scriptione. Ingolstadii, Excudebat Adam Sartorius, A. D. 1602.* [3], 449 p.

2) *Bencius Franciscus, S. J. Carminum libri quatuor Eiusdem ergastus et philotimus, dramata. Ingolstadii, Anno Salutis 1602.* [5], 349 p.

Пераплёт — жоўтая скура з цісненнем, нямецкая работа. Захавалася ніжняя металічная зашчэпка. На тытульным аркушы 1-га алігата запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.4.5.14^a.

30. *Hallauer Franciscus Xaverius S. J. Bibliotheca rhetorum. S. L.* Шыфр. 6.4.7.11.

31. *Ars Metrica.* 1748. Шыфр. 6.4.7.1.63.

32. *De utraque Verborum ac Rerum copia lib. II.* Шыфр. 6.4.8.44.

33. *Gantutius P. Jo. Baptista. Deserifiones Poeticae. Coloniae Agrippinae, 1719.* Шыфр. 6.4.8.116.

34. *Thesaurus Eloquentiae sacrae et profanae de Albertis S. J. Coloniae Agrippinae. 1669* Шыфр. 6.4.8.186.

35. Канвалют:

1) *Dunin Petrus. Laudatio funebris immortalis mem: Principi Andreae Olszowski Archiepiscopo Gnesnen: ... a Petro Dunin S. J. ... In Metropolitana Gnesnen: Basilica Oratore Polono, Dicta 1677. a Stephano Poniatowski ... In Latinum, traducta 1686.*

2) *Leo Roxolanus ... D. Adalberti Korycinski Archiepiscopi Leopoliensis...* 1670.

3) *Panegyricus ... D. Constantino ... Lipski Archiepiscopo Leopoliensi ...* 1682.

4) *Templum honoris ... Ioannis Witwicki Episkopi Luceoviensis et Brestensis ...*

5) *Celeumatis triumphalis ... Opaleniorum nomini gentilitiae argo ...* 1678.

6) *Rosa Dobrzeleviana. ... D. Adalberto Dobrzelewski ... oblata...* 1678.

7) *Osicki C., Kraewinski P. Applausus extemporaneus .. D. Michaeli Gorski Varsaviensi etc. canonico S. R. M. Secretario. 1679. f.: 10, [4], 1, p. 308, [8].*

З гравіраванымі гербамі на адвароце тытульнага аркуша. Пераплёт з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку дзве наклейкі са старымі шыфрамi. На с. 3 запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". На форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапери. {Estr. Og 26. T. 8. Kr., 1882. S. 398}. Шыфр. 6.6.6.244.

36. *Buchleri Joannis. Opera. Coloniae Agrippinae, 1613.* Шыфр. 6.6.8.199.

37. *Historia Poetica. Viilnae, A. 1732.* Шыфр. 6.6.9.172.

38. *Plinius Polonicus. Illustres e Soc. Jesu Polona Oratores in Honorem Gratiamq ... D. Stephani a Leszno Leszczynski ... E Typograph: Calissiensi Soc. Jesu. Tomus primus. [A. D. 1639], 12°, [10], 361.*

Пераплёт з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку наклейка з рэшткамі шыфра: "Ec.". На адвароце тытульнага аркуша запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.6.12.193.

39. Flores. Шыфр. 6.6.13.156.

40. Thalaei Andronicus (ex Societate Caldoriana). Epitheta Joannis Ravisii textoris nivernensis: Opus verius quam antehac absolutissimum... Lugduni, Sumpt. Ioannis-Amati Candy, 1638. 8°. 1032 с. [516 арк.].

Гравіраваная выдавецкая марка. Пераплёт — дошкі, ціснёная скура, металічныя зашчэпкі (адарванья). На карэньчыку наклеяка са старым шыфрам: "1868 Ес.". На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.10.4.26.

41. Julii Caesaris Scaligeri exotericarum exercitationum Liber XV. De Subtilitate ad Hieronymum Cardanum. Francofurti, Apud Andreae Wecheli heredes Claudium Marnium et Ioann Aubtium, 1592. 8°.

Лацінская, грэчаская мова, 1130 с. [565 арк. + 45 арк. індэкс + 1 арк. з выдавецкай маркай = 611], гравюры. Пераплёт — кардон, скура з высокамастацкім цісненнем (у т. л. дата: 1594), завязкі адарванья. На карэньчыку наклеяка са старым шыфрам: "Ес. 1054". На форзацы сангінай № 674; наклеяка з шыфрам РНБ на ўнутраным баку верхняй і на знешнім баку ніжняй крышкі пераплёту. На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.10.4.27.

42. *Pelisseri de*. Laodice dedie'e a la Reyne. A Paris, 1660. 8°. 792 нумараваных с. [396 арк.].

Пераплёт — скура. На карэньчыку ціснёны золатам арнамент і надпіс: "Laodice"; наклеяка са старым шыфрам: "Ес. 756". На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.10.4.31.

43. *Luder (p. Bartholomaeo)*. Epigrammata et Elogia divorum Societatis Jesu ac praecipuarum familiarum in Polonia. Coloniae Agrippinae, apud Anton. Cholinum, 1738. 8°. 276 нумараваных с. [138 арк.].

Пераплёт — кардон, на ўнутраным баку верхняй крышкі малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. На карэньчыку наклеяка са старым шыфрам: "Ес. 688". На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.10.6.32.

44. *Rzaczynski (p. Gabrielis)* Soc. Jesu. Gemmae antiquiorum quinquaginta et trium poetarum Stemmatibus Polonorum Omnibus... Posnaniae, Typis Clari Collegii Societatis Jesu, 1700. 8°. [60 арк.].

Гравіраваны герб. Пераплёт — кардон, карычневая скура; на ўнутраным баку верхняй крышкі наклеяка з шыфрам ІПБ/РНБ і малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. На адвароце тытульнага аркуша запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.10.6.48.

45. Les Aventures de Telemaque, Fils D'ulyse. Amsterdam; Rotterdam, 1736 Шыфр. 6.11.1.34.

46. *Gottsched Johann Christoph*. Versuch einer critischen Dichtkunst. Leipzig: Verlegt Bernhard Christoph Breitkopf, 1742. 8°. [36], 778, [15].

Графічны франтыспіс; ініцыялы, застаўкі, канцоўкі. Пераплёт — кардон, на карэньчыку: "17/43". На тытульным аркушы запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.39.5.83.

47. Канвалют:

1) Collé M. La partie de Chasse de Henri IV. A Paris, Chez la Venve Duchesne, ... 1776. 8°. [1], 12-159 p.

2) *Rozoy de*. Henri IV, drame lyrique... A Paris, Ches Vente... , 1776. 8°, 103 p.

Пераплёт з кардону, карэньчык і навугольнікі скураныя. На форзацы запіс: "François Prince Sapieha". Шыфр. 6.59.3.27.

48. Graffing. *Lettres d'une Peruvienne*. Paris, 1769. Шыфр. 6.61.12.18.
49. [*Montesqieu*]. *Tempio di Gnido*. Parigi, 1767. Шыфр. 6.65.10.24.
50. [P.] *Samuel a S. Floriano* Scholarum Piarum Tractatus De Formandis Epistolis luxtra Normam Veterum, Recentiorumque; Scriptorum Oratori Polonae Iuventuti Scholas Pias... Cracoviae: Typis Michaelis Josephi Antonii Dyaszewski, 1743. 4°, [14], 608, [18], 2 tabl.
Пераплёт з цёмна-карычневай скуры. На форзацы экслібрыс Аляксандра Сапері. Шыфр. 6.72.12.6.
51. *Amsterdami*, 1720. Шыфр. 6.78.34.
52. *Parisii*, 1658. Шыфр. 6.78.297.
53. *Hanoviae*, 1613. Шыфр. 6.78.109_{1,3}.
54. *Weisius Christian*. De Poesi. Weissenfelsae, 1678. Шыфр. 6.78.347.
55. *L'innocente fortunata*. *Dramma gioso per musica...* Torino, [1773]. 8°. Шыфр. 6.81.35.
56. *Michaelis verini hispani...* Шыфр. 6.81.152.
57. *Frugoni Francesco Fulvio*. *La vergine parigina*. Т. 1–3. Venezia: A.Tivani, 1695. 16°. Шыфр. 6.81.160.
58. *Le Masque de Fer ou les Aventures admirables du Pere et du Fils, premier partie A la Haye Chez Pierre de Hondt*, 1750. Шыфр. 6.81.344.
59. *Almanzaide*. *Nouvelle*. A Paris: Chez Claud Barbin, ..., 1674. 8°, 226 p.
Пераплёт з цёмнай скуры, на карэньчыку наклеяка са старым шыфрам: “Ес. 590”. На тытульным аркушы запіс: “Zofia [?] Pryemsten”, на с. 1 запіс пярком: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”, на форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері. Шыфр. 6.82.38.
60. *Le Pays L. C.* *Les nouvelles jeuvres de Monsieur Le Pays*. A Amsterdam: Chez les Héritiers D'Antoine Schelte, 1699. 12°, p1[12], 215; p2 [6], 238.
Гравіраваны шмуцтытул. Пераплёт з цёмнай скуры, на адвароце шмуцтытула запіс пярком: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810. Anno”. На форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері. Шыфр. 6.82.41.
61. *Les galanteries de Monseigneur le Dauphin et de la Comtesse du Roure*. A Cologne: Chez ****, 1696. 12°, 178.
Гравіраваны франтыспіс. Пераплёт з блакітнай паперы, наклеяка з шыфрам “Ес. 1694.”, на тытульным аркушы наклеяка “Z Funduszu Sapieżyńskiego” і надпіс “В. Т. W. Р. N.”. (Бібліятэка варшаўскага таварыства аматараў навук.) Шыфр. 6.82.72.
62. *Cervantes Michel*. *Histoire de l'admirable Don Quichotte de la Manche*. A Paris, 1732. 8°, Т. 1–6.
Тры пераплёты цёмна-карычневай скуры, па абрэзу шэрае крапленне. На форзацах малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапері. На тытульным аркушы — Т. 1. і запіс: “Joh Sapieha Cancellarii MDL 1736”. Шыфр. 6.82.90.
63. *Richelet P.* *Les plus belles lettres Françaises sur toutes sortes de sujets, Tirées des meilleurs Auteurs, avec des Notes. Sixième Edition, revue, et angmentée; Avec des observations sur l'Art d'écrire les Lettres*, Par. Mr. B. L. M. A Amsterdam: Chez J. Wetstein et G. Smith, 1737. 12°, 620 p.
Пераплёт з чырвонай скуры, крышкі абклеены чырвонай паперай з залатым узорам (XVIII ст.). На карэньчыку скураная (пашкоджаная) наклеяка з назвай кнігі, ніжэй віньетка з літарамі “Т” і “І”, унізе чарнілам “150”. На тытульным аркушы запіс пярком: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.82.118/1.

64. *Manzollii Pier-Angelo (Marcellus Palingenius)*. Marcelli Palingenii Stellati... Zodiacus vitae. Basileae [Basel]: ex officina Osteniana, 1591. 16°, 366 p. Шыфр. 6.82.133.

65. Le Saint déniché ou la banqueroute des marchands de miracles. A la Haye, 1732. 6°, 168 p.

Пераплёт — кардон, на карэньчыку ўнізе наклейка са старым шыфрам: “Ес. 547”. На тытульным аркушы запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi A^o1810”. Шыфр. 6.82.315.

66. *Campistron, de Oeuvres*. Nouvelle édition. A Paris: De l'Imprimerie de J. Chardon, 1750. Т. 2. 120, [4], 384, [4] p.

З гравіраванай застаўкай, віньеткай, ініцыялам. На тытульным аркушы гравіроўка: “Le Grand”. Т. 3., 384., [4] p. Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку наклейка: “Ес. bell. 6.”. На с. 10 Т. 2, і на с. 1 Т. 3 запісы пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.82.356/_{2,3}.

67. Канвалют:

1) *Vitalis Thomas*. Panegirici Regales, Potentissimi Regis, Celeberrimi Ducis, Inclyti Regni, et Nobillium Polonorum laudibus contexti... Romae: Typis Manelphi Manelphii, 1645. 12°, 155, [15] p.

2) *Vitalis Thomas*. Stimulus ad bellum contra turcarum tyrannum regnung candiae invadentem... Romae: Typis Ludowici Grignani, 1646. 12°, 38 p.

Пераплёт з белай скуры. На адвароце тытульнага аркуша запіс: “Ex libris Ioannis Comitiss in Koden Sapieha Supremi Cancellarii MDL 1740”. На с. 5 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810 A^o”, на с. 38 запіс: “Ad usum [?] Ill Ludouci [?] Arba O. P. cum Licentia Supior”. На форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. Шыфр. 6.82.416/_{1,2}.

68. *Lettres du Marquis de Roselle*. Par Madame E. D. B. Nouvelle édition. A Londres. ... 1764. P. 1. 12°, 319 p., P. 2. 256 p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку залатое цісненне, уверсе наклейка з чырвонай скуры з выцісненай назвай, унізе папяровая наклейка з лічбай 80. На форзацы гравіраваны экслібрыс Тэафіліі Сапегі. Шыфр. 6.82.419/_{1,2}.

69. Канвалют:

1) [*Ricconboni M.-J.*]. Lettres de Milady Juliette Catesby, A Mylady Henriette Campley, Son Amie. Quatrieme Edition. A Amsterdam: Et se débit à Lansanne, Chez François Grasset, 1760. 120, 227 p.

2) Catalogue des livres Que l'on trouve en nombre chez François Grasset, Libraire et l'imprimeur à Lausanne. 120, 13 p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку залатое цісненне, уверсе наклейка з чырвонай скуры з выцісненай назвай, унізе папяровая наклейка з лічбай 85. На форзацы гравіраваны экслібрыс Тэафіліі Сапегі. Шыфр. 6.82.425/_{1,2}.

70. [*Cervantes*]. Suite nouvelle et veritable de l'histoire et des aventures de l'incomparable Don Quichotte de la Manche. A Paris, 1726. 8°. Т. 3. 422 p.; Т. 4. 449 p. з іл.; Т. 5. 518 p. з іл.; Т. 6. Histoire de Sancha Pansa... 443 p. [5] з іл.

Пераплёты з цёмна-карычневай скуры, на форзацах усіх тамоў малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. На т. 3 і 5 на с. 3 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.83.194/_{3,6}.

71. De Belley. L'Iphigene. A Lyon: Chez Antoine Chard ..., 1625. 80. Т. 1. [32], 745, [7] з гравіраванымі застаўкамі, ініцыяламі. Т. 2. [16], 765, [3].

Пераплёты з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку залатое цісненне, на т. 1. наклейка са старым шыфрам: “Ес.76”. На форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі, на адваротах тытульнага аркуша (т. 1.) запіс пяром: “Ex libris Alexandris (sic!) Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Такі ж запіс без аніскі на адвароце аркуша 3 у т. 2. Шыфр. 6.83.249.

72. *Imbert*. Fables nouvelles. A Amsterdam, 1773. 8°, [2], 232, [4].

Пераплёт са светла-карычневай скуры, на карэньчыку залатое цісненне, чырвоная скураная наклейка з выцісненай назвай кнігі і папяровая наклейка з лічбай 61. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.83.263.

73. [*Par M. le Chevalier de la Moliere*]. Le gouverneur, comedie en trois actes en prose. A Paris, Ches J. F. Quillan, 1752. 12°, VIII, 136 p.

Пераплёт з кардона, на верхняй крышцы наклеякі з залатым цісненнем: чырвоная — з назвай, сіняя — з імем аўтара. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.10.

74. *Rose et colas*, comédie en un acte, prose et musique. Représenté pour la premiere fois par les Comédiens Italiens ordinaires du Roi, le 8 Mars 1764. A Paris: Chez Duchesne, ..., 1765. 12°, 64 p.

Пераплёт з кардона, на верхняй крышцы наклеякі з залатым цісненнем: чырвоная — з назвай, сіняя — з імем аўтара. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.13.

75. *Voltaire*. La Mérope française, avec quelques petites pieces de litterature. A Paris, 1744. 12°, XX, 86, 14 p.

Пераплёт з кардона, на верхняй крышцы наклеякі з залатым цісненнем: чырвоная — з назвай, сіняя — з імем аўтара. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.14.

76. *De Falbair* *Fenouillot*. L'honnete criminel. Yverdon, 1767. 12°, 16, 128 p.

Пераплёт з кардона, на верхняй крышцы наклеякі з залатым цісненнем: чырвоная — з назвай, сіняя — з імем аўтара. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.15.

77. *Desmahis*. Oeuvres completees. A Maestricht: Chez Jean-Edme Dufour, 1773. 12°, XXIII, 208 p.

Пераплёт з светла-жоўтай скуры, на спінца залатое цісненне. На форзацы гравіраваны экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.16.

78. *Le Sage*. Turcaret, comedie. A Paris..., 1735. 12°, 116 p.

Пераплёт з кардона, на верхняй крышцы наклеякі з залатым цісненнем: чырвоная — з назвай, сіняя — з імем аўтара. На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.17.

79. *Richardson Samuel*. Lettres Angloises on Histoire de Miss Clariss Harlove. A Paris: Chez les Libraries Associés, 1774. Т. 1–13.

Гравіраваныя ілюстрацыі. Пераплёт са светла-жоўтай скуры, на карэньчыку чырвоная наклейка з нумарам тома. На форзацы — гравіраваны экслібрыс Тэафіліі Сапэра (у т. 13 экслібрыс выразаны). Шыфр. 6.84.18.

80. *Poinsinet*. Le cercle, ju la soirée a la mode, comedie épisodique. A Paris, 1764. 80, [7], 8–71 p.

Пераплёт з жоўтага кардона, на карэньчыку наклейка "164". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланоўскіх Сапэра. Шыфр. 6.84.35.

81. *Épîtres, satires, contes, odes; et pièces Jugitives, du poete philosophe, dont plusieurs n'ont point encore paru*. A Londres, 1771. 8°, [8], 415 p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку залатое цісненне, унізе наклейка: "37". Шыфр. 6.84.36.

82. *D'Armand*:

1) *Fanni, ou la nouvelle Pamela*. A Paris, 1767. 3 éd., 4°, 1 гравюра, [2], 75 p.

2) *Lucie et Mélanie, ou les deux soeurs généreuses*. A Paris, 1768. 2 éd., 4°, 1 гравюра, 50 p.

3) *Clary ou le retour á la vertu récompensé, ...* A Paris, 1767. 4°, 1 гравюра, 54 p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку цісненне: "Contes D'Arnand", "Т. I." і наклейка: "108". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.37₁₋₃.

83. *D'Arnand*:

4) Inlie ou l'heureux répentir, ... A Paris, 1767. 4°, 1 гравюра, 42 p.

5) Batilde ou l'héroïsme de l'amour, ... A Paris, 1768. 4°, 1 гравюра, 68 p.

6) Anne Bell. Histoire anglaise. A Paris, 1769. 4°, 1 гравюра, 64 p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку цісненне: "Contes D'Arnand", "Т. II." і наклейка: "108". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.37₄₋₆.

84. *D'Arnand. Les épreuves du sentiment*. A Neuchatel: De l'Imprimerie de la Société Typographique, 1773. 80, Т. 1. [5], 6–372 p.; Т. 2. [5], 6–436, [2] p.; Т. 3. [5], 6–311p.; Т. 4. [5], 6–315, [3] p.

Пераплёт з карычневай скуры, на карэньчыку наклейка: "107". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.38.

85. *Voltaire. Brutus*. A Paris, 1736, 8°, [3], IV–XXIX, [4], 2–110, [2] p.

Пераплёт з жоўтага кардона, на карэньчыку наклейка: "170". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.40.

86. *Beaumarchais Eugénie*. Drame En cinq Actes en Prose ... A Paris, 1767. 8°, XLIV, [3], 4–118.

Пераплёт з жоўтага кардона, на карэньчыку наклейка: "166". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.41.

87. *Voltaire. L'Oedipe*. A Paris: Chez Prault, fils, ..., 1736. 80, [3], IV–XXIII, [2], 2–82, [2].

Пераплёт з жоўтага кардона, на карэньчыку наклейка: "174". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.42.

88. *Beaumarchais. Le barbier de Séville, ou la précaution inutile, comedie en quarte actes*;... A Paris: Chez Ruault..., 1775. 8°, [5], 6–132.

Пераплёт з жоўтага кардона, на карэньчыку наклейка: "172". На форзацы экслібрыс Тэафіліі з Ябланойскіх Сапэга. Шыфр. 6.84.43.

89. *Lenglet du Fresnoy. L'histoire Justifiée cjtne les Romains*. A Amsterdam: Chez J. F. Bernard..., 1735. 12°, [10], 391, Lp.

Пераплёт з кардона, карэньчык скураны. На тытульным аркушы: "B. T. W. P. N.", на с. аіі запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810", на форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапэгі. Шыфр. 6.84.53.

90. *François R. Essay des merveilles de nature, et des plus nobles artificies*. A Besanson: Par Jean Praye, 1622. 8°, [10], 547 p. з іл.

Пераплёт з белай скуры, на карэньчыку наклейка: "Ef 58". На тытульным аркушы закрэслены запісы: "Ex libris Claudii Theodori de l'Espinasse", "datus collegio Antocoll^{ae} SS^{ae} Trinit^s. ex gratia Ill^{mi} Ducis M. D. L. P. Vil. fund^{vi}...", "Conventij Antocoll ad Viina Ord. Discalc. Sm. Trinit...", "Bibl. Tow. Król. War. Prz. Nauk", на с. 10 запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810 A^o". На форзацы малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапэгі. Шыфр. 6.84.63.

91. *L'exemple et les passions, ou aventures d'un jeune homme de qualite*. Par M. de M ... Off. d'Inf. A Londres, 1785. P.1. 12°, [3], V–XII, 250. P.2. 246 p.

Пераплёты абодвух тамоў з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку наклейка: "Ес. 1390". Экслібрыс на форзацы выразаны. На тытульным аркушы т. 1. друкаваная наклейка: "Z Funduszu Sapieżyńskiego". Шыфр. 6.84.67.

92. *Molière J. B. de. Les oeuvres*. A Paris, 1773. Т. 3–4, 8°, 726–1407 p. з іл.

Пераплёты з цёмна-карычневай скуры, на форзацах малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапэгі. У т. 3 на с. 3, у т. 5 на с. 2 адв. запіс пяром: "Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810". Шыфр. 6.84.189.

93. *Cicero M. Tulli. Opera.* Parisiis, 1555. Шыфр. 7.2.1.36.
94. *Helium. J. B. Bibliotheca commentariorum...* M. T. Ciceronis. Basiliae, 1594. Шыфр. 7.5.1.7.
95. *Caii Crispi Sallustii. Opera omnia.* Varsaviae: Typis S. R. M. et Reip. in Collegio Regio Scholarum Piarum, MDCCLIX. Шыфр. 7.4.10a.58.
96. *Pomponii. Melae libri tres de situ orbis, cum Notis J. Gronovii.* Lugd. Batavorum apud Jordanum Luchtmans. A. D. 1685. Шыфр. 7.5.5.27.
97. Канвалют:
Homeri. Poema perquam festivum et elegans, ... Opera Leonharti Lycii. Lipsiae, impensis Christophori Ellingeri, Anno MDCXXII; *Poemata Pythagorae.* Lipsiae, MDCII. Шыфр. 7.5.5.114.
98. *Cicero M. Tulli. A.* MDCXIV. Шыфр. 7.5.6.14.
99. *Ovide d'. Les Metamorphoses. Tome II.* A Paris, MDCXCVII. Шыфр. 7.6.5.14.
100. *Histoire de la Guerre des Romains contre Jugurta Roi des Numides; Histoire de la conjuration de Catilina.* 1674. Шыфр. 7.6.9.1.
101. *Orationes ex Sallustii, Livii, Curtii et Taciti historiis collectae...* Parisiis, MDCCXLV. Шыфр. 7.6.9.35.
102. *Livii T. Palatini Historici Ab Urbe condita. Liber primum.* Шыфр. 7.8.1.15.
103. *Flavii. Vegeti Renati Institutionum Rei Militaris.* Шыфр. 7.9.2.14.
104. *Galenus Claudius. Opera. T. 1–7.* Basileae [Basel]: per Hieronymum Frobenium et Nicolaum Episcopium, 1542. 2°. Шыфр. 7.33.1.7.
105. *Cicero M. T. De Fato.* 1594. Шыфр. 7.41.11.43.
106. *Novitius seu Dictionarium Latino-gallicum.* Parisiis, 1710. Шыфр. 7.42.2.2.
107. *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latininitatis. Tomi 1–3.* Шыфр. 7.45.1.5.
108. *Res Virgiliana. Hoc est phrases et epithetatribus.* MDLXXXIX. Шыфр. 7.51.9.20.
109. *Vives Loys Jan. Dialogues.* Paris, 1751. Шыфр. 7.55.2.30.
110. *Sententiae veterum poetarum per locos communes digestae,...* Antwerpiae: ex off. Crystophori Plantini, 1564. Шыфр. 7.55.13.7.
111. *Provinciae Ducatus Prussiae. Rostochii,* 1620. Шыфр. 10.3.2.56.
112. *Manuale Politicum. Passavii,* 1634. Шыфр. 10.7.4.248.
113. *De regimine Principum...* Шыфр. 10.7.4.255.
114. *Politica liviana.* Lipsiae, 1652. Шыфр. 10.7.4.306.
115. *Feltzii J. H. De dignitate.* Lipsiae, 1747. Шыфр. 10.7.4.313.
116. *Leyseri Augustini. Minister Principis Delinquens...* Vitembergae et Lipsiae, 1735. Шыфр. 10.7.5.220.
117. *Ludewig Ioann Petr'de. Matrimoniis Principum per procuratores cum adpendicibus.* Halae Salicae, 1736. Шыфр. 10.7.5.228.
118. *Homo Politicus hoc est consiliarius novus, officarius et aulicus, secundum hodiernam praxin.* Cosmopoli, 1668. Шыфр. 10.7.5.246/1–2.
119. *Mallinckrot Bernardi á. Summi pontifices et S.R.E. cardinales germanici...* Ienae, 1715. Шыфр. 10.5.7.258.
120. *Les Sapieha.* Шыфр. 10.7.6.193.
121. *Pacta conventa.* Lipsiae, 1736. Шыфр. 10.11.1.107.
122. *L'arbitre Charitable.* Lyon, 1669. Шыфр. 10.20.3.183.

123. *Calefati Petri*. Tractatus aureus. Mediolani, 1581. Шыфр. 10.22.2.298.
124. *Chronica Polonorum*, Cracoviae, 1521. Шыфр. 10.5.1.28–29.
125. *Petricii Ioannes Innocentii*. Rerum in Polonia... Historia. Anno MDCXXXVII. Шыфр. 12.10.1.49.
126. *Basilici Cypriani*. De nomine interpretis. 1508. Шыфр. 12.18.1.13.
127. *Recherches historiques de l'ordie du Saint-Esprit*. S. I., 1710. Шыфр. 12.28.3.50.
128. ...*Regnorum Sveciae*... 1656. Шыфр. 13.2.2.52.
129. *Statut WKL*. 1614. Шыфр. 13.2.3.22.
130. *Okolski Simon*. Orbis Polonus. Cracoviae, 1641. Шыфр. 13.8.3.5.
131. *Varvassoris Francisci*. Opera omnia. MDCCIX. Шыфр. 16.16.2.5.
132. *Hieroglyphi I. Pierii*. Шыфр. 16.16.2.6.
133. *Catalogus librorum bibliothecae publicae universitatis Francofurtanae*. Anno 1706. Шыфр. 16.16.2.7.
134. *Pancirolli Guidonis*. Rerum Memorabilium sive Deperditarum. Francofurti, 1660. Шыфр. 16.22.8.23.
135. *Mundus symbolicus*. 1695. Шыфр. 16.28.1.14.
136. *Oeuvres completes de L'abbe Arnaud, membr de l'academie*... T. 1–3. Paris, 1808. Шыфр. 16.30.4.8.
137. *Catalogue de livres Francois 1730*. Шыфр. 16.72.3.34.
138. *Catalogue de livres nouveaux Francois 1737*. Шыфр. 16.73.9.11.
139. *Gaslius*. Шыфр. 16.74.532.
140. *Synodus Pansiensis de imagine*... Francofurti, 1596. Шыфр. 16.173.3.72a-74b
141. *Memoires sur les manuscrits*... 1752. Шыфр. 17.3.5.27.
142. *Novum Testamentum*. 1522. Шыфр. 17.1.1.2.
143. *Miracula ad Imagines*. S. I., S. d. Шыфр. 17.107.7.46.
144. *Erasmus Roterdamo*. *Novum Testamentum*, 1522. Шыфр. 17a.1.1.2.
145. *Chronologia*. S. I. S. d. Шыфр. 17a.7.6.27.
146. *Biblia sacrosancta*. Testamenti Veteris et Novi. 1550. Шыфр. 17a.14.2.6.
147. *Biblia sacra Gallica*. 1654. Шыфр. 17a.27.1.11.
148. *Biblia*... 1552. Шыфр. 17a.27.1.12.
149. *Nova Polonica ex comitiis grodnensibus de legatis pontificis ma[ximi]*... Coloniae, 1728. Шыфр. 32.6.3.17.
150. *Lindebergio Petro*. Rost. Hipotiposis Arcium, Palatiorum, librorum pyramidum, obeliscorum, cipporum, molarum, fontium, monumentorum Epitaphiorum, ab illustri et strenuo viro Henrico Ranzovio, Prorege et Equite Holsato, conditorum. Francofurti: apud Ioannem Wechelum, Anno 1592. Шыфр. 32.21.4.6.
151. *Conringii Hermani*. Operum. Tomus 1–5. *Varia scripta ad historiarum et ius publicum imperii Germanici*. Brunsvigae, 1730. Шыфр. 33.91.1.1.
152. *Raccolta*. Dell' Historia di Francia. Bologna, MDCCCLI. Шыфр. 33.92.1.8.
153. *L'Histoire poetique*. A Paris, 1683. Шыфр. 33.92.1.9.
154. *Relation d'un voyage en Angleterre*. A Cologne, MDCLXVI. Шыфр. 33.92.1.12.
155. *Speculum boni principis sive Vita Alphonsi, Regis Arragonae*. Amsterdami: Elzevirium, 1646. Шыфр. 33.92.1.15.

156. De rebus Oceanicis. Coloniae, 1574. Шыфр. 33.92.1.30.
157. Histoire Romaine. T. 1–4, Amsterdami, 1730. Шыфр. 33.92.2.4.
158. *Grand L.* Histoire de la monarchie française. Paris, 1697. Шыфр. 33.92.2.2.
159. Prontuario de le medaglie. Lione, 1577. Шыфр. 33.92.4.35.
160. Facies rerum Sarmaticarum. Pars prima. Vlnae, 1724. Шыфр. 33.92.5.20.
161. *Surius Laurentius* (1522–1578). Commentarius brevis rerum in orbe gestarum ab anno salutis 1500 usque ad annum 67. Coloniae [Köln]: ap. Gervinum Calenium et haered. Ioannis Quentel, 1568. 2°. 548 p. {Adams S-2098.}. Шыфр. 33.93.3.22.
162. Commentarius brevis... 1564. Шыфр. 33.93.3.22.
163. Tables genealogiques... Strasbourg, 178... Шыфр. 33.93.4.32.
164. Канвалют: *Renecio Jacobo*. Artificium disputandi. Witenbergae, 1609. Шыфр. 36.54.2.44.
165. *Jacobi Jani*. Poemata. 1500–1582. Шыфр. 0–17337–39.
166. Канвалют: Ioannes Uvieri De ira morbis. Basileae: ex officina Oporiniana, 1577. Шыфр. 0–17347–49.
167. Poeticarum institutionum. Ingolstadii. Шыфр. 0–17411.
168. Omnia Andreae Alcitoti V. C. emblemata, per Claudium Minoem Dinignensem. Antverpiae, 1577. Шыфр. 0–17551.
169. Monomachia Davidis Adolescentuli et cyclopiis goliath M. Georgio Vaernero. Gorlicii, 1567. Шыфр. 0–17572.
170. Chelius disticha in sacram scripturam. Шыфр. 0–17643–46.
171. Lector benevole. Шыфр. 0–18848.
172. *Manus Mirabellus*. Dominicus. Polyanthea. Salingaci: excudebat Ioannes Soter, 1539. 2°. Шыфр. ОРК, F 20099.
173. *Blosius Ludovicus*. Flores sententiarum in amoenissimo Paradisi Blosiani horto... Cracoviae, 1704. 240[2] p. Шыфр. Рм18.Пол.м В-67.
174. *Barclaii*. Satyricon. 1674. Шыфр. А–1/448.
175. *Le Clerc Jean*. Le spectacle de la vie humaine; ou leçons de sagesse, exprimées avec art en 103 tableaux entaille douce, Dont les sujets sont tirés d'Horace par l'ingénieur Othon Vaenins: Accompagnés non-seulement des principales maximes de la morale, En Vers François, Hollandois, Latins et Allemands, Mais encore par des Explications très belles sur chaque ableau Par fen le savant et tres célèbre Jean le Clerc. A la Haye: Chez Jean van Duren, 1755. 40, IV, IV, 420; [4], 103 p. [103 арк.].
- Пераплёт скуруны, на карэньчыку наклейкі з назвай і са старым шыфрам: “Ес. 69”. На с. 3 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 6.61.1.39.
176. *Fénelon François de*. Salignac de la Moth Les aventures de Télémaque. A Amsterdam Chez J. Wetstein et G. Smith, et Zacharie Chatelain. A Rotterdam: ches Jaen Hofhout, 1734. 4° [8°], X, XXVII, 424.
- Пераплёт скуруны, залатое цісненне на карэньчыку. На адвароце тытульнага аркуша экслібрыс: “Michaél Comes in Bychow et Sapiezyn Sapieha... 1747”. {Brunet J.-Ch. Manuel du libraire et de l'amateur de livres. P., 1842. T. 2. P. 263.}. Шыфр. 6.11.1.34.
177. Bible. A Rouen, De l'Imprimerie de Jean Machuel..., 1654. 2°, f.: 1266 p. [42].
- Пераплёт з цёмна-карычневай скуру, на карэньчыку залатое цісненне і наклейка са старым шыфрам “Аа...”. F: айз рукап.: Biblia Sacra Romano Catholica. Gallicae traducta. Ex libris Ioannis Sapieha Referendarii 1763.

На форзацы вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі, на с. [7] запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. На с. 1 уверсе: “Z Biblioteki Jaśnie Wielmożne[go] J[ego] M[o]ści Pana Wincentego Gosiewskiego Podskarbie[go] Wielkie[go] X[ienstw]a Litewskie[go]. Шыфр. 17^а.27.1.11.

178. *Coelestinus J. Idea exacta de bono principe, pars tertia. De religione controversistica. Friburgi Brisgoide: Sumptibus Johann Sebastian Peyrl, 1740. 4°, f.: 539 [9] p.*

Пераплёт з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку наклейка са старым шыфрам: “Ас. 99”; на ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту малы экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі, на с. 1 запіс пяром: “Ex libris Alexandri Sapieha Principis donatis Societati Regiae Varsaviensi 1810”. Шыфр. 16.59.5.197.

179. *Les vies des Saints peres des deserts, et de quelques Saintes, écrites par des pere de l'église et autres Anciens Auteurs Ecclesiastiques. Traduiues en François par Mr Arnould D'Andilly. Nouvelle édition. A Bruxelles: Chez Eugene Henry Frick, Imprimeur du Roy... , 1694. f.: 689, [23].*

На тытульным аркушы запіс: “Ex libris P: B: Sapiehi [?] ab ...” Ніжэй: “Ex libris Alexandri Principis Sapieha donatis Societati Regiae Varsaviensi anno 1810”. На ўнутраным баку верхняй крышкі пераплёту вялікі экслібрыс Яна Фрыдэрыка Сапегі. Пераплёт з цёмна-карычневай скуры, на карэньчыку — залатое цісненне. Наклейка з чырвонай скуры, на якой выціснена назва кнігі. Экземпляр дэфектны. Шыфр. 16.189.2.5.

Мікалай Нікалаеў (Санкт-Пецярубург)

НЕВЯДОМАЕ БІБЛІЁГРАФАМ “РУСКАЕ” ВЫДААННЕ XVIII ст. ЛАЦІНСКІМ ШРЫФТАМ

Заўсёды няпроста адказаць на пытанне, калі і хто стварыў канвалют. Лягчэй растлумачыць, чаму. Канвалют — гэта зручная форма захавання кніжак (часцей за ўсё тонкіх, якім уласціва губляцца), гэта злучэнне пад адной вокладкай тэматчна блізкіх (бо любімых ці важных) кніг для лепшага карыстання, гэта, урэшце, эканомія на цвёрдым пераплёце. Калі пераплецены выданні адной друкарні, часам з агульным тытульным лістом, мы гаворым аб “выдавецкім” або “друкарскім” канвалюце; калі пад адным пераплётам сабраны кнігі розных выдавецтваў, гаворка ідзе аб уладальніцкім канвалюце. Канвалюты ў гісторыі кніжнасці Вялікага Княства Літоўскага з’яўляюцца на пачатку кнігадрукавання. Біблію Францыска Скарыны мы можам лічыць нават па задуме друкарскім канвалютам (хаця кожная частка мае асабліваасці індывідуальнага выдання, прынамсі, асобную пагінацыю, што дало падставу Георгію Галенчанку апісваць іх як асобныя выданні).

Творчы падыход кніжніка пры складанні канвалюта дае шмат інфармацыі і заўсёды багата загадак: чаму менавіта такія, а не іншыя кніжкі складалі канвалют; якія былі задумы гаспадара; які быў лёс асобных частак-алігатаў, пакуль яны не сабраліся пад адной вокладкай; які быў лёс новастворанага збор-

ніка і г. д. Уладальніцкі канвалют можа шмат расказаць аб сваім стваральніку-гаспадару — яго густах, інтэлектуальных запатрабаваннях. Возьмем на сябе смеласць сказаць, што канвалюты, як і рукапісныя зборнікі, — найбольш перспектывная крыніца для гісторыка кніжнай культуры.

Невядомае бібліёграфам “рускае” выданне лацінскім шрыфтам увайшло ў склад канвалюта XVIII ст., які захоўваецца ў аддзеле рэдкай кнігі Бібліятэкі Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу.

На тытульным лісце першага алігата ёсць запіс пярком, почыркам XIX ст. “Ректора Семинарии Архимандрита Павла Д-ва”. Гэта ўладальніцкі запіс рэктара Літоўскай духоўнай семінарыі, якая размяшчалася ў Жыровіцкім манастыры, а ў 1847 г. была пераведзена ў Вільню, Паўла Дабрахотава, азартнага калекцыянера. Ён вядомы тым, што вывез з Жыровічаў значную частку манастырскага архіва і безліч рарытэтаў з манастырскай бібліятэкі. Аднак наш канвалют не быў уласнасцю Жыровіцкага манастыра — на ім няма ніякіх старых бібліятэчных шыфраў, ні палістнай скрэпы жыровіцкай бібліятэкі.

Пасля смерці Дабрахотава (у Маскве) яго зборы перайшлі ў бібліятэку Расійскай акадэміі навук у Санкт-Пецярбургу. Відаць, з-за таго, што першы алігат нашага канвалюта быў на лацінскай мове, кнігу накіравалі не ў славянскі, а ў замежны фонд акадэмічнай бібліятэкі. Гэтая акалічнасць пазбавіла яго ўвагі славістаў, хаця большая частка зборніка — шэсць выданняў — на славянскіх мовах.

Пяройдзем да апісання зборніка.

Фармат кнігі — актаво (8°). Пераплёт кардонны з карычневым скураным карэньчыкам. На форзацы алоўкам напісаны стары шыфр замежнага фонду БРАН II и/3125 (перакрэслены сінім алоўкам) і сучасны шыфр аддзела рэдкай кнігі БРАН: 11657.0/18830.R.-18837.R., на адвароце форзаца алоўкам сучасны запіс на рускай мове: “Конволют 6 аллигат”. На тытульных лістах 6-ці алігатаў прастаўлены алоўкам лічбы ад 1 да 6. Падаём апісанні гэтых частак:

1. Hymnus Acatistus in Sanctissimam Dei Genitricem Mariam, In Greca Ecclesia Celeberrimus, Ex interpretatione Illustrissimi ac Reverendissimi Domini D. Josephi Schiro. Ex Ordine S. Basilii Magni. Archiepiscopi Dyrrachini et Olim Vicarii Apostolici Provinciae Cimarae in Epiro. Romae, Anno 1744. Una cum sacro Indulgentiarum thesauro Vulgatus, Nunc autem in gratiam Sodalitatis Marianaе Scholarum Zyrovicensium. Ad exempear Romanum accurate recusus. Superiorum Permissu. Vilnae: typis S. R. M. Monachorum Basilianorum, Anno 1763. — XVI, 32 c.

2. Nauka dobrej smierci abo nabożeństwo do umierającego na krzyżu Jezusa Pana, y bolesney pod krzyżem naydroższyej Matki. Na uproszenie szczęśliwego skonania, według ustaw, y zwyczajų Kongregacyi Dobrej śmierci, założoney w kościele Societatis Jesu, pod tytułem S. Kazimierza w Wilnie. Przedrukowana Roku Pańskiego 1754. Z Dozwoleniem Starszych. W Drukarni Akad. Soc. Jesu. 54 c. [8 арк.]

3. Laudetur Jesus Christus a grzesznik przymuszony albo raczej nakłoniony zbawienną Jesusa radą do pobożnego życia. Warszawa, 1751. W Drukarni J. K. Mści y Rzeczypospolitey XX. Scholarum Piarum. [24 арк.]

4. Przymierze abo pactum wzajemne S.Stanisława Kostki y onego Demotów za Przykładem Wielkiego ascety W.X. Mikołaja Lancyego societatis Jesu idących pod jedną szczeḡulnie kondycyą formowane y do druku podane. W Wilnie, w Drukarni J.K.M. Akademickiey Societatis Jesu, Roku 1758. 24 c. [12 арк.]

5. Pomoc grzesznikom upadającym do powstania, pokutującym do trwania w dobrym; albo nabożeństwo do S. Maryi Eгyпcianki y innych SS. Patronów pokutujących przez pewnego kapłана i teologa Zakonu S. Bazylego Wielkiego Złożone, y do druku za pozwoleniem Zwierzchności duchowney Podane. Roku Pańskiego 1763. W Wilnie, w Drukarni J.K.M. u XX. Bazylianuw. (На арк. 2 адв. гэтага алігата — гравюра з выявай прычашчэння Марыі Егіпецкай, надпісы: “S. Maria Eгyptiaca. J.Filipowicz sc. ехе”). [2], 72 c.

6. Niewiasta niebieska dwoma skrzydlami miłości Boskiey y Bliźnego ozdobiaona y niezliczonych łaskami swoich na mieyscu od Boga naznaczonym po pustyni Borunskiey ulatująca to iest officium albo godzinki o najswiętszey Maryi Pannie w cudownym Obrazie swoim w Powiecie Ośmiańskim w Mieście Borunach u WW. 00. Bazylianów Litewskich niezliczonemi łaskami iasnieiącey. Przez jednego kapłана Świeckiego, Prothonotaryusza apostolskiego &c. wiecznego y poprzysiężonego тей Pani niewolnika złożone roku 1766. W Lwowie, w Drukarni bractwa SSS. Тройсу. Гэта выданне апісана львоўскімі бібліографамі на двух прагледжаных de visu экзэмплярах ¹.

Нарэшце мы павінны паспрабаваць адказаць на пытанні — калі і для каго складзены канвалют БРАН? Датаваць яго можна не ранейшым часам, чым выданне пазнейшага з датаваных алігатаў — г. зн. 1766 годам. Пераплёт зборніка — сціплы пераплёт з карычневага кардону, тыповы для другой паловы XVIII ст., зроблены ён не нашмат пазней за 1766 г.

У канвалюце, які даследуецца намi, ёсць дзве часткі, якія засталіся без асобнага апісання. Першая — гэта ўплецення пасля першага алігата 12 аркушаў тэкстаў малітваў да Багародзіцы на лацінскай мове. Папера і шрыфты, памеры паласы набору гэтага бестытульнага выдання не падобныя да папярэдняга. У канцы новавылучанага — 1-а — алігата ёсць рукапісная прыпіска: “Reimprimatur Karolus Карп, Cap. Cat. et Offic. Surrog. Vilnen. mpp.”. Надпіс зроблены пяром, карычневым чарнілам, рукой, спрактыкаванай да пісання, але не вельмі цвёрдай — хутчэй за ўсё чалавека ў гадах.

Імя Караля Карпа сустракаецца яшчэ ў дзвюх кнігах гэтага канвалюта: ён “imprimatur” — пацвердзіў (як адзін са старэйшын базыльянскага ордэна — віленскі канонік) выданне “Акафістаў” (Vilnae, typis S. R. M. Monachorum Basilianorum, Anno 1763) і “Набажэнства да св. Марыі Егіпцянікі” (Roku Pańskiego 1763. W Wilnie, w drukarni J.K.M. u XX. Bazylianów). Наўнасьць аўтографа Караля Карпа са словам “Reimprimatur” (“перазасведчваю”) дазваляе зрабіць выснову, што малітвы да Багародзіцы на лацінскай мове былі дадрукаваны як працяг таго базыльянскага выдання (першага ў канвалюце), якое Карп ужо “засведчыў”. Паколькі дадрукоўванне марыйных малітваў зробле-

¹ Запаско Я., Ісаевіч Я. Пам’яткі кніжковаго мiстэцтва. Львiв, 1984. Кн. 2. Ч. 2. № 2440.

на ў іншы час і, па ўсёй верагоднасці, у іншай друкарні, можна дапусціць, што гэта была асабістая ініцыятыва або самога Караля Карпа, або некага, каго ён падтрымаў, уласнаручна перазаверыўшы дадрукоўку. Злучэнне пад адной вокладкай кніг адной тэматыкі і аднаго выдання з аўтографам дазваляе выказаць думку, што Караль Карп і быў складальнікам і першым гаспадаром канвалюта.

У канвалюце Караля Карпа пасля апошняга апісанага бібліятэкарам ілігата — львоўскай кніжачкі аб цудатворнай Барунскай іконе Багародзіцы — ёсць яшчэ 8 друкаваных аркушаў, якія і па якасці паперы, і па шрыфтах, і па памерах паласы набору адрозніваюцца ад папярэдняга выдання. Мяркуючы па ўсім, мы маем справу яшчэ з адным асобным выданнем. Зробім, па магчымасці, яго апісанне. Выданне мае фармат актаво (8°), паласа набору 13 x 7,2 см. Складаецца з 8 аркушаў: А₁, А₂. Тытульны ліст адсутнічае. У верхняй частцы першай старонкі наборны арнамент: крыжык аточаны чатырма акантавымі лісткамі. Першае слова тэксту набрана большым кеглем і ў асобны радок, гэтым самым вылучана як заглавак: “SPO’SOB Howoreniija Patiera z Lud’mi prostymi; iazy’kom szczy’gum ruskim wy’ložony; dla rozumeniija usich Ludey, nerozumiejuszczych słowenskocho iazyka”. Далей надрукаваны: “Intencuja abo Pyczyna Patiera” (арк. 1), “Molitwa Hospodniaja” і “Bohorodycy Diewie” (арк. 1 адв.), “Sobranije Apostolskoje” і “Desiatero Bozoje Prykazanije” (арк. 2), “Molitwa szczodennaja. Zadaniija laski, oborony y pomoczy ot Boga y ot swiaty’ch.”, “Ofierowanije Patiera” (арк. 5), “Informacya” (арк. 6 адв.), “Molitwa swiatoho Otca Ihnatiija, fundatora y ustanowitela Zakonu Sobranija Isusowoho; ktoruju howoruczum, Jan dwadcaty druhi Papa Ry’mski, nadau y pozwoliu trysta let prosczy y O’dpustu” (арк. 7 адв.). На адвароце апошняга, восьмага, аркуша (які часткова заліты чарнілам) заканчэнне тэксту, лацінская фраза “Soli Deo Honor et Gloria” і канцоўка наборнага арнаменту — трохвугольнік вострым канцом уніз.

Асаблівую ўвагу выклікае “Інфармацыя аб належным вымаўленні рускіх слоў для палякаў, каторыя добра не ўмеюць рускай мовы”. Гэты кавалачак паказвае, што ў сярэдзіне XVIII ст. не проста рабіліся запісы на “рускай” мове лацінскім алфавітам, але ішла свядомая філалагічная работа па адаптацыі лацінскага алфавіту з мэтай яго найлепшага фанетычнага дапасавання да асаблівасцей вымаўлення². Прывядзем гэты невялічкі раздзел цалкам:

² Для параўнання можна заўважыць, што прэцэдэнт быў зроблены ў Пачаеве ў 1776 г.: Алфавит словяно-русский в печатании и рукописных книгах употребляемый ради учащих младых чтения писмене того удобнѣе поразумети желающих латино-польским абецадлом толкованый с приложеніем краткого изясненія ово силы в произношеніи, ово потребы ко употребленію тіх же словако-русских букв ново издан. Пачаев, 1776. 80, [8] арк. (Запаско Я., Ісаевіч Я. Пам’яткі книжковаго мистецтва. № 2802.). На жаль, нам гэта выданне недаступнае.

“Informacya O wymawianiu należyтым słów Ruskich, dla Polaków nie umiejących dobrze Ruskiego ięzyka.

1-mo. Nad Literami Vokalnemi: u, é, î, o, ú, ý polozone kreski, są to znaki tonowe słów. Przeto ta syllaba, w ktorey iest vocalis z kreską, ma się wymawiać z preciągiem głosu w gurę podnosząc. Tak vg. w tych słowach: Hóspody, wýsłuchay, syllaby pierwsze: Ho, wý tak się mają wyrażać, iako Do, ad, w tych słowach Łacińskich: Domino, ádjuva. A vg. spasenny, schódnia &c. wymawiaią się iak: Profánus, voluntas, &c. W takich zaś słowach: vg. Hlid'i, żywotóm, &c. ton iest w ostatniey syllabie: d'i, tóm, iak w słowach Niemieckich: Verstand, Dignitet &c.

2-do. Dwie vocales spolne, składaią iedną syllabę: gdy druga ma akcent taki: î, iako vg. to słówko: Katoryi ma trzy syllaby, nie cztery. Pátier, ma dwie syllaby. Tielo także dwie.

3-tio. Litery Consonantes, naznaczone akcentem vg. d', t', niemowia się: De, Te, ale mollier miękko wymawiaią się: Die, Tie, w iedney syllabie. vg. Bud', Hled'i, Pryczast' &c.

4-to. Inne zaś wszystkie litery y syllaby, tak się wyrażają, iako w Polskim ięzyku”.

Цяпер, карыстаючыся інструкцыяй выдаўцоў, мы можам прачытаць тэксты больш прыбліжана да таго, як іх чулі ў XVIII ст. Вось як пачыналася “Песня да Прасвятое Багародзіцы”:

Marja Mati łaskawaja,
Mati y miłoserdnaja,
 Ty nas ot złoħo boroni,
 A wo czas smerti choroni.
Marja Diewo nad Diewami,
Moli Bóħa ty' za nami;
 Proszczu hrehóu nam uprosi,
 Syna twohó pereprosi.

Выкарыстанне лацінкі ў беларускай мове мае даўнюю гісторыю. Апошняя публікацыя, прысвечаная гэтаму пытанню, пачынае лік друкаваных лацінкай беларускіх кніг з віленскага выдання 1835 г. “Krótkie zebranie nauki Chrzescianskiej...” і беластоцкага “Hutarka dwoch susiedou” (1861–1862)³. Праўда, пры гэтым аўтар агаворваецца: “Сохранившиеся ранние примеры такой записи относятся к середине XVIII в.”⁴. Але з апошнім сцвярджэннем мы не можам пагадзіцца. Не ад сярэдзіны XVIII, а ад другой чвэрці XVII ст. вядомы выданні “рускай”, “шчырай рускай” мовай лацінкай⁵. У гэтай “рускай” мове мы бачым шмат рысаў будучых беларускай і ўкраінскай моў (прычым колькасць такіх рысаў непасрэдна не залежыць ад геаграфіі месца выдання). Аднак з “беларускай” ці “ўкраінскай” ідэяй гэта мова (“заходнеруская”) яшчэ не злучана. Беларускі жыхар Рэчы Паспалітай ужо ўсведамляе сябе беларускім

³ Мечковская Н. Зачем одному народу две азбуки?: (Кириллица и латинка в коллизиях белорусского возрождения) // *Slavia orientalis*, 1998. Т. XLVII. № 2. S.283.

⁴ Тамсама. С. 282.

⁵ У 1642 г. у Вільні надрукавана брашура “Witanie na Pierwszy Wiadz z Krolowca do Kadłubka Saskiego Wileńskiego...”. У гэтай кніжцы мова аднаго з герояў — Сенькі Налівайкі — беларуская, перадаецца лацінкай. Гл.: Карский Е. Ф. Белорусы. Т. 2. Очерки словесности белорусского племени. Ч. 2. Старая западно-русская письменность. Пг., 1921. С. 212.

абывацелем і сведчыць аб гэтым на тытуле адной з кніг другой паловы XVIII ст. па-польску: “Obywatel białoruski do stanów Rzeczypospolitey albo supplement odezwy wględem podatków. S. I., 1788”. Змест кнігі — зварот да караля і саслоўяў Рэчы Паспалітай з просьбай аб ураўненні ў правах грэка-уніяцкага духавенства з рыма-каталіцкім. Пачатак: “Хай ніхто не здзіўляецца ані пытаецца з якога поваду і прычыны, цяпер ужо нешчаслівым лёсам у супольнай Айчыне чужаземец, гэтую да маіх некалі сабраццяў чыніць адозву”. (Асобнік, якім мы карысталіся, захоўваецца ў славянскім фондзе БРАН у Санкт-Пецярбургу).

У апошні час, дзякуючы працы бібліёграфаў і гісторыкаў культуры, мы ведаем больш кніг XVIII ст. з тэкстамі на “рускай” мове, больш новых імёнаў і твораў. Аднак гэта датычыць хіба толькі рукапісных кніг. Колькасць вядомых друкаваных кніг доўгі час заставалася нязменнай. Для ўсёй “рускай” прасторы Рэчы Паспалітай гэта былі наступныя выданні:

1. “Wiara prawosławna pismem świętym, Oycjami Świętym Soborami, Oycami Świętymi mianowicie Greckiem i Hystoryą Kościelną Przez X. Iana Societatis Jesu “Theologia obiasniona Od przyiętej Unij Boga z Człowiekiem Roku 1704. W Wilnie, w drukarni Akademickiej S. J.”. 1704. 430 с. 4°. У кнізе “Wiara prawosławna...” надрукаваны сімвал веры на польскай і “рускай” мовах (с. 9–14) лацінкай, старым гатычным шрыфтам.

2. “Wzory Doskonalosci Panienskiej Przez... Podane środki do ćwiczenia się w Rozlicznych Snotach Zakonne życie zdobiących. Supraśl, 1722”. Па паведамленню Міхайлы Вазняка, у гэтай кніжачцы (ён карыстаўся няпоўным асобнікам з бібліятэкі Асалінскіх) акрамя польскіх меліся 10 друкаваных “рускай” мовай песняў, аўтарам якіх быў Цімафей Шчуроўскі ⁶.

3. “Wiara prawosławna pismem świętym, Oycjiami Świętym Soborami, Oycami świętymi mianowicie Greckiem i Hystoryą Kościelną Przez X. Iana Societatis Jesu Theologia obiasniona Od przyiętej Unij Boga z Człowiekiem Roku 1704. W Wilnie, w drukarni Akademickiej S. J.”, 1747. 430 с. 4°. У перавыданні кнігі віленскага езуіта Кулешы “Wiara prawosławna...” надрукаваны сімвал веры на польскай і “рускай” (с. 9–14) мовах, лацінкай, старым гатычным шрыфтам.

4. “Pieśni o najświętszey Maryi Pannie, które się śpiewają przed Jej Cudownym Obrazem, koronami Watykańskiem i ukoronowanym od Ojca Ś. Benedykta XIII, w roku 1727 dnia 15 Sierpnia u W.W. 00. Dominikanów, na Świętej Górze Różancowej, nad miastem Podkamieniem Ceternowskim. We Lwowie, w drukarni SSS. Trójcy. R. 1752”. Гэты зборнік змяшчае ў пачатку пяць багародзічных песень на польскай і адну, лацінкай на рускай мове.

5. “Nauka zbawienna na missyi”. Львоў, 1767. Друкарня езуіцкага калегіума. 12°. [24] (змяшчае рускія песні на арк. В6 адв. – В12 адв.) ⁷.

6. “Pisn o Panu Jezusie w Turynieckim obrazie ...” (Львоў, 1767. Друкарня Філіповіча. 2° [I]) ⁸.

7. “Katechizm krotko zebrany”. (Львоў, друкарня св. Троіцы. 16°, 30 арк.) — 11 песень, з іх 8 “рускіх” лацінкай ⁹.

⁶ Возняк М. З культурнага життя України XVII–XVIII вв.// Записки наукового товариства імені Шевченка. Т. 108. Кн. 2. Львів, 1912. С. 67.

⁷ Запаско Я., Ісаєвіч Я. Пам’ятки книжкового мистецтва. № 2479.

⁸ Тамсама. № 2482.

⁹ Тамсама. № 2512.

8. [Sroczynski Cornelius?] “Metodus Peragendi Missiones apostolicas in Provincia Rutena...” (Пачаеў, 1772. 8°, [2], 114, [4] арк., 2 уклеікі). У канцы кнігі — “Pesni nabožne na missyach zwyczayne” царкоўна-славянскай, польскай і “рускай” мовай (арк. 104–114)¹⁰.

9. “Książka lekarstw końskich”. На с. 9 кірылічная назва: [Ленкевич И.] “Книжица для господарства Оуказующая як ратовати въ хоробахъ всякую скотину...” ([Пачаеў], 1788. 12°, 111 с.). Тытульны ліст і прадмова надрукаваны на польскай мове (с. 3–8), на с. 10—97 тэкст кірыліцай, далей — той самы тэкст у іншай паслядоўнасці лацінкай¹¹.

10. “Kantyczka, albo nabožne pieśni w narzeczu Połockim. Połock, 1774”. В. Ластоўскі пакінуў такое апісанне: “Гэтую кантычку мелі мае бацькі ў пачатках 1890-х гадаў, якія жылі ў той час у Дзісне. Мой бацька дастаў яе ад Якавіцкіх з-пад Хвядосава, таго ж павету. Асабліва цікавы былі ў ей калядныя песні, якія, дабіраючы ноты, сьпявалі ў нас у доме. Мела фармат каталіцкіх польскіх кантычак, але шмат цянейшая, апраўлена была ў мяккую юхту з раменнымі завязкамі спераду”¹². Ведаў пра гэтую кнігу і Я. Карскі, аб чым успамінае ў “Беларусах” (Т. 3. Ч. 2. С. 146), але агаварыўся, што на свае вочы гэта выданне не бачыў.

Такім чынам, мы маем дзевяць выпадкаў выдання лацінкай тэкстаў на “рускай” мове, з якіх па адным — у Супраслі і ў Полацку, па два — у Пачаеве і Вільні і чатыры — у Львове. Ні адна з успомненых кніг не выйшла як асобная, “руская” кніга — гэта былі большыя ці меншыя па аб’ёму тэксты на народнай мове, уключаныя ў польскамоўныя выданні. “Pisn o Panu Jezusie w Turynieckim obrazie ...” хаця і з’яўляецца асобным выданнем, але гэта — не кніга, а плакат (лістоўка). Адзіным выключэннем магла б лічыцца полацкая кантычка, бо звесткі аб мове вынесены ў заглавак: “...w narzeczu Poiockim...”, аднак адсутнасць вядомых захаваных асобнікаў і навуковага бібліяграфічнага апісання гэтага выдання не дазваляе правесці такое дапушчэнне.

Выдавецкае падабенства надрукаваных марыійных малітваў алігата 1-а і “Спосабу гаварэння...” дазваляе меркаваць пра адну друкарню, а можа, і аднаго ініцыятара.

На тое, што “Спосаб гаварэння...” выдадзены хутчэй за ўсё езуітам, указвае малітва да заснавальніка ордэна Ігнація Лаёлы: “Molítwa swiatoho Otca Ihnatija, fundatora y ustanowitela Zakonu Sobranija Isusowoho; ktoruju howoruczysz, Jan dwadecaty druhi Papa Ry’mski, nadau y pozwoliu trysta let prosczcy y O’dpustu: Duszá Chrystówá, poświęati mené. Tiěło Chrystówoje, spasy’ mené. Króu Isusa Chrystá, napoi mené. Wodá bokú Chrystówoho, odmy’i mené. Muka Chrystówaja, pokrepi mené. O dobry Isúse, wysłuchay mené. Mézy ránami twoimi, ukry’i mené; y nedopuskáy mnié, otluczysz’ tysia ot Tebe. Ot néprzyjatela zloho, oboroni mené. *Wo czas smérti mojéja, pryzowi mené; y każy’ mnié pryiti k tobie: szczób ja so światy’ mi v wybranymi twoimi chwaliu Tebé, wo wiki wikóu. A’min*”. Малітва Ігнація Лаёлы, ужо на польскай мове, ёсць яшчэ ў адной кніжцы

¹⁰ Запаско Я., Ісаевіч Я. Пам’яткі кніжковаго мистецтва. № 2673.

¹¹ Тамсама. № 3435.

¹² Ластоўскі В. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі: Спроба паясьніцельнай кнігопісі ад канца X да пачатку XI стагодзьдзя. Коўна, 1926. С. 622–623.

канвалюта Караля Карпа, менавіта ў віленскім выданні “Nauka dobrej śmierci... w kościele Societatis Jesu, pod tytułem S. Kazimierza w Wilnie... Roku Pańskiego 1754 ... W Drukarni Akad. Soc. Jesu”, аднак на тэксце яна мае адрозненні, менавіта, месцы, што вылучаны ў нашым тэксце курсівам, у “Навуцы добрай смерці...” адсутнічаюць. Характэрна, што складальнік канвалюта ўплёў гэта выданне ўслед за кніжкай аб Барунскім цудатворным абразе Багародзіцы, які знаходзіўся ў зямлі, дзе гаварылі “рускай” мовай — дыялектам, вельмі падобным да гаворак сучаснай Беласточчыны. Тое, што езуіты былі цесна звязаны з уніятамі і, прынамсі, з ордэнам базыльянаў, не выклікае сумнення. Ад самага пачатку базыльянскага ордэна, у які злучыліся, прыняўшы унію, праваслаўныя манахі, ішла гаворка аб тым, каб даць ім патрона з якога-небудзь лацінскага ордэна. Спачатку ў Рыме меркавалі на гэту ролю айцоў кармелітаў босых з Кравава, але потым спыніліся на “Сабранні Ісусавым” — езуітах. Другая кангрэгацыя базыльянаў, якая адбылася ў Лаўрышаўскім манастыры ў 1621 г., абвясціла: “Wiadomo niech będzie wszystkim braci naszym, ze dla lepszego y skuteczniejszego postępku w rzeczach naszych obieramy w towarzystwo y pomoc zakon swety oycow Jezuitów...”¹³.

Леанід Побаль (Мінск)

МАСКОЎСКІЯ РУКАПІСНЫЯ ЗВЕСТКІ АБ СТАРАЖЫТНАСЦЯХ БЕЛАРУСІ

У Маскве мною адшуканы рукапіс “Звесткі пра гарадзішчы і курганы ў Мінскай губерні”, які не ўводзіўся раней ў навуковы ўжытак. Указаныя матэрыялы аб археалагічных помніках у межах былой Мінскай губерні былі сабраны мясцовымі адміністрацыйнымі структурамі. Справамі гістарычнай старажытнасці ў дарэвалюцыйнай Расіі непасрэдна займалася Міністэрства ўнутраных спраў, якое і дасылала свае дырэктывы па дадзенай праблематыцы ў кожную губерню. У краіне існавала таксама Маскоўскае археалагічнае таварыства. Яно вяло ўлік археалагічных помнікаў, займалася выкананнем адпаведных даследаванняў. Названыя “звесткі” ў рэшце рэшт аказаліся ў прыватным архіве М. Д. Гвоздавер. Пошукамі гэтай крыніцы аўтар займаўся доўгі час. Аб месцазнаходжанні яе паведаміў П. Ф. Лысенку і мне доктар гістарычных навук Л. В. Аляксееў (Масква), за што яму выказвае падзяку аўтар гэтых радкоў. Было ўстаноўлена: у дарэвалюцыйны перыяд рукапіс захоўваўся ў зборах вядомага рускага вучонага Дз. М. Анучына.

¹³ Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа. Вильна, 1900. Т. 12. С. 18.

Дакладны час збірання звестак на крыніцы не абазначаны. Не ўказаны і непасрэдны выканаўца, які ўсе звесткі сабраў і абагуліў з апытальных лістоў валасцей і паветаў (Мінскі, Барысаўскі, Слуцкі, Ігуменскі, Мазырскі, Пінскі, Бабруйскі, Рэчыцкі, Навагрудскі). Наогул жа на дакуменце няма ніякіх подпісаў, старонкі не пранумараваны. На адной са старонак рукапісу захаваўся штамп: “ГМК научный архив X-036, 15”, а пасля слова “губернии” алоўкам пазначана лічба 214. З тэкста відаць, што археалагічная інфармацыя пра гарадзішчы і курганы названых вышэй паветаў у многіх выпадках вельмі сціслая.

Працуючы ў 60–80 гг. у Цэнтральным дзяржаўным гістарычным архіве БССР, аўтар дадзеных радкоў вывучаў справы, якія датычыліся старажытнай гісторыі і археалогіі Беларусі. Сярод іх была і “Справа са звесткамі пра розныя помнікі гісторыі, якія знаходзяцца на тэрыторыі паветаў Мінскай губерні, 1882 г.”. На ёй указвалася, што гэты архіўны дакумент укамплектавалі ўжо ў пасляваенны час. Сюды ўвайшла толькі частковая інфармацыя пра археалагічныя помнікі, сабраная ў XIX ст. У тым ліку — некаторыя звесткі, атрыманыя з асобных паветаў пасля адпаведнага прадпісання адміністрацыі губерні ад 30 верасня 1882 г. за № 6866¹. У некаторых выпадках гэтыя звесткі супадаюць са звесткамі, зафіксаванымі ў маскоўскай крыніцы. У першапачатковых дакументах падаецца інфармацыя пра сельскіх настаўнікаў, якія добрасумленна збіралі звесткі аб археалагічнай спадчыне ў канкрэтных населеных пунктах, запаўнялі адпаведныя апытальныя анкетны, ставілі свае подпісы, указвалі поўныя дадзеныя пра сябе. Такіх дадзеных у “Звестках” няма.

У XIX ст. па Мінскай губерні звесткі аб археалагічных помніках збіраліся неаднаразова – напрыклад, у 1838, 1863, 1864, 1875, 1879 гг. Вынікі гэтых апытанняў у навуковы ўжытак не ўводзіліся. У поўным аб’ёме не адшуканы і адпаведныя апытальныя лісты.

Магэрыялы 70-х гг. XIX ст. выклікаюць асабліваю цікавасць. У іх, напрыклад, адзначана, што па няпоўных звестках Мінскага статыстычнага камітэта на тэрыторыі губерні ў 1879 г. налічвалася да адной тысячы гарадзішчаў і да 30 тысяч курганоў². Вядомы археолаг Беларусі мінулага стагоддзя В. З. Завітневіч у дакладзе, прачытаным на пасяджэнні Кіеўскага гістарычнага таварыства 5 лістапада 1889 г., паведаміў, што ў межах Палесся зарэгістравана каля тысячы гарадзішчаў³. На жаль, спіс усіх канкрэтных гарадзішчаў і курганоў тады не быў уведзены ў навуковы ўжытак, звесткі аб іх не адшуканы.

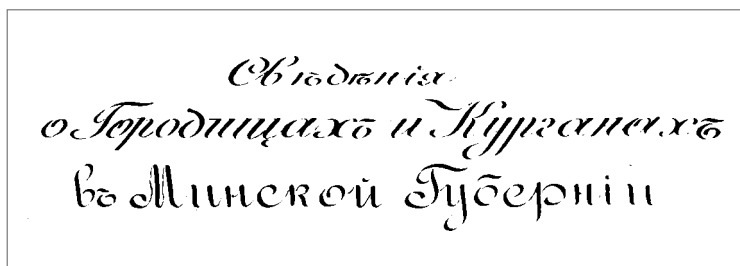
У 1893 г. у Вільні адбыўся IX археалагічны з’езд. За пяць гадоў да яго правядзення ў губернях пачалося збіранне звестак аб археалагічных старажыт-

¹ НДГА, ф. 295, воп. 1, спр. 3823, б, в, г.

² Участие Минского губернского статистического комитета в Московской антропологической выставке настоящего года // Минские губернские ведомости. 1879. № 24. С. 399.

³ Завитневич В. З. Из археологической экскурсии в Припятское Полесье // Чтение в Методическом обществе Нестора-летописца. 1890. Кн. 4. С. 16.

насях, а вынікі з’езда былі ўведзены ў навуковы ўжытак. І яшчэ: у архіўных фондах НДГА захоўваюцца матэрыялы Віцебскага губернскага статыстычнага камітэта: “Справа аб зборы звестак для складання карты”, распачатая 25 кастрычніка 1885 г. і скончаная 27 чэрвеня 1888 г. Ёсць таксама прадпісанне сакратара Маскоўскага археалагічнага таварыства Дз. М. Анучына (№ 464 ад 25 кастрычніка 1885 г.) аб падрыхтоўцы матэрыялаў для складання археалагічнай карты Расіі⁴. Ёсць падставы меркаваць, што менавіта такія даручэнні і былі

Загалолак рукапісу “Звесткі...”

дадзены Статыстычным камітэтам Мінскай губерні, а “Звесткі” — гэта вынік выканання ўказанага даручэння. Інфармацыя ж павінна была ўвайсці ў адпаведны том археалагічных карт.

Матэрыялы, зафіксаваныя ў “Звестках”, не згубілі сваёй навуковай каштоўнасці і цяпер. Там названы гарадзішчы і курганы ў адпаведных урочышчах, на берагах вадаёмаў, якія мелі свае мясцовыя мікратапонімы. Плошча б. Мінскай губ. складала звыш 80 тысяч 152 квадратных вёрст⁵. Па адміністрацыйнаму падзелу ў яе ўваходзіла тэрыторыя 19 раёнаў сучаснай Мінскай вобласці (Барысаўскі, Бярэзінскі, Валожынскі, Вілейскі, Капыльскі, Клецкі, Крупскі, Лагойскі, Любанскі, Мінскі, Нясвіжскі, Пухавіцкі, Салігорскі, Слуцкі, Смалявіцкі, Старадарожскі, Стаўбцоўскі, Уздзенскі і Чэрвеньскі); поўнасю ці часткова — чатыры раёны Брэсцкай вобласці (Баранавіцкі, Ганцавіцкі, Пінскі, Столінскі); чатыры — Гродзенскай (Дзятлаўскі, Іўеўскі, Карэліцкі, Навагрудскі); 11 — Гомельскай (Акцябрскі, Брагінскі, Ельскі, Жлобінскі, Жыткавіцкі, Калінкавіцкі, Лельчыцкі, Лоеўскі, Мазырскі, Нараўлянскі, Пстрыкаўскі); тры — Магілёўскай (Асіповіцкі, Клічаўскі, Круглянскі), і тры раёны Віцебскай вобласці (Докшыцкі, Лепельскі, Ушацкі). У паўднёвыя межы губерні ўваходзілі таксама ў невялікай колькасці населеныя пункты Украіны, якія адміністрацыйна належалі да Пінскага і Мазырскага паветаў. “Звесткі” ўтрымліваюць інфармацыю пра 796 гарадзішчаў (з іх адно на Украіне), пра 1896 курганных некропаляў (шэсць на Украіне). Агульная колькасць помнікаў археалогіі — 2692 (з іх сем на Украіне).

⁴ НДГА, ф. 2502, воп. 1, адз. зах. 399.

⁵ БелСЭ. Мн., 1973. Т. 3. С. 236.

“Звесткі пра гарадзішчы і курганы ў Мінскай губерні” – надзвычай цікавы і важны рукапісны дакумент для вывучэння старажытнай гісторыі Беларусі ў межах ад VIII–V стст. да н. э. да XIII–XIV стст. н. э. На падставе вывучэння ўсіх гэтых матэрыялаў у комплексе з адпаведнымі археалагічнымі звесткамі, ужо ўведзенымі ў навуковы ўжытак ⁶, аўтарам падрыхтавана да друку манаграфія “Старажытнасці Беларусі ў межах былой Мінскай губерні”, — 500 старонак машынапіснага тэксту з 41 рысункам. Уся геаграфічная наменклатура мінулага стагоддзя там прывязана да сучаснага адміністрацыйнага падзелу.

Васілій Пуцко, Галіна Сафонава (Калуга)

КАЛУЖСКІЯ ПАРТРЭТЫ З СЯДЗІБЫ НЯМЦЭВІЧАЎ У СКОКАХ НА БРЭСТЧЫНЕ

Падзеі, звязаныя з Першай сусветнай вайной, адбіліся на лёсе розных збораў мастацкіх твораў Беларусі. Некаторыя з іх беспаспяхова адшукваюцца да гэтага часу ў Расіі, у той час як яны, магчыма, даўно знаходзяцца ў Польшчы, або маглі знаходзіцца там да Другой сусветнай вайны. І маглі загінуць разам з іншымі каштоўнымі матэрыяламі, ніколі не ўведзенымі ў навуковы ўжытак. Не зусім дакладным уяўляецца, у прыватнасці, лёс партрэтаў вялікай серыі, верагодна, вывезенай у Калугу ў 1915 г. з сядзібы Нямцэвічаў у вёсцы Скокі Гродзенскай губерні (цяпер Матыкальскі с/с Брэсцкага р-на Брэсцкай вобл.), пабудаванай у 1770-я гг. ¹. Нам невядома, дзе першапачаткова былі размешчаны гэтыя партрэты і ў якой колькасці. Ведаем толькі, што 23 карціны ў 1922 г. з губернскага музея паступілі ў Калужскі гістарычны музей, які быў адкрыты ў лістападзе таго ж года, а ў 1925 г. — пераўтвораны ў Калужскі абласны дзяржаўны музей.

У кнізе № 4 уліку экспанатаў гэтага музея, пачатай 2 чэрвеня 1936 г., на шчасце, зроблены пералік партрэтаў, большая частка якіх выключана 19 красавіка таго ж года. Прыводзім гэтыя звесткі ў адпаведнасці з названым інвентаром:

1. № 341. Партрэт Уладзіслава IV. Х., м. 70 х 52. Выключаны 21.03.1959 г. (ордэр № 1397);

2. № 355. Партрэт невядомага са стужкай Белага арла. Х., м. 70 х 52. Выключаны па акту 14.04.36 і па ордэру 21.03.1959 г.;

3. № 356. Партрэт Станіслава Панятоўскага. Х., м. 64 х 49. Выключаны па акту 19.04.1936 г.;

⁶ Поболь Л. Д. Археологические памятники Белоруссии: Железный век. Минск, 1983.

¹ Кулагин А. Н., Мальдис А. И. Усадьба Немцевичей // Свод памятников истории и культуры Белоруссии. Брестская область. Минск, 1990. № 418. С. 142–143.

4. № 370. Партрэт невядомага паляка. Х., м. 48 x 32. Выключаны ў 1936 г.;
5. № 371. Партрэт Баляслава Харобрага. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
6. № 372. Партрэт Яна Казіміра. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
7. № 374. Партрэт Нямцэвіча, стольніка віцебскага. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
8. № 375. Партрэт Ядвігі Сухадольскай. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
9. № 376. Партрэт Жалкеўскага. Х., м. 65 x 51. Выключаны 21.03.1959 г.;
10. № 377. Партрэт Аляксандра Нямцэвіча. Х., м. 87 x 69. Выключаны 19.04.1936 г.

Партрэт караля Сігізмунда II Аўгуста

11. № 379. Партрэт Сігізмунда Аўгуста. Х., м. 64 x 51. Выключаны 19.04.1936 г.;
12. № 384. Партрэт польскай каралевы Кацярыны. Х., м. 63 x 50. Выключаны 19.04.1936 г.;
13. № 388. Партрэт Марцелія Нямцэвіча. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
14. № 390. Партрэт папы Пія VIII. Х., м. 63 x 52. Захаванасць дрэнная, шмат васьпу;
15. № 393. Партрэт Станіслава Каяцпольскага. Х., м. Выключаны;
16. № 378. Партрэт Стэфана Баторыя. Х., м. Выключаны па акту інвентарызацыі 19.04.1936 г.;
17. № 401. Партрэт невядомага паляка. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;
18. № 403. Партрэт невядомага з ордэнам Белага арла. Х., м. 65 x 56. Выключаны 19.04.1936 г.;
19. № 495. Партрэт дзяцей Нямцэвіча. Х., м. Выключаны 19.04.1936 г.;

20. № 563. Партрэт невядомага паляка ў чырвоным. Х., м. 54 x 39. З сядзібы Корабавых. Выключаны 19.04.1936 г.;

21. № 567. Партрэт невядомага паляка ў брані. Выключаны 19.04.1936 г.;

22. № 605. Партрэт невядомай каталіцкай асобы. Выключаны 19.04.1936 г.;

23. Б/н. Партрэт невядомага з ордэнам Уладзіміра; (№ 606). Х., м. Выключаны 21.03.1959 г.

Як відаць з гэтага пераліку, названыя партрэты (за выключэннем, магчыма, апошняга) хутчэй за ўсё належалі да сядзібнай галерэі Нямцэвічаў у Скоках. Твораў магло быць трохі болей. Для такога меркавання ў нас ёсць канкрэтная падстава. На жаль, не былі знойдзены якія-небудзь пэўныя звесткі аб партрэтнай галерэі Нямцэвічаў перыяду яе знаходжання ў Скоках, якія б дазволілі меркаваць аб колькасці карцін і складзе партрэтаваных. Магчыма, гэта змогуць зрабіць даследчыкі, якія больш глыбока вывучалі сядзібную культуру Беларусі. Не захаваўся і акт ад 19 красавіка 1936 г., які змяшчаў матывіроўку такога масавага выключэння экспанатаў Калужскага музея з уліковай дакументацыі. Аднак зусім не падобна, што гаворка можа ісці пра перадачу названых партрэтаў у іншую установу: справа ў тым, што некаторыя з іх пазней былі зноў праінвентарызаваны пад іншымі нумарамі, некаторыя — выключаны паўторна, у 1959 г., у сувязі з іх перадачай у Гродзенскі дзяржаўны гісторыка-археалагічны музей. Такім чынам, у 1936 г. партрэты яўна былі асуджаны на знішчэнне, але фактычна знішчаны не ўсе. Нам таксама невядома, ці былі яны прыватнай уласнасцю Нямцэвічаў у час эвакуацыі ў Калугу ці ўжо былі перададзены ў які-небудзь музей. Інвентарных нумароў ранейшага часу на нямногіх захаваных партрэтаў няма, і гэта дае магчымасць лічыць, што карціны хутчэй за ўсё вывезены непасрэдна з сядзібы ў Скоках.

У Беларусі пра партрэты, здавалася, забылі. І толькі лістом за № 12–1299 ад 14 жніўня 1958 г. Міністэрства культуры РСФСР інфармавала Калужскі абласны краязнаўчы музей аб тым, што “У кіраўніцтва музеяў і аховы помнікаў прыйшоў ліст з Міністэрства культуры Беларусі, дзе гаворыцца пра тое, што ў Калужскім краязнаўчым музеі захоўваюцца экспанаты, вывезеныя яшчэ ў гады Першай сусветнай вайны з музеяў г. Гродна і Гродзенскай губерні. У прыватнасці, у Калужскім краязнаўчым музеі знаходзяцца партрэты дзеячаў з калекцыі, якая належала польскаму паэту і ўдзельніку вызваленчага руху Польшчы канца XVIII і першай паловы XIX стст. Ю. Нямцэвічу, і тры шаблі, адна з якіх належала польскаму каралю Стэфану Баторыю. У лісце ставіцца пытанне аб перадачы гэтых экспанатаў Гродзенскаму дзяржаўнаму гісторыка-археалагічнаму музею”. Міністэрства прасіла даць заключэнне аб гэтых творах і аб магчымасці іх перадачы ў Гродзенскі музей.

Як неўзабаве высветлілася, ніякай шаблі Стэфана Баторыя ў Калуге не было, і сцвярджэнне пра тое, што ў Калужскім краязнаўчым музеі захоўваюцца экспанаты з музеяў у Гродне і Гродзенскай губерні, таксама не адпавядала рэчаіснасці. Гэта даказвае, што запыт быў зроблены на падставе не даку-

ментальных крыніц, а хутчэй за ўсё нейкіх агульных чутак. Тым не менш, лістом ад 27 студзеня 1959 г. Калужскі краязнаўчы музей паведаміў Гродзенскаму гісторыка-археалагічнаму музею аб сваёй згодзе “ў парадку пераразмеркавання фондаў” выдзеліць наступныя экспанаты — партрэты з калекцыі Нямцэвіча:

1. Партрэт невядомага са стужкай Вялікага арла (№ 355);
2. Партрэт невядомага з ордэнам Уладзіміра (№ 606), пам. 67 x 50;

В. Стэфаноўскі. Партрэт караля Стэфана Баторыя

3. Партрэт Уладзіслава IV (№ 341), пам. 64 x 50;
4. Партрэт Жалкеўскага (№ 376), пам. 64 x 50;
5. Партрэт невядомага з сінім бантам.

Калі папярэднія чатыры партрэты адпавядаюць № 2, 23, 1 і 9 раней прыведзенага пераліку, то апошні цяжка атаясаміць з адным з канкрэтных твораў, тым больш што ў цытаваным намі спісе пазначаны ў якасці перададзеных у 1959 г. толькі чатыры работы. Менавіта тады ў Гродна з Калугі былі яшчэ перададзены бронзавыя партрэты-медальёны ў драўляных рамках Нямцэвіча (інв. № 1062) і Чартарыйскага (інв. № 1063), а таксама шабля 1863 г. з металічным эфесам, аздобленым выявай рыцарскіх даспехаў (інв. № 1279).

Трэба сказаць, што творы, якія былі вернуты ў Гродна, ляжалі там без руху на працягу сарака гадоў. Яны не былі ўведзены ў навуковы ўжытак, толькі перамясціліся з адной музейнай калекцыі ў іншую. У той жа час “Гісторыя беларускага мастацтва” зафіксавала вельмі мала аналагічных работ, што характарызуюць сядзібныя патрэтныя галерэі Беларусі канца XVIII – першай паловы XIX ст.

Тым часам у фондах Калужскага абласнога краязнаўчага музея некалькі гадоў таму намі былі выяўлены пяць партрэтаў з ліку выключаных у 1936 г. Узнікла жаданне надрукаваць іх выявы з перададзенымі ў Гродна ў 1959 г., але атрымаць фотаздымкі апошніх так і не ўдалося, хоць гродзенскія калегі былі намі інфармаваны аб знаходцы. Таму даводзіцца ахарактарызаваць тут толькі тыя партрэты з разглядаемай серыі, якія цяпер захоўваюцца ў Калузе. Яны ўяўляюць сабой рознафарматныя палотны на падрамніках. Магчыма, гэты матэрыял заахоціць даследчыкаў, больш дасведчаных у іканаграфіі прадстаўленых на партрэтах Нямцэвічаў і іх сучаснікаў, да вывучэння твораў, якія працяглы час былі невядомыя.

На першым партрэце (інв. № 4460/2, пам. 64 x 51, вядомым пад № 379) — пагрудная выява польскага караля Сігізмунда II Аўгуста (1548–1572), з імем якога, як і з імем яго бацькі Сігізмунда I (1505–1548), звязана эпоха польскага Рэнесансу. Сігізмунд прадстаўлены ў касцюме іспанскага тыпу, у трохчвартным павароце ўлева, з цыліндрычным капялюшам на галаве. Уверсе злева знаходзіцца суправаджальны подпіс: *Zigmunt August K. P. W: X. L.* На адваротным баку — наклеяка з фамільным гербам Урсін-Нямцэвічаў і наступным абазначэннем у два радкі: *Z Zbiogu Xiąg / Jul. Ursin Niemcewicza*. Не выключана, што яна з’явілася ў сувязі з экспанаваннем партрэта на якой-небудзь выставе, магчыма нават ў Гродне.

Сігізмунд II Аўгуст быў апошнім польскім каралём з роду Ягайлаў, і менавіта пры ім на Люблінскім з’ездзе ў 1569 г. была заключана Люблінская унія. Паводле яе Польшча, Літва і Украіна ўтварылі адзіную дзяржаву — Рэч Паспалітую. Вядома некалькі партрэтаў гэтага караля. Гэта — старая копія аднаго з іх, што, напэўна, адносіцца да апошніх гадоў жыцця Сігізмунда II Аўгуста, які не меў нашчадка. І толькі ў 1576 г. каралём быў выбраны муж сястры нябожчыка, Анны, — сяміградскі князь Стэфан Баторый.

Менавіта Баторый прадстаўлены на другім партрэце (інв. № 4460/4, пам. 65 x 52, раней вядомым пад № 378). Выява караля пагрудная, у трохчвартным павароце ўлева, ідэнтычная партрэту, які быў выкананы ў Львове ў 1576 г. Войцехам Стэфаноўскім². У параўнанні з арыгіналам гэтая старая копія мае

² Dobrowolski T. *Polskie malarstwo portretowe: Ze studiów nad sztuką epoki sarmatyzmu*. Kraków, 1948. S. 73–74, 173–174. Tab. 36; Gębarowicz M. *Portret XVI–XVIII wieku we Lwowie*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969. S. 18–21. Рys. 2, 3; Тананаева Л.И. *Сарматский портрет: Из истории польского портрета эпохи барокко*. М., 1979. С. 107. Илл. на с. 105.

шэраг адрозненняў, якія выяўляюцца галоўным чынам у спрашчэнні ўзору і відазмяненні дэталей. Стэфан Баторый тут выглядае значна маладзей, яго твар без маршчын і западзін, позірк не выдае той стомленасці, якая характэрна для прыжыццёвых і пахавальных партрэтаў караля³.

На трэцім партрэце (інв. № 4460/3, пам. 63 x 52, раней вядомы пад № 390) амаль паўфігурная выява Пія VIII, папы рымскага, які займаў трон вельмі кароткі час (1829–1830). Партрэт хутчэй за ўсё прыжыццёвы. Ён выгадна вы-

*А.-С. Брадоўскі. Партрэт Ю. Урсын-Нямцэвіча
("Партрэт невядомага ў футры")*

лучаецца высокім мастацкім узроўнем выканання, але ўспрыманню жывапісу перашкаджаюць шматлікія (хоць і не вельмі вялікія) васыпы фарбавага слоя. Пій VIII паказаны ў звычайнай вопратцы, у трохчацвяртным павароце ўлева. Мастак добра перадаў хваравіты стан яшчэ не старога чалавека, погляд яго стомленых вачэй. У ніжняй частцы палатна, пасярэдзіне, часткова захаваны надпіс: "Ріов РМ".

На чацвёртым партрэце (інв. № 4460/1, пам. 72 x 60 см, раней вядомы пад № 401) паказаны невядомы шляхціц, магчыма, з сям'і Нямцэвічаў. Прадстаў-

³ Белецкий П. Украинская портретная живопись XVII–XVIII вв. Л., 1981. С. 26–30.

лены ён пагрудна, у трохчацвяртным павароце ўлева. Мяркуючы па тыпалогіі кафтана, у які апрануты партрэтаваны, арыгінал гэтай карціны мог адносіцца да сярэдзіны XVII ст. Паголены мужчына – у гадах, з закручанымі ўверх вусамі. Твар добра мадэляваны. Манера ўзнаўлення фактуры адзення не выключае аднясення гэтага капійнага твора да першай трэці XIX ст.

Апошні, пяты партрэт (інв. № 1211, пам. 56 х 47, раней вядомы пад № 388), уяўляе сабой палатна без падрамніка. У музейных інвентарах лічыўся “Партрэтам афіцэра XVIII ст.”. На ім прадстаўлены пагрудна, у трохчацвяртным павароце ўправа, маладжавы шляхціц з вусамі, у вопратцы, характэрнай для апошняй чвэрці XVIII ст. На адваротным баку палатна — трохрадковы суправаджальны надпіс: Marcelli Ursin Niemcewicz / Podczaszy Wojewodztwa Podlaskiego / R. P.1785). Пазначаную дату можна лічыць часам напісання партрэта, які, у адрозненне ад папярэдніх, з’яўляецца арыгіналам выявы падчашага Падляшкага ваяводства Марцэлія Урсына-Нямцэвіча, бацькі Юліяна Урсына-Нямцэвіча — вядомага польскага пісьменніка-публіцыста. Марцэліі (Марцэлі) памёр у 1802 г.

Да пералічаных партрэтаў, безумоўна, трэба далучыць яшчэ адзін, што знаходзіцца ў зборах Калужскага абласнога мастацкага музея (інв. № Ж-629, пам. 68 х 52,5). Ён калісьці знаходзіўся ў мастацкім адзеле Калужскага дзяржаўнага музея (інв. № 137), адкуль як “Партрэт невядомага ў футры” быў перададзены ў гістарычны адзел у маі 1929 г. Там неўзабаве гэты “партрэт мужчыны ў багатым футры” (№ 5567) вызначылі як магчымы партрэт рускага паэта Ю. А. Няледзінскага-Мялецкага і, адпаведна, уключылі ў экспазіцыю пададзела дваранскага побыту⁴. З такім вызначэннем твор у 1970 г. вярнуўся ў Калужскі мастацкі музей, дзе, нарэшце, быў вызначаны як аўтарская рэпліка партрэта Юліяна Урсына-Нямцэвіча (1758–1841) майстра жывапісу Антонія Станіслава Брадоўскага (1784–1832), які выкананы ім у 1820 г. і які захоўваецца цяпер у зборы Нацыянальнага музея ў Варшаве⁵. Варшаўскае палатно, як вядома, спачатку належала Таварыству сяброў навук, якому было падаравана самім аўтарам, а пазней — паэту В. А. Жукоўскаму⁶. Потым яно знаходзілася ў Трацякоўскай галерэі ў Маскве, адкуль у 1925 г. было перададзена Нацыянальнаму музею ў Варшаве⁷. Такім чынам, партрэт Юліяна Урсына-Нямцэвіча ўваходзіў у склад калекцыі, звязанай з яго імем, і знаходзіўся ў Скоках да Першай сусветнай вайны.

⁴ Краткий путеводитель по историческому отделу Калужского государственного музея / Сост. Извеков В. И., Шереметева М. Е. Калуга, 1929. С. 28.

⁵ Гужова И. В. Мнимый портрет Ю. А. Нелединского-Мелецкого // Сборник Калужского художественного музея. Калуга, 1993. Вып. 1. С. 142–149. Илл. 90, 93.

⁶ Врангель Н. Н. Искусство и государь Николай Павлович // Старые годы. 1913. Июль – сентябрь. С. 58.

⁷ Варшава, Национальный музей, инв. № 212439, разм. 77 х 6. Узнаўленне: Malarstwo polskie: Oświecenie, klasycyzm, romantyzm. Warszawa, 1976. № 74.

Вывезеныя ў Калугу разам з архівамі і іншай маёмасцю партрэты пасля праведзенай у 1918 г. канфіскацыі апынуліся ў музейным фондзе Губмузея, адкуль былі хутка перададзены ў толькі што адкрыты мастацкі музей. Па спісах, складзеных у 1922 г., у ліку намаляваных на гэтых партрэтах павінны быць названы віцебскі стольнік Нямцэвіч, Ядвіга Нямцэвіч, Марцэлій Нямцэвіч, Аляксандр Нямцэвіч, дзеці Нямцэвіча. У цытаваных раней запісах у інвентарнай кнізе 1936 г., як можна ўбачыць, частка партрэтаў абязлічана, у выніку чаго з’явілася многа “невядомых”. Хоць параўнальна нядаўна было каму паказаць, дзе хто намаляваны. На мяжы 1920–1930 гг. адбылася змена музейных работнікаў, калі замест спецыялістаў прыйшлі выпадковыя людзі, якія не мелі ніякага ўяўлення аб гэтых творах і тым больш аб намаляваных “польскіх панах”. Дарэчы, названы раней “віцебскі стольнік Нямцэвіч” — гэта яўна стольнік вілкамірскі Ежы Урсын-Нямцэвіч.

Тут наўрад ці трэба прыводзіць радавод Нямцэвічаў, якім належала сядзіба ў Скоках, і тым больш падрабязна расказаць пра паэта, пісьменніка-публіцыста Юліяна Урсына-Нямцэвіча, аўтара папулярных у Польшчы “Гістарычных песень” і “Гістарычных падарожжаў”⁸. Нашай непасрэднай задачай было па магчымасці сабраць і часткова сістэматызаваць матэрыялы, якія датычацца складу і лёсу партрэтнай галерэі з сядзібы на беларускай тэрыторыі. Магчыма, захаваліся больш поўныя пералікі партрэтаў, нам невядомыя. Але і ў такім выпадку вельмі сумныя вынікі старонкі гісторыі партрэтнай галерыі, відаць, патрабуюць дэтальнага асвятлення, наколькі гэта дазваляюць зрабіць дакументальныя крыніцы і асобныя ацалелыя палотны.

Вынікае, што галерэя партрэтаў была створана ў канцы XVIII – першай трэці XIX ст., але ў яе склад былі ўключаны копіі шэрагу ранейшых партрэтаў польскіх каралёў і продкаў уладальніка калекцыі. Безумоўна, гэтая галерэя мела свае асаблівасці, якія вылучалі яе з іншых, больш вядомых, што ўвайшлі ў навуковы ўжытак⁹. Партрэтаў жа з сядзібы ў Скоках гэта яшчэ толькі чакае — пасля рэстаўрацыі і вывучэння. На жаль, галерэю ў цэлым цяпер ужо не ўзнавіць. Але пашырыць і паглыбіць веды аб ёй, аб партрэтаваных асобах і аб яе ўладальніках магчыма. І зрабіць гэта можна толькі агульнымі намаганнямі.

Пераклад з рускай Ірыны Тамільчык

⁸ Czartoryski A. Żywot J. U. Niemcewicza. Paryż, 1860; Полховская С. П. Род Урсын Немцевичей на Гродненщине // Наш радавод. Гродна, 1993. Кн. 5. Ч. 1. С. 123–126.

⁹ Гл.: Другое нараджэнне партрэтаў з Нясвіжа і Гродна. Каталог. Мн., 1981; Głowacka-Pocheć T. Portrety książąt Wiśniowieckich w Wilanowie i ich pierwowzory // Biuletyn Historii Sztuki. R. XXX (1968). Nr 2. S. 191–205; Fijałkowski W., Voiše I. Portrety polskie w galerii wilanowskiej. Warszawa, 1978; Gdzie Wschód spotyka Zachód: Portret osobistości dawnej Rzeczypospolitej (1576–1763). Katalog wystawy pod kierunkim J. Malinowskiego. Warszawa, 1993.

**ПЕРАМЕШЧАНЫЯ БЕЛАРУСКІЯ КНІГАЗБОРЫ:
БІБЛІЯТЭКА РАДЗІВІЛАЎ (НЯСВІЖ – САНКТ-ПЕЦЯРБУРГ – ХЕЛЬСІНКІ)**

Сярод найбольш вядомых гістарычных беларускіх кнігазбораў на першым месцы стаіць бібліятэка роду Радзівілаў у Нясвіжы. Кнігазборы існавалі і ў іншых маёнтках і палацах роду, але Нясвіжская бібліятэка (пасля 1586 г. — Ардынацкая) заўсёды заставалася галоўнай.

Буйнейшая бібліятэка Рэчы Паспалітай, яна была вядома ўжо ў XVI ст. Разам з бібліятэкай збіраўся і архіў (яго гісторыя патрабуе асобнай гаворкі). Бібліятэка камплектавалася рукапісамі і выданнямі, прывезенымі з Еўропы, кнігамі з друкарняў Вялікага Княства Літоўскага, у тым ліку Брэсцкай і Нясвіжскай. Асобным аддзелам захоўваўся вялікі збор з Бельска-Падляшскага — “Бельская бібліятэка”, які жонка Караля Станіслава Радзівіла (1669–1719) Анна Кацярына з Сангушкаў (1676–1719) прынесла ў пасаг. Таксама асобным зборам захоўвалася т. зв. Бібліятэка Флемінга, якая была набыта Радзівіламі пасля смерці яе ўладальніка, маршалка польнага графа Якуба Генрыха Флемінга (1667–1728)¹. У 1749 г. для бібліятэкі быў пабудаваны спецыяльны будынак.

З самага пачатку існавання бібліятэкі яна не толькі папаўнялася, але і несла страты. Яшчэ кардынал Ежы Радзівіл (1556–1600) шмат кніг ахвяраваў віленскім езуітам. Але да 1770 г., па звестках Ф. Радзішэўскага² і Е. Хвалевіка³, нясвіжскі кнігазбор налічваў каля 20 000 тамоў. Ён складаўся большай часткай з французскіх выданняў; менш было лацінскіх і зусім няшмат — польскіх (гэта пацвярджае аналіз спісу з Бібліятэкі Хельсінгскага ўніверсітэта). Але Радзішэўскі памыляецца, калі піша, што выданняў да 1650 г. у яе складзе не было. Па-першае, сёння толькі ў фондах Бібліятэкі РАН зафіксавана 11 інкунабулаў — заходнееўрапейскіх выданняў XV ст., — паходжаннем з Нясвіжскай бібліятэкі Радзівілаў⁴ (усе паступленні 1772 г.), з экслібрысам “*Ex Bibliotheca ducali Radivilliana Nesvisiensis*”: шэсць асобных выданняў і два канвалюты (у адным пераплецена два, у другім — тры выданні).

¹ Николаев Н. В. Несвижская библиотека князей Радзивиллов // Книга в России XVIII – середины XIX в.: Из истории Библиотеки Академии наук: Сб. науч. тр. Л., 1989. С. 140–147.

² Radziszewski F. W. Wiadomości historyczno-statystyczne o znakomitych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych. Kraków, 1875. S. 52–54.

³ Chwalewik E. Zbiory polskie... Warszawa; Kraków, 1927. T. 2. S. 7–11.

⁴ Каталог инкунабулов / Б-ка АН СССР; Сост. Е. И. Боброва. Л., 1963.

Кнігі — у адметных скураных пераплётах, з цісненнем, зашпількамі і металічнымі аздабленнямі. Сярод іх — два выданні Бібліі, знакамітая “Сусветная хроніка” Х. Шэдэля, выдадзеная А. Кобергерам у Нюрнбергу ў 1493 г. (у ёй каля 1800 дрэварытаў), “Гісторыя Аляксандра Вялікага”, творы Вергілія, Цыцэрона і інш. Самае старое выданне — страсбургскае 1473 г. Дарэчы, у каталогу інкунабулаў універсітэцкай бібліятэкі ў Тарту падаецца страсбургскае выданне 1496: [Pseudo]-Bonaventura. *Meditationes vitae Christi*, з экслібрысам Нясвіжскай бібліятэкі і пячаткай: “Biblioth. Imper. Acad. Scien.” Гэта значыць, што яна ўваходзіла ў склад першай Радзівілаўскай бібліятэкі і трапіла ў Тарту ўжо з Санкт-Пецярбурга. Па-другое, той жа спіс з Хельсінкі паказвае даволі шмат выданняў XVI ст., у тым ліку і палеаграфічны (выданняў 1-й паловы XVI ст.).

Пасля першага падзелу Рэчы Паспалітай у 1772 г. Радзівілаўская бібліятэка па загаду Кацярыны II была дастаўлена А. Бібікавым у Санкт-Пецярбург і перададзена ў веданне Акадэміі навук. Яна, як асобны кнігазбор, паступіла ў Бібліятэку Акадэміі навук у жніўні 1772 г. Пра яе паведамлялася ў папулярнай у Еўропе “Гісторыі Кацярыны II” Ж.-А. Кастэра⁵, у “Літаратурным, палітычным і філасафічным падарожжы ў Расію” П.-Н. Шантро⁶, у кнізе Фортэа дэ Піля⁷ і інш. Яна налічвала 14 892 кнігі, якія займалі 96 скрыняў (без уліку гравюр, планаў і нот) і былі размешчаны ў цэнтральнай частцы Кунсткамеры пад вежай, у памяшканні, дзе некалі быў “анатамічны тэатр”, у спецыяльна заказаных шафах. Тут у 34 шафах бібліятэка Радзівілаў захоўвалася на працягу ўсяго XVIII ст. як асобная калекцыя⁸.

Лёс Радзівілаўскай бібліятэкі на працягу больш двух стагоддзяў ў складзе фондаў БАН быў складаны. І тут па розных прычынах яна страчвала большыя ці меншыя свае часткі. На жаль, у БАН не была забяспечана ў неабходнай меры захаванасць фондаў. Ужо ў пачатку XIX ст. паведамлялася аб тым, што асабліва падверглася раскраданню Нясвіжская бібліятэка, бо была размешчана на адкрытых паліцах і ў праходзе⁹. Па некаторых звестках, у 1800 г. было пастаўлена пытанне аб перадачы яе з Акадэміі, але невядома, ці адбылася тады гэтая перадача і куды іменна.

Уключэнне ў фонды БАН асобных кнігазбораў мела вынікам накапленне ў ёй дублетаў. У 1813 г. бібліятэкар акадэмік Ф. Шуберт звернуў каталог БАН з каталогам Нясвіжскай бібліятэкі і знайшоў 1697 назваў дублетаў у 2545 та-

⁵ Castera J. *Histoire de Catherine II, impératrice de Russie*. Paris, 1800. T. 2. P. 223–224.

⁶ Chantreau P.-N. *Voyage philosophique, politique et littéraire, fait en Russie pendant les années 1788–1789*. Hambourg, 1794. T. 1. P. 286.

⁷ Fortia de Piles A.-T. *Voyage de deux française en Allemagne, Danemark, Suede, Russie, et Pologne fait en 1790–1792*. Paris, 1796.

⁸ Архіў РАН (Санкт-Пецярбургскае аддз.). Ф. 3, воп. 8, № 87, арк. 1–15; *История Библиотеки АН СССР: 1714–1964*. М.; Л., 1964. С. 138.

⁹ *Протоколы конференции Академии наук*. 1821. № 78; *История...* С. 214.

мах. У сакавіку 1814 г. гэтыя кнігі былі адпраўлены ў Маскоўскі ўніверсітэт дзеля аднаўлення бібліятэкі, што была знішчана ў 1812 г.¹⁰

У верасні 1827 г. у выніку пажару быў знішчаны кніжны фонд ўніверсітэта ў фінскім горадзе Або (Турку). Па пастанове канферэнцыі Расійскай акадэміі навук 7 лістапада 1827 г. вырашана было перадаць у зноў створаны ўніверсітэт у Хельсінкі (у той час — Гельсінгфорсе) дублеты з фондаў Бібліятэкі АН па дзвюх дысцыплінах — тэалогіі і юрыспрудэнцыі. Падбор кніг і афармленне іх перадачы было даручана акадэмікам гісторыку Ф. Кругу, усходазнаўцу Х. Фрэну і філолагу Ф. Грэфе. На кнігах, каб пазбегнуць злоўжыванняў, павінны былі зрабіць наклейкі тыпу эклібрысаў з надпісам на лацінскай мове: “Ex duplicibus Bibl. I. Acad. Scient. Petrop.”.

У 1828 г. бібліятэкар Замежнага аддзялення В. Эргэль прадставіў каталог дублетаў, якія было вырашана адправіць у Гельсінгорскі ўніверсітэт. Адпаведна са справаздачай Эргэля, туды было адаслана 566 тамоў дублетаў і 3 476 тамоў недублетнай літаратуры тэалагічнага і юрыдычнага зместу, як з фондаў уласна БАН, так і Нясвіжскай бібліятэкі¹¹ (няпоўны спіс высланых кніг захаваўся ў архіве)¹². Пазней, у 1850 г., акадэмікам К. Бэрам было адзначана, што ў Гельсінгорскі ўніверсітэт былі адпраўлены кнігі па тых навук, “которые в Академии не имеют представителей”¹³ (тэалогія была няпрофільнай для Акадэміі навук).

У канцы 70-х гг. XX ст. супрацоўнікі БАН СССР працавалі ў фондах ўніверсітэцкай бібліятэкі ў Хельсінкі з мэтай выяўлення рэдкіх кніг з прыватных бібліятэк і Бібліятэкі АН. Было знойдзена больш за 1 500 адзінак, якія мелі штампы БАН XVIII ст. ці нейкія іншыя прыкметы. Самы вялікі комплекс кніг, выяўлены ў Хельсінкі (з тых, што раней былі ў БАН), паходзіць з Радзівілаўскага збору. Па прыкметах была зафіксавана 421 кніга¹⁴. Даследчыца гісторыі бібліятэчнай справы М. В. Кукушкіна, якая сама працавала над выяўленнем кніг у Хельсінкі, піша, што “... [несвижская] коллекция целиком в конце 20-х – начале 30-х гг. XIX в. была передана в библиотеку Хельсинкского университета”¹⁵. Але гэтае меркаванне не адпавядае звесткам аб пазнейшай гісторыі часткі Радзівілаўскага кнігазбору, што засталася ў БАН.

У 1996 г. А. Разанаў прывез з Хельсінкі ў Скарынаўскі цэнтр камп’ютэрную раздрукоўку апісання выданняў з Радзівілаўскай бібліятэкі, што цяпер

¹⁰ Протоколы... 1814. № 63, 88. Каталог адпраўленых кніг захаваўся (гл. Архіў... Ф. 158, воп. 1, № 462); спіс кніг па 38 адзелах ёсць таксама ў справах Канферэнцыі (гл. Архіў... Ф. 1, воп. 2, 1813, № 276, арк. 4–25); *История...* С. 197.

¹¹ Архіў... Ф. 1, воп. 2, 1829, № 679; *История...* С. 197.

¹² Архіў... Ф. 158, воп. 1, № 461; *История...* С. 197.

¹³ Архіў... Ф. 2, 185, № 15, арк. 26; *История...* С. 197.

¹⁴ Кукушкіна М. В. Редкие книги из частных библиотек и Библиотеки Академии наук в библиотеке Хельсинкского университета // *Русские библиотеки и их читатель: (Из истории рус. культуры эпохи феодализма)*. Л., 1983. С. 159.

¹⁵ Тамсама.

захоўваюцца ў бібліятэцы ўніверсітэта. Гэты спіс быў перададзены ў Нацыянальную бібліятэку Беларусі, дзе зараз вядзецца работа па бібліяграфічнай рэканструкцыі калекцыі (у камп’ютэрным рэжыме).

У спісе, што дасланы з Хельсінкі, улічаны 820 выданняў. Без даследавання саміх фондаў цяжка дакладна вызначыць разыходжанні ў лічбах. Магчыма, за 20 гадоў былі зроблены новыя знаходкі; колькасць выданняў магла значна павялічыцца за кошт распісаных канвалютаў (некаторыя з іх змяшчаюць па некалькі алігатаў). Калекцыя мае шыфр “Ra”, але з апісання кніг, што ўключаны ў спіс, часам не бачны правененцыі, якія сведчылі б аб дачыненні выдання менавіта да гэтага кнігазбору.

Па зместу кнігі адпавядаюць той тэматыцы, што была вызначана для перадачы кніг: абсалютная большасць з іх кнігі па тэалогіі і юрыспрудэнцыі. Шырока прадстаўлены філасофскія і рэлігійныя выданні — каталіцкія і пратэстанцкія. Сярод аўтараў — тэолаг і царкоўны дзеяч, прадстаўнік заходняй патрыстыкі Аўрэлій Аўгустын і рымскі пісьменнік і філосаф Сенека, французскія філосафы, пісьменнікі, царкоўныя дзеячы — Антуан Арно, Жак Басюэ, Блэз Паскаль, П’ер Бейль, кардынал Рышэльэ; галандскія — багаслоў “ерасіярх” Янсеній і філосаф-матэрыяліст Барух Спіноза; англійскі філосаф Джон Лок, італьянскі — Джавані Бенавентура; вядомыя дзеячы Рэфармацыі Жан Кальвін, Фаўст Сацын, Генрых Булінгер і інш. У спісе — царкоўна-рэлігійныя і літургічныя каталіцкія і пратэстанцкія выданні — бібліі, місаль, катэхізісы і інш. Значна менш юрыдычнай літаратуры, сярод якой — праца нямецкага юрыста і філосафа Крысціяна Тамазія, т. зв. *Corpus juris civilis* — кадфікацыя Юсцініяна, сістэматычнае выкладанне візантыйскага права VI ст. і інш. Часам трапляюцца адзінкавыя экзэмпляры кніг па гісторыі, геаграфіі і нават белетрыстыка — “Дон Кіхот” М. Сэрвантэса на французскай мове ці выданне Брантома. Сярод нешматлікіх польскіх выданняў можна вылучыць “*Sylvar Quator*” 1590 г. польскага мысліцеля-гуманіста Анджэя Маджэўскага-Фрыча да “*Monumenta Sarmatorum*” Шымана Старавольскага. Але ва ўсім спісе няма ніводнага выдання на польскай мове, хаця асноўныя заходнееўрапейскія мовы — латынь, французская, нямецкая, італьянская, англійская, нават шведская — у гэтай частцы кнігазбору прадстаўлены. Чатыры выданні са спісу маюць аўтарства Радзівілаў: канвалют з двух варшаўскіх 1655 г. і аднаго кракаўскага Альбрэхта Станіслава Радзівіла і знакамітая “Перэгрынацыя...” Мікалая Крыштофа, выдадзеная ў Брунсбергу ў 1601 г.

Па часу выдання асноўны масіў — выданні XVII ст. Нямала кніг XVI ст., асабліва сярод італьянскіх. Ёсць нават некалькі палеаграфічных, якія сёння з’яўляюцца вялікай рэдкасцю. Няшмат выданняў XVIII ст. Па месцу выдання гэта, у асноўным, Францыя і Германія. Ёсць выданні з Бельгіі, Швейцарыі, Італіі, Англіі, Галандыі, Чэхіі. Тут прадстаўлены найбольш значныя друкарскія дамы Еўропы, сярод іх — такія сусветнаведомыя і знакамітыя, як венецыянцы Аль-

ды і галандцы Эльзевіры. Польскіх выданняў налічана толькі 49. Гэта кнігі з друкарняў Кракава (большая частка), Варшавы, Гданьска, Познані, Любліна, Торуні, Замосця, Каліша, Ракава і інш. Сярод іх 8 выдадзены ў XVI ст. (ёсць 3 палятыпы — 1519, 1537 і 1545 г.), 33 — у XVII ст. і 8 — у XVIII ст.

Па спісу выўлена толькі шэсць выданняў з друкарняў Вялікага Княства Літоўскага. Гэта віленскія выданні тэалагічнага зместу: тры XVI ст. і тры — XVIII ст. Пяць з іх — Віленскай акадэміі, адно — з друкарні Я. Карцана.

Асноўны масіў мае правененцыйныя прыкметы: экслібрысы, паметы, уладальніцкія надпісы, пячаткі; большасць з іх мае дачыненне да Радзівілаў і Нясвіжа. Гэта манаграма CSNR — Carl Stanislaw Radziwill, манаграма AKR — Anna Katarzyna Radziwill, надпісы: “Adscriptus cathalog Bibliothecae arcis Neswisiensis” (сустракаецца варыянт: ...Librorum...), “Adscriptus Bibliothecae arcis Bialensis”, “Set livre niapartient Ursule Francesce de Radziwill Duchesse de Nieswiz et Olyka...” і г. д. Акрамя радзівілаўскіх — шмат іншых уладальніцкіх адзнак (напр., частка кніг мае пячатку: I. A. Zaluski), якія даюць спецыялістам важны матэрыял для вывучэння гісторыі іншых збораў, што сталі крыніцай камплектавання нясвіжскага і патрабуюць асобнага даследавання. Часта сустракаюцца штампы і паметы БАН; частка кніг Нясвіжскай бібліятэкі мае пячатку Бібліятэкі Маскоўскага ўніверсітэта (што наогул маларазумела — дублеты з Радзівілаўскай бібліятэкі былі перададзены ў Маскоўскі ўніверсітэт яшчэ ў 1814 г.).

Нават гэтая невялікая захаваная частка знакамітага кнігазбору ўражае сваім падборам выданняў, узроўнем адукацыі і культуры людзей, што яго збіралі і ім карысталіся.

Свая, не вельмі шчаслівая гісторыя ў той частцы Нясвіжскай бібліятэкі, што засталася ў складзе БАН. Расстаноўка кніг у бібліятэцы і ў XIX ст. заставалася сістэматычнай, з захаваннем прынцыпу раздзялення рускіх і замежных кніг (у 1819 г. бібліятэка была падзелена на два аддзяленні — Рускае і Замежнае). Кнігі Радзівілаўскай бібліятэкі не ўваходзілі ў агульную расстаноўку. Пасля перадачы значнай колькасці кніг у Маскоўскі і Гельсінгфорскі ўніверсітэты яна была складзена ў скрыні і да 1844 г. захоўвалася ў кладоўцы¹⁶.

Амаль што да сярэдзіны XIX ст. калекцыя не была адлюстравана ў каталогах. Толькі ў 40-х гг. XIX ст. складаецца каталог польскіх выданняў 1-га аддзялення, якіх налічвалася тады 2 636 тамоў¹⁷. Польскія кнігі самой бібліятэкі і Нясвіжскага збору былі разабраны і апісаны кандыдатам Санкт-Пецярбургскага ўніверсітэта А. Старчэўскім. У закончанам выглядзе каталог быў прадстаўлены агульнаму сходу акадэміі ў 1845 г.¹⁸. Кнігі былі занесены ў каталог

¹⁶ Архіў... Ф. 158, воп. 2, № 124а, арк. 17; История... С. 213.

¹⁷ Архіў... Ф. 158, воп. 2, № 35, арк. 16; История... С. 204.

¹⁸ Архіў... Ф. 158, воп. 2, № 35, арк. 21–22; История... С. 204.

па сістэматычных рубрыках, а ўнутры іх — па фарматах. А. Старчэўскі ў сваіх успамінах пісаў, што ў 1840 г. яму было даручана скласці каталог Нясвіжскай бібліятэкі, “хранившейся уже много лет в академических кладовых” і незадоўга перад гэтым перададзенай у 1-е аддзяленне ¹⁹.

У 1882 г. у складзе БАН было арганізавана Славянскае аддзяленне, у якім захоўвалася частка радзівілаўскіх кніг. У 20-я гг. нашага стагоддзя Нясвіжская бібліятэка перастала існаваць як асобная калекцыя — яе фонд быў уведзены ў асноўныя фонды Бібліятэкі РАН у Петраградзе згодна з так званай “бэраўскай” сістэмай класіфікацыі.

На жаль, пакуль дакладна невядома, у якой ступені адб’юся на лёсе Радзівілаўскай калекцыі пажар у Бібліятэцы Расійскай акадэміі навук (тады — Бібліятэцы Акадэміі навук СССР) 14–15 лютага 1988 г. Звесткі ў прэсе былі супярэчлівыя і недакладныя. Бібліятэка панесла велізарнейшыя страты: агнём было знішчана каля 400 000 паасобнікаў, сярод іх — 188 000 замежных выданняў да 1930 г., што былі размешчаны ў сховішчы па сістэме класіфікацыі акадэміка К. Бэра (так званы Бэраўскі фонд); каля 160 000 паасобнікаў з яго было пашкоджана вадой ²⁰. Менавіта ў гэтым фондзе захоўваўся так званы першапачатковы збор БАН, які ўключаў у сябе выданні з кнігазбораў Я. Бруса, Р. Арэкіна, А. Вініуса, Радзівілаў і інш.

Трэба адзначыць, што ў 20–30-я гг. нашага стагоддзя з Бэраўскага фонда былі вылучаны рукапісы, замежныя першадрукі XV ст., якія перадалі ў Рукапіснае аддзяленне БАН, а таксама картаграфічныя матэрыялы. Пры інвентарызацыі ў 1953–1956 гг. за кошт кніг, што былі выяўлены ў асноўным фондзе, папоўніўся фонд рэдкай кнігі. Гэтая праца вялася і далей. У другой палове 1980-х гг. у Адзел рукапіснай і рэдкай кнігі было перададзена каля 6 500 паасобнікаў, сярод іх — кнігі з бібліятэкі Радзівілаў. Такім чынам, найбольш каштоўныя выданні захаваліся. Але невядома, якая частка кніг XVII–XVIII стст. загінула; тыя, што былі пашкоджаны, — прайшлі рэстаўрацыю (пры складанні пашпарта рэстаўрацыі адзначаліся звесткі аб прыналежнасці кнігі: у выпадку Радзівілаўскай бібліятэкі — экслібрыс, пры яго адсутнасці — памета “R” ці “Radz” пры шыфры, аўтограф на тытульным аркушы і характэрныя паметы на ніжнім форзацы кнігі) ²¹.

Вось як ацэньвалі сітуацыю самі спецыялісты Бібліятэкі РАН: “...категорично утверждают, что полностью сгорели ценнейшие книжные коллекции Аптекарского приказа, Курляндских герцогов и частной библиотеки Радзи-

¹⁹ Старчевский А. В. Воспоминания старого литератора // Ист. вестн. 1888. Окт. С. 98–99.

²⁰ Леонов В. П. Ликвидация последствий пожара: Итоги. Проблемы. Перспективы // Проблемы сохранности книжных фондов: Сб. науч. тр. / БАН СССР. Л., 1989. С. 7.

²¹ Громова О. А. Отбор и подготовка к реставрации иностранных книг, пострадавших при пожаре // Тамсама. С. 104–105.

виллов нельзя. За прошедшие столетия в БАН сложилась непростая ситуация с хранением этих собраний — большая их часть входит в состав фондов Отдела рукописей и редкой книги... К сожалению, в БАН изначально не было организовано хранение этих книг как целостных коллекций, и не велась целенаправленная работа по выявлению этих изданий в фондах, и до сих пор не составлены на них каталоги. Поэтому в настоящее время нельзя точно определить, сколько коллекций и какие книги из них действительно уничтожены огнем”²². Гэтыя радкі пісаліся ў 1989 г.

Тая частка Радзівілаўскага кнігазбору, што захавалася, патрабуе даследавання на месцы, у самой Бібліятэцы РАН. Неабходна таксама вывучэнне лёс тых частак, што былі перададзены бібліятэцы Санкт-Пецярбургскай духоўнай семінарыі, бібліятэцы Маскоўскага універсітэта і, па некаторых звестках, бібліятэцы Генеральнага штаба ў Санкт-Пецярбургу.

Віталь Скалабан (Мінск)

ДАКУМЕНТЫ ПА ГІСТОРЫІ БЕЛАРУСІ Ў РАСІЙСКИМ ЦЭНТРЫ ЗАХОЎВАННЯ І ВЫВУЧЭННЯ ДАКУМЕНТАЎ НАВЕЙШАЙ ГІСТОРЫІ *

Цэнтр быў створаны ў кастрычніку 1991 г. на базе былога Цэнтральнага партыйнага архіва (ЦПА ІМЛ пры ЦК КПСС), які з’яўляўся навукова-гістарычным архівам КПСС. Акрамя гэтага, дакументы, што мелі гістарычную каштоўнасць, зберагаліся і ў бягучым архіве ЦК КПСС. Дакументы, што знаходзіліся да 1991 г. у ЦК КПСС, былі перададзены ў Цэнтр захоўвання сучаснай дакументацыі (рус. абрэвіатура ЦХСД) і Архіў Прэзідэнта Расійскай Федэрацыі.

У Цэнтры зберагаецца 551 фонд, больш за 1,6 млн. спраў і 40 млн. картак цэнтралізаванага персанальнага ўліку членаў КПСС (дадзеныя на 1997 г.). Захоўваюцца фонды і калекцыі па палітычнай і сацыяльнай гісторыі краін Заходняй Еўропы, па гісторыі КПСС і рэвалюцыйнага руху ў Расіі, гісторыі міжнароднага руху, асабістыя фонды. У 1993 г. выдадзены кароткі даведнік па архіву, у 1996 г. — даведнік па фондах і калекцыях асабістага паходжання¹.

²² Абнева Н. А. Зарубежная прэса о пожаре в Библиотеке Академии наук СССР // Проблемы сохранности книжных фондов. С. 145.

* Далей Цэнтр. Абрэвіатура на рускай мове: РЦХИДНИ.

¹ Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: Краткий путеводитель. Фонды и коллекции, собранные Центральным партийным архивом. М., 1993.; Российский центр хранения и изучения документов новейшей истории: Путеводитель по фондам и коллекциям личного происхождения. М., 1996.; Российский центр хранения

Даследчыкам архівісты Цэнтра выдаюць у карыстанне ўсе вопісы і каталогі, у тым ліку і тыя, што раней лічыліся службовымі, зняты абмежаванні на выдачу пераважнай большасці дакументаў.

У Цэнтры зберагаецца і значная колькасць дакументаў па гісторыі Беларусі. Але іх асобны ўлік не вёўся.

Палітбюро ЦК УКП(б)

На падставе навукова-даведчага апарата Цэнтра намі зроблена спроба выявіць матэрыялы пра Беларусь, зафіксаваныя ў пратаколах Палітбюро ЦК УКП(б) (ф. 17, воп. 3) — фактычна вышэйшага органа ўлады ў СССР². Далей падаем звесткі пра нумары спраў і пункты пратаколаў, дзе зафіксаваны рашэнні Палітбюро ЦК УКП(б) пра Беларусь за 1919–1940 гг.

Спр. 6, п. 10	Спр. 546, п. 32	Спр. 707, п. 24
Спр. 65, п. 19	Спр. 548, п. 20	Спр. 708, п. 21
Спр. 66, п. 6	Спр. 559, п. 18	Спр. 709, п. 22
Спр. 75, п. 28	Спр. 577, п. 10	Спр. 730, п. 39
Спр. 82, п. 13, 14, 15	Спр. 578, п. 6	Спр. 755, п. 27
Спр. 120, п. 4	Спр. 579, п. 15	Спр. 757, п. 52
Спр. 122, п. 5	Спр. 582, п. 3/п	Спр. 764, п. 24
Спр. 137, п. 9	Спр. 586, п. 16	Спр. 765, п. 65
Спр. 194, п. 17	Спр. 587, п. 7, 19	Спр. 767, п. 56
Спр. 213, п. 4	Спр. 592, п. 13	Спр. 776, п. 3
Спр. 290, п. 27	Спр. 602, п. 7	Спр. 778, п. 5, 61
Спр. 360, п. 41	Спр. 620, п. 40	Спр. 779, п. 72
Спр. 364, п. 11, п. 1 дадатак	Спр. 626, п. 25	Спр. 783, п. 47
Спр. 389, п. 1 д.	Спр. 627, п. 27	Спр. 790, п. 76
Спр. 397, п. 1 ж.	Спр. 629, п. 5	Спр. 800, п. 21
Спр. 406, п. 2	Спр. 632, п. 26	Спр. 804, п. 18/24
Спр. 414, п. 24	Спр. 633, п. 33	Спр. 805, п. 22/51
Спр. 424, п. 29	Спр. 634, п. 36	Спр. 815, п. 51/13, 66/28
Спр. 426, п. 26	Спр. 636, п. 20	Спр. 817, п. 79/77
Спр. 437, п. 7	Спр. 637, п. 16	Спр. 823, п. 9
Спр. 448, п. 18	Спр. 640, п. 48	Спр. 824, 23/36, п. 56/49
Спр. 467, п. 26	Спр. 644, п. 34	Спр. 826, п. 18/21
Спр. 479, п. 44	Спр. 656, п. 28	Спр. 827, п. 52/2
Спр. 484, п. 30	Спр. 657, п. 15	Спр. 830, п. 20
Спр. 496, п. 22	Спр. 677, п. 29	Спр. 831, п. 8/17, 21/40, 34/3
Спр. 497, п. 21	Спр. 678, п. 33	Спр. 832, п. 26/17
Спр. 527, п. 8	Спр. 688, п. 7, 32	Спр. 850, п. 44/14
	Спр. 703, п. 8	

и изучения документов новейшей истории // Архивы России: Москва и Санкт-Петербург: Справочник-обозрение и библиографический указатель. М., 1997. С. 196–204.

² Пра Палітбюро ЦК УКП(б) гл.: Сталинское Политбюро в 30-е годы: Сборник документов. М., 1995; Хлевнюк О. В. Сталин и Орджоникидзе: Конфликты в Политбюро в 30-е годы. М., 1993; ён жа. Политбюро. Механизмы политической власти в 1930-е годы. М., 1996.

Спр. 860, п. 17/6, 18
 Спр. 862, п. 7/6
 Спр. 863, п. 60/32
 Спр. 866, п. 60/21, 61/22
 Спр. 868, п. 26/4
 Спр. 869, п. 32/4
 Спр. 875, п. 74/а-б
 Спр. 882, п. 39/15
 Спр. 886, п. 70/13
 Спр. 888, п. 8 дадатак
 Спр. 896, п. 51
 Спр. 912, п. 24/16, 61/22 дадатак, п. 10
 Спр. 913, п. 66/44, п. 12 дадатак
 Спр. 914, п. 40/21, п. 6 дадатак
 Спр. 915, п. 59/32
 Спр. 916, п. 34, 37/2, 51/ 16
 Спр. 917, п. 26/1
 Спр. 918, п. 12, 92/74
 Спр. 919, п. 108/96
 Спр. 923, п. 35/14, 107/87
 Спр. 929, п. 23/2
 Спр. 931, п. 7 дадатак
 Спр. 932, п. 64/41
 Спр. 935, п.20/2
 Спр. 937, п. 165/146, п. 15 дадатак
 Спр. 938, п. 50
 Спр. 939, п. 74/54
 Спр. 941, п. 136/115
 Спр. 943, п. 97/79
 Спр. 944, п. 180/163
 Спр. 945, п. 58/42, 111/95, 144/128
 Спр. 948, п. 157/140
 Спр. 949, п. 117/98, 117/160, 192/175
 Спр. 950, п. 218
 Спр. 953, п. 23, 181
 Спр. 954, п. 107/а
 Спр. 955, п. 84, 109
 Спр. 956, п. 9
 Спр. 957, п. 41, 63
 Спр. 961, п. III, 152, 162, 229
 Спр. 964, п. 145, 189
 Спр. 965, п. 61, 197
 Спр. 966, п. 55
 Спр. 969, п. 105/б
 Спр. 973, п. 119
 Спр. 974, п. 24, 70, 135, 4 i 35 дадатак
 Спр. 975, п. 178, 219
 Спр. 977, п. 48
 Спр. 979, п. 21
 Спр. 981, п. 9, 137
 Спр. 982, п. 68, 410, 418, 23 дадатак
 Спр. 983, п. 17, 89, 151, 200, 211, 250, 16 дадатак
 Спр. 984, п. 30, 34, 62, 153
 Спр. 985, п. 24
 Спр. 987, п. 32, 81, 297, 307, 373, 412, 548
 Спр. 989, п. 128, 401
 Спр. 990, п. 470, 546, 547, 575, 879, 881, 900, 4 дадатак
 Спр. 991, п. 8 i 9 дадатак
 Спр. 993, п. 36, 62, 81, 169, 352, 485
 Спр. 994, п. 15, 114
 Спр. 995, п. 91
 Спр. 997, п. 36, 206, 289, 16 дадатак
 Спр. 998, п. 167, 174, 16 дадатак
 Спр. 999, п. 95
 Спр. 1000, п. 59, 93, 157, 160, 162
 Спр. 1001, п. 12, 13, 84, 210
 Спр. 1004, п. 49, 123, 129, 199, 217, 3 дадатак
 Спр. 1005, п. 169
 Спр. 1006, п. 257
 Спр. 1007, п. 75
 Спр. 1008, п. 246
 Спр. 1009, п. 10, 70, 155, 187, 205
 Спр. 1010, п. 5, 27
 Спр. 1011, п. 47
 Спр. 1012, п. 13, 116, 117
 Спр. 1013, п. 21, 46, 183
 Спр. 1014, п. 43
 Спр. 1015, п. 80
 Спр. 1016, п. 70, 133, 142, 184, 186, 7–13 дадатак
 Спр. 1018, п. 8, 54, 137, 140, 1 i 4 дадатак
 Спр. 1019, п. 2, 52, 53, 62, 81, 2, 8, 9, 11 дадатак
 Спр. 1020, п. 40, 50, 114, 142, 207, 228, 10 i 15 дадатак
 Спр. 1021, п. 87, 117, 123, 218, 219–221, 222, 266, 281, 301, 10 i 16 дадатак
 Спр. 1022, п. 56, 123, 138, 143, 147
 Спр. 1023, п. 3, 18, 49–52, 69, 84, 106, 3 дадатак
 Спр. 1024, п. 19, 21, 149, 153, 174, 211–216
 Спр. 1025, п. 62
 Спр. 1026, п. 42, 56, 106, 118
 Спр. 1027, п. 37, 172, 221, 224, 2 дадатак
 Спр. 1028, п. 65, 110, 150, 240
 Спр. 1029, п. 11, 33
 Спр. 1030, п. 55, 60, 87, 156, 190
 Спр. 1031, п. 82, 93, 165, 224, 227

Аргбюро ЦК РКП(б)

У 1919–1925 гг. побач з Палітбюро і Сакратарыятам партыі выканаўчай інстанцыяй з’яўлялася і Арганізацыйнае бюро (Аргбюро), якое вырашала, у асноўным, арганізацыйныя і кадравыя пытанні. На падставе вопісу пратаколаў Аргбюро (ф. 17, воп. 112) ніжэй падаецца (на мове арыгінала) пералік пунктаў парадку дня пасяджэнняў, што маюць дачыненне да Беларусі. Прыведзены таксама фрагменты асобных пратаколаў.

Д. 1.

22.01.1919. п. 7. Заявление Могилевского комитета о телеграмме т. Петровского по поводу освобождения Аронова.

29.01.1919. п. 5. Запрос об упряднении в Гомеле ЧК.

6.02.1919. п. 6. Ходатайство Московской Белорусской секции партии о том, что белорусы, слушатели Тамбовских пропагандистских курсов, не отправлялись бы политическим отделом на Южный фронт.

8.02.1919. п. 7. О составе правительства Республики Литвы и Белоруссии

Протокол заседания организационного бюро Центрального комитета РКП от 8 февраля 1919 г.

7) О составе правительства Республики Литвы и Белоруссии решено председателем предложить Мицкевича, тов. председателя Жилуновича. Тов. Иоффе остается там для общего руководства, Мясникова в правительство не вводить. [...]

[Ф. 17, воп. 112, спр. 1, арк. 16.]

11.02.1919. п.1. Ходатайство Казанского комитета о роспуске Белорусской секции.

п. 6. Заявление Тамбовского исполкома об отзыве т. председателя исполкома Смоленского правительством Белоруссии.

14.02.1919. п.6. Ходатайство Белорусского правительства об отзыве из Тамбова Юревича и Кравченко.

19.02.1919. п.4. Об отправке Мясникова на Урал.

п. 5. Список правительств Литвы и Белоруссии.

п. 7. Об аресте в Минске т. Дыло.

Протокол организационного бюро от 19 февраля [1919 г.]

4) В ответ на просьбу ЦБ Белоруссии о перерешении вопроса об отправке Мясникова на Урал сообщить, что Мясников все же должен выехать на Урал. Отправить соответствующие телеграммы и ЦБ и Мясникову.

5) Список правительств ³ Литвы и Белоруссии утвердить. Предложить председателем ЦИК Литвы и Белоруссии провести тов. Иоффе.[...]

7) Заслушав сообщение об аресте в Минске т. Дыло, постановлено освободить его, обязав подпиской явиться в Москву в Президиум ВЦИК. Дело о нем переслать в Москву.[...]

[Ф.17, воп. 112, спр. 1, арк. 29]

³ Так у арыгінале.

13.03.1919. п. 4. Предложить Могилевскому губкомитету возвратить один миллион рублей губернскому отделу народного образования.

Д.3.

2.04.1919. п. 4. т. Антонов по болезни отказывается ехать в Гомель.

п. 5. Телеграмма Кнорина о Варейкисе и вообще работниках на Литву и в Белоруссию.

п. 7. Витебский губком просит санкции на пост губпродкома т. Миндлина, изданного постановлением губкома.

4.04.1919. п. 2. ЦК Литвы и Белоруссии просит откомандировать на работу в Литву тт. Ленского, Мешковского, Либель, Майковского.

п. 3. Телеграмма из Гомеля, информирующая о положении дел: об анархии, царящей в городе, о разгроме, произведенном повстанцами и т. п. О необходимости создать орган по восстановлению партийных организаций.

6.04.1919. п. 9. т. Дзержинский предлагает отправить в Гомель т. Иванова из Саратова.

п. 15. т. Красин просит откомандировать ему т. Найденкова из ЦК Литвы и Белоруссии.

Протокол заседания организационного бюро ЦК РКП(б)

от 6 апреля 1919 г.

Присутствовали: тт. Муранов, Крестинский, Серебряков, Сталин, Стасова, Новгородцева, Томский, Ломов, Дзержинский.

[Слушали:]

15. т. Красин просит откомандировать ему т. Найденкова из ЦК Литвы и Белоруссии на время.

[Постановили:]

15. Ввиду малого количества работников в Литве и Белоруссии — отклонить.
[...]

[Ф. 17, воп. 112, спр. 3, арк. 9–10]

11.04.1919. п. 15. В Гомель ⁴.

17.04.1919. п. 1. т. Иоффе поднимает вопрос о перераспределении работников в Литве и Белоруссии.

п. 4. Вопрос о мобилизации Юревича.

п. 10. т. Дзержинский сообщает, что в Литве и Белоруссии уничтожены губернские ЧК.

20.04.1919. п. 13. Запрос т. Дзержинского о ненормальном положении ЧК в Литве и Белоруссии и просьба его о том, чтобы в белорусских и литовских губерниях ЧК существовали на обоих ⁵ основаниях.

п. 14. В связи с недостатком работников в Гомеле гомельчане просят прислать людей.

24.04.1919. п. 7. Дзержинский оглашает телеграмму из Минска от чл. ЦИК польских коммунистических групп в России т. Лазоверта о насилиях, чинимых над коммунистами в Польше и о необходимости арестовать представителей польской буржуазии, находящихся на российской территории.

26.04.1919. п. 22. Обращение Тульского губкома с ходатайством о поддержке их просьбы к Военно-революционному трибуналу в Гомеле о т. Ильинском и Катанине.

⁴ Так у арыгінале.

⁵ Так у арыгінале. Магчыма, трэба *общих*.

Д.4.

3.05.1919. п. 8. Литовско-Белорусское правительство просит присоединить к Лит.-Белор. Смоленскую область.

Заседание организационного бюро от 3 мая 1919 г.

Присутствовали: тт. Крестинский, Серебряков, Сталин, Стасова, Новгородцева, Дзержинский.

[Слушали:]

8) Литовско-Белорусское правительство просит присоединить к Лит.-Белор. Смоленскую губернию.

[Постановили:]

8) Постановлено через ЦК КПЛ и Б. сообщить Лит.-Белор. правительству, чтобы оно впредь не пыталось присоединять новые губернии или уезды. [...]

[Ф. 176 воп. 112, спр. 4, арк. 2-3.]

п. 9. Вопрос о полномочиях ВЧК в пределах Лит.-Белор.

5.05.1919. п. 2. т. Мицкевич сообщает, что несколько членов правительства ЛитБел мобилизованы. Сейчас для ЛитБел необходимы следующие комиссары:

нарком юстиции,
нарком земледелия,
нарком финансов,
нарком здравоохранения,
нарком соцобеспечения,
нарком труда,
нарком совнархоза.

п. 3. т. Мицкевич предлагает, чтобы на Лит.-Бел. фронт дали коммунистов, мобилизованных по Витебской, Смоленской, Могилевской губерниям.

п. 4. т. Мицкевич поднимает вопрос о финансировании ЛитБела.

7.05.1919. п. 5. Рассмотрена просьба ЦК КП ЛитБел и совета обороны ЛитБел о предоставлении Запфронту мобилизованных Витебской, Смоленской, Могилевской губ., вместо представленных ЛитБел Курской, Тульской и Тверской.

9.05.1919. п. 1. Заслушано предложение включить Минскую губ. и остаток Ковенской и Виленской в Западный военный округ. Вопрос о личном составе окружного комиссариата не решен, предлагается на обсуждение кандидатура Шутко. Вопрос о Уншлихте передается в Политическое бюро.

11.05.1919. п. 1. Доклад Диманштейна о положении евреев в Западном крае, о необходимости провести меры по привлечению еврейских масс к земледелию, о допущении формирования еврейских частей, о необходимости Оргбюро принимать во внимание национальный состав населения при назначении товарищей и о руководящих статьях в наших органах по вопросу о борьбе с антисемитизмом.

17.05.1919. п. 2. т. Дзержинский просит послать ЦК письмо с указанием на то, что после ареста епископа Роопа в Петрограде ведется сильная католическая агитация.

п. 7. т. Уншлихт выясняет положение в Наркомвоен ЛитБел и назначении его (Уншлихта) членом Реввоенсовета Запфронта и предлагает вообще уничтожить правительство ЛитБел, а сохранить только губисполкомы. Вторым т. Уншлихт ставит вопрос о коннице армии ЛитБел и о том, чтобы распоряжение об отозвании ее на другой фронт было бы отменено.

22.05.1919. п. 11. т. Смилга поднимает вопрос о необходимости назначения члена Реввоенсовета Запфронта, в виду слабости этого фронта.

п. 31. Доклад т. Свердлова о жертвах еврейских погромов, имевших место на Западе и на Украине.

29.05.1919. п. 8. Об усилении партийной работы в Новгородской и Витебской губернии.

Д. 5.

4.06.1919. п. 20. О Витебской организации.

9.06.1919. п. 2. т. Дзержинский оглашает телеграмму т. Ленского относительно мобилизации врачей в Минске и Смоленске.

11.06.1919. п. 2. ЦК ЛитБел указывает, что партийная работа в Минске ведется исключительно т. Пикеном ⁶, а потому просит об оставлении его в Минске.

Д. 6.

5.07.1919. п. 7. т. Сталин считает, что необходимо закрыть Наркомнац.

25.07.1919. п. 2. О Кальмансоне.

п. 5. О заявлении т. Мицкевича.

Д. 7.

1.08.1919. п. 24. Об объединении литовских и белорусских ЦБ и секций на местах.

8.08.1919. п. 2. Сообщение т. Сталина о положении г. Минска.

20.08.1919. п. 18. Доклад т. Муранова об организации губернского и городского комитетов в Витебске.

22.08.1919. п. 5. О дальнейшем существовании правительства Литвы и Белоруссии.

25.08.1919. Доклад о представительстве ЦК ЛитБела.

Д. 8.

3.09.1919. О заявлении Драко-Дракона по поводу статьи В. Косырева в "Правде".

Д. 9.

1.10.1919. п. 12. Доклад т. Дзержинского о расстреле в Гомеле Голицына.

24.10.1919. п. 18. Предложение Литовско-Белорусской секции о представителе на совещании по вопросу проведения митинга польских, литовских и белорусских беженцев.

Д. 10.

3.11.1919. п. 16. О т. Пузыреве.

19.11.1919. п. 14. Заявление т. Пузырева.

п. 33. О вызове в Оргбюро представителей ЛитБел для присутствия при слушании вопросов, касающихся ЛитБел.

п. 37. О выдаче мандата т. Мирзону по постановке нелегальной работы в Гомельской губернии.

Д. 11.

1.12.1919. п. 4. Просьба т. Муралова о направлении в Гомель ревизионной комиссии.

12.12.1919. п. 7. Предложение Польского бюро о перенесении центра руководящей подпольной работы в район[е] польско-литовской оккупации из Смоленска в Москву и возражении против этого со стороны ЦК ЛитБел.

25.12.1919. п. 10. Предложение т. Троцкого об усилении партийной работы в прифронтной полосе на Западе.

Д. 12.

5.01.1920. п. 6. О т. Червякове.

⁶ Так у арыгінале. Маецца на ўвазе Р. У. Пікель.

- Д. 13.
25.02.1920. п. 17. Об Оршанской организации РКП.
- Д. 28.
17.05.1920. п. 1. Просьба председателя Ревтрибунала Респ. Данишевского вернуть дело [I.] Тарашкевича.
- Д. 31.
24.05.1920. п. 1. Доклад т. Кнорина:
а) О личном составе ЦК Литвы и Белоруссии;
б) О Бюро нелегальной работы;
в) О создании Белорусского ревкома.
- Д. 32.
29.05.1920. п. 2. Ходатайство Витебского губкома об освобождении т. Купцевича, арестованного по распоряжению Розенгольца.
- Д. 34.
3.06.1920. п. 50. Проект устава Белорусского отдела пропаганды.
п. 52. О введении в минский Ревком т. Рафеса.
п. 53. Просьба Уншлихта прислать доверительных ⁷ людей.
- Д. 37.
11.06.1920. п. 34. Телеграмма из Могилева о взаимоотношениях с Бундом.
- Д. 38.
14.06.1920. п. 25. Просьба т. Ульяновой отозвать из Гомеля тт. Брихничева и Дедову для работ ⁸ в Наркомпросе.
п. 42. О положении дел в Гомеле и Брянске.
- Д. 41.
21.06.1920. п. 1. О закрытии Гомельским губкомом еврейской газеты "Коммунистический путь".
п. 27. Дело [I.] Тарашкевича, б. председателя минской губчека.
- Д. 46.
2.07.1920. п. 10. Проект Гомельского губкома о взаимоотношениях с ЦК ЛитБел.
- Д. 47.
6.07.1920. п. 12. О взаимоотношениях Гомельского губкома и ЦК ЛитБел с действующими органами.
- Д. 50.
15.07.1920. п. 20. Дело о неподчинении Оршанского уездкома решению губкома.
- Д. 53.
21.07.1920. п. 14. Просьба т. Мицкевича дать аванс ЦК ЛитБел для работы в Литве.
п. 31. Две телеграммы:
а) Просьба откомандировать ряд товарищей (Лещинского, Бабинского и др.) в распоряжение Запфронта.
б) выслать группу советских работников для Ревкома.

⁷ Так у арыгінале.

⁸ Так у арыгінале.

- Д. 57.
2.08.1920. п. 19. О дальнейшей работе тт. П. М. и Ирмы Петровых.
- Д. 59.
9.08.1920. п. 18. Просьбу т. Расикаса увеличить состав Литовско-Белорусского бюро ЦК.
п. 36. Просьбу т. Кнорина назвать Минский партийный центр Центральным бюро Белоруссии, оставляя общее название коммунистической партии Литвы и Белоруссии.
- Д. 61.
18.08.1920. п. 16. Просьбу т. Александрова не отзываться белорусов и литовцев из армий, действующих на Западном фронте.
- Д. 65.
30.08.1920. п. 34. Просьбу ЦК ЕКППЦ дать директивы ЦК Литвы об отношении к ЕКППЦ и обменять 250 000 руб. на старую или иностранную валюту для работы ЕКППЦ в ЛитБел.
- Д. 67.
6.09.1920. п. 28. Просьбу т. Троцкого командировать с ним в Минск ответственного работника секретариата ЦК для распределения и проверки использования совместно с ним, т. Дзержинским и начпозапом мобилизованных коммунистов.
- Д. 69.
13.09.1920. п. 24. Постановление ЦК ЛитБел о ликвидации коммунистической партии Литвы и Белоруссии и создании отдельных коммунистических партий для Литвы и Белоруссии.
- Д. 78.
15.10.1920. п. 29. Заявление ЕСДППЦ по поводу чинимых им в Москве, Витебске и Одессе препятствий в работе.
- Д. 93.
11.11.1920. п. 11. Вопрос о Белоруссии.
- Д. 99.
23.11.1920. п. 8. Просьбу Белорусского бюро оставить т. Кнорина в Белоруссии.
- Д. 100.
26.11.1920. п. 33. О составе Реввоенсовета 16 армии.
- Д. 102.
10.12.1920. п. 66. Просьбу Польшюро включить в совещание под председательством т. Середы об экономическом возрождении Белоруссии т. Гельтмана с совещательным органом.

Сярод іншых матэрыялаў фонду № 17 (ЦК КПСС) адзначым дакументы, што датычацца праблем беларускай дзяржаўнасці (1918–1924 гг.)

Фонд 17, воп. 4. Сакратарыят ЦК РКП(б)

- Спр. 28. Віцебская арганізацыя РКП(б) 1918–1919 гг. 71 арк.
Спр. 45. Лісты А. А. Іофе. 14 арк.
Спр. 46. Доклады Паўночна-Заходняга абласнога камітэта РКП(б) 1918–1919 гг.
Спр. 47. Лісты, тэлеграмы Магілёўскага губернскага і павятовых камітэтаў РКП(б). 1918 г. 61 арк.
Спр. 93. Лісты і дакладныя запіскі аб рабоце ў Беларусі. 1918 г.
Спр. 95. Пратакты і справаздачи, у т. л. 1-й канферэнцыі беларускіх секцый РКП(б).
Спр. 121. Докладныя запіскі, лісты Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР, у т. л. аб недапушчальнасці падтрымкі Беларускай Рады.
Спр. 197–198, 236–239. Анкеты перапісу работнікаў савецкіх устаноў-членаў РКП(б) Віцебскай, Мінскай і Магілёўскай губерняў. 1919 г.

Фонд 17, воп. 84. Бюро Сакратарыята ЦК РКП(б) 1918–1926 гг.

- Спр. 12. Докладныя запіскі, лісты, тэлеграмы А. А. Іофе, В. С. Міцкевіча-Капускаса, Х. Г. Ракоўскага, І. С. Уншліхта і інш. у ЦК РКП(б) і У. І. Леніну (у т. л. пра Беларусь). 1919 г. 30 арк.
Спр. 16. Доклады, лісты, тэлеграмы (у т. л. пра Беларусь). 1919 г. 19 арк.
Спр. 17. Ліст, даклады і тлумачальная запіска прадстаўніка ЦК РКП(б) Яўгенія Бош аб прычынах мецяжу ў Гомелі. Красавік 1919 г. 147 арк.
Спр. 65. Перапіска з ЦК КП(б)ЛіБ, лісты, тэлеграмы РВС Заходняга фронту, УЧК, камуністаў Беларусі, лісты П. Яхноўскай і эсэра Маркевіча. 1920 г. 33 арк.
Спр. 66. Доклады і лісты ЦБ КП(б) аб становішчы ў Беларусі. 1920 г. 22 арк.
Спр. 67. Доклады аб становішчы ў Віцебскай губерні. 1920 г. 12 арк.
Спр. 69. Доклады аб становішчы ў Гомельскай губерні. 1920 г. 12 арк.
Спр. 176. Перапіска з цэнтральнымі ўстановамі (у т. л. пра арышты эсэраў у Беларусі). 1921 г. 208 арк.
Спр. 178. Перапіска з цэнтральнымі ўстановамі, у т. л. аб бандытызме на Заходнім фронце.
Спр. 185. Лісты і тэлеграмы ЦБ КП(б), у т. л. аб фінансаванні сакрэтнай работы, гістарычныя нарысы пра Беларусь. 1921 г. 23 арк.
Спр. 713. Пратакты, інфармацыя пра Беларусь. 1924 г. 215 арк.
Спр. 777. Пратакты пасяджэнняў партыйнай тройкі парткалегіі ЦК РКП(б) па правярцы Беларускай партыйнай арганізацыі. 1924 г. 171 арк.

Увагі патрабуюць і дакументы, што зберагаюцца ў фондах У. І. Леніна і І. В. Сталіна.

Фонд 5, воп. 1. Сакратарыят У. І. Леніна
Дакументы яго партыйнай і грамадскай дзейнасці

- Спр. 96. Ліст членаў Часовага ўрада Беларусі А.Іофе аб адмене рашэння пра аддзяленне ад Беларусі Віцебскай, Смаленскай і Магілёўскай губерняў. 29 студзеня 1919 г. 3 арк.
Спр. 2778. Агляды інфармацыйнага аддзела Народнага камісарыята па справах нацыянальнасцей РСФСР па беларускаму пытанню. 1918–1919 гг. 31 арк.
Спр. 2790–2794. Лісты з Беларусі (у т. л. А.Бурбіса, спр. 2790). 1917–1921 гг.
Спр. 2804, 2805. Лісты А. А. Іофе. 1919 г.

У фондзе І. В. Сталіна (ф. 589) зберагаюцца дакументы аб утварэнні БССР, у т. л. фотакопія арыгінала Маніфеста аб утварэнні БССР на беларускай мове (ф. 558, воп. 1, спр. 377, арк. 3–7), арыгінал ліста І. В. Сталіна А. Ф. Мяснікову і М. І. Калмановічу ад 29.12.1918 г. (ф. 558, воп. 1, спр. 377, арк. 2–2 адв.). На першай старонцы ліста ёсць пячатка і інвентарны нумар (П/621) Музея рэвалюцыі БССР.

Фактычна невядомымі навукоўцам застаюцца матэрыялы па гісторыі Беларусі, што зберагаюцца ў фондзе Выканаўчага камітэта Камінтэрна (ф. 495). Асобны вопіс (№ 129) склалі дакументы КПЗБ — усяго 87 спраў.

Вылучым таксама вопісы № 65-а (Асабістыя справы супрацоўнікаў), № 125 (Дакументы па кадрах кампартый Польшчы, Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі).

Асобнага ўліку патрабуюць персанальныя справы камуністаў, што зберагаюцца ў фондзе № 589 “Камітэт партыйнага кантролю пры ЦК КПСС”.

Ніна Стужынская (Мінск)

БЕЛАРУСКІЯ МАТЭРЫЯЛЫ Ў ФОНДАХ РУСКАГА ЗАМЕЖНАГА ГІСТАРЫЧНАГА АРХІВА

Як вядома, значная і каштоўная частка гістарычнай спадчыны Беларусі знаходзіцца ў архівах Расійскай Федэрацыі ў Маскве. Мала хто з даследчыкаў раней ведаў, што вялікія дакументальныя комплексы па гісторыі Беларусі ХХ ст. (у асноўным перыяду Першай і Другой сусветных войнаў) захоўваюцца у т. зв. Рускім замежным гістарычным архіве (РЗГА). Доўгі час, ад моманту перадачы матэрыялаў з Прагі ў 1945 г. (таму другая назва архіва — Пражскі) да пачатку 90-х гг. гэты аддзел Дзяржаўнага архіва Расійскай Федэрацыі (ДАРФ, раней — Цэнтральны дзяржаўны архіў Кастрычніцкай рэвалюцыі і сацыялістычнага будаўніцтва, ЦДАКР) меў назву Белагвардзейскага аддзела.

Адказаць на пытанне, як трапілі цэлыя комплексы беларускіх матэрыялаў у РЗГА, а потым у ДАРФ і Расійскі дзяржаўны ваенна-гістарычны архіў, вельмі няпроста, хаця часам у розных дакументах Пражскага архіва можна знайсці згадкі пра лёс архіва БНФ і беларускіх дзеячаў. Тут не ставіцца мэта адразу ж знайсці адказ на гэтае пытанне, але пры далейшым разглядзе спраў безумоўна будзем да яго вяртацца, паколькі зрэдку сустракаюцца там крыніцы, якія так ці інакш закранаюць гэтую праблему.

Фондаў, якія можна аднесці да выключна беларускіх матэрыялаў і якія ў розныя гады збіраліся беларускімі ўстановамі, арганізацыямі і дзеячамі, у РЗГА некалькі. Ніжэй патлумачу, чаму не маю магчымасці прывесці іх дакладную лічбу. Гэта фонды (пералічваю ў парадку іх важнасці):

Ермачэнка Іван Абрамавіч (Аўраамавіч). ДАРФ. Ф. Р-5875, воп. 1, 1–46 адз. зах., 1916–1944 г.

Калекцыя матэрыялаў, якія адносяцца да Беларускай Народнай Рэспублікі. ДАРФ. Ф. Р-6218, воп. 1, 1–15 адз. зах., 1918–1921 г.

Гродзенская губернская беларуская ўправа. 1918–[1919]. ДАРФ. Ф. Р-5999, воп. 1, 9 адз. зах., 1918–1922, 1924 г.

Ваенны сакратарыят Міністэрства беларускіх спраў пры Літоўскім урадзе ў Гродне. ДАРФ. Ф. Р-6503, воп. 1, 4 адз. зах., 1919–1923 г.

Місія БНР у Берліне. ДАРФ. Ф. Р-6463, воп. 1, 6 адз. зах., 1919–1923 г.

Беларускае бюро друку ў Берліне. ДАРФ. Ф. Р-6782, воп. 5, 1735 адз. зах., 1918–1923 г.

Беларускі грамадскі камітэт дапамогі галадаючым Беларусі ў Германіі, г. Берлін. ДАРФ. Ф. Р-6229, воп. 1, 12 адз. зах., 1921 г.

Матэрыялы рэдакцыі газеты “Новый путь”, г. Віцебск. ДАРФ. Ф. 5861, воп. 1, 47 адз. зах., 1949–1944 гг.

Рада БНР, г. Мінск, г. Коўна. ДАРФ. Ф. Р-6063, воп. 1, 14 адз. зах., 1918–1926 г.

У старым даведніку ЦДАКР былі пазначаны толькі першыя два фонды. Назвы іншых беларускіх фондаў з’яўца ў новым спецыяльным даведніку, які рыхтуецца РЗГА. Як сведчыць вопіс фонду 6063 — “Рада БНР, г. Мінск, г. Коўна”, па стану на 12 студзеня 1950 г. там налічваліся толькі тры справы. Астатнія былі далучаны да першых трох крыніц толькі цяпер, калі стаў рыхтавацца даведнік па РЗГА.

Матэрыялы ў фонды дадаюцца з россыпаў. Як сведчаць характарыстыкі беларускіх фондаў, колькасць спраў у іх павялічвалася ў розныя часы — таксама дзякуючы існаванню гэтых “россыпаў”. Міжволі прыходзіць думка, ці не з’яўляюцца гэтыя “россыпы” на самой справе Пражскім беларускім архівам або яго часткай, расцярушанай за пасляваенныя гады і ў час пераездаў, а калі і сабранай, то без належнай логікі і зацікаўленасці. Таму ёсць надзея, што з’яўца і новыя беларускія матэрыялы.

Тут будзе да месца спыніцца на матэрыялах з фонду І. А. Ермачэнка, якія датычацца гісторыі Беларускага архіва. Увесь час аб яго лёсе згадваюць у сваіх лістах П. Крачэўскі, В. Захарка, К. Езавітаў (ф. 5875, спр. 8). Як вынікае з перапіскі канца 20-х гг., яны шукалі дакументы, згубленыя пры невядомых абставінах. На гэты конт і выказваюць розныя гіпотэзы.

Невыпадкова ў справе 18, якая ўтрымлівае розныя працы В. Захаркі і П. Крачэўскага, іх перапіску 20–30-х гг., захаваўся артыкул “Скарб для гісторыкаў” (газета “Последние новости”, 1936, 9 мая), у тэксе рукай Васіля Захаркі падкрэслена, што “Рускі архіў у Празе мае сапраўдныя журналы Рады БНР і сакратарыята”. Відаць, пад уражаннем прачытанага В. Захарка адразу ж напісаў ліст (мяркую, што В. Русаку): “Пане інж. Час ад часу не лягчэй... Толькі што атрымаў “Последние новости”. З пасылаемай Вам выпіскі ўбачыце, куды папалі першыя законы першых найвышэйшых устаноў БНР. Адным словам, куды ні глянь, усюды беларускія дакументы: у балышавікоў, у палякаў, у літоўцаў, у расейскіх адзінанедзялімаўцаў і г. д. Што ж гэта такое? [...] як і праз каго

памянёння ў ёй дакументы патрапілі ў расейскі архіў, дзе яны застануцца ўжо вечна. Хто іх мог прадаць... год таму назад... З пачатку Беларускай дзяржавы яны [дакументы. – Н. С.] маглі быць толькі ў старшыні сакратарыяту Я. Варонкі. Ад Варонкі перайшлі да Серады. У кастрычніку 1918 г. сакратарыят быў перайменаваны ў Міністэрства з выбарам старшыні Рады міністраў А. Луцкевіча, які прыняў ўсе справы ад Серады. 13 снежня 1919 г. адбыўся раскол. Грам. Луцкевіч, застаўшыся з Найвышэйшай радай, ніякіх дакументаў ні старшыні Рады П. Крачэўскаму, ні старшыні Урада Ластоўскаму не здаваў. 11 траўня 1936 г. Моджаны”.

Пра лёс беларускай гістарычнай спадчыны сведчаць і матэрыялы спраў 37 і 38 разгледжанага намі фонду. Так, у лісце да тагачаснага мінскага правіцеля гаўляйтэра Кубэ ад 16 ліпеня 1942 г. Ермачэнка просіць дазволу вывезці архіўныя матэрыялы, якія потым абяцае вярнуць ці ў Мінск, ці ў Беларускі архіў у Празе. Акт прыёмкі, складзены ў Празе, сведчыць аб пэўнай сістэматызацыі беларускіх матэрыялаў і перадачы ў гэты дзень (а не ў 1944 г., як запісана ў характарыстыцы фонду ў будучым даведніку РЗГА) замежнага архіва на часовае захоўванне (*vorläufig deponent*). У гэтым цікавым дакуменце ёсць пералік перададзеных матэрыялаў. Да групы “А” быў аднесены комплекс дакументаў БНР: афіцыйныя дзяржаўныя дакументы, даклады, звароты, мемарандумы, палітычныя і гістарычныя акты, граматы, палітычная дакументацыя другаснага значэння. У групу “В” увайшлі агульныя матэрыялы, навуковыя даклады і рукапісы. Група “С” аб’яднала эміграцыйныя крыніцы. “Д” — небеларускія матэрыялы, якія датычыліся Расіі, Украіны, Польшчы і г. д. “Е” — непалітычныя справы (культура, фальклор і г. д.), персаналіі. “Н” — кнігі, часопісы, падручнікі рознага зместу і накірунку на розных мовах.

У справе 40 фонду Ермачэнка таксама ёсць дакумент аб перадачы беларускіх матэрыялаў у Празскі архіў. Ён датаваны 10 чэрвеня 1943 г., уключае падрабязны пералік перададзеных крыніц. Тут жа ліст Ермачэнка: “Выпаджаючы распараджэнне Генеральнага камісарыяту Беларусі ..., усе матэрыялы я здаю ў Беларускі архіў пры Міністэрстве ўнутраных спраў Пратэктарату ... Кіраўніка Беларускага архіва няма, аснавацель памёр, яго наступнік таксама. Раю на гэта месца сп. Бакача. Некалькі год справа не вядзецца”. Наступныя аркушы 40 справы сведчаць, што Ермачэнка быў заклапочаны дрэнным станам кінутых без нагляду беларускіх матэрыялаў, якія кіраўніцтва Рускага архіва хацела далучыць да асноўных сваіх фондаў. Ён шукаў кіраўніка спраў для архіва і выясніў лёс іншых крыніц. Аб гэтым сведчыць ліст К. Езавітава – магчыма, гэты адказ на запыт Ермачэнка. К. Езавітаў паведамляў, што Беларускі архіў доўгі час заставаўся ў В. Ластоўскага. У 1935–1936 гг. муж адной з дачок Ластоўскага, якому падалося, што архіў займае шмат месца ў пакоі, прадаў яго нейкім яўрэям, а тыя — у Рускі архіў.

Складаны лёс беларускіх архіваў адлюстроўвае трагічны шлях нашай дзяржаўнасці. Беларускія крыніцы, безумоўна, чакаюць не толькі зацікаўленых гісторыкаў і архівістаў, але і юрыстаў.

Фонд Івана Ермачэнкі — змястоўная крыніца па гісторыі вельмі няпростага паслякастрычніцкага дзесяцігоддзя. Ён, народжаны ў 1894 г., пачынаў сваю палітычную і грамадскую дзейнасць менавіта ў час Першай сусветнай вайны і рускіх рэвалюцый. Маскоўскі гімназіст і студэнт, прапаршчык на фронце і ваеннапалонны да 1917 г., у 1918 г. ён камісар Часовага ўрада ў Слуцку. Дзякуючы яго намаганням там была адчынена беларуская гімназія, навучэнцы якой занялі сваё пачэснае месца ў шэрагах слцкіх паўстанцаў. Дакументальныя сведчанні аб слцкіх падзеях восені 1920 г. сустракаюцца ў 24 справе (“Песні слцкіх паўстанцаў” і “Дэкларацыя Рады Случчыны БНР”). Жыццёвыя шляхі Ермачэнкі і любімых вучняў увесь час перасякаліся. Аб гэтым сведчыць перапіска з Басевічам, Дылеўскім, Буслам даваеннага і пасляваеннага часоў (спр. 41).

Пра няпросты шлях фарміравання беларускай нацыянальнай эліты, афармлення партый і грамадскіх арганізацый сведчаць матэрыялы спраў 7, 8, 10 і інш.

13 снежня 1919 г. адбыўся раскол у нацыянальным руху. Аб гэтай падзеі, аб афармленні паланафільскага накірунку, а таксама аб арышце беларускіх эсэраў польскімі ўладамі, вымушаным уцёку П. Крачэўскага і здзеках палякаў над акупаваным насельніцтвам Беларусі інфармуюць дакументы (спр. 8).

Грунтоўна прааналізаваць становішча Беларусі ў 1920–1921 гг. дазваляюць вельмі змястоўныя і разнастайныя крыніцы фонду. Гэта ў першую чаргу матэрыялы Надзвычайнай дыпламатычнай місіі БНР у Маскве, якая 17 ліпеня 1920 г. перадала пратэст народнаму камісару замежных спраў Расіі Чычэрыну супраць дамовы Расіі з Літвой, у выніку чаго Беларусь панесла тэрытарыяльныя страты. Пратэст падпісаў В. Захарка (спр. 9). Іншыя матэрыялы фонду таксама адлюстроўваюць тагачасныя беларуска-літоўскія стасункі: гэта — зварот да літоўскага прэзідэнта Рады БНР за подпісам П. Крачэўскага ад 15–17 снежня 1922 г. (спр. 8); тэкст дамовы беларускага ўрада з літоўскім ад 11 лістапада 1920 г. па пытанню Вільні і Віленшчыны (спр. 9); ліст пра аб’яўленне байкоту В. Ластоўскаму за прызнанне права Літвы на Вільню і Віленскі край (ініцыятарам тут у кастрычніку 1924 г. выступіў П. Крачэўскі) і інш.

Падзеі 1920–1925 гг. у архіўных комплексах шырока прадстаўлены самымі рознымі крыніцамі. Яны асвятляюць стракатаю і разнастайную панараму палітычных спраў, саборніцтва партый і групавак. Гэта — звароты Прэзідыума Рады БНР да жыхароў Беларусі, устаўныя граматы; прадаколы Прэзідыума Рады БНР за студзень 1921 г. і зварот Прэзідыума да так званай групы пяці (Ластоўскі, Цярэшчанка і інш.) перад нарадай ў Бруселі з асуджэннем яе паланафільскай палітыкі; пастанова сходу прадстаўнікоў розных напрамкаў па-

літычнай думкі Беларусі ад 3 кастрычніка 1921 г. з асуджэннем ганебнай практыкі ўтварэння шматлікіх і розных “урадаў”; матэрыялы з цікавым аналізам становішча Беларусі ў 1921 г., падрыхтаваныя беларускімі дзеячамі ў Коўне з нагоды трэцяй гадавіны абвяшчэння БНР (спр. 8). У справе 9 захоўваюцца матэрыялы канферэнцыі ў Генуі (люты 1922 г.), а менавіта прапановы з боку БНР аб пераглядзе Рыжскай дамовы, аб фактычным прызнанні незалежнай Беларусі ў Еўропе. Сярод ковенскіх матэрыялаў (спр. 9) ёсць прывітальны ліст беларускіх эсэраў сацыялістычнаму кангрэсу ў Вене ад 18 лютага 1921 г.

Зварот да міністра замежных спраў Чэхаславацкай рэспублікі, скіраваны міністрам замежных спраў БНР А. Цвікевічам 6 кастрычніка 1921 г., сведчыць, з аднаго боку, аб фінансавых цяжкасцях урада БНР, аб трывалых і даверлівых на той момант адносінах паміж урадамі, паколькі звяртаўся Цвікевіч з далікатнай просьбай аб грашовай дапамозе (спр. 9).

Справа 18 утрымлівае шэраг юрыдычных дакументаў, якія рэгламентавалі знаходжанне ўстаноў Беларусі ў Празе: статут, зацверджаны Міністэрствам унутраных спраў ЧСР ад 8 лістапада 1924 г., умовы існавання разнастайных фондаў, выбарных органаў і іх ліквідацыі і г. д.

Вялікі збор дакументаў Беларускай нацыянальна-палітычнай нарады ў Празе ў верасні 1921 г., удзельнікам якой быў і Ермачэнка, скамплектаваны ў спр. 12. Сярод матэрыялаў нарады — “Рэзалюцыя аб чыннасці С. Булак-Балаховіча”, якая ўтрымлівае даволі рэзкія фармулёўкі па адрасу генерала (“узурпатар і авантурыст”). “Рэзалюцыя аб чыннасці Б. Савінкава” абвясціла палітычнага саюзніка Булак-Балаховіча і беларускіх партызан-зялёнадубаўцаў “правакатарамі і ворагамі беларускага народу”. І першага, і другога ўдзельнікі нарады абвінавацілі ў яўрэйскіх пагромах. Рэзалюцыя засведчылі адкрытую варажасць і непрыняцце палітычнага курса згаданых палітыкаў удзельнікамі канферэнцыі, большасць якіх складалі беларускія эсэры. “Рэзалюцыя аб Слуцкім паўстанні” нагадала аб стыхійных народных хваляваннях на Віленшчыне, Віцебшчыне і Ашмяншчыне, якія адбыліся раней слуцкіх падзей 1920 г., абвінаваціла ў разгроме паўстання не толькі Чырвоную Армію, але і польскую (“было задушана пераважаючымі сіламі абодвух бакоў”), і прадэкларавала “славу паўшым змаганнікам” і “дапамогу ахвярам”. Некаторыя копіі матэрыялаў гэтай нарады захоўваюцца ў Беларускай дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва (ф. 3). Але да сённяшняга дня даследчыкі ў поўнай меры не выкарысталі гэтыя дакументы і не прааналізавалі арыгінальныя ацэнкі падзей 1920 г., прапанаваныя ўдзельнікамі Пражскай нарады.

Астатнія матэрыялы (спр. 12) маюць пераважна эканамічны характар. Даследчыку яны даюць магчымасць прааналізаваць бюджэт БНР за 1921 г. Розныя справаздачныя крыніцы зафіксавалі прыход, расход, пазыкі ўрадавых устаноў. Крыніцы сведчаць, што ўрад БНР сур’ёзна шукаў магчымасці наладзіць вытворчыя і рынкавыя ўзаемаадносіны Беларусі з еўрапейскімі краі-

намі, асабліва з Германіяй. Быў падрыхтаваны праект дакументацыі нямецка-руска-беларускага таварыства “Праца”, якое мелася паспяхова авалодаць беларускім і нямецкім рынкамі.

Безумоўна, цікавасць выклікаюць разнастайныя аналітычныя матэрыялы, падрыхтаваныя ў сувязі са святкаваннем угодкаў БНР, якія шырока адзначаліся беларусамі ў Празе, Варшаве, Берліне (ср. 12, 15). Адлюстраванне гэтых дзяржаўных святаў у дакументах — адначасова і сведчанне палітычных настройў вялікага кола людзей (як правіла, ёсць падрабязныя спісы ўдзельнікаў, гасцей), накірунку іх дзейнасці, дэманстрацыя сіл саюзнікаў і апанентаў. Гэтыя падзеі, як правіла, суправаджаліся сустрэчамі дзяржаўных дзеячаў, дыскусіямі па праблемах расійскай гісторыі і нацыянальнага самавызначэння народаў былой Расійскай імперыі. Так, у 1924 г., напярэдадні святкавання, у Празе праходзілі круглыя сталы і дыскусіі, у якіх удзельнічалі беларускія, рускія і ўкраінскія студэнты (ср. 5, 6), 17 сакавіка адбыліся палітычныя спрэчкі паміж П. Крачэўскім і П. Мілюковым аб палітычнай платформе супрацоўніцтва эміграцыі ў новых умовах. Расійскія дзеячы і ў Празе адмаўлялі Беларусь, нават у рамках палітычных дыскусій, у праве на суверэннітэт (ср. 18).

Малавядомыя нечаканыя факты аб падрыхтоўцы і абставінах правядзення Берлінскай канферэнцыі ў кастрычніку 1925 г. (Другой Усебеларускай палітычнай канферэнцыі) сустракаюцца ў справе 9. Яны дапаўняюць гісторыю расколу, які пачаўся сярод беларускай эміграцыі ў 1922 г., пасля Генуэзскай канферэнцыі, і прывёў да Берлінскай згоды. Аб патаемнай нарадзе ў Данцыгу 2 верасня 1925 г., якая, па сутнасці, падрыхтавала Берлінскую дамову савецкага боку з А. Цвікевічам, паведамляецца ў тагачасных перапісцы, артыкулах і выступленнях П. Крачэўскага, В. Русака, В. Беляка, І. Ярэміча і інш.

Указаныя дакументы 20-х г. дапаўняюць матэрыялы пра знешнюю палітыку БНР. Даволі кампактна (ср. 15 фонду Ермачэнкі і яшчэ некалькі матэрыялаў ср. 8) адклаліся крыніцы аб беларуска-амерыканскіх адносінах. Гэта — рашэнне аб накіраванні І. Варонкі ў Амерыку і ліст да прэзідэнта Амерыкі (ср. 8); апісанне паўнамоцтваў І. Варонкі як упаўнаважанага дэлегата Рады БНР у Злучаныя штаты і Канаду (дакумент датаваны 28 жніўня 1923 г.); лісты з Чыкага Я. Чарапука А. Цвікевічу ў Коўна за 1923 г., газетныя матэрыялы “З беларускага жыцця ў Амерыцы” і аб утварэнні ў 1922–1923 гг. беларускіх арганізацый у Амерыцы; аб’ява аб першай беларускай лекцыі ў Дэтройце “Сучаснае становішча беларускага народа” А. Змагара ад 2 жніўня 1927 г.; артыкулы І. Варонкі аб беларусафобіі ў чыкагскіх газетах і русіфікатарскай палітыцы ў дачыненні да беларусаў на старонках дэтройцкай прэсы (жнівень 1927 г.); выступленне І. Варонкі на мітынгу пратэсту супраць працэсу над Сака і Ванцэці, арганізаванага Беларускай нацыянальнымі саюзам 23 ліпеня 1927 г. у Чыкага і асвятленне гэтай падзеі ў газеце “Рассвет” (Дэтройт); публікацыі Рыгора Ракоўскага ў газеце “Новое русское слово” ў сакавіку 1929 г. аб беларускай справе (ср. 15).

Фонд І. Ермачэнкі з’яўляецца вельмі каштоўнай крыніцай для асвятлення пытання “Беларусы ў Празе”. Асабістыя дакументы, службовыя пасведчанні, запрашальныя анкеты, спісы грамадскіх арганізацый, праграмы студэнцкіх вечароў, розных палітычных і непалітычных імпрэз, канцэртныя афішы і г. д. паказваюць шырокае і стракатае эмігранцкае кола беларусаў, іх быт і заняткі, узаемаадносіны, прафесійную і грамадскую дзейнасць (спр. 1–6, 32). Урачэбную практыку доктара Ермачэнкі асвятляюць дакументы і матэрыялы спраў 41–43. На некаторыя старонкі асабістага жыцця Ермачэнкі ў час яго службы ў белагвардзейцаў праліваюць святло лісты з Кіславодска ў Новачаркаск З. Краўцовай, жанчыны, якая была закахана ў бліскачага ад’ютанта пры штабе П. Врангеля (спр. 46). Справа 37 цалкам прысвечана біяграфіі І. Ермачэнкі. У спр. 11 — біяграфічныя звесткі пра В. Захарку, П. Крачэўскага, Т. Грыба, П. Бакача, Л. Геніюш і інш.

Вялікую частку фондаў складаюць дакументы беларускіх грамадскіх і палітычных арганізацый у Празе, — такіх, як “Беларускі нацыянальны фронт”, “Вольны саюз народаў Усходняй Еўропы”, “Беларускі Сакольскі саюз” і г. д. Тут захоўваюцца пратаколы шматлікіх з’ездаў, кангрэсаў па праблемах Усходняй Еўропы, што даволі часта збіраліся ў тых гады ў Празе. Фонд І. Ермачэнкі ўтрымлівае вельмі цікавыя і змястоўныя матэрыялы па гісторыі Беларускай партыі эсэраў. Вялікая каштоўнасць фонду заключаецца ў тым, што значную яго частку складае архіў Рады БНР — гэта справы 7–12: дэкларацыі, звароты Рады БНР, мемарандумы, пратаколы пасяджэнняў. Некаторыя дакументы датуюцца 1918 г. Гэта звароты Рады ў Літоўскую Тарыбу аб умовах супрацоўніцтва за подпісамі В. Ластоўскага і Я. Станкевіча, аб утварэнні Беларускага міністэрства на чале з І. Варонкам. Справы 11, 12, пазначаныя ў вопісах пад назвай “Аб беларускіх арганізацыях усіх старон свету”, на самой справе захоўваюць сапраўднае багацце — аб’ёмную перапіску (арыгіналы) В. Ластоўскага і П. Крачэўскага, П. Бакача, В. Хмары-Разумовіча, Я. Найдзюка, К. Езавітава, А. Шкуцькі, С. Якавіюка, М. Вяршыніна. У справе 11, якая мае каля 500 арк., захоўваюцца лісты П. Крачэўскага да В. Захаркі і Т. Грыба, лісты да П. Крачэўскага М. Вяршыніна, а таксама вельмі багатую перапіску В. Захаркі. Апошні пісаў у Вільню, Коўна, Берлін, Лондан, Варшаву, а таксама ў Амерыку. Сярод адрасагаў былі А. Цвікевіч, І. Ермачэнка, М. Дзямідаў, К. Езавітаў, Я. Найдзюк, А. Клімовіч, В. Гадлеўскі і інш. Тут жа перапіска Т. Грыба за 1921–1923 гг. Трэба сказаць, што яна ахоплівае 20–30-я г. да пачатку Другой сусветнай вайны і адлюстроўвае ўдзел дзеячаў БНР у тагачаснай еўрапейскай палітыцы. Гэта таксама і назіранні за зменлівымі абставінамі ў неспакойным свеце і спроба вызначыцца ў новых умовах, не страціць сілы і не разгубіцца.

Фонд І. Ермачэнкі асвятляе таксама дзейнасць беларускай эміграцыі напярэдадні і ў час Другой сусветнай вайны. Прадстаўнікі БНР спрабавалі там знайсці новых саюзнікаў, сваё месца, вызначыць манеру паводзін у адносінах

з новай Германіяй. Яны неаднаразова запрашаліся ў Берлін для перагавораў і вызначэння ўзаемных пазіцый, што знайшло адлюстраванне ў лістах В. Захаркі і К. Езавітава. Як сведчаць крыніцы, беларуская эміграцыя паспела падлічыць першыя ахвяры сярод беларусаў у пачатку вайны і пачала наладжваць дапамогу Радзіме. З гэтай мэтай яна стварала новыя арганізацыі накшталт Беларускага камітэта самапомачы, дакументы якога захоўваюцца ў фондзе (спр. 11, 29, 31).

Тая частка фонду Івана Ермачэнкі, якая захоўваецца ў Маскве (ф. 5875, воп. 1), да сённяшняга дня мае толькі старыя вопісы, складзеныя ў 40-я г. Яны выглядаюць наступным чынам:

1. Паслужныя спісы і пасведчанні на імя І. Ермачэнкі.
2. Рапарты рускаму агенту.
3. Асабістыя дакументы.
4. Студэнцкія пасведчанні.
5. Білеты студэнта Ермачэнкі на кангрэс славянскага студэнцтва ў Празе (1922) і праграма дзейнасці студэнцтва.
6. Запрашалыя білеты.
7. Рада БНР.
8. Дэкларацыі, звароты Рады БНР.
9. Мемарандумы і звароты да Лігі Нацый.
10. Дэкларацыі БНР.
11. Пратакты аб'яднанага з'езду беларускіх эміграцыйных арганізацый.
12. Даклады і запіскі міністра фінансаў БНР.
13. Перапіска святароў.
14. Пратэст беларускай эміграцыі ў Чэхаславакіі супраць дзеянняў Савецкай улады у Беларусі.
15. Перапіска міністра замежных спраў БНР А. Цвікевіча. 1922–1927 гг.
16. Статуты і звароты арганізацыі “Беларуская Рада”. 1924–1941 гг.
17. Даклад П. Крачэўскага на Усеславянскім кангрэсе. 1924–1938 гг.
18. Артыкулы П. Крачэўскага і інш. пра БНР. 1924–1934 гг.
19. Кароткія гістарычныя даведкі і нарысы пра Беларусь. 1925–1932.
20. Нарыс П. Крачэўскага “Гісторыя беларускай кнігі”.
21. Мемарандум і дакладныя запіскі старшыні Рады БНР канцлеру Германскай імперыі аб падтрымцы нацыяналістычных тэндэнцый беларусаў. 1939 г.
22. “Карта БНР”.
23. Дэкларацыі, рэзалюцыі і звароты Беларускай партыі эсэраў. 1920–1927 гг.
24. Статуты “Беларускага нацыянальнага фронту” і “Вольнага саюза народаў Усходняй Еўропы” і інш. дакументы. 1921–1922 гг.
25. Рэзалюцыі беларускай нацыянальна-палітычнай канферэнцыі ў Празе 25–30 верасня 1921 г.
26. Пратэст беларускіх эмігрантаў у Чэхаславакіі.
27. Пратакты пасяджэнняў, рэзалюцыі, звароты і заклікі Беларускага камітэта самапомачы ў Празе. 1938–1941 гг.
28. Перапіска І. Ермачэнкі з белаэмігрантамі па пытаннях арганізацыі медыцынскай дапамогі. 1938–1941 гг.
29. Паведамленні “Беларускіх карэспандэнцкіх курсаў” у Празе; перапіска з рознымі людзьмі.
30. Алфавіт падпісчыкаў на “Беларускія карэспандэнцкія курсы” ў Празе. 1940–1941 гг.

31. Заявы беларускіх эмігрантаў аб прыёме іх у члены Беларускага нацыянальнага аб'яднання ў Празе. 1941–1942 г.
 32. Праграмы і афішы канцэртаў Міхася Забэіды. 1941 г.
 33. Статуты і адозвы (“вазванні”), звароты і планы саюза “Беларускі сокал”. 1923–1927 г.
 34. Прыходна-расходная кніга арганізацыі “Беларускі сокал” у Празе на 1923–1924 г.
 35. Даведнік саюза “Беларускі сокал”. 1924 г., на чэшскай мове.
 36. Прыходна-расходныя кнігі арганізацыі “Беларускі сокал” на 1924–1926 г.
- Прозвішчы сяброў.
- 37–41. Дакументы аб дзейнасці І. Ермачэнкі ў перыяд Другой сусветнай вайны.
 - 42–45. Дакументы аб лекарскай дзейнасці І. Ермачэнкі.
 46. Лісты да І. Ермачэнкі З. Краўцовай і інш.

Як бачна, вопіс складзены, зыходзячы з пэўных ідэалагічных і палітычных пазіцый. Фармулёўкі, як правіла, вельмі недакладныя і далёкія ад зместу і сэнсу спраў. Назвы спраў адлюстроўваюць толькі назву першага дакумента папкі, аб змесце астатніх з вопісаў цяжка нават здагадацца.

Далёка не поўны прагляд спраў фонду дае падставы для высноў, што перад намі велізарная і разнастайная крыніца гістарычных дакументаў і матэрыялаў, якая ахоплівае амаль увесь перыяд першай паловы XX ст.

Ніжэй прыводзяцца тэксты некаторых дакументаў, выяўленых у фондах РЗГА.

Матэрыялы па гісторыі Слуцкага паўстання

Невялічкія аркушы ў клетку, падобныя на школьныя, запісаныя няроўным почыркам, захаваліся ў фондзе І. Ермачэнкі (воп. 1, с. 24, арк. 15, 15 адв., 16, 17). Яны амаль згубіліся сярод статутаў “Беларускага нацыянальнага фронту” і “Вольнага Саюза народаў Усходняй Еўропы”, грамадска-палітычных арганізацый, якія існавалі ў Празе ў 20-я г.

Аркушы з тэкстам Дэкларацыі Беларускай рады Случчыны, напісаныя рукой Васіля Русака ў паўстаўшым Семежаве, адметныя па памерах і якасці паперы. Бачна, што раней яны былі падшыты з іншымі дакументамі. Магчыма, тая папка, з якой іх дасталі (хто і ў які час, невядома) утрымлівала збор дакументаў па Слуцкаму паўстанню. Гэта маглі быць загады Рады Случчыны, штаба паўстанцкай брыгады (калі меркаваць па часе і месцы). Цікава, што тэкст Дэкларацыі і спіс сяброў Рады В. Русак перапісаў з пратакола з'езда Случчыны, які 14–15 лістапада 1920 г. вёў Юрый Лістапад. Русак хваляваўся, каб дакументы не загінулі, і напярэдадні баёў (баявыя дзеянні пачаліся 27 лістапада), спяшаючыся, зрабіў выпіскі з дакументаў, складзеных Лістападам.

У тэксце ёсць тлумачэнні самога Русака: “... па нейкім прычынам яна [Дэкларацыя. — *Н. С.*] не была напячатана, а перададана пераехаўшаму тагды ў Баранавічы Тэрэшчанку... яна проста без звуку прапала, такое гаворыць

само за сябе, мажліва, што ў Вільні, а скарэй усяго то, мажліва, Тэрэшчанка перадаў “Н. Р.” [Найвышэйшай радзе. — Н. С.] у Варшаве ...” Такім чынам бачна, што Рада Слуцчыны клапацілася аб пашырэнні тэкста Дэкларацыі, але гэта не адбылося.

Дэкларацыя Беларускай Рады Слуцчыны

У момэнт самаадзначэння ўсіх народаў і барацьбы іх за сваю самастойнасць і свабоду Беларусі Рада Слуцчыны, выпалняючы волю сялянства, паслаўшага яе і даверыўшыга ёй абарону незалежнасці нашай Бацькаўшчыны Беларусі, падымае сьцяг барацьбы за свабодную незалежную Беларусь і заяўляе ўсяму міру:

1. Беларусь павінна быць вольнай незалежнай Народнай Рэспублікай у яе этнаграфічных межах.

2. Асноўныя законы Беларускай Народнай Рэспублікі будуць выпрацаваны Бел.[арускім] Устан.[оўчым] соймам, сазваным на аснове агульнага, роўнага, простага, патаемнага і прапарцыяльнага выбарчага права.

3. Прызнаваючы, што зямля павінна належаць працоўнаму народу і што прыватная ўласнасць на зямлю касуецца, Рада Слуцчыны думае, што нормы землекарыстання (землепользаванне) маюць быць выпрацаваны толькі Бел.[арускімі] Уст.[аноўчы]мі зборамі. Да разьвязання ж гэтага пытання ў Уст.[аноўчым] сойме ўсе пастановы Часовай улады павінны згаджацца з вышэйпаказаным прынцыпам. Усе ж лясы і нутра зямлі павінны быць уласнасцю Рэспублікі.

4. Да сазыва Устан.[оўчага] сойму павінны быць прыняты самыя шырокія меры для абароны правоў і інтарэсаў працаўнікоў, як, напрыклад, а. 17 аб увядзеньні найбольшага 8-мігадзін.[нага] дня, кантроля над дабрабытам, мінім.[умам] зараб.[отнай] платы і г.д.

5. У мэтах барацьбы з вырастаючай спэкуляцыяй і ўпарадкаваньня тавараабмену паміж месцам і вёскаю Рада Слуцчыны прыме меры к развіццю на шырокіх пачатках усіх відаў коопэрацыі.

6. Уперад да скончання разьвязвання гэтага пытання ў Уст.[аноўчы]м сойме прызнаем на тэрыторыі Беларусі свабоду слова, друку, сходаў, забастовак, хаўрусаў, рэлігій, незачэпнасць асобнасці і памяшчэньняў.

7. Прыдаючы першаступеннае значэньне народнай прасьвеце, РС будзе старацца к агульнаму абучэньню ў самым шырокім маштабе.

8. У рубяжох БНР прызнаюцца правы ўсіх меньшасцяў на нац.[ыянальную] пэрсан.[альную] аўтаномію.

Абвешчаючы аб гэтым і з’яўляючыся выразіцельніцай волі народа, Рада Слуцчыны дакладнае цвёрда стаяць за незалежнасць і свабоду роднае Беларусі і барацьбу інтарэсы сялянства ад насільляў з боку чужаземных захватчыкаў, у выпадку патрэбнасці нават сілаю аружжа, нягледзячы на лічэбную перавагу праціўніка, думаючы, што наша справа — справа праўдзівая, а праўда заўсёды закрасуе.

На адвароце аркуша В. Русак змясціў спісы сяброў Рады Слуцчыны. Дарэчы, гэта самы дакладны спіс, паколькі да гэтага часу навукоўцы карысталіся толькі дадзенымі з успамінаў удзельнікаў паўстання, у якіх было шмат блытаніны.

Дакладны спіс абраных органаў выглядае наступным чынам:

“1. Жаўрыд.

3. Мацеля.

5. Біруковіч.

2. Паўлюкевіч.

4. Сасноўскі.

6. Дубіна.

7. Русак.	11. Лістапад.	15. Радзюк.
8. Раковіч.	12. Пракулевіч.	16. Калпак.
9. Барысавец.	13. Неронскі.	17. Рабы.
10. Анцыповіч.	14. Бабарэка.	

Кандыдаты:

1. Маліноўскі.	3. Валोцька	4. Міхайлоўскі.
2. Мяшочэк.	(забіты 26–27 лістапада).	5. Дзятловіч.

Выканаўчы орган Рады, ці Прэзідыум рады:

1. Ул. Пракулевіч
(старшыня).	2. П. Жаўрыд.	5. Біруковіч.
	3. А. Паўлюкевіч.	6. Сасноўскі.
	4. В. Русак.	7. Рабы.

Старшыня з'езда Случчыны і сябар Прэзідыума рады *В. Русак*".

Хтосьці зацікаўлены далучыў да чарнавіка В. Русака тэксты песень слудцкіх паўстанцаў, запісаных ці ўжо перапісаных у Вільні ў лістападзе 1921 г. — праз год пасля падзей. Аўтар песень застаўся пакуль невядомым. Ініцыялы Ю. Ф. сведчаць, што гэта, хутчэй за ўсё, беларускі паэт Юзюк Фарботка, які тады знаходзіўся ў Мінску і мог бываць на Случчыне. Прынамсі, у яго былі падставы перабрацца потым з БССР у Польшчу. Мяркую, што аўтар, былы паўстанец, сам паспытаў ліха за калючым дротам у лагеры для інтэрніраваных у Польшчы, у Драгагуску, дзе апынулася большасць стральцоў брыгады пасля яе адступлення за мяжу ў канцы снежня 1920 г. Дастаткова пагартаць кнігу загадаў па лагеру за сакавік – красавік 1921 г. (захоўваецца ў Беларускай дзяржаўным архіве-музеі літаратуры і мастацтва), зірнуць на схему дрогавай агароджы, за межы якой выхад быў забаронены, каб адчуць боль і адчай беларуса “ў чужацкай няволі”.

Другая песня, песня-заклік, больш аптымістычная. Былыя паўстанцы не складалі зброі. Змагаліся ў партызанскіх атрадах, беларускіх батальёнах, дыслакаваных у Літве. У Вільні з'яўляліся новыя палітычныя арганізацыі накіраваныя “Змаганню”, у кіраўніцтва якой увайшлі былыя арганізатары Слуцкага фронту супраціўлення бальшавізму Уладзімір Пракулевіч і Павел Жаўрыд¹, не страцілі моцы і ўплывоваці беларускія эсэры, палітычны цэнтр якіх знаходзіўся ў той час у Коўне. Падставы для аптымізму былі. Надзея і вера ў будучыню гучыць у песнях.

Выкажу яшчэ адну здагадку. Магчыма, песні былі напісаны ў гонар першых угодкаў Слуцкага паўстання, якія шырока святкавалі яго былыя ўдзельнікі ў Вільні. На святочнай імпрэзе прысутнічалі палітычныя кіраўнікі, афіцэры

¹ Архіў КДБ РБ.

брыгады. Паўстанцаў вітаў генерал Булак-Балаховіч. Уручаліся ўзнагароды. З нагоды свята быў наладжаны банкет, на якім паміналі загінуўшых і, спадзеючыся на перамогу, спявалі песні². Магчыма, і гэтыя.

Песні Слуцкіх паўстанцаў

*Ахвярам Слуцкаму паўстанню
Песні інтэрнаваных
I-й слуцкай брыгады стральцоў*

1

Равуць-стогнуць лясы, горы, шырокія палі,
Плачуць-стогнуць беларусы ў чужацкай няволі.
Трацім тут свае мы сілы, церпім цяжкія мукі.
За што ж, Божа міласэрны, звязаў ты нам рукі?
Гэй вы, гэі вы, браты нашы, дзеці горкай долі,
Што ня йдзеце вызваляць нас з цяжкае няволі?

2

Час Беларуса, ўжо час, —
Маці-краіна нас кліча.
Устанема дружна, ураз —
Сіл нашых вораг ня зьліча.

П р ы п е ў:

Рушымся ў бой
Усёй грамадой
За люд працоўных,
За волю і роўнасць!

Грозны падходзіць мамэнт —
Бой пачынаем рашучы!
Скрышым старое ушчэнт —
К волі эмагарна ідучы.

П р ы п е ў.

У песнях бязудерж таім,
Вецер штандарамі вее,
Прысягу складаем ім —
Роднай ня здрадзіць надзеі.

П р ы п е ў.

Бурны нас радуе дзень,
Кліч агалошвае полі,
Сонца вітайце прамень
Працы сялянскай і волі.

П р ы п е ў.

² Апісанне ўрачыстасці захавалася ў крымінальных справах былых паўстанцаў (Ю. Лістапада і інш.) Архіў КДБ РБ.

Дужая моц — грамада,
У перамозе зарука,
Больш нас ня чэпіць бяда,
Годзі напассяў, прынукаў!

П р ы п е ў.

Край абаронім грудзьмі
Ад панаванья палацаў.
Вольнай працоўнай сям’і
Успор красавіціме праца!

П р ы п е ў.

За Бацькаўшчыну

Ахвярам Слуцкага паўстання

За Бацькаўшчыны волю і бедны свой народ
Супроць нязлічаных чырвоных катаў
Іх горстачка, адрокшыся сям’і і родных хатаў,
Падняліся і пайшлі ў крававы карагод.

Бел-чырвона-белы сыяг трымаючы ў руках,
Пайшлі пад куляў сьвіст і рогагы гарматы,
Каб гінуць, і помстаю да ворага праняты
За вольну Беларусь! За Слуцкі родны шлях!

І доўга ішлі... змагаліся і падалі з змаганья,
Аж Слуцкая зямля абмылася крывёй,
Аж белымі касцьмі, як срэбрам пояс той,
Уткалі весь абшар учасьнікі паўстанья.

Спакойна хай жа сьпяць народныя героі ...
Прысніцца можа ім салодкі дзіўны сон,
Што кліч: “Народ, паўстань!” — як гучны веча звон
Пакліча і жывых і іх ізноў да зброі.

Адважна ўсіх жывых у бойку павядуць
Тагды яны, падняўшыся з магілаў,
І сваёй налюдскаю магутнай сілай
Народу ланцугі навікі разарвуць.

Вільня. 26.XI.1921 г. Ю. Ф.

Адам Мальдзіс, Язэп Янушкевіч (Мінск)

РУКАПІСНАЯ БЕЛАРУСІКА ВА ЁКРАЇНСКІХ ЗБОРАХ

У розны час нам пашчасціла працаваць у багатых рукапісных сховішчах Украіны — Кіева і Львова. Знойдзеныя там матэрыялы істотна ўзбагачаюць нашы веды па гісторыі Беларусі, яе культуры (найперш літаратуры).

Асабліваю цікавасць выклікаюць рукапісы Цэнтральнай бібліятэкі Нацыянальнай акадэміі навук Украіны, якія паходзяць з бібліятэкі, заснаванай І. Храптовічам у Шчорсах на Навагрудчыне, і рукапісы з былога “Асалінэума”, якія пасля 1945 г. былі перавезены ў Польшчу, у Вроцлаў, але часткова засталіся ў Львоўскай Навуковай бібліятэцы імя Васіля Стафаніка НАН Украіны. На першыя з іх беларусы могуць прэтэндаваць, прынамсі, маральна, таму што рукапісы (яны ў свой час, у 1899 г., былі апісаны С. Пташыцкім¹, хоць і вельмі каратка) і кнігі (яны таксама захоўваюцца ў той жа акадэмічнай бібліятэцы ў Кіеве) былі ў свой час завяшчаны Храптовічамі першаму універсітэту, які адчыніў на іх радзіме. Таму ў 1920-я гг. пасляхова ішлі спынення потым міжурадавыя перагаворы аб вяртанні Шчорсаўскіх збораў, часова дэпаніраваных у Першую сусветную вайну ў Кіеве, Беларускаму дзяржаўнаму універсітэту. На жаль, пытанне застаецца адкрытым да нашых дзён.

У львоўскай бібліятэцы імя Васіля Стафаніка найбольш беларускіх матэрыялаў захоўваецца ў фондзе ўкраінскага мовазнаўца, фалькларыста і паэта Якава Галавацкага (1814–1888), які дваццаць апошніх гадоў жыцця быў старшынёй Віленскай археаграфічнай камісіі і напісаў працу пра Біблію Ф. Скарыны, калекцыі лістоў да мовазнаўца Яна Карловіча (1836–1903), жыхара Беларусі (Вішнева на Смаргоншчыне), апекуна Ф. Багушэвіча (да вайны лісты знаходзіліся ў “Асалінэуме”). Некаторыя знаходкі з апошняй калекцыі ўжо выкарыстаны ў публікацыях².

У публікацыі ўказваюцца таксама беларускія крыніцы ў Нацыянальным дзяржаўным гістарычным архіве ў Львове. Асабліва многа іх у фондзе 201 — Львоўскай мітрапаліцкай грэка-каталіцкай кансісторыі. Некаторыя крыніцы на пергамене ўказаны паводле друкаванага каталога³. У такім выпадку пасля звестак у дужках падаецца (Каталог, старонка).

¹ Щорсовская библиотека графа Литавора-Хрептовича : Краткие сведения о собрании рукописей / Сообщил С. Л. Пташицкий. М., 1899.

² Гл.: Januszkiewicz Jazep. Odnalezione we Lwowie listy Stanisława Moniuszki // *Ruch Muzyczny* (Warszawa) 1989. Nr. 1. S. 3–5; Янушкевіч Язэп. “Чалавек, які нарадзіўся не ў сваю эпоху...”: Новае з перапіскі Францішка Багушэвіча з Янам Карловічам // *Шляхам жыцця*. Мн., 1990. Вып. 1. С. 193–205 і інш.

³ Каталог пергаментних документів Центрального державного історичного архіву УРСР у Львові. 1233–1799. Київ, 1972.

Кіеў

Цэнтральная бібліятэка Нацыянальнай акадэміі навук Украіны (аддзел рукапісаў)

Фонд І. Храптовіча

5956. Рэестр кніг Літоўскай метрыкі. 1500–1523 г.

5957. Вершаваны “Трыумф небу і зямлі самы слаўны... святой Тэадоры, панны і мучаніцы, над суддзёй Аўрэліем”, на польскай мове. Падарунак ігуменні канвента бенедыктынак у Нясвіжы Тэадоры Антаніне Глухоўскай. 1727 г.

5960. Рукапісны зборнік, які ўключае прамову біскупа Шэмбека ў Гродне (1718), лісты са Слоніма і Слуцка, іншыя беларускія матэрыялы. XVIII ст.

5962. Запіскі аршанскага харунжага Міхаіла Млечкі, распачатыя ў 1615 г.

5971. Драма на лацінскай мове, прамовы з беларускімі рэаліямі Андрэя Войны, на польскай мове. XVII–XVIII стст.

5978. Вершаваны пераклад з лацінскай на польскую мову твора Тамаша Кемпійскага “Аб наследаванні Хрыста”, зроблены аршанскім земскім суддзёй Янам Геранімам Вонярыярскім у палоне ў Маскве. 1723 г.

5982. Вершаваныя пераклады на польскую мову, зробленыя жонкай гродзенскага старошы Ганнай Храптовіч. XVIII ст.

6003. Апісанне вёсак, дарог, лясоў, ставоў Навагрудскага дэканата. 1784 г.

6014. “Успаміны пра род Літавоў-Храптовічаў ад пачатку яго вядомасці і да 1795 года”, на польскай мове.

6079. Біяграфія пагарэльца, былога настаўніка ў Полацку і Слуцку, Станіслава Шыманскага.

Львоў

Навуковая бібліятэка НАН Украіны (аддзел рукапісаў)

Фонд базыльянскіх манастыроў

161. Апісанне цудаў у Жыровічах. 1758 г. На пол. мове.

382. «Апология русскому народу» Мялеція Сматрыцкага. 1623–1624 г.

393–394. Апісанне цудаў у манастырскай царкве ў Жыровічах. 1620–1756 гг. На пол. мове.

1247. Матэрыялы генеральнай кангрэгацыі базыльянскіх манастыроў у Брэсце. 1751, 1753, 1759 г. На лац. мове.

Фонд бібліятэкі Бавароўскіх

466. Артыкулы і рэцэнзіі ўраджэнца Мінска, польскага гісторыка Тадэвуша Корзана. Другая палова XIX ст.

474. Матэрыялы да гісторыі роду Тышкевічаў (у тым ліку з Лагойска). 1796–1902 г.

653. Польскія вершы ўраджэнца Віцебска, палітычнага ссыльнага Тадэвуша Лады-Заблоцкага. Першая палова XVIII ст.

906. Матэрыялы пра ўраджэнца Мсціслаўскага пав. прафесара філасофіі Віленскага ўніверсітэта Анэла Доўгірда. Канец XVIII – першая палова XIX ст.

Фонд Якава Галавацкага

32/п. 2. Балвановіч Я. (дырэктар Віленскай гімназіі). 1883 г. Вільня. 2 арк.

35/п. 2. Будзіловіч Антон (прафесар Варшаўскага ўніверсітэта, ураджэнец Беларусі). 1882–1887 г. Варшава. 5 арк.

- 435/п. 21. Камітэт па збору ахвяраванняў на рэальнае вучылішча ў г. Магілёве. 1880 г.
- 461/п. 210. Лісты віленскага цэнзара. 1883 г.
- 502/п. 23. Лісты Я. Галавацкага да І. Карнілава (папячыцеля віленскіх навучальных устаноў).
- 596/п. 31. Галавацкі Я. Ф. Вопіс “Граматыкі церковнаго славянскаго языка” Мялецця Сматрыцкага. 21 арк.
- 613/п. 36. Галавацкі Я. Ф. Допіс пра “Біблію Скарыны” (у газ. “Віленский вестник”). 1884 г.
- 618/п. 37. Галавацкі Я. Ф. Чарнавік артыкула пра рукапісную “Магілёўскую хроніку”. 5 арк.
- 633/п. 39. Галавацкі Я. Ф. Выпіскі з інвентароў манастыроў і маёнткаў французскай у Каралеўстве Польскім і Вялікім Княстве Літоўскім. 10 арк.
- 641/п. 39. Галавацкі Я. Ф. Нататкі пра вопіс Кобрынскай эканоміі з 1562 г. Вільня.
- 644/п. 39. Галавацкі Я. Ф. Канспект артыкулаў пра Літоўскі статут (30–40 гг. XVI ст.). 6 арк.
- 757/п. 52. “Тарас Пылясовшчык. Поема невядомага аўтара. 4 арк. М. білор.”. На самай справе рукапіс гэты не на беларускай, а на ўкраінскай мове, уяўляе сабой пераклад паэмы.
- 801/п. 55. Галавацкі Я. Ф. Канспект і праграма курса яго універсітэцкіх лекцый з гісторыі літаратуры на зімовы семестр 1862 г.
- 803/п. 57. Спісы студэнтаў-слухачоў курсаў Я. Ф. Галавацкага.
- 814/п. 58. Галавацкі Я. Ф. Спіс падпісчыкаў “Семейной библиотеки”.
- 817–818/п. 58. Галавацкі Я. Ф. Спіс прадметаў, падараваных Віленскаму музею.
- 920/п. 62. Галавацкі Я. Ф. Спіс адрасатаў.
- 925/п. 62. Галавацкі Я. Ф. Спіс уласных кніг.

Лісты да Яна Карловіча (Карл.)

- 12/п. 1. Лісты Францішка Багушэвіча. 1885–1886(?) гг. Вільня. 16 л., 29 арк. На пол. мове. Старыя сіднатуры «Асалінэума» 3343–3357.
- 13/п. 1. Т. 1. Лісты Я. Бадуэна дэ Куртэнэ. 1875–1881 гг. Радам, Варшава, Казань, Пецяярбург, Астравель, Парыж. 96 л., 187 арк. На пол. мове. Ст. сіднатуры 3152–3248; Т. 2. 1882–1887. Масква, Лейпцыг, Пецяярбург, Казань, Дэрпт. 155 арк. На пол. мове. Ст. сіднатуры 3249–3343.
- 146/п. 1. Лісты А. Брукнера. 1887. Берлін. 2 л., 3 арк. На пол. мове. Ст. сіднатуры 3363–3364.
- 16/п. 1. Лісты Уладзіслава Вярыгі. Вільня, Варшава. 4 л., 7 арк. на пол. мове. Ст. сіднатуры 4851–4854.
- 17/п. 1. Лісты ад “чэшскіх сяброў”: Эдвард Валечка (Walečka), Яраслаў Врхліцкі (Vrchlicky) і інш. На чэш. мове. 1887 г., б/д.
- 18/п. 1. Лісты мінчаніна Аляксандра Валіцкага. Варшава, Пецяярбург. 7 л., 19 арк. 1873, 1877, 1879 гг. На пол. мове. Ст. сіднатуры 4835–4841.
- 22/п. 1. Ліст даследчыка спадчыны Ф. Скарыны П. У. Уладзімірава. Масква. 2 арк. На рус. мове. 1879. Ст. сіднатура 4831.
- 24/п. 1. Казімеж Вуйціцкі. 1869, 1873 гг. Варшава. 5 арк. На пол. мове. Ст. сіднатуры 4935–4936.
- 29/п. 1. Беларускі і польскі этнограф Зыгмунт Глогер. Жэнева. 2 арк. 1882 г. Ст. сіднатура 3528.
- 32/п. 1. Канстанцін Гурскі. Пецяярбург. 2 арк. 1881 г. Ст. сіднатура 3533.
- 33/п. 1. Юзаф Гора. Пльзень. 12 л., 13 арк. На чэш. мове. 1886–1887.
- 34/п. 1. Зыгмунт Гарадзецкі. Масква. 7 л., 30 арк. На рус., пол. мовах. 1881–1886 гг.

44/п. 1. Мечыслаў Давойна-Сільвестровіч. Давойнава. 14 арк. На пол. мове. 1884–1887 г. Ст. сінатуры 4743–4749.

48/п. 2. Бібліёграф Караль Эстрэйхер. Кракаў, б/м. 12 арк. На пол. мове. 1875–1883 г. Ст. сінатуры 3490–3495.

50/п. 2. Ліст ураджэнца Беларусі Міхала Ельскага. Вільня. 2 арк. 1879 г. Ст. сінатуры 3655.

50/п. 2. Лісты беларускага пісьменніка Аляксандра Ельскага. Замосце. 18 арк. 1879–1882 г. Ст. сінатуры 3645–3654.

53/п. 2. Лісты кнігавыдаўца Ф. Завадскага. Вільня. 5 арк. 1879 г. Ст. сінатуры 4942–4944.

68/п. 2. Лісты беларускага і польскага гісторыка і пісьменніка Адама Кіркора. Кракаў. 22 л., 39 арк. На пол. мове. 1874–1886 г.

69/п. 2. Лісты Марыі і Цяліны Кіркор. Варшава, Вільня. 39 арк. 1882–1884 г.

75/п. 4. Польскі і беларускі фалькларыст Аскар Кольберг. Кракаў. 1887–1890 г.

76/п. 2. Лісты Віленскай археалагічнай камісіі да Я. Карловіча. 1863 г.

80/п. 2. Ураджэнец Беларусі, гісторык Тадэвуш Корзан. 1877–1887 г. 77 л.

86/п. 2. Ю. Крашэўскі. 1 л., 2 арк. На пол. мове. 1880 г. Ст. сінатура 3971.

100/п. 3. Фаўстын Лапатынскі. Вільня. 5 л. На пол. мове. 1879, 1884 г.

105/п. 3. Галена Маліноўская, дачка гісторыка і літаратара Мікалая Маліноўскага, пасля смерці якога застаўся рукапіс “Ягелонскай гісторыі”. Вільня. На пол. мове. 1873 г.

105/п. 3. Лісты В. Дуніна-Марцінкевіча. Люцінка. 2 л., 5 арк. На пол. мове. 1868–1869 г. Ст. сінатуры 4187–4188.

109/п. 3. Уладзіслаў Міцкевіч. Парыж. 3 арк. 1884–1885 г. На пол. мове.

112/п. 3. Лісты Станіслава Манюшкі. Парыж, Варшава. 1858–1871 г. Ст. сінатуры 4263–4267.

113/п. 3. Аляксандра Манюшка. 15 л. 1873–1888 г. б/д.

119/п. 3. Эліза Ажэшка. Гродна, Міневічы над Нёманам. 59 л. 1879–1887 г.

121/п. 3. Ураджэнец Беларусі мастак і кампазітар Напалеон Орда. Пінск і б/м. 4 л. 1875–1879 г. і б/д.

126/п. 3. Лісты ўраджэнца Беларусі паэта А. Пяткевіча (Адама Плуга). Варшава. 2 л. 1879 г.

175/п. 1. Чэшскі даследчык Адольф Чэрны, які цікавіўся Беларуссю. Прага. 1 л. 1886 г.

185/п. 4. Ліст Францішка Багушэвіча да Ірэны Карловіч. 1885(?) г.

187/п. 4. Лісты розных асоб, у тым ліку з Беларусі, да Я. Карловіча (Антон Адынец, Напалеон Орда, Галена Пільтэ(ц), Апалінары Пяткевіч, Альфрэд Ромер і г. д.). Прага, Варшава, Вільня, Львоў. 1875–1881 г.

189/п. 4. Лісты розных асоб, у тым ліку з Беларусі, да Аляксандра Карловіча (Антон Адынец, Міхал Балінскі, Фелікс Вратноўскі, Адам Кіркор, Апалінары Концкі, Тэадор Нарбут).

195/п. 4. Ян Карловіч. Біяграфічныя матэрыялы, асабістыя дакументы. Дрэздэн, Прага, Варшава, Гейдэльберг. 8 арк. На пол., чэш., ням. мовах. 1880–1887 г.

197/п. 4. Лісты розных асоб і інш. матэрыялы, што адносяцца да Я. Карловіча. Вільня, Варшава, Парыж і б/м. 16 арк. На пол., чэш. мовах. 1857–1885 і б/д. Ст. сінатуры 4262, 4396, 4795, 5092, 5095–5096, 5100, 5108, 5119–5120.

198/п. 4. Стары вопіс архіва Я. Карловіча. 20 арк.

Нацыянальны дзяржаўны гістарычны архіў у Львове

Ф. 129. Матэрыялы львоўскіх царкоўных брацтваў.

Воп. 1, с. 120. Грамата аб вольным і незалежным кіраванні Львоўскага Успенскага брацтва. На царкоўнаслав. мове. Брэст. 1590 г. (Каталог, с. 358).

233. Граматы Брэсцкага царкоўнага сабора аб пазбаўленні сану Львоўскага епіскапа Гедзона Балабана. Навагрудак. На царкоўнаслав. мове. 1594 г. (Каталог, с. 233).

236. Такія ж граматы, дадзеныя ў Брэсце. На царкоўнаслав. мове. 1594 г. (Каталог, с. 369).

Ф. 132. Лісты дзеячаў Украіны, Польшчы і іншых краін.

Воп. 1. С. 847. Лісты з Мінска і Нясвіжа Кароля Радзівіла ў Львоўскі магістрат. На пол. мове. Другая палова XVIII ст.

961. Лісты Сухадольскага з Гродна і Мастоў пра хваляванні мясцовага насельніцтва. На пол. мове. XIX ст.

Ф. 201. Львоўская мітрапаліцкая грэка-каталіцкая кансісторыя.

Воп. 4. С. 108. Граматы Галоўнага трыбунала ВКЛ жонцы пінскага кашталяна Івана Глябовіча Кацярыне з Кратошына на яе маёмасць і маёмасць яе сыноў у Мінскам пав., у Заслаўі, Дуброве і інш. (Каталог, с. 344, 372).

496. Звесткі па гісторыі царквы ў Слоніме.

625. Тое ж у Вілейцы.

675. Тое ж у Палачанах.

684. Тое ж у Сынковічах.

693. Спіс рэчаў, вывезеных з Кобрынскага манастыра.

698. Звесткі па гісторыі царквы ў Ракаве.

723. Апісанне маёмасці царквы ў Лоску.

1280. Тое ж у Рагачове. 1787–1890 гг.

1398. Кніга ўліку прыхаджан, якія спавядаліся ў царкве ў Жыровічах Гродзенскай губ. 1791–1800 гг.

1423. Звесткі пра базыльянскі кляштар у Пінску.

1432. Распараджэнне парадкавай камісіі Кобрынскай зямлі аб правілах паводзін грамадзян.

1461. Гісторыя царквы ў Дубаі Пінскага дэканата.

1718. Тое ж у Ашмянах.

2021. Тое ж манастыра ў Барунах.

2401. Звесткі пра маёмасць манастыроў у Быцені і Жыровічах.

2714. Тэатральныя афішы з Беларусі. XIX ст.

2809, 2810, 2907. Звесткі па гісторыі манастыроў у Гродне.

3196. Справаздача аб праверцы бібліятэкі Жыровіцкага вучылішча. XIX ст.

3227. Справа аб папаўненні бібліятэкі ў Жыровічах. XIX ст.

3286. Статыстычныя звесткі пра вучняў прыходскіх і пачатковых школ Слуцкага пав. 1868–1898 гг.

3725. Гістарычная даведка пра Гомель.

3750. Праца пра археалагічныя даследаванні ў Магілёўскай губ.

Воп. 4б, с. 1095. Справа пра уніяцкія кнігі, канфіскаваныя ў Жыровічах.

Воп. 4в, с. 273. Урыўкі з дзённіка Магілёўскага епіскапа Георгія Каніскага.

652. Матэрыялы аб казаннях на беларускай мове.

Ф. 684. Пратаігуменат базыльянскіх манастыроў у Львове.

Воп. 1, с. 3285. Матэрыялы базыльянскага манастыра ў Быцені.

3291. Тое ж у Жыровічах.

3388. Тое ж у Быцені.

Ігар Лялькоў (Мінск)

БЕЛАРУСІКА XVI–XVIII стст. У ЗБОРАХ ДЭПАРТАМЕНТА МАНУСКРЫПТАЎ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ БІБЛІЯТЭКІ ФРАНЦЫІ

Уводзіны

Так ужо склаўся гістарычны лёс нашай краіны, што толькі невялікая частка беларускай дакументальнай спадчыны захоўваецца сёння на тэрыторыі Рэспублікі Беларусь. Відавочна, што такое становішча — вузкасць даступнай крыніцавай базы (асабліва гэта датычыцца перыяду да пачатку XX ст.) — істотна стрымлівае развіццё беларускай гістарычнай навукі. Выхад тут бачыцца толькі адзін — інтэнсіўныя пошукі крыніц нашай гісторыі ў замежных архівах і рукапісных зборах бібліятэк. Прыемна адзначыць, што апошнім часам гэтая праца набывае ўсё большы размах (пра што пераканаўча сведчаць, у прыватнасці, матэрыялы зборнікаў серыі “Вяртанне”), і хацелася б спадзявацца, што цяпер яна ўжо застаецца заўсёдным надзённым клопатам беларускіх даследчыкаў мінуўшчыны.

Асабіста мне пашчасціла распаўсюдзіць свае пошукі на адзін з найбольш значных і цікавых рукапісных збораў у Еўропе — Дэпартамент манускрыптаў Нацыянальнай бібліятэкі Францыі. Згодна з тэмай маёй кваліфікацыйнай пераддоктарскай дысертацыі (ступень D. E. A.), абароненай у чэрвені 1998 г. у Сарбонскім універсітэце, там праводзілася выяўленне дакументаў па гісторыі сувязей Вялікага Княства Літоўскага з Францыяй у XVI–XVIII стст. Паралельна браліся на ўлік усе іншыя дакументы, што маюць дачыненне да гісторыі Беларусі гэтага перыяду. Вынікі ўказанай працы адлюстраваліся ў тэксе названай дысертацыі¹, аўтарэфэрат якой пабачыў свет і на беларускай мове². Увазе ж шанюўнага чытача гэтых радкоў прапануецца кароткі агляд беларускі, якая знаходзіцца ў вышэйзгаданым зборы. Варта заўважыць, што тэрмін “беларусіка” разумеецца тут даволі шырока і ўключае ў сябе таксама крыніцы па гісторыі ўсяго ВКЛ, калі апісаная там падзея мелі непасрэднае дачыненне да Беларусі.

Аднак, перш чым перайсці да разгляду дакументаў, дазволю сабе прапанаваць шанюўнаму чытачу некаторую інфармацыю пра месца іх захавання. На-

¹ Lialkov I. Sources manuscrites de la Bibliothèque Nationale de France concernant l’histoire des relations entre la France et le Grand-Duché de Lithuanie à l’époque moderne (XVI–XVIII siècles). Paris, 1998.

² Лялькоў І. Рукапісныя крыніцы Нацыянальнае бібліятэкі Францыі па гісторыі зносінаў паміж Францыяй і Вялікім Княствам Літоўскім у новы час (XVI–XVIII стагоддзды). Мн., 1998. (Athenaeum. — Т. I.).

цянальная бібліятэка Францыі (НБФ) з'яўляецца адной са старэйшых сучасных бібліятэк у свеце. Яна пачала складацца як прыватная бібліятэка французскіх каралёў яшчэ ў перыяд праўлення караля франкаў Карла Вялікага (742–814)³. У 1692 г. Каралеўская бібліятэка адчынілася для публікі і зрабілася, такім чынам, адной з першых публічных бібліятэк у свеце⁴. Пасля ўсталявання Першай рэспублікі (1792) была перайменаваная ў Парыжскую Нацыянальную бібліятэку. На працягу XIX ст. яе назва некалькі разоў мянялася ў сувязі са зменамі палітычных рэжымаў у Францыі: была яна Імператарскай і зноў Каралеўскай бібліятэкай, пакуль, нарэшце, у другой палове стагоддзя канчаткова не замацавалася за ёй назва Нацыянальная бібліятэка⁵. Апошняя трансфармацыя адбылася у 1994 г. Згодна з дэкрэтам Прэзідэнта Рэспублікі Нацыянальная бібліятэка аб'ядналася з Дзяржаўным упраўленнем па стварэнню Бібліятэкі Францыі. Аб'яднаная ўстанова атрымала назву Нацыянальная бібліятэка Францыі⁶.

Цяпер НБФ складаецца з 13 дэпартаментай. Найбольш каштоўным па сваіх зборах складнікам бібліятэкі з'яўляецца яе найстарэйшы дэпартамент — Дэпартамент манускрыптаў. На 1996 г. агульная колькасць рукапісных помнікаў тут складала 530 тыс. адзінак захавання (манускрыптаў)⁷. Усе рукапісы размеркаваны па дзвюх вялікіх секцыях у залежнасці ад мовы: Рукапісы ўсходнія (*Manuscripts orientaux*) і Рукапісы заходнія (*Manuscripts occidentaux*). У склад апошняй уваходзяць наступныя фонды: Рукапісы грэчаскія (*Manuscripts grecs*, 5 тыс.); Рукапісы лацінскія (*Manuscripts latins*, далей рукапісы гэтага фонду будуць пазначаныя як *Ms. lat.*; 21,8 тыс.), у гэты фонд уваходзіць і падфонд Лацінскіх рукапісаў з новых набывкаў (*Manuscripts latins des nouvelles acquisitions*, далей — *Ms. lat. n. a.*); Рукапісы французскія (*Manuscripts français*, далей — *Ms. fr.*, 58 тыс.) з падфонам Французскіх рукапісаў з новых набывкаў (*Manuscripts français des nouvelles acquisition*, далей — *Ms. fr. n. a.*); Розныя калекцыі (*Collections diverses*, 10 тыс.) і Замежныя рукапісы на сучасных мовах (*Manuscripts étrangers en langues modernes*, 4,4 тыс.). У склад апошняга фонду ўваходзяць падфонды Нямецкі, Англійскі, Баскскі, Кельцкі, Іспанскі, Італьянскі, Паругальскі, Румынскі, Скандынаўскі і Славянскі (*Manuscripts slaves*, далей — *Ms. sl.*)⁸.

³ Marchal P., Couderc C. *La Bibliothèque Nationale. Le Département des Imprimeries et la Section de Géographie. Le Département des Manuscrits*. Paris, 1907. P. 72.

⁴ Franklin A. *Precis de l'histoire de la Bibliothèque du Roi aujourd'hui Bibliothèque Nationale*. Paris, 1875. P. 86; *Guide des savants, des litterateurs et des artistes dans les bibliothèques des Paris*. Paris-Leipzig, 1908. P. 125; *La Bibliothèque nationale de France: [Prospectus]*. [Paris], 1996.

⁵ Franklin A. *Precis de l'histoire...* P. 261; Leroy E. *Guide pratique des bibliothèques de Paris*. Paris, 1937. P. 3.

⁶ *La Bibliothèque nationale de France: [Prospectus]...*

⁷ Тамсама.

⁸ *Bibliothèque nationale de France. Manuscrits occidentaux: [Prospectus]*. Paris, [s.].

Крыніцы XVI ст.

Падзеяй XVI ст., што пакінула найбольш значны след у гісторыі франка-беларускіх адносін (і адначасова ў зборах Дэпартаментна манускрыптаў Нацыянальнай бібліятэкі Францыі), была элекцыя герцага Анжуйскага Генрыха дэ Валуа манархам Рэчы Паспалітай. У першую чаргу беларускіх даследчыкаў павінны тут зацікавіць дакументы часоў міжцарства (1572–1573): ліставанне Рады ВКЛ з сенатамі Польшчы і Прусіі; матэрыялы пасольстваў ВКЛ у Польшчу і ў Расію і польскай місіі ў ВКЛ; карэспандэнцыі вялікага гетмана Яна Хадкевіча, ваяводы троцкага Стэфана Збаражскага і князя слуцкага Юрыя Алелькавіча. Гэтыя тэксты на польскай і лацінскай мовах захаваліся у Ms. sl. 30 (арк. 2–10, 13–15, 31–33, 170–172) і у Ms. fr. 3274 (арк. 85–99, 102).

Для падрыхтоўкі названай элекцыі ў лістападзе 1572 г. у ВКЛ быў накіраваны адзін з першых вядомых агентаў французскага двара ў нашым краі. Гэта быў Ян Красоцкі (Красоўскі), давераная асоба каралевы-маці Кацярыны Медзічы. Яго ліст да каралевы ад 12 лістапада 1572 г. можна адшукаць, манускрыпце Ms. fr. 5806 (арк. 37–39). У снежні гэтага года сваё веданне жыццёвых праблем тагачаснага Вялікага Княства Літоўскага ўпершыню прадэманстраваў кароль Францыі. У інструкцыях для свайго пасла ў Рэчы Паспалітай Жана дэ Манлюка, датаваных 21 снежня 1572 г. (Ms. fr. 3258, арк. 10; Ms. fr. 5145, арк. 152–153), Карл IX абявязвае яго дэклараваць, што калі герцаг Анжуйскі будзе абраны гаспадаром “Польшчы”, то “ён рушыць вайной супраць Масковіі дзеля адваявання зямель, якія тая акупавала ў Літве”⁹. Аналагічная дэкларацыя ўтрымліваецца і ў інструкцыях самога Генрыха дэ Валуа, што былі складзены для таго ж самага пасла (Ms. fr. 5806, арк. 41–42).

Трэба падкрэсліць, што кандыдатура французца не была дастаткова папулярнай у ВКЛ. Гэта пацвярджае і рэляцыя нейкага ананімнага французскага інфарматара, які прысутнічаў на сейме ў Варшаве ў студзені 1573 г. (Ms. fr. 5806, арк. 15–19). Сярод трох галоўных праціўнікаў кандыдатуры французца і ворагаў прапарыжскай партыі на сейме ў гэтай рэляцыі названы два прадстаўнікі ВКЛ — маршалак дворны літоўскі (Мікалай Крыштоф Радзівіл) і ваявода мсціслаўскі (Георгій Осцік). Дарэчы, апошняга аўтар дакумента называе нават афіцыйным прадстаўніком маскоўскага цара. У такіх абставінах французская дыпламатыя шукала сродкаў перацягнуць на свой бок галасы тутэйшых выбаршчыкаў. Гэтыя спробы знайшлі адлюстраванне ў дзвюх прамовах Ж. дэ Манлюка на элекцыйным сейме 10 і 25 красавіка 1573 г. Асноўныя тэзісы прамовы ад 10 красавіка на французскай мове можна знайсці ў Ms. fr. 3258 (арк. 10–12) і Ms. fr. 5145 (арк. 153–155); тое самае на лацінскай мове захавалася ў Ms. sl. 30 (арк. 85); поўны друкаваны тэкст прамовы (на лацінскай мове) знаходзіцца ў Ms. fr. 20141 (арк. 59–83). Наконт прамовы ад 25 красавіка

⁹ Bibliothèque Nationale de France (далей — BNF), Ms. fr. 5145, f. 152.

1573 г. глядзі: Ms. fr. 3258 (арк. 12–13), Ms. fr. 5145 (арк. 157–159), Ms. fr. 20141 (арк. 84–89). У гэтых прамовах, звернутых да “*Senatum et Status et Ordines Regni Poloniae ac Magni Ducatus Lithuaniae*”, даволі важнае месца займае тэма будучага адваявання зямель ВКЛ, што былі заняты “маскавітамі”. У гэтых мэтах французы нават прапануўвалі накіраваць у Беларусь “чатыры тысячы адборных гасконскіх аркебузіраў”¹⁰. Інтэрэсы ВКЛ былі прыняты пад увагу і ў заключных дакументах перагавораў паміж Францыяй і Рэччу Паспалітай. Гэтыя дакументы былі падпісаны асноўнымі французскімі пасламі, Жанам дэ Манлюкам, Жылем дэ Нааем і Гі дэ Сэн-Жэле дэ Лензакам, 12 мая (“*Articuli Henriciani*”) і 16 мая 1573 г. (“*Pacta conventa*”). У дадатак да абавязку прыняць удзел у вайне супраць Маскоўскага княства, каб адваяваць занятыя беларускія землі, французскія паслы ад імя Генрыха пацвердзілі правы жыхароў ВКЛ арганізоўваць грамадскае жыццё ў сваёй краіне згодна са статутам Вялікага Княства Літоўскага. Апошнія маглі таксама змяняць нормы свайго права па ўласнаму жаданню. Было таксама прызнана права ВКЛ мець свой асобны сейм, які мусіў збірацца ў Ваўкавыску. Зацікаўленыя даследчыкі маюць магчымасць азнаёміцца са шматлікімі версіямі гэтых дакументаў на французскай, польскай і лацінскай мовах, з каментарыямі і без, у Ms. sl. 30 (арк. 178–182), Ms. fr. 3258 (арк. 17–25, 111–115), Ms. fr. 5145 (арк. 165–179), Ms. fr. 16936 (арк. 157–170), Ms. fr. 16938 (арк. 32–43), Ms. fr. 20141 (арк. 23–27, 33–37, 121–129).

Як вядома, пасля абрання Генрыха каралём Польшчы і вялікім князем Літвы, у Парыж было накіравана пасольства Рэчы Паспалітай. Трэба адзначыць, што, фактычна, гаворка вялася пра дзве асобныя місіі, бо ліцвінскія паслы — маршалак дворны літоўскі Мікалай Крыштоф Радзівіл і ваяводзіч кіеўскі Аляксандр Пронскі — мелі паўнамоцтвы вялікакняжацкай Рады “трымаць прамовы ...асобна, ад імя Вялікага княства Літоўскага”¹¹. Між іншым, М.-К. Радзівіл вельмі хутка выкарыстаў гэтыя паўнамоцтвы: пакуль польскія пасланнікі знаходзіліся яшчэ ў Мецы, ён ужо меў аўдыенцыю ў новаабранага караля і вялікага князя¹². У большасці матэрыялаў Дэпартаменту манускрыптаў, якія датычацца названай місіі, гэтая “біпалярнасць” адлюстравана даволі ярка. Цікаўныя могуць у гэтым пераканацца пасля азнаямлення з інструкцыямі, мандатамі і вяршыцельнымі лістамі польска-ліцвінскіх паслоў (гл.: Ms. fr. 3258, арк. 29–34; Ms. fr. 3274, арк. 1–5, 130–131; Ms. fr. 5145, арк. 188–196, 270–277; Ms. fr. 16936, арк. 91–96). А ў недатаванай рэляцыі, што была накіравана ананімнай асобай да кардынала Озіюса, побач з даволі дэталёвым апісаннем падарожжа Генрыха дэ Валуа з Францыі да межаў Рэчы Паспалітай, захавалася апісанне побыту польскіх і ліцвінскіх паслоў у Францыі (Ms. fr. 16936, арк. 56–72).

¹⁰ BNF, Ms. fr. 5145, f. 155.

¹¹ Serwanski M. Henryk III Walezy w Polsce. Kraków, 1976. S. 132.

¹² Тамсама. С. 130.

Вядома, што ў час свайго кароткага праўлення Рэччу Паспалітай будучы кароль Францыі не знайшоў часу наведаць ВКЛ, хаця і меў такі намер у красавіку 1574¹³. Аднак гэтае гаспадаранне дало падставы для з’яўлення прынамсі адной вельмі цікавай крыніцы па гісторыі Беларусі. Маецца на ўвазе “Рэгістр [складзены], каб служыць адукацыі караля Польшчы ў шматлікіх справах, якія датычацца яго пасады” (Ms. fr. 16937). Матэрыялы для гэтага сапраўды энцыклапедычнага зборніка былі сабраны герцагам Неверскім Луі дэ Ганзагам, які суправаджаў Генрыха ў час яго побыту ў польска-літоўскай федэрацыі. Амаль ва ўсіх “справаздачах” (“memoires”, згодна з тэрміналогіяй дакумента), з якіх складаецца названы зборнік, можна знайсці разнастайныя звесткі пра жыццё Вялікага Княства Літоўскага, у тым ліку і нашай зямлі. У асноўным гэта інфармацыя эканамічнага характару, якая датычыцца магчымых даходаў караля і вялікага князя, гандлю, рамёстваў і г. д. Тры справаздачы з гэтага зборніка цалкам прысвечаны эканоміцы Беларусі і Літвы: “Справаздача, зробленая [па звестках] Саўла, яўрэя з Венецы” (арк. 77–78), “Другая справаздача, зробленая [па звестках] названага Саўла” (арк. 79–80) і “Справаздача п. Аляксандра Гваньіні, старосты (sic!) віцебскага” (арк. 53–57). Асаблівую каштоўнасць апошняй надае той факт, што яе аўтар апрача сваёй вядомасці як вайсковец і камендант Віцебскай крэпасці пазней набыў і славу гісторыка. Яго папулярны твор — “Хроніка Еўрапейскай Сарматы”, які выйшаў у Кракаве на лацінскай мове ў 1578 г., неаднойчы затым перавыдаваўся і быў перакладзены на польскую, італьянскую, чэшскую і некаторыя іншыя мовы¹⁴. Сярод іншых матэрыялаў зборніка пазначу таксама прысутнасць спіска “Парадак і імёны сенатараў Каралеўства Польскага і Вялікага княства Літоўскага” (арк. 1–3), у якім названы ўсе сенатары з пазначэннем іх пасады, а таксама “Справаздачы пра дастойнасць і месца [паходжання] земскіх паслоў як з Польшчы, так і з Літвы, якія звычайна прыязджаюць на сеймы” (арк. 4).

Меркантильныя інтарэсы караля і вялікага князя Генрыха сталі прычынай для з’яўлення ў зборах Дэпартаменту манускрыптаў такіх дакументаў, як спіс вялікакняжацкіх даменаў (Ms. fr. 3274, арк. 58; Ms. fr. 16936, арк. 35), заметкі пра лесараспрацоўкі ў гэтых даменах у Беларусі і Лівоніі (Ms. fr. 16936, арк. 36–37) і справаздачы пра гаспадарскую маёмасць у ВКЛ, адданую у заклад каралём і вялікім князем Жыгімонтам Аўгустам (Ms. fr. 3274, арк. 103). У тым самым манускрыпце можна таксама знайсці апісанне зямельных спрэчак пад загаловам “De damnis et jacturis que facta sunt tempore interregni ... in magno ducatu Lithuaniae” (арк. 65) і копію рэскрыпта Жыгімонта Аўгуста пра ўвядзенне падатку на соль у Вялікім Княстве (арк. 70). Іншыя сляды гаспадарання Генрыха дэ Валуа ў ВКЛ захаваліся ў Ms. fr. 16936. Гэта датычыцца не-

¹³ Serwanski M. Henryk III Walezy w Polsce. S. 193.

¹⁴ Грыцкевіч А. Гваньіні (Гвагніні, Guagnini) // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. Мн., 1994. Т. 2. С. 500.

вялікай колькасці арыгінальных папер (чарнавікоў?) з канцылярыі караля і вялікага князя, у якіх сустракаюцца згадкі і пра справы Вялікага Княства.

Акрамя гэтага, адносіны да беларусікі мае таксама Ms. sl. 105. Ён уяўляе сабой зборнік перакладаў твораў хрысціянскіх філосафаў св. Дзянісія Арэапагіта і св. Максіма Спавядальніка. Згодна з запісам на першым аркушы гэтага манускрыпта, творы “былі перакладзены на стараславянскую мову і забяспечаны прадмовай сербскім манахам Ісаіям на гары Афон у канцы XIV ст. ... і перапісаны ў пачатку XVI ст. (1511–1517) манахам-русінам, верагодна, у манастыры ў Тураве, у Вялікім Княстве Літоўскім”¹⁵.

Крыніцы XVII ст.

Найбольш раннія дакументы XVII ст. па тэматыцы артыкула датычацца даволі пашыраных у тагачаснай Еўропе планаў арганізацыі новага крыжовага паходу супраць туркаў. Маюцца на ўвазе некаторыя дакументы са “Зборніка арыгіналаў і копій, якія датычацца ордэна хрысціянскай міліцыі, праектаў [паходу] Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, супраць туркаў і гісторыі гадоў з 1606 да 1620” (Ms. fr. 4703). Захаваныя ў гэтым зборніку лісты канцлера Вялікага княства Літоўскага Льва Сапегі (1607 г.; арк. 11) і Альбрэхта Станіслава Радзівіла (10 жніўня 1615 г.; арк. 49) да Шарля дэ Ганзага сведчаць аб тым, што антытурэцкія планы апошняга былі гораца падтрыманы прадстаўнікамі тагачаснай беларускай эліты.

Падзей, якая пакінула даволі значны след у рукапісных зборах НБФ, стала “справа Яна Казіміра”. Яна датычылася Яна Казіміра Вазы, брата караля і вялікага князя Уладзіслава Вазы, кіраўніка прааўстрыйскай партыі ў Рэчы Паспалітай. Гэты прынец (будучы гаспадар Польшчы і ВКЛ) быў арыштаваны ў Францыі ў маі 1638 г., калі ён накіроўваўся ў Іспанію, каб па прапанове Габсбургаў заняць пасады адмірала Іспаніі і віцэ-караля Партугаліі. Апрача Уладзіслава, які прысвяціў вызваленню брата некалькі лістоў да караля Францыі Людовіка XIII і да галавы Каралеўскай рады кардынала Рышэлье, у вырашэнні гэтай праблемы прынялі таксама актыўны ўдзел і прадстаўнікі Вялікага Княства Літоўскага. Здаецца, найбольш верагоднае тлумачэнне такой актыўнасці трэба шукаць у тым, што, з аднаго боку, двор Уладзіслава Вазы на гэты час ужо даволі доўга знаходзіўся ў Вільні¹⁶; а з другога боку, найбольш уплывовая ў ВКЛ асоба, ваявода віленскі і вялікі гетман Крыштоф Радзівіл, была адначасова і шэфам прафранцузскай партыі¹⁷. Як бы яно там не было, але спачатку ролю хадатая за будучага караля і вялікага князя адыграў пляменнік гетмана Багуслаў Радзівіл. Яго ліст да Рышэлье можна знайсці ў Ms. fr. 2757 (арк. 227–

¹⁵ BNF, Ms. sl. 105, f. 1.

¹⁶ Serwanski M. Francja wobec Polski w dobie wojny trzydziestoletniej (1618–1648). Poznań, 1986. S. 176.

¹⁷ Тамсама. С. 175–181.

229) і ў Ms. fr. 16938 (арк. 261–265). Потым у Францыю, у якасці спецыяльнага пасла Рэчы Паспалітай, быў накіраваны рэферэндарый Вялікага Княства Літоўскага Крыштоф Корвін-Гасеўскі. У названых вышэй манускрыптах захаваліся матэрыялы гэтай місіі, якая, дарэчы, паспяхова скончылася вызваленнем Яна Казіміра: вяршыцельныя лісты Гасеўскага, мандаты, інструкцыі, тэкст прамовы польска-літоўскага пасланніка, якую ён меў у лютым 1640 г. у Сэн-Жэрмен-ан-Лай перад каралём Францыі, знаходзяцца ў Ms. fr. 2757, арк. 235–244; Ms. fr. 16938, арк. 277–292.

Што ж да Багуслава Радзівіла, то яго асабістыя сувязі з Францыяй пакінулі след і ў Ms. fr. 4177. Тут можна адшукаць дакумент пад назвай “Наданне [годнасці] генерал-палкоўніка польскай інфантэрыі і кавалерыі на службе караля [Людовіка XIV] ... князю Радзівілу. Парыж, 14 красавіка 1648 г.”, а таксама “Прывілей на 30 000 ліўраў пансіёна ... князю Радзівілу. 15 красавіка 1648 г.” (арк. 170–171). А яго біяграфія на лацінскай мове пад назвай “*Vitae principis domini Boguslai Radzivilii*” захавалася ў Ms. fr. 22785 (арк. 81–230).

Пакінула свой след у зборах НБФ і вайна 1655–1660 гг. Рэчы Паспалітай супраць Швецыі і Брандэнбурга, у час якой прадстаўнікі Францыі адыгралі ролю пасрэднікаў паміж варожымі дзяржавамі. У Ms. fr. n. a. 9819 можна адшукаць спіс умоў, якія высунулі шведы для заключэння міру, а таксама адказ палякаў і ліцвінаў на гэтыя прапановы (арк. 357). Названы дакумент можа быць датаваны 1655 ці 1656 г., і, між іншым, у ім фігуруе артыкул, дзе шведы выказваюць сваю зацікаўленасць у стварэнні асобнай дзяржавы на Падляшшы, на чале якой павінна была ўсталявацца дынастыя Радзівілаў. Адзначу таксама, што ў тым жа манускрыпце ёсць тэкст “Дамовы станаў Літвы з графам дэ ла Гардзі, генеральным скарбнікам Швецыі, ад 18 жніўня 1655 г.” (на лацінскай мове; арк. 188–189, 192–194). Гэтае пагадненне папярэднічала заключэнню вядомага Кейданскага дагавора (20 кастрычніка 1655 г.) паміж Вялікім Княствам Літоўскім і Каралеўствам Шведскім.

У зборах рукапісаў НБФ захоўваецца таксама выдатная крыніца па гісторыі беларускай мовы. Гэта манускрыпт лацінскай секцыі, які мае назву “Граматыка словенская написана преж Иоанна Ужевича словянина, славной Академии Парижской в теологии студента, в Парижу, року от нарожения сына божого 1643” (паралельная назва на лацінскай мове: “*Grammatica sclavonica scripta per Joannem Usevicium sclavonum, celeberrimae academiae Parisiensis studiosum theologum. Parisiis, anno a Nativitate Filii Dei 1643*”; Ms. lat. 3876). Па меркаваньню лінгвістаў, гэтая праца ўяўляе сабой “першую граматыку мовы беларусаў і ўкраінцаў”¹⁸. “Граматыка” ўраджэнца Беларусі Івана Ужэвіча напісана на лацінскай мове. Прыклады і табліцы словазмяненняў пададзены кірыліцай. Увогуле, гэты твор мае характар падручніка замежнай мовы.

¹⁸ Мечковская Н. Ранние восточнославянские грамматики. Минск, 1984. С. 47.

У “Зборніку дакументаў, якія датычацца Польшчы і Масковіі (1524–1639)” (Ms. fr. 16938) захавалася даволі шмат матэрыялаў, звязаных з палітыкай Рэчы Паспалітай у адносінах да Маскоўскай дзяржавы, у якую ВКЛ, як бліжэйшы сусед Масковіі, было моцна заангажавана: “Вытрымка з аднаго ліста, пісанага саслоўямі Масковіі да спадароў радных караля Польшчы і вялікага князя Літвы” (французскі пераклад дакумента, які можа быць датаваны 1612–1613 гг. і які датычыцца гісторыі польска-літоўскай інтэрвенцыі 1609–1612 гг. у Масковію, арк. 293–303; той самы тэкст знаходзіцца і ў Ms. fr. 16936, арк. 227–235); “Ліст вялікага князя Масковіі [Міхаіла] да вялікага сеньёра [турэцкага султана Ахмета] з 1613 г.” (французскі пераклад і той самы сюжэт — арк. 325–354); нарыс гісторыі барацьбы паміж Польшчай і Масковіяй за дамінаванне на русінскіх землях з IX да пачатку XVII ст. пад назвай “Causa et progressus belli Polonorum cum Moscovitis breuiter comprehensa” (арк. 185–199); тэкст саюзнага дагавора 1617 г. паміж Уладзіславам, “абраным імператарам Масковіі, з аднаго боку, і Рэспублікай, або Аб’яднаннем Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (гаворка тут ідзе пра падрыхтоўку кампаніі 1617–1618 гг. супраць “узурпатора” Міхаіла Раманава; арк. 136–142); тэкст Палянаўскага мірнага дагавора (1634), які зацвердзіў вяртанне Смаленшчыны ў склад ВКЛ; пад гэтым дакументам стаяць подпісы Крыштофа Радзівіла, ваяводы віленскага і вялікага гетмана (“Supremus Lithuaniae Exercitus Praefectus”, згодна з тэрміналогіяй крыніцы), Аляксандра Гасеўскага, ваяводы смаленскага, Марціна Трызны, рэфэрэндарыя Вялікага Княства, і Аляксандра Агінскага, ваяводы троцкага (арк. 177–185).

У рукапісных матэрыялах НБФ знайшлі адностраванне і падзеі ўнутранага жыцця ВКЛ, а разам з ім і Беларусі, у XVII ст. У першую чаргу гэта датычыцца дакументаў, якія маюць адносіны да працы сеймаў Рэчы Паспалітай: тэкст прамовы князя Януша Радзівіла на сейме 1613 г. у падтрымку ідэі арганізацыі новага крыжовага паходу супраць туркаў (на лацінскай мове, Ms. fr. 16938, арк. 100–108) і арыгінальны зборнік усіх заключных дакументаў сейма 1653 г., што адбыўся ў Брэсце (“Constitutie u uchwała sejmu walnego koronnego dwuniedzielnego w Brzesciu Litewskim”, на польскай мове, Ms. sl. 31). Па-другое, унутранае жыццё ВКЛ асвятляецца ў ліставанні князя Крыштофа Радзівіла з каралём і вялікім князем Жыгімонтам Вазай і з ваяводам віленскім Львом Сапегай (на польскай мове, Ms. sl. 32, арк. 36–44). Іншы тэкст, звязаны з гісторыяй роду Радзівілаў, захаваны ў Ms. fr. n. a. 7495 (“Заручыны караля Польшчы з Луізаі Шарлотай дэ Радзівіл, 1688 г.”; арк. 91). Нягледзячы на назву, дакумент уяўляе сабой апісанне цырымоніі заручын прынца Якуба Сабескага, сына караля і вялікага князя Яна, з дачкой Багуслава Радзівіла Людвікай Каралінай (дарэчы, гэтыя заручыны так і не завяршыліся шлюбам). А ў Ms. fr. n. a. 9705 можна азнаёміцца з “Генеалагічнымі дакументамі, што былі складзены ў 1699 г. для князёў Радзівілаў” (арк. 66).

Крыніцы XVIII ст.

Сярод матэрыялаў, датаваных гэтым часам, найперш трэба звярнуць увагу на рукапісы, звязаныя з “Кароткім аглядам усеагульнай гісторыі” Клода Дэлілья, сем тамоў якога былі апублікаваны ў 1731 г., пасля смерці аўтара, Антуанам Ланцло. У Дэпартаменце манускрыптаў захаваліся 195 тамоў “папак” Антуана Ланцло, інспектара Каралеўскага каледжа і сябра Акадэміі пісьменства” (Ms. fr. n. a. 9632–9826). Адна з гэтых “папак” (т. 188; Ms. fr. n. a. 9819) змяшчае ў сабе рукапісы двух раздзелаў названай працы: “Кароткі агляд гісторыі Даніі [і Швецыі]” (арк. 96–157) і “Кароткі агляд гісторыі Польшчы” (арк. 208–251, 257–287), а таксама падрыхтоўчыя матэрыялы для гэтых раздзелаў. У “польскай” частцы “Кароткага агляду...”, дзе, на самой справе, апісваецца гісторыя ўсіх зямель Рэчы Паспалітай з 500 па 1700 г., можна знайсці нямала звестак і па гісторыі ВКЛ. Увагу французскага гісторыка прыцягнулі, напрыклад, уладанні Міндоўга і Гедыміна (арк. 215), Крэўская унія (арк. 217), княжанні Казіміра, Аляксандра, Жыгімонта Старога і Жыгімонта Аўгуста і іх войны з Масковіяй (арк. 218–221), Лівонская вайна і Люблінская унія (арк. 222–223), войны XVII ст. супраць Маскоўскага Княства (арк. 228–229, 232–235, 267–268), элекцыя прынца Конці як польска-літоўскага гаспадара (арк. 246–251), шлюб Людвікі Караліны Радзівіл з сынам электара брандэнбургскага (арк. 268–269) і інш. Што датычыцца “Кароткага агляду гісторыі Даніі”, то варта адзначыць наяўнасць у ім звестак пра некаторыя падзеі вайны 1654–1667 гг. на тэрыторыі Беларусі (арк. 127–128). Цікаўныя маюць таксама магчымасць азнаёміцца ў гэтай “папцы” з канспектамі размоў аўтара “Кароткага агляду” з вялікім лоўчым ВКЛ графам Дэнгофам у 1700 і 1701 г. (арк. 265, 276–284). Тэмы гэтых размоў былі вельмі разнастайнымі: падзеі 1696–1699 гг. у Рэчы Паспалітай, геаграфія ВКЛ, генеалогія Дэнгофаў, Гедройцаў, Радзівілаў, Сангушкаў, Чартарыйскіх, Збаражскіх і інш. Апрача матэрыялаў пра размовы з графам Дэнгофам, тут можна пабачыць сляды іншых крыніц, з якіх Клод Дэліль (ці Антуан Ланцло?) чэрпаў свае веды пра ВКЛ. Гаворка ідзе пра выпіскі з кнігі Альберта Вінок-Каяловіча “Гісторыя Літвы” (т. 1), якая выйшла ў 1650 г. у Вільні (арк. 262–264, на лацінскай мове), а таксама вытрымкі з нейкіх “мемуараў Бажо” (арк. 266–269), з “Газет [дэ Пары?]” за 1665–1670 гг. (арк. 275, 297–300) і з “Польскіх анекдотаў” (арк. 285–286).

У Дэпартаменце манускрыптаў захоўваецца таксама водгук на кнігу Вальтэра “Гісторыя Карла XII, караля Швецыі”, якая выйшла ў Базелі ў 1731 г. Рукапіс мае назву “Некалькі заўваг пра гісторыю Карла XII, караля Швецыі, напісаную п. Вальтэрам і надрукаваную ў Базелі ў 1731 г.” (Ms. fr. 14639). Гэтыя “Заўвагі” — аўтограф Станіслава Панятоўскага, вядомага палітычнага і ваеннага дзеяча Рэчы Паспалітай, аднаго з бліжэйшых паплечнікаў караля і вялікага князя Станіслава Ляшчынскага, бацькі апошняга гаспадара польска-літоўскай федэрацыі Станіслава Аўгуста Панятоўскага. Тэкст уяўляе сабой мему-

ары відавочцы, які аспрэчвае дакладнасць апісання Вальтэрам некаторых падзей. Значная частка гэтых успамінаў прысвечана вайне 1700–1721 гг. на тэрыторыі Беларусі. Тут апісваюцца аблога шведскай арміяй расійскіх войскаў у Гродне, пераход гэтай арміі праз Палессе, паленне рускімі шматлікіх населеных пунктаў у басейне Дняпра і інш. (арк. 5–9).

Прыцягвае ўвагу сюжэт пра падзеі вайны 1700–1721 гг. у Беларусі “Справаздача аб лютасцях, твораных вялікім князем Масковіі над каталіцкімі святарамі Полацкага кляштара ў Беларусі 11 і 12 ліпеня 1705 г., якая была накіравана да папе п. нунцыем у Польшчы” (Ms. fr. 20141, арк. 218–219). Гэты французскі пераклад “Справаздачы” ўтрымлівае апісанне разні, якую ўчыніў расійскі цар Пётр I ва уніяцкім манастыры ордэна св. Базыля ў Полацку пасля ўваходу расійскіх войскаў на тэрыторыю Беларусі ў 1705 г. 11 і 12 ліпеня ў гэтым манастыры былі забіты дзевяць святароў, і большасць з іх была замардавана асабіста царом. Сярод забітых былі вікарый Полацкага біскупства Канстанцін Зайкоўскі, ігумен манастыра Якуб Кізікоўскі, сем манахаў, а таксама вялікая колькасць людзей з манастырскай абслугі. Усе гэтыя крывавыя падзеі вельмі падрабязна апісаны ў дакуменце.

Некаторыя звесткі, якія датычацца Беларусі, можна адшукаць у дыпламатычнай карэспандэнцыі французскіх паслоў у Рэчы Паспалітай. У першую чаргу адзначу зборнік пад назвай “Пасольства ў Канстанцінопаль п. маркіза дэ Вільнёў (1728–1741), лісты, атрыманыя ад п. дэ Монці, пасла у Польшчы (1731–1733)” (Ms. fr. 7196). Большасць гэтых лістоў датавана 1733 г. і прысвечана падзеям, звязаным з элекцыяй Станіслава Ляшчынскага як караля польскага і вялікага князя літоўскага. Калі шчыра сказаць, складваецца ўражанне, што жывучы ўвесь час у Польшчы, маркіз дэ Монці вельмі мала цікавіўся справамі ВКЛ. Тым не менш, трэба адзначыць, што у яго лістах 1731–1732 гг. можна знайсці даволі цікавую інфармацыю наконт “літоўскіх” татараў і сувязей гэтай этнічнай меншасці з татарамі Крыма (арк. 6), а таксама французскі пераклад ліста, які быў адрасаваны 9 лютага 1731 г. падскарбіем земскім літоўскім Станіславам Панятоўскім (асоба яго ўжо згадвалася) да крымскага хана (арк. 25–27). У лісце адлюстравалася спроба прафранцузскай партыі, дзе важную ролю граў С. Панятоўскі, забяспечыць падтрымку татараў у выпадку новых выбараў польска-літоўскага манарха. Як вядома, галоўным кандыдатам ад гэтай партыі быў цесць караля Францыі Станіслаў Ляшчынскі.

У лістах 1733 г., прысвечаных, як ужо было сказана, падзеям элекцыі і наступнай навале расійскіх войскаў у мэтах дэтранізацыі Станіслава I, ёсць звесткі пра ўдзел прадстаўнікоў ВКЛ у працы элекцыйнага сейму (арк. 101, 130). Маркіз дэ Монці пісаў пра апазыцыю С. Ляшчынскаму з боку шматлікіх ліцвінскіх магнатаў на чале з гетманам найвышэйшым Міхалам Вішнявецкім і ваяводам навагрудскім Мікалаем Фаўстынам Радзівілам (арк. 345, 367), а таксама пра дзейнасць прастаніславаўскай канфедэрацыі ВКЛ пад кіраўніцтвам

Людвіка Пацея (арк. 414). У яго лістах можна знайсці і інфармацыю пра перамяшчэнні расійскіх войскаў па тэрыторыі Беларусі.

Яшчэ менш згадак пра ВКЛ і Беларусь я здолеў адшукаць у “Ліставанні п. Дзю Перона дэ Кастэра, рэзідэнта Францыі ў Польшчы, з маркізам д’Аржансонам, дэ Пюізьё і дэ Сен-Кантэ, міністрамі замежных справаў (1746–1751)” (т. 1–3; Ms. fr. 10659–10661). Гэты дыпламат меў шырокую сетку інфарматараў у Вялікім Княстве Літоўскім, асабліва ў Віленскім і Троцкім ваяводствах¹⁹. Аднак выкарыстоўваў ён сваіх агентаў амаль выключна ў мэтах нагляду за падзеямі, звязанымі з заходняй палітыкай Расіі ці, напрыклад, каб сачыць за перамяшчэннямі расійскіх войскаў па тэрыторыі ВКЛ (у тым ліку і Беларусі) у 1749 г. (Ms. fr. 10660, арк. 8, 10, 15, 19, 29, 32, 33, 46, 47 і інш.). Унутранае жыццё ВКЛ цікавіла яго вельмі мала. Але ўсё ж такі трэба адзначыць, што ў адным са сваіх лістоў да маркіза дэ Пюізьё (датаваным 22 сакавіка 1749 г.) Дзю Перон падае звесткі пра сялянскія хваляванні ў Магілёўскім павеце (Ms. fr. 10660, арк. 4).

Вопіс дакументаў па гісторыі Беларусі, выяўленых у зборы Дэпартаменту манускрыптаў НБФ

У якасці абагульнення і падсумавання ўсяго сказанага вышэй, прапаную ўвазе чытача вопіс беларусікі XVI–XVIII стст. Вопіс гэты не прэтэндуе на завершаную паўнату і дэманструе толькі сучасны стан маіх ведаў пра наяўнасць крыніц беларускай гісторыі ў названым сховішчы. Пры гэтым я цалкам упэўнены не толькі ў тым, што новыя знаходкі такога кшталту там магчымы, але і ў тым, што яны абавязкова будуць. Гэта справа толькі часу і сродкаў.

Назвы манускрыптаў і дакументаў падаюцца ў адпаведнасці з арыгіналамі (у двухкосі) або зыходзячы з іх зместу (у выпадках, калі назва адсутнічае ў арыгінале ці не раскрывае зместу дакумента). Затым ідуць аркушы адзінак захавання. Пазначаны мова дакументаў (апрача французскай), іх арыгінальнасць ці капійнасць і даты.

Ms. fr. 2757. “Шматлікія дакументы і мемуары, якія датычацца Германіі і суседніх [з ёй] каралеўстваў і правінцый”. Т. 2.

Арк. 227–229. Ліст Багуслава Радзівіла кардыналу Рышэлье, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 235. Даверчы ліст пасла Рэчы Паспалітай у Францыі “Крыштофа Корвін-Гасеўскага, ваяводы смаленскага, рэфэрэндарыя Вялікага Княства Літоўскага”, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 236–237. Паўнамоцтвы К. Корвін-Гасеўскага для перагавораў з французамі, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 239–241. Інструкцыя караля і вялікага князя Уладзіслава свайму паслу ў Францыі, 1639 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 242–244. “Прамова Надзвычайнага Пасла Польшчы да караля, якая мела месца ў Сен-Жэрмен-ан-Лай у годзе тысяча шэсцьсот саракавым у месцы лютым” (лацін. мова, копія).

¹⁹ BNF, Ms. fr. 10660, f. 10–47.

Ms. fr. 3258. “Розныя мемуары з [часоў] праўлення караля Карла IX, пасля смерці караля Польшчы Жыгімонта, наконт элекцыі новага караля, што завяршылася на карысць монсеньёра герцага Д’Анжу, які потым быў Генрыхам Трэцім, каралём Францыі і Польшчы”.

Арк. 10. “Іншыя паўнамоцтвы, [дадзеныя] каралём спадару [біскупу] Валенсійскаму 21 снежня 1572 г.” (копія).

Арк. 10. “Іншыя падобныя паўнамоцтвы, [дадзеныя] каралём 23 снежня 1572 г. Паслу [біскупу] Валенсійскаму”.

Арк. 10–12. “Галоўныя пункты прамовы спадара Валенсійскага, якую ён рабіў на элекцыйным сейме Польшчы ў Варшаве 10 красавіка 1573 г.” (копія).

Арк. 12–13. “Другая прмова, зробленая ў 25 дзень красавіка 1573 г.” (копія).

Арк. 17–19. “Артыкулы, узгодненыя 16 мая 1573 г. з усімі саслоўямі Польшчы з п. п. Валенсійскім, дэ Лілем і дэ Лензакам, пасламі караля Карла IX і Генрыха, герцага Анжуйскага, абранага каралём Польшчы, наконт прапаноў, якія названыя паслы зрабілі ад імя сваіх гаспадароў” (арыгінал).

Арк. 19–25. “Дэкларацыя аб некаторых артыкулах, прынятых у Камені каля Варшавы 20 мая 1573 г., пасля элекцыі караля Польшчы, толькі часткай [прадстаўнікоў] Каралеўства, якія потым кароль зацвердзіў ў Парыжы ў гэтым жа годзе” (арыгінал).

Арк. 29–33. “Інструкцыі паслам, накіраваным да вельмі хрысціянскага караля Францыі і да святлейшага Генрыха, абранага караля Польшчы” ад Рэчы Паспалітай, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 34, 37, 38. “Кароткі пераказ дэкларацыі, якую Іх Вялікасці абвясцілі ў Парыжы 10 верасня 1573 г. наконт артыкулаў, узгодненых іх пасламі з саслоўямі Польшчы” (арыгінал).

Ms. fr. 3259. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копіяў.

Арк. 38–41. “Спіс салдат, як верхнікаў, так і пешых, якія ўтрымліваюцца каля межаў Сілезіі, Венгрыі і княства Кракаўскага і Літоўскага” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 71, 72. “Рэгістр маёнткаў, якія не маюць ніякай важнасці і карысці для я. в., але могуць задаволіць усіх старостаў Літвы” (XVI ст., італ. мова, арыгінал).

Ms. fr. 3274. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копіяў.

Арк. 1–5. “Прадпісанні пасольства станаў Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага да святлейшых паноў: пана Карла IX, з ласкі Божай вельмі хрысціянскага, Францыі і пана Генрыха, абранага каралём Польшчы”, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 15–18. Заключны акт элекцыйнага сейма, 20.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 58. “Спадчынная і закладзеная маёмасць [манарха] ў Вялікім Княстве Літоўскім і ў Падляшшы” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 59–64. “Абцяцаны прыбытак скарбу караля і вялікага князя літоўскага з уладанняў і сталовых гаспадарскіх маёнткаў, які можна атрымаць за кароткі час” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 65. “Справаздача пра страты і выдаткі, панесеныя ў час міжцарства ў Вялікім Княстве Літоўскім” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 70. Рэскрыпт вялікага князя Жыгімонта Аўгуста пра ўсталяванне падаткаў на соль у Вялікім Княстве Літоўскім, кастр. 1571 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 85–87. “Пасольства сената Каралеўства Польскага да сената Вялікага Княства Літоўскага”, май 1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 87–89. “Пастановы, якія былі прыняты ў горадзе Кнышыне і абвешчаны на элекцыйным сейме пад Люблінам 13 кастрычніка”, 24.08.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 89. Даверчы ліст паслоў Літвы, накіраваных у Польшчу, 06.12.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 89, 90. “Адказ Вялікага Княства Літоўскага пасольству ўсіх саслоўяў і сената Каралеўства Польскага”, 7.12.1572 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 90 91. Вярыцельны ліст паслоў Літвы, накіраваных у Польшчу, 5.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 91, 92. “Пасольства саслоўяў Літвы да станаў Кароны”, 3.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 92–94. “Адказ польскага Сената літоўскаму пасольству”, 30.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 94. Ліст Сената Польшчы літоўскай Радзе, 29.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 94, 95. Ліст старосты жмудскага Яна Хадкевіча Сенату Польшчы, 9.01.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 96, 99. Ліставанне Георгія Алелькавіча, слуцкага князя, з Сенатам Польшчы, снежань 1572 – студзень 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 96, 97. Ліставанне Стэфана Збаражскага, троцкага ваяводы, з Сенатам Польшчы, студзень 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 98. “Ліст Сената Літвы Сенату Польшчы”, 11.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 98, 99. “Пасольства Сената Вялікага Княства Літоўскага да Сената Польшчы”, 1.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 99. “Ліст саслоўяў Каралеўства Польскага сенатарам ВКЛ”, 7.04.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 100. “Сеймавая пастанова”, 19.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 101, 102. “Пастанова аб элекцыі”, 20.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 102. Мемуары літоўскага пасла Міхала Гарабурды аб сваёй місіі ў Масковію, 1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 103. “Маёмасць, адчужаная ў Вялікім Княстве Літоўскім незадоўга да смерці святлейшага памерлага караля” (XVI ст., лацін. мова, арыгінал).

Арк. 130, 131. Паўнамоцтвы паслоў Рэчы Паспалітай, накіраваных у Францыю, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Ms. fr. 3397. Зборнік лістоў, арыгінальных дакументаў і копій.

Арк. 22, 23. “Разлік таго, колькі каштуе перакідка чатырох тысяч жаўнераў з Ля Рашэлі ў Польшчу па мору” (XVI ст., арыгінал [?]).

Ms. fr. 3743. Зборнік копій дакументаў.

Арк. 75–80. Гл.: Ms. fr. 2757, арк. 223–226.

Ms. fr. 4177. “Зборнік дэпеш, напісаных ці падпісаных Мішэлем Ле Тэлье, дзяржаўным сакратаром”. [Т.] X.

Арк. 170. “Годнасць генерал-палкоўніка польскай інфантэрыі і кавалерыі на службе караля”, нададзеная Людовікам XIV кн. Радзівілу, 14.04.1648 г. (копія).

Арк. 171. “Прывілей на 30 000 ліўраў пансіёну”, дараваны Людовікам XIV кн. Радзівілу, 15.04.1648 г. (копія).

Ms. fr. 4703. Зборнік арыгінальных дакументаў і копій, якія датычацца ордэна хрысціянскай міліцыі, праектаў Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, супраць туркаў, гісторыі гадоў з 1606 да 1620-га.

Арк. 11, 12. Ліст Льва Сапегі, вялікага канцлера літоўскага, да Шарля дэ Ганзага, герцага Неверскага, жнівень 1607 г. (лацін. мова, арыгінал).

Арк. 49. Ліст Альбрэхта Станіслава Радзівіла, князя Алыцкага, Шарлю дэ Ганзага, герцагу Неверскаму, 10.08.1615 г. (італ. мова, арыгінал).

Ms. fr. 4735. Зборнік арыгінальных дакументаў і копіі, якія датычацца гісторыі Францыі 1569–1588 гг. [Т.] 2.

Арк. 122, 123. Ліст “Ехана дэ Красоскі” да Кацярыны Медзічы, 20.04.1573 г. (італ. мова, копія).

Арк. 142–147. “Французскі пераклад прамовы, якую быццам гаварыў п. Валенсійскі да сабраных палякаў”, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 237, 238. “Пераклад ліста саслоўяў Літвы” каралю Карлу IX, 1.10.1573 г. (арыгінал перакладу).

Арк. 239, 240. “Копія дэкрэта саслоўяў, сабраных у Вільні 21 лістапада 1573 г., арыгінал накіраваны каралю Польшчы” (лацін. мова).

Арк. 243–245. Лісты Базена каралю Карлу IX і каралеве Кацярыне Медзічы, 10.11.1573 г. (арыгіналы).

Арк. 247–253. Прамова, верагодна сказаная Базенам у Вільні да з’яднаных саслоўяў ВКЛ, 1573 г. (арыгінал перакладу).

Ms. fr. 5145. “Рознае, што датычыцца Рыма, з 1535 па 1537 г., і Польшчы, з 1572 па 1574 г.”. Копіі.

Арк. 141–269. Гл.: Ms. fr. 3258, арк. 1–95.

Арк. 270–291. Гл.: Ms. fr. 3274, арк. 1–18.

Ms. fr. 5806. “Зборнік розных дэлепш, якія датычацца абрання Генрыха дэ Валуа на трон Польшчы і яго вяртання ў Францыю”.

Арк. 15–19. Рэляцыя аб працы падрыхтоўчага сейма ў студзені 1573 г. (копія).

Арк. 37–39. Ліст Яна Красоцкага, накіраванага ў Літву, каралеве Кацярыне Медзічы, 12.11.1572 г. (італ. мова, копія).

Арк. 51, 52. Рэляцыя з элекцыйнага сейма ў Варшаве, 11.04.1573 г. (копія).

Арк. 69, 70. Ліст Генрыха дэ Валуа Яну Збароўскаму, камэнданту лагера ў Лівоніі, 1573 г. (лацін. мова, копія).

Ms. fr. 6557. Зборнік гістарычных дакументаў XVII ст.

Арк. 103–115. “Мірны дагавор паміж каралём Польшчы і вялікім князем Маскоўскім, заключаны ў 1634 г.” (копія).

Ms. fr. 7196. Пасольства ў Канстанцінопаль п. маркіза дэ Вільнёў (1728–1741). [Т.] 2. Лісты, атрыманыя ад п. дэ Монці, пасла ў Рэчы Паспалітай (1731–1733). Арыгіналы.

Ms. fr. 10660. “Ліставанне п. Дзю Перона дэ Кастэра, рэзідэнта Францыі у Польшчы з п. Д’Аржансонам, міністрам замежных спраў (1746–1747), п. маркізам дэ Пюізьё, міністрам замежных спраў (1747–1751), п. маркізам дэ Сен-Кантэ, міністрам замежных спраў, 1751 г.”. [Т.] 2. 1749–1751 гг. (арыгіналы, чарнавікі).

Ms. fr. 10702. Зборнік лістоў, адрасаваных абатам Бетанскім і графам Браніцкім п. Дзюрану, міністру Францыі, і п. Жэро (1758–1760 і 1763). Арыгіналы.

Ms. fr. 14639. “Некалькі заўваг па гісторыі [праўлення] Карла XII, караля Швецыі, напісанай п. Вальтэрам і надрукаванай ў Базелі у 1731 г.” Станіслава Панятоўскага (XVIII ст., арыгінал).

Ms. fr. 15967. Дакументы, якія датычацца Польшчы, Расіі, Швецыі і Даніі, у асноўным — зносін гэтых дзяржаў з Францыяй (1567–1660).

Арк. 485–500. Дакументы, якія датычацца зняволення ў Сізероне прынца Казіміра, брата караля Польшчы, 1639 г. (копія).

Арк. 580–585. “Прычыны і ход Маскоўскіх войн” (XVII ст., арыгінал).

Ms. fr. 16936. Зборнік дакументаў, якія датычацца Рэчы Паспалітай: элекцыя і праўленне Генрыха дэ Валуа (1573–1574); дыпламатычныя зносіны з іншымі дзяржавамі (1609–1674).

Арк. 32, 33. Вытрымкі з актаў канцылярыі караля і вялікага князя, XVI ст. (італ. мова, арыгінал).

Арк. 35. “Спадчынная і закладзеная маёмасць у Вялікім Княстве Літоўскім і ў Падляшшы”, XVI ст. (лацін. мова, копія).

Арк. 36, 37. “Абвінавачанні некаторых асобаў [у атрыманні] даходаў з ясаў, як у Вялікім Княстве Літоўскім, так і ў Лівоніі, з вялікімі выдаткамі і стратамі для скарбу Яго Каралеўскай Міласці”, XVI ст. (лацін. мова, арыгінал).

Арк. 56–72. Рэляцыя кардыналу Озіюсу аб элекцыі Генрыха дэ Валуа, побыце паслоў Рэчы Паспалітай у Францыі і падарожжы Генрыха ў Польшчу, XVI ст. (чарнавік [?]).

Арк. 84–87. Заклучныя акты элекцыйнага сейма, 16–20.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 91–96. Паўнамоцтвы і інструкцыі для паслоў Рэчы Паспалітай, накіраваных у Францыю, 22.05.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 103–114, 149–153, 171–177. Акты караля Францыі Карла IX і Генрыха, герцага Анжуйскага, якія зацвярджаюць пагадненні, заклучаныя іх пасламі са станами Рэчы Паспалітай, 10.09.1573 г. (лацін. мова, копія).

Арк. 154–156. “Паўнамоцтвы, дадзеныя каралём Карлам IX біскупу Валенсійскаму, прапаноўваць усялякую дапамогу палякам у выпадку, калі яны абяручу яго брата каралём”, 1573 г. (копія).

Арк. 157–170. “Дагавор аб саюзе і вечнай канфедэрацыі, заклучаны ўпаўнаважанымі караля Карла IX і герцага Анжуйскага з саслоўямі Каралеўства Польскага з нагоды элекцыі названага герцага Анжуйскага каралём Польшчы 16 мая 1573 г. і зацверджаная каралём Карлам IX 10 верасня 1573 г.” (лацін. мова, копія).

Арк. 178–182. “Акт элекцыі пана герцага Анжуйскага каралём Польшчы”, 13.09.1573 г.

Арк. 227–235. “Вытрымка з аднаго ліста, ад імя саслоўяў Масковіі да спадароў радных караля Польскага і вялікага князя літоўскага і перакладзенага з польскай у 1609 г.” (дата недакладная, бо ліст не мог быць датаваны раней за 1612 г., копія).

Ms. fr. 16937. “Мемуары пра шматлікія рэчы, якія датычацца Польшчы, [складзеныя], каб служыць асвеце караля, што накіроўваецца ў гэтую краіну. 1574”. Арыгінал.

Арк. 1–3. “Парадак і пасады сенатараў Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (лацін. мова).

Арк. 4. “Памятка пра пасады і месцы паслоў земскіх як з Польшчы, так і з Літвы, якія звычайна прыбываюць на сеймы”.

Арк. 5–9. “Падрабязная справаздача каралю, як рэпрэзентаваць яму розныя асноўныя палажэнні, што дапамогуць па справядлівасці вырашаць справы ў яго каралеўстве”.

Арк. 30–52, 58–70. Розныя справаздачи, якія датычацца сродкаў “павелічэння прыбыткаў караля”.

Арк. 53–57. “Справаздача п. Аляксандра Гваньіні, старосты віцебскага”.

Арк. 71–76. “Справаздача, зробленая [разам] з Якубам Ляскоўскім, люстратарам Я. К. М. у зямлі Жмудскай і на прылеглай тэрыторыі Літвы”.

Арк. 77, 78. “Справаздача, зробленая [разам] з Саўлам з Венецыі, яўрээм”.

Арк. 79, 80. “Іншая справаздача, зробленая [разам] з названым Саўлам”.

Ms. fr. 16938. “Зборнік дакументаў, якія датычацца Польшчы і Масковіі (1524–1639)”. Копіі.

Арк. 24–71. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 149–186.

Арк. 100–108. “Прамова князя [Януша] Радзівіла на асамблеі саслоўяў Польшчы”, 1613 г. (лацін. мова).

Арк. 136–142. “Дагавор 1617 г. перад Пасхаю, учынены паміж прынцам Уладзіславам, каралевічам, або сынам меншым караля Жыгімонта, гаспадара Польскага, караля Шведскага, абраным імператарам Масковіі, з аднаго боку, і Рэспублікай, ці Аб’яднаннем Каралеўства Польскага і Вялікага Княства Літоўскага” (лацін. мова).

Арк. 157–176. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 244–248, 258–273.

Арк. 177–185. “Мірны дагавор паміж каралём Польскім і вялікім князем Маскоўскім. 13 чэрвеня 1634 г.” (лацін. мова).

Арк. 185–199. “Кароткі выклад прычын і ходу войн паміж палякамі і маскавітамі, прадстаўлены імператару для інфармацыі” (XVII ст., лацін. мова).

Арк. 238–292. Гл.: Ms. fr. 2757, арк. 207–244.

Арк. 293–303. Гл.: Ms. fr. 16936, арк. 227–235.

Арк. 325–354. “Ліст вялікага князя маскоўскага да вялікага сеньёра 1613 г.”, з апісаннем падзей 1605–1612 гг. у Масковіі і ролі Рэчы Паспалітай у гэтых падзеях.

Ms. fr. 20141. “Зборнік дакументаў пра Польшчу (1424–1705)”. Копіі і друкі.

Арк. 23–30, 33–38, 113–115, 123–129. “Генрыкавы артыкулы” і “Пакт канвента”, 1573 г. (лацін. і пол. мовы).

Арк. 59–89. Дзве прамовы Жана дэ Манлюка на элекцыйным сейме, 10–25.04.1573 г. (лацін. мова, друк.).

Арк. 121–123. “Пастанова аб элекцыі”, 20.05.1573 г. (лацін. мова).

Арк. 218, 219. “Рэляцыя аб лютасцях, учыненых вялікім князем Маскоўскім над каталіцкімі святарамі Полацкага кляштару ў Беларусі 11 і 12 ліпеня 1705 г., накіраваная папе п. нунціем у Польшчы”.

Ms. fr. 20162. Зборнік дакументаў па гісторыі Францыі, якія паходзяць ад братоў Сент-Март. [Т.] 7.

Арк. 149–164. Выпіскі, якія датычацца казакаў, Польшчы, Масковіі і Літвы.

Ms. fr. 22785. Калекцыя абата Данжо пра становішча Францыі ў часы Людовіка XIV. [Т.] 193.

Арк. 81–230. “Жыццё пана князя Багуслава Радзівіла” (лацін. мова).

Ms. fr. n. a. 7488. Калекцыя “мемуараў” пра літургіі ўсходніх цэркваў і дакументаў, якія датычацца дыпламатычных і рэлігійных спраў у другой палове праўлення Людовіка XIV, сабраная абатам Эўсебам Рэнадо. [Т.] 40. Выпіскі з дэпеш французскіх паслоў пры Рымскім двары і іншыя дыпламатычныя дакументы (1594–1616), пісаныя рукою Эўсеба Рэнадо.

Арк. 91. Заручыны караля Польшчы з Луізаі Шарлотай Радзівіл, 1688 г.

- Ms. fr. n. a. 9705. "Папка Антуана Ланцло". [Т.] 74. Генеалагічныя дакументы.
Арк. 66. "Генеалагічныя дакументы, складзеныя ў 1699 г. для князей Радзівілаў" (копія).
- Ms. fr. n. a. 9819. "Калекцыя Ланцло". [Т.] 188.
Арк. 39–43. "Інтарэсы маскавіта ў Літве і Лівоніі" (XVII ст., арыгінал [?]).
Арк. 188, 189, 192–194. "Дагавор саслоўяў Літвы з графам дэ ла Гардзі, галоўным скарбнікам Швецыі, 18 жніўня 1655 г." (лацін. мова, копія).
Арк. 208–251, 257–287. "Кароткі нарыс гісторыі Польшчы" (XVIII ст., арыгінал).
Арк. 297–301. "Пра Польшчу" (XVIII ст., выпіскі).
Арк. 357. "Прапановы шведаў палякам" (1655 [?], італ. мова, арыгінал [?]).
- Ms. lat. 3876. "Славянская граматыка, напісаная Іванам Ужэвічам, студэнтам тэалогіі слаўтаў Акадэміі Парыжскай. Парыж, год ад нараджэння Божага 1643" (лацін. мова, арыгінал).
- Ms. sl. 7. "Розмова = Беседа". Русінска-рускі размоўнік (XVII-XVIII ст., арыгінал).
- Ms. sl. 30. Зборнік копіяў па гісторыі міжцарства 1572–1573 гг. у Рэчы Паспалітай.
Арк. 2–33. Дакументы на польскай мове, лацінскія пераклады якіх гл.:
Ms. fr. 3274, арк. 85–99.
Арк. 170–172. "Мемуар" Міхала Гарабурды, пасла ВКЛ у Масковіі, пра сваю місію, снежань 1572 – люты 1573 г. (пол. мова).
Арк. 175–186. Заключныя дакументы элекцыйнага сейма, 10–20.05.1573 г. (пол. і лацін. мовы).
- Ms. sl. 31. "Канстытуцыі і ўхвала вальнага кароннага двухтыднёвага сейма ў Брэсце Літоўскім. Года Божага MDCLIII [1653], дня 24 сакавіка адпраўленага" (пол. мова, арыгінал).
- Ms. sl. 32. Зборнік копіяў лістоў і прамоў на польскай мове (XVII ст.).
Арк. 36–44. Ліставанне Крыштофа Радзівіла, літоўскага гетмана, з караём і вялікім князем Жыгімонтам Вазай і Львом Сапегай, віленскім ваяводам, 14.08.1620–03.12.1625 г.
- Ms. sl. 105. "Творы св. Дзянісія Арэапагіта з каментарыямі св. Максіма, перакладзеныя на стараславянскую мову ... і перапісаныя ў пачатку XVI стагоддзя (1511–1517) манахам-русінам, верагодна, у манастыры ў Тураве ў Вялікім Княстве Літоўскім".

КАРОТКІЯ ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ

- Адамушка Уладзімір** — кандыдат гістарычных навук, намеснік старшыні Дзяржаўнага камітэта па архівах і справаводству Рэспублікі Беларусь (Мінск).
- Брэгер Герман** — галоўны палеограф аддзела старажытных актаў Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі, член грамадскай камісіі “Вяртанне” Беларускага фонду культуры (Мінск).
- Высоцкая Надзея** — доктар мастацтвазнаўства, прафесар, загадчык аддзела старажытнабеларускага мастацтва Дзяржаўнага мастацкага музея Беларусі, член грамадскай камісіі “Вяртанне” (Мінск).
- Гваздзёў Сяргей** — мастацтвазнаўца (Мінск).
- Грыцкевіч Валянцін** — кандыдат медыцынскіх навук, дацэнт Санкт-Пецярбургскага інстытута культуры (Санкт-Пецярбург, Расія).
- Жлутка Алесь** — кандыдат філалагічных навук, старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (Мінск).
- Каўка Аляксей** — доктар філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута сусветнай літаратуры Расійскай акадэміі навук (Масква, Расія).
- Кулажанка Уладзімір** — малодшы навуковы супрацоўнік Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны (Мінск).
- Ліс Арсень** — доктар філалагічных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя К. Крапівы НАН Беларусі, член камісіі “Вяртанне” (Мінск).
- Літвін Аляксей** — кандыдат гістарычных навук, загадчык аддзела ваеннай гісторыі савецкага перыяду Інстытута гісторыі НАН Беларусі (Мінск).
- Лялькоў Ігар** — Д. Е. А. Універсітэта Парыж І–Пантэон–Сарбона (Францыя), спецыяліст 2-й катэгорыі Дзяржаўнага камітэта па архівах і справаводству Рэспублікі Беларусь (Мінск).
- Мальдзіс Адам** — доктар філалагічных навук, прафесар, загадчык аддзела Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Ф. Скарыны, старшыня грамадскай камісіі “Вяртанне” (Мінск).
- Нікалаеў Мікалай** — доктар філалагічных навук, загадчык аддзела рэдкай кнігі Расійскай Нацыянальнай бібліятэкі (Санкт-Пецярбург, Расія).

- Нікандраў Мікалай** — галоўны эксперт аддзела рэстытуцыі культурных каштоўнасцей Міністэрства культуры Расійскай Федэрацыі (Масква).
- Побаль Леанід** — доктар гістарычных навук, прафесар, галоўны хавальнік фондаў Музея гісторыі НАН Беларусі (Мінск).
- Пуцко Васіль** — намеснік дырэктара па навуковай рабоце Калужскага абласнога мастацкага музея (Калуга, Расія).
- Пятровіч Наталля** — аспірантка Інстытута гісторыі мастацтва Польскай акадэміі навук (Варшава).
- Рошчына Таццяна** — загадчык аддзела рукапісаў, рэдкіх кніг і старадрукаў Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі, член камісіі “Вяртанне” (Мінск).
- Сафонава Галіна** — навуковы супрацоўнік Калужскага абласнога краязнаўчага музея (Калуга, Расія).
- Скалабан Віталь** — кандыдат гістарычных навук, дарадца Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы (Мінск).
- Стужынская Ніна** — кандыдат гістарычных навук, дактарант Інстытута гісторыі НАН Беларусі (Мінск).
- Шумейка Міхаіл** — кандыдат гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы (Мінск).
- Шымчук Эўгенія** — польскі гісторык (Варшава). Артыкул для перакладу ўзяты з выдання: Teki Archiwalne: Seria nowa. Warszawa, 1997. Т. 2 (24). S. 249–257.
- Яніцкая Мая** — кандыдат мастацтвазнаўства, старшы навуковы супрацоўнік Беларускага інстытута праблем культуры, член грамадскай камісіі “Вяртанне” (Мінск).
- Янушкевіч Язэп** — кандыдат філалагічных навук, загадчык аддзела археаграфіі Беларускага навукова-даследчага інстытута дакументазнаўства і архіўнай справы (Мінск).
- Яцкевіч Зміцер** — вядучы навуковы супрацоўнік Нацыянальнага архіва Рэспублікі Беларусь (Мінск).

ПАКАЗАЛЬНІКІ

Для зручнасці карыстання зборнік суправаджаецца персанальным і геаграфічным паказальнікамі. На жаль, абмежаваныя магчымасці не дазволілі дадаць да іх прадаметны.

Складанне паказальнікаў было звязана са значнымі цяжкасцямі. Далёка не ўсе персаналіі і мясціны ў архіўных крыніцах паддаваліся ідэнтыфікацыі. Шматмоўнасць тэкстаў прымусіла побач з беларускай указаць рускую, польскую, лацінскую і іншыя формы напісання. Абмежаванасці ў месцы і часе прымусілі складальніка абыходзіцца без падрабязных характарыстык, зыходзіць пераважна з таго, што ёсць непасрэдна ў тэксце.

У паказальніках дадатковыя характарыстыкі даюцца ў тых выпадках, калі ў крыніцы ўказана адно прозвішча, адно імя або з аднолькавым напісаннем сустракаюцца дзве і больш асобы ці мясціны. Напісанне даецца на той мове, на якой яно выступае ў тэксце. Іншамоўныя варыянты ўказваюцца пераважна ў дужках і без адсылальнікаў. Звесткі лацінайцамі выдзяляюцца толькі ў тых выпадках, калі ў тэкстах няма кірылічных адпаведнікаў. У геаграфічным паказальніку за аснову бярацца сучасная назва, мясціны, якія знаходзяцца за межамі Беларусі (за выключэннем сталіц), называюцца з указаннем сённяшняй краіны.

ІМЯНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

А., хранитель — 224

А. В. — 151

Абиев Н. А. — 288

Абіхт А. — 125

Аборскі — 88

Абрамавичус В. — 123

Абрамовіч, старасціна — 77

Абрамовіч А. — 113

Абрамовіч Людвік — 124, 125

Абрамчык М. — 123

Абрантовіч Ф. — 119

Абуховіч Альгерд — 117

Август (August) II — 189, 220–222, 249

Агінскі, віцебскі кашталян — 90

Агінскі, маршалак — 93

Агінскі Аляксандр, троцкі ваявода — 82, 323

Агінскія — 153

Агінскія, полацкія ваяводы — 79

Адамовіч В. — 125

Адамовічы — 152

Адзінокі Вінцук — 113

Адынец — 84

Адынец Антон Э. — 156, 314

Адэля з Устроні — 155

Ажэшка Эліза — 118, 126, 314

Азгур Заир — 233

Айхведэ Вольфганг — 56

Александр Великий — 225

Александров — 296

Александровіч — 88, 99

Александрович Андрей Иванович — 233

Алексюк П. — 121

Апелькавіч Юрый (Георгій) — 318, 328

Алена, маскоўская царэўна — 19

Алёна — 115

Аліхвер А. В. — 117

Альберт, арцыбіскуп Прусіі і Лівоніі — 50, 51

Альберт, герцаг Мекленбургскі — 54

Альбіцкі К. И. — 234

Альгерд, князь — 20

Альды, венеціянцы — 285
Альперинг Гершель — 204
Альшэўскі Ян — 77
Аляксандр, вялікі князь літоўскі — 19, 324
Аляксандр II (Аляксандр II), цар — 13, 220
Аляксандр Неўскі — 16
Аляксандр IV, папа — 51, 52, 54
Аляксей Міхайлавіч, цар — 12, 242
Аляксееў Л. В. — 271
Аляхновіч Ф. — 113, 125
Амбражэвіч Самуель — 76
Амельчанка Альфонс — 100
Амельчанка Станіслаў — 100
Амельяновіч Аляксей Цімафеевіч — 101
Анацэвіч І. — 241
Андраюк В. — 241
Андрэй, князь Полацкі — 55
Анеля, княгиня — 198
Анісковіч Ігнат — 113
Анна, княжна — 218
Анна, сястра Сігізмунда II Аўгуста — 278
Анна Иоанновна, імператрыца — 208
Аношка Ян — 117
Антониус Массовиус, пастор — 56
Антонов — 292
Антропов — 234
Анучын Дз. М. — 271, 273
Анцута, ксёндз — 82
Анцыповіч — 308
Анчыц В.-З. — 152
Анчыц У.-Л. — 152
Арбузаў Л. — 49
Арецо Томазо, маркіз — 229
Аржансон дэ, маркіз — 326, 329
Арно Антуан — 285
Арол М. (Пятэльскі С.) — 113, 118
Аронов — 291
Арсеннева Н. — 113
Арцішэвіч — 241
Арцішэўскі Тамаш — 166
Арэнь Барыс — 107
Арэскін Р. — 287
Асаевіч Соф'я — 107
Асальніцкая — 153, 269
Асвятніцкі Ст. — 117
Асінскі Геранім — 76
Аскеркі, навагрудскія кашталяны
і мазырскія старосты — 90
Асмалоўскі Ежы — 147
Астоя — 157
Астравухава Аляксандра — 77

Астрожскія (Острожские), князі — 21, 236
Астрэйка, мсціслаўскі падстолай — 86
Атон IV, імператар — 50
Аўгуст (Август III, Augusto III), кароль
— 189, 218, 221, 246, 253
Аугустинович С. — 232
Аўгусцін Аўрэлій — 285
Аўдзевіч Антон — 122
Аўраміі Смаленскі — 17
Аўсяны, ваўкавыскі войскі — 83
Аўчыннікаў Я. — 117
Ахмет, султан — 323
Ахремчык Іван — 233

Бабарэка — 308
Бабечкі Габрыель — 82, 88
Бабінскі — 295
Бабраўніцкі Лявон — 77
Бавароўскія — 312
Багалюбаў Мікалаі — 239
Багатыроў А. — 127
Багаціновічы — 122
Багдановіч Адам — 116, 238
Багдановіч Ева, аршанская ротмістраўна
— 86, 89
Багдановіч Казімір — 82
Багдановіч Любоў — 101, 109
Багдановіч (Богданович) Максім — 113, 118, 227
Багдзевіч Андрэй — 77
Багушэвіч — 84
Багушэвіч Францішка — 155, 311, 313, 314
Бадлер Ш. — 151
Бадунова П. — 113, 129
Бадзун дэ Куртэнэ Я. — 313
Бажо — 324
Базарэўскі Аляксандр — 81
Базен — 329
Бакач П. — 300, 304
Бакке — 34
Балабан Гедэон — 314
Бахаловіч — 117
Балвановіч Я. — 312
Балінскі Міхал — 314
Бальбіновіч — 83
Баляслаў Харобры — 275
Баніфацый VIII, папа — 52, 54
Банклеўскія — 152
Баран Сяргей — 126
Бардскі М. — 152
Барклай-де-Толлі [М. Б.]
— 180, 217–219, 221, 222

Баркоўскі А. — 113
 Барталамей, папскі нунцый — 54
 Барташэвіч, суддзя — 88
 Барткевіч — 80
 Барута — 125
 Баршчэўскі Я. — 155
 Барысавец — 308
 Басевіч — 301
 Басюэ Жак — 285
 Баторый Стэфан — 99, 184, 189, 275–279
 Баўфала Максіміліян — 143
 Бахматовіч К. — 155
 Бацюшкаў (Батюшков) П. Н.
 — 19–21, 23
 Баччiarеллі, художник — 222, 223, 225
 Бедны А. — 114
 Бейль П'ер — 285
 Бекшта А. — 22
 Белабоцкі Ян Андрэй — 237
 Белазоры — 80
 Беларус П. (Яленскі) — 115
 Беліковіч Феліцыян — 79
 Белоусов Иван Алексеевич — 234
 Бельский, барон — 182
 Белявит, кс. — 197
 Беляк В. — 303
 Бем, генерал — 226
 Бенавентура Джавані — 285
 Бенядзікт, папа — 139
 Берингер — 195
 Бернард, абат — 54
 Бетанскі, абат — 329
 Бжастоўскі — 137
 Бібікаў А. — 283
 Биданович Северин — 68
 Бикенмахер — 195
 Білевічы — 122
 Бимвенок, барон — 181
 Біржышка М. — 114, 116
 Біруковіч — 307, 308
 Біруля, віцебскі лоўчы — 82
 Боброва Е. И. — 282
 Богуш—Сестранцэвіч Станіслаў
 — 134, 140, 240
 Богша Лазар — 11
 Богданович Адам — 67
 Боданович Виктор — 67
 Боданович Тадзуш, принц — 64
 Бодренко А. Я. — 236
 Боеў — 117, 119
 Болеслав Смелый — 222, 223
 Болеслав III Кривоустый — 193
 Борисова Анна — 45
 Борисова Марья — 46
 Борк Валяр'ян — 82
 Бохан Д. — 125, 126
 Бош Яўгенія — 297
 Брадоўскі Антоній Станіслаў — 275, 280
 Брадоўскі Ігнацій — 155
 Брадоўскі Станіслаў, віскі стольнік — 81
 Браніцкі, граф — 329
 Браніцкія — 150
 Брантом — 285
 Брауншвейг—Брандэбургскі
 Людовик Рудольф, герцог — 221
 Брихничев — 295
 Бронскі, суддзя — 88
 Брукнер А. — 313
 Брус Я. — 287
 Брэжга Б. — 114
 Брюсов В. Я. — 233
 Буверман, художник — 225
 Буда І. — 114
 Бударагін В. — 241
 Будзіловіч (Будилович) Антон — 236, 312
 Будкевіч А. — 156
 Будны Беняш — 238
 Буйло К. — 114
 Буйніцкі Я. — 114
 Букаты Яўген — 122
 Буковский — 198, 199
 Булак—Балаховіч Станіслаў
 — 129, 165, 302, 308
 Буланік Д. — 241
 Булгак И., митрополит — 230–232
 Булгак Ян — 153
 Булгакі, рэчыцкія падчашыя — 84
 Булгароўскі Ігнат — 152
 Булінгер Генрых — 285
 Бульба Альгерд — 110
 Бунг Ф.—Г. — 48, 49
 Бурбіс А. — 297
 Бургельский Альберт — 180, 198, 200–203
 Бурхард, Вялікі маістр Тэўтонскага ордэна
 — 52
 Бусел — 301
 Бухальц Ян — 80
 Бухтароўскі — 153
 Быкоўскі Аляксандр — 77
 Быкоўскі Ігнацій — 153
 Быліна Я. — 114
 Былінскі Казімір — 83

Быхаўцы — 81
Бычкоў Ф. — 242
Бэр К. — 284, 287
Бядуля З. (Ясакар) — 113, 115
Бялыніцкі Біруля (Бялыницкий Бируля
Витольд Каэтанович) — 111, 233
Бяляўскі — 89
Бяляцкі, чашнік — 88
Бязозка А. — 113, 121

В. Ч. — 59
В. Юры — 120
Вазняк Міхайла — 269
Вайдзінская Лідзія — 101
Вайдзінскі — 101
Вайніловіч, скарбнік — 90
Вайніловічы — 152
Вайноўскі Даніель — 79
Вайцяхоўская-Юркевіч — 111
Вайшвіла Язафат — 153
Вайшвілайтэ І. — 22
Валадковіч — 80
Валадковіч, гаенскі староста — 87
Валадковіч Міхал — 241
Валадковіч Пётр — 86
Валадковіч Ф. Ф., мітрапаліт — 139
Валаховічы — 81
Валечка (Waleśka) Эдвард — 313
Валіцкі Аляксандр — 151, 241, 313
Валовіч — 89
Валовіч, літоўскі маршалак — 81
Валодзька — 89
Валодзька В. (Кошчыц) — 152
Валоцька — 308
Валуев, дзействительный
тайный советник — 187, 204
Вальдгауэр — 226
Валько Сцяпан — 120
Вальтар В. — 120
Вальтэр — 151, 324, 325, 329
Валюжынч — 88
Ванцэці — 303
Ванькевіч Стэфан — 76
Ваньковіч — 89
Ваньковіч, паручнік — 87
Ваньковіч Станіслаў — 147
Ваньковічы — 87
Варанецкія — 89
Варейкіс — 292
Варонка Я. (І.)
— 119, 120, 121, 128, 159, 300, 303

Вархам, художник — 225
Васіленя А. — 123
Васілеўскі Леан — 164
Васілеўскі М. — 100
Васілёк М. — 120
Васільчыков А. А. — 182, 183
Ватто, художник — 225
Воўк Мікалай, смаленскі падстолій — 78
Ваякоўскі Юзаф — 243
Вейганг, генерал-лейтенант — 27
Велявейскі Г. — 154
Венжык Якуб — 18
Венк Магер — 148
Верамей М. — 120
Верашчакі — 89
Вергілій — 283
Вернікоўскі Ф. — 120
Вестэрас — 54
Вігель Ф. Ф. — 236
Вільгельм, біскуп — 50
Вільгельм з Урытэршайна — 55
Вільнёў дэ, маркіз — 325, 329
Вільчык, смаленскі кашталян — 81
Вінаградаў А. — 19
Вініус А. — 287
Вінрых з Кніпродэ, Вялікі магістр Тэўтонскага
ордэна — 54, 55
Вінрых, пляменнік Вінрыхы — 55
Віславух С. — 120
Вислицкий — 196
Вітановіскі Ян — 75
Вітаўт — 19
Віткевіч Я. — 120
Вітковіч В. (В. Грышкевіч?) — 120
Вишневецкая Текля — 198
Вишневецкий, князь, краковский каштелян
— 190
Вишневецкий Михаил — 226
Вішнявецкі, князь, літоўскі канцлер — 82
Вішнявецкі Міхал, гетман — 325
Віюк-Каяловіч Альберт — 324
Владкоўскі, кс. — 138
Воббе Мартин — 192, 197, 198
Война, наваградская кашталянава — 77
Война Андрэй — 312
Войтехович Любовь — 45, 46
Вольскі Францішак — 82
Вольскі Ян — 197, 198
Вольсказона Хелена — 62
Волян Багуслаў — 78
Вонлярлярскі Ян Геранім — 312

- Врангель Н. Н. — 280
 Врангель П. — 304
 Вратноўскі Фелікс — 314
 Врхліцкі (Vrchlicky) Яраслаў — 313
 Всеволожский Иван Александрович — 186
 Вуйціцкі Казімеж — 313
 Выславах В. — 151
 Высоцкая Н. Ф. — 17, 57
 Вышамерскі Тадэвуш, ротмістр — 75
 Вянцоўскі Станіслаў — 79
 Вярбіна Антон — 120
 Вяршынін М. — 304
 Вярэга Уладзіслаў — 313
 Вярэга-Дарэўскі А. — 120
- Г**абсбург — 321
 Гагалушка Аляксандр — 101
 Гадзевіч Эдвард — 176
 Гадлеўскі В. — 115, 119, 125, 304
 Галавацкі Якаў Ф. — 311–313
 Галаўня Аляксандр — 82
 Галаўня В. — 151
 Галаўня Раман — 78
 Галенчанка Георгій — 264
 Галецкі Ваўжынец — 78
 Галінскі Тэадор — 77
 Галінскі Юзаф — 82
 Галкі — 83
 Галкоўская — 127
 Галкоўскі Канстанцін — 124, 127
 Галомбэк І. — 125
 Галоўчыц, аршанскі падстароста — 87
 Галубок У. — 115, 233
 Галынскі, пісар — 99
 Галынскі, суддзя — 88
 Гальт, магістр Тэўтонскага ордэна — 52
 Гамуліцкі В. — 125
 Ганзага Луі дэ, герцаг Неверскі — 320
 Ганзага Шарль дэ, герцаг Неверскі — 321, 328, 329
 Ганорый III, папа — 52
 Гапановіч Базыль — 101
 Гапановіч Вольга — 101
 Гапановіч Ганна — 101
 Гапен Ежы — 104
 Гарабурда Міхал — 328, 332
 Гарадзецкі Зыгмунт — 313
 Гарбачкі Гедзон — 139
 Гардзі дэ ла, граф — 322, 332
 Гарнастаі — 122
 Гарновская — 196
 Гарошка Л. — 119
 Гарошка Эзіяш — 79
 Гартны Цішка (Тишка Гартный; Жилунович Зміцер Федорович) — 115, 120, 232, 291
 Гарун А. (Жывіца; Прушынскі А.) — 115, 118, 120, 131
 Гарацкі М. (Мышка) — 115, 117
 Гасеўскі Аляксандр — 323
 Гаудринг — 195
 Гаўрыловічы — 238
 Гваньіні Аляксандр — 320, 331
 Гвоздавер М. Д. — 271
 Гедройцы — 324
 Гедымін — 53, 54, 324
 Гейдрих — 28
 Гельтман — 296
 Гемпель У. — 115
 Геніюш Ларыса — 304
 Генрых, Вялікі магістр Тэўтонскага ордэна — 50, 53
 Генрых Валуа дэ, герцаг Анжуйскі — 318–320, 327, 329, 330
 Герман Владислав, кароль — 193
 Германовіч Я. — 119
 Герцен А. — 115
 Герцык — 89
 Герцык, полацкі мастаўнічы — 85
 Гехт Альберт — 55
 Гжэгажэўскі І. — 155
 Глебуб, старадубскі падкаморый — 75
 Гілер А. — 155
 Гільдэбрант Г. — 49
 Гільзэн, мінскі ваявода — 83, 85
 Гільтэнбрант П. — 241
 Гінтэр, пісар — 98
 Гірый В. — 110
 Глебаў С. — 115
 Глембскі, аршанскі абозны — 82
 Глогер Аляксандра — 150
 Глогер Зыгмунт — 153, 313
 Глогеры — 153
 Глухоўская Тэадора Антаніна — 312
 Глушанін — 89
 Глябовіч Іван — 315
 Глябовіч Кацярына — 315
 Глякоўскі, кс. — 112
 Глямбоцкі Войцех — 76
 Гмырак Л. (Бабровіч) — 113, 123
 Гогенлэз Генрых — 50
 Голицын — 219, 294
 Головня А., епіскап — 231

Голубок (Голубев) Владимир Иосифович,
гл. Галубок У.
Гор Юзаф — 313
Горват, мазырскі ростміравіч — 87
Горкі М. — 115
Горскі, князь, мсціслаўскі ваявода — 77
Горскі, мінскі падкаморый — 80
Горскі Вацлаў — 76
Горыд Язэп — 102, 109
Гошталт Мацей, кс. — 80
Грабоўская Кацярына — 81
Граковіч-Гаўсманавя Міхаліна — 154
Граніт Пятрусь — 115
Греков, генерал-майор — 201
Грыньян де, графіня — 220
Громова О. А. — 287
Громько Михайло (Михаил Александрович)
— 233
Гротуз — 81
Грузинский А. Е. — 236
Грушэўскі М. — 115
Грузль Конрад — 53
Грыб Тамаш — 115, 125, 304
Грыгаровіч Іван — 238
Грыгаровіч Іосіф — 240
Грыгоніс — 234
Грыгорый XI, папа — 55
Грыгорый IX, папа — 52, 54
Грымуга Клеменс — 116
Грыневіч, лідскі чашнік — 80
Грыневіч А. — 120
Грыневіч В. (Грывіч В.) — 113, 115
Грыневіч Леанард — 115
Грынкевіч Б. — 119
Грынкевіч С. — 113, 120
Грыцкевіч А. П. — 227, 320
Грыцкевіч В. П. — 227
Грышкевіч А. — 115
Грышкевіч Франук — 115, 119, 121, 125
Грышкевіч Ян — 115
Грэфе Ф. — 284
Губаревіч Станіслава — 45
Губач В. — 47–49
Гудон, скульптор — 225
Гужов И. В. — 280
Гурка, падсудак — 75
Гурка, пісар — 97
Гурло А. — 115
Гурскі Канстанцін — 313
Гурыновіч А. — 115
Густаў Адольф, кароль — 240

Гутовский — 198
Гущин, прапорщик — 201, 204

Дабжанская Тэрэсіта — 156
Дабравольскі Барыс Аляксандравіч — 102
Дабравольскі Міхал — 102
Дабрасолаўская Гелена — 78
Дабрасолаўскі Станіслаў — 78
Дабрахотаў Павел — 240, 265
Дабрыяновіч Катрын — 114
Давойна-Сільвестровіч Мечыслаў — 314
Далэнга-Хадакоўскі Зарыян — 153
Даманскі, аканскі староста — 85, 88
Дамаслаўская Ядвіга — 81
Дамброўскі, суддзя — 86
Дамейка Ігнат — 155
Данейка — 114
Данейка А. — 122
Данжо, абат — 331
Даніловіч І. — 125
Даниловский, управляющий — 207
Данишевский — 295
Данэйка Стэфан — 78
Дарашкевіч Я. — 114
Дарналовіч, пісар — 87
Дарналовіч Міхал — 79
Дарэўскі Антоній — 79
Даўгяла — 88
Даўгяла Д. — 125
Даўгяла К. — 138
Дахтаровіч Францішка — 83
Дашкевіч Ігнацій — 240
Дварчанін Ігнат — 114, 118, 149
Дварэцкі М. — 115
Дедерко Я., еп. — 229
Дёдов — 295
Дезомм — 196
Дембинский — 226
Деревянко Владимир — 45
Дзеенка Ілля — 115
Дзеражынскі Ян — 76
Дзержавский Михаил — 198
Дзержинский Ф. Э. — 292–294, 296
Дзмітровічы — 82
Дзмітрый Растоўскі, свяціцель — 238
Дзюнамондэ, абат — 50
Дзю Перон дэ Кастэр — 326, 329
Дзюрбан, міністр — 329
Дзямідаў М. — 304
Дзяніс Мікола — 114
Дзяруга (Deuga) Аляксеі — 146, 147

- Дзятловіч — 308
Дилон Лейзер (Лях) — 201–202
Диманштейн — 293
Другаканскі, мсціслаўскі рэгент — 87
Дмахоўская-Яленская Эма — 125, 126, 155
Добраўскі П. — 241
Добрянскі Ф. М. — 5
Догель М. — 49
Дольче Карло — 225
Домбскія — 81
Донат, владыка — 236
Доўгін Анёл — 312
Доўнар–Запольскі М. — 114, 125
Драздова Яўгенія Андрэеўна — 102
Драздовіч, кс. — 136
Драздовіч Я. — 100, 105, 109, 112, 114, 123
Драко–Дракон — 294
Друцкі–Любецкі Геранім — 147
Друцкія–Сакалінскія — 85
Дрэма У. — 123
Дубейкаўскі–Вітан Лявон — 114, 151
Дубіна — 307
Дубоўка Уладзімір (Дубовко
Владимир Николаевич) — 114, 233
Дубранскі Юзаф — 81
Дубровіч Алесь — 114
Дубяга, мастаўнічы — 88
Дуж–Душэўскі К. — 114, 129, 130
Дунін–Вансовіч Станіслаў — 152
Дунін–Марцынкевіч Вінцэнт
— 114, 151, 155, 314
Дурач Тэадор — 168
Дучыц, мастак — 110
Душэўскі Аляксандр — 76
Дыбоўскі Б. — 125
Дыбоўскія — 83
Дылеўскі — 301
Дыло Язеп (Іосиф Леонтьевич) — 234, 291
Дыянісій Арэапагіт — 321, 332
Дэліль Клод — 324
Дэнгоф, лоўчы — 324
Дэнтар Зыгмунт — 157
Дэрэас, троцкі падчашы — 84
Дэспаты–Зяновічы — 152
- Е**вгеній Савойскі, прынц — 221
Евдокимов, исправник — 201
Егоров, чиновник — 207
Езавітаў К. (Кастусёнак)
— 114, 115, 299, 300, 304, 305
Елагін Н. В. — 236
- Елизавета Петровна, императрица — 189
Ельскі Аляксандр
— 125, 126, 151, 153, 155, 156, 314
Ельскі Людвік — 154
Ельскі Міхал — 153, 314
Ельскі Станіслаў — 153
Ельскі Іосиф — 65
Ельскія — 150, 153, 155
Ельцын Б. Н. — 56
Ермаловіч Антон — 149
Ермаловіч М. — 18
Ермаченко О. — 115
Ермачэнка Іван Абрамавіч (Аўраамавіч)
— 299–306
Есьман, навагрудскі канюшы — 84
Есьман, полацкі падчашы — 84
Есьмантовіч Ст. — 115
Еўлашоўскі Тодар — 153
Ефрасіння Полацкая — 11, 15
- Ё**ахім Е. (Joachim E.) — 47–49
Ёдка–Наркевіч Раман — 147
Ёдкі — 122
Ёрдан, абат — 53
- Ж**аба, віленскі падкаморый — 84
Жалкеўскі — 275, 277
Жальба Н. (Бяленка А.) — 120
Жалязоўская К. — 127
Жаўрыд Павел — 307–308
Жилунович, гл. Гартны Цішка
Жук–Грышкевіч Раіса — 108
Жукоўскі В. А. — 280
Жулкевскі Станіслаў — 66
Журанкова Ганна Рыгораўна — 102
Журанкоў Іван — 102
Журба Я. — 120
Жыгімонт Аўгуст II, кароль
— 275, 278, 320, 324, 327
Жыгімонт Ваза, кароль і вялікі князь
— 323, 332
Жыгімонт I Стары — 184, 188, 189, 278, 324
Жыгімонт III, кароль — 11, 165, 327, 331
Жыжэмскія — 83
Жылка У. — 120
Жылунович З., гл. Гартны Цішка
Жыноель Пётр — 102, 109
Жытлоўскі — 129
Жых Маўрыцы — 120
Жэлянтовіч Кшыштоф — 77
Жэро — 329

Забалоцкая К. — 228
Заблоцкія — 83
Забэйдэ-Суміцкі М. — 120, 127, 306
Завадскі Антоній — 240
Завадскі Ф. — 314
Завітневіч В. З. — 272
Завіша, пісарава — 79
Завіша, маршалак — 77
Завіша, мінскі харунжы — 82
Завіша Крыштоф, мінскі староста — 80
Загородскі У. — 120
Загурскі — 194
Зайкоўскі Канстанцін — 325
Залескі — 89
Залескі Браніслаў — 152, 158
Залескі Станіслаў — 83
Залескі Юрый — 78
Замбрыцкая — 80
Замбрыцкія — 87
Замойскія — 245
Запаско Я. — 267, 269, 270
Запольскі Міхась — 120, 123
Заранка — 83
Заранка, маршалак — 94
Зарэцкі — 78
Засім А. — 120
Засім М. (Крывіцкі М.) — 120
Засім Піліп — 120
Заславскі І. — 232
Заукель Ф. — 28, 33
Захарка А. — 120
Захарка В. — 299, 301, 304, 305
Збаражскі Стэфан — 318, 328
Збаражскія — 324
Збароўскі Ян — 329
Збигнев — 193
Збіеўскі Юзаф — 83
Згірскі, ксёндз — 81
Здраеўскі, полацкі чашнік — 81
Зейбель Іозеф — 70
Зелязей Віктар — 126
Зізаній Лаўрэнцій — 238, 239, 241
Злобин Степан Павлович — 233, 234
Злобина Виктория Васильевна — 234
Змагар А. — 303
Зорыч — 240
Зубов, князь — 189
Зых М. — 151
Зяюля А. — 117
Зямкевіч Р. — 114, 120, 151
Зянковіч, маршалак — 98

Зянковіч, наглядач архіва Віленскага
трыбунала — 73
Зянковіч, смаленскі кашталян — 84, 85
Зянковіч Ф., грамадскі дзеяч — 154
Зяновіч, полацкі падкаморый — 80, 81
Зяновіч Сямён — 240
Зяновічы, графы — 240
Зяновічы, чэрскія падкаморыі — 80
Зянькевіч Р. — 125

І И. Ф. З. — 221
Іван Грозны — 16, 189
Іванов — 292
Іваноўскі, мінскі староста — 86
Іваноўскі Вацлаў — 164
Іваноўскі Станіслаў — 148
Івашкевіч — 89
Івашкевіч Э. — 125
Івашкевіч Юліян — 83
Іверс А. — 115
Ігнат'ев, генерал — 201
Ігнацій, прынц — 64
Ізарн, арцыбіскуп — 54
Извеков В. И. — 280
Ільінскі Аляксандр — 234
Ільінскі — 292
Ільшэвіч Х. — 113, 115
Інакенцій XI (Іннокентый XI, Innocentius XI),
папа — 184, 185, 188, 189, 216, 225
Інакенцій III, папа — 50
Інакенцій IV, папа
— 50, 51, 54
Ініцкі Улад, гл. Паўлюкоўскі У.
Іодка Онуфрый — 205
Іодко-Наркевіч — 236
Іоффе А. А. 291, 292, 297
Іпель А. — 125
Ісаев, офіцер — 204
Ісаевіч Я. — 267, 269, 270
Ісай, сербскі манах — 321

К — 121
К-а Сымонка — 116
Кабылянскі Ян — 119
Кавалёнак Аляксандр Паўлавіч — 103
Кавецкі К. — 127
Кавецкі Ян — 81
Кавячынскі Крыштоф — 76
Каганец Карусь (Кастровіцкі
Казімір Карлович) — 116, 234
Кадыгробаў — 117

Казаноўскі Зм. — 116
Казаченюк Ольга — 45
Казаченюк Софья — 46
Казаченюк Татьяна — 45
Казлоўскія — 89
Кайгародаў — 123
Каламайска-Саед Марыя
(Kalatajska-Saed M.) — 20
Калецкі, эйшышскі староста — 81
Калиновский, буфетчик — 201
Каліноўскі Віктар — 150, 153
Каліноўскі Кастусь — 110, 111, 119, 154
Каліноўскі Ю. — 126
Калмановіч М. І. — 298
Калпак — 308
Калубовіч А. — 5
Калчак — 130
Кальвін Жан — 285
Кальмансон — 294
Каляк Вацлаў — 170
Калянкоўскі Людвіг — 147
Камароўскі Базыль — 116
Кандратовіч — 117
Кандратовіч Крыштоф — 81
Кандратовіч Ян Антон — 22
Каніскі Георгій — 12, 139, 315
Канстанцін, кароль — 52
Канчэўскі А. — 119
Канчэўскі Ігнат — 116
Каняцпольскі Станіслаў — 275
Капернік М. — 104, 108
Капроўскі Ян — 80
Караткевіч У. — 151
Каратынскі Вінцэсь — 126, 152, 155
Каратынскі Г. — 151
Каратынскі Людвік — 153
Карл Вялікі — 317
Карл XII, кароль — 324
Карл IX, кароль — 318, 327, 329–330
Карл IV, рымскі імператар — 54
Карловіч Аляксандр — 314
Карловіч Ірэна — 314
Карловіч Ян — 125, 126, 311, 313–314
Карнавухаў Ян — 116
Карнілаў І. — 313
Карп Караль — 266, 267, 271
Карпава Уладзіслава — 77
Карпінскі Ф. — 152
Карскі Я. (Карский) — 116, 125, 157, 268, 270
Карцан Я. — 286
Карчевский — 198
Карызыны — 122
Карытка Стэфан — 80
Карыці Казімір — 82
Карыцынскі, кс. — 134
Карэнга Уладзіслаў — 77
Кастравіцкая — 79
Кастравіцкая Людвіка — 151
Кастравіцкі Кароль — 119
Кастравіцкі Самуель — 79
Кастравіцкія — 122
Кастэр Ж.-А. (Castera J.) — 283
Касцевіч, гл. Краўцоў Макара
Касцюшка М. — 122
Касцюшка Стэфан — 81
Касьяненко Николай — 45
Касяк Ян — 100, 103, 112
Катанін — 292
Катовіч Міхал — 85
Катовіч Ян — 105
Каўці К. — 116
Кахановіч Анастасія — 103
Кахановіч М. — 116
Кацярына, каралева — 275
Кацярына II (Екатерина II), імператрыца
— 140, 221, 283
Качалаў В. І. — 127
Квятковский — 198
Кейлер Эміль — 58
Келтыка Дадзібог — 77
Кемпійскі Тамаш — 312
Кемпинская София — 197
Кемпинский Павел — 197
Кібарт І. — 125
Кізевіч Міхал — 116
Кізікоўскі Якуб — 325
Килкуцкі — 198
Кіплінг Р. — 116
Кірэев А. А. — 235
Кіркор Адам Ганоры
(Киркор Адам Гонорий)
— 125, 152, 154, 155, 314
Кіркор Казімір — 139
Кіркор Марыя — 314
Кіркор Цаліна — 314
Кірыла Тураўскі — 238, 239, 241
Кісілевіч Мікалай — 103
Кіслы Стасюк — 116
Кішка, кашталян — 75
Кішкель А. (Сумны Максім) — 116, 119
Клакоцкі — 80
Клакоцкі Казімір — 78

Клангевіч, гродзенскі губернатар — 144, 145
Клімент IV, папа — 52
Климкович Михась (Михаил Николаевич)
— 234
Клімовіч Адольф — 127, 304
Клышинский А. — 232
Клюкоўская, ваўкавыская скарбнікава — 87
Ключановіч М. — 116
Кнорин [В. Г.] — 292, 295, 296
Кнорин, полковник — 199
Кобергер А. — 283
Кованько — 200, 202
Колас Якуб (Міцкевіч К. М.,
Мицкевич Константин Михайлович)
— 115, 116, 124, 126, 127, 234
Колодеев И. Х. — 6
Коль Г. — 56
Кольберг Аскар — 314
Комар І. — 154
Комаровский Алоизий — 198
Комнін Аляксей, царэвіч — 15
Конигбек — 195
Контрым К. — 156
Конці, прынец — 324
Конці Апалінары — 314
Корабавы — 276
Корвін-Гасеўскі Крыштоф — 322, 326
Корвін-Касакоўскі Міхал Станіслаў — 147
Корвін-Красинский А. В. — 236
Кореев Н. В. — 235
Корзан Тадэвуш — 312, 314
Корнеев — 234
Корсак — 205
Корсак, дэвіца — 196
Корсак, смаленскі харужы — 81
Корсак Уладзімір — 154
Корф Аляксандр, каршоўскі цівун — 80
Костра Станіслаў — 76
Костра Юрый — 76
Костровецкий — 195
Костюшко [Т.] — 72, 226
Косць Г., палкоўнік — 140
Косырев В. — 294
Котович Иоанн Антонович — 235
Котцьч Ян — 145
Коўзан — 114
Коўш А. — 119
Кочетков В. Н. — 237
Кошчыц, староства — 88
Кравченко — 291
Крагельскія — 82

Краскоўскі Я. — 116
Краснянский В. Г. — 20
Красоці Ян (Красоўскі, Красовский И.)
— 231, 318, 329
Краўцова З. — 304, 306
Краўцоў Макар (Косцевіч, Касцевіч М.)
— 116, 148, 149
Крачкоўскі Зміцер — 104, 109, 111, 112
Крачоўскі Самуель — 81
Крачэўскі К. — 177, 299, 301, 303–305
Крашэўскі (Крашевский) І. (Ю.)
— 72, 125, 155, 156, 314
Крестинский — 292, 293
Кристи, начальнік Главнауки — 226
Кроер — 87
Круг Ф. — 284
Крушынскі Тадэвуш — 240
Крывец Бенядзікт — 79
Крывец Сяргей (Табала Сымон) — 119
Крыга І. — 116
Крыловіч Уладзімір — 234
Крыўцы — 79
Крышпін Геранім — 77
Кубліцкія — 238
Кубэ, гаўляйтэр — 300
Кудзіновіч Ігнацій — 73, 75
Кудрэні — 122
Кукі — 43
Кукушкіна М. В. — 284
Кулагін А. Н. — 274
Кулак, кс. — 119
Кулак К. — 125
Кулаковский П. А. — 236
Кулакоўскі — 116
Кулеш Казімір — 240
Кулеш Уладзіслаў — 80
Кулеша С. — 116
Кумаўскі Васіль Ігнатавіч — 104
Кунік А. — 183
Кунцэвіч І. — 156
Купала Янка (Луцевіч Иван Доминикович)
— 106, 108, 131, 148, 150, 234, 235
Купцевіч — 295
Курган Мішэль (Сланеўскі Ігнат) — 116
Курман Аляксандр — 80
Куроўская Кацярына — 83
Курч, брэсцкі ваявода — 78
Кутузов И. — 204
Кучынскі Эдвард — 100, 104
Кюхельбекер В. — 151
Кярсноўскі, навагрудскі лоўчы — 80

Лабенский, действительный статский советник — 181, 182

Лабонович Я. (Юргілевіч, Лаўрынович) — 126, 127

Лада-Заблоцкі Тадэвуш — 312

Ладзята Аляксандр — 77

Ладноў Яўген — 116, 129, 164

Лаёла Ігнацій — 270, 271

Лазоверт — 292

Ланеўскі Юзаф — 79

Ланцло Антуан — 324, 332

Лапа Антон — 240

Лапатынскі Фаўстын — 314

Лапіцкая Эльжбета — 103

Лапіцкі М. — 116

Лапо І. — 125

Ласкин, надворный советник — 200, 202

Ластоўскі Вацлаў — 113, 114, 116, 118, 119, 123, 129, 130, 132, 270, 300, 301, 304

Лаўрынович, гл. Лагінович Я.

Ле Тэлье Мішэль — 328

Левановіч — 89

Легатовіч Ігнат — 118, 153

Легович — 196

Лейка Кадрат — 116

Ленін У. І. — 297

Ленкевич И. — 270

Ленский — 292, 294

Ленцэ Э. Э.

— 183–185, 187, 190, 191, 208, 222, 224

Леонов В. П. — 287

Лермантаў М. — 116

Леўчык Г. — 116, 151

Лецка Раман — 100, 105

Лещинский — 295

Лёсік, гл. Лёсік Язэп

Лёсік Язэп — 116, 148

Либель — 292

Ливен — 218, 221, 222, 225

Ліль дэ — 327

Ліндоф Ян — 79

Ліндоф Аляксандра — 77

Ліпскі Васіль — 116

Лісоўскі, біскуп — 88

Лісоўскі Г. — 140

Ліст Міхал — 116

Лістапад Юрый — 306, 308, 309

Літавор–Храптовіч, граф — 311

Літаворы–Храптовічы — 158, 312

Литвинов Иван — 45

Литта Л. — 229

Лобанов, князь — 224

Лобач І. — 119

Лобік Лявон — 116

Лодзь-Понинский Ярош — 69

Лойка Уладзімір — 116

Лок Джон — 285

Ломов — 292

Лопат, пісар — 97

Лошчына Барбара — 78

Лошчыц, маршалкавая — 75

Лубеньскі Леан — 163

Лугвеніч Юрый — 20

Лука, евангеліст — 15

Лунін Аляксандр — 238

Лур'е І. — 130

Луцкевіч А. (Фалькевіч К.)

— 113–117, 119–121, 123, 124, 127, 129, 148, 163, 167, 235, 300

Луцкевіч (Луцкевич) Иван

— 109, 112, 115, 117, 235

Луцэвіч, гл. Купала Янка

Лысенка Валянціна — 105

Лысенка П. Ф. — 271

Лышкевіч Міхал — 79

Любаўскі М. — 125

Любенскі В. — 246

Любецкія — 88

Любинский С. — 59

Любіцкі, кс. — 173

Любіч-Маеўскі Ст. — 116

Людвіг IV, імператар — 54

Людковік XIII — 321

Людковік XIV — 322, 328, 331

Лявіцкая В. — 116, 120

Лялевель [І.] — 100

Лялькоў І. (Lialkov I.) — 316

Лянкевіч, падскарбій — 89

Ляскоўскі Якуб — 331

Ляцкі Тэадор — 122

Ляцкі Ян — 80

М. — 127

М. К. — 117

Магільніцкая — 80

Магільніцкі, навагрудскі чашнік — 76

Магнус, біскуп — 54

Магучыя — 84

Маджэўскі-Фрыч [А.] — 285

Мадзалеўскі Б. — 241

Маеўскі-Любіч С. — 125

Майковский — 292

Макавецкі — 90
Макарэвіч Ілья — 240
Максім, св. — 332
Максім Славядальнік — 321
Максімілян (Maximilianus) I, імператар
— 192, 252
Маланка Я. — 117
Маленович — 195
Малецкі Я. — 117
Маліноўская Галена — 314
Маліноўскі Мікалай — 308, 314
Маліяна Францішак дэ — 53
Малышчыцкая Зузанна — 156
Мальдис А. И. — 274
Манастырская Софія — 105
Манастырскі Мікалай — 105
Манастырскі Сяргей — 105
Манлюк Жан дэ — 318, 319, 331
Манюшка Аляксандра — 314
Манюшка Станіслаў (Moniuszko Stanislaw)
— 311, 314
Маралёўскі Марыян — 243
"Марисенька", королева
(жэна Яна Собескаго) — 220
Маркевіч, эсэр — 297
Маркс Максімілян — 153
Марозік Мікалай — 117, 150
Мартышэнка М. — 117
Марцінкевіч, уліцкі мечнік — 90
Марцінчык М. — 117
Марчкоўскі Антоній — 87
Масальская В. — 138
Масальская-Сурина Е. А. — 236
Масальскі, маршалак — 97
Масальскі Міхал — 77
Масальскі Юрый — 76
Масальскія — 241
Масевіч, мсціслаўскі ваявода — 79
Маскалік — 119
Маскевіч — 78
Маслоўскі Пётра — 117
Масоніус Мар'ян — 117
Маткевіч Міхал — 81
Матусевіч Ян — 78
Матушэвіч Аляксандр — 77
Матушэвіч Крыштоф — 77
Матушэвіч Марцін — 157
Мацкевіч — 116, 198
Мацкевіч Д. — 241
Мацеля — 307
Машара Міхась — 112, 117, 119

Машкевіч Б. — 157
Машкевіч С. — 157
Машынскі Антоній — 155
Маяковский В. В. — 234
Медзічы Кацярына — 318, 329
Медунецкі Юрый — 86
Медунецкія, стражнікі — 86
Мейнард Герберт — 221
Мейнгерд, магістр — 52
Мейслер — 140
Мелініс Марыя — 100
Мендталь Г. (Mendthal H.) — 48
Менк Ян Отан — 80
Мержаеўскі — 90
Меч К. — 127
Мечаслаўская Макрына — 155
Мечковская Н. — 268, 322
Мешенина Прасковья — 46
Мешковский — 292
Мікалай, кушташ мінарытаў у Прусіі — 53
Мікалай, біскуп — 50
Мікалай, свяшчэннік — 101
Миколаевский — 198
Мікуліч Г. — 117
Мікульскі, пісар — 98
Мікульскі Шымон — 76
Мілюк Леў — 117
Мілюкоў П. — 303
Миндлин — 292
Міндоўг (Mindowe), князь — 18, 50–52, 324
Мінейка Зыгмунт — 156
Миньяр — 220
Міржаеўскі, лідскі войскі — 80
Мирзон — 294
Мірскі Казімір — 81
Міско Якуб — 117
Міхайлоўскі — 308
Міхальчук Ян — 117
Міхальчык Янка (Камень) — 117
Мицкевич, гл. Міцкевіч-Капускас В. С.
Міцкевіч Адам — 104, 106, 151
Міцкевіч Траян — 86
Міцкевіч Уладзіслаў — 314
Міцкевіч Цэліна — 86
Міцкевіч-Капускас В. С. — 201, 203–205, 297
Міцкевічы — 89
Міцютэ-Шутовіч Ганна — 117
Млечка Міхал — 312
Млодецкий, ревизор — 194, 195
Мнішкі — 251
Могила Іеремея — 196

Моникевич Бронислав — 117
Монтвіл Я. — 107
Монці дэ — 329
Моравский Матвей — 198
Моршейда — 195
Мофет, капітан-лейтенант — 200–202
Мрачоўскі, павятовы староста — 103
Муралов — 294
Муранов — 292, 294
Мурашка Ю. — 117
Мускич Констанція — 70
Мышко — 234
Мяжэвіч Ганна Пятроўна — 105
Мялешка Міхал — 155
Мялешка Я. — 125
Мялешка-Малішкэвіч Адам — 150
Мясников А. Ф. — 291, 298
Мястоўскія — 241
Мятла П. — 116, 117
Мяцельскі Я. — 148, 149
Мяшчэч — 308
Мяшчэрын, мсціслаўскі стольнік — 78

Наай Жыль дэ — 319

Набакшлах Ян — 59
Навацкія, загорскія старосты — 84
Нагошкін Л. — 61
Назарэўскі А. — 116
Найденков — 292
Найдзюк Я. — 304
Напалеон — 122
Нарбут, староста — 88
Нарбут Т. — 125
Нарбут Тэадор — 314
Наркевич-Иодко Я. О. — 235–236
Наркив Николай — 45
Нарніцкі, ашмянскія абозны — 85
Нарніцкі, смаленскія абозны — 85
Нарчук Анна — 45
Насовіч Іван — 118
Незабытоўскія, калішскія падчашыя — 82
Некрашэвіч С. — 114
Неманцэвіч А. — 119
Непокойчыцкі — 198
Неронскі — 308
Неслухоўскі Ян (Лучына Янка)
— 125, 151, 155
Нестор, летописец — 272
Несялоўскі Казімір — 83, 156
Неўскі У. — 117
Нікалаеў (Николаев Н. В.) М. — 20

Никодим, кс. — 196
Нікіфароўскі Міхал (Нядоля М.) — 117
Николай II, імператар — 236
Ніколай I, імператар
— 184, 188, 189, 280
Нісневіч С. — 127
Новгородцева — 292, 293
Новицкий, дворянин — 203
Новосельская, дэвіца — 196
Нойман М. — 157
Носік Ганна — 117
Носович Іван Івановіч — 235
Някрасаў Д. — 149
Няледзінскі-Мялецкі Ю. А.
(Нелединский-Мелецкий Ю. А.) — 280
Нямірыч Юзаф — 78
Нямцэвіч Аляксандр — 275, 281
Нямцэвіч Марцэлій — 275
Нямцэвіч Юльян,
гл. Урсын-Нямцэвіч Юльян
Нямцэвіч Ядвіга — 281
Нямцэвічы (Немцевичи)
— 274–276, 279, 281

Оболенский Николай Дмитриевич, кн.

— 186, 187
Озіюс, кардынал — 319, 330
Онацевич, протоиерей — 232
Орачевский — 195, 198
Орда, троецкі кашталян — 79
Орда Напалеон — 125, 314
Орджоникидзе [Г.] — 289
Орловский, художник — 184, 189
Оскерка Самуил — 194
Оссолинский — 225
Остарлэф — 117
Осцік Георгій — 318

Пабалвені — 122

Павалковіч У. — 114
Павел, абат — 53
Павел В. (Валошын?) — 118
Павликовский Самуил — 194, 195
Пагодзін, прафесар — 117
Падарэўскі Ігнацій Ян — 163
Падбярэскі Грыгорый — 76
Падбярэскі Рамуальд — 125, 153
Падляскоўскі Гектар — 117
Пазняк Я. — 119
Пакульневіч В. — 117
Паліеўскі, прэзідэнт Вільні — 110

- Пальчинская, дэпутат польскага сейма — 119
- Панамарэнка (Пономаренко) П. К. — 127, 233
- Панкевіч Канстанцыя — 77
- Панкоў М. — 118
- Паньырк М. — 241
- Панятоўскі Станіслаў, падскарбій — 324, 325, 329
- Паплаўская Феліцыя — 151
- Папоў М. А. (Полов Н. А.) — 233, 234, 236
- Параскева, полацкая князёўна — 16
- Парахневич — 236
- Парашкевічанка М. — 118
- Пароўскі Мечыслаў — 154
- Парэцкія — 84
- Пасек Ян — 79
- Паскаль Блэз — 285
- Пастер — 72
- Патоцкі Юзаф (Богуш Мар'ян) — 151
- Патоцкія — 151
- Паўлі Жэгота — 155
- Паўловіч А. — 116
- Паўловіч Эдуард — 154
- Паўлоўская Софія — 104
- Паўлоўскі Пётр — 104
- Паўлюкевіч А. — 121, 307–308
- Паўлюкоўскі У. (Ініцкі Улад) — 113, 115, 118, 120
- Паустовский К. Г. — 237
- Паўяноўскі Багдан — 155
- Пац — 181, 225
- Пац, бацянскі староста — 86
- Пац, літоўскі падстолій — 83, 85, 97
- Пацей, віленскі кашталян — 81, 91, 92
- Пацей Людвік — 326
- Пачобка Баляслаў — 117, 119, 125
- Пачопка Ян — 115, 117
- Ператц У. — 241
- Перлбах М. — 48
- Перлюзер Бальтазар — 222
- Петражыцкія — 82
- Петров П. М. — 296
- Петрова Ирма — 296
- Петрович, капітан — 195
- Петровский — 291
- Петрусевіч Мікалай — 82
- Пецюкевіч Мар'ян — 106, 119
- Пешолль — 195
- Пётр, біскуп — 50
- Пётр I, імператар — 12, 194, 325
- Пётух Міхал — 81
- Пій VIII, папа — 275, 279
- Пікен (Пікель І. У.) — 294
- Пілсудскі Ю. — 121, 146, 147
- Піль Фортыа дэ (Piles Fortia de) — 283
- Пільтэ(ц) Ганна — 314
- Пільштынова-Русецкая С. — 156
- Пішчалава, аршанская падстоліна — 81
- Платов — 200
- Пліс М. — 105
- Плісава (Катовіч) Галіна Міхайлаўна — 105
- Плуг А. (Пяткевіч А.) — 126, 314
- Плятэр, граф — 118
- Плятэр Эмілія — 101, 119
- Поболь Л. Д. — 274
- Поленов, дзействіельны статскі советнік — 200–202, 204
- Полховская С. П. — 281
- Поляк Абрам — 204
- Понятовскі, генерал — 69
- Поснікаў, магілёўскі губернска пракурор — 240
- Потапович В. — 118
- Прадуха Альжбета — 118
- Прадуха Пётра — 118
- Пражмоўскі Францішак — 79
- Пракулевіч Уладзімір — 308
- Прамень Герасім — 118
- Пранскус-Жалёніс Б. — 111
- Пратоцкі Францішак — 81
- Прыбыльскі Я. — 222, 223
- Прозары — 150, 155, 156
- Пронскі Аляксандр — 319
- Протасевіч — 198
- Прушынскі, маршалак — 99
- Прушынскі, мінскі падкаморый — 84, 86, 87
- Прушынскі Аляксандр, гл. Гарун А.
- Прушынскі Р. — 138
- Прыборы, падстоліі — 90
- Прыгоцкі Пётр — 76
- Пташыцкі (Пташицкий) С. Л. — 311
- Пугаўё — 121
- Пузына, маршалак — 94
- Пузыны — 122
- Пузырев — 294
- Пульяновскі Б. И. — 180, 190, 192, 205, 217, 218
- Пуцко В. — 16
- Пурбус, художнік — 225
- Пуцята Павел — 78
- Пшаздзецкі, маршалак — 97

Пшасмыцкі З. (Мірыям) — 151
Пшыльэнцкі С. — 153
Пщелко Александр Романович — 235
Пышницкий, генерал — 204
Пюізьё дэ, маркіз — 326, 329
Пякарскія — 78
Пястрак П. — 118
Пяткевіч, аршанскі стольнік — 78
Пяткевіч А., гл. Плуг Адам
Пяткевіч Апалінары — 314
Пятроўскі Ян, пастар — 106
Пятэльскі С., гл. Арол М.
Пяцока Кацярына — 105

Рабы — 308
Равенскі Павел — 81
Рагнеда, княгіня — 15
Рагоўскі Л. — 117, 118
Радванскія — 78
Радзевіч Багдан — 105, 109
Радзевіч Людвіка — 154
Радзівіл (Радзівилл) Альберт
— 157, 189, 191
Радзівіл Альбрэхт Станіслаў
— 285, 321, 329
Радзівіл Багуслаў — 195, 321, 322, 326, 331
Радзівіл Ежы — 282
Радзівіл Караліна
(Радзівилл Каролина, Radsiwil Carolina)
— 196, 254, 255
Радзівіл Крыштоф — 321, 323, 332
Радзівіл Людвіка Караліна (Луіза Шарлота)
— 323, 324, 331
Радзівіл Мацей (Матвей)
— 152, 154, 155, 198
Радзівіл (Радзівилл) Мікалай Крыштоф,
Сіротка — 189, 249, 285, 318
Радзівіл Мікалай Фаўстын — 158, 325
Радзівіл (Радзівилл) Януш — 194, 323, 331
Радзівилл Адам, камергер — 198
Радзівилл Алена — 196, 197
Радзівилл Анна — 196
Радзівилл Антон — 190, 191
Радзівилл Доминик — 198, 203
Радзівилл Иероним Флориан
— 190, 195, 197, 198
Радзівилл Кароль — 195, 315
Радзівилл Кароль Станислав
— 198, 199, 221, 282, 286
Радзівилл Мария Генриховна
— 180, 186, 188, 190, 191, 208

Радзівилл Михаил Казимир
— 189, 192, 194, 196, 198
Радзівилл Николай Черный — 192
Радзівилл Текля — 196
Радзівилл Франциска Урсула — 197, 198
Радзівилл Фредерика Доротея — 189
Радзівилловский — 224
Радзівілы (Радзівиллы)
— 75–77, 83, 85, 88–90, 98, 122, 152, 153,
181–186, 188–193, 199, 201, 202, 205, 208,
218, 219, 221–223, 242–248, 250, 251, 282,
284, 286–288, 323, 324, 332
Радзиковский Валерий — 222
Радзиминович (Радзиминский) Ян — 194–196
Радзинский, несвижский городничий — 195
Радзішэўскі (Radziszewski) — 282
Радзюк — 308
Разанаў Алесь — 284
Рак–Міхайлоўскі С. — 118
Ракіці Грыгорый — 76
Раковіч — 308
Ракоўскі Рыгор — 303
Раманаў Міхаіл, князь — 323
Ракоўскі Х. Г. — 297
Рамановіч Валянцін Сцяпанавіч
— 100, 106, 109
Раманоўская Ганна — 85
Раманоўскі, ротмістр — 85
Рамашкевіч А. — 100
Расикас — 296
Ратч П. — 241
Ратынскі — 88
Рафес — 295
Рахманов, генерал-интендант
— 187, 200–202, 217
Рачкевіч Уладзіслаў — 164
Рачынскі Э. (Raczyński) — 49
Рачынскія — 157
Рейтан Т. — 105
Рейсдаль С. — 225
Родзевіч Л. — 118
Розенберг Аўгуста — 118, 125
Розенгольц — 205
Романов Е. Р. — 118
Ромер, троцкі падстолій — 81
Ромер Альфред — 314
Ромер Г. — 126
Ромер М. — 126
Ромер Матэвуш — 80
Рооп — 293
Рошчына Таццяна — 242

Рубакін А. — 118
Рудольф, кароль — 52
Ружанцоў А. — 118
Русак В. — 299, 303, 306–308
Русакоўскі Аляксандр — 240
Русецкі, мінскі кашталян — 82
Русіловічы — 84
Руткоўскі Ян — 22
Рушкоўскі Р. — 113
Рушчыц Ф. — 125, 126
Рывоцкі Францішак — 82
Рыпінскі Аляксандр — 155, 156
Рышэлье, кардынал — 285, 321, 326
Рэнадо Эўсеб — 331

С—кі А. — 118
Сабескі Якуб (Собеский Яков), прынц — 193, 220, 323
Сабіна — 50
Сабіна Крыштоф — 77
Саблер Владимир Карлович — 235
Савінкаў Б. — 302
Савіцкі Г. — 111
Савіч Франц — 155
Савіч-Заблоцкі В. (Савич Заблоцкий Войнислав (Войслав Казимир) — 155, 156, 158, 235, 236
Садоўскія — 82
Сака — 303
Сакалоўскі — 78, 120
Саксен-Вейсенфельс Іоганна Вільгельміна — 220
Салавейчык — 119
Салагуб, брэсцкі ваявода — 86
Салагуб А. (Чачотка Алесь) — 113, 114, 119, 121
Салагуб І. — 157
Саламярэцкія — 122
Самко — 122
Самковіч М. — 118
Самойла У. — 116, 118, 119
Самойленка В. — 120
Сангушка, княгіня — 75
Сангушка Анна — 282
Сангушка Кацярына — 282
Сангушкі — 324
Сапега Аляксандр (Sapieha Alexandri) — 251–253, 255–257, 258, 260, 263, 264
Сапега Е. — 181, 225
Сапега Констанцыя — 196
Сапега Леан — 155

Сапега Леў — 243, 321, 323, 329, 332
Сапега Ст.–П. — 130
Сапега Тэафілія (з Ябланоўскіх) — 252, 258–260
Сапега Ян Фрыдэрык — 251–258, 260, 263
Сапега Яўстафій Каятан — 243
Сапегі — 80, 83–85, 88, 89, 91, 122, 242, 251, 252
Сапиетца — 59
Сапунов Алексей Парфенович — 22, 23, 236
Сасноўская Ніна — 106
Сасноўскі — 307, 308
Сасноўскі Аляксандр — 106
Сатлер (Satler) — 48
Саўка Пётр — 76
Саўл — 320, 331
Саўчук Язэп — 115
Сахарава В. — 118
Сахараў В. — 123
Сахараў С. — 118, 123
Сацын Фаўст — 285
Свадкоўскі, смаленскі чашнік — 84, 88
Сваяк К. — 119
Сваяк Я. — 120, 151
Свентажэцкі, пісар — 89, 99
Свентажэцкі Баляслаў — 155
Свердлов [Я.] — 293
Свірка Станіслаў — 155
Свянціцкі І. — 24
Свянціцкі Станіслаў — 76
Севиные дэ, маркіз — 220
Семашкевіч Р. — 100, 119
Семашкевіч Усевалад — 118
Семашкевіч Я. — 119
Семашко Іосиф — 236
Семянтоўскі (Семеновский) А. — 23
Сенека — 285
Сент–Март, браты — 331
Серада (Середа) — 296, 300
Сергіевіч Пётр Александравіч — 106, 109–111
Серебрыяков — 292, 293
Сержпудоўскі Міхал — 77
Сестрэнцэвіч Ст., гл. Богуш-Сестранцэвіч
Сеўба Аляксеі Сымонавіч — 107
Сеўрук Міхал Канстанцінавіч — 107, 109, 110
Сеўрук Пётр — 118
Сигизмунд І., гл. Жыгімонт І Стары
Сігізмунд Аўгуст II, гл. Жыгімонт Аўгуст II
Сідаровіч, полацкі чашнік — 87

Сіманавя Зінаіда Аляксандраўна — 107
Сімкевіч Людміла — 101
Симони — 235
Сімяон Полацкі — 238–242
Сірэвіч Ян — 77
Ситкевич П. — 232
Скальскі Міхал — 77
Скарульскі Антоній — 82
Скарына Ф. — 158, 264, 311, 313
Скіргайла, князь — 22
Скірмунт К. — 125, 126
Скірмунт Р. — 126
Склубоўскі В. — 118
Скобла Міхась — 243
Скрабутэні — 122
Сланеўскі І. — 118
Слендзинский Н. — 64
Слізень — 89
Сліжкоў (Сліжык) Пётр — 13
Слушкі — 254
Сляндзінскі Л. — 107, 108
Смагаржэўскія — 241
Сманеўскі І.-К. — 154
Сматрыцкі Мялеццкі — 312, 313
Смилг — 293
Смирнов Я. И. — 190
Смоленский, председатель исполкома — 291
Смоліч Аркадзь — 117–119, 163, 164
Смоліч Н. — 241
Смолко В. — 6
Снежка Аляксандр — 154
Снесарава (Снесорэва) С. — 17, 20–23
Снядэцкія, браты — 155
Сокал Сідар — 76
Солтан Мікалай — 76
Сосенскі В. — 119
Соф'я (Зоя, Дабрадзья),
цётка Ефрасінні Полацкай — 15
Спасовіч У. — 125
Сперанскі Г. — 119
Спіноза Барух — 285
Стаброўскі К. — 151
Сталин И. В. — 289, 292–294, 297, 298
Станіслаў Аўгуст (Панятоўскі), кароль
— 154, 180, 225, 274, 324, 325
Станкевіч А. — 117, 119, 124, 125
Станкевіч Мечыслаў — 126
Станкевіч С. — 113, 115, 117
Станкевіч Я. — 119, 125, 304
Стаповіч А. — 125
Старавольскі Шыман — 285

Старчэўскі (Старчевский) А. В. — 286, 287
Стары Улас — 119
Старыцкі М. — 119
Стасова — 292, 293
Стафанік Васіль — 311
Стерпинский — 198
Стравінскі Фларыян Брунон — 152
Стравінскія — 152
Струсь Міхал — 77
Стрыйкоўскі М. — 241
Студніцкі Уладзіслаў — 163
Стэфаноўскі Войцех — 277, 278
Сулікоўскі — 78
Сулістроўскі Казімір — 174
Сулістроўскі Станіслаў — 84
Сулкоўскія (Sułkowscy) — 252
Суляцкая Г. — 154
Сумарок — 88
Супінскі — 85
Суходольская Ядвіга — 275
Суходольскі — 315
Суходольскія, пісары — 86
Сушко А. — 119
Сушко Павел — 119
Сыракомля Уладзіслаў — 151, 152, 241
Сэн-Жэле дэ Лензак Гі дэ — 319, 327
Сен-Кантэ дэ, маркіз — 326, 329
Сэрвантэс М. — 285
Сядура У. — 123
Сялява Антоній — 156
Сялява Ян — 79
Сямашка, епіск. — 139
Сяміградскія — 87

Табала Сымон, гл. Крывец Сяргей
Табілевіч І. (Карпенка–Кары) — 120
Талерка М. — 119
Талочка — 117
Талочка У. (Саладух А.)
— 115, 119, 124, 125, 126
Талочка Ян — 76
Талстой Леў — 106, 120
Тамазій Крысціян — 285
Тамко Уладзімір — 120
Тананаева Л. И. — 278
Танк М. — 113, 114, 115, 119, 127
Тарас Н. — 119
Тарашкевіч Б. — 118, 119, 120, 122, 123, 129
Тарашкевіч І. — 295
Тарлецкі Ян — 89
Татарыновіч П. — 119, 125

Татищев Д. П. — 222
Таубін Юдэль (Лірнік З.) — 116
Тейльс, генерал-майор — 199, 200, 202
Томский — 292
Топур-Звяждоўскі Л. — 151
Трайковіч А. — 100
Трахімовіч Васіль — 119, 120
Трожинская Г. — 196
Троцкий [Л.] — 294, 296
Трубицкий — 120
Трызна Марцін — 323
Трыпольскі Стэфан — 80
Трыхон Міхал — 149
Тупальский А. — 231, 232
Турчыновіч Адам — 86
Турчыновічы — 83
Турчыны — 83
Тучков М. П. — 180, 199–205
Тшашчкоўская Зофія (М-скі Адам)
— 151, 154, 155
Тыборовский — 195
Тызенгаўз, граф — 136
Тызенгаўз Стэфан — 78
Тышкевіч К. — 119
Тышкевіч Я. — 119
Тышкевічы — 83, 84, 86, 96, 122, 157, 312
Тэадозіуш, віленскі архіепіскап — 134

Увараў — 237
Ужэвіч Іван (Ужевич Иоанн, Usevic Ioann)
— 322, 332
Узембла Люцыян — 124, 126
Уладамірскі [Уладзімір] — 234
Уладзімір, князь — 15, 20, 23
Уладзімір Васільевіч, князь — 17
Уладзіміраў П. У. — 313
Уладзіслаў, каралевіч — 331
Уладзіслаў Ваза, кароль — 321
Уладзіслаў IV, кароль — 274, 277, 323, 326
Уласаў А. — 120, 123, 125, 126
Улінскі Міхал — 84
Ульянова — 295
Ундольскі Вукол — 239
Уншліхт І. С. — 293, 295, 297
Уняхоўскі — 89
Уняхоўскі, наваградскі пісар — 79, 91–94
Упіт А. — 115
Урбан V, папа — 54
Урбан IV, папа — 52
Урбан VI, папа — 55
Урсын-Нямцэвіч Ежы — 281

Урсын-Нямцэвіч Марцелій (Ursyn
Niemećwicz Marcelli) — 275, 280, 281
Урсын-Нямцэвіч Юліян — 276, 277, 279–281
Урсын-Нямцэвічы, гл. Нямцэвічы
Урублеўскі [В.] — 111
Урублеўскі Тадэвуш — 124, 126

Фадеев А. А. — 234
Фарботка Юзік (Ю. Ф.) — 117, 308, 310
Федаровіч, ксёндз — 84
Федаровіч Андрэй — 76
Федаровіч Уладзіслаў — 157
Федароўскі М. — 126, 152
Фелькерзам А. Е. — 188
Ферберг — 196
Фёдарова В. — 110
Філіповіч, друкар — 269
Флемінг Текля — 196
Флемінг Якуб Генрых — 282
Фейт Е. — 48
Францішак, кардынал-прэсвітэр — 54
Францкевіч — 80
Фридрих Великий, король — 189
Форыдрых, рыжскі арцыбіскуп — 53, 54
Фрыдрых II, імператар — 50, 54
Фрэн Х. — 284

Хадкевіч Ян — 240, 318, 328
Хадкевічы — 84
Хадыка Ю. — 20
Хадэцкі — 120
Халева Францішка — 83
Халецкі — 79
Харажоўскі Іосіф — 240
Хацятоўскія — 80
Хвалевіч (Chwalewik) Е. — 282
Хнацинтус Патер — 59
Хлевнюк О. В. — 289
Хмара Адам — 154, 156, 157
Хмара Иоахим — 198
Хмара С. — 113, 114
Хмара-Разумовіч В. — 304
Ходзько Франц — 198
Ходкевич Иероним Хризостом — 70
Хомка Валяцін — 114
Хомяков — 235
Храпавіцкі Ян (І.) Антоній — 155, 157
Храптовіч — 87, 98
Храптовіч, літоўскі сакратар
— 83, 85
Храптовіч Ганна — 312

Храповіч Іаахім
— 152, 154, 158, 239, 311, 312
Храповіч Міхал — 76
Хрептович-Бутенев, граф — 6
Хруцкая Ксенія — 109
Хрущевский, администратор — 195
Хрысціян, біскуп Літвы — 51, 54
Хрышчановіч Юз'як — 114
Хэнцінскі Ян — 152

Ц
Цабраліс — 58
Цвікевіч А. — 116, 302–305
Церашчатава В. — 20
Цеханавецкі, кс. — 135
Цехановічы, смаленскія чашнікі — 82
Цеханоўскі — 116
Цёлен М. — 48
Цётка — 116
Цікота Андрэй — 123
Цітовіч Генадзь — 102
Цітоў А. — 241
Ціхаміраў М. — 20
Ціханраваў М. С. — 239
Ціхі Марцін — 114
Ціхінскі Язэп — 121
Ціцюс Юлія — 152
Цішэўскі С. — 114
Цольнар Конрад — 55
Цыземер (Ziesemer) В. — 48
Цымфорый Навой — 135
Цырулік Вілін — 81
Цытрынскі Войцех — 79
Цыцэрон — 283
Цяменеўскі Ян — 76
Цярэшчанка (Тэрэшчанка)
— 117, 301, 306, 307

Ч
Чайкоўскі Анатоль — 109
Чайкоўскі Зміцер Мікалаевіч — 100, 108, 109
Чайкоўскі М. — 108
Чалееў Юлюк — 114
Чаплінскія — 84
Чапскі Эмерык — 157
Чапскія — 157
Чарвякова Зоя Аляксандраўна — 108
Чарнецкі М. — 115
Чарноцкі Напалеон — 114, 125
Чарнышэвіч Ф. — 114
Чартарыскія — 82, 156, 157, 277, 324
Чарупка Я. — 303
Чарэйскі, аршанскі ротмістр — 85

Чахоўскія — 88
Чачот Ян — 114, 155, 156
Чачотка Лявон, гл. Салагуб А.
Челесте, художнік — 225
Червяков [А.] — 294
Чернышев, полковник — 195
Чехов (Чехонт) [А.] — 235
Чеховская — 196
Чижов Т. Д. — 181
Чистов Александр — 58
Чичагов, адмірал — 180, 183, 184, 186, 187,
199–201, 203–205
Чурлёніс М.–К. — 125
Чурыла Кузьма — 100, 108, 110
Чыж Аляксандр — 77, 78
Чыж В. — 110
Чыжэўскі С. — 114
Чычэрын — 301
Чэрны Адольф — 314
Чэрнюс Ал. — 111

Ш
Шалкоўскі Самуэль — 77
Шантро (Chantreau) П.-Н. — 283
Шантыр Станіслаў — 154
Шантыр Фабіян — 119, 160
Шаняўскія — 82
Шаптыцкі, мітр. — 117, 119
Шатлен, мажордом — 198
Шаўчэнка (Шевченко) Т. — 152, 269
Шварц Ф. — 49
Шебалин В. Я. — 237
Шереметева М. Е. — 280
Шереметьев, фельдмаршал — 194
Шиллер Давид — 196, 197
Шмиков А. И. — 232
Шлец — 196
Шкапская М. М. — 233
Шкодзіч В. — 119
Шкуцька А. — 304
Шлюбскі А. — 119, 125
Шлюбскі Л. А. — 5
Шматовіч Пётр — 79
Шміт Пётр — 127
Шнускі Янкель — 136
Шрешер Пётр — 181
Шуберт Ф. — 283
Шуйскі, брэсцкі харунжы — 82
Шукевіч Вандалін — 154
Шулякович И. — 231
Шумовіч Лявон — 81
Шумскі Ян — 76

Шунк — 78
Шустэр — 117
Шутко — 293
Шутовіч Ян — 119
Шчаглоў М. — 119
Шчарбінскія — 89
Шчуроўскі Цімафей — 269
Шчыты-Забельскія — 152
Шыла Я. — 119
Шыманскі Станіслаў — 312
Шымковіч — 79
Шырма (Ширма) Р. — 119, 124, 127, 237
Шышка, браслаўскі стольнік — 88
Шышморы, высоцкія падданыя — 75
Шэдэль Х. — 283
Шэмбек, біскуп — 312

Щелканов Воленкан — 45

Эберггард, біскуп Гермландыі — 53
Эзель — 50
Эйсманты — 88
Эйсмонт — 196
Эльзевіры, кнігавыдаўцы — 286
Эпімах-Шыпіла Б. — 119
Эртель, генерал — 200, 201
Эртэль В., бібліятэкар — 284
Эсаіс цур Ліндэн — 191
Эстрэйхер Караль — 243, 314

Ю. Ф., гл. Фарботка Юзюк
Юдыцкі, рэчыцкі маршалак — 90
Юдыцкі Міхал — 80, 89
Юзафовіч, пісар — 98
Юргілевіч, гл. Лагіновіч Я.
Юргинис Ю. М. — 46, 47
Юрый Далгарукі — 18
Юревич — 291, 292
Юревич, девица — 196
Юцэвіч Л. — 125
Юшка І. — 115
Юшкевіч А. — 115

Ягайла Уладзіслаў — 18, 55, 170
Ягайлы — 278
Ядвіга, каралева — 170
Ядвігін Ш. (Лявіцкі А.) — 115, 125
Якаб, кардынал — 53
Якавіцкія — 88, 270
Якавюк С. — 304
Яковлев В., замнаркомпрос — 225

Яковлев Василий, камердинер — 181, 182
Яленская, суддзіна — 75
Яленская-Дмахоўская Э.,
гл. Дмахоўская-Яленская
Яленскі, гл. Беларус П.
Яленскі Іосіф — 240
Яленскія — 73
Ян, арцыбіскуп — 53
Ян, кардынал-прэзвітэр — 50, 55
Ян, папскі легат — 52
Ян XXII, папа — 53
Ян Казімір, кароль — 275
Ян (Jan) II Сабескі (Собеский), кароль
— 184, 185, 188, 189, 195, 205, 220, 221,
225, 249, 323
Яніцкая Мая — 242
Янішэўскі — 88
Янкоўскі Плакід — 119, 125
Янкоўскі Р. — 115
Янкоўскі Чэслаў — 124, 125
Янкоўскі Эдмунд — 115
Яновский М. Я. — 225, 226
Янсёній, галандскі багаслоў — 285
Янушкевіч Язэп (Januszkiewicz Jazep) — 311
Янчук М. (Янчук Н. А.) — 234, 235, 236, 238
Ярашэвіч А. — 16
Ярэміч — 303
Ясакар, гл. Бядуля З.
Ясенскі Гектар — 76
Ясінскі, мсціслаўскі земскі суддзя — 82
Ясинский, ассессор — 195
Ясновицкий, учитель — 196
Ясянецкі-Война Міхал — 77
Яўсееў С. — 241
Яўхімовіч Р. — 109, 111
Яўшыц Ян — 77
Яхимович Я. — 229
Яхноўская П. — 297

Alcitoti V.C. Angraeae — 263
Andrzejkiewicz Jan — 243
Anselmus, p. — 252
Avancino Nikolao — 251

Baillon — 190
Barouneau — 190
Baptista Gantutius P. Jo. — 255
Baptista Joannes — 248
Baranowicz Łazarz — 243
Barclali — 263
Basilicus Cyprianus — 262

Beaumachais Eugenie — 260

Belly de — 258

Bencius Franciscus — 255

Benedykt XIII — 269

Bernard — 252

Bernard J. K. — 260

Biernat Andrzej — 7

Blosius Ludicicus — 263

Blumerel Joannis — 252

Boczkowski Adamo Francisco — 254

Breitkopf Bernard Christoph — 256

Brunet J.-Ch. — 263

Buchleris Ioannis — 255

Bunge F. G. von — 49

Calefatis Petris — 262

Campistron Oeuvres de — 258

Candy Ioannis-Amati — 256

Cena Andreas — 253

Cenringius Hermanus — 262

Cervantes M. — 257, 258

Cezary Franciszek — 244-246

Chardon J. de — 258

Chodkiewicz Adam — 249

Chrościński Woyciech Stanisław — 246

Ciceronus Tullius M. — 261

Clerk Jean le — 263

Cnapius Gregorius — 244

Coelestinus J. — 264

Cosmerovius Mattaius — 251

Couderc C. — 317

Czartoryski A. — 281

D'Arnand — 259, 260

Denhoff Jan Kazimierz — 243

Desmahis — 259

Dobrowolski T. — 278

Dobrzelewiana Rosa — 255

Dufour Jean-Edme — 259

Dunin Petrus — 255

Duren Jean van — 263

Dyaszewski Michał — 245, 257

Enderius Michaelis — 253

Erasmus Roterdamus — 262

Faber Bonaventura — 253

Falbare Fenouillot de — 259

Feltzius J. N. — 261

Fijałkowski W. — 281

Filipowicz J. — 266

Fénelon (François de Salignac de la Month)
— 253, 263

Florianus Samuel S. A. — 257

Franklin A. — 317

François R. — 260

Frick Eugene Henry — 264

Fritsch Ambrosius — 253

Frugonis Francesco Fulvio — 257

Furet — 190

Gabrierus Laurentius — 251

Galenus Claudius — 261

Geer I. I. — 49

Gębarowicz M. — 278

Głowacka-Pochęć T. — 281

Goffaux — 194

Gorski Michaelis — 255

Gosiewski Wincenty — 264

Gottesche Johann Christoph — 256

Graham — 190

Grand L. — 263

Grasset François — 258, 259

Grasset Jan — 244

Grignanus Ludowicus — 258

Grochowski Stanisław — 244

Hallauer Franciscus Xaverius — 255

Halma Francisca — 251

Haur Jakob Kazimierz — 244

Haye Ia — 263

Haye Jo. Andreae de Ia — 253

Helium J. B. — 261

Henricus IV — 256

Hineza Marcin — 244

Hofhout Jaen — 263

Homer — 261

Imbert — 259

Jacob Jan — 263

Jan III — 250

K. Cecylia — 247

Kempinius Symon — 244

Klemens XI — 251

Knapski Grzegorz — 244

Kobielski Franciscus — 246

Kochanowski Jan — 245

Kocjojowa Maria — 7

Kołudzki August — 245

Korycinski Adalbert — 255

Kostka Stanisław — 266
Kraewinski P. — 255
Kuligowski Mattheusz Ignacy — 245

Lancy Mikołaj — 266
Laszuk Anna — 7
Lazarus A. D. — 252, 253
Lejar Gab. Franc. p. — 253
Lenglet Fresnoy du — 260
Leroy E. — 317
Leyser Augustin — 261
Lindebergus Petrus — 262
Lipski Constantin — 255
Lisiecki Andrzej — 246
Livius T. — 261
Loba Mikołaj — 248
Lucanus Marcus Annaeus — 246
Luder (p. Bartholomaeo) — 256
Ludewig Ioann Petr — 261
Łubieński Władysław — 246
Lubomirski Stanisław — 246

Malinowski J. — 281
Mallinckrot Bernard — 261
Manelphi Manelphi — 258
Manus Mirabellus — 263
Manzollì Pier-Angelo (Marcellus Palingenius) — 258
Marchal P. — 317
Marek z Ullisbony — 247
Marquis Roselle de — 258
Młodzianowski Andrzej — 247
Molière J. B. de — 259, 260
Montesqieu — 257

Nadasi Jan — 247
Niemcewicz J. U. — 281

Ogińska Genoefa — 254
Okolski Simon — 262
Olszowski Andreas — 255
Osicki C — 255
Ovide d'. — 261

Pac Michael Kazimier — 247
Pancirolli Guidonis — 262
Pays L. C. le — 257
Pelisseri de — 256
Perlbach M. — 48
Petricius Johann — 248
Pettenegg E. G. — 49
Peyri Sebastian — 264

Piotrk Andrzej — 247
Piotrkowczyk Andrzej — 244, 247
Plantini Crystophori — 261
Poinsinet — 259
Pollakówna M. — 47
Pompejusz — 246
Poniatowski Stephan — 255
Poszkowski Jan — 248
Potocki Stefan — 250
Pradus Jeronimus — 248
Praye Jean — 260
Presserus Michael Laurentius — 252
Pryemsten Zofia — 257
Pseudo-Bonaventura — 283

Quillian J. F. — 259

Raccolta — 262
Radziwiłł Anna Katarzyna — 286
Radziwiłł Francesca Ursula — 286
Radziwiłł (Sapieha) Konstancja — 243, 244, 249
Reneccio Jacobo — 263
Riccoboni M.-J. — 258
Richelet P. — 257
Recaud Paul — 249
Reimann Johan — 253
Res Virgilia — 261
Reymann Johann, rł. Reimann Johann
Richardson Samuel — 259
Roxolanus Leo — 255
Rubinkowski Jakub Kazimierz — 246
Rzaczynski Gabrieli P. — 256

Sage le — 259
Salesiusz Franciszek — 243
Sapieha Casimir — 254, 255
Sapieha Jan Fryderyk — 249
Sapieha Joseph — 254
Sapieha Petro — 252
Sartorius Adam — 255
Schedl Krzysztof — 249
Schedl Mikołaj[i] Alexandr — 245
Schelte D'Antoine — 257
Servestaus F. — 253
Serwański M. — 319-321
Słuszka Bogusław — 254
Słuszka Sigismundus — 254
Smith G. — 257
Solski Stanisław — 249
Soter Joannes — 263
Sroczyński Cornelius — 270

Stawski Albrycht — 250
Strehlke E. — 48
Sulkowska Johanna — 252
Sulkowski Alexandrus Josephus — 252
Surius Laurentius — 263
Surmack Jan — 249

Textor Jan Jakub — 246

Tivani A. — 257
Toppen M. — 48
Tranguillus Andronicus — 253
Trautwein Gregorius — 253

Urbanus III, papae — 253

Varvassoris Franciscus — 262

Vitalis Thomas — 258
Vives Loys Jan — 261
Voltaire — 259, 260

Wasilewski Adam — 250

Wąsowski Bartholomaeus Nathanael — 250
Weisius Christian — 257
Wenda Valentius — 252
Wierzbowski Th. — 252
Witwicki Joannis — 255
Władysław IV (Vladislaus IV) — 249, 250
Wohleris Samuelis — 253
Wolski Thomas Stanislaus — 253
Wosszczanka Maximus — 249
Wujek Jakub — 247
Wysocki Symon — 248

Zaluski Andrzej Chryzostom — 247, 251

Zaluski I. A. — 286
Zannetta Aloysius — 248
Zienkowicz Michal Jan — 248
Zygmunt III — 250

ГЕАГРАФІЧНЫ ПАКАЗАЛЬНІК

Або, гл. Турку

Адэса, г., Украіна — 208
Азарычы, в. — 138
Азершчына, в. — 138
Азяты, в. — 21, 241
Акцябрскі р-н — 273
Аламоўц, г., Чэхія — 50
Аліва (Oliwa) г., Польшча — 53, 246
Алітус (Опыка), г., Літва — 192, 194, 195
Альба, прадмесце Нясвіжа — 50
Амерыка (ЗША)
— 104, 119, 129, 151, 303, 304
Англія — 285
Арользен, г., Германія — 26
Аршанскі пав. — 153
Асвея, мяст. — 141
Асінгарадоцкі прых. — 141
Асіповіцкі р-н — 273
Астравец, мяст. — 134, 142
Астрашыцкі Гарадок, мяст. — 138
Астровель — 313
Астроўскі прых. — 140
Аугсбург, г., Германія — 219
Афон, гара — 321
Ашмянскі (Ошмянский) дэж.
— 139, 144, 145, 229
Ашмянскі (Oszmiański) пав.
— 157, 160, 241, 266

Ашмяншчына — 156, 302
Ашмяны, г. — 134, 144, 145, 246, 315

Бабруйск, г. — 149, 159, 160

Бабруйская (Бобруйская) параф. — 139, 231
Бабруйскі пав. — 141, 272
Багданава, в. — 143
Багемія — 50
Багушэвічы, маэнт. — 153
Базель (Basel), г., Швейцарыя
— 258, 261, 324, 329
Балонья (Bologna), г., Італія — 55, 262
Баранавічы, мяст. — 103, 105, 149, 170
Баранавіцкі р-н — 273
Баруны (Boruny), мяст. — 142, 266, 315
Барысаў (Борисов), г. — 6, 159, 160
Барысаўскі (Борисовский) дэж. — 139, 229
Барысаўскі пав. — 139, 272
Барысаўскі р-н — 273
Барышанскі прых. — 141
Бацэвіцкая параф. — 139
Беларусь (Беларусь, Белая Русь)
— 128–131, 146, 148, 150, 152, 153, 155,
157, 158, 160–166, 168, 171, 226, 227,
233, 235, 240, 241, 291, 292, 295, 301,
302, 312, 320, 324–326, 331
Беласток, г., Польшча
— 126, 147, 159, 204, 243

Беластоцкае ваяв. — 162, 169
Беластоцкі дэк. — 137
Беласточчына — 133, 271
Белая, г., Польшча — 195, 196, 197
Белая Царква (Белая Церковь),
мяст. Сөнненскага пав.
(цяпер Віцебская вобл.)
— 16, 231
Белостокская обл. — 229
Белостокский (Белостокский) округ
— 27, 36, 231
Белун, крэпасць — 195
Бельгія — 285
Бельск-Падляшскі, г., Польшча
— 195, 196, 282
Бельскі дэк. — 137
Беніца, мяст. — 133
Беразвеч, в. Беластоцкага ваяв. — 152
Беразвечча, в. Глыбоцкага р-на — 134, 142
Беразіно, мяст. — 107
Берлін, г. — 26, 28, 31, 45–48, 56, 120, 121,
131, 167, 299, 303–305, 313
Бешанковічы, мяст. — 141
Біржай (Біржы), г., Літва — 192
Блячына, в. — 138
Бобиницкі дэк. — 228, 229
Бобр, мяст. — 141
Богодухов — 45
Бор, мяст. — 17
Борисоглебск, г., Расія — 232
Брагінскі р-н — 273
Брандэнбург, зямля — 26, 322, 324
Браслаў, г. — 139, 140, 142, 143, 149
Браслаўскі (Браслаўскі) дэк.
— 140, 144, 145, 228, 229
Брауншвейг, зямля — 47
Брашавіцкі прых. — 141
Бромберг, г., Германія — 187, 201, 204, 205
Брумсберг, г., Германія — 285
Брусель — 129, 301
Брэст (Brest), г.
— 140, 141, 143–145, 149, 155–157, 169,
232, 240, 282, 312, 314, 315, 332
Брэстчына — 157
Брэскае ваяв. — 169
Брэсцкая акр. — 147
Брэсцкая вобл. — 273
Брэсцкая (Брестская) епарх.
— 139, 140, 229, 230, 232
Брэсцкі дэк. — 137, 144, 145
Брэсцкі рэгіён — 20

Брянск, г., Расія — 295
Буфало, г., ЗША — 167
Бух — 50
Буцэвіцкая параф. — 138
Бучач, мяст. — 141, 154
Быхаў (Buchow), г. — 138, 254, 263
Быцень (Бытень), мяст. — 142, 232, 240, 315
Бягомль, мяст. — 160
Бялынічы, г. Магілёўскай вобл.
— 17, 171, 172
Бяроза (Бяроза-Картузская), г.
Брэсцкай вобл. — 105, 144, 157
Бярэзінскі р-н — 273

Валожын, г. — 105, 157
Валожынскі р-н — 273
Валынская акруга — 147
Вальняна — 142
Вармійскае біскупства — 47
Варонічы, в. — 104, 158
Варшава (Warszawa, Varsaviens), г.
— 45, 100–102, 105, 107, 146, 147, 149,
154, 157, 158, 160, 164, 184, 185, 224,
229, 236, 249–258, 260, 261, 263–265,
278, 280, 281, 285, 303, 304, 307, 312–
314, 318, 327, 329
Васькоўскі прых. — 140
Ваўкавыск, г. — 133, 319
Ваўкавыскі дэк. — 144, 145
Ваўкавыскі пав. — 117, 152, 241
Вашкавічы, в. — 103
Вена (Vienna), г. — 48, 205, 251
Венгрыя (Венгрия) — 36, 327
Венеціанская рэспубліка — 189
Венецыя (Venezia), г., Італія
— 46, 257, 320, 331
Вердэн, г., Францыя — 50
Вержбіло — 231
Ветка, г. — 241
Візантыя — 15
Вілейка, г. — 121, 133, 137, 160, 315
Вілейскі дэк. — 139, 140
Вілейскі р-н — 273
Віленскае ваяв. — 153, 169, 170, 241, 326
Віленская акр. — 147
Віленская (Виленская) губ.
— 133, 144, 230, 293
Віленская дыяцэзія — 143, 144, 145, 175
Віленская (Виленская) епарх.
— 139, 143, 144, 229, 230
Віленская суфраг. — 140

- Віленскі дэк. — 145
- Віленшчына — 130, 301, 302
- Вилунцы, д. — 231
- Вільнюс (Вільня, Вильно, Wilno, Vilna), г.
— 17, 19, 53, 64, 73, 99–111, 116, 120–
123, 132–134, 147, 149, 151, 158–160,
165, 166, 168, 173, 200, 202, 227, 231,
232, 235, 239, 242, 247, 248, 250, 251,
254, 255, 260, 263, 265, 266, 268–272,
286, 296, 301, 304, 307, 308, 310–314,
321, 324, 329
- Висбаден, окр., Германія — 34, 36, 38, 39
- Витебская губ. — 231, 293, 294
- Витебский дэк. — 290
- Віцебск (Витебск), г.
— 23, 141, 142, 153, 156, 157,
160, 231, 236, 241, 292, 295,
296, 299, 312
- Віцебскае ваяв. — 153, 242
- Віцебская вобл. — 241, 273
- Віцебская губ. — 240, 241
- Віцебшчына — 302
- Вічын, в. — 138
- Вішнева, мяст. Ашмянскага пав.
— 134, 156, 311
- Вішнеўскі дэк. — 145
- Волголград (Сталинград), г., Расія — 45
- Волма, мяст. — 24
- Вольны — 236
- Воўпа, мяст. — 145
- Вроцлаў (Wrocław), г., Польшча
— 153, 196, 246, 278, 311
- Выганіцкая параф. — 138
- Выганічы, в. — 138
- Выжловічы, маёнт. Мінскай губ. — 238
- Вялешына, в. — 138
- Вялікія Эйсманты, мяст. — 133
- Вярбіцы, в. — 105
- Вяржбілава, мяст. — 142
- Г**
- газе — 226
- Гайна, в. — 141
- Галандыя — 285
- Галубічы, мяст. — 142
- Гальшаны, мяст. — 135, 144, 145
- Гамбург, г., Германія — 219
- Ганцавіцкі р-н — 273
- Гарадзілава, в. — 134
- Гарадзіскі прых. — 141
- Гарадзішча, в. Мінскага пав. — 138
- Гарадок, г. — 100, 134
- Гарадок, в. Маладзечненскага р-на, раней
мяст. Вілейскага пав. — 103, 134
- Гарвард, г., ЗША — 8
- Гародна, мяст. — 76
- Гданьск (Данцыг, Данциг), г., Польшча
— 47, 196, 219, 286, 303
- Гейдельберг, г., Германія — 314
- Гельсінгфорс, гл. Хельсінкі
- Гелянова, мяст. — 137
- Генуя, г., Італія — 301, 303
- Геранёны, мяст. — 134
- Германавічы, в. — 134, 135
- Германія
— 31, 41, 129–131, 285, 303, 305, 326
- Германская імперыя — 305
- Гермландыя — 53
- Герцыке, зямля — 50
- Гётынген, г., Германія — 47
- Гіры, фальв. Ашмянскага пав. — 103
- Глінянская параф. — 141
- Глуша, мяст. — 143
- Глыбокае, мяст. — 133, 134, 141, 242
- Глыбоцкі дэк. — 140
- Гнезна, мяст. — 135
- Годициен — 45
- Гожа, в. — 133
- Головчинский прих. — 232
- Голубицкий дэк. — 228
- Гомель, г. — 27, 141, 241, 292, 294–296, 315
- Гомельскае староства — 154
- Гомельская вобл. — 273
- Гомельская губ. — 294, 297
- Гонёндз (Гонюдз), г., Польшча — 192
- Горкі — 239
- Городнянский прих. — 230
- Горсплі, маёнт. Полацкага ваяв. — 153
- Госляр, г., Германія — 47
- Грабінскі прых. — 138
- Грамілаўскі прых. — 140
- Граўжышкі, в. — 135
- Гродзенская вобл. — 273
- Гродзенская губ. — 144, 158, 175, 299
- Гродзенскі дэк. — 144, 145
- Гродзенскі пав. — 117
- Гродзеншчына — 130, 148, 153, 156, 157, 281
- Гродна (Гродно), г.
— 22, 73, 101, 102, 108, 119, 130, 134,
137, 143, 145, 150, 154–157, 197, 231,
276, 278, 281, 299, 312, 314, 315, 325
- Грослебен, г., Германія — 47
- Грудаполь, в. — 145

Грыгаровіцкі прых. — 141
Грэбень, в. — 85
Грэнадзёрскае, с. Карскай губ., Расія — 108
Грэцыя — 156
Гудагай, мяст. — 133, 135
Гудзевічы — 152

Дабраволя, в. — 106
Дабрасельскі прых. — 141
Давойнава — 314
Давыд-Гарадок, г. — 152
Далматаўская параф. — 139
Дальні, пас., Томскай губ., Расія — 101
Данія — 324, 330
Данюшава, в. — 141
Дарагава, в. — 138
Дарашковічы, маэнт. Навагрудскага пав. — 151
Дарашэвічы, в. — 158
Даўбейскі прых. — 141
Даўгапольскі прых. — 141
Даўгаўпілс (Дынабург), г., Латвія — 115
Даўгелішкі, в. — 118
Даўгінава, мяст. — 113, 119, 138
Даўгінаўскі дэк. — 140
Делятичи, д. — 194
Дзвєрацкі прых. — 141
Дзєбрава, в. Лідскага пав. — 133
Дзєркаў, мяст. — 133
Дзісенскі дэк. — 137, 139, 140, 141
Дзісеншчына — 114
Дзісна, г. — 133, 141, 270
Дзярэчын, маэнт. — 152
Дзярэчын, мяст. — 106, 145, 242, 243
Дзятлава, мяст. — 136, 139, 143, 152, 158
Дзятлаўскі р-н — 273
Днепр, р. — 23, 325
Докшыцкі р-н — 273
Докшыцы, г. — 102
Дольцы, в. — 138
Доры, в. — 141, 143
Доры, маэнт. — 157
Доўгая, в. — 137
Доўцавічы, в. — 138
Драгагуск, мяст., Польшча — 308
Драгічын, мяст., Польшча — 139
Драгічынскі дэк. — 137
Друйск, мяст. — 140
Друцк, мяст. — 141
Друя (Druja), мяст. — 135, 136, 140, 143, 168
Дрэздэн (Dresden, Dresden), г., Германія
— 198, 218, 224, 252, 314

Дубай, в. — 315
Дубіна, в. — 139
Дубинкі, д. — 192
Дубіса, р. — 55
Дубляны, в. — 143
Дуброва, в. — 315
Дудзічы, в. — 141
Дунілавічы, мяст. — 133, 135
Дынабург, гл. Даўгаўпілс
Дэрпт, гл. Тарту
Дэтройт, г., ЗША — 303

Ельня, мяст. Гродзэнскай губ. — 143, 144
Ельскі р-н — 273
Еремичи, д. Кобринского у. — 236
Еўропа — 253, 302

Жабінка, мяст. — 136
Жалезніцкі прых. — 141
Жалудок, мяст. — 136, 172
Жамойць — 51, 73
Жлобінскі р-н — 273
Жмудская зямля — 331
Жолква, г., Украіна — 193
Жырмуны, мяст. — 136
Жыровічы (Жировичи), мяст. — 137, 143,
154, 156, 232, 240, 265, 312, 315
Жыткавіцкі р-н — 273
Жэлядзь, фальв. — 172, 173
Жэнева, г., Швейцарыя — 123, 132, 313

Забалаць, мяст. — 136
Заблудава, мяст., Польшча — 143
Забрэжа, в. — 101
Завілейскі дэк. — 143
Задарожжа, в. — 133, 134
Задзеўе, в. — 136
Замойскі прых. — 141
Замосце, в. — 150, 153, 286, 314
Замошша, в. — 140
Занямонь, г., цяпер левабярэжная частка
г. Каўнаса, Літва — 145
Запалоцкі прых. — 141
Запорожье, г., Украіна — 45
Зарэчье — 198
Зарэчча-Пінскі дэк. — 138
Засвір, в. — 173, 174, 179
Заскавічы, в. — 102
Заслаўе (Ізяслаў, Zaslav, Zaslavin), г.
— 15, 20, 137, 138
Засожскі дэк. — 230

Заходняя Беларусь
— 100, 118, 123, 129, 161, 166, 168
Заходняя вобл. — 160, 161
Заходняя Германія — 108
Заходняя Прусія — 47
Зачысце, в. — 160
Збышын, мяст. — 104
Земгалія — 50
Зэльва, мяст. — 143

Івянец, мяст. — 151
Ігуменскі дэк. — 139
Ігуменскі пав. — 272
Інфлянты — 192
Іспанія — 151, 321
Італія — 36, 108, 285
Іўеўскі р-н — 273

Кажан-Гарадок, мяст. — 139
Казань, г., Расія — 101, 291, 313
Казімірава, в. — 140, 143
Калатрава — 53
Калінінград (Кёнігсберг, Королевец), г., Расія
— 46–48, 195
Калінкавіцкі р-н — 273
Каліш (Kalisz), г., Польшча — 247, 251, 286
Калегініца, в. — 141
Калуга, г., Расія — 274, 276, 278, 280, 281
Калюмпна — 53
Камалюкаўскі прых. — 141
Каменка, в. Быхаўскага пав. — 12
Камянец-Літоўскі, мяст. — 139
Камянецкі дэк. — 137
Канада — 303
Канстанцінопаль, гл. Стамбул
Капыльскі р-н — 273
Капыльшчына — 151
Карасы, в. Дзісенскага пав. — 103
Каркожышская параф. — 133
Карлавы Вары (Карлсбад), г., Чэхія — 129
Карэліцкі р-н — 273
Карэлічы, г. п. — 106
Касуцкі прых. — 141
Каўнас (Коўна), г., Літва
— 105, 128, 129, 299, 302–304, 308
Качанавецкая параф. — 138
Квасаўскі прых. — 141
Кверфурт, г., Германія — 52
Кёнігсберг, гл. Калінінград
Кіеў (Киев), г.
— 6, 15, 22, 23, 56, 117, 272, 310, 312

Кіславодск, г., Расія — 304
Кіявец, в. — 138
Клецк, г. — 99, 108, 141, 151, 152
Клеці р-н — 273
Клічаўскі р-н — 273
Кніпродэ, г., Германія — 54
Кнышын, г., Польшча — 328
Кобленц, г., Германія — 26, 56
Кобрын, г. — 313, 315
Кобрынскі дэк. — 137, 144, 145
Кобрынскі пав. — 175
Ковенская губ. — 293
Кодзень, г., Польшча — 242, 251
Корсунь, г., Украіна — 20, 23
Косіна, в. — 137
Котбус, г., Германія — 45
Коцевічы, д. — 45
Кракаў (Kraków, Cracoviae), г., Польшча
— 100, 107–108, 154, 170, 197, 222, 244–
246, 247–248, 249–250, 252, 253, 257,
262, 263, 271, 278, 286, 314, 320, 327
Кратокта, в. — 120
Крамяніца, в. — 133, 134
Краневічы, в. — 138
Краснасельскі прых. — 141
Кратошын, г., Польшча — 315
Круглянскі р-н — 273
Крупіца, в. — 23
Крупскі р-н — 273
Крупчыцы, в. — 174, 175
Кругагор'е, в. — 16
Круты Бераг, мяст. — 108
Крывічы, маёнт. Полацкага пав. — 153
Крым, паўвостраў, Украіна — 107, 325
Крыстынаў — 154
Крэва, мяст. — 104
Кубань — 105
Кублічы, в. — 141
Купяцічы, в. — 15
Курляндская губ. — 230
Курляндцы — 50, 54, 137
Курская губ. — 293
Кухацка-Вольскі прых. — 138

Лагішын, мяст. — 38
Лагойск, г. — 118, 138, 312
Лагойскі р-н — 273
Ладасянскі прых. — 141
Лазана, г., Швейцарыя — 162, 163
Лаздуны, мяст. — 133
Лапніцкая пар. — 138

Ласіца, в. Пастаўскага пав. — 101
Латвія — 27, 36, 131, 167
Лаўрышава, в. — 156, 231, 271
Леаль — 50
Лебедзева, мяст. — 134
Лейпцыг (Leipzig), г., Германія — 256, 261, 313
Лельчыцкі р-н — 273
Лемчицкое княжэства — 193
Лепель, мяст. — 149
Лепельскі р-н — 273
Лепельскі дек. — 228, 229
Лесна, в. былой Сядлецкай губ. — 22
Лібава, гл. Ліепая
Лівонія
— 46, 48–52, 53, 54, 320, 329, 330, 332
Ліда (Лиды), г.
— 44, 101, 143, 146, 147, 176, 240
Лідскі (Лидский) дэк. — 137, 144, 145, 229
Лідскі пав. — 152, 160
Лідчына — 154
Лісіцкі прых. — 141
Літва — 7, 36, 50–53, 99, 100, 104, 112, 123,
124, 126, 128–132, 137, 140, 158–160,
167, 183, 278, 291, 292, 294, 301, 308,
318, 322, 323, 327, 328, 331, 332
Літовская епарх. — 232
Літовская правінцыя — 229, 231, 232
Ліфляндія (Лифляндия) — 50, 193
Лихтэнберг — 194
Ліхтэнгорст — 130
Логойскі дек. — 229
Лоеўскі р-н — 273
Лондан, г. — 167, 303
Лоск, в. — 315
Лукавец, в. — 157
Лукаўская параф. — 140
Лукомль, в. Чашніцкага р-на — 20
Лунінец, г. — 120, 160
Луцкая епарх. — 229
Луцкая параф. — 173, 174
Лучай, мяст. — 133, 134
Лынтупы, мяст. — 116, 133
Львоў (Львов, Лемберг, Lwów, Leopoldis), г.,
Украіна — 24, 27, 36, 197, 240, 244, 255,
266, 269, 270, 278, 311, 312, 314, 315
Любавічы, мяст. Магілёўскай губ. — 231
Любанскі р-н — 273
Любек, г., Германія — 53
Люблін, г., Польшча — 170, 286, 328
Любча, мяст. — 140, 154
Люцінка, в. — 314

Ля Рашэль — 328
Ляхавічы, маёнт. — 152

Магілёў, (Mogilów, Mohilów), г. — 11, 14, 20,
104, 120, 123, 171, 177, 238, 243, 249,
291, 292, 295, 296, 313
Магілёўская архідыяцэзія — 155
Магілёўская вобл. — 273
Магілёўская губ. — 238, 297, 315
Магілёўскі пав. — 326
Магілёўшчына — 151
Мажаны (Можджаны), в. — 300
Мазовецкое княжэства — 193
Мазыр, г. — 160
Мазырскі пав. — 156–158, 272, 273
Мазырскі р-н — 273
Маладзечна, г. — 104, 169
Малчанава, маёнт. Свянцянскага пав. — 105
Малыя Дольцы, в. — 138
Мальборк (Марыенбург), г., Польшча — 46
Мальч, в. — 21
Манчакі, в. — 84
Маркаўцы, в. — 152
Марыянске-Лазне (Марыенбад), г., Чэхія
— 152
Марыенбург, гл. Мальборк
Масква, (Москва), г. — 21, 49, 57, 101, 102,
104, 105, 107, 119, 129, 161, 167–169,
187, 204, 205, 233, 234, 238, 265, 271,
280, 284, 285, 288, 291, 294, 296, 298,
301, 305, 312, 313
Масковія — 323, 325, 328, 331
Масты, г. — 315
Медзелі, г. — 192
Меднікі, гл. Мядзінінкай
Мекленбург, г., Германія — 54
Мельніцкі прых. — 141
Мерач — 122
Меца — 319
Мілейчыцы, в. — 133
Міневічы, в. — 314
Мінск (Минск), г. — 15, 23, 24, 34, 43, 56, 73,
103, 113, 114, 118, 122, 126, 128, 129,
137, 138, 147–149, 151, 154–156, 159,
166, 164–167, 177, 187, 201, 104, 229,
232, 233, 235, 236, 241, 291, 292, 294–
296, 299, 300, 308, 312, 315
Мінскае ваяв. — 75, 122, 152, 241
Мінская акр. — 147
Мінская (Минская) губ.
— 138, 140, 230, 271, 273, 274, 293, 297

Мінская дзяц. — 155
Минский окр. — 44
Мінскі дэк. — 138, 140
Мінскі пав. — 126, 272, 315
Мінскі р-н — 273
Міншчына — 152, 153, 157
Міслабары каля Клецка — 151
Міхалішкі, мяст. — 133
Могилевская губ. — 231, 232, 293
Мозырскі дэк. — 141
Мокрае, в. — 154
Мсціслаў, г. — 171, 177
Мсціслаўскі пав. — 312
Мытлінскі прых. — 141
Мыш, маёнт. Навагрудскага ваяв. — 157
Мышанскае графства — 156
Мюнхен, г., Германія — 119
Мядзел, мяст. — 135
Мядзінкай (Меднікі), в., Літва — 114

Навагрудак (Новогрудок), г.
— 17, 18, 44, 73, 104–107, 134, 140, 142,
149, 153, 160, 170, 231, 315
Навагрудскае ваяв. — 153, 169
Навагрудская (Новогрудский окр.) акр.
— 44, 231
Навагрудскі дэк. — 143, 144, 145, 312
Навагрудскі пав. — 101, 272
Навагрудскі р-н — 273
Навагрудчына — 152–154, 156, 158, 311
Навадворскі дэк. — 137
Наваселле, в. — 137
Накрышкі, в. Навагрудскага ваяв. — 152
Нараўлянскі р-н — 273
Нарач, в. — 137
Насілава, в. — 140
Нача, мяст. — 138, 141
Невель, г., Расія — 141, 233
Невельскі уезд — 232
Новыя Дзевяткавічы, в. — 133
Новачаркаск, г., Расія — 304
Новгородская губ. — 294
Новы Быхаў, мяст. — 157
Новы Двор, урочышча — 17, 122
Новы Свержань, в. — 21
Новый Шогейн — 196
Ноўгарад, г., Расія — 56
Нью-Йорк, г., ЗША — 167
Нюрнберг, г., Германія — 191, 219, 283
Нягневічы (Негневичи), в. — 141, 197
Нядзведзічы, в. — 141

Няловеічы, фальв. — 175
Нясвіж (Несвиж, Nesvisius), г.
— 6, 105, 107, 108, 113, 151–157, 170,
180–182, 184–190, 192, 194, 195, 198,
199, 201, 202, 204, 205, 208, 217, 220–
225, 242, 248, 249, 251, 282, 283, 286,
287, 312, 315
Нясвіжскі р-н — 273
Нясвіжскі рэгіён — 22

Одруцк, мяст. — 85
Олтуш, в. — 141
Олыка, гл. Алітус
Ольштын, г., Польшча — 47
Омск, г., Расія — 100
Орша, г. — 153, 154, 156, 240, 295
Освейскі дэк. — 229

Пагажэнская параф. — 138
Падгрожскі прых. — 142
Падляшша — 322, 327, 330
Падэборн, г., Германія — 50
Пажарыцкі прых. — 138
Пайтц, г., Германія — 45
Палачаны, в. — 315
Палескае ваяв. — 169
Палескі дэк. — 137
Палессе — 114, 272, 325
Паляянскі прых. — 142
Пампея, г., Італія — 11
Параф'янава, мяст. — 133
Партугалія — 321
Парыж (Paris), г.
— 102, 123, 128–130, 163, 164, 167, 240,
256–269, 313–316, 319, 322, 327, 332
Парычаны (Парычы?), мяст. — 142
Пастаўшчына — 114
Патсдам, г., Германія — 26
Пачаеў (Почаев), г., Украіна — 267, 270
Пераброддзе, в. Браслаўскага пав.
— 101, 139, 142
Петраград, гл. Санкт-Пецярбург
Петрыкаўскі р-н — 273
Пінск (Пинск) г. — 17, 140, 142, 150, 154, 15,
158, 160, 232, 314, 315
Пінская епарх. — 139
Пінскі дэк. — 138, 315
Пінскі пав. — 152, 272, 273
Пінскі р-н — 273
Пинский край — 236
Пинский окр. — 231

Піншчына — 114
Плешчаницы, мяст. — 142
Пліса, маэнт. Полацкага пав. — 153
Пльзень, г., Чэхія — 313
Побялаўскі прых. — 142
Познань (Poznań), г., Польшча
— 100, 108, 157, 246, 250, 286
Полацк (Полоцк, Polock), г. — 15, 16, 22, 23,
49, 55, 150, 153, 154, 156, 236, 232, 238,
240, 242, 270, 312, 325, 331
Полацкае ваяв. — 140, 152, 153
Полацкае кн. — 55
Полацкая губ. — 240
Полацкая (Полоцкая) епарх. — 139, 229–232
Полаччына — 238
Польшча — 46, 100, 102, 127, 129, 130–132,
140, 146, 148, 149, 161164, 166, 168, 183,
193, 224, 226, 241, 274, 278, 308, 311,
315, 318, 320, 323–328, 330, 331
Померанія — 193
Поплін — 53
Поречье, д. Глуского р-на — 45, 46
Прага, г. — 116, 121, 129–132, 298–300,
302–306, 314
Прывлоцкі прых. — 229
Пружанскі дэк. — 137, 144, 145
Пружаны, мяст. — 133
Прусія — 46, 48, 50–55, 318
Прыстаньскі прых. — 142
Пскоў, г., Расія — 159
Пустынкi, мясц. — 17
Пухавіцкі р-н — 273
Пушкін, г., Расія — 56

Рагачоў, г. — 315
Радам, г., Польшча — 313
Радамышль, г., Украіна — 227
Радашковічы, г. п. — 103, 107, 122, 142
Радунь, мяст. — 145
Радуньскі дэк. — 145
Ражанка, мяст. — 133, 137
Разань, г., Расія — 101
Ракаў, в. — 107, 240, 286, 315
Расійская Федэрацыя — 237
Расія (Россия) — 104, 130, 140, 149, 204,
226, 232, 283, 292, 300, 301, 318, 339
Растова-Суздальская зямля — 18
Растоў, г., Расія — 18
Рацэбург, г., Германія — 50
Ровно, р-н Вища, Украіна — 45
Ростак (Rostock), г., Германія — 53, 261

Ротэнштайн, г., Германія — 55
Роўна, г., Украіна — 108
Рубяжэвічы, в. — 154
Рудабельская вол. — 160
Рудня, мяст. Магілёўскай епарх. — 23
Рудня, маэнт. — 138
Ружаны, мяст. — 133
Русь — 52
Рыга, г. — 49–54, 128, 129, 131, 164
Рым (Рим, Roma), г.
— 53, 55, 185, 194, 258, 265, 271,
329, 331
Рэвель, гл. Талін
Рэч Паспалітая
— 162, 165, 167, 278, 318, 322, 329, 330
Рэчыца — 159
Рэчыцкі пав. — 272

Саксонія (Saxonia) — 53, 252
Сакулка, мяст., Польшча — 17
Саламарэцкая параф. — 139
Салатыцкі прых. — 142
Салаўкі, востраў, Расія — 240
Салігорскі р-н — 273
Санкт-Пецярбург (Петраград, Ленінград)
— 16, 102–104, 123, 134, 150, 153, 180,
181, 183, 187, 201, 204, 205, 224, 226–
228, 230, 232, 233, 235, 240, 242, 243,
245, 251, 265, 269, 282, 283, 286, 287,
288, 293, 313
Саратов, г., Россия — 292
Сароцкі прых. — 142
Свір, мяст. — 133
Свірскі дэк. — 145
Свіслач, г. — 151
Свіслач, р. — 23
Свядскі прых. — 139
Себеж, г., Россия — 231
Селёнія, зямля — 51, 52
Семежава, в. — 306
Сібір — 240
Сізерон, Францыя — 330
Сілезія — 327
Скокі, в. — 274, 276, 280, 281
Словакія — 36
Слонім, г.
— 102, 109, 143–145, 149, 151, 152, 155,
157, 158, 170, 242, 251, 312, 315
Слонімскае староства — 158
Слоніmsкі дэк. — 137, 143, 145
Слоніmsкі пав. — 152

Слуцк (Sluck), г.
— 154, 157, 160, 194, 195, 197, 198, 203,
204, 242, 248, 249, 310, 309, 310, 312

Слуцкі дэж. — 138

Слуцкі пав. — 272, 315

Слуцкі р-н — 273

Случчына — 152, 158, 306–308

Смаленск (Смоленск), г., Расія
— 17, 194, 235, 239, 294

Смаленская вобл. — 293

Смаленшчына — 323

Смалявіцкі р-н — 273

Смаргоншчына — 156

Смоленская губ. — 293, 297

Снепава, в. — 138

Снюў, в. — 107, 108, 138

Сталинград, см. Волгоград

Сталовічы, мяст. — 138

Стамбул (Канстанцінопаль, Царград), г.,
Турцыя — 15, 16, 325, 329

Стан, д. — 45

Станькава, в. — 157, 178

Старадарожскі р-н — 273

Стараселле, в. — 138

Старчыцы, д. — 198

Стары Быхаў, мяст. — 157

Стары Мядзел, мяст. — 142

Стары Свержань, мяст. — 139

Стаўбцоўскі р-н — 273

Стаўбцы, г. — 170

Стаўрова, в. — 106

Столінская параф. — 138

Столінскі р-н — 273

Страсбург (Strasbourg), г., Францыя
— 263, 283

Студенец, с. — 231

Судзіміцкі прых. — 142

Суздаль, г., Расія — 18

Супрасль (Supraśl), мяст., Польшча
— 137, 231, 269, 270

Сурдэч, сядзіба Гродзенскай епарх. — 21

Суткі, в. — 139

Сухапольскі прых. — 142

Сушычанскі прых. — 142

Сынковічы, в. — 315

Сэн-Жэрмен-ан-Лай — 322, 326

Сэрвеч, в. — 139

Сялецкі прых. — 142

Смяцічы, г., Польшча — 140

Табольск, г., Расія — 240

Тадуліно. д. — 230

Талін (Рэвель), г. — 49

Тамбов, г., Расія — 291

Тапеў — 47

Тапыльскі прых. — 142

Таропец, г., Расія — 16

Тарту (Дэртп, Юр'еу), г., Эстонія
— 50, 51, 55, 283

Тверская губ. — 293

Тетеринский дек. — 228, 230

Томск, г., Расія — 105

Торунь, г., Польшча — 104, 108, 286

Трабы, мяст. — 137, 142

Тракай (Трокі), г., Літва — 55, 73

Трасцянецкая параф. — 138

Трокі, гп. Тракай

Троцкае ваяв. — 326

Тула, г., Расія — 292

Тульская губ. — 293

Тумілавіцкі прых. — 142

Тураў, мяст. — 321, 332

Тураўская епарх. — 139

Туркаўская параф. — 139

Турку (Або), г., Фінляндыя — 284

Турцыя — 152

Тускулі, г., Германія — 52

Тыкоцин, г., Польшча — 195

Уздзенскі р-н — 273

Уздорники, д. Сенненскага р-на — 45, 46

Укмергскі пав. — 122

Украіна — 116, 122, 130, 131, 146, 160, 163,
273, 278, 293, 300, 311, 312, 315

Ула, р. — 241

Уладзімір, г., Расія — 107

Улярэвіцкі прых. — 142

Урал — 291

Урытэршайн, г., Германія — 55

Устронь, хут. — 155

Усходняя Прусія — 47

Утихарцы — 45

Утрэхт, г., Германія — 49

Ушацкі р-н — 273

Ушачы (Ушачи), мяст. — 230, 232

Фалькенаў, г., Германія — 53

Фрайбург, г., Германія — 26

Франкфурт-на-Майне (Francofurt), г., Германія
— 34, 39–41, 43, 251, 253, 256, 266

Францыя — 108, 129, 151, 285, 317, 321,
322, 327, 329

Халопенічы, мяст. — 142
Харьков, г., Украіна
— 183, 187, 201, 202, 204, 204, 205
Хвядосава Дзісенскага пав. — 270
Хельсінкі (Гельсінгфорс), г. — 282–286
Хойнікі, г. — 150, 155
Холм, гл. Хэлм
Хорватія — 36
Хоцим (Хотим), г., Украіна — 194
Хэлм (Холм), г., Польшча — 15

Царград, гл. Стамбул
Царское Село, г., Расія — 189, 219
Цвер (Калінін), г., Расія — 242
Целяханы, мяст. — 138
Цепра (Цэпра), в. — 138, 232
Цяпіна, в. — 142

Чавусы, г. — 178
Чаравяціцкі прых. — 142
Чаркасы, в. — 104
Чарэя, мяст. — 139, 140, 142
Чачэрск, мяст. — 102
Чачэрскае староства — 154
Чашніцкі дек. — 228, 229
Черейскі дек. — 228, 229
Члухов — 196
Чыжэўскі, фальв. — 175
Чыкага, г., ЗША — 303
Чэрвень (Ігумен), г. — 160
Чэрвеньскі р-н — 273
Чэхаславакія — 167, 302, 305
Чэхія — 50, 121, 285

Шавелі (Шаўлі), гл. Шаўляй
Шарашова, мяст. — 142
Шаўляй (Шаўлі), г., Літва — 197
Шацк, мяст. — 139
Швейцарыя — 285
Швендэн, г., Германія — 52
Швенчоніс (Свянцяны), г., Літва — 106, 149
Швецыя — 322, 324, 330, 332
Шклоў, г. — 154, 156, 157, 240
Шчара, р. — 151
Шчорсы (Шорсы), в. — 6, 17, 114, 138, 152,
154, 155, 158, 239, 311
Шчучын, г. — 151, 153
Шылавічы, в. — 140
Шэметава, в. — 179

Эстонія — 27, 36, 51, 53
Эфес, г., Грэцыя — 15, 16

Югаславія — 123

Яблонская параф. — 142
Яраслаўль, г., Расія — 241
Ярэмічы, маёнт. на Навагрудчыне — 153

Amsterdam — 256–260, 262, 263
Antwerpen — 263

Bavaria — 252
Besanson — 260

Colonia, гл. Köln

Dąbrowna — 254

Gallia — 252
Görlitz — 263

Iena — 261
Ingolstadt — 263

Köln (Colonia) — 262, 263

L Ławaryszki — 255
Lesna — 252
Lisbona (Ulisbony) — 247
London (Londres) — 258–260
Lyon (Lion) — 258, 261, 263

Maestricht — 259
Magdeburg — 253
Milano (Mediolan) — 262

Oczaków — 253
Onykszty — 255

Rakanciszki — 255
Rotterdam — 256, 263

Sandomierz (Sandomir) — 250

Torino — 257

Ulm — 253

Wittenberg — 263
Wolna — 255

*Паказальнікі склала **Марыя Плакса***

ЗМЕСТ

ТЭАРЭТЫЧНЫЯ І АГУЛЬНЫЯ ПЫТАННІ

<i>Міхаіл Шумейко (Мінск)</i>	
Методологія выяўлення і отбора утрачэнных культурных (архивных, музейных, бібліятечных) цэннасцей Беларусі	5
<i>Мая Яніцкая (Мінск)</i>	
Пералік (няпоўны) твораў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва з каштоўных металаў, якія зніклі з беларускіх музеяў у час Другой сусветнай вайны	11
<i>Мая Яніцкая (Мінск)</i>	
Цудатворныя абразы, страчаныя Беларуссю ў віхуры гістарычных падзей ...	15

ГЕРМАНІЯ

<i>Уладзімір Адамушка (Мінск)</i>	
Дакументы па ўгону грамадзян Беларусі на прымусовыя работы ў Германію 1941–1945 гг. з архіваў ФРГ	25
<i>Алесь Жлутка (Мінск)</i>	
Лацінскія дакументы па гісторыі беларускіх і памежных тэрыторый XIII–XIV стст. з былога Кёнігсбергскага архіва	46
<i>Мікалай Нікандраў (Масква)</i>	
Лёс беларускіх збораў, вывезеных у Баварыю	56

ЛІТВА

<i>Герман Брэгер (Мінск)</i>	
Матэрыялы Мінскай кадэнцыі Галоўнага трыбунала Вялікага Княства Літоўскага ў вільнюскім архіве (супастаўленне двух вопісаў)	73
<i>Сяргей Гваздзёў (Мінск)</i>	
Звесткі пра мастакоў-беларусаў у фондах Цэнтральнага дзяржаўнага архіва Літвы	99
<i>Сяргей Гваздзёў (Мінск)</i>	
Творы беларускіх мастакоў у Літоўскім дзяржаўным музеі	109
<i>Арсень Ліс (Мінск)</i>	
Матэрыялы Віленскага беларускага фонда	112
<i>Арсень Ліс (Мінск)</i>	
Рукапісныя матэрыялы пра Беларусь у вільнюскіх сховішчах	124
<i>Наталля Пятровіч (Мінск)</i>	
Крыніцы па гісторыі каталіцызму і уніяцтва Беларусі ў Дзяржаўным гістарычным архіве Літвы	132

ПОЛЬШЧА

<i>Аляксей Літвін (Мінск)</i>	
Дакументы па гісторыі Беларусі ў Варшаўскай публічнай бібліятэцы	146
<i>Адам Мальдзіс (Мінск)</i>	
Беларусіка ў польскіх рукапісных зборах	150
<i>Віталь Скалабан (Мінск)</i>	
Невядомыя матэрыялы па гісторыі Беларусі ў варшаўскім Цэнтральным ваенным архіве	158
<i>Эўгенія Шымчук (Варшава)</i>	
Звесткі пра беларускі нацыянальны рух і палітыку польскіх уладаў у адносінах да беларусаў у перыяд да 1939 г. у фондах Галоўнага архіва новых дакументаў у Варшаве	161
<i>Зміцер Яцкевіч (Мінск)</i>	
Звесткі па гісторыі кармеліцкіх кляштароў у Беларусі ў матэрыялах кракаўскага архіва	170

РАСІЯ

<i>Надзея Высоцкая (Мінск)</i>	
Дакументы о ценностях Несвижского замка в Эрмитаже	180
<i>Валянцін Грыцкевіч (Санкт-Пецярбург)</i>	
Беларускія матэрыялы ў архіве Канцылярыі мітрапалітаў грэка-уніяцкай царквы ў Расіі	226
<i>Алексей Кавко (Москва)</i>	
Документы, выявленные в Российском государственном архиве литературы и искусства	233
<i>Уладзімір Кулажанка (Мінск)</i>	
Беларускія рукапісныя матэрыялы ў архівах, бібліятэках і музеях Расійскай Федэрацыі, прагледжаныя de visu і выяўленыя па друкаваных апісаннях	237
<i>Мікалай Нікалаеў (Санкт-Пецярбург)</i>	
Кнігі са збораў Радзівілаў і Сапегаў у Санкт-пецярбургскіх бібліятэках	242
<i>Мікалай Нікалаеў (Санкт-Пецярбург)</i>	
Невядомае бібліёграфам “рускае” выданне XVIII ст. лацінскім шрыфтам	264
<i>Леанід Побаль (Мінск)</i>	
Маскоўскія рукапісныя звесткі аб старажытнасцях Беларусі	271
<i>Васіль Пуцко, Галіна Сафонава (Калуга)</i>	
Калужскія партрэты з сядзібы Нямцэвічаў у Скоках на Брэстчыне	274
<i>Таццяна Рошчына (Мінск)</i>	
Перамешчаныя беларускія кнігазборы: Бібліятэка Радзівілаў (Нясвіж – Санкт-Пецярбург – Хельсінкі)	282
<i>Віталь Скалабан (Мінск)</i>	
Дакументы па гісторыі Беларусі ў Расійскім цэнтры захоўвання і вывучэння дакументаў навейшай гісторыі	288

Ніна Стужынская (Мінск)

Беларускія матэрыялы ў фондах Рускага замежнага гістарычнага архіва 298

УКРАЇНА

Адам Мальдзіс, Язэп Янушкевіч (Мінск)

Рукапісная беларусіка ва ўкраінскіх зборах 311

ФРАНЦЫЯ

Ігар Лялькоў (Мінск)

Беларусіка XVI–XVIII стст. у зборах Дэпартаменту манускрыптаў

Нацыянальнай бібліятэкі Францыі 316

КАРОТКІЯ ЗВЕСТКІ ПРА АЎТАРАЎ 333

ПАКАЗАЛЬНІКІ

Імяны паказальнік 335

Геаграфічны паказальнік 357

Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей, якія захоўваюцца ў замежных краінах / Пад рэд. А. Мальдзіса (гал. рэд.) і інш. — Мн.: БФК, 1999. — 372 с. — (Вяртанне; Вып. 6)

ISBN 985-6523-05-2.

Зборнік складаецца з навуковых даследаванняў, якія заснаваны на выніках пошукаў у архівах, бібліятэках і музеях Беларусі, Польшчы, Расіі, Украіны і Францыі, дзе выяўляліся матэрыялы, якія звязаны з духоўнай і матэрыяльнай культурай беларускага народа, паходзяць з яе тэрыторыі.

Выданне разлічана на вучоных-спецыялістаў, а таксама аматараў беларускай даўніны

УДК 008 (=826) (100-87) (082)

ББК 71 (4 Бел)

Навукова-папулярнае выданне

ВЯРТАННЕ

выпуск 6

Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне архіўных,
бібліятэчных і музейных каштоўнасцей,
якія захоўваюцца ў замежных краінах

Набор і вёрстка выкананы на камп'ютэрах Цэнтра імя Ф. Скарыны

Набор і вёрстка *Я. А. Мальдзіс, Т. П. Пятровіч*

Здадзена ў набор 10.09.1999. Падпісана ў друк 26.11.1999.
Фармат 60x90 ¹/₁₆. Папера афсетная. Гарнітура Аріал, Таймс.
Афсетны друк. Ум. друк. арк. 23. Ул.-выд. арк. 24,4.
Тыраж 500 экз. Заказ 75.

Выдадзена па ліцэнзій ГА “Беларускі фонд культуры”

ЛВ 241 ад 11.04.1998 г.

Надрукавана з дыяпазітываў у друкарні эксперыментальнага комплекснага
прадпрыемства “Светоч” Рэспубліка Беларусь, 220141, Мінск, вул. Купрэвіча, 24а

ЛП 187 ад 9.01.1998 г.

серыя
«ВЯРТАННЕ»

“Выяўленне, сумеснае выкарыстанне і вяртанне
архіўных, бібліятэчных і музейных каштоўнасцей,
якія захоўваюцца ў замежных краінах”

Папярэднія выданні серыі “Вяртанне” выйшлі:

“Вяртанне-1”.

Мн.: БФК, 1992.

“Вяртанне-2”.

Мн.: БФК, 1994.

“Вяртанне-3”.

Мн.: БФК, 1996.

“Вяртанне-4”.

Мн.: ННАЦ імя Ф. Скарыны, 1997.

“Вяртанне-5”.

Мн.: Тэхналогія, 1998.